

B. A. S. C.

Periodice

P

172

REVISTA ARHIVELOR

ARHIVISTICĂ—CRONOLOGIE—DIPLOMATICĂ
HERALDICĂ—GENEALOGIE—INSTITUȚIUNI
MINIATURISTICĂ—PALEOGRAFIE—SIGILOGRAFIE

PUBLICATĂ PRIN ÎNGRIJIREA

PROF. CONSTANTIN MOISIL

DIRECTORUL GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI
MEMBRU CORRESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

VOL. III

(Nr. 6—8)

OMAGIU

PROFESORULUI ALEXANDRU I. LĂPĂDATU

- FOST DIRECTOR GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI -
LA ÎMPLINIREA VÂRSTEI DE 60 DE ANI

BUCUREȘTI

1936—1937

După o întrerupere de șapte ani Revista Arhivelor reapare cu prilejul sărbătoririi — la împlinirea vârstei de 60 de ani — a distinsului profesor universitar și mult apreciatului istoric d-l

ALEXANDRU I. LĂPĂDATU

Președintele Academiei Române și al Senatului României, și fost, în repetate rânduri, Ministru al Cultelor și Artelor.

În lunga și bogata sa activitate științifică, profesorul ALEXANDRU I. LĂPĂDATU s'a manifestat și ca un zelos cercetător de arhive și pasionat investigator al documentelor și monumentelor de cultură românească. Iar în anul 1923 a ocupat demnitatea de director general al Arhivelor Statului, după ce mai'nainte susținuse cu succes, în calitate de delegat al României la conferința de pace dela Paris, revendicările noastre teritoriale și, odată cu ele, recuperarea arhivelor țărilor surori.

Ca ministru al Cultelor și Artelor, profesorul ALEXANDRU I. LĂPĂDATU a dat un neprețuit concurs Arhivelor Statului și a contribuit într'o largă măsură la înființarea Școalei superioare de arhivistică și paleografie și a Muzeului Arhivelor Statului. De asemenea a reușit să asigure, pentru materialul arhivistic al Academiei Române, condițiile cele mai bune de conservare și de cercetare, într'un local modern, ridicat prin stăruințele sale.

Arhivele Statului, centrale și regionale. Școala superioară de arhivistică și paleografie și cercetătorii științifici grupați în jurul acestor instituții de cultură, unde se păstrează și se studiază izvoarele documentare ale trecutului nostru, închină acest volum din Revista Arhivelor profesorului iubit și admirat, istoricului savant, patriotului sincer și devotat, cercetătorului neobosit al documentelor și monumentelor de cultură strămoșească, marelui sprijinitor și ocrotitor al arhivelor românești.

PROBLEMA ARHIVELOR ROMÂNEȘTI

DE

PROF. CONST. MOISIL

DIRECTORUL GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI

INTRODUCERE

În anul 1935 s'a produs un eveniment de cea mai mare importanță pentru arhivele României: repatriarea materialului arhivistic ce fusese evacuat la Moscova în timpul războiului mondial.

Insemuătatea cu totul excepțională a acestui eveniment constă mai întâiu în faptul, că materialul repatriat — indiferent dacă provenia din depozitele Arhivelor Statului, ale Academiei Române, ale autorităților și instituțiilor publice sau particulare, ori ale unor familii sau colecționari — a fost considerat atunci ca cel mai prețios ce exista în țara noastră și a fost evacuat tocmai spre a fi pus la adăpost de orice pericol.

Al doilea, restituirea lui după aproape 20 de ani de înstrăinare a constituit unul dintre succesele cele mai strălucite ale acțiunii diplomatice, care se duce, de atâta timp și cu atâtea dificultăți, pentru recuperarea arhivelor românești aflătoare în străinătate. Căci trebuie să spunem dela început, că mai posedăm un număr de arhive extrem de valoroase pentru noi în unele din țările vecine, arhive pe cari le-am obținut odată cu alipirea provinciilor surori, dar pe cari nu le-am putut repatria până acum.

Datorăm prin urmare cea mai desăvârșită recunoștință bărbaților de stat, cari au contribuit la realizarea acestui eveniment arhivistic, menit să aibă urmări hotărâtoare atât pentru cunoașterea mai deplină a trecutului nostru, cât și pentru pro-

pășirea științei noastre arhivistice și a tuturor științelor cari au la bază materialul de arhive.

Dar nu trebuie să ne închipuim, că prin aceasta s'a soluționat în întregime problema arhivelor noastre, nici să credem că vom putea dispune în curând de tot materialul arhivistic, pe care-l posedăm de drept, dar nu îl avem de fapt în țara noastră. Căci problema arhivelor românești — ca peste tot a arhivelor europene — s'a complicat foarte mult în urma războiului mondial, iar pentru obținerea materialului arhivistic pe care-l mai posedăm în străinătate va trebui să purtăm încă multe lupte diplomatice și să facem presiuni puternice și stăruitoare.

Războiul mondial a dovedit, mai mult decât oricare alt eveniment contimporan, importanța covârșitoare ce o au arhivele atât pentru cunoașterea istoriei politice, militare, economice și culturale a popoarelor, cât și pentru asigurarea drepturilor și revendicărilor teritoriale și naționale și, în sfârșit, pentru nenumăratele interese materiale și morale ale cetățenilor¹⁾.

De aceea, după marele războiu arhivele au câștigat a valoare considerabilă, iar materialul arhivistic este recunoscut astăzi, în toată lumea, ca o avuție națională, indiferent dacă se găsește în depozitele statului ori în colecții particulare. Posesorii lui nu sunt în realitate proprietari ai acestui material, ci au numai calitatea de a fi deținătorii unei părți din avuția națională.

Pentru motivele de mai sus, după războiul mondial a început în toate țările o activitate intensă și febrilă pentru urmărirea, colecționarea și păstrarea în bune condiții a tuturor scriptelor, cari pot servi la cunoașterea cât mai amănunțită a situației etnografice, politice, militare, sociale, economice și culturale a popoarelor respective, în toate epocile istoriei lor; de asemenea pentru culegerea de informații de orice natură din arhivele străine.

S'a mers chiar mai departe. Față de tendința tot mai accentuată de a se face o apropiere mai mare între popoare, față de interdependența mereu crescândă a națiunilor, se încearcă a se imprima o organizare unitară arhivelor de stat; a se forma cataloage pe fișe standardizate, care să cuprindă materialul mai important din toate arhivele lumii și a se înlesni împrumuturile de piese arhivistice între arhivele din toate țările.

1) Moisil Const., *Progresele arhivistice* în *Revista Arhivelor* II p. 1 urm.

Institutul Internațional de Cooperație intelectuală de pe lângă Societatea Națiunilor a început prin mijlocirea unui Comitet consultativ de arhiviști, o acțiune foarte utilă în această direcție și primul ei rezultat a fost publicarea unui *Guide international des Archives*, destinat «să pună la dispoziția arhiviștilor și savanților informațiile necesare, spre a cunoaște în linii generale legile și regulamentele, după care se conduc arhivele și organizația lor interioară.»¹⁾ Din această publicație a apărut până acum volumul I, care cuprinde arhivele din toate țările Europei; se speră însă ca să apară treptat și volumele privitoare la arhivele din celelalte continente

La rândul său Comitetul internațional de științe istorice a instituit o Comisiune internațională a arhivelor (1930), în scopul «de a se ocupa de interesele istoricilor cari au nevoie să cerceteze arhivele». Această comisiune a întreprins o serie de anchete asupra putinței de a se face accesibile în mod mai practic și mai ușor arhivele diferitelor state pentru cercetătorii istorici; de a se urmări și publica fondurile naționale de documente pe care le are fiecare popor în arhivele țărilor străine; de a se face împrumuturi de documente între arhive; de a se organiza arhivele marilor întreprinderi de navigație și de comerț maritim în vederea utilizării lor pentru istorie; de a se crea un organism internațional al arhivelor spre a servi interesele istoricilor²⁾. Problemele acestea au fost discutate și la diferitele congrese internaționale ale istoricilor, astfel că la congresul din 1936 ținut în București s'a putut anunța apariția unui ghid privitor la accesibilitatea arhivelor europene, cum și terminarea anchetei asupra fondurilor naționale din arhivele străine³⁾.

Ultima problemă, care are o importanță deosebită pentru noi, căci ne-ar da putința să cunoaștem care dintre arhiviști și-a luat sarcina de a referi asupra materialului privitor la istoria Românilor, aflător în arhivele străine — în special în cele ungurești, austriace, polone și sârbești — nu știm cum a fost rezolvată, de oare ce Arhivele Statului nu au primit până acum nici o comunicare în această privință.

1) Société des Nations. Institut international de coopération intellectuelle, *Guide international des archives. I. Europe*. Paris-Roma 1934, p. VII.

2) Cf. *Bulletin of International Committee of historical sciences*, II (1930) *passim*.

3) *Idem*, VIII (1936) p. 190.

Dar interesul față de arhive s'a manifestat, după războiu, și pe altă cale.

Marile transformări ce le-a suferit societatea modernă prin democratizarea vieții de stat, prin participarea tuturor claselor sociale la viața publică, prin crearea de noi organizații și instituții în domeniul muncii, al economiei naționale și finanțelor, al armatei și comunicațiilor, etc., ca și prin extraordinara dezvoltare a științelor tehnice, au lărgit într-o măsură nebanuită menirea și rolul arhivelor. Acestea trebuie de acum înainte să adune, să inventarieze și să claseze un material infinit mai numeros și mai variat, spre a putea oglindi cât mai fidel spiritul epocii actuale, cu activitatea ei atât de multilaterală și atât de complicată ¹⁾).

În acest scop în unele țări s'au înființat secții noi la arhivele existente, în altele însă s'au organizat arhive speciale: militare, economice, sociale, tehnice, de istorie culturală, de navigație și comerț maritim, etc., spre a putea realiza într-o măsură cât mai completă acest postulat al arhivistice moderne ²⁾.

Această activitate neobișnuit de intensă, ce se dezvoltă dela războiu încoace în domeniul arhivistice, nu poate și nu trebuie să ne lase indiferenți. Avem marea datorie să dăm și noi arhivelor noastre întreagă atenția ce o merită; trebuie și noi să adunăm și să organizăm pentru posteritate toate categoriile de material arhivistic, cari pot să lămurească generațiilor viitoare viața actuală a poporului nostru în toată deplinătatea ei.

De aceea ținând seamă de concepția actuală despre menirea și rolul arhivelor, recuperarea în orice chip și prin orice mijloace a materialului arhivistic ce-l mai avem în țările străine este o datorie imperioasă a generației care a făcut războiul.

De altă parte publicarea de inventarii și cataloage ale tuturor actelor, documentelor, condicilor, dosarelor, planurilor și oricărei categorii de material arhivistic, privitor la trecutul nostru și aflător în depozitele publice și particulare din țară și

1) Cu privire la noua concepție arhivistică cf. Jenkinson (Hil.), *A manual of archiv administration*, Oxford 1922; Hall (Hub.), *British archives and the sources for the history of the world war*, London 1925 și Mussbeck (Ernst) *Der Einfluss des Weltkrieges auf die archivalische Methode*, în *Archivalische Zeitschrift* 1929 p. 135 urm.

2) Pentru arhivele militare noi cf. Mussbeck, *l. c.*; pentru cele economice, etc. Schmidt, (Ch.) *Les archives économiques modernes* în *Revue de Paris* 1926 p. 367 urm.; pentru cele de istorie culturală, consulare, de presă, etc., discuțiile dela întrunirile Comitetului internațional de științe istorice în *Bulletin of the International Committee of historical sciences*, anii 1929—1936, *passim*.

din străinătate, este o problemă căreia trebuie să i-se dea cât mai curând o deplină realizare.

În sfârșit înființarea de secții pe lângă arhivele existente sau de arhive speciale: economice, comerciale, sociale, militare, tehnice, de istorie culturală, etc., nu mai poate întârzia, fără a ne expune să pierdem un material de cel mai mare preț pentru viitor.

Numai prin organizarea temeinică și sistematică a acțiunii de adunare a materialului arhivistic românesc de pretutindeni și de publicare a cataloagelor lui — pentru care scop universitățile și școala superioară de arhivistică și paleografie de pe lângă Arhivele Statului pregătesc mereu specialiștii necesari — se va putea asigura pe deplin existența și posibilitatea de cercetare a izvoarelor, care să permită cunoașterea aprofundată și din toate punctele de vedere a trecutului nostru.

Numai dând extensiunea cuvenită activității arhivistice în toate domeniile vieții contemporane, generațiile viitoare vor putea avea la îndemână informații complete pentru studierea și înțelegerea epocii actuale, atât de frământată și atât de fecundă.

Numai cercetându-se și studiindu-se întreg complexul de izvoare de care dispunem în arhivele noastre din țară și din străinătate, se va putea scrie istoria exactă și întreagă a poporului nostru, istorie care să-i prezinte trecutul așa cum a fost în realitate, un trecut de muncă, de luptă și de demnitate națională.

Spre a ne convinge de vastitatea și valoarea extraordinară a materialului arhivistic ce stă la dispoziția cercetătorilor noștri, vom arunca o privire asupra arhivelor ce posedăm în țară și în străinătate, asupra organizării celor dintâi și a eforturilor ce s'au făcut pentru recuperarea celor din urmă, și apoi vom indica măsurile ce le credem necesare, pentru că aceste depozite de neprețuite izvoare istorice să poată corespunde misiunii lor științifice.

ARHIVELE ROMÂNEȘTI ÎNAINTE DE RĂZBOIUL MONDIAL

În preajma izbucnirii războiului mondial exista un mare număr de arhive și de depozite arhivistice în toate țările, cari formează România actuală. Pe lângă câteva arhive publice, se găseau atât în vechiul regat, cât și în provinciile surori, cari

atunci erau încorporate la Austro-Ungaria sau Rusia, arhive și depozite de acte și documente atât pe la autoritățile de stat, județene și comunale, cât și pe la instituțiile și societățile particulare, pe la unele familii vechi și pe la colecționari ¹⁾).

VECHIUL REGAT

Din punct de vedere arhivistic vechiul regat avea o situație superioară celorlalte provincii românești, căci Arhivele Statului cuprindeau depozitele cele mai importante și mai bogate de material arhivistic privitor la trecutul românesc. Organizarea acestei instituții fiind bazată pe principiul descentralizării, exista o direcțiune generală în București, care cuprindea actele și documentele de interes general, cum și materialul arhivistic al fostului principat al Țării Românești; și o direcțiune regională la Iași, unde se păstra materialul arhivistic al fostului principat al Moldovei. Și arhiva centrală din București și cea regională din Iași erau publice și depozitele lor puteau fi cercetate — de sigur cu anumite restricțiuni — de publicul interesat.

O altă arhivă publică poseda Academia Română. Ea cuprindea pe lângă numeroase documente interne, și un bogat material de documente externe — mai ales în copii — privitoare la istoria Românilor.

În sfârșit o arhivă publică mai mică poseda Biblioteca V. A. Urechia din Galați, formată de neobositul istoric și cercetător de documente al cărui nume îl poartă.

Arhive mai puțin vechi, foarte bogate și importante, dar la care publicul nu avea acces, existau pe lângă autoritățile centrale ale statului, în special pe lângă Ministere, Curtea de Conturi, Direcțiile generale a Poștelor și a Căilor Ferate Române, Primăria Capitalei și Prefectura Poliției Capitalei. Dintre arhivele ministerelor cele mai valoroase pentru bogăția și vechimea materialului erau ale Ministerului de Domenii, Ministerului de Război, Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Mi-

¹⁾ Expunerea din acest capitol are la bază de o parte publicațiile apărute asupra diferitelor arhive dela noi, de altă parte informațiile ce le-am primit dela domnii directori ai arhivelor regionale ale statului: St. Metes (Cluj), L. Boga (Călușeni), T. Bălan (Cernăuți), Al. Băleanu (Iași) și N. Dinculescu (Craiova), cum și dela dl. I. Miloia, directorul Muzeului Bănatului din Timișoara; în sfârșit materialul din registratura Direcției generale a Arhivelor Statului și propria noastră experiență.

nisterului Finanțelor, Ministerului Afacerilor Străine și Ministerului de Interne. Deasemenea aveau arhive mari instanțele judecătorești din Capitală: Curtea de Casație, Curtea de Apel și Tribunalul de Ilfov, cum și Prefectura județului Ilfov.

Dar în afară de Ministerul Domeniilor, nici una dintre autoritățile centrale, enumerate mai sus, nu posedau material arhivistic mai vechiu de veacul al XVIII-lea.

De altă parte autoritățile centrale bisericești aveau și ele arhive destul de vechi, cari de asemenea nu erau puse la dispoziția publicului. Astfel Mitropolia din Bncurești păstra, pe lângă materialul arhivistic mai nou, și o parte din arhiva veche a Țării Românești, ce nu fusese depusă la Arhivele Statului. Arhive mai mici, dar cu documente vechi și importante, posedau arhiepiscopia catolică și comunitățile religioase: armeană, luterană, calvină și evreiască.

Dintre celelalte instituții centrale mai aveau arhive importante: Adunarea Deputaților și Senatul, Casa de Depuneri și Consemnațiuni și Camera de Industrie și Comerț; iar dintre instituțiile particulare din Capitală: Eforia Spitalelor Civile, Eforia Krețulescu, Așezămintele Brâncovenești, Creditul Funciar Rural și Creditul Funciar Urban posedau depozite bogate de documente vechi de o valoare istorică reală.

Tot aici se mai găseau și câteva arhive familiare vechi și importante: a lui Gh. Gr. Cantacuzino¹), a familiei Manu²), a prințului Basarab-Brâncoveanu, a prințului Valentin Bibescu (la Mogoșoaia) și a prințului Barbu Știrbei (la Buftea³), cum și frumoasa colecție de acte și documente oltenești pe care și-a format-o cu multă pasiune profesorul Mihail Seulescu⁴).

Arhive familiare mai mici aveau: d-na Sabina Cantacuzino, Prof. Dr. I. Cantacuzino, B. Bellu, Alex. Lenș, Efr. Ghermani (Obrenovici), d-na N. Lahovari-Crețulescu, familiile Greceanu, C. A. Rosetti, Papazoglu, Marghiloman, Prof. M. Vlădescu, cum și alți mari proprietari stabiliți în capitală.

În restul țării orașul Iași, fosta capitală a Moldovei, posedă câteva arhive de cea mai mare valoare. Astfel pe lângă Arhiva

1) Filitti I. C., *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, București, 1919.

2) Manu C., *Documente privitoare la familia Manu*, București, 1907.

3) Iorga N., *Documente din arhiva d-lui Barbu Știrbei*, București 1903; *Correspondența lui Știrbei Vodă*, București, 1904 - 5, 2 vol.

4) Actualmente colecția se află depusă la Muzeul Olteniei din Craiova.

regională a Statului mai erau aici arhiva Mitropoliei, a Eforiei Sf. Spiridon, a Primăriei oraşului, a Prefecturii judeţului, a Curţii de Apel şi a Tribunalului. Iar în apropiere de Iaşi, la Stânca, se găsea marea şi valoroasa arhivă a familiei Rosetti-Rosnovanu. Tot în Iaşi îşi formase o impozantă colecţie de acte şi documente, strânse de prin satele şi oraşele Moldovei, neobositul cercetător al trecutului nostru şi publicist de material documentar, profesorul Gh. Ghibănescu¹⁾. O activitate similară a desfăşurat pentru oraşul Bârlad preotul Iacov Antonovici, devenit mai târziu episcop al Huşilor²⁾.

În capitalele celorlalte judeţe ale vechiului regat se găseau de asemenea arhive destul de mari pe lângă prefecturile judeţelor, primăriile oraşelor şi pe lângă instanţele judecătoreşti. Cele mai vechi şi mai importante erau în oraşele Botoşani, Brăila, Galaţi, Ploeşti, Craiova, Piteşti, Câmpulung şi Curtea de Argeş. Puţine din ele aveau însă material anterior veacului al XIX-lea.

De asemenea pe lângă episcopiile din Râmnicu-Vâlcea, Buzău, Roman şi Huşi se aflau depozite de arhive, cari conţineau şi documente mai vechi. Ale mănuşirilor erau toate la Arhivele Statului.

În anumite localităţi se păstrasera şi arhive familiare mai importante. Astfel la Soleşti (jud. Vaslui) arhiva familiei Rosetti-Solescu; la Stănceşti (jud. Botoşani) a familiei Callimachi³⁾; la Negrileşti (jud. Tecuci) a familiei Giurgea-Negrileşti; la Roman a familiei Cantacuzino-Paşcanu; la Bacău a familiei Cantacuzino-Sutzu; la Craiova a familiilor Glogoveanu⁴⁾ şi Otetelişanu⁵⁾, la Florica (jud. Muscel) a familiei Brătianu; la Goleşti a familiei Golescu, etc.⁶⁾

Alături de ele merită să fie menţionată preţioasa colecţie de acte şi documente gorjene, adunate de Al. Ştefulescu la Târgu-jiu⁷⁾, şi frumoasa colecţie de documente muntene şi mol-

1) Colecţia a intrat în posesiunea Fundaţiei Regele Ferdinand I din Iaşi. O mare parte din documente au fost publicate de Ghibănescu, în *Surete şi Izvoade; Episoade şi Zăpise*; în revistele «Ioan Neculce», «Teodor Codrescu», etc.

2) Antonovici, *Documente Bârlădene*, Bârlad 1911—1926 I-V.

3) Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, Bucureşti, I (1902), II (1905).

4) *Idem*, *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu*, în *Analele Academiei Române XXXVI* (1914).

5) *Idem*, *Contribuţii documentare la Istoria Olteniei*, *ibidem*.

6) Enumerarea aceasta, nu urmăreşte să indice absolut toate arhivele din vechiul regat, ci numai pe cele importante ca bogăţie sau ca vechime. Tot astfel trebuie privită şi enumerarea arhivelor din provinciile surori.

7) Actualmente în Muzeul Al. Ştefulescu, înfiinţat din iniţiativa şi prin îngrijirea d-nei Aretie G. Tătărescu şi în parte publicate de Ştefulescu.

dovene pe care o avea căpitanul Al. Saint-Georges la Târgoviște. În conformitate cu regulamentul Arhivelor Statului atât autoritățile centrale, cât și cele județene și comunale, ar fi trebuit să depună arhivele vechi la Arhivele Statului din București și Iași. Dar neexistând o lege care să le pretindă a face în mod obligator aceste depuneri, numai puține autorități s'au conformat regulamentului menționat și din această cauză în preajma războiului foarte multe arhive vechi se găseau depozitate în locurile acestor autorități și în condiții de conservare și de pază puțin prielnice. De asemenea marea lor majoritate erau lipsite de inventare sau de cataloage.

A R D E A L U L

În provinciile românești, cari erau înainte de războiul mondial încorporate la monarhia austroungară, adică Ardealul, Banatul și Bucovina, nu existau arhive de stat. Sistemul de organizare al arhivelor de stat austriace și ungurești avea la bază principiul centralizării și de aceea arhive de stat nu existau decât la Viena (Haus- Hof- und Staatsarchiv) și la Budapesta (Országos Levéltár). Numai în Austria, după 1895, unele arhive provinciale au fost organizate în legătură cu Arhiva Statului din Viena, dar aceasta nu avea direcții sau depozite regionale.

Din aceste cauze în tot Ardealul nu era decât o singură arhivă publică: Arhiva orașului Sibiu și a națiunii săsești (Archiv der Stadt und der sächsischen Nation in Hermannstadt ¹⁾). Cu toate acestea și alte orașe aveau arhive mari și în parte foarte vechi, cari însă nu erau puse la dispoziția publicului. Astfel Brașovul ²⁾, Bistrița ³⁾, Alba Iulia, Târgu-Mureșului, Clujul, ⁴⁾ Sighetul, Dejul, Aindul și Sighișoara ⁵⁾.

1) Zimmermann Fr., *Das Archiv der Stadt Hermannstadt u. der Sächsischen Nation* ed. II Sibiu, 1901.

2) Publicate în mare parte de Zimmermann, Werner, Müller în *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I-III* (1892—1912) și Gundisch IV (1937); Bogdan I., *Relațiile Țării-Românești cu Brașovul*, București 1905; Tocilescu G., 534 documente Slavo-române, București 1931; Hurmuzachi-Iorga, *Docum.* XV 1 și 2.

3) Berger A. *Urkunden Regesten aus den alten Bistritzer Archive*, în *Programm des evang. Obergymn. in Bistritz* 1893; Iorga, *Documente românești din Arhivele Bistriței*, București 1893, Hurmuzachi-Iorga, *Docum.* XV, 1 și 2.

4) Iakab Elek, *Kolozsvár története*, Oklevéltár.

5) Despre arhivele din Ungaria (și Ardeal) în genere: Zimmermann, *Ueber Archive in Ungarn in Archiv für siebenb. Landeskunde* 1891 p. 617 urm. Lupaș I., *Tablou statistic al arhivelor județene și orașenești din Transilvania*, în *Revista Arhivelor* I p. 73 urm. Cf. și *Bulletin of the Institute of historical research* IV (1926) nr. 10.

De asemenea existau, ca și în vechiul regat, arhive la toate prefecturile comitatelor și la instanțele judecătorești, dintre cari cele mai importante erau tablele regești (curțile de apel) din Cluj și Târgu Mureșului. De asemenea la direcțiile erariale (fiscale) din Abrud și Sighet; la direcțiile cărților fondurare și la cele silvanale (silvice).

Dintre instituțiile bisericești posedau arhive mai importante și mai vechi mitropoliile unite din Blaj și Oradea, mitropolia ortodoxă din Sibiu și capitulele episcopilor catolice din Oradea și Satu mare.

Mai existau și alte depozite de arhive importante: la Muzeul Bruckenthal din Sibiu, la Biblioteca Universității din Cluj și la Muzeul Ardelean (unguresc) de acolo ¹⁾, la Muzeul Secuiesc din Târgu Mureșului, ²⁾ la Administrația fondurilor grănicerești românești din Năsăud; la biserica grecească din Brașov, etc.

Dintre arhivele familiare cele mai însemnate erau ale familiei Bátyányi (Alba Iulia) și Teleki (Târgu Mureșului) ³⁾.

De sigur că multe din arhivele amintite mai sus aveau înfățișarea de arhive străine, căci erau întocmite de autorități sau instituții ungurești sau săsești și nu cuprindeau decât rareori acte scrise în limba română.

Cu toate acestea în fiecare din ele se găseau numeroase acte și documente privitoare la Românii ardeleni, cari formând marea majoritate a populației, erau amestecați în toate chestiunile: administrative, de proprietate, militare, sociale, religioase și culturale.

Mai mult, unele din aceste arhive cuprindeau depozite bogate de acte și documente privitoare la Românii din Țara Românească și Moldova, sau emanate dela Domnii și dregătorii acestor țări, de oarece atât în evul mediu, cât și în timpurile mai noi relațiile lor cu Ardealul au fost foarte strâuse și foarte frecvente, iar în anumite epoci regiuni întinse din Ardeal au fost ocupate și stăpânite de Domni munteni sau moldoveni. De altă parte atât Domnii, cât și numeroși boieri din aceste două țări românești, au avut proprietăți personale în Ardeal și tot felul de acte și documente în legătură cu acestea.

Dar în Ardeal au mai existat până pe la 1882 și alte

1) Szabo K. *Az erdélyi muséum oklevélei* în *Történelmi Tár* 1889 și 1890.

2) Idem, *Székely Oklevéltár*, Cluj 1872—1896, I-V.

3) Zimmermann, *l. c.* înșiră principalele arhive familiare din Ardeal; unele din ele au fost concentrate la Biblioteca Universității din Cluj, altele duse la Budapesta

arhive de cea mai mare valoare pentru istoria acestei provincii și pentru trecutul poporului românesc de acolo. Ele au fost însă depuse toate în Arhiva Statului din Budapesta.

Acestea sunt următoarele: Arhiva guvernului ardelean (Cluj) din timpul stăpânirii austriace (1690—1872), dar cuprinzând și material mai vechiu¹⁾ și Arhiva fiscului ardelean (Sibiu) din aceiaș epocă. Amândouă au fost transportate la Budapesta în 1876. Apoi arhiva capitulului episcopesc din Alba Iulia²⁾ și cea a conventului mănăstirii din Cluj-Mănăștiur³⁾. Acestea au fost trimise la Budapesta în 1882.³⁾

Dacă primele două arhive prezentau importanță pentru istoria generală a Ardealului, în schimb cele două din urmă priveau într-o mare măsură poporul românesc de acolo. Atât capitulul episcopiei catolice din Alba Iulia, cât și conventul mănăstirii de lângă Cluj — tot catolică — au fost multă vreme *loca credibilia*, locuri acreditate, adică instituții cari aveau dreptul de a face acte juridice (de proprietate, de hotărnicie, etc.) și de a libera copii autentice (*transsumpta authentica*) de pe actele originale. Din această cauză în arhivele lor au intrat un mare număr de acte originale și copii de acte ale nobililor și țăranilor români din tot Ardealul. Numai cei din părțile nordice aveau și un alt loc acreditat: mănăstirea Lelesz (actualmente în Cehoslovacia), unde se găsea de asemenea mult material documentar privitor la Românii din Maramureș, Sălaj și Bihor.

De sigur că prezintă o mare importanță pentru istoria noastră și arhiva cancelariei aulice transilvane (Siebenbürgische Hoffkanzlei), care cuprindea istoria Ardealului sub toate aspectele ei din timpul stăpânirii austriace (1690—1867), cum și documente de mare valoare pentru istoria Țării Românești și a Moldovei, furnizate de serviciul de informații al armatelor și autorităților civile austriace. Ea însă a fost obținută dela Viena de către guvernul unguresc scurt timp după desființarea cancelariei (1867) și dusă la Budapesta⁴⁾.

1) Iakab Elek, *Az erdélyi kir. fölkormányozási levéltár* în revista Századok 1873 p. 357. urm.

2) Beke Antal, *Az erdélyi országos levéltár Gyulafehérvárt*, în Történelmi Tár 1889 pp. 555 și 753; 1890 pp. 130 și 360; 1896 p. 45.

3) *Idem*, *A Kolozsmonostori Konvent levéltára*, în Történelmi Tár 1896 pp. 483 și 718; 1897 pp. 339, 496 și 733; 1898 pp. 151, 343, 532 și 653.

4) Tangány K, *Az erdélyi udvari Kancelláriai levéltár*, Budadest 1898 Pentru toate aceste arhive cf. și Prodan D. *Arhivele noastre istorice din Budapesta* în Gând Românesc, Cluj 1934 p. 77 urm.

De asemenea și vechea arhivă a camerei erariale din Maramureș, care cuprindea actele și documentele exploatărilor miniere de acolo, a fost dusă și ea după 1875 la Budapesta și depusă în Arhiva Statului¹⁾.

Toate arhivele, cari au fost ridicate din Ardeal după înființarea dualismului austro-ungar (1 Ianuarie 1868) ne-au fost retrocedate de drept prin tratatul dela Trianon (art. 177), din nenorocire însă până astăzi nu ne-au fost restituite de fapt.

BANATUL.

Regiunea aceasta a avut și ea multă vreme administrație separată și deci arhive proprii. Dar cele mai importante au fost ridicate îndată după 1868 și depuse în Arhiva Statului din Budapesta. Menționăm între acestea vechea și bogata arhivă a administrației bănățene (Landes Administration) dintre 1717—1778, care a fost dusă la Budapesta în 1889 și depusă în Arhiva Statului de acolo²⁾. Apoi un număr de arhive de ale familiilor nobile românești, unele maghiarizate, cari deasemenea au fost depuse acolo. În sfârșit arhiva episcopiei Cenadului, partea veche, care după ce a fost mutată, cu ocazia ocupației turcești, la Segedin și de aici la Alba Iulia, a fost depusă la Muzeul Național din Budapesta³⁾.

În momentul izbucnirii războiului mondial se mai aflau în Timișoara, următoarele arhive mai însemnate: 1) Arhiva mai nouă a administrației bănățene din timpul ocupației austriace. 2) Arhiva veche militară din aceiaș epocă și continuându-se până la 1872, când Banatul a fost încorporat la Ungaria; 3) Arhiva primăriei conținând material începând dela anul 1718 până în zilele noastre; 4) Arhiva județului Timișoara; 5) Arhiva cadastrului; 6) Arhiva administrației financiare; 7) Arhiva tribunalului.

În orașul Caransebeș se găseau: 1) Arhiva primăriei, cu acte datând de pe la mijlocul veacului al XVIII-lea și până în epoca noastră; 2) Arhiva Comunității de avere a fostului

1) Cf. Századok, 1884 p. 58.

2) Szentkláry Jenő, *Mercy Cl. Fl. kormányzata a temesi bánságban* Budapest 1909 p. 16.

3) Informațiile asupra arhivelor bănățene le avem în mare parte dela d. I. Miloia, directorul Muzeului Banatului din Timișoara.

regiment de graniță No. 13; 3) Arhiva oficiului de sare; 4) Arhiva tribunalului.

În orașul Lugoj erau: 1) Arhiva prefecturii comitatului Caraș-Severin, cu material începând de pe la 1779; 2) Arhiva primăriei, care deși avea numeroase registre din veacul al XVIII-lea, suferise mari pagube în urma unei inundații ce s'a produs în anul 1911; 3) Arhiva bisericii ortodoxe începând de pe la 1780; 4) Arhiva episcopiei unite, începând dela 1854.

În sfârșit în Oravița era pe lângă arhiva primăriei, care nu începea decât de la 1860, foarte importanta arhivă a Administrației minelor din Banat, cu acte ce datau încă dela 1718.

După cum rezultă din cele expuse mai sus, toate arhivele bănățene conțineau material mai nou, din veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, căci cele cu material vechiu fuseseră duse mai de mult la Budapesta. Cu toate acestea pentru istoria Românilor bănățeni ele prezintau o importanță foarte mare, căci cuprindeau tot felul de date privitoare la viața și dezvoltarea lor după înlăturarea stăpânirii turcești din Banat, adică din epoca marilor lupte naționale și religioase atât împotriva asupririi austriace, cât mai ales împotriva supremației religioase și culturale sârbești, susținută de Austriaci în scopul de a slăbi puterea de rezistență a elementului românesc și de a provoca conflicte între aceste două popoare de religie ortodoxă.

B U C O V I N A

După anexarea ei la Austria (1775) a avut administrație separată până la 1786, când a fost unită din punct de vedere administrativ cu Galiția, unire care a durat numai până la 1848. Deși dela această dată a devenit iarăși autonomă, nu s'a înființat o arhivă proprie decât în 1907 sub numele de Arhiva Țării (Archiv der k. k. Landesregierung) în Cernăuți. Deci în această arhivă nu erau decât acte și documente mai noi, începând cu anul 1775 și mergând până la 1918. Cu toate acestea printre ele se găseau, mai ales în copii, numeroase documente vechi moldovenești 1).

1) Prin anul 1913 profesorul universitar din Cernăuți, Wl. Milkowicz, șeful acestei arhive, a fost delegat de guvernul austriac să strângă dela autorități și particulari actele cele mai importante, spre a le depune în arhivă. El a reușit să strângă un material destul de bogat, dar izbucnind războiul, l-a evacuat la Salzburg.

În schimb atât prefectura județului Cernăuți, cât și primăria orașului aveau arhive mari și destul de vechi, de asemenea tribunalul și judecătoria de acolo, ca și corpul de jandarmi și unele instituții filantropice. Un depozit foarte prețios de acte și documente vechi românești avea mitropolia ortodoxă, împreună cu arhiva ei mai nouă. Altul iarăși foarte bogat se afla și la așa numita «Tabula Țării», unde erau adunate toate actele de proprietate, testamentele, foile de zestre, etc. ce se referiau la proprietăți.

În orașul Suceava se afla de asemenea o bogată arhivă la primărie și alta la prefectură; tot astfel la tribunalul din Câmpulung.¹⁾ Iar în restul provinciei erau depozite mai mici pe la mănăstirile Putna, Sucevița și Dragomirna.

Dintre vechile familii boierești își păstrasera arhive mai însemnate familiile Cantacuzino (Ocna), Hurmuzache (Cernaucă), Vasilco (Berhomet, Siret), Flondor (Storojinet), etc.²⁾

Și arhivele bucovinene cuprindeau mai ales material nou, format în cursul epocii, când această regiune a fost stăpânită de Austria (1775—1918). De altfel în momentul anexării ei la Austria nu existau în Bucovina decât puține depozite arhivistice: pe la mănăstirile mai mari și la unele familii boierești mai bogate. Dar și unele și celelalte au suferit pierderi însemnate în timpul stăpânirii austriace, din cauză că li s'au reclamat în nenumărate rânduri documentele, spre a face dovadă la confirmările proprietăților și la tot felul de lucrări statistice, judecătorești, etc. Din cauza aceasta multe din ele au ajuns în arhivele autorităților centrale din Viena sau din Lwow, ori s'au pierdut. De altă parte unii dintre marii proprietari bucovineni s'au stabilit în cursul acestei stăpâniri în Moldova și au dus cu ei acolo și arhivele ce posedau.³⁾

B A S A R A B I A

În această regiune a Moldovei, anexată la Rusia în 1812, erau destul de multe arhive sau depozite de material arhivistic, cari să prezinte o importanță mai mare.

1) Stefanelli, *Documentele Câmpulungului moldovenesc*, București 1915.

2) Reli, *Amintiri dintr'un castel la Nistru*, București 1924; Bălan T. *Arhivele Bucovinei*, în *Revista Arhivelor* I, p. 301.

3) Pentru arhivele din Ardeal, Banat și Bucovina să se consulte și studiile d-lor Șt. Meteș, I. Miloia și T. Balan din *Revista Arhivelor* III, 1936—7.

În Chișinău pe lângă arhiva cancelariei guvernului, a siguranței și a corpului de jandarmi, cari toate cuprindeau acte noi, se găsea o singură arhivă mai veche: Arhiva Senatorilor. Într'însa pe lângă acte privitoare la Basarabia după anexarea la Rusia¹⁾, se aflau și dosarele administrației rusești din Muntenia și Moldova din timpul ocupației militare dela 1808—1812²⁾.

Dar la Consiliul Eparhial și la instanțele judecătorești din Chișinău și din restul regiunii se găseau depozite bogate de material arhivistic; tot astfel la primăriile diferitelor orașe (Cetatea Albă, etc.)

De asemenea la câteva mănăstiri Căpriana, Dobrușa, Vărzărești, Hârbovăț, Curchi, etc.) și la unele familii boierești: Catargi (Cobâlnea), Hașdeu (Cristinești), Sturdza (Noua Suliță), Dicescu (Gălești), Crupenschi (Lomacinița), Gore (Chișinău), Stroescu (Brâncenii Vechi) existau numeroase acte vechi românești³⁾.

SOARTA ARHIVELOR NOASTRE ÎN RĂZBOIUL MONDIAL

Numeroasele arhive și depozite de arhive, ce se aflau pe teritoriul României actuale, au avut în cursul războiului mondial o soartă foarte variată.

Este adevărat că majoritatea lor s'au păstrat intacte cu toate pericolele la cari au fost expuse, atât din partea armatelor dușmane, cari au invadat în o parte din vechiul regat și în unele din provinciile surori, cât și din partea armatelor aliate sau a intemperiiilor.

Dar au fost și multe arhive cari au suferit în cursul războiului pagube mai mari ori mai mici, de cari se vor resimți totdeauna.

Unele au fost distruse, parte de armatele dușmane, cari au năvălit în diferite regiuni ale țării, parte de armatele aliate.

Armatele puterilor centrale, reușind să invadeze și să ocupe o parte din teritoriul vechiului regat al României, au distrus,

1) Halippa I. Труды Вессарабской Архивной Комиссії, Chișinău v. I-III.

2) Rosetti Radu, *Arhiva Senatorilor din Chișinău* în *Analele Academiei Române* XXI (1909) p. 368 și 581. Lista dosarelor la p. 706 urm.

3) Cf. revista *Arhivele Basarabiei* publ. de T. Bulat și C. Tomescu, I—VIII (1929—1936); și informații primite dela d. I. Pelivan.

fără cruțare și fără de nici un folos pentru aceste puteri, un mare număr de arhive publice și particulare. Opera de distrugere s'a îndreptat în primul rând asupra arhivelor autorităților județene și comunale din zona frontului dela Carpați, dela Dunăre și dela Siret. În toate orașele și satele din regiunile, unde s'au dat lupte ori pe unde au trecut armatele acestea, n'a mai rămas nici urme de arhive sau depozite arhivistice.

De altă parte trupele de ocupație, cari au staționat în Capitală, au distrus părți însemnate din arhivele autorităților și instituțiilor centrale, cu prilejul incuarteruirii ofițerilor și soldaților, a înființării nenumăratelor birouri militare sau a instalării de spitale, popote, aresturi, posturi de pază, etc. Ori de câte ori era nevoie de camere pentru astfel de instalații se sacrificau depozitele de arhive, aruncându-se actele și dosarele prin beciuri sau poduri, ori întrebuițându-se la încălzitul sobelor și caloriferelor. În felul acesta, de și nu a fost o distrugere sistematică și ordonată de comandamentul superior, a dispărut o cantitate însemnată de material arhivistic dela aceste autorități și instituții centrale.

La fel s'a petrecut și cu arhivele autorităților județene și comunale din teritoriul ocupat. Dar dacă acestea n'au pierdut decât părți din materialul lor, în schimb unele arhive familiare și particulare au fost distruse cu totul. Voi menționa, ca pildă, numai trei: arhiva principelui Barbu Știrbei dela Buftea, a familiei Golescu dela Golești și bogata colecție de documente ce-și formase căpitanul Al. Saint-Georges la Târgoviște. Prima a fost pusă pe foc și arsă de către o doamnă germană prietenă a familiei; a doua a fost distrusă de năvălitori; iar cealaltă a fost aruncată de soldații germani într'o groapă din curtea casei și acolo i s'a dat foc.

Dar la distrugerea arhivelor din vechiul regat au contribuit în parte și trupele aliate rusești. Unitățile cantonate prin orașele și satele Moldovei au tratat fără nici o considerație depozitele de arhive ale autorităților, din care cauză multe din ele s'au distrus în total sau în parte. În special în iarna grea din 1916/17 pachetele de acte și dosare dela prefecturi, primării și tribunale au servit într'o mare măsură ca material de încălzit localurile unde erau incuarteruite aceste trupe ¹⁾.

1) Au suferit din această cauză mai ales arhivele din județele Botoșani Bacău și Iași.

În Ardeal distrugerile au fost mai reduse. Armatele românești când au intrat acolo în 1916 s'au purtat cât se poate de civilizat și nu s'au atins de loc de arhivele publice sau particulare. Tot astfel în toamna anului 1918 când au fost trimise contra teroriștilor unguri. Un singur caz de distrugere se poate pune în sarcina trupelor noastre: un număr de dosare din arhiva orașului Alba Iulia au fost arse în iarna anului 1918/19. În schimb trupele secuiești înapoiate de pe front în aceiaș toamnă, au distrus cu prilejul tulburărilor ce au avut loc, părți însemnate din arhivele județene și comunale din ținutul lor ¹⁾.

În Banat de asemenea arhivele nu au suferit distrugeri nici din partea trupelor sârbești, nici a celor românești, dar în timpul tulburărilor din 1918 a ars în întregime arhiva oficiului de sare din Caransebeș ²⁾.

În schimb în Bucovina repetatele ocupații militare rusești au distrus în parte arhivele primăriilor și ale instanțelor judecătorești. Dar și administrația austriacă a comis acte de distrugere, mai ales după înfrângerea puterilor centrale. Astfel în Noemvrie 1918 când se pregătea realipirea Bucovinei la România, s'a scos din Arhiva Țării din Cernăuți tot materialul privitor la mișcarea românească, cum și toate actele compromițătoare pentru administrația austriacă și li-s'a dat foc parte în sobele Palatului Administrativ, parte pe dealul fostei cetăți Țețina, din apropiere, unde au fost transportate în acest scop ³⁾.

Cât privește Basarabia, aici cu prilejul revoluției bolșevice în anul 1917 s'au distrus complet arhiva cancelariei guvernului din Chișinău, a Corpului de jandarmi și a Siguranței statului din Basarabia. Tot atunci au fost distruse, în total sau în parte, unele arhive mănăstirești și familiare din restul provinciei.

O altă urmare a războiului a fost răpirea unor arhive sau depozite de arhive de către armatele dușmane sau de către cele aliate. Trupele puterilor centrale n-au ridicat din vechiul regat decât o cantitate mică de material arhivistic, în special dela unele ministere (de pildă al Afacerilor Străine), din depozitele instituțiilor particulare și dela familiile refugiate. Men-

1) Meteș Șt., *Arhivele Ardealului după război* în Revista Arhivelor Ip. 83 urm.

2) Relația d-lui I. Miloia.

3) Balan, l. c.

ționăm în special răpirea de către trupele bulgare a unui mare număr de manuscrise dela Academia Română, dar cari în urma intervenției comandantului suprem v. Mackensen, au fost restituite imediat. În schimb cu ocazia ocupării diferitelor orașe, au ridicat arhivele militare ce le-au găsit acolo. Astfel au luat din Giurgiu vechea arhivă militară; din Ploești arhiva comandamentului diviziei de acolo; din Câmpulung-Muscel toată arhiva corpului; din Craiova arhiva militară veche; tot astfel din Urziceni arhiva veche a regimentului.

Armatele sârbești, cari ocupaseră Banatul, au ridicat cu prilejul retragerii lor de acolo câteva arhive importante. Astfel din Timișoara au luat arhiva județului și a cadastrului, amândouă cu material din veacurile al XVIII-lea; arhiva militară nouă, din a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Iar din Oravița au ridicat bogata arhivă a administrației minelor, de o valoare capitală pentru istoria exploatărilor miniere din această regiune.

Din Bucovina trupele rusești n'au ridicat arhive; iar din Ardeal armata română cu ocazia ocupației din 1916 a ridicat numai din arhiva orașului Brașov, fondul de documente vechi slave și latinești, privitoare la istoria orașului și la relațiile lui cu Țara Românească și Moldova, spre a le salva de a fi trimise la Budapesta.

Arhivele răpite sau ridicate de armate nu au fost totdeauna pierdute. Astfel cele luate din vechiul regat ni s'au restituit măcar în parte, iar cele ridicate din Banat de către armatele sârbești au fost găsite și ne vor fi restituite. De asemenea fondurile de documente ce le-am ridicat noi din arhiva municipiului Brașov au fost înapoiate acelei arhive.

În sfârșit alte arhive au avut soarta de a fi evacuate în locuri mai sigure, spre a fi puse la adăpost de orice pericol. Astfel din București s'au trimis la Iași în Noemvrie 1916, când capitala era amenințată, cele mai importante depozite ale Arhivelor Statului, ale Academiei Române, ale autorităților centrale (Ministerul Afacerilor Străine, al Finanțelor, al Instrucțiunii și Cultelor, de Domenii, de Războiu, de Interne, de Lucări publice), ale marilor instituții financiare: Banca Națională, Casa de Depuneri, Creditul Funciar Urban, Creditul Funciar Rural, și ale altor instituții publice și particulare. Toate aceste depozite au stat în Iași până în Iunie 1917, când în fața ofensivei dușmane

care amenința Moldova, au fost duse de acolo la Moscova, împreună cu depozitele mai valoroase din Moldova.

Din Ardeal și Banat s'au evacuat deasemenea, în momentul intrării trupelor românești (15 Aug. 1916) unele arhive administrative și polițienești parte la Budapesta, parte în alte localități din Ungaria. Numărul lor însă nu a fost mare, căci intrarea trupelor noastre s'a făcut pe neașteptate și prin mai multe locuri în acelaș timp, astfel că autoritățile ungurești nu au avut timpul necesar să ia măsurile cuvenite în acest scop.

De asemenea și din Bucovina s'au evacuat, cu prilejul repetatelor invazii rusești, unele arhive administrative la Viena, dar nici acestea n'au fost numeroase. Din Cernăuți în special s'a evacuat colecția formată de profesorul Milkovicz; ea a fost trimisă la Salzburg.

Este adevărat că cea mai mare parte din aceste arhive le-am putut repatria după terminarea războiului, dar cu toate acestea materialul lor a suferit mult atât din cauza transportului, cât și din cauza păstrării lui multă vreme în condiții neprielnice. De regulă împachetarea acestui material s'a făcut pe repezeală și fără să se poată lua suficiente măsuri, de alte ori pe drum unele lăzi s'au spart, ori au fost expuse intemperiilor, astfel că părți din material s'a deteriorat.

Cu toate acestea evacuarea s'a dovedit a fi una dintre măsurile cele mai bune pentru salvarea materialului amenințat de furia dușmanului, iar inconvenientul cel mai mare a constat în faptul că repatrierea arhivelor evacuate a reclamat nu numai tratative laborioase, dar și timp foarte îndelungat — pentru cele din Rusia aproape 20 de ani — timp în care atât administrația, cât și știința noastră au fost lipsite de izvoarele cele mai importante.

RECUPERAREA ARHIVELOR ȚĂRILOR SURORI

Pe lângă pierderile de material și dezorganizarea arhivelor, războiul ne-a adus și unele foloase, prin faptul că ne-a dat prilejul să recuperăm vechile arhive ale țărilor surori reunite cu vechiul regat.

Tratatele de pace încheiate la Saint-Germain (cu Austria, la 10 Sept. 1919) și la Trianon (cu Ungaria, la 4 Iunie 1920)

ne-au recunoscut, odată cu anexarea Bucovinei, Ardealului și Banatului, dreptul asupra arhivelor acestor teritorii și asupra acelorora, cari fuseseră ridicate în decursul timpului din aceste provincii. Cât privește Basarabia am pus stăpânire pe arhivele ce se găseau acolo în momentul unirii ei cu patria mamă (9 Aprilie 1918).

De altfel obiceiul de a se restitui odată cu teritoriile anexate și arhivele lor este foarte vechiu, iar în tratatele de pace încep să se introducă clauze privitoare la arhive încă din veacul al XVII-lea. În special dela campaniile de cuceriri ale lui Napoleon I în toate tratatele de pace din veacul al XVIII-lea și al XIX-lea, privitoare la anexări sau cedări de teritorii, există și clauze privitoare la arhivele acestor teritorii¹⁾. Era deci natural ca și tratatele cari au încheiat războiul mondial și prin cari se făcea dreptate popoarelor europene, dându-le puțința să-și realizeze unitatea națională și deci să anexeze teritoriile naționale, pentru cari au luptat de veacuri și au sângerat în ultimul războiu, să conțină clauze privitoare la arhivele provinciilor anexate.

Cât ne privește pe noi, atât tratatul dela Saint-Germain, cât și cel dela Trianon precizează în chip destul de amănunțit materialul arhivistice al țărilor surori, pe care trebuia să ni-l restituie Austria și Ungaria. Textele ce ne interesează sunt următoarele:²⁾

1. Art. 93 al tratatului dela Saint-Germain și art. 77 al tratatului dela Trianon, prin care cele două țării se obligă să ne remită: arhivele, registrele, planurile, titlurile și documentele de orice natură *aparținând* administrațiilor civile, militare, financiare, judecătorești sau altele ale teritoriilor cedate. Dacă documentele de mai sus n'au caracter militar și privesc în acelaș timp administrațiile austriace sau ungurești, și deci remiterea lor n'ar putea avea loc fără prejudiciu pentru aceste din urmă, Austria și Ungaria se obligă, sub condiția reciprocității să ni-le comunice.

1) Cf. mai ales Jacob L., *La clause de livraison des archives publics dans les traités d'annexion*, Paris 1915, *passim*.

2) Dăm textele clauzelor în românește și în rezumat, cât ne interesează pe noi. Textele originale în l. franceză și engleză se găsesc în diferitele publicații ale tratatelor de pace.

Textul francez al clauzelor privitoare la arhive din tratatul dela St. Germain a fost reprodus în Revista Arhivelor I p. 158 n. 6, iar cel din tratatul dela Trianon în Gând Românesc 1934 p. 78 n. 1.

2. Art. 191 din tratatul dela Saint-Germain și art. 175 din tratatul dela Trianon obligă pe cele două țări să restituie toate actele, documentele, obiectele antice și de artă și orice material științific și bibliografic *ridicat* din teritoriile invadate și aparținând statului, administrațiilor provinciale, comunale, filantropice sau bisericești, ori altor instituții publice sau particulare.

3. Art. 192 din tratatul dela Saint-Germain și art. 176 din tratatul dela Trianon prevăd restituirea obiectelor de acelaș fel ca cele de mai sus, cari au fost *ridicate după 1 Iunie 1914* din teritoriile cedate, afară, natural, de obiectele cumpărate dela particulari.

4. Art. 193 și 196 din tratatul dela Saint-Germain și art. 177-178 din tratatul dela Trianon obligă Austria și Ungaria să restituie toate actele, documentele, memoriile istorice aflătoare în stabilimentele lor publice, cari *au o legătură directă* cu istoria teritoriilor cedate și cari au fost ridicate de Ungaria după 1 Ianuarie 1868, data înființării dualismului austro-ungar, iar de Austria în timpul ultimilor zece ani.

Cât privește obiectele și documentele având un caracter artistic, arheologic, științific sau istoric și făcând parte din colecțiuni, cari aparțineau în trecut *guvernului monarhiei austro-ungare sau coroanei*, cele două state se obligă:

a) să negocieze un aranjament amical cu statul român, în virtutea căruia parte din colecțiile și obiectele sus arătate, cari ar trebui să aparțină patrimoniului intelectual al acestui stat, vor putea fi repatriate în mod reciproc în țara lor de origină; și

b) să nu înstrăineze nimic, să nu risipească nimic din numitele colecții și să nu dispună de nici unul din aceste obiecte și documente timp de 20 de ani, dar să le pună la adăpost și să le asigure buna lor conservare și să le țină împreună cu inventarele, cataloagele și documentele administrative privitoare la acele colecții, la dispoziția cercetătorilor noștri.

Articolele de mai sus stabilesc tot odată, că în mod reciproc statele succesoare vor restitui Austriei actele, documentele și memoriile cari nu datează de mai mult de 20 de ani și au raport direct cu istoria sau administrația ei și se găsesc eventual pe teritoriul lor. Cât privește Ungaria nu va putea decât să negocieze aranjamentele necesare pentru a-și repatria documentele și obiectele arheologice și de artă aflătoare în aceste state.

Mai există și alte câteva articole privitoare la arhivele de societăți, întreprinderi, etc. dar acestea neintrând în cadrul lucrării de față, nu le mai menționăm.

După cum rezultă din analiza textelor de mai sus, în cele două tratate se repetă aceleași principii, cari se găsesc aproape în toate tratatele de pace anterioare, privitoare la restituiri și retrocedări de arhive¹⁾.

În primul rând se impune statelor învinse să *restitue* arhivele răpite de armatele năvălitoare sau ridicate de armatele de ocupație.

În al doilea rând sunt obligate să *retrocedeze* arhivele teritoriilor, cari au fost anexate altor state în urma războiului.

În acest din urmă caz arhivele sunt considerate ca proprietatea statului și deci se transmit odată cu teritoriul, ca și celelalte proprietăți ale statului.

Dar în tratatele dela St. Germain și Trianon se întrebuințează doi termeni spre a preciza cari arhive ale teritoriilor alipite se retrocedează: unul indică pe cele ce «aparțin» (în textul francez *appartenant*) acestor teritorii, celalalt pe acelea cari «au o legătură directă» (*un rapport direct*) cu istoria lor.

Primul termen se referă la arhivele administrațiilor civile, militare, financiare, etc. deci la așa zisele «arhive administrative»; al doilea la actele, documentele, memoriile istorice aflate în stabilimentele publice — arhive sau muzee — deci la așa numitele «arhive istorice».

Rezultă prin urmare, că pentru retrocedarea arhivelor administrative tratatele de pace au admis principiul provenienței (Herkunftsprinzip), care ține seamă de originea și modul de formare a fiecărui fond arhivistic și reclamnă respectarea întregității acestor fonduri. Deviza arhiviștilor francezi: *respect des fonds*, a fost recunoscută încă dinainte de războiu ca bază a întregii orânduiri și inventarieri a arhivelor și ea a fost admisă și recunoscută și cu ocazia desbaterilor conferințelor de pace²⁾.

Însă în prima sa redactare articolul 93 din tratatul dela St. Germain nu avea termenul «appartenant», ci termenul «concernant», care reprezintă alt principiu arhivistic: principiul referinței (Betreffsprinzip). Acesta este cu mult mai larg, de oare ce are

1) Jacob L., *o. c.*

2) Bittner Ludw., *Das Schicksal der oesterreichischen Archive*, în *Archiv für Politik und Geschichte*, Berlin 1925 p. 65;

în vedere toate actele și documentele privitoare la o țară, localitate, instituție sau persoană, indiferent de fondurile din care fac parte sau de locul unde se află.

A fost un mare succes al delegaților austriaci dela conferința de pace, că au reușit să facă să se înlocuiască în tratat termenul *concernant* prin *appartenant*. Succesul lor s'a datorit în cea mai mare parte faptului, că au susținut necesitatea menținerii integrității fondurilor arhivistice în interesul cercetărilor științifice, dat fiind că arhivele statului austriac au o importanță europeană, din cauza relațiilor pe care această mare putere le-a avut timp atât de îndelungat cu întreagă politica și cultura continentului¹⁾.

Dar a mai intervenit și atmosfera ce se creiase, chiar în cursul războiului mondial, cu privire la arhivele teritoriilor ce urmau să fie anexate. Eruditul francez L. Jacob, a publicat la Paris, chiar în anul 1915, o lucrare intitulată: *La clause de livraison des archives publiques dans les traités d'annexion*. În această lucrare autorul expune clauzele privitoare la arhive din toate tratatele de pace anterioare, cari prevedeau anexiuni de teritorii și arată modul cum au fost executate aceste clauze. Punând eventualitatea retrocedării Alsaciei și Lorenei la Franța autorul conchide că, în interesul științei, arhivele istorice nu trebuie împărțite, iar din arhivele administrative moderne ar urma să se cedeze Franței numai cele «cari privesc administrația civilă, militară sau judiciară a acestor țări», pe câtă vreme cele ce privesc administrația lor centrală, nu este motiv să fie cedate²⁾.

Profitând de toate aceste împrejurări Austria a reușit să facă să se admită principiul provenienței la împărțirea arhivelor ei administrative între statele succesoare, și de acest avantaj a profitat și Ungaria, care a încheiat tratatul dela Trianon mai târziu (4 Iunie 1920).

Dar pentru retrocedarea arhivelor istorice tratatele sunt conduse de un principiu cu totul opus. Termenul întrebuințat pentru actele, documentele și memoriile istorice ce trebuie cedate de Austria și Ungaria este: «cari au o legătură directă cu istoria teritoriilor cedate» (art. 193 din tratatul dela Saint

1) Bittner, o. c. p. 63; Zaborowski Virg., *Importanța arhivelor vieneze pentru istoria Românilor*, în *Revista Arhivelor* I p. 145 urm.

2) Jacob L. o. c. p. 105 și III.

Germain și art. 177 și 178 din cel dela Trianon). Iar acest termen exprimă aceiaș ideie ca și termenul *concernant*, despre care am vorbit mai sus.

Prin urmare la aceste arhive se aplică principiul referinței și în baza lui tratatele ne dau tot materialul arhivistic care se referă, adică privește istoria Bucovinei, Ardealului și Banatului, aflător în stabilimentele publice din Austria și Ungaria și care a fost ridicat din Bucovina în ultimii zece ani, iar din Ardeal și Banat după 1 Ianuarie 1868.

La rândul lor Austria și Ungaria vor primi și ele dela România și dela celelalte state succesoare actele, documentele și memoriile, cari au raport direct cu istoria sau cu administrația lor, dar nu sunt mai vechi de 20 de ani.

În sfârșit pentru așa numitele «arhive comune austro-ungare» sau «ale coroanei» s'a admis în tratate numai un «aranjament amiabil», în baza căruia fiecare stat să-și primească materialul ce «aparține patrimoniului său intelectual», dar numai pe bază de reciprocitate.

Interpretând în mod natural și neforțat clauzele tratatelor de pace expuse mai sus, rezultă că România trebuia să primească dela Austria și dela Ungaria: 1° toate arhivele administrative *de proveniență* din Bucovina, Ardeal și Banat; 2° toate arhivele istorice *privitoare* la trecutul acestor provincii, cari fuseseră ridicate din Bucovina după 1909, iar din Ardeal și Banat după 1 Ianuarie 1868.

Prin urmare dela Austria noi aveam de reclamat în primul rând arhivele Bucovinei, iar acestea le puteam obține în baza principiului provenienței. (art. 93).

Dar în arhivele austriace, în special în cele din Viena, se găseau și nenumărate acte și documente *privitoare* la Bucovina și la celelalte teritorii ce ne-au fost cedate.

Arhiva Ministerului de Războiu (Kriegsarchiv) conținea un material bogat și extrem de prețios privitor la Ardeal și Banat și chiar la Bucovina, din timpul îndelungatei stăpâniri austriace asupra acestor provincii (1690—1868). Tot acolo se aflau acte și documente privitoare la Țara Românească și Moldova în epoca amintită. Stăpânirea austriacă în Ardeal și Banat a fost mai mult o ocupație militară deghizată, care dispunea de un serviciu de informații și de spionaj foarte bine organizat, care se interesa nu numai de chestiunile militare,

dar de orice fel de probleme cari priveau atât țările românești supuse, cât și cele două principate vecine.

Arhiva Statului (Haus-Hof-und Staatsarchiv) avea și ea un mare număr de acte și documente privitoare la chestiunile politice, religioase, economice, sociale și culturale ale Românilor din țările supuse.

Iar Arhiva Consiliului Aulic (Hofrath) conținea actele tuturor problemelor și afacerilor, cari au fost rezolvite de această instanță supremă administrativă, deci și cele privitoare la marile mișcări politice și sociale românești, la revendicările de drepturi și proprietăți și la procesele mari dintre națiunea română și celelalte naționalități din Ardeal și Banat.

Toate acestea nu le puteam obține pe baza principiului provenienței, ci numai conform principiului referinței.

În Ungaria, de altă parte, pe lângă arhivele administrative și cele istorice, pe cari le puteam reclama pe baza principiului provenienței (art. 77 și 177 dela Trianon), existau de asemenea arhive pe cari le puteau dobândi în baza principiului referinței. Vom aminti în primul rând importanta arhivă a Cancelariei Aulice Transilvănene, care a fost obținută de Unguri dela Austriaci în 1872 și care cuprindea un material de prima ordine pentru cunoașterea istoriei politice, sociale și economice a acestei provincii în epoca stăpânirii austriace și chiar în veacurile anterioare.

Apoi bogatul depozit arhivistic al Muzeului Național din Budapesta, unde iarăș se găseau numeroase acte și documente privitoare la Ardeal și Banat.

În sfârșit arhiva Cancelariei Aulice Ungurești conținea și ea acte de cea mai mare importanță pentru județele Sătmar, Bihor și Maramureș, anterioare veacului al XVIII-lea și pentru Banat, dela 1718 încoace.

Dintre statele succesoare ale monarhiei austro-ungare noi aveam dreptul la cea mai mare parte din materialul arhivistic ce urma să fie restituit de Austria și de Ungaria.

Depindea prin urmare de modul cum aveau să fie interpretate tratatele de pace cu prilejul executării lor și de energia cu care ne vom apăra drepturile și interesele, ca să obținem tot materialul arhivistic ce ni-s'a recunoscut ca al nostru.

EXECUTAREA CLAUZELOR ARHIVISTICE DIN TRATATELE DE PACE

Conform tradiției și mecanismului complicat adoptat de puterile învingătoare pentru executarea tratatelor de pace, statele succesoare ale monarhiei austro-ungare — deci și România — au trebuit să procedeze la încheierea de convenții speciale pentru retrocedarea arhivelor cu fiecare din cele două țări învinse.

Natural că această metodă era dela început favorabilă țărilor învinse, căci puteau să temporizeze sub tot felul de pretexte executarea clauzelor referitoare la arhive. De altă parte deschizându-se calea convențiilor între părți, cei învinși și obligați să cedeze arhivele erau puși, dintr'un anumit punct de vedere, pe picior de egalitate cu învingătorii.

În sfârșit noi (și Iugoslavii) eram oarecum într'o situație de inferioritate în ce privește arhivele și obiectele arheologice și de artă, ce urmau să ni-se cedeze de către țările învinse, căci în tratatele de pace nu am specificat *anumite* arhive și obiecte asupra cărora aveam pretenții, — cum au făcut Italia, Polonia și Cehoslovacia în anexele la art. 196 din tratatul dela St. Germain, și Italia în art. 179 din Tratatul dela Trianon — ci ne-am mulțumit numai cu clauzele generale stipulate în tratate.

De altfel este interesant de constatat, că pe câtă vreme celelalte state succesoare — în afară de Iugoslavia — aveau pretenții mai ales asupra arhivelor din Austria, și în special din Viena, noi aveam de primit arhive și din Austria și din Ungaria. Deci noi ar fi trebuit să specificăm în amândouă tratatele, măcar în anexe, arhivele cari ne interesau în mod special și ni-se cuveneau în chip neîndoios. Astfel în tratatul dela St. Germain trebuiau prevăzute arhivele privitoare la Ardeal aflătoare în Austria, iar în cel dela Trianon arhivele ardelenе și bănățene, cari au fost ridicate înainte de 1868, cum și cele ce nu cădeau sub prevederile principiului provenienței.

Dar în tratatul dela St. Germain noi n'am introdus nici o anexă, care să specifice arhivele și obiectele arheologice și de artă ce le pretindeam, în afară de clauzele generale, de și — cum am văzut — Italienii, Polonii și Cehoslovacii au făcut acest lucru. Nici în tratatul dela Trianon noi n'am introdus nici o anexă sau articol special privitor la arhivele și obiectele de arheologie și de artă ce ni-se cuveniau, de și Italienii au pus

art. 179, prin care obligau pe Unguri să le cedeze documentele și obiectele aflătoare pe teritoriul Ungariei sau al aliaților ei, asupra cărora Italia avea dreptul în baza unor convenții sau tratate anterioare anului 1868, rămase neexecutate integral.¹⁾

Din cauzele enumerate mai sus situația noastră a fost cu mult mai dificilă cu prilejul tratativelor pentru încheierea convențiilor arhivistice cu Austria și Ungaria, decât a celorlalți moștenitori ai monarhiei austro ungare.

Iar de o îmbunătățire ulterioară a ei nu a mai putut fi vorba, de oare ce pentru redactarea convențiilor și cu Austria și cu Ungaria, delegatului nostru i-s-au dat specialiști-experti minoritari, necunoscători ai trecutului nostru și ai materialului arhivistic care ne interesa și nici ai drepturilor și aspirațiilor noastre — deși aveam destui istorici și arhiviști români cari cunoșteau bine arhivele austriace și cele ungurești și deci ar fi putut îndeplini cu succes rolul de specialiști-experti.

În Ministerul Afacerilor Străine predomina atunci părerea greșită sau în orice caz nefundată, că experții români din Bucovina sau Ardeal se vor lovi totdeauna de antipatia foștilor lor stăpânitori și nu vor putea avea obiectivitatea necesară. Și de aceea s-au trimis experți nemți sau sași, dar tot din Bucovina sau din Ardeal, — cari nu înțelegem de ce ar fi fost simpatizați de foștii lor stăpânitori — dar cari în schimb nu puteau nici cunoaște și nici apăra drepturile noastre asupra arhivelor, și ca proaspeți cetățeni români — deveniți fără voia lor — nu puteau avea nici tragerea de inimă necesară pentru o acțiune de acest fel.

În sfârșit o altă dificultate o prezenta faptul că guvernele noastre au lăsat totdeauna problema restituirii și recuperării arhivelor pe planul al doilea și ea a fost tratată în legătură cu alte probleme: economice, financiare, juridice, etc., cari interesau în măsură mai mare decât arhivele.

Toate acestea au avut de urmare, că n'am putut încheia până astăzi, deci în timp de 15 ani, decât o singură convenție completă privitoare la arhive: cu Austria în 1921. Ungaria a știut și a reușit să se eschiveze prin tot felul de mijloace de a executa clauzele principale ale tratatului dela Trianon,

1) Cf. *Tratat de pace între Puterile aliate și asociate și Austria* (Saint Germain-en-Laye 10 Sept. 1919). București 1920; *Tratat de pace între Puterile aliate și asociate și Ungaria* din 4 Iunie 1920 (Trianon), București 1920.

privitoare la arhivele ce trebuia să ne retrocedeze, din care cauză cu ea nu s'au putut încheia decât convenții parțiale, iar cu aliata noastră Iugoslavia numai o convenție privitoare la arhivele administrative.

Pentru ca oricine să-și poată da seama cum de s'a ajuns la aceste rezultate, insuficiente, păgubitoare și umilitoare pentru noi, vom face un scurt istoric al tratativelor.

1. TRATATIVELE CU AUSTRIA

După ce puterile succesoare ale monarhiei austro-ungare—deci și România—au semnat așa numitul «Tratat dela Sèvres» din 10 August 1920, prin care li-se impunea de Consiliul Suprem al aliaților principiul reciprocității absolute în toate chestiunile privitoare la teritoriile anexate dela Austria, s'a convocat în anul următor o conferință comună la Roma, în care s'a discutat pe larg problema restituirii și retrocedării arhivelor de către Austria și Ungaria (6 Aprilie 1921; semnat în 1922). Este adevărat că în Iunie 1921 încă nu se ratificase tratatul dela Trianon, dar cu toate acestea a trimis și Ungaria un delegat, care a semnat convenția ce s'a încheiat acolo.¹⁾

Importanța acestei convenții constă mai întâi în faptul, că are în vedere executarea tuturor articolelor și anexelor lor privitoare la arhive din tratatele dela St. Germain și Trianon (art. 1). Al doilea, că se aplica nu numai la arhivele vechilor administrații austriace, ungurești și austro-ungare aflătoare pe teritoriul Austriei și Ungariei actuale, dar și la cele aflătoare pe teritoriile anexate de statele succesoare (art. 2), deci statele în-viuse se puneau pe picior de egalitate cu cele învingătoare. În sfârșit pentrucă s'au stabilit modalitățile practice pentru alegerea și expedierea materialului arhivistic reclamat de statele succesoare. În acest scop s'a hotărât ca fie care stat să-și trimită experți cari să aleagă materialul ce-l reclama, iar acestor experți li-s'a asigurat accesul liber și nelimitat în toate depozitele de arhive publice ce-i interesau (art. 2), cum și libertatea de a consulta inventariile și cataloagele spre a alege materialul ce-l reclamau (art. 3 al. 6). În caz de neînțelegere între experți și adminis-

1) *Convention entre l'Autriche, la Hongrie, l'Italie, la Pologne, la Roumanie, le Royaume Serbo-Croato-Sloven et la Tchécoslovaquie concernant les questions qui ont trait aux archives*, redactată în italienește și franțuzește.

trațiile arhivelor, se numiau arbitri, cari decideau (art. 3 al. 4 și 5). Natural că statelor învinse li-s'a recunoscut condiții de reciprocitate în ce privește procedura primirii materialului arhivistic, la care aveau și ele drept, conform articolelor respective din tratate (art. 2 și 3).

De și convenția dela Roma asigura într'un chip cât se poate de just și de practic executarea clauzelor privitoare la arhive, totuș n'a fost pusă în aplicare, căci cele mai multe state n'au ratificat-o ¹⁾. Dimpotrivă fie care din statele succesoare dorind să obțină condiții cât mai favorabile dela Austria, a cărei situație politică, dar mai ales economică, era foarte precară, au căutat să încheie convenții și acorduri separate cu ea ²⁾.

De altfel începutul acestor tratative îl făcuse Italia încă din 1919 și înainte de încheierea convenției comune dela Roma, semnase o convenție separată la Viena (4 Mai 1920). Exemplul ei l-au urmat Cehoslovacia și Iugoslavia, prima încheind convenția de la Praga din 18 Mai 1920, ceialaltă un acord în acelaș timp. În sfârșit România începuse și ea tratative separate, care s'au terminat prin convenția dela Viena din 5 Octombrie 1921. Afară de acestea a mai intervenit un acord cu Cehoslovacia la 31 Mai 1922 și altul cu Iugoslavia la 26 Iunie 1923. ³⁾

Cu prilejul acestor tratative Austria a căutat să salveze ceea ce câștigase la St. Germain: principiul provenienței, cu respectarea fondurilor, dar n'a reușit decât de formă, în realitate a trebuit să cedeze mult material arhivistic care nu intra în prevederile acestui principiu. De altă parte în ce privește metoda de predare, a trebuit să admită liberul acces al delegaților în depozitele arhivelor sale; de asemenea dreptul pentru statele succesoare de a utiliza în mod nelimitat fondurile de arhive cari priveau în acelaș timp și administrația austriacă; cum și interdicția de a permite cercetătorilor străini de a studia și utiliza anumite acte și documente moderne, fără autorizația statelor interesate ⁴⁾.

Este adevărat că statele succesoare i-au acordat Austriei condiții de reciprocitate, dar ea nu putea profita de ele, căci

1) Mai întâi Ungaria n'a recunoscut-o, Austria a ratificat-o la 1922, iar celelalte state abia în 1924.

2) Bittner *o. c.* p. 81 urm. Cf. și textul Convenției dela Roma art. 6.

3) Bittner *o. c.* p. 83.

4) *Ibidem*, p. 90 urm.

în arhivele acestor state nu exista de loc, sau numai foarte puțin material care o putea interesa.¹⁾

Cât privește acum convenția noastră cu Austria, semnată la Viena la 5 Oct. 1921, ea este în unele privințe mai puțin favorabilă pentru noi decât tratatul dela St. Germain, în altele însă n'a realizat tot ce se putea obține dela Austria în momentul când s'a încheiat.

Astfel în convenție ni-se retrocedează «întreg materialul arhivistic privitor (*concernant*) la Bucovina, începând dela instalarea administrației autonome a acestei țări și până în anul 1918, fără a se ține seamă de respectul fondurilor (principiul provenienței)» (art. V). De sigur că în baza acestui articol urma să primim întreg materialul acordat prin tratatul dela St. Germain, adică atât cel de proveniență bucovineană, cât și actele și documentele privitoare la Bucovina cari s'au format în administrațiile centrale austriace în tot timpul de 143 de ani cât ea a fost anexată la Austria. Deci executarea integrală a tratatului de pace.

Cu toate acestea există în convenție două restricții, cari reduc într-o măsură simțitoare acest material. În art. VI al. 1 se spune: «Pentru perioada administrației comune a Bucovinei și Galiției remiterea se va face conform cu principiul respectării fondurilor.» Această perioadă a durat dela 1786—1848, deci 62 de ani, aproape jumătate din timpul stăpânirii austriace. Prin urmare conform articolului de mai sus, pentru această lungă perioadă nu primeam decât actele și documentele cari *proveniau* din Bucovina, nu și cele dela autoritățile centrale sau altele, cari *priveau* Bucovina.

De altă parte art. VI al. 3 prevede: «Materialul arhivistic referitor în același timp la Bucovina și la Galiția nu se va libera, ci va rămâne în depozitul său actual, și va fi ținut la dispoziția comună».

După cum rezultă din aceste restricții, executarea integrală a tratatului privia numai primii ani și ultima epocă a stăpânirii austriace asupra Bucovinei și deci nu era atât de completă cum părea la prima vedere.

Dar dacă în privința materialului arhivistic privitor la Bucovina convenția nu ne acorda tot ce prevedea tratatul, în

1) Bittner, o. c. p. 94.

ce privește arhivele Ardealului și Banatului ea este cu totul nesatisfăcătoare.

În art. V al. 2 și 3 al convenției se spune: «Cele două guverne (austriac și român) sunt de acord, ca hotărârea privitoare la soarta materialului arhivistic al Transilvaniei și Banatului să fie amânată până la reglementarea eventualelor pretenții la dreptul de proprietate asupra vechilor arhive imperiale și regale austro-ungare (comune).

«Dacă Austria rămâne singura proprietară ori dacă în termen de șase ani Ungaria nu devine coproprietară, acest material arhivistic va fi tratat la fel cu materialul de origine din teritoriile austriace cedate» 1).

Citind cu atenție aceste alineate oricine își dă seama, că de o parte retrocedarea actelor și documentelor privitoare la Ardeal și Banat a fost legată de împărțirea arhivelor comune ale fostei monarhii austro-ungare, de altă parte că noi ne-am redus pretențiile numai la materialul originar din aceste două provincii românești.

În realitate însă prin aceste clauze noi renunțăm definitiv la acest material arhivistic. Căci în primul rând remiterea lui depindea de o eventuală înțelegere între Austria și Ungaria, al căror interes nu era, de sigur, să ne informeze pe noi asupra timpului când și a modului cum își vor împărți arhivele comune. Iar de altă parte se putea recunoaște cu ușurință, că material de origine, sau de proveniență din Ardeal și Banat, nu putea să existe în arhivele comune austriace sau în orice caz nu putea exista decât puțin și fără valoare.

Și în adevăr cele două țări, cari în momentul când am încheiat noi convenția cu Austria erau în raporturi dușmănoase, s'au înțeles mai târziu în secret (în 1926) contra noastră și și-au împărțit arhivele comune fără să ne anunțe pe noi; iar de altă parte când am cerut Austriei în Octombrie 1927 să ne remită actele și documentele privitoare la Ardeal și Banat din menționatele arhive comune, ni-s'a răspuns, că întreg materialul

1) «Les deux gouvernements sont d'accord que la décision touchant le sort du matériel d'archives de la Transylvanie et de Banat sera ajournée jusqu'au règlement des prétentions éventuelles au droit de propriété des anciennes archives impériales et royales austro-hongroises (communes).

«Si l'Autriche en reste seule propriétaire ou si dans un délai de six ans la Hongrie n'en devient pas copropriétaire, ce matériel d'archives sera traité à l'instar du matériel originaire du territoires autrichiens cédés».

«de proveniență din Ardeal și Banat» pe care-l reclamam noi se reducea la *trei* fascicule, pe care sunt dispuși să ni-le cedeze. Imprudența că am legat în convenție arhivele privitoare la Ardeal și Banat de problema arhivelor comune, s'a întors contra noastră și nu se poate prevedea cum va fi rezolvat în viitor.

În schimb convenția dela Viena parafrazănd pe cea dela Roma din 1922, a recunoscut delegaților noștri «accesul liber și nelimitat» în depozitele austriace, cum și avantajul de «a împrumuta» din actele rămase la Viena în aceleași condițiuni ca și autoritățile austriace (art. IX).

În modul acesta cu adevărat s'a putut recupera o mare parte din materialul documentar privitor la Bucovina, dar aproape nimic privitor la Ardeal și Banat. De altfel remiterea materialului este în curs de executare, căci noi pentru motive de economie am trimis prea puțini delegați la Viena, astfel că în 15 ani n'am putut încă soluționa definitiv această problemă.

Bărbații noștri de stat nu s'au gândit însă numai la documentele mai vechi din Austria, ci și la cele noi. Astfel în art. XIII al convenției din Viena se prevede, că guvernul austriac nu va putea pune la dispoziția nimănui materialul arhivistic datând după 1866 și privitor la vechiul regat al României, fără consimțământul special al legăției din Viena ori al guvernului român. Probabil fiindcă acest material ar fi putut cuprinde acte compromițătoare pentru unii oameni politici dela noi.

Tot odată am renunțat la materialul Institutului geografic militar și la cadastrul impozitului funciar (art. XIX), rămânând probabil, ca părțile ce ne interesau din acest material să le achiziționăm pe altă cale.

Din scurta analiza ce am făcut convenției dela Viena rezultă în mod lămurit, că printr'însa nu s'au recuperat în realitate decât numai arhivele bucovinene și nici acestea în totalitatea lor, și că recuperarea celor ardelene și bănățene aflătoare în Austria, rămâne încă un mare semn de întrebare pentru viitor.

2. TRATATIVELE CU UNGARIA

Tratatul de pace cu Ungaria a fost semnat la Trianon la 4 Iunie 1920; cu toate acestea, timp de doi ani niciunul dintre statele succesoare n'au reușit să determine guvernele

ungurești să înceapă tratative pentru executarea clauzelor privitoare la arhive.

Aceste guverne plângându-se mereu de pierderile teritoriale ce suferise țara lor, susțineau în fața lumii, că singure arhivele și muzeele le-au mai rămas ca simbol ale «Ungariei milenare» și că prin urmare integritatea acestor instituții constituie pentru ele unicul sprijin în fața opiniei publice ungurești, atât de crud lovită în urma războiului.

De altfel asupra arhivelor din Ungaria drepturile și pretențiile cele mai importante le aveam noi și Iugoslavii; pe celelalte state succesoare nu le interesau decât anumite arhive administrative.

Dar noi în loc să profităm de experiența făcută cu prilejul lichidării arhivelor din Austria și deci să forțăm Ungaria, imediat după semnarea tratatului, să execute clauzele privitoare la ele, am pierdut doi ani adresând numai simple «note verbale» prin legația română dela Budapesta, prin care ceream restituirea unor arhive de cari aveam nevoie pentru administrația curentă.

Ungurii, la rândul lor, ne cereau tot prin «note verbale» restituirea arhivelor administrative ce-i interesau pe ei, mai ales ale comunelor limitrofe. Și cum de regulă nu le satisfăceam cererile, nici ei nu se grăbeau să ne dea arhivele ce reclamam. Astfel am pierdut un timp prețios, fără ca să luăm nici o măsură mai hotărâtă, spre a forța guvernul unguresc să execute clauzele tratatului privitoare la arhive.

În schimb Ungurii au profitat de acest timp, căci au terminat noul local al Arhivei Statului, care fusese început înainte de războiu, și au mutat acolo cea mai mare parte din arhivele cari ne interesau.

În vechiul local arhivele Ardealului formau o secție specială, cu inventarele și cataloagele lor separate. Tot astfel și arhivele Banatului erau așezate toate la un loc.

Dar în noul local nu s'a păstrat aceiași distribuție, ci toate aceste arhive au fost intercalate printre arhivele proprii ale Ungariei, tocmai spre a nu putea fi descoperite de delegații noștri, când vor fi reclamate în baza tratatului de pace.

Între timp guvernul nostru a numit un «delegat pentru lichidarea arhivelor din Budapesta», (Aprilie 1922) în persoana unui jurist minoritar din Ardeal — după sistemul întrebuintat și pentru arhivele din Viena — și numai pe urmă i-s'a alăturat

acestui și doi «specialiști» români pentru obiectele de muzeu ce aveam de primit dela Unguri. Dar imediat ce au început acești din urmă să lucreze la identificarea obiectelor ce reclamam, au dispărut din vitrinele muzeului toate etichetele obiectelor, astfel că acestea nu se mai puteau identifica decât cu ajutorul inventarelor, ceea ce puna pe delegații noștri la discreția directorului și funcționarilor muzeului.

În sfârșit în Octomvrie 1922 Cehoslovacii reușiră să determine guvernul unguresc să trimită delegați la Praga pentru încheierea unei convenții privitoare la arhive. Acest fapt a dat prilej și Ministerului nostru al Afacerilor Străine să oblige guvernul unguresc de a trimite delegați la București în acelaș scop.

Cu toate acestea abia la 19 Noembrie 1923 s'a putut întruni aici prima conferință mixtă româno-ungară, dar ea nu avea să discute și să rezolve numai chestiunile privitoare la arhive, ci și cele economice, financiare, juridice și administrative în legătură cu executarea tratatului de pace dela Trianon.

Având atâtea atribuții, comisiunea s'a împărțit în trei subcomisiuni: economică și financiară; juridică și administrativă; a arhivelor. Dar când s'au început lucrările s'a constatat cu surprindere, că pentru toate chestiunile veniseră delegați unguri, numai pentru arhive nu era nici unul. Atunci președintele comisiei ungare a însărcinat pe unul dintre delegații juridici să trateze și chestiunile privitoare la arhive, iar acesta, natural, a declarat în prima ședință a subcomisiunii arhivelor, că n'are mandatul de a lua hotărâri în această privință, ci va discuta numai din punct de vedere juridic articolele respective din tratatul de pace. A susținut însă cu tărie, că guvernul unguresc nu poate executa clauzele privitoare la împărțirea arhivelor și a obiectelor de muzeu între statele succesoare, căci opinia publică consideră integritatea arhivelor și a colecțiilor ca simbolul Ungariei vechi și guvernul nu are dreptul nici posibilitatea de a-i răpi poporului această iluzie. De altă parte și documentele și obiectele arheologice sunt foarte bine păstrate în localurile din Budapesta și cercetătorii români vor fi oricând primiți să le studieze. În ori ce caz, chiar dacă ar fi să se restituie unele arhive, acestea ar fi numai cele administrative, prevăzute în art. 77 al tratatului de pace și sistemul cel mai nimerit de procedură ar fi dela minister la minister, iar nu printr'o convenție specială.

Față de aceste declarații uluitoare și față de modul cu totul insuficient cum pregătise diplomația noastră conferința, delegații români s'au văzut nevoiți să protesteze la președintele comisiei române și să-l roage să intervină, ca guvernul unguresc să trimită cât mai curând delegați speciali pentru arhive. Mai ales că jurisconsultul însărcinat provizoriu cu tratativele de acest fel n'a luat parte decât la trei ședințe și apoi s'a înapoiat la Budapesta, fără ca să lase vreun înlocuitor.

Din această cauză subcomisiunea arhivelor n'a putut realiza nimic până la sfârșitul anului 1923. Ea a constatat însă cu regret puținul interes pe care problema recuperării arhivelor îl deștepta în cercurile noastre conducătoare și slabul sprijin diplomatic de care s'a bucurat ea, în comparație cu problemele economice, financiare și juridice, cari se discutau concomitent.

De altfel aliații noștri Cehoslovaci n'au avut nici ei un succes mai mare cu tratativele începute la Praga în Oct. 1922. Nici reluarea acestor tratative în 1923 la Budapesta — cam în acelaș timp cu ale noastre dela București — n'a dat vre-un rezultat, căci n'au putut stabili o înțelegere.

Odată cu începutul anului 1924 comisiunea mixtă româno-ungară și-a reluat lucrările tot la București și de astă dată delegatul ungur primind depline puteri de a trata chestiunea arhivelor, s'a putut discuta și lămurii întregă problema.

Discuțiile s'au făcut pe baza unui proiect de convenție întocmit de delegația română, dar care a trebuit să țină seamă atât de convențiile încheiate anterior cu Austria, cât și de anumite concesiile ce se făcuseră Ungariei către alte state succesoare.

Astfel în primul rând Ungaria era tratată pe picior de egalitate cu România, stabilindu-se aceleași norme de «remitere» pentru arhivele pe cari România avea să le primească dela Ungaria, ca și pentru acelea pe cari Ungaria avea să le primească dela România.

De altă parte s'a admis ca deocamdată să se încheie o convenție numai pentru așa zisele «arhive administrative» cuprinse în articolele 77, 178, și 257 ale tratatului dela Trianon, rămânând ca pentru «arhivele istorice» (art. 177) să se trateze ulterior. În privința metodei de predare a materialului arhivistic s'au admis prevederile convenției dela Roma din 1920, atenuate ca formă, dar aceleași în fond.

Astfel remiterea materialului arhivistic urma a se face pe

măsură ce partea care-l deține îl va selecționa pe baza listelor întocmite de partea interesată. Experții însărcinați cu primirea materialului vor avea dreptul de a consulta registrele, inventariile, cataloagele, etc. și de a controla, sub supravegherea autorităților respective, depozitele arhivelor (accesul liber).

În caz de litigiu fiecare parte va numi câte un arbitru. Aceștia vor putea cerceta și examina chiar în depozite dosarele sau piesele ce-i vor interesa.

Dintre toate articolele din proiectul de convenție, cel privitor la libertatea experților și arbitrilor de a intra în depozitele arhivelor și de a controla dacă există sau nu piesele reclamate, n'a convenit delegaților unguri. Deși Austria acordase experților tuturor statelor succesoare accesul liber în depozite; de și în proiectul nostru de convenție cu Ungaria acest acces liber îl aveau și experții unguri în arhivele noastre, cu toate acestea delegația ungară nu a voit să-l accepte în nici un chip.

De altfel după părerea noastră, chestiunea aceasta a fost ridicată în mod intenționat spre a constitui un motiv pentru ruperea tratatelor, ceea ce și doria guvernul unguresc.

Deci din acest motiv, pentru noi foarte important — căci experții și arbitrii noștri neavând accesul liber în depozitele arhivelor ungurești, ni-se puteau refuza actele și documentele cele mai prețioase — tratativele s'au rupt, rămânând ca să se continue la Viena în luna Maiu.¹⁾

Dar între timp s'au produs evenimente, cari au împiedicat reluarea tratatelor pentru arhive încă multă vreme.

3. MICA ÎNȚELEGERE ȘI ARHIVELE DIN UNGARIA

În timpul când statele succesoare căutau să forțeze Ungaria să execute tratatul dela Trianon, trei din ele: Cehoslovacia, Iugoslavia și România reușiseră să-și consolideze alianța veche ce exista între ele, formând puternica organizație politică a Micii Înțelegeri.

Era natural ca această forță politică să intervină și în tratativele cu Ungaria pentru retrocedarea arhivelor, tratative cari se duseseră până acum în mod separat de fiecare stat.

¹⁾ S'au încheiat numai două convenții parțiale, una privitoare la actele judiciare, registrele funciare și de stare civilă, cealaltă la registrele de impozit funciar și cadastru. (Monitorul Oficial Nr. 279 din 1924).

Și ocazia se prezintă la sfârșitul anului 1923, când și tratativele duse de Cehoslovacia și cele duse de România se rupseseră fără de nici un rezultat.

În adevăr în urma propunerii Cehoslovaciei s'a decis, ca la conferința Micii Înțelegeri ce urma să aibă loc la Belgrad în Ianuarie 1924, să ia parte și specialiști în materie de arhive din cele trei țări. Acești specialiști au examinat în mai multe ședințe situația creată de refuzul Ungariei de a executa clauzele tratatului de pace privitoare la arhive, au fixat modul de interpretare a articolelor cari se referă la arhivele administrative și la cele istorice și au hotărât să propună guvernelor lor ca să nu mai admită tratative separate cu Ungaria, ci să formeze toate trei statele un front comun și în chestiunea retrocedării arhivelor.

Iar spre a se putea stabili legături strânse și din acest punct de vedere între cele trei state, s'a decis să se înființeze o comisiune arhivistică permanentă a Micii Înțelegeri, compusă din arhiviști delegați de guvernele acestor state.

După cât știm, toate aceste propuneri au fost admise de către Miniștrii Afacerilor Străine ai Micii Înțelegeri și urma, ca îndată după înapoierea în țările respective, să se procedeze în consecință, stabilindu-se frontul arhivistic comun contra Ungariei.

Dar s'a întâmplat altfel. Atât Cehoslovacii, cât și noi am continuat tratativele separate cu Ungaria; mai mult, în cursul anului 1924 au început și Iugoslavii tratative separate. Tratativele Cehoslovacilor și ale noastre n'au dus la nici un rezultat, dar Iugoslavii au reușit să semneze la 14 Decembrie o convenție cu Ungaria, prin care primeau nu numai arhivele administrative, dar și o bună parte din arhivele istorice, între cari și unele arhive ale Banatului nostru.

Prin urmare frontul comun arhivistic nu s'a putut realiza și atunci a căzut și proiectul comisiunii arhivistice a Micii Înțelegeri, rămânând ca fiecare țară să recurgă la tratative separate pe contul ei propriu.

Rezultatele acestei lipse de solidaritate le culegem astăzi: nici noi, nici Cehoslovacii nu ne-am putut repatria decât o mică parte din arhivele administrative, iar din cele istorice nimic. La rândul lor Iugoslavii au obținut și ei numai foarte puțin.

Nu cunoaștem dedesupturile diplomatice, cari au împiedicat

realizarea celor hotărâte în 1924 la Belgrad. Credem însă că insuccesul nu se datorește dibăciei ungurești, cât mai ales intereselor deosebite ce le au statele Micii Înțelegeri pentru arhivele din Ungaria și întru câtva puținei importanțe ce o dau ele acestor arhive.

Pentru Cehoslovacia depozitul cel mai valoros îl constituiau arhivele regatului Boemiei, cari însă erau la Viena și le obținuseră prin convenția cu Austria. În Ungaria se aflau numai documentele privitoare la Slovacia. Dar aceasta n'a format niciodată o organizație de stat, ci din vremuri străvechi făcea parte integrantă din Ungaria, deci arhivele ei erau amestecate cu cele ungurești și numai puține puteau fi reclamate.

Iugoslavia la rândul ei trebuia să primească arhivele Bosniei și Hertegovinei și ale Sârbilor din Banat.

România însă poseda în Ungaria, și în special la Budapesta, toate arhivele Ardealului și Banatului, arhive oficiale — căci aceste două provincii au avut până târziu administrații proprii — și arhive de ale instituțiilor și persoanelor particulare. Ele constituie cele mai prețioase izvoare pentru istoria poporului românesc de acolo, istorie care încă nu s'a scris decât parțial și de cele mai multe ori interesat, adică defavorabil nouă. Chiar și astăzi scriitorii unguri le citează spre a sprijinii inexactități și calomnii la adresa noastră.

De aceea România nu putea nici renunța la recuperarea acestor arhive, nici amâna repatriarea lor.

Cu toate acestea după insuccesul tratatelor din 1924 abia peste trei ani s'a găsit prilejul să se reînceapă altele.

Între timp s'a pierdut un moment prețios, când se putea face presiune asupra Ungariei. Aceasta avea mare nevoie în acest timp să facă un împrumut prin intermediul Societății Națiunilor, dar nu-l putea obține decât cu consimțământul statelor succesoare. Ar fi fost logic, ca în schimbul consimțământului, România să-i fi cerut retrocedarea arhivelor din Budapesta.

Autoritățile noastre competente au fost avertizate la timp despre aceasta, dar n'au luat nici o măsură. Și semnătura s'a dat, fără să se pună nici o condiție de acest fel.

Iar când în 1927 o comisiune româno-ungară s'a întrunit din nou, dar de astă dată la Budapesta, și s'a cerut retrocedarea arhivelor istorice, răspunsul delegaților unguri a fost și mai cinic

și mai perfid, iar desinteresul autorităților noastre și mai mare.

S'a pretextat mai întâi că pentru aceste arhive — prevăzute în art. 177 al tratatului dela Trianon — este inutilă încheierea unei convenții, căci tratatul nu prevede așa ceva.

De altă parte aceste arhive nici nu mai există, căci unele din ele au fost distruse în timpul regimului bolcevic, altele cu prilejul mutării lor în noul local al Arhivei de Stat, iar restul din cauza unui incendiu din anul 1921, datorit unui scurt circuit electric.

La aceste pretexte invocate de guvernul unguresc — cari sunt tot atâtea invenții — autoritățile noastre competente n'au dat nici până astăzi replica cuvenită. Iar de zece ani nu s'a mai întreprins nici o acțiune serioasă pentru recuperarea arhivelor noastre din Ungaria.

Și ca disprețul la adresa noastră să fie complet, li-se refuză cercetătorilor români să studieze documentele privitoare la Ardeal și la Banat din arhivele publice ungurești.

4. TRATATIVELE CU CEHOSLOVACIA, IUGOSLAVIA ȘI RUSIA SOVIETICĂ

În vremea când încercam să ne înțelegem cu țările învinse spre a ne retroceda arhivele ce ni-se acordaseră prin tratatele de pace, a trebuit să tratăm și cu unele dintre statele vecine, aliate cu noi, pentru restituirea unor arhive, cari din cauza împrejurărilor postbelice se găseau pe teritoriul lor sau fuseseră evacuate acolo în timpul războiului.

Înainte de a se fixa definitiv granița între România și Cehoslovacia de o parte și Iugoslavia de altă parte, atât acești aliați ai noștri, cât și noi, ocuparam unele teritorii marginase, pe cari după stabilirea liniei de graniță a trebuit să le schimbăm reciproc. Cu prilejul acesta s'au transportat și unele arhive din orașele și satele de graniță în cele trei țări vecine, arhive cari deasemenea trebuiau restituite țărilor respective. Iar pentru aceasta era necesar să se încheie înțelegeri amicale între aceste state.

Dela Cehoslovacia nu aveam de primit decât puțin material arhivistic, referitor mai ales la cadastrul din județele limitrofe Bihor, Sălaj, Sătmar și Maramureș. Tot de acest soi era

și materialul pe care aveau să-l primească Cehoslovacii dela noi. Înțelegerea s'a făcut ușor și pentru restituirea reciprocă n'a fost necesară o convenție specială.

Dela Iugoslavia însă aveam de reclamat o cantitate cu mult mai mare de material arhivistic, de oarece armata sârbească ocupase aproape întreg Banatul și când a trebuit să se retragă a ridicat nu numai o mulțime de arhive locale din teritoriul care a revenit României, dar și arhive ardelenene ce fuseseră evacuate acolo în timpul războiului. Intre cele dintâi erau — cum am văzut mai sus — arhiva județului, a cadastrului și arhiva militară mai nouă ridicate din Timișoara; apoi importanta arhivă a administrației minelor bănățene, ridicată din Oravița. Intre celelalte era o mare cantitate de material arhivistic ce fusese evacuat din Sibiu la Zombor (102 lăzi).

În schimb Iugoslaviei nu aveau de primit dela noi decât un material arhivistic foarte redus: un număr de registre financiare ale Croației și Slavoniei, cari fuseseră evacuate la Cluj.

Deși noi aveam cel mai mare interes să ne înțelegem cu Iugoslaviei spre a ne restitui arhivele ce se găseau pe teritoriul lor, am lăsat să treacă mai bine de zece ani până să încheiem o convenție în această privință. Astfel abia în Aprilie 1933 s'a votat o lege, care între altele ratifica o convenție privitoare la «arhivele interesând teritoriile atribuite regatului României și regatului Iugoslaviei prin tratatul de pace dela Trianon și prin protocolul stabilind linia definitivă a fruntariei între regatul României și regatul Iugoslaviei, semnat la 24 Nov. 1923 la Belgrad». ¹⁾

Cu toate că a trecut un timp atât de îndelungat până la încheierea acestei convenții între două state amice și aliite, ea nu rezolvă decât în parte problema arhivelor noastre din Iugoslavia, căci prevede numai restituirea arhivelor administrative (art. 1) și lasă în sarcina unei convenții viitoare, ce urma să se facă după 10 luni dela ratificare -- deci în Februarie 1934 — «chestiunea arhivelor sau altor documente având o importanță pentru istoria națională a uneia din Părțile contractante și cari se găsesc pe teritoriul celeilalte Părți» (art. 2), deci chestiunea arhivelor istorice.

În ce privește restituirea arhivelor administrative convenția

¹⁾ Publicată în Monitorul Oficial Nr. 220 din 23 Sept. Ratificată în Aprilie, convenția s'a promulgat abia în Septembrie 1933.

stabilește, că se vor remite în original numai documentele cari interesează o singură Parte contractantă, pe câtă vreme acelea cari interesează amândouă Părțile vor rămâne în posesiunea statului, care le deține actualmente; celălalt stat însă va putea obține copii sau la nevoie va putea împrumuta unele piese originale (art. 4).

Metoda de predare a materialului nu este cea obișnuită și logică, ci una curioasă: nu statul interesat va cere materialul ce i-se cuvine, ci statul deținător va tria materialul, va întocmi listele documentelor și va invita pe cel interesat să trimită delegații să le ia în primire, (art. 6). Iar delegații aceștia vor avea dreptul să examineze registrele și indexurile, pentru a verifica integritatea materialului ce urmează a fi remis. Dacă vor găsi că materialul este incomplet, delegații «vor putea cere să fie completat». Iar în caz de divergență chestiunea se va rezolvi pe cale diplomatică (art. 7).

La prima vedere convenția aceasta, bazată pe perfecta paritate de drepturi, face impresia unei învoielii drepte, amicale și sincere. Dacă însă o examinăm nu din punct de vedere teoretic, ci al situației reale, constatăm că pentru noi este cu totul defavorabilă. Căci, după cum am spus mai sus, este o disproporție colosală între cantitatea și calitatea materialului arhivistic ce avem de primit noi de la Iugoslavi și aceea pe care au să o primească Iugoslavia de la noi. Față de bogatul și importantul material românesc aflat în Iugoslavia, în comparație cu redusul și neînsemnatul material iugoslav aflat în România, nici nu trebuia să se facă o convenție pe bază de paritate, căci ea prin însuș acest fapt devenia defavorabilă României. Era natural și logic ca Iugoslavia să ne predea tot materialul arhivistic ce l-au ridicat din orașele și satele din teritoriul Banatului românesc actual și noi să le predăm pe cel din teritoriul Banatului iugoslav actual. În acest fel se evita și așa numita «triare», care le dă lor prilejul să controleze toate arhivele ce le-au luat din Banatul nostru și să ne restituie numai actele și documentele care le convin.

Căci clauza cu dreptul delegaților de a examina registrele și indicele este un simplu paleativ, deoarece convenția privește numai arhivele administrative, iar acestea n'aveau nici inventarii, nici registre, nici indice, când au fost ridicate de la autorități.

De altă parte Banatul n'a avut niciodată o administrație

sârbească, care să-și fi format arhive naționale, ci după ocupația turcească, a avut o lungă administrație austriacă (1717—1872) și apoi o scurtă administrație ungurească. Numai din punct de vedere religios Sârbii au avut un timp (v. XVIII-lea) conducerea administrației bisericii ortodoxe, din care făceau parte și Românii bănățeni, dar numai cei ortodocși.

Prin urmare Iugoslavii nu pot avea dreptul și căderea de a «tria» materialul arhivistic de proveniență din Banatul românesc și este o mare scădere a convenției că le recunoaște acest drept, punând România în situație de mare inferioritate față de aliata ei Iugoslavia.

În sfârșit faptul că nu s'a dat delegaților noștri «accesul liber și nelimitat» în depozitele iugoslave cari conțin arhive românești — deși această clauză există și în convenția comună dela Roma (1922) și în convenția noastră cu Austria (1921) și am cerut-o și în tratativele cu Ungaria și am rupt acele tratative din cauză că nu a fost acceptată — este iarăș o concesie defavorabilă României și care lasă la bunul plac al aliaților noștri iugoslavi arhivele ridicate din Banatul românesc.

De altfel convenția este și astăzi în curs de executare, căci restituirea arhivelor se face cu foarte mare încetineală. De asemenea s'a amânat fără termen încheierea convenției pentru restituirea arhivelor istorice — deși trebuia să fie gata până în Fevr. 1934.

Astfel că va trece încă multă vreme până vom primi dela aliații noștri arhivele ce le-au ridicat din Banat și Ardeal, dacă peste tot le vom primi vreodată în întregime.

Cât privește tratativele cu Rusia Sovietică ele au urmărit restituirea arhivelor, pe cari le-am evacuat la Moscova în anul 1917, când Rușii ne erau aliați.

Din cauza că după războiu Rusia cea nouă: Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, a rupt relațiile diplomatice cu România, am fost împedecați să tratăm chestiunea acelor arhive.

Cu toate acestea s'au făcut din partea guvernelor noastre unele intervenții prin mijlocirea altor state, dar fără de nici un rezultat. S'a încercat o intervenție și prin mijlocirea Comitetului Internațional de Studii Istorice, dar nici ea n'a avut nici un efect.¹⁾

1) În reuniunea pe care acest comitet a avut-o la Veneția în Mai 1929 d. prof. N. Iorga a atras atenția asupra arhivelor evacuate la Moscova și a cerut intervenția pe lângă istoricii ruși, ca să determine guvernul sovietic să ni-le restituie. Cf. *Bulletin of the International Committee of historical Sciences*, 1929 p. 18.

Abia în anul 1935 când am început să avem relații diplomatice cu această țară, s'a putut rezolvi în mod favorabil chestiunea arhivelor evacuate la Moscova. Ele ne-au fost restituite în întregime, după ce însă au suferit un control minuțios din partea delegaților ruși, cari au cercetat atât arhivele istorice, cât mai ales cele ale ministerelor, cu cea mai mare atențiune.

CONCLUZII

Ceeace trebuie reținut în mod special din expunerea de mai sus asupra arhivelor noastre este, că posedăm atât în țară, cât și în străinătate o cantitate enormă de material arhivistic, care oglindește viața și cultura poporului românesc de pretutindeni în toate ramurile de activitate, sub toate aspectele și din toate epocile istoriei lui.

Acastă nebanuită bogăție de material arhivistic dovedește în primul rând o activitate foarte intensă a cancelariilor domnești și dregătorești din țările românești, cari formează România actuală; de asemenea o neîntreruptă și extrem de variată activitate scriptică a persoanelor și instituțiilor particulare.

Dar ea este și o probă evidentă de numeroasele și multiplele relații pe care aceste țări le-au avut între ele și cu străinătatea, cum și de legăturile întinse și neîntrerupte ale particularilor cu toate categoriile de organe de stat, bisericești, orășenești etc. sau cu instituții și persoane particulare din țară și din străinătate.

Poporul românesc, care atâta timp a fost taxat de către adversarii săi ca incult și analfabet, desminte prin imensul material arhivistic ce-l posedă astăzi — și cât de mult s'a pierdut în cursul veacurilor! — aceste insinuații nedrepte și dovedește, că a utilizat scrisul într'o măsură mult mai largă decât se credea. Căci dacă majoritatea actelor și documentelor aflate în arhive provin din cancelariile domnești și dregătorești ori dela cărturarii boieri sau orășeni, restul sunt scrise și redactate la sate, de către scribi ieșiți din mijlocul populații țărănești și cu o cultură redusă. Acestea din urmă sunt interesante nu numai fiindcă oglesc viața dela țară din diferite timpuri, dar și fiindcă ne descoperă numeroase și variate școli de scriitori sătești, cari învățau scrisul și formulele actelor și scrisorilor

în mod empiric și transmiteau adeseori meseria de scriitor din tată în fiu.

Este adevărat că o parte însemnată din materialul arhivistic, ce-l posedăm în străinătate n'a putut fi repatriat până acum, dar în orice caz experiența ce s'a făcut ne va servi la viitoarele tratative cu statele cari dețin în chip arbitrar și nedrept această avuție a noastră.

Desigur se vor prezenta ocazii ca să facem presiunile necesare spre a dobândi dela Ungaria întreg materialul arhivistic ce-l posedăm în baza tratatului de pace; de asemenea ca Austria să ne dea și restul din materialul nostru pe care-l mai deține, iar Iugoslavia să ne restituie toate arhivele ce le-a ridicat de pe actualul teritoriu al României. Dar spre a putea profita de aceste ocazii este necesar ca diplomația noastră să acorde întreg sprijinul acțiunii de recuperare a arhivelor și să se convingă de importanța esecpțională ce prezintă această problemă pentru țara și poporul nostru.

În primul rând, această diplomație trebuie să studieze în tot complexul ei problema arhivelor noastre din țările străine, să sesizeze momentele propice spre a se face intervențiile necesare pentru dobândirea lor și la timpul oportun să procedeze cu toată energia. S'au pierdut în acești din urmă 15 ani destule ocazii cari puteau fi folosite în acest scop și ar fi regretabil să întârzie prea mult retrocedarea și restituirea arhivelor menționate, căci cu cât trece timpul, cu atâta se depărtează perspectiva de a le putea dobândi.

În al doilea rând, diplomația noastră trebuie să lucreze în această acțiune mână în mână cu Direcția generală a Arhivelor Statului, căreia să-i încredințeze întreaga laturea tehnică a problemei, dându-i și sprijinul necesar spre a o înfăptui.

Până acum Direcția generală a Arhivelor Statului n'a luat parte decât la tratativele cu Austria și Ungaria, dar în împrejurări puțin favorabile, adică numai după ce anumiți experți minoritari fuseseră însărcinați să interpreteze, cum au înțeles ei, clauzele tratatelor și să pună jaloanele proiectelor de convenții.

De altă parte acești experți n'au fost puși sub îndrumarea și controlul Arhivelor Statului, cum ar fi fost natural și logic, ci au figurat ca delegați ai Ministerului Afacerilor Străine, căruia îi raportau despre lucrările ce făceau.

Din această cauză s'au făcut numeroase greșeli atât cu

privire la interpretarea tratatelor și redactarea proiectelor de convenții, cât și cu prilejul selecționării și luării în primire a materialului arhivistic ce s'a putut repatria până acum. Acest material s'a ales și ridicat după bunul plac al experților, fără nici un control din partea autorității competente, care era Direcția generală a Arhivelor Statului. Iar când s'au făcut tratativele cu Iugoslavia, această direcție n'a fost nici măcar informată despre ele.

O astfel de procedare nu poate avea alt rezultat, decât acela care s'a înregistrat până acum: întâzieri nesfârșite în stabilirea înțelegerii cu țările cari trebuie să ne retrocedeze sau să ne restituie arhive și achiziționarea unei cantități de material necontrolată și de o valoare contestabilă.

De altfel actuala organizare a Arhivelor Statului, cu o direcție generală în București și cu direcții regionale în toate ținuturile, cari au avut odinioară administrații autonome sau quasi-autonome, prezintă marele avantaj de a putea încorpora nu numai întreg materialul, pe care statul îl posedă în țară și în străinătate, dar și viitoarele achizițiuni, ori cât ar fi ele de numeroase și de variate.

Este adevărat că numărul actual de depozite regionale trebuie completat prin înființarea unor noi direcții: la Timișoara pentru Banat; la Oradea pentru Bihor, la Sighet pentru Maramureș, la Năsăud pentru ținutul someșan și la Constanța pentru Dobrogea. Dar acestea se vor realiza treptat, pe măsură ce necesitatea va cere.

Este iarăși adevărat că într'un timp destul de apropiat vor trebui să se ia măsuri și pentru clădirea de localuri moderne, atât pentru arhivele centrale, cât și pentru cele regionale. Căci deși localurile actuale sunt în general bune, nu întrunesc însă toate condițiile reclamate de arhivistica modernă pentru buna conservare și asigurare contra oricărui pericol a materialului depozitat în ele.

În sfârșit, pentru ca materialul atât de bogat și de important ce posedăm pentru cunoașterea trecutului nostru, să poată fi utilizat în scop științific, este absolut necesar — cum am arătat și mai sus — să se înceapă cât mai îngrabă publicarea de inventare sau cataloage atât pentru cel aflător în țară, în depozitele statului și în cele particulare, cât și pentru cel aflător în străinătate.

O acțiune serioasă în vederea unor astfel de publicații

este astăzi ușor de organizat din punct de vedere al personalului de specialiști, deoarece atât Arhivele Statului, cât și alte arhive publice dispun de un personal bine pregătit în acest scop. De altă parte universitățile noastre și școala superioară de arhivistică și paleografie au dat și ele un număr destul de mare de specialiști, cari nu așteaptă decât să fie utilizați.

S'ar putea prin urmare organiza fără multă greutate echipe de specialiști, cari să întocmească inventariile și cataloagele materialului existent în țară și altele cari să lucreze la arhivele din străinătate în acelaș scop.

Desigur că o lucrare atât de vastă reclamă și mijloace materiale importante, mijloace pe care statul nu poate sau nu este dispus să le acoarde. S'ar putea forma cu toate acestea un fond special: fondul arhivelor, obligându-se marile întreprinderi industriale, comerciale și bancare să contribuie cu o anumită cotă anuală pentru o lucrare, ce ar fi de cea mai mare utilitate și pentru cunoașterea dezvoltării noastre economice, financiare și industriale.

Realizarea tuturor acestor deziderate, menite să promoveze arhivele noastre și odată cu ele informația științifică asupra trecutului nostru depinde de o singură condiție: să se găsească bărbatul de stat, care pe deplin convins de marea importanță a materialului arhivistic ce-l posedăm, să-și pună la contribuție toată influența sa pentru rezolvarea acestei probleme arzătoare, care nu mai poate fi întârziată, fără să ne expunem la pagube materiale și morale incalculabile.

UN VECHI CERCETĂTOR AL ARHIVELOR NOASTRE

DE

I. MINEA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI

Cartea lui Venelin este destul de cunoscută și azi la noi, deși în zilele noastre această carte reprezintă aur scump pentru un buchinist. Puțină lume știe însă ceva din viața acestei cărți deși vom vedea că interesează. Prin bunăvoința prietenului

meu, d-l L. Boga, directorul Arhivelor Statului din Chișinău, am putut avea fotografia lui Venelin, fotografie căutată în zadar de mulți cercetători ai istoriei.

O dăm aici și tot odată adăogăm câteva date despre viața lui, insistând în deosebi asupra împrejurărilor, în cari și-a alcătuit cunoscuta sa colecție de documente muntenești și moldovenești scrise slavonește.

Viața lui Venelin interesează și altfel, ea reprezentând un reflex al propagandei ruse printre Slavii vestici și cei sudici. În aceiaș vreme, când lumea grecească dornică de libertate era întreținută în speranțele sale prin emisari ruși, prin opinia publică rusă — ne aducem aminte că activitatea politică a lui Ipsilanti a pornit din Rusia

etc. — aceleași cercuri rusești au întreținut legături, au făcut propagandă și printre Slovaci și Rutenii subcarpatici. Sunt cunoscute legăturile lui Kovachich (cit. Covacici), cunoscutul editor și istoric, cu cercurile intelectuale ruse. Nu trebuie uitat că în preajma anului 1821 un Slovak întrebuințează prima oară și scrie vorba: pauslivism.

Viața lui Venelin este chenarată, colorată de aceste evenimente ale vremii. Venelin este originar din Maramureșul, care pe acel timp era un colț uitat românesc și'n parte rutenesc, primejduit pentru noi prin activitatea rutenească și rutenisătoare a episcopiei de Muncaci. Din acest mediu se ridică Venelin. Nu așa îi ziceau acasă, ci acel care s'a scris mai târziu Iurii Venelin, se zicea acasă Gheorghe Huță. Tatăl lui a fost preot. Inșiși biografii ruși afirmă că familia lui Huță era ruso-română. Nu suntem oare îndreptățiți să afirmăm că era Român? Știm că a făcut liceul și seminarul unguresc la Ungvár. Era născut în 1802. În 1822 a fugit în Galiția, unde la universitatea din Lwów a urmat istoria și filosofia. La Lwów era un centru important de propagandă pentru și în favoarea Rutenilor. George Huță a trecut apoi în Rusia, unde și-a schimbat numele în Venelovici, apoi Venelin. La Chișinău a funcționat ca profesor la seminar. În 1825 s'a dus la Moscova și s'a înscris la medicină, pe care a terminat-o în 4 ani. După această dată va fi doctorul Venelin. În toată viața sa a rămas însă atașat studiilor istorice.

În Chișinău făcuse parte din anturajul generalului Ivanov și a avut relații intime cu coloniștii bulgari de peste Prut. Toate acestea explică, de ce Venelin a publicat studii despre bulgara nouă și veche, lucrări de etnografie slavă etc., de ce l-a preocupat istoria bulgară. Era de mult slavist reputat, când a închis ochii în 1839.

Aceasta e viața autorului celei mai vechi publicații de documente românești scrise slavonește. Din introducerea, care o începe, știam că Academia imperială rusă cu aprobarea împăratului a trimis în anul 1830 pe doctorul Venelin să facă cercetări istorice, etnografice și filologice în Moldova, Țara-Românească, Bulgaria și o parte a Rumeliei. Avea misiunea să studieze manuscrisele, cărțile vechi de prin mănăstiri și alte biblioteci, scrise în limba română, slavă și greacă. I s'a impus îndeosebi să studieze limba bulgară cu dialectele ei, să alcă-

tuească o gramatică a limbii bulgare, dând și specimene din proza narativă. I s'a atras atenția să caute letopisețe.

Începându-și călătoria în 1830 a trebuit s'o termine spre sfârșitul anului 1831. Rezultat al acestei călătorii a fost și cunoscuta colecție de documente.

Venelin a putut profita la noi de bunăvoința autorităților de ocupație.

Am găsit în Arhivele Statului, la Iași, ordinul general-maiorului Mircovici către divanul moldovenesc să aibă grije, ca doctorul Venelin să-și poată îndeplini misiunea.

Il dăm în traducerea moldovenească de atunci¹⁾.

Tălmăcirca predlojănici dumisale vițe-prezident din 22 Martie No. 2189.—1830.

Domnul deplin înputernicit prezident prin poronca sa din 15 Martie No. 1981 înștiințându-mă că după înaltă poroncă s'au primit dela împărătiască Academia doftorul Venelin prin Moldavia și Valahia pentru descoperiri istorico-filologhiceștilor științelor porunceste ca să i să deae tot feliul de agiutor spre săvârșirea însărcinării pusă asupra lui.

În urmarei căriia eu puii înainte Divanului ca să să poronciască nacealstvi pământeshti din Moldavia ca în vremi trecirii pomenitului Venelin prin Moldavia să i să deae tot feliul de agiutor și înlesnire.

Îscălit: general maior Mircovici.

În extract să să dei de știre de această înaltă voință tuturor isprăvnicilor. Martie 24.

Deci s'a trimis către toate isprăvnicile următorul ordin:

Urmând predlojănii Ecseleții Sale D. vițe prezident din 22 a următoarei cu No. 2189, cuprinzătoare că după înaltă poroncă triimețânduși dela împărăteasca Academii pii doftorul Venelin prin Moldavia și Valahia pentru descoperire istorico-filologhiceștilor științe. Să poruncește dumneavoastră ca înfățișânduși și prin ținutul aceala să i să dei tot feliul de agiutoriu spre săvârșirea însărcinării pusi asupra lui, înștiințând Divanului de primirea aceștia.

Trecând prin Iași, Venelin a trebuit să întâlnească și să aibă convorbiri și cu Asachi. Oare nu și de pe urma acestor conversații s'a alcătuit cunoscuta condică a lui Asachi?

1) Arhivele Statului, Iași, dosar Lit. V. nr. 63, f. 1 (original), 2 (traducere).

2) *Ibidem*, 3 f. 3. Pentru istoria arhivelor românești vezi D. Onciul, *Din istoria Arhivelor Statului*, București 1903 (Prinos lui D. A. Sturdza); Const. Moisil, *Arhivele Statului în Boabe de grâu* 1931 p. 592 urm. Arhiva Moldovei a început să funcționeze la 1 Ianuarie 1832.

ARHIVELE ISTORICE ROMÂNEȘTI DIN BUDAPESTA

DE

ȘTEFAN METEȘ

DIRECTORUL ARHIVELOR STATULUI DIN CLUJ

Ungurii, în 1875, înființează în Budapesta *Arhiva Statului*, cu scopul de a concentra toate arhivele principale din provincie, în deosebi cele din Transilvania, pe care voiau să le vadă cât mai repede strânse în capitala țării. Astfel în câțiva ani au fost transportate toate arhivele ardelenе înșirate mai jos și le-au așezat în noua instituție centrală a statului ungar.

Materialul istoric din aceste arhive e de cea mai mare valoare și e absolut indispensabil pentru istoria teritoriului și a popoarelor, cari au ajuns de drept și bunăvoie sub stăpânirea României în urma marelui războiu.

Am ocupat Budapesta și n'am ridicat acest tezaur istoric. Tratatul dela Trianon ni l-a dat și n'am fost în stare să ajungem în posesiunea lui nici până astăzi. Statul român e dator să facă toate eforturile posibile, ca în scurtul timp ce-i mai stă legal la dispoziție, să aducă din Budapesta toate arhivele ce ni se cuvin pe baza tratatului dela Trianon.

Dăm în paginile următoare o scurtă expunere despre arhivele și diferitele colecții de documente din Budapesta, cari ar trebui să fie astăzi în proprietatea României.

I. ARHIVA GUVERNULUI ARDELEAN

Acest guvern a fost desființat în 1872, iar arhiva lui, înainte de a fi dusă la Budapesta, era așezată în 13 camere. Còpiile din arhivă merg până în veacul XIII, partea cea mai mare a materialului e dintre anii 1690—1872.

1) Un resumat al celor spuse aici a dat d. D. Prodan (în revista *Gând românesc*, Cluj, 1934, p. 79—82), care a extras informațiunile privitoare la arhivele din Budapesta din publicațiile ungurești și săsești.

Cele mai importante fonduri de documente din această arhivă sunt următoarele:

1. *Cista diplomatica*: Convențiile de stat, tratate de pace, corespondențe, ordonanțe fundamentale de organizație administrativă, decrete regale 1692—1767, actele originale de fundațiune ale romano-catolicilor, actele fundațiunilor de stat, articole de legi originale, jurăminte regale, etc. etc, dintre anii 1690—1867.

2. Procesele verbale originale ale dietelor ardelene din anii 1691-98, 1737-38, 1741, 1742, 1746-55, 1759, 1761, 1781, 1790, 1792, 1794, 1809, 1810-11, 1834-35, 1837-38, 1841-1843, articole dietale originale ale guvernului, congregațiilor comitatelor, scaunelor și districtelor, cărțile regești (*Libri regii*) ale guvernerilor cu actele anexe, colecția mare de *Homagialia Instrumenta*, volumele mari cu privilegiile și statutele tuturor orașelor și comunelor libere ardelene statutele tuturor asociațiilor, còpiile depe actele din arhivele Capitlului din Alba Iulia și Conventului din Cluj-Mămăștiur; așa numitele *Tomi fragmentorum*, făcute din ordinul guvernului pentru arhiva sa, colecțiunea importantă în mai multe volume de regulamente pentru instrucția și educația publică, industrie și comerț o bibliotecă administrativă în care 25 volume alfabetice publico-politice și 12 vol. intitulate *Collectia Historica* pentru orientare în arhivă. Acestea toate într'o cameră mare a directorului.

3. Actele domeniilor coroanei, așa numitele *Pura Fiscalitates*: Deva, Gherla, Gilău, Făgăraș, Gurghiu, Zlatna, Hunedoara și alte domenii, ocele de sare: Dej, Cojocna, Turda, Praid, Uioara, etc. etc, toatele acte dela *forum productionale*, privind starea de drept, rostul și istoria proprietăților fiscale.

Deciziile forului producțional în materie de dovedire a nobleței, lucrările importante efectuate de *Systhematica Deputatio* între 1790—1848, colecția mare de regulamente vechi ale breslelor din Ardeal, indice de ale arhivei, colecția complectă a decretelor împăratului Iosif II, obligații, contracte, hârtii de valoare pentru toate instituțiile și judecătoriile țării, acte procesuale de ale particularilor rămase dela advocați decedați, indice alfabetice și de materii rezumate, întocmite de directorii arhivei etc. Acestea într'o cameră mare.

4. Marea colecție de rescripte regale și ordine aulice primite prin cancelaria aulică transilvană din Viena, cu anexele

lor, începând dela 1771 aproape 100 protocoale voluminoase cu indice de materii; arhiva prezidială a guvernului ardelean și într'un dulap mare arhiva dietei ardelenene, apoi arhiva revoluției din 1848—49; colecția de convolute, formate din anexele diferitelor cauze, grupate după obiect, cu indice. Toate iarăși într'o cameră mare.

Protocoalele începând cu 1701, indicele de materii și alte volume de orientare în arhivă, cuprindeau și ele o cameră mare.

5. Arhiva principală *publico-politică*, dintre anii 1701—1872, cuprindea 8 camere cu material important pentru viața și guvernarea Ardealului din cei 172 de ani, relațiile de proprietate, stările bisericesti, militare și civile, agricole, industriale, comerciale, instrucție și educație, raporturile dintre nobili, orășeni și iobagi, etc. etc.

6. Arhiva judecătorească (*Archivum judiciale*) cu material pentru drepturile de proprietate, cu o sumedenie de conscripții, scrisori divizionale, transmisiuni, protocoale procuratoriale și acte doveditoare, iarăși într'o cameră.

7. S'au mai adăugat la această arhivă a guvernului și câteva arhive ale unor oficii afiliate, ca resturile arhivei oficiului de conturi, comisariatului provincial, direcțiunii de construcții, oficiului de pașapoarte din timpul absolutismului, etc. în 5—6 camere¹⁾.

II. ARHIVA CONVENTULUI DIN CLUJ-MĂNAȘTIUR

Conventul mănăstirii de lângă Cluj a fost un *locus credibilis* (loc acreditat), iar marea arhivă ce se formase la această mănăstire în cursul timpului a fost dusă deasemeni la Budapesta în baza art. de lege XXIII din 1882 în Octombrie al aceluiaș an. Ea cuprinde: *Libri regni* dela Isabella (1549—1555) Ioan II Zápolya (1556—1570) și Sigismund Báthori alias *Liber ruber*; articole de legi ardelenene în 2 volume din anii 1538—1642 și 1643—1757 (publicate apoi de Kemény, *Notitia archivii cap. Alb. I*, p. 133 urm.), la acestea ca repertoriu; *Summarius extractus articulorum diaetalium ab a. 1538—1757*. și din anii 1752, 1791, 1837—38 și 1841—43; *Regestrum bonorum in Transil-*

1) Această arhivă este descrisă la Iakab Elek, *Az erdélyi kir. főkörményszék levéltár közigazgatási és tudományos értéke* în revista *Századok* Budapesta, 1873, p. 357—61; apoi de tot sumar la Zimmerman Tr. *Ueber Archive in Ungarn* în *Archiv für siebenbürgisch Landeskunde*, XXIII, Sibiu, 1891, p. 637—38. — Vezi și Friedenfels tot acolo II, p. 15.

vania pure fiscalium de anno 1650, imprimat sub semnătura principelui George Rakoczi I și alt exemplar tipărit și certificat de Tabla regească (forul judecătoresc de apel pentru comitate și scaunele secuiești, în Tg. Mureș); *Regestrum arendarum in Transilvania fiscalium ab anno 1582 usque 1589* (la Kemény, o. c.; I, p. 140 în *Archiv des Ver. für sieb. Landeskunde II*, p. 13, spre deosebire de aceasta, 1682 usque 1689); *Libri lustrales* ale scaunelor secuiești: Odorheiu din 1635 și Arieș din 1642; *Censura de literis nonnullorum nobilium donatariorum in districtu Kővár de anno 1638*; *Connumeratio portarum in comitatu Kolos de annis 1585 et 1587 confecta*; *Instrumentum reductionis Transilvaniae ad XI comitatus per exmissos eatenus regios commissarios baronem Wolfgangum Banffy et comitem Wolfgangum Kemény, actuarios item Ladislaum Türi et Fridericum Salmen confectum de anno 1784*; diplome aranjate după comitate și scaunele săcuiești: Cluj, Alba, Turda, Solnocul de mijloc, Crasna, Hunedoara, Dobâca, Solnocul inferior, Târnava, Arieș, Trei Scaune, Odorheiu, Ciuc, Gyergyó și Kászón; *Armales* în ordine alfabetică; Testamente; Genealogii; Proteste, Metales, Neoregistrate; Pentru orientare în aceste diplome servesc indicele de nume și cuvinte titulare (*Schlagwörter*) și regestele întocmite după cuvintele titulare; protocoalele conventului din Cluj-Mănăstir și a arhivarilor (*requisitores*) cu mărturiile făcute de părți în fața forului acreditat (*locus credibilis*) dela anul 1416 până în veacul al XIX-lea, dintre cari 9 sunt din veacul 15-lea, 18 din al 16-lea, 24 din al 17-lea și 18 din al 18-lea (o privire asupra acestora, signaturei lor și anilor dela cari datează conținutul, vezi în articolul lui Eugen von Friedenfelt în *Archiv des Vereines f. sieb. Landeskunde II* p. 10 urm., cf. apoi Kemény *Notitia archivi cap. Alb. I*, p. 123, 186 urm. II, p. 51) ¹⁾.

III. ARHIVA CAPITLULUI EPISCOPIEI CATOLICE DIN ALBA IULIA

Și acest capitolu era un *locus credibilis*, iar arhiva lui tot atât de importantă ca și cea din Cluj-Mănăstir a fost de asemenea dusă dela Alba Iulia la Budapesta, tot în Octombrie 1882 în

1) Rezumată astfel după Zimmerman, o. c. p. 642—43. Descrișă mai amănunțit la Beke Antal, *A kolozsmónostori konvent lováltára*, Budapesta 1898, p. 168 (Extras din *Történelmi Tár*). Aici mai sunt date și regestele alor 857 diplome dintre anii 1268—1871.

baza articolului de lege XXIII din acelaș an. Ea cuprinde:

- 1) Cărțile regești (*Libri regii*), cu diplome de ale principilor ardeleni dintre anii 1580—1689 în 28 volume, repartizate după principii și ani în modul următor: Cristofor Bathori vol. I (anii 1580—81); Sigismund Bathori vol. I (1582—85) II (1587—89); Ștefan Bocskay, III (1606); Sigismund Rakoczy, IV (1607—8); Gavril Bathori, V (1608), VI (1609—10); Gavril Bethlen, VII (1613—14), VIII (1616—17), IX (lipsește), X (1617—21), XI (1620—27), XII (1623—28), XIII (1624—27), XIV (1627—29); Gavril Bethlen, Caterina de Brandenburg și Gheorghe Rakoczi I-ii, XV (1622—36); Caterina de Brandenburg și Gheorghe Rakoczi I, XVI (1629—32), XVII (lipsește); Gh. Rakoczi I, XVIII (1634—37), XIX (1637—41), XX (1640—43), XXI (1643—44); Gh. Rakoczi I și Gh. Rakoczi II, XXII (1647—49), XXIII (1643—49), XXIV (1648—50); Gh. Rakoczi II, XXV (1650—56), XXVI (1652—56); Acațiu Barcsai, XXVII (1658—65) și Mihail Apafi I, XXVIII (1678—89);
- 2) Protocoale de ale arhivei din anii 1526—1836 în 43 volume;
- 3) *Codex stylosum iuridicorum compilatus anno 1648*, 1 volum;
- 4) *Articuli diaetales* din anii 1505—1865 în 3 volume cu notația A, B, C, diplome aranjate după comitate, scaune și districte, apoi o cantitate oarecare de diplome sub titlul colectiv de *Miscellanea*; mai departe diplome în grupuri de câte 100 (centurii), apoi *Armales* (diplome nobilitare) și *Metales* (acte de hotărnicie), în total vreo 8000 bucăți;
- 5) Indice, între cari 6 volume indice la cărțile regești, 2 volume pentru diplomele așezate după comitate, scaune și districte, 1 vol. pentru diplomele clasate la *Miscellanea*, 3 vol. pentru cele din centurii, 1 vol. pentru *Armales* și *Metales*, mai multe indice la protocoalele pomenite mai sus, 1 vol. pentru cele 10 volume de copii de pe diplome, făcute pentru guvern (*Tomi fragmentorum*, vezi la arhiva guvernului ard.), 1 volum pentru diplomele familiare, 1 vol. pentru diplomele păstrate în *cista apendicis*;
- 6) *Protocollum expeditionum capitularium* 1785—1787; diplome, acte și socoteli, așezate în fascicule și fragmente de diplome, peste 7000 bucăți, între acestea cărțile de socoteli ale oficiilor de sare ardeleni din anii 1640—1690, socoteli asupra venitelor statului din anii 1603—1699; socoteli de ale comitatelor din Ardeal și scaunelor secuiești; chitanțe de stat;
- 7) protocoalele de corespondență ale cancelariei Capitului din Alba Iulia

din anii 1727—1882; foarte importanta conscripție urbanială din anii 1819—1820, privind vre-o 916 comune din comitatele Alba-de-jos, Hunedoara, Târnava, Turda, Zarand și scaunul secuiesc al Arieșului ¹⁾).

IV. ARHIVA CANCELARIEI AULICE TRANSILVANE

Această arhivă a fost adusă dela Viena la Budapesta prin 1872. Cancelaria a funcționat cu o mică întrerupere (1848—1860) dela 1694—1867 și cuprinde materialul istoric din acest răstimp. Materialul mai vechiu merge până la anul 1000, dar acesta e puțin și mai mult copii. Provine mai ales din anexele diferitelor cauze cari au trecut prin cancelarie. Corespondența curentă a cancelariei, până la 1848, e grupată în 2305 legături cu 190 volume registre și indice. În afară de indicele originale s'au întocmit altele mai noi, foarte amănunțite, pentru actele dintre anii 1694—1714.

Din protocoalele de ședință ale cancelariei se păstrează aici:

1. Protocoalele de ședință ale cancelariei 1777—82 (6 vol.).
2. *Protocolla Consilii Cancellariae Transylv. super actis diaetalibus* (6 vol.). Actele anexe sunt dintre anii 1729—1848 și așezate aparte după au și număr în câteva sute de legături.

Deosebit de acestea mai sunt: 1. Colecția de articole de legi ardeleni din 1540—1733 în copii din veacul XVIII (7 vol.). 2. Diplome nobilitare și privilegii 1701—1848, 10 bucăți într-o legătură. 3. *Protocolum fori productionalis 1702* în copie. 4. *Patentes* din cari 1 vol. legat poartă titlul *Index Normalium* (1711—1825) iar două legături mai mici *Diversae Instructiones et Patentes* (1711—1848). 5. Socoteli de ale Ardealului (Siebenbürgische Generalperceptoratsrechnungen), 12 caiete din anii 1713, 1714, 1729—32, 1738, 1740—43 și 1745. 6. *Neoacquisitische Expeditions Auszug-Buch* din 1729 și 1730, cu

¹⁾ Vezi pe larg darea de seamă tipărită a arhivarului capitular *Beke Antal*, *A gyulafehérvári káptalan levéltárnak czimjegyzéke*, Budapest 1884. Extras din aceasta în *Korrespondenzblatt des Vereines für siebenb. Landeskunde*, X, Sibiu 1888, p. 1 urm. și Conte *Iosif Kemény*, *Notitia historico diplomatica archivi et literarum capituli Albensis Transilvaniae* (2 vol. Cibinii 1836) I p. 17 urm. istoria arhivei, apoi I, p. 140, II, p. 5—48 și 51—68 conținutul ei, cu o mulțime de regeste de diplome. Descrierea de mai sus e după *Zimmermann o. c.*, p. 640—642, care o face după înscrările citate. *Beke Antal*, în *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt*. Budapesta 1890—95, p. 308 (extrasă din rev. *Történelmi Társ*), dă și regestele alor 2021 diplome, dintre anii 1246—1865, din această arhivă.

indice. Actele pe care le rezumă vor fi probabil în secția *Banatica* din arhiva financiară comună dela Viena. Volumul anului 1725 a ajuns în colecția de manuscrise Academiei ungare (VIII. Tört. fol. Nr. 113). 7. Protocoalele de ședință ale dietelor ardeleni, cu actele referitoare, serie completă, dela 1746 până la 1781 în copii și de atunci încoace tipărite. 8. Petiții adresate cancelariei 1752—63 și 1775—1848, în 7 legături, cu o listă aparte. 9. Hotărâri de ale Tablei regești ardeleni (*Index manualis in iuridicis*) din 1752—1827, în formă de indice după noțiunile esențiale juridice din conținut. 10. Desbaterile mai importante pentru instituirea miliției de graniță secuiești 1762—64, legate în volum. 11. Protocoalele forurilor ardeleni de verificare a titlurilor nobilitare din 1769—1775, în 6 vol., înaintate în copii de guvernul ardelean. 12. Conscrierea veniturilor bisericilor protestante (Acatolische Fassionen) din 1788, 2 legături. 13. Totalizarea conscripțiilor urbariale ardeleni (*Tabellae Urbariales*), din 1819—20, după comitate, districte, scaune și în cadrele acestora, după comune, în 20 tabele.

Acte mai importante sunt copiate în diferite cărți: 1. *Liber expeditionum et correspondentiarum 1695—1700*, 1 vol., cuprinde mai ales corespondența adresată guvernului ardelean. 21. *Liber grationalium 1696—1614*, 4 vol., cuprinde privilegii, donații, etc. 3. *Liber decretorum et politicarum expeditionum 1698—1705* (1 vol.). 4. *Liber mandatorum iuridicorum 1698—1703* (1 vol.). 5. Cărțile regești ardeleni 1687—1848 și 1861—67, în 17 vol. 6. *Liber Regius matrimonialium dispensationum 1842—48* (1 vol.). 7. *Liber Normalium* (regulamente și hotărâri principiale) 1784—1848, în 8 vol. Volumul 1789/90 lipsește. 8. *Liber Resolutionum 1780/81* și *Altissimae resolutiones et manuales 1780—84*. 9. Evidențele desbaterilor dietelor ardeleni (*Series postulatorum et recommendationum regnicolarium*) 1790—1811, în patru cutii.

Indice privitoare la anumite chestiuni: 1. Indice pentru Normalia, 3 serii 1686—1780, 1775—1832 (pe fișe) și 1780—1848. 2. *Repertorium protocollorum ministerialis conferentiarum et diaetalium actorum 1696—1758*, registru și indice. 3. *Index in diaetalibus 1695—1740*. 4. *Ordinationes in rebus Studiorum*, 1738—1830, indice. 5. *Protocollum commissionis Studiorum 1816—1831*, în 3 vol., dela 1828 încoace sub titlul *Protocollum in re litteraria*. Actele înregistrate în aceste protocoale se află în legăturile de corespondență ale cancelariei.

Sunt în arhivă și depuneri:

1. Câteva depuneri de acte particulare, între ele cea mai mare a familiei *Izsekucz*, într'un pachet. 2. Actele reținute de agenții încredințați cu rezolvirea cauzelor particularilor, în 23 legături. 3. Se mai găsesc aci și actele particulare ale unor funcționari de-ai cancelariei (a consilierului aulic *Izdenczy*, consilierului gubernial *Eder*, concepistului *Kászoni*).

Foarte importantă e secția presidială a arhivei. Actele dela înființarea ei 1791 până la 1848 sunt grupate în 43 leg. cu 5 indice. Protocoalele prezidiale de ședință formează 56 vol. și 2 leg., toate cu indice. Actele de sub cancelariatul contelui Samuil Teleki (1791—1822) sunt grupate după conținut, dela 1822—1848 însă, sunt aranjate numai după an și număr. Aici sunt rapoartele preșidenției cancelariei adresate împăratului între anii 1839—1848, înapoiate fără rezoluție din arhiva cabinetului imperial în 1851. Anexele prezidiale (1 leg.) dintre 1828—48, puse aparte pentru mărimea lor, sunt aproape toate tabele statistice. Importante sunt apoi: 1. Actele prezidiale ale contelui *Auersperg*, guvernatorul Ardealului, dintre 1771—74 (1 leg. mică) cu rapoartele lui către împărat și rezoluțiile. 2. Actele prezidiale ale guvernatorului ardelean contele *George Bánffy* 1792—1821 (1 leg.). 3. *Miscellanea Praesidialia* a prim cancelarului ardelean *Alexe Nopcsa* 1825—1844, în 5 leg. 4. Actele banului croat, baronul *Francisc Wlassich*, în calitate de comisar regal ardelean, din anii 1833 și 1834 (1 leg.). 5. Actele secrete ale arhiducelui *Ferdinand Esztei* în calitate de comisar regal în Ardeal, cu indice aparte 1833—40. După indice actele merg dela Nr. 1—327, dar nu sunt aici decât până la Nr. 279 (1833—1838). 6. Actele prezidiale ale guvernatorului ardelean, contele *Ican Kornis* 1827—1840. 7. *Informations-Protocole Ungarisch Siebenbürgische Section*, din 1843. Sunt rapoartele vestitului ministru al poliției austriace *Szedlniczky* (91 buc.) despre stările politice din Ungaria, Ardeal și Croația. Volumul e foarte probabil numai unul dintr'o serie întreagă.

După desființarea cancelariei (23 Iun. 1848) atribuțiile ei au trecut asupra Ministerului de Externe ungar. Actele ardelenale ale acestuia din 1848 sunt abia 2 legături, și acestea alese mai târziu, căci Ardealul fiind considerat unit cu Ungaria chestiunile lui nu erau tratate aparte.

Din timpul absolutismului se păstrează actele diferitelor

ministere austriace referitoare la Ardeal. Și acestea au fost alese după ce cancelaria s'a reînființat, când li-s'a făcut și indice: 1. Actele ardelene ale Min. de Interne austriac 1849—1860, 61 leg. cu indice unguresc. 2. Ale Min. de Justiție 1849—1861, 41 leg. cu indice unguresc. 3. Ale Min. de Comerț 1855—1859, 4 leg. cu indice unguresc. 4. Actele prezidiale ale tablei regești ardelene din Sibiu 1855—1860, 3 leg. cu o listă a actelor; se continuă cu actele prezidiale rezervate din 1861, 1 leg. cu lista lor. 5. Actele prezidiale ale procuraturii generale de stat din Ardeal 1855—1861, 1 leg.

Din timpul absolutismului au rămas numai următoarele acte anexe: 1. Conspectele oficiilor districtuale și de plasă ale Ardealului (3 leg.). 2. Tabelele calificative ale funcționarilor lor, în 3 cutii și 1 leg.

Cancelaria a fost pusă din nou în funcțiune în 1860 prin diploma din Octomvrie. Actele ei, dintre 1861—1867, sunt grupate în 344 leg. cu 13 registre și 7 indice. Anexele mai mari ale acestora sunt așezate după an și număr dela 1861—1867. Anexe aparte: 1. Actele dietale ale cancelariei ardelene (Landtags-Acten) 1861—66 (4 leg.). 2. Mesagiile dietei ardelene și proiecte de legi 1863—65, 1 leg. 3. Proiectele bugetare ale cancelariei 1861—1867 în 12 caiete. 4. Proiectele bugetare ale fundațiilor ardelene 1861—67, 6 caiete. 5. Bilanțurile fundațiilor ardelene 1861—1867, 2 caiete.

O altă colecție principală o formează actele prezidiale ale cancelariei. Actele oficiale din 1860—67 formează 40 leg. cu 9 registre și 7 indice. Anexă prezidială e una singură: planurile primei căi ferate ardelene (1864—66) desene, harți și devizele de cheltueli.

Actele principale erau transcrise în cărți aparte: 1. Rezoluțiile preaînalte 1860—67, în 6 vol. 2. Hotărârile principiale (*Liber Normalium*) 1861—67, relegate. 3. Rapoartele către împărat ale cancelariei 1863—67, 1 vol. 4. Cererile destinate aprobării personale a împăratului 1863—67, 1 vol.

Cu privire la arhivă sunt: 1. Indicele ordinelor date registraturii cancelariei (*Normales ordinationes pro officio registraturae*). 2. Listele actelor selecționate, registrele de împrumut și inventarii de acte.

Privitor la funcționarii arhivei s'au păstrat: 1. Protocolul

de jurământ al funcționarilor cancelariei 1742—1848. 2. *Reversales stipendistarum practificantium* 1828—1848.

Cărți auxiliare ale arhivei: 1. Diferite formulare pentru diplome, una (*Stylionarium*) din timpul lui Carol III, alta (*Kanzley und Formelbuch*) de pe la 1750. Intre formulare sunt și diplome veritabile. 2. Cărțile cu adresele diferitelor oficii și demnități cu cari stătea în corespondență cancelaria (*Titularia*). 3. Protocolul taxelor plătite pentru emiterea diplomelor, socoteli pentru anii 1714—1731¹⁾.

V. ARHIVA FISCULUI DIN TRANSILVANIA

Arhiva aceasta a fost dusă din Sibiu, în 21 Oct. 1876, la Budapesta și încorporată în Arhiva Statului. După împărțirea veche în 32 dulapuri, avea următorul conținut, cu registrele necesare și indice privitor la istoria ardeleană din veacul al XVI—XIX-lea: 1 și 2. Diplome de ale comitatelor Hunedoara, Alba-de-sus și de jos, domeniilor fiscale Hunedoara, Deva, Hațeg și privilegii de ale principelui Apafi, cu regeste și indice, în 136 fascicule (*Bündeln*) legate în cartoane, notate cu litere și aranjate după registru. 3. Diplome și procese de ale comitatelor Târnava, Solnocul interior și Dobâca, domeniului Gherlei, cu regeste în volum și indice, în fasciculele 137 până la 252; 4. Diplome privitoare la comitatele Cluj, Turda, Solnocul de mijloc și Crasna și domeniile fiscale Gilău și Gurghiu, cu regeste și index în fasciculele 253—334; 5. priv. la comitatele Zarand, domeniile fiscale Zlatna, Abrud, Ocna Sibiului și altele, ocne, scaune săcuiești, pământul crăiesc (*Fundus regius*) cu regeste și index, în fasciculele 335—406; 6. priv. la districtul Făgăraș și la Domeniul fiscal al Făgărașului în fasciculele 407—477, apoi 21 fascicule asupra scaunelor secuiești, 1 fascicol asupra evreilor, 3 asupra Țiganilor, 4 asupra Grecilor din Ardeal, boerilor din Făgăraș și negustorilor armeni, evrei, sârbi, bulgari și dalmatini, toate scriptele după cum s'a pomenit mai sus, aranjate și clasate; 7. privitoare la districtul Chioarului și domeniul fiscal propriu zis al Chioarului în fasciculele 478—556, apoi încă 8 fascicule privitoare la aceleași; 8. Diplome, conscripții

1) Datele sunt din Tagányi, *Az erdélyi udvari kancelláriai levéltár*, Budapesta, 1898.

și procese fiscale, cari privesc pământul crăiesc, multe asupra dijmelor, cu două cărți (Büchern) și două indice; 9. privitoare la regalele din cele două comitate ale Albei și la domeniul fiscal al Albei-Iulii și Cricău; 10. priv. la comitatele Hunedoara, Zarand, Cluj și domeniile fiscale Deva, Zlatna și Gilău; 11. priv. la comitatele Turda și Târnava și domeniul fiscal Gurghiu; 12. priv. la comitatele Dobâca și Solnocul interior și domeniul fiscal Gherla; 13. priv. la comitatele Solnocul de mijloc, Crasna și la averile din regatul Ungariei; 14. priv. la districtul Făgărașului și a domeniului fiscal propriu zis al Făgărașului; 15. priv. la militarizarea ținuturilor de graniță ale Ardealului; 16. *Collectanea*, între cari instrucțiuni, împăciuri, tratate, extrase din cărțile regești (*Libri regii*), protocoale de procese dietale, producționale, guberniale și tabulare, formule de jurământ pentru directorii fiscali și procuratori, o colecție de *normalia* legate în fascicule; 17. Acte nobilitare (*litterae armale*) și de indigenat, legitimări de titluri și naștere, dispense de căsătorie, privilegii personale, dela 1—588; afară de acestea, scripte asupra venitelor principilor Apafi; 18 și 19., *Miscellanea iudicialia*, toate indicate dela 1—2506; 20., *Miscellanea fascicularia*, diplome prețioase privitoare la diferite jurisdicțiuni, așezate în fascicule dela 1—66, acte și diplome asupra comunităților religioase greco-orientale, cari au fost încorporate în arhivă după moartea episcopului Dionisie Novacovici, în 18 fascicule; 21. priv. la cler și fundațiunile sale în 13 fascicule, Paulinii din Turda în 11, din Teiuș în 13, din Illyefalva în 19 fascicule; la fostele proprietăți Weissenfels-Gyulai din Bandul de Câmpie, într'un convolut; 22. priv. la averile exiezuite din domeniul Cluj-Mănăstur în 50 fascicule dela 1—50; proprietățile exiezuite din Odorheiu, Tg.-Mureș și Sibiu, în fasciculele 51—94, din Alba-Iulia în fasc. 95—122, apoi diferite scripte asupra acelorași în 11 fasc. deosebite; 23. acte în chestiunile de compensație pentru ținuturile grănicerești de vest, Orlat, Racovița, Tohan, Cujir și Vinerea și ale comisiunilor instituite pentru acestea în Sibiu, Brașov și Orăștie, în fascicule neînregistrate; 24. ordine de ale autorităților financiare superioare ardelen, ale Tezaurariatului regal către directorii fiscali (cărora le incumba cum se știe, apărarea drepturilor fiscului) din anii 1700—1769, apoi cataloage și evidențe de arhivă, corespondența Directoratului fiscal cu Tezaurariatul, cele două

peceți ale arhivei fiscale; 25. Colecție de articole de legi ardelene în 10 volume și cărțile apafiane; 26., Decrete de ale Tezaurariatului și catalog pentru diplomele emenate dela Tezaurariat din anii 1768—1850; 27. diferite acte fiscale strânse în 16 fascicule de către registratorul arhivei fiscale Szebeni în 1845; 28. Acte fiscale din anii 1770—1777 cu indice; 29. Schimb de scripte oficiale între arhiva fiscală și Directoratul fiscal până la anul 1860 și actele de predare ale scrip-telor; 30. Acte de ale Fiscului din anii 1778—1786 și două protocoale; 31—32. Diferite acte fiscale și procesuale neînre-gistrate 1).

VI. URBARIA ET CONSCRIPTIONES

Colecție foarte importantă, are peste o sută de fascicule și fiecare fascicolă peste 10 numere. Cuprinde urbarii și conscripții din veacul al XVI—XVIII-lea de ale cetăților regale-fiscale, de care atârnau zeci și zeci de sate românești. Așa de exemplu urbariile cetăților din Ardeal: Făgăraș, Deva, Hunedoara, Gilău, Ciceu; din părțile apusene: Chioar, Cehul Silvaniei, Oradea Mare, Satu Mare, Baia Mare, Șimleul Silvaniei, Hodod, apoi Siria, Boroșinău, Beiuș și altele. Nici o colecție nu ne oferă așa de multe și bogate informațiuni relative la iobagii români în cursul celor trei secole, ca aceste urbarii.

VII. COLECȚII DIFERITE

1. *Secția camerală* are listele despre dijme, după județe și sate, indicând și producția fiecărui iobag. Astfel sunt cele din județele: Bihor pe anii 1569—1695, Satu Mare din 1552—1729, Maramureș din 1571—1708, etc. 2. *Conscripțiile dicale* ne dau impozitele directe după porți pe județe din secolul al XVI—XVII: Bihor, Solnocul din lăuntru, Chioar, Crasna, Zarand, Maramureș, etc. 3. *Arhiva capîtlului din Oradea Mare*. 4. *Arhiva Tablei regești ardelene*. 5. *Diplomataria* cuprinde vreo 40.000 diplome

1) După catalogul manuscris al lui Iosif Trausch din biblioteca liceului, evanghelic din Brașov, *Indices cronologici*. Cf. descrierea dată de Zimmermann, *o. c.* p. 638—40.

originale din anii 1109—1526. Aici sunt câteva mii diplome cari privesc Ardealul, între care sunt cuprinse cele duse dela capitulul din Alba Iulia și Conventul din Cluj-Mănăștiur. 6. *Transylvania, Banatia, Illyria*. Aceste colecții sunt din arhiva Cancelariei aulice ungare adusă din Viena la 1872 și cuprind material mult și prețios relativ la istoria Românilor, în deosebi în veacurile al XVIII-lea și XIX-lea. (Aici sunt actele privitoare la revoluția lui Horia în 7 pachete).

În afară de cele înșirate mai sus în *Muzeul național unguresc* din Budapesta se găsesc numeroase cărți bisericești tipărite și manuscrise strânse de prin bisericile noastre din Ardeal. Tot aici și-au depozitat arhivele multe familii ungurești din Ardeal, cari sunt toate pline de valoroase documente în legătură cu rostul nobililor în această provincie și cu Românii supuși lor, neconțenit exploatați.

Pierderea noastră ireparabilă constă în faptul, că tot acest imens material istoric a rămas în Budapesta și el putea fi în stăpânirea românească, când am ocupat capitala Ungariei în 1919 și cum de altfel ni-l atribue legal și Tratatul dela Trianon prin art. 175—177.

Trebuie să spunem și aici, că autoritățile noastre în drept, deși le-am sesizat de mai multe ori, n'au făcut nimic, când puteau face totul, pentru recuperarea acestor arhive indispensabile pentru cunoașterea trecutului ardelean. Acum ele sunt utilizate contra noastră din partea Ungurilor. Mai avem drept să le revendicăm încă 3 ani. Care e ministrul nostru de externe, care să se ocupe cu succes de aceste arhive înstrăinate?

CONTRIBUȚIE LA CUNOAȘTEREA ARHIVELOR MOLDOVENEȘTI PÂNĂ LA REGULAMENTUL ORGANIC (1832)

DE

GH. UNGUREANU

ARHIVAR-SUBDIRECTOR LA ARHIVELE STATULUI DIN IAȘI

Știri precise despre existența unor arhive publice organizate până în sec. XIX, nu avem. Documentele găsite până astăzi nu ne vorbesc de ele. Totuși unele ne oferă date pe baza cărora putem afirma, că încă dedemult se obișnuia să se păstreze pe lângă instanțele de judecată, administrative sau bisericesti unele condici, în cari se treceau actele liberate particularilor sau însemnări de afacerile zilnice.

Vremurile tulburi prin care s'a strecurat Moldova și nenorocirile care s'au abătut asupra ei, au contribuit cu mult la distrugerea acelor începuturi de arhive, cari se găseau pe vremuri. Focul întâmplat în Iași la anul 1827 a distrus unele arhive în întregime, iar din altele abia s'au putut salva câteva condici. Acelea salvate au fost depuse la Arhivele Statului, instituție înființată în 1832. Și după această dată arhivele au suferit o mare pierdere din cauza focului din anul 1880, când a ars palatul administrativ, în care erau instalate și Arhivele Statului. Pentru a exemplifica această pierdere este destul a pomeni, că actele cari au fost salvate dela incendiu s'au pierdut; atunci un comisar găsiind în piața palatului șapte pergamente, le-a depus la Arhivele Statului, cari după foc se mutaseră în altă clădire.

* * *

O însemnare contemporană pe un document dela Iancu Vodă Sasul din anul 7089 (1581) Februarie 20 ¹⁾: «*s'au scris la*

1) Academia Română pecete Nr. 272; data mi-a fost comunicată de către d-l profesor M. Costăchescu, pentru care îi aduc și aici mulțumirile mele.

condică», ne face să bănuim că ar fi existat la divan o condică, în care erau trecute documentele eliberate la persoane particulare.

În procesele penale, întrucât vinovaților nu li se dădea nici un document, sentințele erau trecute în niște condici, care erau păstrate la divan și care serveau pentru a putea dovedi pe recidiviști, cărora li se aplica o pedeapsă mai grea.

Patriarhul Macarie în voiajul său prin Moldova constată, că Vasile Lupu a pedepsit cu moartea 14.000 de hoți și această constatare o face «*d'après les registres*» 1).

Dacă documentele, cercetate până astăzi, nu ne oferă date bogate asupra existenței unor arhive pe lângă instanțele de judecată, în schimb ne arată că târgurile încă din vechime aveau catastișe, în care se treceau zilnic afacerile venite spre rezolvare înaintea aceloră, cari erau însărcinați cu administrarea lor.

Un document din anul 7128 (1626) Mart 15 ²), ne arată că înaintea șoltuzului dela Iași cu 12 pargari a venit Nicoriță, vel vornic de țara de sus, și a cumpărat o casă în Iași pe ulița ungurească și că șoltuzul a «*înscris* — acea vindere-cumpărare — în catastihul orașului Iași, după obiceiul din zilele de demult».

După ce s'a făcut vânzarea și s'a însemnat în catastih, s'a eliberat părților un act: «după aceia am făcut și cartea noastră ca să-i fie de credință și am pus și pecetea orașului».

În anul 1715 în timpul lui Nicolae Mavrocordat fiind o judecată între starostii de jidovi din Iași și mănăstirea Aron Vodă pentru o uliță ce despărțea școala evreiască de un loc al mănăstirii, starostii de jidovi arată «cum zapisul de cumpărătura locului școalei nu iaste, că l'au arsă un foc». Atunci se gândesc la catastihul târgului în care trebuia să se fi trecut vânzarea locului școalei 3). Intr'adevăr «după această socoteală s'au sculat jidovii de s'au cercat și la catastihul târgului ce iaste pre mâna șoltuzului. Și s'au aflat scriși cu adevărat cumpărătura locului într'acesta chip, cum scrie mai jos pe rândul din vâliat 7178 (1670) Iunie 14, în zilele lui Ion Duca voevod, Domnul țării Moldovei și atunci au

1) Vasile Radu, *Voyage du patriarche Macarie d'Antioche* în «*Patrologia orientalis*», editée par R. Graffin et F. Nan, Paris 1930, fas. I, p. 198—199.

2) Uricar, XXIII, p. c. II.

3) Biblioteca Institutului de istoria vechiului drept românesc, Iași. Copia acestui document mi-a fost pusă la îndemână de către d-l prof. Șt. Berchet, căruia îi aduc și aici mulțumirile mele.

fost șoltuzul Nicoară cu 12 pângari, venit-au Marco feciorul lui Lazăr sărariul și au vândut o casă gata cu loc cu tot, cătu-i ține ograda și înainte vranii (?) iaste loc cât să întoarce un car și locul giunărate de uliță până unde să face pod în ulița chervăsăriei și acesta loc l-au vândut Marco unui jidov anume Manail cumnatul lui Moiseiu doftorului și lui Izrail și lui Marco și lui Avram și a toți jidovii, cari au fost atunci lăcuitori în târgu în Iași. Deci dovedindu-se într'acesta chip scris cu bună adevărință sub peciatea târgului».

Vedem deci că deși se pierduse un act, totuși cercetându-se în arhiva târgului, care se reducea la un simplu catastih, s'a găsit trecut actul de vânzare făcut la 7178 (1670) Iunie 14 și luând de acolo adevărință, cum că într'adevăr atunci s'a făcut acea vânzare, au prezentat-o la divan și cu acest document au câștigat procesul. Domnul spune: «decu m'am milostivit și le-am întărit jidovilor de Iași ca să aibă aș ține locul școalei și cu ulița până în podul Chervăsăriei precum s'au aflat scris la catastivul târgului.

Breslele deasemenea aveau un catastih, în care treceau în primul rând ponturile breslei și lista de donatori către biserica de care aparținea breasla.

Visteria este instituția căreia nu i se poate contesta că a avut o arhivă—adică unele condici—în care să fie trecute zi de zi veniturile și cheltuelile.

* * *

Odată cu începuturile de organizări ale instanțelor de judecată în secolul al XVIII-lea, arhivelor li se dă mai multă importanță.

Condici. C. Mavrocordat la 1741 hotărăște ca toți ispravnicii să aibă câte o condică, în care să treacă orice hârtie dată la persoane particulare, fie cărți de judecată sau ordine administrative. Această condică în fiecare lună urma să fie trimisă la divanul domnesc, iar ispravnicii erau obligați să-și oprească copie de pe ea.

Divanul deasemenea ținea o condică în care erau trecute toate hotărârile fie judecătorești sau administrative.

Cancelaria domnească avea o condică în care erau trecute toate poruncile domnești către dregători și hrisoavele.

Boerii judecători erau obligați să-și treacă hotărârile într'un protocol ¹⁾.

În timpul ocupației rusești 1769—1774 se organizase o arhivă pentru toate instanțele, care a fost însă ridicată odată cu plecarea Rușilor. Un studiu amănunțit asupra ei ne-ar fi de mare folos. d-l L. T. Boga ne aduce prețioasa informație că în arhiva Ministerului de Justiție din Moscova se păstrau până înainte de război circa 10.000 dosare referitoare la administrarea principatelor din anii 1769—1774 ²⁾.

La 1776 Grigore Alex. Ghica hotărăște ca ispravnicii să țină la cancelarea ispravniciei două condici: în una din ele erau obligați să treacă toate pricinile «ce vor căuta și vor judeca», iar în alta «toate rânduelile ce să vor face din poruncă după starea și puțința fieștecăruia sat cu velet și lună» ³⁾.

La 1794 vedem pe ispravnici obligați să țină trei condici, în care să fie trecute «hotărârile și rânduelile ce vor face» în ținutul lot ⁴⁾.

În ceiace privește arhivele instanțelor superioare, aflate în orașul de capitală, se reduceau tot la condici în care se treceau toate actele intrate sau eșite dela ele. Majoritatea documentelor din acest secol poartă însemnarea: «*s'au trecut la condică*» sau «*s'au trecut*». Însărcinat cu ținerea în regulă a arhivei era *condicarul*.

Din nefericire majoritatea acestor arhive au fost distruse de groaznicul foc care a mistuit Iașul în 1827.

Actele rămase în arhivele instituțiilor și salvate dela focul din 1827 au fost depuse la Arhivele Statului ⁵⁾. Astăzi se mai găsesc următoarele condici din arhivele instituțiilor din secolul XVIII:

I. *Visteria* ⁶⁾ 1) «Sama (bugetul) visteriei din vremea Măriei Sale Grigore Ioan Calimah V. V.» pe anul 1763.

2) «Sama visteriei din vremea căimăcămiei Măriei Sale Alex. Ioan Mavrocordat» pe 1884.

1) N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 226.

2) L. T. Boga, *A doua ocupație rusească a Țărilor Române*, Chișinău, 1930.

3) Uricar, XIX, 346—355; Gh. Ungureanu, *Justiția în Moldova*, p. 16.

4) Uricar IV, p. 43.

5) Multe acte aparținând arhivelor au fost luate de către acei însărcinați cu conducerea instituțiilor și astăzi descendenții lor le-au donat sau vândut. Unele din ele au ajuns pe la diferite muzee sau biblioteci, iar altele tot la Arhivele Statului, unde de drept trebuiau să fie depuse dela început.

6) Sunt depuse la Arhivele Statului, Tr. 1768 op. II 2018.

3) Sama visteriei din 1786.

II. *Divanul domnesc* ¹⁾.

1) Condică în care sunt trecute cărțile de judecăți și anaforale ale divanului pe anul 1786.

III. *Departamentul criminalicesc* ²⁾.

1) Condica de cercetare a arestanților pe anul 1789 și 1790.

2) Condica de anaforale și hrisoave penale pe 1799—1800.

* * *

Trecând în secolul al XIX-lea, odată cu noile organizări ale instanțelor administrative sau judecătorești, arhivele se înmulțesc. Pe lângă instituțiile pe care le-am văzut funcționând în secolul XVIII, se adaugă altele, ale căror arhive prezintă un material mai bogat ³⁾.

ARHIVA VISTERIEI MOLDOVEI

1. *Condici*. Din acest timp ca prin minune s'au salvat cele mai multe condici, care prezintă pentru cercetători o mare importanță. Se păstrează astăzi următoarele condici și dosare ⁴⁾:

1) Condică în care sunt trecute rânduelile rosienesci relative la fân, orz și altele necesare armatei pe 1806.

2) Condică de cheltuelile pentru lemne pe 1806.

3) Sama visteriei pe 1806—1807.

4) Sama visteriei: banii vădrăritului, a vămii și ocni și a Botoșanilor pe 1806—1807 și 1808.

5) Condica de contracturi și rândueli pe 1816.

6) Condică de eșire a hârtiilor dela visterie pe 1816 ⁵⁾.

1) *Ibid.*, condica lit. K. Nr. 372.

2) *Ibid.*, Tr. 364 op. 611, condica Nr. 1 și 2.

3) Arhiva ocărnuirei Moldovei dela 1808—1812 supt ocupația rusească se găsește la Chișinău la Arhivele Statului și alcătuiește importanta arhivă a Senatorilor. Descrierea ei a fost făcută de către Radu Rosetti în *Analele Academiei Române*, Mem. Sec. ist., S. II, T. XXXII, 1909—1910, pp. 41—352.

4) Sunt depuse în Arhivele Statului, Iași și sunt aranjate la Tr. 166 op. 184.

5) Condiciile de intrare și ieșire din acest timp sunt importante prin faptul, că de cele mai multe ori condicarul copia în întregime hârtia venită la instanță sau eșită, spre deosebire de condiciile de intrare și ieșire de azi când se trece numai un mic rezumat sau numai adresa.

De multe ori în aceste condici, cari rămăneau pe jumătate nescrise, scriitorii din vremea aceea se îndeletniceau în orele libere cu copierea altor documente, cari nu aveau nimic comun cu menirea condicii respective.

Foarte importante sunt condicile dela Nr. 7—21, cari cuprind catagrafiile (statisticile) locuitorilor pe anul 1820 ale ținuturilor *Suceava, Neamț, Roman, Bacău, Putna, Tulova, Vashui, Fălciu, Herța, Dorohoi, Botoșani, Hârlău, Cârligătura, Iași, și orașul Iași*.

În Condica 22 s'au trecut banii încasați drept taxă pentru «ciubotela» ocolașilor pe 1825 după hotărârea dela 1 Iulie.

Condica 23 cuprinde, numeric, catagrafia tuturor locuitorilor din ținuturile (județele) Moldovei.

În Condica 24 sunt trecuți săimenii și cămărași dela Fălciu.

Condica 25 cuprinde toate poruncile slobozite dela «ma-deoa ecstracteriei».

Condica 26 a «ecstracturilor» dela 1827.

Condica 27 cuprinde «tablile de bani cu tocmelile țăfertului Sf. Gheorghe» pe 1827.

Condica 28 «Sama» pe 1827.

Condica 29, *idem*.

Condica 30 de hârtiile ce intră și lucrări ce să fac pe fiecare zi pe 1828.

Condica 31 de hârtiile intrate la masa ecstracteriei.

Tot din acest timp se mai găsesc din arhiva visteriei următoarele condici ¹⁾:

Sama din 1813; condicile de izvoade ale scutelnicilor pe 1821, 1823, 1824, 1827. Pe anul 1828 se păstrează 8 condici referitoare la banii cari intră în visterie, cheltuelile visteriei și o condică în care sunt trecuți banii cheltuiți cu armata rusă în trecere prin Moldova.

Pe anul 1829 sunt de asemenea 8 condici, printre care sunt acelea privitoare la trebuințele armatei rusești, la veniturile și cheltuelile visteriei; la monetele care circulau în țară; pitacuri; pe anul 1830 sunt 10 condici în care s'au trecut veniturile și cheltuelile visteriei, cheltuelile carantinelor, cheltueli relative la spitaluri, straja pământescă, lefuri; pe 1831 sunt 14 condici asemenea cuprinzând veniturile și cheltuelile visteriei, carantine, spitaluri, catagrafia târgurilor P. Neamț și Buhuș din jud. Neamț, lefurile slujitorilor, banii necesari pentru «înformăluirea străjii pământești».

2. *Dosare sau dele*. Nu putem preciza dacă în arhiva vis-

1) Sunt depuse la arhivele statului Iași și aranjate la Tr. 1768 op. II.2018.

teriei au fost înainte de 1827 dosare (*dele*). Din anul 1827 se păstrează 8 dosare începute după data focului; bănuim că au fost distruse de foc acelea dinainte de 1825.

Dosarele din arhiva visteriei din anii 1827—1832 se referă în general la următoarele chestiuni: cheltueli cu arestanții; moșiile apărute de desetină; arendarea moșilor mănăstirești; strămutări de domiciliu; vânzări de imobile; cheltueli relative la armata rusească; venituri și cheltueli ale vistieriei; chitanțe date de ocârmuirea rusească pentru diferite alimente; lefile funcționarilor; numiri și demisii din slujbe; daniile obștești ale ținuturilor; impozite și încasarea lor. Cele mai importante dintre dosare sunt acelea cari cuprind catagrafia locuitorilor din toate ținuturile din Moldova din anul 1831¹⁾.

Această statistică este făcută foarte amănunțit și comisiunile însărcinate cu facerea ei (funcționa câte o comisiune la fiecare ținut) au dovedit, că au lucrat cu multă conștiinciozitate. Sunt trecuți toți proprietarii de moși, locuitorii birnici și nebirnici, scutelnicii, nevolnicii, văduvele, preoții, dascălii, străinii (sudiiți); jidovii, bejănarii, hrisovaliții, neguțitorii de pe la târguri, oamenii fără căpătâi, călugării.

ARHIVA DIVANULUI DOMNESC

I. *Condici*. Organizarea arhivei divanului domnesc din sec. al XIX rămâne aceiaș până la 1828, când pe lângă condici se adaugă dosarele cari cuprindeau actele de procedură și actele pe cari se sprijineau părțile în proces.

Condicile — cari se cunosc astăzi supt denumirea de «*Condicile domnești*» — cuprind cărți de judecată, hrisoave, anaforale și alte hârtii intrate și ieșite dela divan. Se păstrează astăzi următoarele condici¹⁾:

K. 325 *Condica de anaforale* pe 1803, 1804, 1805.

» 326 » » » » 1805—1806.

» 327 » » » » 1813, 1815, 1816.

» 329 » » » » 1819—1920.

» 330 *Cărți de judecată și anaforale* pe 1822—1823.

» 331 » » » » » 1821, 1823, 1824,
1825, 1826.

1) Tr. 1768 op. I 2017 și Tr. 644 op. 708.

- K. 334 «Condică domnească în care sunt trecute hrisoave din anii 1826, 1827, 1828».
- » 345 Condica obștescului divan de raporturile trimise către deplin înputernicitul prezident pe 1828, 29, 30.
- » 371 Condica divanului de anaforale și cărți de judecată pe 1803 și 1804.
- » 373 Cărți de judecată pe 1808.
- » 376 » » » 1814, 1815, 1816.
- » 377 Anaforale, cărți de judecată și hrisoave pe 1813, 1814, 1815 și 1816.
- » 380 Anaforale pe 1823—1824.
- » 383 Hrisoave și anaforale pe 1823, 1824 și 1825.
- » 384 Anaforale pe 1824—1825.
- » 390 » » 1825, 1826 și 1827.
- » 393 » » 1826, 1827 și 1828.
- » 404 «Feliuri de hârtii» pe 1830.
- » 405 Condica hârtiilor intrate la divan pe 1830.
- » Feliuri de hârtii pe 1830.

2. *Dosare sau dele*²⁾. În arhiva divanului domnesc nu găsim dosare decât dela anul 1828 și ele se referă la diverse pricini de judecăți. Cuprind acte de procedură, copii în întregime sau rezumate depe documentele prezentate de către părțile în litigiu și conceptul anaforalei. Anafora pe curat se scria în condica de anaforale și hrisoavul respectiv de întărire a anaforalei de asemenea în condica de hrisoave.

Câte odată venind în discuția divanului, dacă actele prezentate de părți sunt bune — adică dacă nu sunt plastografiate — aceste documente, întrucât urma să se facă o amănunțită corectare asupra lor, se depuneau în original la dosar.

DEPARTAMENTUL CRIMINALICESC

1. *Condici*. Această instanță de judecată are una din cele mai bogate arhive. Pe lângă condicile în cari se treceau anaforalele și hrisoavele avem și *dosarul începând cu anul 1813*. Poate să fi fost și dosare mai vechi, dar nu ni s'au păstrat.

1) Arhivele Statului Iași, condicile domnești lit. K.

2) Se găsesc la Arhivele Statului din Iași la secția «Divanul domnesc».

Din anii 1800-1832 se păstrează astăzi următoarele condici 1):

Nr. 3 Condica de ieșirea hârtiilor pe 1801; 4 de anaforale pe 1801; 5 de anaforale pe 1802; 6 de ieșirea hârtiilor pe 1803; 7 de ieșirea hârtiilor pe 1804; 8 de anaforale pe 1804; 9 de hârtiile ieșite pe 1806; 10 de anaforale pe 1806; 11 de hârtiile ieșite pe 1812; 12 de volnicii pe 1814; 13 de anaforalele pe 1816; 14 de anaforalele pe 1819; 15 de hârtiile ieșite pe 1822; 16 de tacrirurile arestanților pe 1823; 17 de anaforalele pe 1823; 18 «pentru feliuri înscrisuri făcute prin știința criminalului pe 1823»; 19 condica de cercetările urmate arestanților pe 1823; 20 de hârtiile ieșite pe 1827; 21 de anaforale pe 1828; 22 de ieșire pe 1829; 23 «condică în care se trec întocmai cărțile ce să lucrează pe 1830; 24 «condică pentru sumele de bani slobozite pe 1831; 25 de «cărți slobozite» pe 1831; 26 de chezașiile vinovaților pe 1831.

2. *Dosare.* Intrucât vinovații de pe la ținuturi erau judecați de către acest departament și ei erau aduși dela isprăvnicii cu actele de primele cercetări încheiate acolo, aceste acte de ex.: tacriruri, mărturii, izvoade de lucruri sechestrate dela «prepuși» sau «dovediți», se legau la un loc formând un dosar; și intrucât ele nu mai erau necesare vinovaților ca să le fie date înapoi ca în procesele civile, rămâneau în arhiva departamentului. Dela anul 1813 când avem primul dosar până la 1832 se mai păstrează artăzi 1373 dosare.

DIVANUL JUDECĂTORESC

1. *Condici.* Iată a doua instanță de judecată civilă. Dela arhiva acesteia avem astăzi următoarele condici 2): Condica lit. K. 379 «de cărți domnești pe la ținuturi la fețe particulare pe 1823».

K. 398 de hârtiile ieșite pe 1824; K. 333 ieșirea jalbelor pe 1827-1828; K. 335 în care sunt trecute pricini de pe la ținuturi din anul 1828; K. 385, jalbe și rezoluții pe 1826; K. 391 jalbe pe 1828; K. 395 jalbe și rezoluții pe 1829; K. 396 hârtiile intrate pe 1829; K. 397 de lucrările făcute pentru ținutul Covurlui din anul 1827, 1828, 1829; K. 400 de hârtiile intrate și a Dorohoiului pe 1819-1830; K. 401 hârtii

1) Sunt depuse la Arhivele Statului, Tr. 564 op. 611.

2) Arhivele Statului Iași, condicile lit. K.

ieșite pe 1830; K. 402, intrare pe 1827; K. 403 intrare la masa banului Chirica; K. 407, de feliuri de pricini către plenipotiul și altele pe anii 1828—1829.

2. *Dosare* la această instanță avem: un dosar din 1825 și unul din 1826, apoi nu mai avem până în 1828. Desigur că aceste două au fost salvate dela focul din 1827.

LOGOFETIA CEA MARE SAU A DREPTĂȚII

După 1832 i se schimbă numele în Ministeriul Justiției. Acestei instituții nu-i intră în competență decât organizarea instanțelor judecătorești, controlul lor și canalizarea spre instanța competentă a proceselor. Înainte de 1832 avea și competența de judecată, de altfel cum avea fiecare instanță, întrucât puterea administrativă, judecătorească și executivă nu erau separate.

Ni se păstrează astăzi următoarele condici aparținând arhivei acestei instituții ¹⁾: K. 370, «condică a marei logofetii» în care sunt trecute hrisoave, cărți domnești și întărituri pe anii 1803 și 1804; K. 374 de cărți de judecăți, atentaturi și feliuri de pricini pentru bani pe anii 1806, 1807 și 1808; K. 375 de anaforale, cărți de judecată și hrisoave pe 1812, 1813 și 1814; K. 378, de cărți de judecăți, foi de zestre pe 1816, 1817 și 1818; K. 328 «condica logofetiei în care sunt trecute porunci și cărți domnești» către părcălabii de Galați pe anii 1817, 1818 și 1819; K. 331 de jalbe pe 1827; K. 381, de cărți ale logofetiei și domnești pentru ținuturile Covurlui și Putna pe 1822, 1823 și 1824; K. 382, pricinile dela ținutul Vaslui pe 1825; K. 836 cărți de stăpânire, anaforale și hrisoave pe 1822, 1823, 1824, 1825, 1826; K. 387 cărți de ale logofetiei și domnești pe 1826; K. 389, cărți de ale logofetiei și domnești pe 1825, 1826 și 1827; K. 392 cărți domnești și de ale logofetiei pe 1826, 1927 și 1828.

DEPARTAMENTUL PRICINELOR STREINE

Cu toate că acest departament funcționează încă din anul 1800 și a cărui arhivă trebuie să fi fost de o extremă importanță, din focul dela 1827 abia câteva condici și dosare

1) Arhivele Statului, condicile lit. K.

au scăpat¹⁾. Din arhiva acestui departament ni se mai păstrează:

Condici lit. K. 343 «a departamentului pricinelor streine în care sunt trecute anaforale și cărți de judecată» pe 1827, 1828 și 1829; K. 364 condică a departamentului pricinelor streine în care s'au trecut pașaporturile și ținuturile de drum pe 1827, 1828, 1829, 1830, 1831.

Dosare avem câteva începând cu anul 1824²⁾.

HĂTMÂNIA

Dosare și condici din arhiva acestei instituții nu găsim decât dela anul 1825³⁾. Aceste dosare ale hătmăniei se referă la chestiuni de poliție, de execuție a vinovaților, răvașe de drum și pașapoarte, paza graniței; tot odată dosarele hătmăniei cuprind și pricini judecate, întrucât ea avea și competență judecătorească. Dela înființarea străzii pământești are și atribuțiuni ostășești.

VORNICIA DE APROZI

Funcționează în Moldova neîntrerupt între anii 1800—1863. Din anii 1800—1832 nu găsim din arhiva ei decât dosare din anul 1824⁴⁾. Majoritatea dosarelor cuprind împliniri de bani dela diferite persoane, care fie că datorau visteriei, fie că erau condamnate de instanțele judecătorești la diferite amenzi; în afară de acestea arhiva vorniciei de aprozi ne mai oferă date referitoare la vânzările de imobile din Iași, întrucât în competența ei cădeau scoaterile la mezat.

VORNICIA OBȘTEI

A fost înființată la anul 1803 Ghenar 1 prin hrisovul lui Alexandru Moruz Vodă⁵⁾ Arhiva vorniciei obștei atât de importantă, mai ales pentru orașul Iași, a fost distrusă la 1827. Nu avem dosare decât dela 1828—1832⁶⁾. Dosarele ei cuprind

1) Arhivele Statului Iași, *Condica* lit. K. 343 fila 134. Mărturie prin care se constată că arhiva departamentului a ars la 1827.

2) *Ibid.*, lit. E. 14.

3) Arhivele Statului Iași, dos. lit. F. 29; lit. A. 19; lit. N. 51; Ș. 30.

4) *Ibid.* Tr. 1792 op. III, 2045.

5) Arhivele Statului Iași, «Documente» P. XLVIII, *Condica* Nr. 1 fila 50. Primul vornic de obște a fost Manolache Dimache. Această instituție a funcționat până la 1832, când prin Regulamentul organic s'au înființat Eforiile orașanești, care la 1864 au fost schimbate în primării.

6) Arhivele Statului Iași, lit. F. 30.

acte referitoare la cutia milelor, la pricini de clironomii (moșteniri), rânduiri de epitropi copiilor minori rămași orfani, la apele orașului Iași, curățenia orașului Iași, luminarea lui, pavele, hrana (pâine, carne, etc.).

Totodată vornicia obștei fiind și o instanță de judecată a pricinelor cari cădeau în competența sa, găsim în arhiva ei și dosare de judecată.

ARHIVA MITROPOLIEI MOLDOVEI ȘI SUCEVII

Cercetând în câteva rânduri această arhivă, am constatat că deși focul dela 1827 n'a distrus-o, totuși alți factori au contribuit poate cu mai mult la distrugerea ei, și anume în primul rând neglijența acelorora în a căror atribuție cădea păstrarea ei. Din cauza aceasta arhiva a fost propriu zis aruncată într'un subsol umed și dosarele au fost puse chiar pe pământ unele peste altele. Ani de zile nimeni nu s'a interesat de soarta ei. Multe dosare și documente importante au putrezit. În afară de aceasta nefiind inventariată, fiecare umblând prin ea, a luat ce a crezut că e de mai mare preț. La timp au fost salvate documentele scoase din această arhivă de Erbiceanu și date Academiei Române; deasemenea documentele de proprietate ale Mitropoliei asupra moșiilor ei au fost depuse la Arhivele Statului din București.

Cerând într-o zi inventarele arhivei, mi s'au dat două, din care unul al dosarelor pur administrative începând cu anul 1828 și altul al *Decasteriei* începând cu anul 1827. Am crezut că *Arhiva Mitropoliei nu există decât dela acești ani. Intrând în arhivă am avut mare bucurie să găsesc condici și dosare cu mult înainte de aceste date, care nu erau inventariate. Așa de exemplu, am găsit stare civilă începând cu anul 1801, statistici de preoți tot dela acea dată, peciuri de căsătorii, etc. Intrucât la Mitropolie se păstrau mai de mult actele oficiale ale divanului, am găsit și diferite hârtii și condici aparținând visteriei Moldovei, printre care câteva sămi ale visteriei din anul 1814, 1815, 1816 și 1817. Și arhiva dela 1828 — administrativă — este foarte importantă, intrucât cuprinde dosarele de corespondență cu mănăstirile și schiturile, statistici, numiri de preoți și altele cari cădeau în competența bisericească. Dosarele «Decasteriei»*

începând cu anul 1827 se referă la judecăți de divorțuri, zestre, copii, preoți sau alți slujitori ai altarului, căzuți în vină.

Am adus acestea la cunoștința I. P. S. S. Nicodem, mitropolit al Moldovei și Sucevii, care înțelegând ce valoare poate avea un act vechiu, mai ales prin faptul că numai datorită lor s'a câștigat vatra mănăstirii Neamțu, a luat măsuri energice de aranjare a arhivei și cât de curând, sperăm, că va putea satisface cerințele unui cercetător cât și conservarea ei.

* * *

Ocupația rusească 1828—1834 a făcut multe reforme în ceea ce privește instituțiile. Dela anul 1828—1832 instituțiile menționate până aici există; pe lângă ele s'au mai înființat și altele a căror arhive merită destulă atenție.

DIVANUL ÎMPLINITOR

Funcționează dela anul 1828—1832. Arhiva lui cuprinde dosare care se referă la ocne, velnițe, ocăritul, cotăritul, goștina, casele obștești (casa doctorilor, casa apelor, casa milelor), carva-saraua (vama), cărțile de joc, pogonăritul de tutun, căldărăritul, venitul podurilor. Avea mai multe secții (mese): secția I a *ecstractieriei*, care se ocupa cu statistica, mori și poduri; secția II, a *poștelor* care se ocupa cu poștele, corespondența, cum să se facă, expediția plicurilor, și organizarea din nou a poștelor; apoi «*masa controlniceștii otdilenii*» care s'a ocupat cu controlul asupra veniturilor și cheltuelilor visteriei și apoi «*masa casei răsurilor*». Toate aceste dosare se găsesc depuse la Arhivele Statului Iași.

COMITETUL SÂNĂTĂȚII¹⁾

Se înființează în 1828. Până la 1832 arhiva cuprinde dosare referitoare la carantine, spitale (lazarete) bolnițe, droguri medicale, spițerii, ape minerale, boale, doctori, statistici asupra morților, încercări de organizare a părții medicale, controlul pasagerilor și străinilor intrați în țară, copiii hultuiți

1) Dosarele din arhiva Comitetului Sănătății se găsesc depuse la Arhivele Statului din Iași și așezate la Tr. 1434 op. 1634; Tr. 1567 op. 1797; Tr. 1757 op. 2005.

(vaccinați), femeile publice, curățenia publică, moașe, morți suspecti, proiecte de organizare a medicinei, rețete, diferite rapoarte ale medicilor de prin ținuturi.

COMISIILE CERCETĂTOARE CATAHRISURILOR

În anul 1830 funcționează așa numitele «comisii cercetătoare catahrisurilor». Sunt trei comisii formate în Moldova: Comisia I cerceta pricinile ivite în ținuturile Dorohoi, Botoșani, Suceava, Neamțu și Hârlău; Comisia II, cerceta pricinile din ținuturile Roman, Cârligătura, Eșii, Fălciul, Vaslui; Comisia III pentru ținuturile Bacău, Putna, Tecuci, Covurlui și Tutova. Dosarele din arhivele acestor Comisii se ridică la numărul de 1249 și cuprind pricini referitoare la impozite, la lucrurile date în trebuințele obștești, asuprașii la încasarea impozitelor; Aceste comisii fac cercetări la fața locului în fiecare sat și constată vinovățiile ispravnicilor, abuzurile săvârșite în timpul boalei ciumei.

În anii 1830—32 funcționează în Moldova «Comisiile revizuitoare», care se ocupau cu catagrafiile satelor și târgurilor. Dosarele din arhivele lor se găsesc la Arhivele Statului Iași.

ARHIVELE ISPRĂVNICIILOR

Odată cu ocupația rusească 1828—1832 s'a hotărât, ca fiecare isprăvnicie să înființeze dosare de toate pricinile cari se administrau sau judecau de ispravnici. Așa că astăzi se găsesc depuse la Arhivele Statului din Iași dosarele dela toate isprăvniciiile ținuturilor din Moldova începând cu anul 1828.

OBȘTEASCA ADUNARE

Câteva dosare și condici dela Obșteasca Adunare din anii 1829—1830 și 1831 se găsesc depuse la Arhivele Statului Iași.

* * *

Noile organizări ale anului 1832 privesc în mare măsură și arhivele. În normele de organizare a fiecărei instituții se prevăd și acelea referitoare la arhive. Pentru o exemplificare redăm instrucțiunile date de către vornicul Costache Conache

— care ținea locul de mare logofăt al dreptății la 1831 — judecătoriilor, unde referindu-se la casa în care urma să fie instalată judecătoria spune la 2 Ghenarie 1832 ¹⁾):

« Casăle de presudoșie trebuie să fie cu patru odăi însă: o odai pentru ținerea arhivei ²⁾ în care să vor face câte două dulapuri supt încuitoare și cheia slătătoare în sama și răspunderea condicariului, directorul canțilerei. În aceste dulapuri au a-ș așăza toate delele și spre aceasta vor fi făcute următoarele rândueli: Unul din dulapuri va fi alcătuit în 24 ochiuri, fiește care ochiu lumina în toate părțile câte di două pol palme spre a fi încăpătoare di 2 dele alăturat în lat și cât de mai multe înalt; asupra fiește căria raclă vor fi scrisă numerile știute dela unul și până la 24. Acest dulap va fi pentru delile lucrătoare și să va ține izvod pe acelaș numeri dela 1—24, arătători de fiește care delă, în care număr de raclă să pune și pentru a să găsi delile cu ușurință și în grabă. Când să vor cere delile vor urma a ave deosebite numere a lor, care numere să vor face știut părților, pentru ca ele când vin să-ș poată cuvânta numărul. Spre pildă vine Gheorghe și Vasile cari s'au fost giudecat și spun că pricina iaste însămnată cu Nr. 29. Indată să caută în izvod și să cercetează dela acea cu Nr. 29 în care număr de raclă s'au pus, să găsește că iaste racla de drept Nr. 24, acolo să caută și să scoate îndată. Se înțelege dar că delile trebuie să aibă osăbit număr începând dela Nr. 1 înainte, cât vor fi până când sa umple dulapul. Alătore cu acest dulap a delilor lucrătoare va fi alt dulap pentru delile sfârșite. Acest dulap va fi de 16 ochiuri, de asămine lumină în mărime și pe fiește care raclă diasupra va avea numărul dela 1—16, pe lîngă care fiește care număr vor fi scrisă alătore și câte 2 slove din azbucoavnă. În acestu dulapu să vor păstra toate delile săvârșite, care să vor băga prin racle după începătoare slovă a poreclei jăluitarului; spre pildă Vasile Hornariul au avut giudecată cu Grigore Chițcopu și giudecata lor s'au sfârșit la judecătoria ținutului. Această delă se trece în racla Nr. . . unde iaste slova H, căci a jăluitarului porecla are însămnătoare slova H. Pi asăminea probă să vor înscrie și în pomenita condicuță făcută dela Nr. 1—16 cu slovele raclelor lor, pentru ca fiind trebuință de acea delă, are cu cuvânt di a să vide ce hotărâre s'au dat atunce la pricina aceia sau cu cuvânt că pă-

1) Arhivele Statului Iași, dosar litera E, 46, D 16.

2) Vedem că de arhivă se ocupă înainte chiar de sala de ședință sau cancelarie.

râtul voește a ave copie de pe hotărâre. Indată fără mai multă bătae de cap să se poată găsi în izvod și după urmare și în racla unde stă acea delă. Probele următoare vor lămuri mai pe înțeles toate câte să arată mai susu.

Dacă casa nu va fi încăpătoare pentru înălțimea dulapurilor, poate să se facă și din două bucăți un dulap, când casa nu va erta de a-l avea întreg».

Divanul domnesc în conformitate cu regulamentul organic art. 366 avea trei secții, dintre care una secția (masa) arhivelor «unde să vor ține toate acturile publice precum: anaforale, hrisoave, hătișerituri, atingătoare de dreptățile și pronomiile Moldovei. Arhivariul în a cărui privighere să încredințează toate acturile acestea să va îngriji a le aduna din ori și ce parte se vor afla și a le ține în bună păstrare. Tot la această masă vor fi păstrate toate planurile ridicate de comisiile hotărâturii și copiiile mărturiilor hotarnice date fieștecăruia proprietar, precum să orânduește la secția obștești hotărâturi», iar spre sigura păstrare a acelei arhive și îndămânarea aflării acturilor va fi în Curtea Domnească o înadins cuviincioasă zidire întru îngrijorătoarea pază a osăbitului Arhivist a Statului».

Această secție a Divanului, care urma să fie instalată într-o clădire aparte și pusă sub supravegherea «osebitului Arhivist a Statului», nu a funcționat în condițiunile prevăzute de art. 366, ci în Ianuarie 1832, în conformitate cu prevederile articolului 410 din Regulamentul organic, ia ființă o instituție nouă numindu-se Arhiva Statului.

Această instituție nu mai funcționează ca secția 3-a a Divanului Domnesc, nedepinzând de dânsul, ci direct de Logofetia cea mare a dreptății (mai târziu Ministerul Justiției) dela care primea ordine și instrucțiuni. Aici urmau să se depună spre conservare toate actele publice și private, precum anaforale, hrisoave, hătișerifuri «atingătoare de dreptățile și pronomiile Moldaviei»; apoi toate hotărârurile și planurile moșiilor precum și toate actele săvârșite în instanțele judecătorești, administrative sau bisericești.

De asemenea s'au ridicat spre a fi depuse tot la Arhiva Statului și actele depuse spre păstrare la Mitropolia Moldovei și care cădeau în categoria aceloră prevăzute de regulamentul redactat special pentru «Arhivistul Statului».

ARHIVELE BANATULUI

DE

I. MILOIA

DIRECTORUL MUZEULUI BANATULUI, TIMIȘOARA

I.

În anul 1872 istoricul Pesty Frigyes, membru al Academiei Maghiare, primește însărcinarea de a scrie istoria Banatului. Aceasta se întâmplă îndată după încorporarea provinciei la regatul ungar, încorporare ce pune capăt vieții acestei regiuni desfășurată până aci în cadre de o relativă autonomie. Acest eveniment politic se cerea «justificat» și printr'o ilustrare a trecutului acestei provincii, pe bază de documente «căci — paralel «cu actul politic — o misiune asemănătoare îi revine și istorio-«grafiei și anume de a recupera această provincie și pe te-«renul istoric și a o reda națiunii, dovedind că istoria ei face «parte importantă din istoria patriei și este în cea mai strânsă «legătură cu ea» ¹⁾).

Lucrarea s'a făcut: istoria județelor Caraș și Severin a apărut între anii 1877—1884, iar colecția de documente referitoare la județul Timiș, a apărut după moartea lui Pesty, în 1898, publicată din însărcinarea Academiei, de către Ortway Tivadar ²⁾).

Istoriografiei românești, lucrarea lui Pesty Frigyes i-a făcut un imens serviciu. Fără această operă, în care se cuprind 5 volume de documente, astăzi am dibui în întunec, tot așa cum, înaintea apariției acestei lucrări, istoricii localnici s'au bazat pe informațiuni foarte sărace, sau de multe ori pe ipoteze lipsite de un temei istoric. Este adevărat însă, că obiectivul patriotic, care l-a îndemnat pe istoricul Pesty n'a fost atins, deoarece documentele publicate au avut darul de a dovedi cu

¹⁾ Pesty Frigyes, *A szörényi bánság és szörény vármegye története*, Budapest 1877 vol. I. pag. V.

²⁾ *Oklevelek Temes vármegye és Temesváros történetéhez*, Pozsony 1896.

totul altceva decât «legături strânse» cu patria ungară; ele mărturisesc în modul cel mai grăitor, că afară de un strat efemer de funcționari sau militari, cari n'au avut nici o legătură cu populația băștinașă, ci au fost în solda unuia sau altuia, și afară de câțiva străini, cari au cumpărat sau căpătat feude în Banat, n'a fost nici o organizație trainică nici politică, nici bisericască înainte de 1872, care ar putea dovedi o «legătură strânsă» cu Ungaria. Dovedesc însă puternice organizații românești, cari funcționează pe baza unui vechiu «jus valachicum», ce nu-l poate călca nici măcar regele Ungariei, dovedesc 8 districte valahice în județele Caraș și Severin, apoi altele pe teritoriul județului Timiș, tot atâtea mărturii prețioase ale vieții bine-organizate a băștinașilor români. În felul acesta, lucrarea lui Pesty Frigyes este de două ori prețioasă pentru noi: în primul rând pentru că numitul istoric a reușit să adune într'un mănunchiu toate documentele referitoare la Banat îngropate fie în arhive publice, fie în unele particulare, pe care noi, cei de astăzi, nu le mai avem la îndemână; iar în al doilea rând, pentru că a demonstrat atât de clar romanitatea acestei provincii, care afară de 50 de ani, înainte de Unire, n'a aparținut organic, niciodată Ungariei.

Arhivele pe care le-a studiat Pesty și din care a scos materialul publicat în lucrarea amintită, se găsesc în mare parte vărsate în Arhiva Statului din Budapesta. Unele, particulare, ce se găseau pe timpuri în Banat, au fost și ele concentrate fie la Muzeul Național din Budapesta, fie la Arhiva Camerală din Buda, iar unele din documentele publicate fac parte din arhivele capitolului din Alba-Iulia, sau ale Muzeului Ardelean din Cluj.

Dintre vechile familii bănățene — între cari găsim și unele românești, maghiarizate — și cari drept răsplată pentru renegarea credinței și a obârșiei au fost ridicate la ranguri de baroni — amintesc pe acelea cari având o arhivă familială, au furnizat prețios material pentru studiul lui Pesty. Acestea sunt familiile Fiat, Măciș, Ivul, Iojica, Csáky, Kálay, Sombori ¹⁾.

Majoritatea acestor arhive se găseau la Budapesta încă pe timpul lui Pesty. Astăzi și puținele familii cari au mai supra-

1) Pesty Frigyes *o. c.* pag. IV—V.

viețuit, s'au repatriat, încât de arhive familiare de oarecare importanță, în Banat, nu mai poate fi vorba.

Dintre arhivele familiare amintite, cea mai bogată în documente bănățene este aceea a familiei Kálay, făcând parte din Arhiva Muzeului Național din Budapesta.

O arhivă care ar fi putut să dea bogat material, dacă s'ar fi păstrat, este aceea a episcopiei Cenadului. Ori această episcopie mutată la Timișoara, are doar arhiva mai nouă dela epoca mutării (1724) și până astăzi. Totuși se cunosc documente medievale, emenate dela această veche episcopie, păstrate în arhiva camerală din Buda, a capitolului din Alba-Iulia ș. a.

Documentele amintite până aci privesc epoca veche a istoriei Banatului, începând din sec. XIII-lea și până la eliberarea Banatului de sub Turci.

Pentru complectarea informațiilor referitoare la această epocă astăzi nu mai avem ce căuta în Banat. Cercetările vor trebui însă întinse asupra arhivelor din Viena și Constantinopol apoi din Roma, Veneția și eventual din Bologna. Îndeosebi primele 2 arhive pot încă da material inedit, mai ales cu privire la veacurile XVI—XVII (Constantinopol) și XVIII—XIX (Viena).

II.

Dela 1718, când s'a instituit în Banat administrația austriacă, documentele sunt mai numeroase, astfel că cercetătorilor le stă la îndemână un material destul de bogat, în arhivele ce există actualmente atât în Timișoara, capitala fostului Banat, cât și în celelalte orașe.

ARHIVELE DIN TIMIȘOARA

1. Arhiva administrației Banatului. În fruntea arhivelor ce au existat în Banat și cari privesc ultimele două veacuri (al XVIII-lea și al XIX-lea), cea mai importantă a fost, fără îndoială, cea a administrației Banatului. După liberarea de sub Turci (1718) și până la 1778 această provincie a fost guvernată separat, sub denumirea de «Banatul Timișan». Până la 1751 administrația Banatului, numită «Administrația timișană», a fost supusă Consiliului de Războiu din Viena și Camerei

aulice, iar dela 1751 până la 1778 numai Camerei aulice. În 1778 se desființează «Administrația», introducându-se împărțirea pe județe, apoi se revine iarăși la sistemul de gubernii, Banatul fiind una din cele 10, în câte a fost împărțită Ungaria.

Arhiva acestei «Administrații timișane» triată în mai multe rânduri a existat în Timișoara până la 1909, când, găsită în arhiva Administrației Financiare din Timișoara, a fost transportată în Budapesta și vărsată în Arhiva Statului.

Această arhivă a fost studiată de însuși descoperitorul ei Baróti Lajos, care publică între anii 1893—1904, în 9 fascicule, toate extrasele documentelor pe care le-a găsit (*rotuli*) ¹⁾. Iată ce spune Baróti despre materialul pe care l-a salvat: «Studiind arhiva, pe deoparte mă bucuram de multele date noi pe care le-am găsit în documente, de altă parte însă a trebuit să regret că din arhiva *Administrației* au rămas numai fragmente, partea cea mai mare a fost nimicită pentru totdeauna în urma selecționării făcute fără nici un scrupul. Însă și documentele ce au mai rămas sunt foarte importante. Cele mai prețioase între acestea sunt așa ziii «rotuli» sau extrasele documentelor de ordinioară. Sunt în total 117 volume cu 45725 poziții. Dela 1716 până la 1753 aceste registre sunt sistematizate pe servicii în ordine cronologică, iar dela 1754 până la 1760 numai cronologic, fără a se mai ținea cont de diversele servicii dela care emană».

Iar mai departe: «Aceste registre sunt adevărate mine de aur ale istoriei Banatului din sec. XVIII-lea. În deosebi sunt extrem de bogate în informațiuni cu caracter cultural» ²⁾.

Pentru cercetători lipsa acestei arhive din Timișoara este fulocuita prin bogata lucrare a lui Baróti cuprinzând epoca dela eliberarea Banatului până la desființarea Administrației timișane.

Se pune acum întrebarea unde este arhiva ce cuprinde epoca dela 1788 până în timpurile mai noi? Cercetările făcute de cel ce semnează acest studiu au dus la o constatare cât se poate de tristă: această arhivă a fost vândută în 1925—26 de către administratorul financiar care se găsea atunci în Timișoara. Funcționarul care a executat ordinul de vânzare și care

1) Dr. Baróti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII századi történetéhez*, Timișoara 1893.

2) *Idem*, I pag. V-VI.

era de mult timp arhivarea administrației financiare mi-a putut preciza următoarele: Cantitatea de hârtie a fost de 4 vagoane și jumătate, iar actele aparțineau «Administrației Regionale» a Banatului, «Voivodinei sârbești», referindu-se multe din ele la mineritul din Reșița, colonizări, construcții de biserici etc. O parte infimă, a fost predată Inspectoratului geodezic, probabil documente hărți cu caracter cadastral. Este sigur că arhiva vândută în chip atât de condamnat a fost continuarea aceleia studiate de Baróti. Numai că despre aceasta din urmă numai avem nici măcar o cât de vagă indicațiune de indice.

Încă o dată ignoranța și goana după câștig au nimicit un bogat izvor de documentare asupra stărilor din Banatul secolului XVIII—XIX-lea.

2. Arhiva militară veche. O altă arhivă interesantă pe care am avut fericirea s'o găsesc acum câțiva ani este depozitată într-o cameră a manutanței din localitate. Intervenind la Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului, dl. Prof. Const. Moisil s'a grăbit să ia măsurile de rigoare pentru ca această arhivă să fie salvată. În urma intervenției d-sale au fost detașați la această arhivă câțiva ofițeri și soldați cu termen redus, astfel că după o muncă de 2 ani materialul arhivistic de aci a fost aranjat aproape în întregime.

Documentele ce se păstrează în această arhivă aparțin sec. XVIII și XIX. Caracterul lor este militar întrucât, îndeosebi în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, administrația Banatului era făcută de organele militare. Cum însă aceste organe aveau chemarea de a se îngriji de viața publică a regiunii sub toate spectele ei, documentele păstrate aci au o covârșitoare importanță din punct de vedere politic, social și cultural. Pur militară este partea arhivei datând dela 1872, când Banatul a fost încorporat la Ungaria, dar și aci se găsesc multe documente cari aruncă o lumină destul de vie asupra stării generale a Banatului.

Pare că tot în această arhivă a fost vărsată și o parte a arhivei vechi din Caransebeș, despre care vom vorbi mai jos, și anume documentele anterioare anului 1779. Se va putea constata aceasta abia atunci, când terminată sistemizarea acestei arhive, materialul va fi cunoscut mai deaproape. Deocamdată reținem atâta, că materialul acestei arhive constă din documente, foi volante, circulări, cărți și peste 200 de indexuri: în total circa 3 vagoane de scripte.

3. **Arhiva Municipiului Timișoara.** Această arhivă este cea mai bogată și mai bine aranjată din Banat, cu toate că repetatele selecționări, făcute în cursul timpurilor, au redus simțitor materialul ce a existat aci odinioară, îndeosebi acela dela începutul veacului al XVIII-lea.

Sumar, conținutul acelei arhive se prezintă astfel:

Scripte din anii 1718—1800, după selecționarea din 1858: 10 fasc. conținând în total circa 500 documente de valoare.

Scripte din 1800—1900 (hotărâri și agende ale Consiliului, Delegației, Prezidențiale): 3182 fascicole.

Scripte din anii 1800—49, referitoare la gospodăria orașului: 117 fascicole.

Chestiuni tutelare 1800—1860: 50 fascicole.

Epoca 1876—1900 chestiunile Comisiunii Administrative: 33 fascicole.

Scripte din anii 1800—1871, Justiția Comunală: 909 fascicole.

Diverse chestiuni judiciare, ale Consiliului, poliției comunale etc. (1801—1870): 145 fascicole.

Teatru, edilitate în afara zidurilor cetății, chestiuni privitoare la locul de execuție (călău), mânăuirea tutunului, cauzele judiciare din suburbia Mehala, cauzele comisarului imperial Baron Ambrozy, mori de apă, chestiuni evreești etc.: 50 fascicole.

Diferite liste de recensământ, conscrieri și alte liste ale populației; liste electorale: nu sunt aranjate.

Exemplarul al doilea din registrele de stare civilă, (1823—1895): colecție incompletă.

Scripte referitoare la folosirea apei; contracte; testamente originale (1741—1851); procese verbale de ședințe ale Consiliului, din anii (1756—1916); registrele de intrare (1853—1914); indice (1782—1912); indicele justiției comunale din anii 1782—1869; registre de intrare și indice ale sedrii orfanale comunale; debateri parlamentare; registrele casei de amanet; hărți, planuri vechi, diplome, tablouri; indice alfabetic, complet începând din 1782.

În anii trecuți au fost concentrate aci și arhivele următoarelor servicii:

Arhiva veche a contabilității comunale; cea a fostei percepții comunale; a serviciului fiscal comunal; a serviciului tehnic; a sectoarelor II-V și a fostei comune Mehala. Apoi tabe-

lele de recensământ și listele vechi de recrutare, cum și arhiva veche a serviciului contencios.

4. **Arhiva Muzeului Banatului.** Mai redusă în proporții, această arhivă conține peste 2000 de documente de interes local și general din sec. XVII--XX.

5. **Arhiva Episcopiei catolice.** Arhiva veche a Episcopiei Cenadului, odată cu ocuparea Banatului de către Turci, a fost mutată (1555) la Seghedin, apoi la capitolul din Alba-Iulia unde până pe la 1870 se mai păstra o mică parte a acestei importante arhive, atâta câtă a mai putut fi salvată în cursul anilor. La 1860 rămășițele acestei arhive au fost vărsate în arhiva Muzeului Național din Budapesta.

După liberarea Banatului episcopia Cenadului a fost mutată la Timișoara.

Arhiva acestei episcopii se păstrează întreagă cu începere dela 1724 și privește toată administrația eparhiei, cedându-se doar partea referitoare la comunele de dincolo de granița ungară, atunci când s'a făcut despărțirea.

Sumar, pe capitole mai mari, arhiva aceasta are materialul împărțit în felul următor: Parohii; Școlare; Capitolul; Călugări; Seminarul; Fundațiuni; Economice; Financiare, etc.

Din punct de vedere religios și cultural, nu numai cât privește pe credincioșii catolici, ci și pe cei de alte confesiuni, interesante sunt dările de seamă asupra «vizitațiunilor canonice» (1834--44), apoi rapoartele protopopilor din întreagă eparhia.

Cele mai valoroase documente ce se păstrează în însuși camera de lucru a P. Sfinției Sale, episcopului Dr. Aug. Pacha, sunt ziarele și anuarele ordinelor călugărești din Timișoara. Amintesc următoarele:

a) *Ephemerides Missionis Societatis Jesu* ziarul ordinului călugărilor iesuiți: epoca 1719--1753; b) *Annuae Missionis Soc. Jesu*, anuarul aceluiaș ordin: epoca 1716--1752; Ziarul ordului franciscan din Mănăstirea *I. Capistran*, epoca 1732--1779; c) Ziarul ordului franciscan din Mănăstirea *Sanctissimi Salvatoris*: epoca 1716--1806; d) Câteva rapoarte de ale călugărilor franciscani către episcopie din sec. XVIII-lea.

Toate aceste ziare, anuare, și rapoarte pe lângă evenimentele mănăstirilor propriu zise, conțin bogate informațiuni cu caracter general politic, social, privind întreg Banatul.

e) Colecția de biografii ale persoanelor de seamă dela

episcopie, înmormântate în catedrala din Timișoara, cu începere din 1739, între cari găsim și sugestivă biografie a lui Paulus Vuco de Branco, de naționalitate român, născut în Oltenia și mort în 1798, care a ocupat însemnate situații în conducerea eparhiei.

f) *Corespondența cu ordul Misericordianilor*, mutați în 1838 dela Belgrad, după ocuparea acestui oraș de către Turci. Arhiva propriu zisă a acestui ordin se păstrează în mănăstirea din Timișoara.

g) *Biografiile episcopilor catolici timișoreni* cu începere din 1889.

6. **Arhiva episcopiei ortodoxe sârbești** din Timișoara, de cea mai mare importanță pentru viața religioasă, culturală a Românilor banățeni, a fost dusă la Vârșet (Iugoslavia) și se păstrează la episcopia de acolo.

7. **Arhiva Tribunalului**, bogată și aceasta în documente politice, îndeosebi cât privește epoca de pe la 1814 încoace, se mai păstrează în localul tribunalului dezordonată și expusă continuei sărăcirii din cauza metodei generalizate, de a se folosi hârtia veche pentru procese verbale, citații etc.

Afară de arhiva «Administrației Banatului» dispărută din Timișoara în chipul arătat mai sus — amintesc încă câteva arhive cari au fost nimicite fie la sfârșitul războiului, fie în anii următori:

Au fost duse de *Unguri* în 1918: Arhiva militară mai nouă și biblioteca Casinoului Militar, foarte bogată în publicațiuni cu caracter militar și istoric, apoi în hărți.

Au fost luate de *Sârbi*: Arhiva Județeană; Arhiva cadastrului și Arhiva Administrației Financiare.

Conform convențiunei încheiate cu Sârbii, sperăm ca o parte din arhivele mai sus menționate ne vor fi retrocedate în curând.

8. **Arhiva Subprefecturii** a fost vândută ca maculatură în anul 1932.

III.

În restul Banatului, nu se păstrează decât arhive noi, din veacurile XVIII—XX și în special de pela 1790 încoace.

Acelea ce ne interesează în primul rând, arhivele bisericilor nu încep decât după 1790, iar păstrarea lor lasă peste tot de dorit. Între acestea, cea mai de seamă este arhiva bisericii

ortodoxe din Lugoj, în care se păstrează registre anterioare epocii la care matricolele au fost introduse oficial și obligatoriu în Banat.

Pentru valoarea lor istorică și culturală, merită mențiune specială următoarele arhive, repartizate după localitățile în care se păstrează :

ARHIVELE DIN CARANSEBEȘ

I. Arhiva veche a primăriei se păstrează într'o cameră, în pivnița primăriei. Cu toate că spațiul e neîncăpător, totuși așezarea actuală a arhivei e mulțumitoare, camera fiind boltită cu beton și traverse de fier.

Arhiva aceasta conține actele administrației militare ale fostului Batalion, mai apoi Regiment de graniță No. 13, cu sediul în Caransebeș. Până la desființarea acestui regiment, adică până în 1782, administrația fiind făcută de către militari, actele ce se mai păstrează până la desființarea regimentului, au caracter militar (rapoarte dela diferite companii din provincie, liste lunare de plăți și de situația efectivelor respective, proviantură etc.) și în al doilea rând civil, privind chestiunile mărunte ale celor ce aparțineau acestui regiment, apoi chestiuni mai importante din punct de vedere cultural și istoric (ajutoare bisericilor, școalelor, contravenții, mișcări sociale, politice).

Dela 1872 comandamentul militar este înlocuit cu «magistratul» civil. Chestiunile militare aparțin de acum Regimentului 43, înființat în 1873. Cele mai vechi registre și acte, păstrate în arhiva dela primărie, încep cu anul 1799 Ianuarie 9.

Epoca până pe la 1855 este relativ săracă în documente, dela această dată însă, până în zilele noastre, se păstrează arhiva intactă.

Lipsurile ce se constată se datoresc fie diferitelor selecționări, fie inundațiilor din 1912, când apa umplând pivnițele, a stricat o bună parte din documente, care apoi au fost — se zice — scoase și nimicite.

Cât privește documentele referitoare la epoca dinainte de 1799, vechii funcționari știu, că au fost ridicate și duse la Timișoara.

Despre soarta acestor documente nu știu nimic precis. Este foarte probabil însă, că au fost vărsate în arhiva militară, despre care am vorbit mai sus.

Astăzi se găsesc în această arhivă cca 550 registre (*Exhibite*) indexuri, cuprinzând epoca 1799—1907 — apoi cele mai noi — până în ziua de azi.

Documentele respective încep cu anul 1803 având lipsuri mari până la 1855, dela care dată lipsurile sunt mai mici.

Totalul documentelor arhivei vechi (până la 1907) se ridică la peste un milion de bucăți.

Dela 1873, când după desființarea Regimentului de graniță s'a introdus «magistratura», și până la 1907 (legea Apponyi) registrele și actele sunt conduse în *limba românească*.

Afară de documentele administrative, cari formează conținutul arhivei amintite mai sus, se mai găsesc în același local următoarele documente sortate pe capitole:

a) Documente, conținând acte de deces și orfanale (circa 80.000); b) Dări, impozite comunale, începând de pe la 1870 (câini, drumuri, etc.); c) Fondul spitalului (1886—1910); d) Răscumpărarea zilelor de prestație (1888—1916); e) Fondul săracilor (1888—1913); f) Păzitori de câmp; g) Pensionarea ofițerilor (1898—1912); h) Jurnale de casă în legătură cu tăierea vitelor (1891—1919); i) Registrul pedepselor (1898 până azi); j) Transcrierea vitelor (1887 până azi); k) Registrul ajutoarelor de războiu (1894—1922); l) Fondul grănicerilor (1880—87); m) Dare de asfalt (1897—1918).

Se mai găsesc vreo 100 registre în legătură cu oficiul: *Provinzialisierungs-Kommission*, cu începere dela 1874, și în sfârșit vreo 100 volume de legi și ordonanțe, cea mai mare parte din epoca «voivodinei» și de mai târziu, adică de pe la 1850 încoace.

Cu toate că localul este neîncăpător, totuși o relativă ordine este păstrată în această urhivă, datorită interesului arătat de dl. Mircea Cizmaș, șeful serviciului administrativ, însărcinat și cu arhiva.

2. **Arhiva „Comunității de avere”.** Se păstrează în localul acestei instituții, întreagă, foarte ordonată, dela înființarea ei, adică din 1873.

Are întreaga colecție de procese verbale ale ședințelor «Comunității de avere» și anume registrul No. 1 conținând

câte un proces verbal anual, dela 1873 până la 1881, din epoca de organizare a Comunității de avere. De aici înainte toate procesele verbale ale fiecărui an, sunt legate în câte un registru separat.

Primul proces verbal de constituire (1873) este scris în limba românească, iar mai târziu se folosește mai mult limba germană, alternând ici-colo cu cea românească.

În 1904, sub președinția lui Constantin Burdea este introdusă iarăși exclusiv limba românească, iar după acesta, în anii războiului, cea ungurească.

Actele «Comunității de avere» încep dela 1879 și se păstrează toate până astăzi.

3. **Arhiva Tribunalului** este aruncată într'o cameră, nefiind îngrijită de loc. S'a pus chestiunea vânzării la licitație a hârtiei existente. Afară de aceasta, hârtiile vechi se folosesc — pe fețele nescrise — pentru citații, deciziuni, etc. Ar fi de dorit, ca și această arhivă să fie pusă în ordine și să fie vărsată în arhiva primăriei, unde se va păstra mai bine — sau să fie adusă la Timișoara, dacă se va înființa Direcția Arhivelor Statului pentru Banat.

4. **Arhiva Episcopiei** se păstrează în întregime și ordonat dela reînființarea episcopiei din Caransebeș, adică dela 1866. Localul este corespunzător.

5. **Arhiva Oficiului de sare**, cel mai important din partea de sud al Banatului, a ars în întregime cu ocazia incendiului din 1918. Nu s'a salvat nimic din această arhivă.

ARHIVELE DIN LUGOJ

1. **Arhiva județului Caraș-Severin** este — din punct de vedere românesc — pe lângă cea din Caransebeș cea mai importantă din Banat. Se păstrează în câteva camere din parter și în pivnița edificiului prefecturii. Din cauza multor mutări, această arhivă este foarte dezordonată, nedându-i-se atențiunea cuvenită. Ultima selecționare s'a făcut prin anii 1904—5. Registrele încep din anul 1779 și se păstrează, cu puține lipsuri, aproape toate până în ziua de azi.

a. O secțiune importantă și relativ ordonată este aceea a matricolelor comunelor bisericesti din județ, cu începere de prin 1850 și până în 1895 când a fost introdusă «starea civilă».

Lipsurile ce se constată, se datoresc unui furt, întâmplat în 1922. Acest material, conținând matricolele a cca 350 comune bisericești (ort, gr. cat. și catolice) este aranjat în ordine alfabetică.

b) Actele judecătorești — până la înființarea tribunalului — formează iarăși o secțiune importantă. Se găsesc aci acte dintre anii 1860—70.

c) Acte referitoare la «Comunioane» (Házközségi iratok: scindări de averi imobiliare). Sunt aranjate alfabetic, pe comune. Această secțiune este bogată în material, cuprinzând cam un milion de acte.

d) Actele Subprefecturii, (importante din punct de vedere politic).

În colecția de registre:

e) Indexurile judecătorești (1850—70).

f) » sedriei comunale

g) » subprefecturii

h) » comisiei administrative

i) » de contravenții

k) » congregațiunii județene.

Toate documentele amintite până aci, se găsesc îngrămădite într-o singură cameră mai mare, cu podea de scândură, lipsită de aer și lumină. Neglijată, această arhivă trebuie negreșit plasată mai bine, ordonată și inventariată.

În alte camere ale parterului aceluiași edificiu se păstrează:

1. Actele jurisconsultului județului, pașapoarte, acte aparținând subprefecturii — toate acestea mai noi, de prin anii 1890 în sus.

În localul arhivei noi, se păstrează în rafturi, cam 150 fascicule de acte vechi din epoca 1779—1870. Sunt aci, diferite acte administrative și testamente. Tot acolo și actele stării civile cu începere din 1895. În pivnița edificiului a fost plasată o parte din arhiva veche. Materialul de aci este considerabil, însă condamnat pieirei. Rafturile putrezind s'au surpat, iar igrasia solului — nefiind podit — a atacat o bună parte din documente. Dacă nu se iau măsuri grabnice, această parte a arhivei se va nimici. O privire mai amănunțită asupra conținutului acestei importante arhive nu se poate face, până nu se va pune în ordine. O amenajare a localului s'ar impune grabnic și totodată inventarierea materialului. Îndeosebi importantă este partea referitoare la luptele politice ale Ro-

mânilor (1848 și rolul lui Eftimie Murgu, apoi luptele politice din epoca absolutismului).

2. Arhiva Primăriei. Complect dezordonată, rămășițele acestei arhive se găsesc în podul primăriei. Actele ce se mai păstrează sunt aruncate în maldăre. O mare parte din actele vechi a fost nimicită de inundația din 1912, găsindu-se atunci arhiva depozitată în pivniță.

Diferite registre se mai păstrează în pod. Incep acestea din anul 1794 și continuă până în ziua de azi cu mari lipsuri. (Între registre se găsesc indexuri alfabetice, apoi registre ca: *Protocollum judiciarum* 1779 și Politisch-Ekonomisches-Sitzungsprotokoll). Acestea, conținând procese verbale ale ședințelor orașului, se păstrează cu mari lipsuri cu începere din sec. XVIII. Cât mai urgent această arhivă trebuie adăpostită într'un local corespunzător, făcându-se trierea maldărelor de hârtie, aruncate în toate părțile.

3. Arhiva bisericii ortodoxe. Matricolele botezaților și morților se păstrează aproape fără întreruperi, începând dela sfârșitul veacului al XVIII-lea. Se găsește adăpostită în Școala română. (fosta școală confesională).

4. Arhiva Episcopiei Unite. Se păstrează toată în edificiul episcopiei cu începere dela înființarea ei (1854).

ARHIVELE DIN ORAVIȚA

1. Arhiva veche austriacă, cuprinzând arhiva minelor, începe cu anul 1717. A căzut pradă Sârbilor, cari în 1919, la retragere, au dus-o cu dâșii și predat-o probabil acelei faimoase «Direkcija Plena» unde s'au vărsat toate «prăzile» de război. Se așteaptă o intervenție diplomatică și în această privință, dacă cumva această arhivă nu se găsește, între materialul pe care în urma convențiunei încheiate cu Sârbii, îl vom reprimi.

2. Arhiva Societății U. D. R. Registrele încep cu anul 1835, iar documentele din 1861. Arhiva este bine îngrijită și sortată, fiind împărțită în: secția juridică și secția economică. O parte se află în 2 camere ale Direcțiunii Silvice din Oravița, iar cealaltă în 2 camere din locuința directorului silvic.

3. Arhiva „Reuniunii Române de cântări” începând din 1874, până la 1900, precum și

4. **Arhiva Casinoului Român din Oravița** începând din 1874, au fost sortate cu îngrijire și legate în fascicule, la timpul său. Astăzi partea cea mai veche se găsește în dezordine în podul Liceului «General Drăgălina», iar partea mai nouă, în pivnița băncii «Orăviciană».

Această arhivă, importantă din punct de vedere cultural și național, conține corespondența cu toate reuniunile române de cântări din Ardeal și Banat, precum și din București.

Indeosebi de importantă este corespondența cu Porumbescu, referitoare la opereta «Crai Nou» și «Candidatul Linte», executată pe scena teatrului din Oravița în 1889.

5. **Arhiva Băncii Orăvicioana.** Incepe cu anul 1894 și este interesantă din punct de vedere cultural-național.

6. **Arhiva comunei Oravița-Montană,** conține documente din epoca dela 1860 până la 1890. Se găsește în podul primăriei, în mare dezordine. Partea mai nouă este așezată în camera servitorilor.

7. **Arhiva Judecătoriei.** A fost selecționată în anii 1933—34, iar hârtia maculatură a fost vândută la licitație.

8. **Arhiva băncii «Sparkasse»,** bine organizată, se păstrează, cu începere din 1860, în trei camere ale băncii.

9. Trebuie să se mai păstreze ceva din vechea arhivă a «Căilor Ferate» interesantă pentru împrejurarea că între anii 1846—52 s'a făcut cea mai veche linie ferată din țară, între Oravița — Baziaș — Anina. Relativ la aceasta, n'am putut primi deocamdată nici o informațiune.

Din cele spuse până aci rezultă, că în materie de arhive, Banatul este destul de bogat, deși materialul adunat după izgonirea Turcilor a fost în parte decimat, *indeosebi în timpurile mai noi.* Dintre toate arhivele cari s'au nimicit, cea mai bogată și care cuprindea întreaga viață de un veac și jumătate a Banatului, aceea a «Administrației timișane», reprezintă cea mai mare pierdere. Astăzi istoria veacurilor XVIII—XIX nu se mai poate face pe bază sigură, de acasă. În schimb, pentru complectarea acestui gol, de câți-va ani stau la dispozițiunea cercetătorilor toate arhivele din Viena cu un imens material documentar. Dovada cea mai bună sunt câteva lucrări de mare importanță referitoare la stările culturale ale Banatului din ultimile două veacuri, apărute la Viena și scrise pe baza datelor scoase din aceste arhive.

Cât privește epoca mai veche pentru aceasta va trebui să ne adresăm arhivelor ungurești și celor turcești, acestea din urmă nefiind încă studiate cât privește Banatul, decât doar în câteva descrieri de călătorii (Evlia Celebi ș. a.) Și atunci se pune întrebarea:

Când vom putea să dăm posibilitatea unor oameni de specialitate să studieze și din punct de vedere românesc, cu întreg aparatul științific necesar, arhivele din Viena și Constantinopol? Ori înființarea în aceste orașe, de școli în felul celor din Roma, Paris, Veneția, nu este cu putință?

De asemenea credem că este timpul suprem să se înființeze și pentru Banat o direcție regională a Arhivelor Statului, care să adune în depozitele sale toate arhivele vechi din această regiune, ca și cele privitoare la ea, să le păstreze în condiții bune și să le organizeze spre a putea fi puse cu ușurință și folos la dispoziția cercetătorilor.

ARHIVELE STATULUI DIN BUCOVINA

DE

PROF. T. BALAN

ŞEFUL ARHIVELOR STATULUI DIN CERNĂUŢI

Austria foarte târziu s'a apucat să-şi organizeze arhivele. Faptul acesta trebuie să ne mire, fiindcă ştiut este că arhivele din Viena şi din celelalte oraşe, capitale de provincii ale Austriei, posedă un foarte bogat material documentar referitor la popoarele care, vremelnice sau timp mai îndelungat, aparţinuseră Austriei.

Este drept că arhivele din Viena au fost totdeauna foarte bine păstrate. După organizaţia depe vremuri, la fiecare minister austriac s'a format o arhivă separată. Ministerul de războiu şi cel de interne, au avut şi, în parte, au şi astăzi arhive deosebite. Ceeace lipsea, era un serviciu arhivistic separat, o instituţie arhivistică deosebită cu conducător şi personal şcolit.

Iniţiativa pentru înfiinţarea unui serviciu arhivistic separat a fost luată în Austria în anul 1884. Atunci la Ministerul de Interne s'a creiat un «K. k. Archivrath», adică un consiliu arhivistic, cu menirea să informeze Ministerul de Interne asupra problemelor arhivistice. El urma să dea sugestii pentru înfiinţarea şi organizarea instituţiunii arhivelor de stat, să dea informaţii utile în ce fel să fie păstrat materialul adunat şi, la nevoie, să iniţieze şi particularii în secretele arhivistice.

În acest scop a fost elaborat în acel an un statut al acestui consiliu, zis «Organisations-Statut des K. k. Archivrathes». După acest statut, membrii consiliului erau de două feluri: ordinari şi corespondenţi, numiţi pe timp de 5 ani de Ministerul de Interne. Munca lor era onorifică. Aceşti membri urmau să

țină ședințe, să ia hotărâri și să le aducă la cunoștința Ministerului de Interne.

Acest «K. k. Archivrath» a prezentat, la 1895, proiectul de lege al arhivelor de stat, zis «Grundzüge einer Archiv-Ordnung für die dem K. k. Ministerium des Innern unterstehenden Archive». Se vorbește în acest proiect despre arhivele centrale din Viena și despre arhivele regionale de prin capitalele provinciilor austriace.

La 1912 a fost publicat un nou statut al Arhivrath-ului, după care președintele acestuia era Ministrul de Interne. Acesta urma să lase conducerea în seama unui conducător ales de totalitatea membrilor consiliului. Membrii erau de două feluri: ordinari și extraordinari.

Acest «Archivrath» a stabilit în urmă norma de funcționare a arhivelor de stat și condițiile de primire a funcționarilor. Se aveau în vedere ca funcționari membrii Institutului de istoria austriacă (Institut für österreichische Geschichtsforschung), absolvenții cu examen de capacitate la istorie și geografie, absolvenții facultății de drept, doctorii în drept și doctorii în istorie. Li se cerea să aibă cunoștințe temeinice în materiile auxiliare ale istoriei. Se vor supune unui examen de primire.

Arhivele din Viena ca și cele din capitalele provinciilor dependente de Austria au fost organizate după aceste principii.

În Bucovina autoritățile austriace s'au sesizat relativ târziu. La 1907 profesorul de istoria universală dela universitatea din Cernăuți, Dr. Herzberg-Fräukel, pe atunci rector al universității, a înaintat Ministerului de interne o adresă, cerând pentru Cernăuți un serviciu arhivistic. Administrația din Cernăuți, zicea el, posedă în registraturile ei un bogat material documentar. Acest material trebuie separat de registraturi și constituit într-o arhivă a țării sub conducerea unui specialist. Aici se vor mai concentra și toate actele, cari atunci se aflau împrăștiate pela biserici și prefecturi. Se vor transporta la Cernăuți și actele bucovinene dela Lemberg. Materialul bucovinean dela Viena se va putea trimite la Cernăuți, în original sau în copii. Actele adunate urmează să fie selecționate și orânduite după principiile științei, pentru a putea fi utilizate de cercetători.

După sugestia lui Herzberg-Fräukel Ministerul de Interne a trecut la 1910 în bugetul țării o sumă pentru înființarea și organizarea arhivei țării din Cernăuți, care urma să poarte

denumirea de «Bukoviner Landes-Archiv». Cu acești bani s'au comandat mobilierul necesar.

La 1913 a fost publicat regulamentul pentru membrii corespondenți, adică extraordinari, ai consiliului arhivistic dela Viena. Se aveau în vedere pentru această însărcinare numai persoanele care prin activitatea lor științifică au dat dovadă că posedă calitățile cerute și că au interesul cuvenit, funcția lor fiind onorifică. Ei aveau obligația să informeze consiliul asupra tuturor chestiunilor în legătură cu arhivele statului, să ceară la timp selecționarea actelor vechi, să inițieze crearea de colecții și adunarea de scrieri interesante și să îndemne lumea, în scris și prin graiu, la păstrarea în bună stare a vechilor cărți și documente.

Șefii arhivelor provinciale urmau să se cheme conservatori. Ei erau numiți de Ministerul de Interne pe o durată de 5 ani, și nu primeau salariu, situația lor fiind onorifică. Pentru deplasări li-se acordau diurne și cheltuelile de drum. La fiecare sfârșit de an trebuiau să înainteze consiliului arhivistic un raport.

Arhiva din Cernăuți a fost constituită în anul 1913. Conservator a fost numit profesorul universitar Dr. Raimund Friedrich Kaindl. Membri corespondenți ai consiliului au fost numiți profesorii universitari Vladimir Milkowicz și Ioan Nistor primul profesor pentru istoria esteuropeană, iar al doilea pentru istoria sudeuropeană la universitatea din Cernăuți.

Kaindl, fiind numit profesor la Graz, postul lui de șef al arhivei cernăuțene a fost trecut în seama profesorului Milkowicz.

În toamna 1913 Milkowicz și-a luat în seamă postul și în Februarie 1914 și-a înaintat raportul asupra primului an de gestiune. Aflăm din el, că a vizitat mai multe arhive din Bucovina: arhiva minieră din Iacobeni și cea a hergheliei din Rădăuți, unde n'a putut face cercetări, fiindcă aproape toate actele erau rezervate și neaccesibile studiului. Arhivele orășenești din Suceava, Siret și Rădăuți au fost găsite într'o stare foarte proastă. Milkowicz ceru un student pentru selecționarea materialului arhivistic și pentru descifrarea documentelor slavone și românești. În acest scop studentul trebuia să urmeze cursuri de paleografie latină, slavonă și românească.

Guvernatorul Bucovinei luând cunoștință de raportul lui Milkowicz aprobă aproape în întregime toate sugestiile acestuia; fiind însă ocupat cu catedra universitară, Milkowicz, zicea el,

se străduiește să adune mai mult documente și piese de muzeu. N'a studiat actele din registratură și nu le-a inventariat, astfel ar fi mai nimerit să se instituie un funcționar inițiat în ale arhivisticeii. Și cerea numirea unui șef de arhivă specialist.

Ministerul de Interne s'a conformat, trimițând la Cernăuți pentru informație pe directorul Arhivei Statului din Viena, Dr Franz Wilhelm. Acesta sosind în Cernăuți și făcând cercetări în arhiva cernăuțeană, înaintă în vara anului 1914 raportul său, opinând că pentru moment nu se poate vorbi despre o arhivă a Bucovinei. Ceia ce a adunat Milkowicz e mai mult o colecție de documente. Partea cea mai importantă a viitoarei arhive bucovinene o vor forma actele administrative, depozitate în registratura administrației. Viitorul director al arhivei bucovinene va trebui inițiat în paleografia latină, slavonă și română. Deocamdată, un astfel de om nu se găsește în Bucovina.

Guvernatorul Bucovinei avea dreptate. Profesorul Milkowicz nu era decât un colecționar de rarități: El a omis să încorporeze arhiva din registratura Palatului administrativ, unde se găseau rânduite cronologic actele Bucovinei dela anul 1775 încoace. Eclectismul său a fost vinovat, că nu s'au adunat timp de un an mai mult de două dulapuri de documente, în timp ce puteau încorpora un întreg depozit de acte.

Sugestiile directorului vienez Wilhelm nu au fost urmate din cauza războiului mondial.

În decursul războiului mondial materialul de documente adunate de prof. Milkowicz a fost transportat la Salzburg. Până acum el încă n'a fost restituit Arhivelor Statului din Cernăuți.

Arhiva din registratura Administrației bucovinene n'a suferit mult în decursul războiului. Soldații și comandanții ruși nu se prea sinchiseau de hârtiile vechi. Li interesa mai mult prezentul și viitorul, decât trecutul Bucovinei, pe care nici nu-l știau și nici nu vroiau să-l știe.

Dar după războiu, în Noemvrie 1918, la ordinul guvernatorului Bucovinei, această arhivă a fost selecționată în grabă, pentru a face ca să nu cadă în mâna armatei românești acte compromițătoare. Timp de mai multe zile sobele Palatului administrativ din Cernăuți mistuiau actele selecționate la repezeală de funcționarii austriaci. Ce a mai rămas ne ars a fost transportat cu un camion pe muntele Țețina și incendiat. Pierderea este, de fapt, dureroasă. S'au pierdut cu acest prilej multe acte impor-

tante pentru istoria politică a Bucovinei. Dar cu toate acestea, arhiva veche a Bucovinei a rămas mai mult sau mai puțin intactă. Au suferit numai dosarele de dată recentă.

Actele mai vechi de 30 ani ale acestei arhive au fost după Unirea cu patria mamă, încorporate la 1923 la Arhivele Statului din Cernăuți, unde ele, an de an, se completează cu depuneri noi, se selecționează și se orânduiesc după principii moderne pentru a putea fi utilizate de cercetători.

ARHIVELE STATULUI DIN OLTENIA

DE.

PROF. N. GH. DINCULESCU

DIRECTORUL ARHIVELOR STATULUI DIN CRAIOVA

Este de necontestat că primele instituții de cultură superioară, premergătoare facultăților și universităților sunt laboratoarele, clinicile, muzeele, bibliotecile și arhivele publice. Dintre acestea, cele care pot să întărească mândria regională și națională, prin mărturiile scrise ce dau asupra trecutului, sunt pe lângă biblioteci și muzee, și mai mult decât acestea, arhivele. Însemnătatea acestor depozite documentare este atât de apreciată în occident, încât fiecare așezare omenească își are arhiva ei locală. La noi interesul pentru ce este vechiu este apanajul numai al câtorva, iar lipsa de interes pentru rămășițele trecutului oglindește cât se poate de bine societatea noastră, pentru care rostul vieții și mândria de om se mărginește numai la prezent și la preocupările lui.

Craiova, deși centru de provincie și'n acelaș timp mare centru școlăresc, cu toate dorințele și chiar legatele unor oameni de bine, doritori de lumină și o mai aleasă stare culturală pentru orașul lor, nu-și are încă instituțiile culturale ce i s'ar cuveni. Căci aci nu găsim nici laboratoarele, nici bibliotecile și nici muzeele care să-ți pună la dispoziție materialul rar, select și bine organizat, pe care să-l poți cerceta și studia în vederea progresului științific.

Și dacă astfel stăm cu muzeele și bibliotecile, apoi de arhive nici nu putea fi vorba cu treizeci de ani în urmă. Și totuși cu o sută de ani mai înainte, când prin Regulamentul Organic se prevăzuse înființarea Arhivei Statului, se plănuise întemeierea unei asemenea instituții și'n Craiova, fostă capitală de provincie, cu divan administrativ până la acea vreme. Nu putem afirma dacă o asemenea hotărîre s'a luat chiar din 1832, când s'a înființat Arhiva Statului din București, dar

la 1838 — probabil după ce s'au văzut greutățile ce se întâmpinau cu strângerea materialului arhivistic în Capitală —, Departamentul Logofetei Dreptății (Ministerul Justiției) a făcut demersurile necesare pe lângă episcopul Neofit al Râmnicului, care-și avea reședința în Craiova, să găsească un local cu odăi boltite spre a servi pentru arhivă. În răspuns, episcopul arată că numai la Obedeanu se pot găsi asemenea încăperi¹⁾.

Casele dela Obedeanu însă pe atunci își așteptau reparațiile de care aveau mare nevoie, căci suferiseră multe stricăciuni după 1828, deoarece fuseseră spital și apoi cazarmă pentru miliția pământeană. Lipsa de fonduri pentru facerea reparațiilor — executate abia în 1861 — a fost, cred, motivul pentru care nu a luat ființă, încă din 1838, secția Arhivelor Statului în Craiova.

După 1838 nu am aflat să se mai fi vorbit de înființarea unei asemenea instituții în orașul nostru. Materialul arhivistic a fost dus — care s'a putut — la București. Cel care nu a mers acolo a rămas în păstrarea autorităților ce-l produceau și-l depozitau — măcar unele — în condiții ce au echivalat cu distrugerea. Ba unele autorități l-au distrus pur și simplu, din ordinul șefilor respectivi. Așa s'a întâmplat chiar cu arhiva municipiului Craiova, dintre 1831—1880, care, în 1922, a fost scoasă în piață și arsă, fără să se dea cuiva putința să facă vre-o alegere a materialului dat pradă flăcărilor²⁾.

După războiu, o mână de intelectuali olteni dau un deosebit avânt mișcării culturale craiovene în legătură cu societatea «Prietenii Științei» și fac să apară revista cu titlul foarte sugestiv de «Arhivele Olteniei». Titlul arăta vădita dorință a conducătorilor revistei de a scoate la iveală un trecut cu totul nesocotit până atunci. Și astfel din 1922 încep să se tipărească originale și traduceri de documente, pisanii, notițe de pe cărțile bisericești etc., pe lângă studii și articole în legătură cu trecutul Olteniei. S'a evidențiat cu acest preleț, pedeoparte bogăția de material arhivistic ce se cerea scos la lumină, iar pedealtăparte, necesitatea strângerii la un loc, a inventarierii și catalogării acestui material spre a fi pus la dispoziția cercetătorilor.

Atât prin revistă, cât și prin conferințe și întruniri, intelectualii craioveni au cerut în acel timp și înființarea unei instituții

1) T. G. Bulat, *O arhivă centrală la Craiova în 1838*, în *Revista Arhivelor* vol. I. pag. 201—202.

2) *Arhivele Olteniei*, anul 1926, pagina 221.

de cultură superioară în orașul lor. Incercarea n'a izbutit. Abia în 1931, din îndemnul d-lui Const. Moisiu, Directorul general al Arhivelor Statului se face de către d-l profesor C. D. Fortunescu — directorul revistei Arhivele Olteniei — un memoriu prin care se cerea înființarea în Craiova a unei direcții regionale a Arhivelor Statului.

Ca răspuns la acest memoriu Ministerul Instrucțiunii cu ordinul nr. 28777 din 6 Martie 1931 comunică d-lui C. D. Fortunescu, că a aprobat înființarea direcțiunii Arhivelor Statului în Craiova, pentru județele din Oltenia, însă fără nici un angajament bugetar.

La propunerea înființării se avusese în vedere faptul, că se putea avea un local pentru acest scop în clădirea cunoscută sub numele de «Casele Băniei», proprietate a Ministerului Instrucțiunii, nelocuite din 1922. Prin ord. Nr. 46636 din 4 Aprilie 1931 se autorizează Arhivele să se instaleze în aceste case, în care-și încep activitatea la 15 Aprilie 1931. Lucrările pregătitoare începuseră încă dela 15 Martie acelaș an, iar prima hârtie (ordinul 28777 din 1931) e înregistrată la 6 Aprilie 1931).

Indată ce noua instituție și-a deschis porțile au început să sosească spre depozitare mai întâi arhivele instituțiilor judecătorești începând cu Tribunalul Dolj, Curtea de Apel Craiova ș. a. Apoi arhivele dela unele prefecturi, orașe, școli, cercuri de recrutare, etc.

Nevoile de copii și extrase după diferitele acte vechi necesare în justiție și la Casa Pensiilor fac instituția din ce în ce mai cercetată și mai cunoscută. Când mijloacele materiale vor îngădui să aibă mobilierul trebuincios pentru amenajarea unei săli de studii și cercetări, instituția va putea corespunde și chemării culturale. Atunci poate că posesorii de fonduri documentare se vor gândi să asigure aceste fonduri, depunându-le spre păstrare în depozitele direcției noastre.

Până în prezent, în afară de materialul arhivistic provenit dela instituțiile publice, au intrat în păstrarea și posesia Arhivelor din Craiova, prin cumpărare și alte chipuri, un număr de peste 450 documente, dintre care unul din sec. XV (1469), 4 din sec. XVI, 11 din sec. XVII, 23 din sec. XVIII, iar restul din prima jumătate a sec. XIX.

Din colecțiile particulare s'au depus spre păstrare, de către d-l dr. A. Metzulescu douăzeci și opt de piese (3 din sec. XVIII și restul din sec. XIX.

O altă depunere de seamă este cea făcută de moștenitorii defunctului Iancu Mitescu formată din 119 bucăți, dintre care 2 din sec. XVI, 16 din sec. XVII, 39 din sec. XVIII, iar restul (62) din prima jumătate a sec. XIX.

Dar fondul documentar al arhivelor particulare trebuie să fie mult mai mare. În orice caz documente din colecțiile marilor proprietari de moșii din Oltenia s'au publicat foarte puține până'n prezent. Chiar în Arhivele Olteniei cele mai multe date la lumină provin dela sătenii moșneni.

Din documentele ce formează acum fondul documentar al Arhivelor din Craiova cele mai multe au fost publicate în diferite organe de specialitate.

Dintre documentele fondului Mitescu nu știu să fi fost publicat vreunul până'n prezent. Ele vor vedea lumina tiparului poate chiar în cursul anului 1937. Mai toate privesc moșia Milești-Dolj.

Fonduri de documente de seamă, a căror intrare în colecția Arhivelor pare aproape cu totul exclusă, sunt cele aflate la Biblioteca Bibicescu din T. Severin. Mai toate sunt de proveniență moldovenească și sunt bine păstrate. Nu tot acelaș lucru se poate spune însă de cele din Colecția M. Seulescu, cumpărate de primăria Municipiului Craiova, cari sunt în cea mai mare parte documente oltenesti și al căror loc de păstrare nu poate fi altul, decât Arhivele Statului din Craiova.

Tot în starea de a nu putea fi cercetat de cei interesați se găsește materialul documentar de la Episcopia Râmnicului, și care conform legii urmează a se depune la Arhivele Statului; cum și cel intrat în colecții particulare. Mai accesibile sunt fondurile documentare aflate pe la diferite școli secundare sau muzee, cum e Școala Normală de învățători din Craiova; Seminarul Sf. Nicolae din R. Vâlcea și Muzeul Aman din Craiova.

Pe lângă documente au mai intrat în colecția Arhivelor Statului și următoarele manuscrise: 1. Viețile Sfinților sec. XVIII, 250 file. 2. Condica de Sineturi a bisericii Adormirea Maicii Domnului din Ocnele Mari. (39 file). 3. O psaltichie grecească pe note din sec. XVIII și 4. O condică a obșteștii catagrafii din 1838 privitoare la jud. Vâlcea.

* * *

Iniințată fără nici o prevedere bugetară, direcțiunea Arhi-

velor Statului din Craiova a avut de întâmpinat mari greutăți, până a ajunge să-și aibă existența asigurată. În primii ani. 1931 și 1932 s'au obținut suficiente subvenții dela Minister, Primăria Municipiului Craiova și Prefectura de Dolj pentru a acoperi cheltuelile de instalare, confecționarea rafturilor de fier pentru 3 depozite și plata personalului (2 funcționari și 2 oameni de serviciu). Anul 1933 însă părea să-i fie fatal, căci acum i se ia localul, devenit proprietate a Primăriei, și depozitele arhivelor sunt mutate în localul școlii primare «Madona Dudu», cu totul impropriu pentru depozitare de material arhivistic. Subvențiile i se reduc, iar după 15 Noemvrie 1933 rămâne și fără director. Numai datorită devotamentului până la sacrificiu a celor doi funcționari rămași la voia întâmplării și fără nici o perspectivă de a li se plăti munca, ce au continuat totuși să o presteze, Arhivele Statului pentru Oltenia nu și-au închis porțile.

La 1 Aprilie 1934 Regionala Craiova și-a avut însfârșit un director, prin ale cărui stăruințe s'a putut prevedea în bugetul Ministerului Instrucțiunii o modestă subvenție pentru plata personalului, cu excepția directorului, rămas tot onorific, iar dela 1 Aprilie 1936 s'a prevăzut pentru toți acești slujitori în bugetul ministerului un stat de salarii, transformând în sfârșit în funcționari pe diurniștii ce serviseră statul timp de 4 ani fără o retribuție conformă cu legea.

Tot după 1 Aprilie 1934 s'a putut înzestra instituția cu mobilier propriu, până la acea dată fiind folosit în acest scop mobilier primit dela Primăria Municipiului.

În asemenea condiții a luat ființă, a lucrat și lucrează direcția regională Arhivelor Statului pentru Oltenia. Viitorul va fi poate mai prielnic dezvoltării acestei instituții al cărei rost nu-l înțeleg încă cei în măsură de a-i da posibilitatea de dezvoltare. Și doar pentru bunul ei mers este destul să i se asigure un local propriu cu încăperile trebuitoare pentru depozite și serviciu, mobilierul necesar pentru amenajarea unei săli de studii la dispoziția celor ce ar dori să cerceteze materialul arhivistic, cum și completarea personalul necesar, cel puțin tot atât de numeros ca al celorlalte arhive regionale, la care materialul arhivistic a fost depozitat treptat și nu dintr'odată cum este cazul la Craiova.

SFÂRȘITUL MARELUI LOGOFĂT BĂRLĂDEANUL ȘI RĂSCOALA ÎN CONTRA LUI ARON VODĂ

DE

I. MINEA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI

Ori de câte ori s'a încercat a se preciza începutul răscoalei Orheenilor și Sorocenilor în contra lui Aron Vodă, s'a pornit mai ales dela cronica lui Ureche. ¹⁾ Cetim în această cronică ²⁾ o povestire cu oarecari detalii despre răscoală, că «de nevoie mare ne mai putând suferi țara» răutățile lui Aron Vodă, Orheenii și Sorocenii s'au ridicat cu domnișorul Ionașco, căruia i-au pus nume de domnie Bogdan Vodă. Aron Vodă a ordonat «alții țări să se strângă și el fără zăbava a eșitu contra răsculaților cu curtea și lefegiii săi. Deci armata lui Aron Vodă cu care a învins apoi la Răut pe răsculați, se compunea din curteni, lefegii și gloate. Cronica lui Ureche mai adaogă că Aron Vodă înainte de a porni în contra răsculaților a tăiat pe Bucium marce vornic, Bărlădeanul logofătul și pe Paos vornicul, «zi-când că-i cu știrea lor» răscoala. Tot atunci a pus logofăt mare pe Ureche, adaogă aceeaș cronică.

Când a pornit Aron Vodă din Iași, când au fost tăiați Bucium, Bărlădeanul și Paos? În situația de azi a informației numai documentele date de cancelaria lui Aron Vodă oferă lămuriri.

În lucrarea mea: *Aron Vodă și vremea sa* ³⁾ am susținut

1) Ștefan Orășanu, *Cronicarii moldoveni din sec. al XVII-lea*, București 1899, pag. 35 și urm.; mai non I. Minea, *Aron Vodă și vremea sa* în *Cercetări istorice* VIII-IX nr. 1, pag. 164 și urm.

2) Ed. C. Giurescu, pag. 263.

3) *L. c.*

ceace stabilise Ștefan Orășanu. Am repetat afirmația făcută de cel din urmă, că Bărlădeanul vel logofăt se amintește documentar mai târziu, la 18 Mai 1592 st. n. și că la 19 următor locul i-l luase Nestor Ureche¹⁾ și am considerat greșit cetită data documentului cunoscut numai în traducere, dată de 25 Mai st. n. 1592, tocmai fiindcă documentul arăta ca vel logofăt pe Bărlădeanul și nu pe Nestor Ureche²⁾. Mai departe am făcut o ipoteză că Bărlădeanul și ceilalți au putut fi maziliți din slujbe mai de vreme și au fost apoi tăiați din ordinul lui Aron Vodă, înainte de a porni la război. Această ipoteză mi-o impunea faptul că dela Aron Vodă avem și alte documente date la Iași după 19 Mai st. n. 1592³⁾. În acest din urmă caz plecarea lui Aron Vodă în contra răsculaților este doar un *terminus antequem* au fost omorâți cei trei boieri.

Cu documentele cari le cunoaștem azi se poate preciza mai bine sfârșitul lui Bărlădeanul mare logofăt și deci și începutul răscoalei Orheenilor și Sorocenilor.

Din 10 Ian. 1592 este primul document domnesc în care se pomeneste Bărlădeanul ca mare logofăt⁴⁾. Al doilea document este din 15 Febr. urm. La această dată Aron Vodă înțăriia lui Gavril Bunconel, aprod, satul Dornești din ținutul Dorohoiului, sat care ținuse de ocolul Ștefăneștilor. La sfârșitul documentului, în locul obicinuit, cetim Bărlădeanul vel logofăt, iar mai jos ceva Ureche velvornic. Documentul s'a păstrat numai în condica Asachi⁵⁾. Un velvornic iscălit în asemenea situație e fapt neobicinuit, așa că am putea presupune că suntem în fața unei lecturi greșite. La 15 Febr. 1592 Nestor Ureche nu putea fi velvornic, fiindcă știm că la 20 Martie următor i se zicea

1) *L. c.*, pag. 165.

2) *L. c.*, pag. 165. și n. 2.

3) *Ibidem*: pag. 166. Nu aveam atunci la îndemână documentele dela Academia Română și Arhivele Statului - București, căci erau în Rusia și deci n'am putut controla toate datele documentelor citate de V. A. Urechiă în prefața cărții lui Alex. Gâdei, *Studiu asupra cronicilor Moldovei etc.* și de St. Orășanu, *op. cit.* Având azi aceste documente pot afirma că documentul citat cu data de 14 Mai st. v. 1592 pentru m-reă Probota are data 28 Mai 1593 (cf. și Hurmuzaki-Iorga, *Documente XI*, supl. 905), iar documentul dat cu data de 15 Mai st. v. 1592 pentru Ilea jitnicarul are data exactă de 15 Martie 1592 și nu are numele vel logofătului.

4) Acad. Rom., pachet XIX, doc. 30 cu traducere scrisă cu cirilice. Orig. slav. Prin acest document Aron Vodă întărește niște mori m-rii Moldovița. Dăm toate datele documentelor interne de aci înainte după stilul vechiu.

5) Arh. Stat., București, condica Asachi 262, pag. 134.

logofăt, evident logofăt mic¹⁾. Originalul acestui document numește ca logofăt mare pe Bărlădeanul, sub ordinele căruia deci lucra ca dregător Nestor Ureche la această dată.

Și documentul din 17 Februarie 1592²⁾, ca și altul din 7 Martie 1592 arată ca vellogofăt pe Bărlădeanul³⁾, ca și unul din 29 Februarie al aceluiaș an⁴⁾.

De mult s'a publicat documentul din 3 Mai 1592, în care e arătat Bărlădeanul ca vellogofăt⁵⁾. S'a discutat mai mult și s'a afirmat că ultimul document autentic dela Aron Vodă, care arată în slujbă pe marele logofăt Bărlădeanul, este din 8 Mai 1592, când domnul întărește m-rii Moldovița stăpânirea peste moara de pe păraul Toplița, din sus de târgul Baia⁶⁾.

S'a zis adică: acest document arată cel mai târziu în slujbă pe Bărlădeanul mare legofăt și deoarece din 9 Mai următor avem un document care are în text pe Ureche logofăt⁷⁾, până la scrierea acestui document s'a hotărât soarta lui Bărlădeanul logofăt, care conform cronicii lui Ureche a fost tăiat dimpreună cu Bucium și Paos, sub acuza domnească de a fi fost complici cu răsculații, cari ridicaseră pe domnișorul Ionașco, ca domn pretendent Bogdan Vodă. S'a omis a se face distincția că documentul e semnat de Ureche logofăt, deci în numele vellogofătului, căci acesta totdeauna se întitulează ca atare. Bărlădeanul și-a zis în documente totdeauna vellogofăt.

1) Acad. Rom., pachet XLIX doc. 84, orig. slav cu pecete mare de ceară roșie aplicată, ștearsă. La original data de zi nu se poate ceti, ci numai Martie. Dar în pachetul XLIX doc. 103 e o traducere de Evloghie dascal slovenesc făcută la 27 Noemvre 1755. Traducătorul Evloghie a cetit 20 Mai, ca dată de lună și zi. Făcând legătură între ceea ce se vede pe original și data de zi cetită de Evloghie, noi datăm documentul din 20 Martie.

2) Gh. Ghibănescu, *Surse și izvoade IX*, pag. 59. Avem și un document fără dată păstrat într-o traducere care nu ne-a transmis data originalului (*ibidem* XXIV, pag. 192), unde e amintit acelaș vellogofăt.

3) Arhivele Statului, București, s. i., orig. slav.

4) Acad. Rom., ms. 13, f. 46-50. — V. A. Urechia în prefața scrisă la cartea lui Alex. Gâdei, citată mai sus, afirmă că Ureche iscălește ca vellogofăt uricul dat de Aron Vodă lui Ilea jîtniciarul, ceea ce a repetat și Șt. Orășanu în *Cronicarii moldoveni* etc. Avem în copie originalul documentului datat 15 Martie 1592 care nu pomeniște nici un vellogofăt. În acest sens e a se corecta și lucrarea mea citată, pag. 165 și n. 6.

5) Acad. Rom., peceti, doc. nr. 58, orig. slav: *ibidem*, pachet CCVI, doc. 163 traducere veche cu data greșită de 1 Mai. S'a publicat în Arhiva istorică III, pag. 200-201. Cf. și Hurmuzaki-Iorga, *Documente XI*, supl. 504.

6) Vezi Șt. Orășanu, *op. cit.* și I. Minea, *op. cit.*, pag. 164-5. Documentul este orig. slav., Acad. Rom., pachet XIX, doc. 74. Cf. și Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, 904.

7) Arhivele Statului, București, m-rea Bistrița, pachet V, doc. 3, orig. slav.

Și după 9 Mai 1594 avem mai multe documente cari s'au dat din cancelaria condusă de Bărlădeanul vellogofăt. Cel mai caracteristic în această privință este documentul din 14 Mai 1592¹⁾, prin care domnul întărește m-rii Bistrița mai multe familii de țigani. În locul obicinuit de formular al acestui document cetim în text slavon, dat aici: «† Ureche logofăt a învățat și a iscălit Bărlădeanul logofăt». Deci la 14 Mai 1592 Bărlădeanul și Ureche erau slujbașii aceleiaș mari logofeții moldovenești. Se pune evident întrebarea, de ce nu își zice aici Bărlădeanul vellogofăt ca'ntr'alte documente.

Din 15 Mai 1592 avem două documente cari s'au dat sub îngrijirea lui Bărlădeanul, ca vellogofăt. Printr'unul Aron Vodă confirmă m-rii Putna heleșteu cu moară în hotarul Stăncenilor²⁾. Printr'alt document cu aceeaș dată³⁾ domnul aprobă vânzarea ce o face Nicoară Moviliță, fiul Mărichii, nepot Tudorei și strănepot lui Ion Gherman.

După această dată nu mai cunoaștem nici un document dela Aron Vodă până la 28 Oct. următor, deci nu mai putem urmări prezența sau absența lui Bărlădeanul, mare logofăt, din documentele domnești. Prin urmare după data celor două documente domnești a urmat sfârșitul roșu al lui Bărlădeanul vellogofăt și al celorlalte victime ale bănuelilor domnești și fiindcă nu sunt motive să nu credem cronica lui Ureche, iarăși după data celor două documente a urmat ieșirea lui Aron Vodă în contra răsculaților⁴⁾.

1) Arhivele Statului București, m-rea Sf. Sava, Iași, pach. XXXV, doc. 2 orig. slav.

2) S'a păstrat în traducere (Gh. Ghibănescu, *Surse și izvoade* XXIV, pag. 193, 1). În fața documentelor din urmă nu mai putem bănui că editorul a cetit greșit data traducerii, sau traducătorul data originalului, cum am făcut în lucrarea citată, pag. 165.

3) Arh. Stat., București, m-rea Bogdana, pach. 42, doc. 3. Documentul este foarte important pentru istoria Movileștilor.

4) Pentru alte date în legătură cu răscoala Orheenilor și Sorocenilor vezi lucrarea mea citată.

ROMÂNI ȘI BARBARI ÎN SECOLUL IX

— UN ÎNCEPUT DE DIFERENȚIERE —

DE

AURELIAN SACERDOȚEANU

PROFESOR LA ȘCOALA SUPERIOARĂ DE ARHIVISTICĂ ȘI PALEOGRAFIE

Problema originii și existenței Românilor în ținuturile lor de acum a fost mult discutată în istoriografie. Câmpul larg al ipotezelor a fost răscolit în tot felul, dar nu s'a ajuns decât la determinări cu totul neprecise, atunci când n'au fost de-a-dreptul arbitrare. Cu toate acestea o preciziune hotărâtoare s'a făcut. Nimeni nu se mai îndoește azi de originea lor latină. S'a putut preciza chiar și timpul când procesul de transformare a combinației autohtonilor Sud-Estului european cu Romanii era complet încheiat, dar nu s'a ajuns la un acord comun în ceea ce privește locul în care s'a efectuat acesta și nici dacă toți Români sunt autohtoni în toate locurile pe care le ocupă acum¹⁾.

Toată această lungă și oțioasă discuție a plecat dela faptul că pentru multă vreme nu există atestări precise despre soarta elementului romanic în transformare, cum și despre aceea a noului element care a luat naștere, adică Românii. De fapt în cea mai mare parte a discuției se pierde din vedere un lucru: mărturiile despre elementul romanic răsăritean trebuie considerate că se continuă cu acelea care amintesc pe Vlahi, care în sine nu înseamnă decât același lucru mărturisit de către anumiți vecini²⁾. Dacă s'ar fi ținut seama de acest lucru elementar, cea mai mare parte a întregii discuții n'ar mai fi avut loc și multe probleme, care păreau insolubile, s'ar fi lămurit fără prea

1) V. discuția la mine, *Considerații asupra istoriei Românilor în evul mediu. Dovezile continuității și drepturile Românilor asupra teritoriilor lor actuale*, București 1936, p. 14—173. Noi vedem pretutindeni autohtonismul bine precizat.

2) Cf. articolul meu, *Vlahii din Calcidica*, extras din volumul *In memoria lui Vasile Pârcan*, București 1934, p. 8, n. 1.

multe dificultăți în momentul în care nu se mersese prea departe pe calea supozițiilor absurde. Astăzi, evident, lucrul pare ceva mai greu, nu pentru că nu s'ar mai putea face ceeace nu s'a făcut la timp, ci pentrucă nu se pot înlătura ușor prejudecățile înrădăcinate.

Față de toate acestea se cere dată o explicație, pe care o încercăm aici. Mai întâiu amintim că însuși materialul cu care s'a lucrat n'a fost îndeajuns de studiat. Nu se poate spune cu certitudine că nu avem izvoare istorice care să dovedească existența romanică în cea mai adâncă vreme a evului mediu, fie sub o formă oarecare în care să se vadă un element latin, fie sub aceea mai nouă de Vlahi, ci se poate susține cu temei că n'au fost cercetate în deajuns toate câte există — și sunt foarte multe — în ceeace privește *înfățișarea realității sub forme variate*.

Este destul de cunoscut faptul că în mai toate aceste izvoare există o onomastică supusă modei arhaismului sau barbarizării pe de o parte, și a tradițiilor de cancelarie pe de alta ¹⁾. Din cauza aceasta elementul contemporan real este învăluit în forme arbitrare, care trebuie desfăcute, studiate, identificate. Se poate foarte bine ca multe nume arhaice să ascundă noțiuni noi, sau altele noi ori mai puțin noi, să nu arate nimic altceva decât noțiuni vechi sau foarte vechi ²⁾. Aceasta este munca cea dintâiu pe care trebuie să o facă cineva care urmărește nu numai soarta romanității orientale ci și a tuturor barbarilor vânturați prin acest colț de pământ ³⁾. A determina precis ce înțelege fiecare scriitor medieval, în special bizantin, printr'un nume oarecare, este însă foarte greu ⁴⁾. Pentru a justifica această afirmație este destul să aduc înaintea numai câteva exemple.

1) Vezi observațiile mele din *Vlahii din 1303 în opera lui Ramon Lull*, în *Revista Istorică*, XVII (1931), p. 74, și *Barbari, Sciți sau Români în anul 865*, extras din *Revista Macedoromână*, III (1931), p. 3—5, 8—9.

2) D. Russo, *Elenismul în România, Epoca bizantină și fanariotă*, București 1912, p. 19—23.

3) Inceputul a fost făcut de N. Iorga, *Les premières cristallisations d'État des Roumains*, în *Acad. Roum., Bulletin de la section historique*, V—VIII (1920), p. 33—46; *Les Roumains d'après quelques nouveaux documents occidentaux*, ibidem IX (1921), p. 171—181; *Le Danube d'Empire*, extras din *Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger*, Paris 1924, p. 13—22; *La «Romania» danubienne et les barbares au VI-e siècle*, extras din *Revue belge de philologie et d'histoire*, III (1924), p. 35—50, și *Les plus anciens États slavo-roumains sur la rive gauche du Danube (VII-e siècle)*, ibidem *Revue des études slaves*, V (1925), p. 171—177. N. Bănescu, *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube*, în *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, III (1922), p. 287—310.

4) Din acest punct de vedere Ungurii au urmărit cel mai bine izvoarele trecutului lor, cf. G. Fehér, *Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V—XI. Jahr-*

Ulfila se știe precis că era Got. Cu toate acestea neamul lui vine dela «Sciții de peste Dunăre, numiți odinioară Geți iar acum Goți», spune un izvor arian dintre cele demne de ținut în seamă.¹⁾

Retorul Priscus întrebuințează deopotrivă denumirea de Huni și Sciți pentru același popor²⁾, deși uneori sub cea din urmă pare să se înțeleagă și alte neamuri³⁾. Mai târziu același lucru se va vedea și la Theophanes⁴⁾.

La începutul sec. VI în controversa cristologică apare o serie de călugări numiți «Sciți», care au și ei o formulă teologică zisă theopaschită: *ἐνα δῆς ἁγίας τριάδος πεπονθέναι σαρκί*. S'a discutat mult formula și locul de unde erau aceștia⁵⁾. Credem că localizarea care s'a făcut în urmă e cea mai bună, anume fixându-i la Dunărea de jos sau Dobrogea. Din lunga și zbu- ciumata lor activitate ne interesează faptul că au mers până la Roma, de care se simțiau legați spiritualicește. Această legă- tură arată și continuarea legăturii cu biserica Romei dar și originea acestor «Sciți» în luptă cu Grecii⁶⁾. O vorbire latină clar exprimată, apare la Dunăre la începutul aceluiași secol, în gura celui Pseudo-Chilbudios dela Turris⁷⁾ — Turnul Măgu-

hundertten, Veröffentlichung der Asiatischen Kommission der Königl. Ungar. Gesellsch. (Sonderabdruck aus *Kélet Szemle*, XIX), Budapest 1921; H. Schönebaum, *Die Kenntnis der byzantinischen Geschichtsschreiber von der ältesten Geschichte der Ungarn vor der Landnahme*, (Ungarische Bibliothek. I, 5), Berlin-Leipzig 1922, cu litera- tura lor. Pentru teritoriul adiacent Crimei, vezi acum A. A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, Cambridge, Massachusetts 1936.

1) Philostorgiu, *Historia ecclesiastica*, 1643, II, 5, p. 10: *ἐκ τῶν πέραν Ἰστροῦ Σκυθῶν, οὓς ὅς μὲν πάλαι Γέτας, ὅς δὲ νῦν Γότθους καλοῦσι*. Cf. și J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les Provinces danubiennes de l'Empire Romain* (Bibliothèque des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome, fasc. 112), Paris 1918, p. 339; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. II. *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, București 1936, p. 53 n. 3. *Geții* din Genesius, omisi de Theophanes Continuatus, sunt fără îndoială tot *Goți*, cf. Vasiliev, *o. c.*, p. 107.

2) *Ambasadele*, ed. G. Popa-Lisseanu, București 1936.

3) Iorga, *o. c.*, p. 187—188.

4) *Chronographia*, Bonn 1839, I, p. 158: *τῶν Σκυθῶν βασιλεῖον, οὓς καὶ Οὐννους καλοῦσιν*.

5) V. J. Zeiller, *o. c.*, p. 383—385, 547, și mai nou, Pr. V. Gh. Sibiescu, *Călugării Sciți*, retipărire din *Revista Teologică*, Sibiu 1936.

6) N. Iorga, *o. c.*, p. 214. Nu e nici un motiv a fi considerați Goți, Zeiller, *o. c.*, p. 547, cu toate că Walafrid Strabo mărturisise că se mai vorbea limba gotică la Tomi în sec. IX, cf. Iorga, *o. c.*, p. 69. Chiar «Scitul» Gainas nu are rezonanță gotică în nume deși este Got, F. Lot, *Les invasions germaniques*, Paris 1935, p. 65.

7) Procopiu, *De bello gothico*, III, 14, Bonn, II, p. 337: *καίπερ τὴν τε Λατίνων ἀφιέντα φωνήν*.

rele ori Dinogetia¹⁾ —, care avusese ocazia să învețe această limbă chiar acolo la Nordul fluviului, între barbari.

La Theophanes, amintit și mai sus, sub Sciți nu se arată numai Hunii ci și Goții²⁾ și Cazarii³⁾. Însă Theophilact Simocatta socoate pe Slavii care distrug Tracia, a fi același lucru cu Geții⁴⁾, ca și la Ioan Cameniat, la care triburile slave ale Drugubiților și Sagudaților sunt neamuri de ale Sciților⁵⁾.

Ca și pentru alți mulți la George Monahul Ungurii sunt arătați sub Turci⁶⁾. Fără îndoială că apropierea pe care o face Constantin Porfirogenitul între Slavii neînarmați și Avari, nu este o dublă indicație pentru același element ci arată cât de aproape erau unii de alții⁷⁾, dar e probabil ca Sciții din Macedonia să fie în adevăr Slavi⁸⁾.

Exemplele se pot înmulți atât cu referire la scriitorii din epoca celor mai de sus cât și din a altora mai noui. Discernământul trebuie făcut cu amănuntul pentru fiecare în parte și rezultatele se pot întrezări extrem de interesante. Însă numai după aceea se va putea spune precis atât cât este de întins sau de restrâns domeniul gotic, hunic, gepidic, slav, bulgaric etc., cât și cel grecesc și roman. Acesta din urmă trebuie să ne intereseze pe noi în mod deosebit.

Azi este știut de toți că romanitatea orientală a avut un ținut de expansiune foarte întins. Deși formată succesiv — începând cu sfârșitul sec. III a. Chr. n. și sfârșind cu începutul sec. II p. Chr. n. — această romanitate are totuși o unitate perfectă prin faptul că Romanii cuceritori s'au suprapus peste un element local identic sau similar, cucerit numai în etape diferite. Acest ținut atât de întins, cucerit într'un timp destul

1) Cf. C. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, Gotha 1911, p. 82. C. Litzica, *Procopie din Cesarea*, extras din *Ioan Neculce*, VI. Iași 1926, p. 84. Iorga, o. c., p. 264.

2) *Chronographia*, I, p. 103: Ῥότιοις δὲ ἐπιχωρίως τοὺς Σκυθὰς λέγουσιν; cf. și p. 179.

3) *Ib.*, p. 631: Împăratul Leon III căsătorește la 732, pe fiul său Constantin τὴν θυγατέρα χαρίνου τῶν τῶν Σκυθῶν δυνατῶν. Aici prin Sciți nu se arată Slavii, cum crede Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, Paris 1926, p. 1, n. 1, ci Cazarii, cum singur spune mai jos, p. 138, și mai bine la Vasiliev, o. c., p. 87.

4) *Historiae*, Bonn 1834, p. 119: τὸ δὲ Γετικόν, ταῦτόν ὃ εἰπεῖν αἱ τῶν Σκλαβηνῶν ἀγέλαι, τὸ περὶ τὴν Θράκην ἐξ τῶ κατεργόν ἐλυμαίνετο.

5) *De excidio Thessalonicensi*, Bonn 1838, p. 496: Δρουγουβίται τινες Σαγυδάτοι τὴν κλήσιν ὀνομαζόμενοι αἱ δὲ τῇ συνομορροῦντι τῶν Σκυθῶν εἶνεαι.

6) Bonn, p. 853—855.

7) *De administrando Imperio*, cap. 29, Bonn III, p. 126.

8) *De thematibus*, Bonn III, p. 50.

de îndelungat, este însăși baza întregii romanități orientale¹⁾ indiferent timpul cât s'a exercitat puterea romană directă sau indirectă. Succesiunea neîntreruptă și directă pe întregul ținut fost cândva roman, nemijlocită de nimeni, o au Vlahii medievale, adică Românii din toate timpurile.

În stadiul actual al cercetărilor istorice cu privire la epoca migrațiunilor în părțile noastre, este greu să se desprindă preciziunile necesare cu privire atât la traiul barbarilor cât și al Românilor. Se poate crede însă cu certitudine că între unii și alții a fost o legătură directă dar succesivă, aceea care există totdeauna între dominatori și dominați. De aici decurge și deosebirea netă care se precizează: pe câtă vreme cei dintâi sunt organizați militarmente, singura lor bază de rezistență, cei de al doilea, pierzând această calitate odată cu hotarele imperiale, sunt neapărat locuitori sedentari în pământul lor de care sunt strict legați și prin care trăesc. Dar dacă se fixează aceste linii generale se poate trage și concluzia firească: barbarii militari stăpânesc ținuturile în calitate de stăpâni²⁾ și se dispensează de orice preocupare de valorificare a terenului cucerit. Din potrivă, dispărând calitatea de autoapărare și menținere a unui drept mai vechiu de stăpânire, băstinașii, adică Românii, s'au văzut legați tocmai de pământul care nu le mai aparținea decât prin posesiunea directă care decurgea din lucrarea lui. Era posesiunea de fapt care îi obliga la muncă întrucât posesiunea de drept stătea în mâna cuceritorului, care n'a distrus niciodată pe localnicii cucerii³⁾.

Ținând seama de această situație nouă pe care ne-o prezintă evul mediu, putem spune că s'a fixat un raport logic și necesar între barbar și Român. Cel dintâi deținea posesiunea de drept în abstract, iar cel de al doilea o stăpânea și o fructifica de fapt. Însă cel de al doilea avea obligațiunea de a

1) Cf. V. v. Wartburg, *Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, I, VI (1936), p. 1—48.

2) Într'un moment dat Italia însăși a trebuit să fie apărată de unii barbari împotriva altora. Cf. F. Lot—Chr. Pfister—F. Ganshof, *Histoire du moyen âge*, I. *Les destinées de l'Empire en Occident de 395 à 888*, col. Glotz, *Histoire générale*, Paris 1928—1935, p. 166.

3) V. ale noastre *Considérations sur l'histoire des Roumains au moyen-âge*, extras din *Mélanges de l'École Roumaine en France*, Paris 1929, p. 135, și *Considerații asupra istoriei Românilor*, p. 268—269. O precisă determinare la General R. Rosetti, *Începuturile artei militare în cuprinsul României de azi*, extras din *Acad. Rom. Mem. Sect. Ist.*, seria III, t. XIV, București 1933, p. 37, și *Essais sur l'art militaire des Roumains*, București 1935, p. 20.

întreține pe cel dintâiu cu strictul necesar existenței sale. În acest sens nu ne lipsesc nici mărturiile precise. Dacă vrem să dăm o formă mai aspră acestui fel de traiu, dealtfel normal, putem spune că suntem în fața unei simbioze: barbarul parazit a trăit pe seama surplusului produs de Românul intrat sub protecția lui și care nu mai avea armată de apărare¹⁾. Deosebiri de acțiune sunt nete și ele rămân totdeauna aceleași. Neexistând interpenetrație, nici măcar în punctele de interferență, nu se poate face nici asimilarea grupelor inițial total deosebite. Când se întâmplă acest lucru²⁾, trebuie neapărat ca unul sau altul să cedeze celui alt până la identificare, fapt care înseamnă deobicei dispariție³⁾.

Pentru întărirea acestei considerații nu lipsesc comparațiile în istoria generală. În Galia se petrece același lucru. Regalitatea francă fiind incapabilă să mai mențină unitatea statului organizat, poporul se restrânge în nuclee mici așa încât să poată fi posibil traiul. Ne fiind însă vorba de o cucerire străină, barbară nouă, nucleele acestea rămân sub porunca demnitarilor înobilați deveniți protectori, iar locuitorii de totdeauna se leagă de pământul lor din care trăesc împreună cu protectorul, care ia o parte din produsul lor drept plată asistenței ce acordă.

Atât o trecere cât și alta se face pe nesimțite. Niciodată lumea n'a avut impresia că se află în fața unei schimbări totale precipitate. Chiar și când se înfățișează asemenea cazuri, ele sunt numai aparente, de suprafață. Rezultatul este același. Din cucerirea violentă a Angliei în 1066, care dă cea mai caracteristică diferențiere între dominator și dominat, nu rezultă nimic altceva decât o completă înțelegere a rostului care rămâne fiecăruia pentru traiul împreună. Cel dintâiu numai aparent are întâetate căci de fapt el se identifică perfect celui de al doilea. Fenomenul ni se pare că s'a repetat exact la fel și în cealaltă parte a Europei. Cuceritorii Varegi, *gostii* Rușilor,⁴⁾ nu înseamnă decât

1) De aceea pentru Român *hostis* a ajuns oaste, cf. N. Iorga *Sur la psychologie du Roumain*, în *Revue historique du Sud-Est européen*, VIII (1931), p. 215, și nota noastră, *În jurul unei lupte a Românilor cu Rutenii în anul 1277*, în *Arhivele Olteniei*, XIII (1934), p. 277—278.

2) Și se întâmplă des, căci toți barbarii sunt asimilabili. V. mai jos.

3) Pentru romanici cazul acesta nu are loc însă decât acolo unde se formează grupe restrânse, fără legătură între ele. Pierderea naționalității se datorește izolării. Cf. Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, Acad. Rom. *Discursuri de recepție*, LXVII, București 1936, p. 16.

4) H. Pirenne, *Histoire de l'Europe des invasions au XVI-e siècle*, Paris-Bruxelles 1936, p. 82.

ceeace au însemnat Normanzii în Anglia. Asimilarea care a urmat, nu este decât dovada cea mai clară a vitalității straturilor etnice neschimbătoare, legate de pământul lor ¹⁾).

Data fiind situația în care se găsea Românul față de barbar, putem vedea și care era ocupația celui dintâiu. Barbarul fiind militar, fie de luptă regulată fie de jefuire, după cum era cazul, trebuie neapărat să fi fost cineva obligat a produce întreținerea. Acela n'a putut fi decât Românul.

Această obligație nu era deloc grea. Din munca lui Românul nu mai avea interes să producă altceva decât atât cât îi era necesar în locul în care se găsea. Drumurile de comerț de obicei fiind închise, ocupația lui s'a restrâns la procurarea elementelor primordiale. Este imposibil de explicat însă ipoteza, deseori susținută, că în acea vreme lumea se restrânsese la o singură ocupație, păstoria. Niciun trib, oricât de primitiv ar fi el, în evul mediu n'a putut trăi numai din păstorie ²⁾. Păstorii nomazi cei mai caracteristici aveau cel puțin încă alte două preocupări: vânatul și pescuitul. Este concludentă legătura pe care o găsim între Ugrii și Finii care formează oardele lui Arpad.

O astfel de unică ocupație la Români se înlătură însă dacă ținem seama și numai de evoluția semantică a cuvântului *pădure*, care presupune o neapărată apropiere între aceasta și baltă ³⁾, și de originea verbelor *a pescui* și *a vâna*. Cea de a doua ocupație de seamă, agricultura, a existat neîndoios, fără întrerupere, la Români. Ne-o mărturisește întregul vocabular referitor la aceasta. Cuvintele barbare adeseori sunt numai dublete care au înlăturat uneori, fără îndoială destul de târziu, pe cele mai vechi. Cele două ocupații au fost strâns unite în întregul ev mediu românesc, așa cum au fost pretutindeni în aceeași vreme. Răspândirea lor a fost deopotrivă de întinsă. Ariile pastorale și așezările agricole nu se exclud ci se alătură și se completează simultaneizându-se fără a se suprapune. Se pot succeda uneori. De obicei ariile agricole au înlocuit pe cele pastorale. Inten-

¹⁾ În vastul câmp deschis care este Rusia exemplul nu poate fi dat numai cu Slavii în raport cu Varegii, ci și cu Goții și Cazarii, iar mai apoi Tătarii, care dăinuiesc atât de mult cu toate că alte valuri de barbari au răvășit neconținut ținutul. Cf. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, *passim*.

²⁾ R. Rosetti, *Inceputurile artei militare*, p. 38—39.

³⁾ S. Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, Acad. Rom., *Discursuri de recepțiune*, XLIX, București 1920, p. 35. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 124.

sitatea lor a fost variabilă în raport cu posibilitățile de siguranță.

Neputându-se elimina una din aceste ocupații, agricultura, atunci nici ipoteza care s'a făcut asupra originii numelui celui nou al Românilor, că *Vlahii* ar indica în general pe *păstori*, nu poate să se mențină. Dacă se poate oricând dovedi că există legătură între forma terenului și locuitorii lui (sp. ex. *Poloni* și *poljana*), apoi niciodată nu putem întrevedea același raport între ocupația și numele unui întreg popor. Din potrivă, aceeași ocupație principală la două neamuri poate duce la identificarea lor sub un nume sau altul. Originea numelui Vlah trebuie deci căutată în altă parte, exterior¹⁾, fără nicio legătură cu ocupația Românilor ci numai cu originea lor etnică, romană.

Conservarea omogenă a Românilor, pe o zonă atât de întinsă, vreme de aproape o mie de ani, a uimit însă pe mulți. Căutând explicația, au crezut că o găsesc atribuind acelor vremi idei care nu puteau exista. Nu este posibil să se admită că strângerea întregului popor în sânul unei *națiuni* care l-ar fi ferit de amestec păgubitor, i-a dat un sens moral care l-a călăuzit continuu ridicându-l deasupra barbarilor. Această idee ar fi obligat națiunea să se ție solidară pe un ținut anume, atât cât era ocupat de ea²⁾. Nu avem posibilitatea unei atare confirmări în nici o parte. Ceeace putem spune cu certitudine e că *limba*, care îi lega pe toți de atâtea scumpe amintiri, și *crența*, cu atâtea elemente sufletești adânc omenești, au putut să formeze elementul dominator și unificator al unui popor. De limbă cu totul deosebită și cu credință care adeseori înlătura sensul moral al vieții, barbarul era totdeauna așezat pe un plan advers. El putea oricând să stea acolo și să profite de biruința lui, dar mai departe nu putea și nici nu-i era îngăduit a trece. Poate că această unitate să se fi datorit însuși faptului că nu mai exista o organizație proprie românească mai întinsă ci se trăia în forme populare, care au și fost numite «fără Stat»³⁾.

Raportul dintre Români și barbari s'a putut menține

1) Cf. și M. Handelsman, *Le rôle de la nationalité dans l'histoire du moyen âge*, in *Bulletin of the international Committee of historical sciences*, I (1928), p. 563 și *ibid.* II (1929), p. 237—238.

2) Nu ne gândim la *patrie*, care este o concepție cu totul nouă, întrucât în evul mediu aceasta nu avea un sens deosebit de πῶλις.

3) Iorga, *o. c.*, p. 295.

atâta vreme cât noutatea și virulența barbarilor surprindeau. Când prezența lor sub nume noi n'a mai însemnat decât o reeditare a acelorași aspecte, desigur că a trebuit să se facă o schimbare a situației. Barbarii au cedat formelor locale existente peste care se suprapuseseră și au încercat o organizare nouă pe aceste baze stabile și mai puțin violente. Atunci se pune în adevăr o problemă de existență pentru locuitorii cei vechi subordonați, care trebuiau să găsească o formă de menținere cu o pierdere minimă. Din acel moment trebuie să existe ideea unei diferențieri mai accentuate, nu numai din punct de vedere al limbii și credinței, ci și al originii. Momentul acesta nu pare să fie altul decât sec. IX.¹⁾ Atunci Slavii din Sud-Estul european suferiseră marea transformare de trecere din barbarism spre civilizația locală, Bulgarii fuseseră în cea mai mare parte transformați și pregătiți să primească o religie nouă, Ungurii sunt atât de slabi încât, în loc să încerce o tentativă spre Sud, apucă drumul spre Nord spre a trece în Panonia, Pecenegii sunt satisfăcuți de situația lor de biruitori ai Ungurilor, iar Cazarii nu înțeleg să ia nicio atitudine spre Apus. Aceștia erau de altfel, cu totul superiori celorlalți năvălitori²⁾. Cu toate că au loc încă multe campanii războinice, totuși din punct de vedere al surprizei barbare suntem în oarecare acalmie. Situația se va mai reedita, pentru aceste regiuni, în sec. XIII, după invazia tătară și este asemănătoare cu aceea din Apus în sec. VIII, după invazia arabă, și sec. X-XI după fixarea Ungurilor.

Și din punct de vedere religios tot sec. IX silește pe locuitorii Sud-Estului european să caute noi orientări, care sunt precise tot din acest moment. O parte din locuitori caută spre episcopul Romei iar alta spre patriarhul Bizanțului. Din felul în care se vor orienta unii sau alții, se va putea vedea și soarta pe care vor avea-o.

Rezultă deci, că sec. IX este o răscruce pentru istoria ținutului locuit de Români. Aceasta atât pentru cei rămași sub ocrotire imperială cât și pentru cei de sub cea barbară. Numai în această vreme putem observa o nouă atitudine. De aceea

1) Ca vorbire, procesul de diferențiere între latina oficială și noua limbă romanică, vulgara, se încheiase de multă vreme, cf. Capidan, *Romanitatea balcanică*, p. 29, 52—53.

2) V. R. Lüttich, *Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert* (Historische Studien, LXXXIV), Berlin 1910, p. 14.

este și explicabil de ce abia de acum înainte vor apărea și Românii în izvoarele istorice contemporane în mod deosebit. Nu mai formează un stat organic înglobat într-o formă tradițională, ci un fragment aparte anexat altora, sau alături de ele, cu care numai împreună fac să se păstreze unitatea obișnuită. Din acest punct de vedere prezentând un deosebit interes această delimitare, este nevoie să se lămurească mai bine.

După tentativa lui Crum de fixare în afară de hotarele imperiale, Bulgarii se văd în situația de a fi ospitalizați tot în lăuntru lor. Pentru aceasta au trebuit să facă un mare sacrificiu primind creștinismul care i-a salvat. Fără acesta nu putea exista nici o apropiere. Dar odată făcut acest pas și acceptați astfel de imperiu, ei se apropiiau foarte mult de ceilalți supuși imperiali. Abia din acest moment se va porni între ei lupta de întâetate și predominare. De aici decurg și conflictele cu Imperiul însuși, care trebuie explicate și prin nesiguranța în care se găseau încă. Cu toate că primiseră botezul dela Bizanț, totuși nu știau încă precis încotro să se îndrepte, către acesta sau către Roma¹⁾, de unde mai avuseseră misionari și înainte și după creștinare²⁾.

Această legătură a Bulgarilor cu Roma ne dă însă și o altă lămurire. Mai întâiu Scaunul Apostolic n'a pierdut din mâini mai niciodată cel puțin partea apuseană a Peninsulei balcanice³⁾. În vremea aceasta în lotul ei erau Epirul, Tesalia, Dardania și Moesia⁴⁾. De bună seamă că tot către ea s'au îndreptat continuu credincioșii Români. Trebuie să fi fost destul de puternică și credem că ținea lângă ea și pe episcopii dunăreni,

1) Anastasiu Bibliotecarul. *Adrianus II*, în Migne, *Patr. Lat.*, vol. 128, col. 1391—1392: «ne aliquo errare videamur, cui Ecclesiae subdi debeamus, a vobis qui vices patriarcharum geritis nosse desideramus». Cf. și N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 321.

2) Cură, la 866, mărturisește însuși Împăratul: «Nisi per Bulgariam inissi sedis apostolicae venissent, nec faciem meam, nec Romam diebus vitae suae viderent», Anastasiu Bibl. *Nicolaus I*, în Migne *o. c.*, col. 1373—1374. Mai târziu însă, la 870, Legații papali sunt prădați de «Sclavoni», Id., *Adrianus II*, *ib.*, col. 1393—1394.

3) Pe vremea lui Justinian, Salonicul cu tot Iliricul și Dacia Mediterranea erau ale Papei, cf. Zeiller, *Les origines chrétiennes*, p. 389—393; Iorga, *o. c.*, p. 223.

4) Anastasiu Bibl. *o. c.* col. 1392—1393: «Sedes apostolica... utramque Epirum, novam videlicet veteremque, totamque Thessaliam atque Dardaniam... antiquitus canonice ordinavit et obtinuit». Pentru Moesia, v. Dvornik, *La lutte entre Byzance et Rome à propos de l'Illyricum au IX-e siècle*, în *Mélanges Ch. Diehl*, I. Paris, p. 62, 70. La 778 un Sergiu era episcop papal la Belgrad, id., *ib.*, p. 77.

care nu mai apar în actele sinodale constantinopolitane¹⁾. Mișcarea iconoclastă va fi ajutat la această legătură mai mult decât misionarismul papal. Nu e niciun fel de îndoială că așa cum clericii cei mai reprezentativi din Bizanț cereau cu insistență să meargă la Roma spre a afla credința cea adevărată²⁾, tot așa vor fi făcut, în continuare de altfel, și clericii Românilor. Bulgarii hotărîndu-se pentru biserica Răsăritului și înfăptuind în două rânduri imperiul lor de imitație, evident că au întrerupt sau au micșorat legătura cu Roma³⁾, care a rămas intactă numai pentru Iliric cu părțile slavone și boemo-morave⁴⁾.

Imperiul franc care pe la 820 se întinsese exact în aceste părți până la Timoceani⁵⁾, nu trebuie iarăși uitat fiindcă și el forma o nouă legătură cu aceeași lume apuseană⁶⁾. Inșă, spre a evidenția exact același proces de separație, și legătura aceasta se rupe tot în sec. IX. Se știe că Francii pierd Sirmium⁷⁾ între 873—879, câțiva ani după creștinarea Bulgarilor⁸⁾.

Mai târziu, când Ungurii vor părăsi felul lor de viață nomadă și se vor alătura Romei, se va întâmpla același lucru cu Românii din Nordul Dunării. Ne mai fiind o legătură continuă cu Roma timp de aproape o sută de ani cât a durat nesiguranța în acea parte din cauza Ungurilor, Românii nu înțeleg să o reia mai târziu fiindcă ea venea prin reprezentanți ai acelui popor în care nu vedeau decât un intrus, care comite un sacrilegiu atât față de tainele credinței cât și față de tra-

1) Iorga *o. c.*, p. 319.

2) Teodor Studitul însuși aparținea acestui grup, v. Dvornik *Les Slaves, Byzance et Rome*, p. 124. Tot așa și Constantin-Chiril, *ib.*, p. 165. Insuși Sf. Grigore Decapolitul urmează aceeași linie mergând el însuși la Roma, ca și discipolul său Iosif Imnografu, cf. Dvornik, *La vie de Saint Grégoire le Décapolite et les Slaves macédoniens au IXe siècle*, Paris 1926, p. 10 și 18.

3) Este o evidentă decădere a latinității bisericii în Balcani, ajungând pe planul întâi Bizanțul, cf. Iorga, *o. c.*, p. 313.

4) Nu trebuie să ne închipuim însă că limitele imperiilor politice erau și hotarele jurisdicțiilor ecclesiastice: ele nu se alătură ci se interferează: «Nos de divisione regnorum non agimus sed de jure sedium loquimur» spun Legații papali, după mărturisirea lui Anastasiu. *Adrianus II*, l. c., col. 1392. Cf. și Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome*, p. 77 și pentru rostul carolingian.

5) Lot-Pfister-Ganshof, *Les destinées de l'Empire*, p. 484.

6) «Francorum foederibus inhaeritis» spun vicarii orientali Legațiilor papali, Anastasiu, *o. c.*, col. 1393. Pentru legăturile Bulgarilor cu Ludovic Germanicul, v. Dvornik, *o. c.*, p. 186—187, 191—192.

7) Diocesa Panoniei, papală, avea reședința aici sub Adrian II, cf. Dvornik, *o. c.*, p. 207.

8) În 864: cf. A. Vaillant și M. Lascaris, *La date de la conversion des Bulgares*, extras din *Revue des études slaves*, XIII (1933), admisă și de H. Grégoire, în *Byzantion*, VIII (1933), p. 663—668.

dițiile lor romane și imperiale. Ei rămân în formele lor vechi, care întâmplător corespund încă Răsăritului, și pe acestea înțeleg să le urmeze¹⁾. Tragedia lui Ghiula este o explicație psihologică chiar în acest sens, oricare ar fi originea lui etnică. El nu era decât un ins, cu o mână de credincioși care trebuiau împreună să domine o mulțime de supuși. Aceștia, dacă înțelegeau să-l lase acolo unde îl pusese armele, nu vedeau de loc nimerit să urmeze și pe un drum al credinței, care nu corespundea sufletului lor, sau pe care nu-l acceptau fiindcă era indicat de cei care îi violentaseră. În fața acestor necesități, care nu se judecă ci numai se înțeleg, Ghiula însuși a trebuit să procedeze așa cum era firesc²⁾: a mers la Constantinopol³⁾ și a arătat drumul natural pe care trebuiau să meargă atât nouii cât și vechii locuitori ai Transilvaniei⁴⁾. Mai târziu această orientare va fi așa de precisă și de înrădăcinată încât nimic și nimeni nu o va mai putea deturna⁵⁾.

1) Terenul de luptă între cele două autorități ecclesiastice este străbătut de linia care pleacă de-a-lungul Moravei, Dunării, Moravei sârbești și Drinului. Antagonismul începe chiar din sec. IX. Dvornik, *o. c.*, p. 165.

2) R. Huss, *Gab es zur Zeit der Deutschkolonisation Siebenbürgens ein griech.-kath. Bistum in Weissenburg?* în *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, 57 (1934), p. 16-21 I. Lupaș, *A existat în Transilvania episcopie ortodoxă înainte de întemeierea regatului Ungar*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LII (1934), p. 149-156; Id., *Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII*, extras din *Acad. Rom. Mem. Sect. Ist.* XVIII. București 1936, p. 6-9. Dealtfel nu trebuie să se uite un singur moment că toți barbarii au fost asimilabili, cf. Lot-Pfister-Ganshof, *o. c.*, p. 175; H. Pirenne, *Histoire de l'Europe*, p. 375-376. Mai degrabă au cedat ei formelor locale, adeseori totul, decât au căutat sau au putut impune pe ale lor.

3) Ne întrebăm dacă nu va fi fost și un interes politic imediat — Transilvania, țară de sine stătătoare — care să fi determinat această legătură. Poate că Ghiula cel Mic din Notarul Anonim, XXIV, ed. Popa Lisseanu, București 1934, p. 44, care *nu vroeise să se facă creștin*, probabil nu vroeise să *părăsească această legătură* cu Bizanțul, deși cronicarul îl scoate «in fide vanus et noluit esse christianus» *ib.*, XXVII, p. 46. Admitând acest interes politic am avea o repetare a gestului lui Rastislav, cf. Ch. Diehl și G. Marçais, *Histoire du moyen âge, III. Le monde orientale de 395 à 1081*, col. Glotz, Paris 1936, p. 324. Trebuie să ținem neapărat seama că tot în vremea aceasta Bizanțul ortodox începe să fie biruitor asupra Romei catolice, cf. Iorga, *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, Paris 1929, p. 114.

4) Din faptul că influența maghiară se simte numai în dacoromână și nu și în macedoromână, filologii au fixat despărțirea celor două grupe pe vremea venirii Ungurilor (Capidan, *Romanitatea balcanică*, p. 54). De fapt orientarea nouă spre Bizanț și legăturile de mai târziu între unii și alții, înlătură această supoziție. Despărțirea efectivă nu s'a făcut decât târziu de tot, dar începutul trebuie pus tot în sec. IX, când se crează țaratul lui Boris-Mihail și al lui Simeon în dreapta Dunării, și nu e vorba de o emigrare spre Nord sau spre Sud, ci e o dispariție în sânul populației slavo-bulgare și poate o admigrare fără importanță, cf. Id., *ib.*, p. 54, 59 și 61 n. 2.

5) Lupaș, *Voevodatul Transilvaniei*, p. 6.

Este limpede că spiritul Romei s'a simțit la Dunăre până în acest secol IX, când încă nu se pusese vorba de diferențiere între credincioși. Pentru Români, singurii de altfel care au putut păstra această legătură fără întrerupere, nu se pusese chestiunea indicării lor cu un onomastic precis. Totuși ei apar mascați sub nume de împrumut. «Sciții» care se roagă în latinește, după mărturisirea din 865 atât a papei cât și a Împăratului, nu sunt decât Românii din Nordul Dunării¹⁾. Procesul acesta de diferențiere a elementului latin de cel barbar, nici nu va mai întârzia mult și se va transforma în precizie: Ungurii, la venirea în Pusta, vor întâlni în Transilvania pe Vlahi, deci pe Români.

Cred că exact în același fel se văd Românii și în Sudul Dunării în aceeași vreme. E vorba de un scriitor arab din sec. XI, Gardizi, care face o astfel de mențiune. Vorbind despre această regiune el scrie: «Lângă Slavi este un popor din Imperiul Roman (ăz Rūm); și toți sunt creștini și pe ei îi numesc N-n-d-r. Și ei sunt mai mulți decât Maghiarii, însă sunt mai slabi. Și pe acele două fluvii, pe unul îl cheamă Itil iar pe celălalt Dūbā. Și cum Maghiarii sunt pe marginea fluviului îi văd pe aceștia N-n-d-z (N-?-dh-z) Și sub N-n-d-r, pe marginea fluviului, este un munte mare și apa (= fluviul) iese pe lângă acest munte. Și dincolo de acest munte este un popor creștin și ei sunt numiți M-r-vāt (M-r-dāt?). Și între ei și între N-n-d-r este drum de zece zile²⁾».

Admițând că poporul N-r-d-z este poporul român³⁾ iar M-r-vat, respectiv H-r-vat, Moravii sau Croații cum crede Kmoskó⁴⁾, atunci râul peste care văd Maghiarii acel popor nu poate fi decât Dunărea. Inșă nu poate fi vorba de vremea de după așezarea Ungurilor în ultima lor țară, când nu aveau un Imperiu roman vecin, ci mai înainte, când au fost în Atelcuzu,

1) A. Sacerdoțeanu, *Barbari, Sciți sau Români*, p. 7—8.

2) Traducerea A. Decei, *Asupra unui pasagiu din geograful persan Gardizi (a. 105c). în Fraților Alexandru și Ion I. Lapadatni*, București 1936, p. 882. Cu alte lecturi onomastice, v. și G. Fehér, *Bulgarisch-ungarische Beziehungen*, p. 99.

3) Cum pe drept cred că socotește Decei, *o. c.*, p. 897—899. Este hotărâtoare apropierea cu ceea ce spune Notarul Anonim, XXV, ed. cit. p. 44—45: «habitatores terre illius viliores homines essent tocius mundi, quia essent Blasii et Sclavi... et dux eorum Geleou... non haberet circa se bonos milites». V. însă Fehér, *o. c.*, p. 102, unde socotind — *nar* ca sufix plural turc, vede aici un popor sloven *Narci*, a căror localizare pe Bug e imposibilă.

4) Decei, *o. c.*, p. 894—895.

care de bună seamă că se întindea și în Moldova de jos ¹⁾. Numai din această așezare puteau ei privi peste Dunăre un popor creștin care făcea parte din Imperiul roman, adică bizantin ²⁾. Slavii vecini, dacă nu mai pot fi Sârbii pot fi în schimb «Rușii» sau Slavii din părțile Daciei în curs de romanizare. Știrea nu se poate raporta la sec. XI, când nu exista această dispoziție etnică, ci numai la sec. IX. Gardizi păstrează astfel o informație pe care o are din izvoarele utilizate, fie Ibn Churdādhbih fie Djaihāni, ³⁾ când numai acestui popor nu-i găsim un nume bine și precis atribuit, ca și în izvoarele bizantino-latine ale vremii.

Că numai aici poate fi localizat acest popor Maghiar, ne arată și *Viața lui Metodiu*: «Când regele Ungurilor veni în părțile dunărene, el vroi să-l vadă: Cu toate că unii spuneau și gândeau că nu va fi lesne liberat, el (Metodiu) s'a dus totuși la el. Și acesta din urmă l-a primit ca un prinț, cu cinste, solemnitate și bucurie ⁴⁾». Aceste *părți dunărene* unde se aflau Ungurii în vremea aceasta, nu pot fi cele din Panonia, chiar dacă sunt amintiți Ungurii în invazii și acolo ⁵⁾, ci numai cele de la gurile Dunării ⁶⁾, adică de acolo de unde puteau privi mai bine în Imperiu.

Dacă socotim că Moravia Mare descrisă de Constantin Porfirogenit este la Sirmium ⁷⁾, atunci și distanța precizată de Gardizi, este potrivită, iar al doilea popor ar fi Moravii din această regiune și nu Croații. De altfel, în modul acesta, ținuturile se învecinează. Dacă este să vedem în aceștia pe Croați, atunci ne-am putea gândi și la Croații Albi «din munți», care

1) R. Lüttich, *Ungarnzüge in Europa*, p. 25, cuprinde și Muntenia sub această așezare ungurească.

2) Expediția din 894 împotriva Bulgarilor, arată foarte bine această situație, prin toți istoricii, George Monachos Cont., Bonn, p. 853—855. Leon Gramaticul, Bonn, p. 266—269, Constantin Porfirogenitul, *De adm. imp.* p. 171, Zonaras, Bonn, p. 442—444.

3) Decei, *o. c.*, p. 878.

4) F. Dvornik, *Les légendes de Constantin et de Methode vues de Byzance*, Prague 1933, p. 392.

5) E vorba de invaziile ungurești în Imperiul apusean la 862 și luptele de mai târziu din 881 și 892, cf. R. Lüttich, *o. c.*, p. 19—20, 25; Lot-Pfister-Granhof, *Les destinées de l'Empire*, p. 525; Dvornik, *o. c.*, p. 244.

6) Unde sunt foarte bine arătați și de Constantin Porfirogenit, *De adm. imp.*, p. 171—172. Însă ceea ce mărturisește același p. 173, cu începutul «Turciei» la podul lui Traian și Belgrad, se referă la cea din urmă așezare a lor.

7) *De adm. Imp.* p. 173.

erau între Carpați, Bug și Vistula ¹⁾). Dela gurile Dunării până acolo este aceeași distanță.

Prin contaminarea celor două izvoare atât de distanțate în spațiu, se poate vedea că în acest sec. IX poporul creștin al Românilor era bine așezat de o parte și de alta a Dunării așa cum vor face mărturisirea precisă multe izvoare posterioare. Este ultima perioadă când romanitatea orientală își păstrează omogenitatea și este socotită ca direct scoboritoare din vechiul Imperiu roman. Infiltrarea barbară tot mai numeroasă, orientarea religioasă diferită și necesitatea de diferențiere a neamurilor care formau mozaicul etnic carpato-hemimontic, impun de acum înainte o deosebire care se va preciza definitiv în sec. XIII-XIV.

¹⁾ R. Lüttich, *o. c.*, p. 17 și 24, care se informează chiar din Gardizi, Dvornik, *o. c.*, p. 246.

DELA ISTORIE LA ISTORIE-LITERARĂ.

— APLICARE LA OPERA D-LUI ALEX. LĂPEDATU —

DE

PROF. DAN SIMONEȘCU

ASISTENT UNIVERSITAR

Am fost îndemnat întotdeauna, dintr'o înclinare firească, să citesc cu plăcere paginile scrise de profesorul Alex. Lăpedatu. În clasele liceale mi-a plăcut deosebit de mult opera *Din zilele de cădere ale lui Mihai-Vodă Viteazul* (București 1908) pentru farmecul ei narativ, pentru limba curată românească și pentru stilul simplu, lipsit de podoabe artificiale, prin care înfățișa ultimele fapte ale aceluia, ce căuta să se înalțe «din afundul în care-l coborîse nestatornicul noroc și răutatea omenească», însă se prăvălește «fără suflare la pământ» din cauza lui Beauri, care «îi aruncă cu putere barda în piept». Mai târziu, în anii studiilor de specializare, citind mai ales din articolele d-sale istorico-literare, mă deprinsesem a le cerceta cu încredere, știind că găsesc în ele cunoștințe multe și numai din acclea trase, prin muncă proprie, direct din izvoarele vechi literare, fie ele manuscrise, fie tipărite.

Nu bănuiam însă atunci că voi avea cândva prilejul fericit să stăruiesc mai mult asupra scrisului d-sale, în scopul de a arăta valoarea contribuțiilor aduse la studiul literaturii naționale! Și totuși se impune această cercetare critică a activității de *istoric-literar* a d-lui Alex. Lăpedatu, în primul rând pentru că ea, din punctul de vedere al cantității, este oarecum pusă în umbră de activitatea pur *istorică*, desfășurată de d-sa în mod mai statornic și deci, într'o măsură mult mai întinsă.

O înrudire strânsă există, fără îndoială, între aceste două discipline, *istoria* și *istoria-literară*. Înrudirea o cimentează, mai întâi, materialul brut, documentul, în sensul larg al cuvântului, care, în lipsa oamenilor și fapturilor însăși, dispărute, sunt singurele mărturii care confirmă urmele acestora. Studiile de

istorie literară veche se apropie și mai mult de istorie, din acest punct de vedere, pentru că numeroasele opere literare rămase, nu sunt operele însăși, originale, ci copii după copii ale originalelor pierdute; al doilea, o cimentează însăși metoda de investigație și anume observarea și analiza critică a documentului, cu scopul de a reconstitui suma cunoștințelor posibile. Operațiunile de analiză a documentului (caracterul, proveniența lui, autenticitatea faptelor cuprinse în el) impuse de metoda istorică¹⁾, sunt în primul rând necesare și metodei istorico-literare. O setie întreagă de probleme comune își pune istoricul, ca și istoricul literar, în fața unui text al cărui cuprins trebuie restabilit din lectura copiilor transmise, în vederea editării lui²⁾. Deosebirea între aceste două discipline constă uneori numai din natura documentelor: în timp ce documentele care servesc istoriei cuprind mai ales fapte de interes politic (răsboaie, păci, cronologii ale domniilor, instituțiile, etc.), cele care servesc istoriei-literare au un interes mai mult literar sau cultural, plăcând mai mult publicului ca primele, prin forma lor narativă, prin fondul lor liric imaginativ, sau prin însușirile lor de limbă și stil.

De altfel, dela istoricul german Karl Lamprecht (1856—1915) și până la istoricii formați la școala lui (cum de pildă, d-l N. Iorga), metoda de *istorie culturală* a luat înaintea *istoricismului* erudit, față de «întâmplătorul» și interesul mai restrâns al faptelor numai politice³⁾.

Pe baza acestor afinități între istorie, istorie-culturală și istorie-literară cred că se explică, de ce în organizarea învățământului nostru superior profesorul de istoria națională făcea și cursul de istoria literaturii române, existând, dela 1864 și până la 1902, o singură catedră și anume «Catedra de Istoria critică a Țărilor Române împreună cu Istoria literaturii române»⁴⁾.

1) Cf. Ch. V. Langlois și Ch. Seignobos, *Introduction aux études historiques*, Paris 1897, prelucrată, în partea ei teoretică, de Ch. Seignobos, *La méthode historique appliquée aux sciences sociales*, Paris 1901.

2) Cf. D. Russo. *Critica textelor și tehnica edițiilor*, în *Buletinul Comisiei istorice a României*, vol. 1, București 1915, p. 3—100 (și extras).

3) O expunere clară asupra valorii metodei istorice culturale, mărginită însă numai asupra manualelor didactice, a scris, la noi, P. P. Panaitescu, *Manualul de istorie de curs secundar și metoda de istorie culturală*, în *Școala Secundară*, Sept. 1935, p. 24—25, revistă publicată de Scrisul Românesc, S. A., Craiova.

4) Cursul îl făcea istoricul V. Alexandrescu-Urechia. Vezi și *Cuvântarea* d-lui G. Adamescu, *Sărbătorirea profesorului Ion Bianu...*, București 1928, p. 18 și Marin Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățământului superior*, București 1928, p. 15.

De aceea, pentru noi, nu este mirare de ce d-l Alex. Lăpedatu s'a abătut uneori din drumul istoriei, ca să compună și studii istorico-literare. Cred însă că mai este o explicație care trebuie dată.

D-l Alex. Lăpedatu a fost ales ca funcționar în serviciul Bibliotecii Academiei Române începând cu 10/23 Dec. 1903 și a lucrat în mijlocul colecțiilor de manuscrise până la 1908. Erau tocmai anii în care colecțiile de manuscrise și documente ale Academiei se îmbogățeau prin diferite donațiuni din partea statului și a particularilor. Era cu neputință, ca «țânărul așezat, liniștit, cuminte, care descifra cu răbdare și atențiune, vechile documente ale trecutului nostru»¹⁾, să nu fi fost ispitit de a lămuri întunecimele trecutului nostru literar și cultural din aceste manuscrise, pe care le-a cercetat și catalogat, cunoscut fiind și îndemnul spre preocupări istorico-literare pe care-l da bibliotecarul de atunci, regretatul Ion Bianu, elevilor și colaboratorilor lui²⁾.

* * *

În volumul omagial oferit *Fraților Alexandru și Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 ani* (București 1936) s'a redactat lista operelor scrise de dl. Alex. Lăpedatu³⁾. Este foarte greu a deosebi dintre ele exclusiv numai pe acelea de interes istoric-literar, pentru că în foarte multe studii istorice sunt date referitoare și la cultura și literatura românească — și invers. Totuși, cercetând mai de aproape lucrările, am putut urmări și desprinde că contribuțiile istorico-literare ale d-lui Alex. Lăpedatu se desvoltă în următoarele patru direcții distincte: literatura veche românească, istoriografia ardeleană, literatura modernă românească, istoria culturii românești, prin școale.

I. Istoria literaturii române vechi. Literatura veche românească este în cea mai mare parte nestudiată și aceasta pentru că este necunoscută, nepublicată. Mai ales operele de literatură

1) Alex. Lăpedatu, *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*. Cuvânt rostit în ședința solemnă dela 2 Iunie 1923... cu răspuns de Ioan Bianu, București 1923, p. 34 (portretul citat este din răspunsul lui Ioan Bianu).

2) De aceea unii cercetători consideră pe dl. Lăpedatu ca elev și colaborator al lui Ion Bianu, cum de pildă N. Drăganu, în *Dacoromania*, anul VIII (1934—1935), București 1936, p. 488.

3) I. Crăciun, *Alex. I. Lăpedatu, note bio-bibliografice*; v. volumul, pag. XXV—LVI, înregistrează 396 numere bibliografice; și extras în colecția *Biblioteca bibliologica*.

religioasă și populară sunt, în majoritate, needitate. Primul pas spre cunoașterea și studierea lor este, deci, catalogarea manuscriselor care cuprind asemenea opere. Dl. Lăpedatu a descris și studiat asemenea manuscrise din Biblioteca Academiei Române. Articolele întitulate *Manuscrisele găsite la Monastirea Dălhăuți de domnii N. Iorga și P. Gârboviceanu* (în *Biserica Ortodoxă Română*, XXVIII (1904—1905) 539—545), precum și *Manuscrisele dela Bisericiani și Râșca*, București 1906 (extras din *Bis. Ort. Rom.*, XXVIII (1904—1905) 1142—1152; XXIX (1905—1906) 685—701, 770—787, 908—918) cuprind descrierea a 78 manuscripte. Ceeace ridică însă valoarea acestor studii, în afară de însemnătatea conținutului atât de variat al manuscriselor, sunt însemnările, notele istorice adăogate de autor în josul paginelor ¹⁾. Ele verifică datele, dau informațiuni bibliografice complete, rectifică păreri, completează altele, încât devin instrumente absolut necesare în mâna istoricului literar. Acela care va continua catalogarea manuscriselor din Biblioteca Academiei Române va trebui să ție seamă — și o va face cu mult folos — de descrierile minuțioase și larg informatoare ale d-lui Lăpedatu.

Intr'alt studiu, *Un cuvînt asupra Gramaticii lui Ienăchiță Văcărescu* (în *Bis. Ort. Rom.*, XXVIII (1904—1905) 348—353), plecând dela un document din 28 Iunie 1792, dela Mihai Vodă Șuțu, prin care, la cererea Văcărescului, reînoia un privilegiu tipografiei Râmnicului, observă că ediția vieneză a *Gramaticii*, scoasă în același an cu cea râmniceană (1787), nu se datorează, cum greșit se crezuse până atunci, formeii exterioare mai simple a ediției dela Râmnic, ci curentului cărturăresc format printre Românii din Ardeal, datorită căruia iau avînt tipăriturile românești cu caracter didactic, la Viena, Buda și Blaj.

1) Atrag atenția, aici, asupra unora dintre ele; *Manuscrisele dela Bisericiani și Râșca* (paginația extrasului): p. 3, nota 2 și p. 32, nota 3, despre *Popa Floru* (1761), dascăl slavonesc dela bis. Sf. Gheorghe din București, care știa și grecește. — Pag. 16—27, despre 24 opere ale lui *Vartolomei Măzăreanu*, aflătoare în manuscrisele Academiei Române. — Pag. 27—28, notiță despre întâlnirea la Focșani a domnilor Const. Mavrocordat din Țara-Românească cu Grigorie II Ghica din Moldova (Apr. 1733). — Pag. 14, nota 3 și pag. 30—31, despre mitropoliții și episcopii considerați ca ctitori ai Râșcâi. — Pag. 32, nota 2, msse de *Paterice*; p. 33, nota 3, msse din *Cuvintele lui Efrem Sirul*; p. 40, nota 3, msse din *Cuvintele lui Petru Damaschin*; p. 44, nota 1, literatura despre Antihrist, trimițând și la articolul lui Il. Chendi din *Curierul literar*, I (1901, Buc.) nr. 1 pag. 2 și nr. 2, pag. 2. — Pag. 48, nota 1, msse ale lui *Paisie Malorosianul*. — Pag. 35—40, insemnat excurs despre *Mihalea logofătul Litterati*, scriitor de seamă în întâia jumătate a sec. al XVIII-lea.

Autorul bunelor și singurelor monografii istorice, cu privire la Radul-cel-Frumos, Vlad-Vodă Călugărul, Radul-cel-Mare, Mihnea-cel-Rău, ne-a dat o monografie și din cuprinsul literaturii române vechi, anume: *Damaschin Episcopul și Dascălul, traducătorul cărților noastre de ritual* (extras din *Convorbiri literare*, XL (1906) 563—581); a rămas până astăzi desăvârșită și singura monografie în chestiune. Damaschin a fost episcop al Buzăului dela 3 Oct. 1703—1708. În acest an, între 28 Ianuarie — 14 Aprilie este numit episcop al Râmnicului, unde păstorește, până la 5 Dec. 1725, când moare.

În lumina cercetărilor lui Ion Bianu asupra introducerii limbii române în biserică¹⁾, dar mai ales din cercetarea atentă și stăruitoare a cărților vechi bisericești, pe care le împarte în cărți de *lectură* în biserică și cărți proprii de *ritual*, autorul adaugă dovezi nouă și cu neputință de înlăturat, în sprijinul teoriei că «Damaschin, venind tocmai în timpul când se activase de-abinele procesul înlocuirii limbii slavonești în biserică prin limba noastră națională, pune capăt acestui proces, hotărînd soarta și domnia limbii românești pentru totdeauna în biserica noastră». Teoria aceasta, care amâna cu aproape un veac desăvârșirea procesului de înlocuire a limbii slavone cu cea română în biserică, teorie pusă în circulație mai întâi de I. Bianu și completată printr'un material mai bogat și mai convingător de autorul monografiei *Damaschin Episcopul*, avea să prindă greu, din cauza teoriei contrarii, susținută de personalități de seamă în știința românească, cum de pildă A. D. Xenopol²⁾ și Gr. Tocilescu. Publicarea anticipată, de către autor, a unor fragmente din scrisoarea lui Damaschin către generalul Tige, guvernatorul Olteniei, a produs lumină, lămurind din scrisul însuși al lui Damaschin, cauzele pentru care acest vajnic cărturar, traducătorul a peste 10 cărți de ritual bisericesc și a altor opere de lectură bisericească, n'a tipărit nimic, sau aproape

1) Ioan Bianu, *Despre introducerea limbii românești în biserica Românilor*, București 1904 (discurs de recepțiune rostit la 21 Martie 1904, în ședință solemnă, la Academia Română).

2) Atrag atenția că I. Bianu, *op. cit.*, p. 37—39 înșiră diferitele ediții din *Istoria Românilor* a lui Xenopol, în care susținea teoria contrarie, dar omite tocmai opera în care Xenopol tratează numai această problemă și anume: conferința rostită de el la Ateneul Român din București și publicată sub titlul *Introducerea limbii române în biserică pe timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu (1633—1654)*, în *Arhiva Societății științifice și literare din Iași*, II (Ian. 1891) 400—417.

nimic¹⁾, fiind în viață: cenzura și lipsa mijloacelor materiale²⁾.

Trecutul cultural al Brașovului, pe care-l cunoaște atât de bine dl. Lăpedatu, datorează d-sale lămurirea luminoasă a unui capitol foarte însemnat, într'un mănunchiu de cercetări cu titlul *Doi cărturari brașoveni din sec. XVIII și câteva documente împotriva Unirii*, București 1915 (extras din aceeași *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIX (1915—1916) 760—768, 952—966 și din *Revista Istorică*, I (1915) 111—114). Autorul ne arată activitatea a patru cărturari Duma din Brașov și anume Radu (1723—40), Ion (1751—74), Dimitrie (1725—56) și Radu (1774—90), dintre care Ion și cel din urmă Radu au o activitate mai bogată. Operele acestora sunt cercetate³⁾, fragmente din ele publicate, autorii încadrați în preocupările culturale ale epocii.

Cât privește declarațiile în contra Bisericii Unite, făcute de 13 preoți și diaconi din Ardeal și publicate de d-l Al. Lăpedatu (*op. cit.*, p. 21—29), ne arată grija pe care autorul a avut-o întotdeauna de a menționa *în mod deosebit* «activitatea tuturor acelor cari, în acest timp, au contribuit prin scrieri bisericești — tipărite sau manuscrise — la întărirea pravoslaviei amenințate»⁴⁾.

Care este concepția d-lui Lăpedatu despre vechea cultură

1) Completez aici ceea ce dl. Lăpedatu nu putea prevedea în 1906. Biblioteca Acad. Rom. astăzi mai are, pe lângă *Apostolul* din 1704, încă o carte tipărită la Buzău, din vremea episcopatului lui Damaschin: *Psaltire*, slavo-română 1703 (netrecută în *Bibliografia rom. veche*). Exemplarul Academiei Române, completat prin fotografii după un exemplar fost în biblioteca Metohului Sf. Mormânt, din Istambul, are pe primele foi următoarea inscripție autografă a lui Damaschin: «Acestă sfântă Psaltire o am dăruit sfântului și de viață făcătorului mormânt al Domnului Nostru Is. Hs. Smeritul episcop kyr Damaschin, episcop Buzevschii. Septemvrie 22 АНН 1(еа)т 7212» (*Bibl. Rom. Veche*, nr. 138 a). Apoi, *Invățătura despre șapte taine*, Râmnic 1724, din care nu se cunoștea niciun exemplar, se găsește astăzi în Bibl. Acad. Rom., într'o copie fotografică după originalul din Bibl. Universității din Cluj. — La lista cărților necesare serviciului divin în biserica din Țara-Românească (v. Alex. Lăpedatu, *Damaschin Episcopul*, pag. 9, nota 1), să se adauge: *Psaltire*, Târgoviște 1710, *Ceaslov* slavo-rom., Târgoviște 1714 și *Catavasier*, Râmnic 1715 (netrecute însă în *Bibliografia românească veche*; ultimele 2, la Academie sub cotele 169₁ și 171₁).

2) Scrisoarea, datând din 22 Noem. 1725, s'a publicat apoi în întregime de N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriece* (1716—1739), București 1906, p. 164—166.

3) Vezi mssele Acad. Rom. nr. 1314, 1431, 2467, 2481, 2485, 2489, 2556, 3161 și 4305.

4) Alex. Lăpedatu, *Manuscrisele dela Biserici și Râșca*, p. 40.

românească? În legătură cu aceasta ne uimește o mărturisire a d-sale, dar ne și satisface prin soluționarea practică, în viitor, a problemei. Iată ce zice d-sa: «Trebuie însă ca importanța și valoarea de care vorbim a literaturii și culturii românești vechi să fie răspândite în cercuri mai largi, mai ales aci, în Transilvania, unde unii, durere, nici nu știu, iar alții nici nu cred în existența vechii culturi românești. Aceasta, și pentru ca noua ordine culturală ce suntem chemați să stabilim acum, să aibă la bază această cultură și, ca și dânsa, să-și păstreze caracterul deosebit pe care i-l va putea imprima puterea de adaptare și transformare de care a dat dovadă că e capabil, în materie de cultură, sufletul și spiritul poporului român» ¹⁾. Dar aceiași încredere a autorului în destinele culturii românești apare și mai clar într'altă operă din care, nu pot rezista ispitii, de a nu cita un fragment: «...să caute [istoricul, istoricul literar], în fine, a scoate în evidență și a pune în valoare, cu toată iubirea și interesul ce comportă, elementele cu caracter propriu, național, ale vechii culturi și civilizațiunii românești. Căci, oricât de modeste ar părea ele unora, pentru noi sunt tot ce poate fi mai prețios: ca produse, în împrejurări istorice atât de nefavorabile, ale geniului asimilator și creator al rasei noastre, menite a distinge și caracteriza, în evoluția lor viitoare, noua cultură și civilizațiune românească, de culturile și civilizațiunile străine, întemeiate și susținute de alții, de sute de ani, pe acest pământ strămoșesc, — culturi și civilizațiuni, cari, oricât ar prețui, ca valoare în sine, nu sunt și nici nu pot fi, prin natura și scopurile ce le-au călăuzit și le călăuzesc, apropiabile nouă» ²⁾.

Pare-mi-se multă asemănare de concepție între această părere asupra vechii culturi și literaturi românești și aceea ce exprima, cu aproape 50 de ani mai înainte, tatăl d-lui Alex. Lăpedatu, istoricul Ion Lăpedatu, într'un studiu intitulat *Luptele Românilor pentru cultură* ³⁾.

1) Alex. Lăpedatu, *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, I (Cluj, 1921—1922) 14.

2) Alex. Lăpedatu, *Istoriografia română ardeleană...*, p. 30.

3) Publicat fragmentar — după *Orientalul latin*, I (Brașov 1874) — de I. Lupaș. *Cronici și istorici români din Transilvania*, în colecția *Clasicii români comentați de sub îngrijirea d-lui prof. univ. N. Cartoian, Craiova* [1934], p. 284—290. Studiul lui Ion Lăpedatu are uneori și aprecieri nedrepte, cum de pildă acelea despre cultura românească în epoca fanariotă.

II. **Istoriografia ardeleană.** Dintre cercetările întreprinse asupra istoriografiei române¹⁾, d-l Lăpedatu n'a publicat decât foarte puțin. Priviri generale, de ansamblu, a publicat și despre istoriografia ardeleană. Cunoaștem luminoasele expuneri și directive asupra domeniilor în care s'ar putea desvolta, cu folos, istoriografia națională: sunt cuprinse în lecțiunea de deschidere (6 Noemvrie 1919) a primului curs de *Istorie veche a Românilor*, ținut la Universitatea din Cluj, dela întregirea României în hotarele ei firești și de veacuri²⁾. În împrejurarea în care a fost rostită, această solemnă și concisă expunere rămâne ca un simbol al demnității naționale, al încrederii pe care o pune autorul în viitorii istorici ai neamului și al misiunii istorice a neamului aici în sud-estul Europei, în calitate de «reprezentanții cei mai deplini și mai autorizați ai culturii și civilizațiunii latine».

Autorul însă s'a apropiat mai mult de istoriografia «de acasă», adică cea ardeleană, într'un alt studiu de o mare însemnătate istorico-literară și de o mare valoare științifică, anume: *Petru Maior în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale* (publicat în *Anuarul Institutului de istorie națională* din Cluj, I (1921—1922) 79—86), cuvântare rostită în fața studențimei universitare în ziua de 1/14 Februarie 1921, deci tocmai când se împlineau 100 de ani dela moartea marelui istoric ardelean. Idei din aceste două prelegeri universitare se mai găsesc încă, îmbrăcate firește într'o altă formă și puse într'un alt cadru, și în discursul d-sale de recepție la Academia Română (2 Iunie 1923): *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați* (Academia Română. Discursuri de recepțiune LV, București 1923). Metoda și scopul studiilor se văd clar, ele sunt exprimate de autorul însuși, care își propune să arate că: «nașterea și dezvoltarea acestei istoriografii a fost determinată și îndreptată, dela început până la sfârșit, de însăș desfășurarea vieții politice a neamului nostru de peste Carpați — de luptele purtate de națiunea română transilvană pentru restaurarea vechilor sale libertăți și

1) La 6 Noemvrie 1919 anunța, pentru anul școlar 1919—1920, un curs special de istoriografie română, pornind «dela anonimii analiști de pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, până la istoricii zilelor noastre»; v. *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale*, loc. cit., p. 11.

2) *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale*, loc. cit. p. 1—18.

drepturi, — de silințele ei, continue și stăruitoare, de a-și impune și valorifica aceste libertăți și drepturi în cadrele de Stat ale fostei Monarhii dunărene, — de trebuințele organizării sale naționale pe toate terenurile, cu deosebire însă pe cel politic și cultural»¹⁾. Pentru d-l Lăpedatu adevărata istoriografie ardeleană este numai aceea care începe dela Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior; este numai aceea care se afirmă dintru început ca «erudită și critică»; este numai aceea «cu un pronunțat caracter polemic și militant». Istoriografia anterioară acesteia — cronica popii Vasile din Șcheii Brașovului, cronica lui Gheorghe Brancovici și «Istoria» lui Radul Tempea — «nu are nici un fel de legătură cu opera istorică a celor trei mari scriitori pomeniți, cari n'au cunoscut aceste lucrări și n'au putut deci clădi nimic pe ele. Mai mult chiar. Prin originea și natura lor, ar putea fi considerate ca stând în afară de domeniul istoric propriu zis al Transilvaniei»²⁾.

Am citat textual aceste cuvinte, pentruca să se vadă bine concepția raportului de cauză și efect ce stă între evenimentele politice și operele istoriografice, concepție aplicată de d-l Lăpedatu la nașterea și dezvoltarea istoriografiei române din Ardeal.

III. Literatura românească modernă. Contribuțiile d-lui Lăpedatu la studiul literaturii mai noi constau din notițe, articole, cuvântări ocazionale și ediții de texte. A fost atras, după cum era și firesc, în mod deosebit, de opera prozatorilor istorici Nicolae Bălcescu și M. Kogălniceanu. Cuvântarea acestuia, rostită la 24 Noemvrie 1843, cu prilejul deschiderii celui dintâi curs de *Istorie națională* la Români, în Academia Mihăileană din Iași, este analizată de dl. Lăpedatu, pentru ideile ei de independență și demnitate națională³⁾.

Celălalt istoric, din Țara-Românească, Nicolae Bălcescu, ocupă un loc mai însemnat în preocupările științifice ale d-lui Lăpedatu. Indemnă de Spiru C. Haret și din însărcinarea oficială a acestuia, care era ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, editează opera *Românii sub Mihai-Vodă Viteazul* (București 1908). După ediția Academiei, îngrijită de Al. Odobescu

1) Alex. Lăpedatu, *Istoriografia română ardeleană...*, p. 6-7.

2) *ibidem*, p. 7.

3) Alex. Lăpedatu, *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale* loc. cit., p. 1-6.

(1878, ed. 2-a la 1887), se mai publicase și alte ediții (1894, 1898 și 1901). Se simțea totuși nevoia unei ediții, care, prin larga ei răspândire în bibliotecile tinerimii școlare, trebuia să-și ajungă «scopul cunoașterii trecutului și a țării și a cultivării simțimintelor iubirii de neam și de patrie»¹⁾.

Scopul determină metoda editării: colaționează manuscrisul Bălcescului cu ediția lui Odobescu, rămâne credincios manuscrisului, «atât cât acest lucru s'a putut face fără pagubă pentru opera însăși»²⁾. Cum, însă, opera lui Bălcescu, redactată, între 1851-1852 — adică într-o epocă în care autorul se lupta cu boala crudă și cădea sleit de puteri, mistuit prin eforturile ce făcea — avea asperități de formă și greșeli de fond nerevăzute, a urmat în aceste locuri îndreptărilor și completărilor lui Al. Odobescu «el însuși, cași Bălcescu, un maestru al stilului». O parte de muncă stăruitoare și nouă pentru opera lui Bălcescu, a fost la această ediție și reconstituirea, de către editor, a izvoarelor istorice de care s'a folosit Bălcescu, precizarea titlurilor lor, a localității și a anului de tipărire, uneori și determinarea paginelor. Această înfățișare științifică, demnă de opera Bălcescului, lipsea în edițiile anterioare îngrijite de Al. Odobescu (1878, 1887), cât și aceleora care au urmat după 1887. Munca a fost anevoioasă și a cerut o largă orientare istorică, pentru că Bălcescu uneori n'a citat izvorul, alteori a citat autorul, dar nu și ce anume operă și mai întotdeauna a omis arătarea paginelor. Fără de lista alcătuită de dl. Alex. Lăpedatu (p. XI—XV, ed. citată) și fără notele numeroase din subsolul ediției, greu ar fi să ne orientăm azi asupra culturii istorice de lui Nic. Bălcescu și asupra izvoarelor operii lui.

Această ediție este urmată de 16 narațiuni istorice, compuneri proprii ale d-lui Alex. Lăpedatu, care vădese și mai mult scopul educativ-științific al publicației. Opera lui Bălcescu, concepută în 6 cărți, se oprește numai la cap. XXXIII din cartea a 5-a (scriind numai numărul capitolului), adică povestește faptele lui Mihai-Vodă Viteazul până în primele zile ale lunii Octomvrie, din anul 1600. Dl. Lăpedatu, voind a da tinerimei o operă unitară asupra întregii vieți a viteazului

1) N. Bălcescu, *Românii sub Mihai-Vodă Viteazul*, ed. Alex. Lăpedatu, București 1908, p. III.

2) *Ibidem*, p. V.

domn, a continuat, sub titlul *Din zilele de cădere ale lui Mihai-Vodă Viteazul* (București 1908, de obicei broșată la sfârșitul ediției operii lui Bălcescu) și întrebuițând aceiași limbă arhai-zată, dar într'un stil mai sobru ca al lui Bălcescu, monografia neterminată a entuziastului și caldului prozator român.

Din opera aceluiași Bălcescu a publicat, «ca un act de cuvenită pietate» și *Biografii istorice* (Bibl. pentru toți, nr. 566, anul 1910), întâia ediție în litere latine, după ce «au statut până acum îmbrăcate în uitata slovă chirilică...».

Apoi, unul dintre cei dintâi cercetători ai manuscriselor rămase dela Const. Negruzzi tot dl. Lăpedatu a fost, deși din rezultatul acestor cercetări n'a văzut lumina tiparului decât o uoțiță, dar foarte valoroasă, prin problemele care le-a ridicat, și anume: *O lucrare necunoscută a lui Constantin Negruzzi*¹⁾, fiind vorba de descoperirea tălmăcirii în versuri a lui *Memnon* de Voltaire²⁾, tălmăcire făcută de Negruzzi la frageda vârstă de 16 ani.

Articolul *Un scriitor basarabean necunoscut — Dimitrie Balica Comisul* (în *Convorbiri literare*, XLVI (1912) p. 513—516) are, după cum se vede, numai patru pagini; dar ce însemnătate are el prin contribuția ce aduce? Este vorba de traducerea în românește, de către comisul Dimitrie Balica din Bălți, la anul 1843 (copie din 1848) a romanului grecesc *Τὰ κατὰ Χαρίτων καὶ Πολύδωρον*³⁾, el însuși tradus din franțuzește, atribuin-du-se această operă în de obște abatelui Jean Jacques Barthé-

1) *Sămănătorul*, anul II, vol. III (1903) 593. — Textul și «lămuririle de trebuință», pe care promitea că le va publica, au fost publicate de Eugen Lovinescu, în *Convorbiri literare*, XLV (1911) p. 623—641.

2) Că această tălmăcire n'a fost făcută direct din franțuzește, ci din grecește (o traducere anonimă, publicată de Evghenie Vulgaris, la 1766), a arătat în mod foarte documentat Nestor Camariano, *Primele încercări literare ale lui C. Negruzzi și prototipurile lor grecești*, București 1935, p. 11—22.

3) Dl. Lăpedatu, republicând articolul, este ispitit să creadă (v. *Un mănunchiu de cercetări istorice*, București 1915, p. 174, însă nenumerotată), în urma unei notițe publicate de D. Furtună în rev. *Miron Costin*, III (Bârlad 1915), p. 110, că ediția grecească folosită de Balica, este cea tipărită la Pesta 1801 de Const. G. Cotzicos, vărul pitarului Nic. Dalaman din Botoșani (ed. greco-germană). Adaog, însă, că *Harito și Polydor* s'a tipărit în grecește și la noi, în București 1820 și este prudent și metodic, pentru determinarea prototipului grecesc, să se compare traducerea românească a lui Balica, cu ambele ediții grecești, și cea dela Pesta 1801, dar și cea dela București 1820, care mai ușor a putut cădea în mâinile lui Balica. Pentru descrierea ediției dela București, v. Ion Bianu & Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, tomul III, fasc. III—VIII, București 1936, p. 357—358, nr. 1094.

lemy, anume — adaog eu — *Les amours de Caryté et de Polydore*, Paris 1760 ¹⁾).

Dacă la aceste studii, înfățișate prin prisma contribuțiilor noi ce au adus în stadiul istoriei literare românești, mai adăogăm și numeroasele cuvântări ocazionale ²⁾, atunci ne facem o desăvârșită idee de preocupările și acțiunile multiple și variate ale d-lui Alex. Lăpedatu, care întotdeauna a urmărit și pus aceste preocupări în slujba refacerii și consolidării naționale, sub raportul literar, cultural și politic.

IV. Istoria culturii românești (pagini din trecutul școlii). Invățământul, pentru unele epoci mai vechi din activitatea intelectuală a țărilor românești, merge mână în mână cu mișcarea literară, fiind deopotrivă factorii principali în evoluția civilizației naționale. Deaceea formele vechi de învățământ, dascălii, activitatea lor, materialul didactic de care dispuneau, efectele reale pe care le obțineau în înviorarea sufletului românesc, sunt documente care interesează la fel pe istoric, ca și pe istoricul-literar.

Activitatea d-lui Alex. Lăpedatu n'a rămas străină nici de această ramură; trecutul școlii românești l-a interesat chiar foarte mult. În mod sincer tresaltă inima d-sale de emoție,

1) Cunosc patru ediții din această operă: Paris 1760, una în 8°, alta în 12°), Lausanne 1796, Paris 1826. Găsesc nemerit a da aici câteva notițe în legătură cu această operă, pentru care nu am găsit material în bibliotecile din țară, ci le datorez amabilității d-lui Emil Turdeanu, care mi le a trimis dela Paris. Edițiile dela Paris nu amintesc pe Barthélemy, nici ca autor, nici ca traducător, nici ca editor. Prefața (*Avertissement*) spune că romanul a fost descoperit, câțiva ani în urmă, de un profesor din Göttingen, într'o bibliotecă germană. Profesorul începuse să traducă (de sigur, în germană) și să comenteze textul, când trupele franceze au cucerit orașul. Un ofițer francez, împrietenindu-se cu savantul, a obținut dela dânsul o copie a romanului și permisiunea de a publica numai traducerea franceză a copiei, cu mențiunea că autorul romanului este o femeie din Epidaurus, anume *Pamphila*, care trăia pe vremea lui Neron. Iar adevăratele lămuriri despre manuscrisul original grecesc să le dea numai el, savantul, în ediția care trebuia să apară (qui doit paroître inessamment) la Göttingen.

Pe o notă, lipită de bibliotecar pe scoarța din lăuntru a exemplarului (ediția în 8°) din *Biblioteca Națională* din Paris, scrie: «Ce roman, généralement attribué à l'abbé Barthélemy, est peut-être, d'après une curieuse anecdote, rapporté par Barbier, d'un sieur Cartanier d'Auriac».

2) Alex. Lăpedatu, *Momente culturale și politice, Cuvântări* (31 Oct. 1923—31 Martie 1926) București 1926. De un interes mai mult istoric literar sunt cele rostite la decorarea octogenarului scriitor Șt. Căcovean; la distribuirea premiilor naționale de poezie și proză; la desvelirea bustului lui Gh. Lazăr, în Cluj; la sfințirea monumentelor scriitorilor români înmormântați în cimitirul Eternității din Iași, etc. Mai puține de interes istoric literar în volumul aceluiași, *Miscelaneae*, București 1925.

când, citind și recensând *Istoria școalelor centrale române greco-orientale din Brașov*, a lui Andrei Bârseanu (Brașov 1902), constată «măsura entuziasmului și pornirii spre jertfire de care erau cuprinși înaintașii noștri în fața problemelor de cultură și propășire națională. Sunt pagini — continuă d-sa — edificatoare pentru mulți dintre noi, ce avem prea puțină credință, tărie și conștiință națională» ¹⁾).

În lumina acestor simțiri trebuie, deci, interpretată pasiunea d-lui Alex. Lăpedatu de a spulbera colbul depus pe dosarele și arhivele vechi, ca să scoată la lumină fapte privitoare la organizarea învățământului public în Moldova, în epoca 1845—1850. Seria articolelor publicate în legătură cu această problemă este bogată. Lucrurile stau astfel: Dimitrie C. Sturdza-Scheianul dăruise Academiei Române dosarele comisiunii pentru cercetarea stării învățământului public în Moldova și pentru eventuala ei reformă proiectată la 22 Apr. 1844. Era, deci, un material imens de studiu și de foarte bună calitate, deoarece marele vornic Costache Sturdza, tatăl donatorului, fusese președintele acestei comisiuni, care-și încheiase lucrările în chiar casa lui. Comisiunea fusese instituită de *Obșteasca Adunare*, dar după cererea *Epitropiei Învățăturilor publice din Principatul Moldovei*. Comisia se adresează la câteva «mădulare» din corpul didactic al vremii, cerându-le să întocmească fiecare câte un raport, prin care să se constate, pe de o parte, care sunt piedicele ce stau în calea prosperării învățământului, iar pe de alta, care sunt propunerile prin care învățământul să ia avânt și să se îndrepte pe calea cea bună. Dintre profesori răspunde numai Damaschin Bojinca (*Un memoriu al lui Damaschin Bojinca cu privire la starea și reorganizarea învățământului public în Moldova, în 1849* — publicat în *Revista politică și literară*, Blaj, I (1906), p. 87—90, 104—107 ²⁾); apoi profesorul I. Albineț dela Academia Mihăileană, între altele, propune «să se mai adaoge limba italiană, care va fi nu puțin folositoare pentru literatura noastră».³⁾ Mai răspund și profesorii A. Costinescu ⁴⁾, Th. Sta-

1) *Sămănătorul*, II, vol. III (1903), p. 13—14.

2) Mie inaccesibilă, deoarece exemplarul Academiei Române (cota P. II 2523), dela nr. 1 sare la nr. 8, deci lipsesc tocmai paginile 33—224, în cuprinsul cărora este și memoriul.

3) Memoriul lui I. Albineț publicat în *Revista generală a învățământului*, V (1909—1910), p. 674—680.

4) *Ibidem*, p. 758—761. Să se mai adaoge la aceste articole și următoarea

mati (memoriul acestuia l-a publicat dl. Lăpedatu în *Convorbiri literare*, XLIII (1909), p. 990—1000) și Gh. Asachi, în calitate de referendar al episcopiei școalelor (memoriul publicat — nu se spune de cine, cred, însă, că tot de dl. Alex. Lăpedatu — în *Revista generală a învățământului*, VI (1910—1911) p. 51—56). Dintre propunerile acestora multe sunt și azi de actualitate și deci, publicarea lor constituie nu numai o lumină aruncată asupra trecutului școlii, dar poate servi și prezentului ca îndreptar temeinic. Astfel, Th. Stamati cerea înființarea unei tipografii a școalelor: «cărțile [școlare] să fie un mijloc înlesnitor tinerimei, iar nu de speculație unor persoane egoistice, mai ales pentru începători și copii săraci, cari adese părăsesc școlile numai din lipsa cărților, căci se vând cu prețuri nemăsurate». (*loc. cit.* p. 996).

Aceste editări de material brut analizate mai sus, cuprind uneori și interpretări sau comentarii istorice ale editorului asupra desfășurării evenimentelor, care aveau să pregătească României baza națională a învățământului ei.

* * *

Oricât s'ar înfățișa de disparate contribuțiile d-lui Lăpedatu la istoria literaturii române, îndreptându-se în cele patru direcții cercetate în paginile de mai sus, există totuși însușiri comune care le leagă strâns între ele și le dă o unitate desăvârșită.

Observăm întâi o preocupare mai stăruitoare asupra problemelor literare, culturale și istorice privitoare la Românii din vechiul regat, în comparație cu cei din Transilvania. Autorul lor, născut la Brașov, unde a primit și o parte din învățătură, trece apoi în patria liberă, unde o completează prin studii de specialitate în domeniul istoriei. Aci se identifică tot mai mult nevoilor și tendințelor locale în mijlocul cărora trăia. «Preocupările de acasă» — cum zice d-sa însuși, referindu-se la alți istorici ardeleni — sunt părăsite și le însușește «pe ale celor de aci»¹⁾, potrivitându-se într-o tot marilor ardeleni înaintași ai d-sale: Florian Aaron, Aug. Treb. Laurian, Alex. Papiu-Ilarian, Nicolae Densusianu.

rele: *Întâia reformă școlară în Moldova, 1845—1846*, în *Rev. gen. a învăț.*, V (1909—1910), p. 493—504. republicat apoi sub titlul *Cronica lucrărilor pregătitoare pentru întâia reformă școlară în Moldova, 1844—1845*, în culegerea *Un mănunchiu de cercetări istorice*, p. 64—78. Recomand, însă, citirea articolului în această culegere, deoarece îi urmează, în plus, la pag. 79—120, *anexe*: programe de învățământ din Moldova, liste de profesori și de elevi, pe clase, liste de cărți școlare, etc.

1) Alex. Lăpedatu, *Istoriografia română ardeleană...*, p. 25.

Crescut în cetatea Braşovului, unul din cele mai puternice centre ale ortodoxiei în Ardeal, în jurul vechii şi vestitei biserici a Sf. Nicolae din Şchei, se alipeşte, trecând Carpaţii, intereselor Bisericii autocefale române ortodoxe, întâi colaborator la revista *Biserica Ortodoxă Română*, apoi în *Administraţia Casei Bisericii*, mai târziu în calitate de organizator ştiinţific al vechilor monumente de artă religioasă şi la sfârşit ca ministru al Cultelor. În toată activitatea d-sale, preocuparea de biserică, şi anume de ortodoxie, a urmat o linie ascendentă, fie urmăriind mişcarea culturală şi literară în legătură cu biserica, fie organizarea ei politică.

Aceste puternice simţăminte religioase sunt, de altfel, şi însuşiri alese ale ascendenţilor familiei d-sale. Sunt clar vorbitoare, de pildă, următoarele cuvinte ale istoricului Ion Lăpedatu: «Aici însă e locul să ne plecăm genunchele şi capetele înaintea *divinei Provedinţe* şi s'o adorăm dintru adâncul sufletelor noastre. Nu, Provedinţa nu este o ficţiune eşită din partea cea bolnavă a creerilor umanităţii; ea este buna, dreapta şi înţeleapta conducere a celor create din partea divinului spirit creator; ea e *mâna lui Dumnezeu în istorie*, care înalţă pe unii şi doboară pe alţii» ¹⁾.

Dar mai există o a doua instituţie care — ca şi Biserica — are mândria de a-l fi urmărit pe d-l Lăpedatu dela simplu funcţionar al ei, până la postul de conducător suprem; este Academia Română. Aceasta a jucat un rol de seamă în determinarea activităţii ştiinţifice a d-sale şi în special asupra contribuţiilor istorico-literare. Manuscrisele şi documentele ei, fiind aproape numai de interes istoric şi literar naţional, au dat prilej d-lui Lăpedatu a se consacra, în parte, şi studiilor istorico-literare. Dacă la acestea mai adăogăm disciplina severă de lucru a conducătorilor de atunci ai Academiei, D. A. Sturdza şi Ion Bianu, înţelegem şi mai bine spiritul de ordine, metoda şi claritatea cercetărilor d-sale.

Dacă cercetăm cronologia publicaţiilor d-lui Lăpedatu, constatăm că cele mai multe şi mai însemnate datează dintre anii 1903 — 1908, ani în care, liber de însărcinări politice ce aveau să-l absoarbă mai târziu, a stat în jurul Academiei şi a lucrat.

¹⁾ Text publicat de I. Iupaş, *Cronicari şi istorici români din Transilvania*, p. 289—290.

O altă particularitate, caracteristică tuturor studiilor de istorie literară cercetate mai sus, este naționalismul. Este însă un naționalism profund, care răsare din cunoașterea adâncă a trecutului poporului român și a puterilor lui sufletești. În zadar vom căuta naționalismul d-lui Lăpedatu în combinații sonore de cuvinte, sau în artificii, într'adins căutate, de stil. Il vom găsi însă ori decâte ori vom cerceta convingerile d-sale despre fondul etnic al culturii și civilizației române, despre forțele de regenerare ale poporului, despre puterea lui de asimilare a elementelor eterogene; îl vom mai găsi în îndemnurile pe care le dă generațiilor tinere, în concepția ce are despre minoritățile etnice conlocuitoare în România și în atâtea *fapte săvârșite*, atât în domeniul științific, cât și în cel politic.

Și acum, dacă ne cereți să definim caracterul contribuțiilor istorico-literare ale d-lui Alex. Lăpedatu, iată ce rezultă în mod luminos, pe temeiul analizelor și argumentărilor însăși, făcute mai sus: contribuțiile istorico-literare sunt mai puțin numeroase decât cele istorice. Ele se înfățișează ca *articole și note de amănunt*, cât și ca *priviri mai generale și sintetice* asupra curentelor sau scriitorilor. În cele dintâi găsim întotdeauna informație nouă, bogată, exactă, clar și metodic exprimată; în cele din urmă găsim judecăți foarte obiective, caracterizări documentate și logice, o admirație rațională pentru caracterul etnic al civilizației românești și o încredere viguroasă în destinele acestei civilizații, concepută ca factor de regenerare intelectuală socială, și politică a neamului.

PREGĂTIREA BIBLIOTECARULUI ȘI A BIBLIOGRAFULUI

DE

N. GEORGESCU TISTU

PROFESOR LA ȘCOALĂ SUPERIOARĂ DE ARHIVISTICĂ ȘI PALEOGRAFIE

I. **Stările din țara noastră** ne sunt tuturor cunoscute: în genere nu se cere o pregătire specială, teoretică ori practică, pentru numirea într'un post de bibliotecar sau pentru o însărcinare bibliografică. Și în cazul cel mai bun, atât de rar, când nu primează alte interese decât cele culturale sau măcar cele de bună și dreaptă gospodărie, se caută o persoană inteligentă, harnică, având agonisită o cât de puțină cultură generală, pecetluită sau nu de o diplomă, în sfârșit cineva care se poate mai repede orienta într'o problemă de cultură. Se ține uneori, pe aceleași baze și cu acelaș scop și concurs, pentru ca desemnarea persoanei alese să prezinte garanții mai temeinice.

O foarte nimerită restricție face doar ultima lege a învățământului superior, când pretinde candidaților la postul de director al unei biblioteci universitare nu numai obișnuitele titluri academice, dar și lucrări publicate de specialitate.

Firește, sunt și la noi în țară biblioteci cu respectabilă tradiție, cum e în primul rând Biblioteca Academiei Române, unde se pot forma adevărați specialiști, care au și publicat o serie întreagă de bibliografii, începând cu acea admirabilă *Bibliografie românească veche* de Ion Bianu, Nerva Hodoș și d-l Dan Simonescu. Dar și aci recrutarea personalului, chiar dacă s'ar prevedea la început un stagiu de încercare, nu-i înlesnită de alte criterii mai asigurătoare decât aiurea. Și oricine știe cât e de grea revenirea, când s'a întâmplat să se introducă un element nepotrivit.

Tradiție și cadre au început de asemenea să-și formeze

unele biblioteci universitare și ale Fundațiilor regale: de oarecare grijă s'au bucurat bibliotecile populare, mai ales cele dela sate, însă din vremea ministrului Spiru Haret. Acestea din urmă însă au căzut prea mult în sarcina învățătorilor, fără nicio pregătire prealabilă; cele mai multe de-aceea s'au și irosit de grabă. Opera a fost reluată de Casa Școalelor, iar mai recent de Direcțiunea Culturii Poporului din Ministerul Cultelor și al Artelor, de Casele Naționale și mai ales de Fundația Principele Carol, în cadrul căminelor culturale ce se organizează. Bunele îndrumări din *Cartea misionarului* de d-nii G. D. Mugur și V. Voiculescu, ca și minunata carte de propagandă a d-lui Emanoil Bucuța intitulată *Biblioteca satului* sunt îndeosebi scrise pentru aceste căminuri. Cu o perseverență acțiune de fundare a bibliotecilor se poate mândri și asociația ardeleană Astra. Nu avem însă o legislație bibliotecară de reazem al atâtor bune-voințe, legislație care să prevadă în primul rând formarea unui personal selecționat.

Cursuri temporare pentru bibliotecari au fost încercate întâia oară la noi de Direcțiunea Culturii Poporului și s'au ținut la Academia comercială din București în primăvara anului 1933. Sunt și cercuri științifice, în care bibliografia (e drept, numai a unei specialități) constituie o însemnată preocupare constantă, care a format un mediu organizator în această privință, de exemplu Muzeul Limbei Române și Institutul de istorie națională din Cluj; Institutul Social, Revista Istorică Română, Analele de psihologie și Cercetări literare din București.

Valurile din ce în ce mai mari ale hârtiei ieșite din mașinile tipografice din țară și străinătate aruncă în fața marelui public, a cercetătorilor științifici și literari, o cantitate enormă de lucrări inegale, colportate cu sgomot și expuse atrăgător în toate colțurile. Nevoia strănerii, grupării și secționării acestor produse se impune pe zi ce trece mai mult. Avem, e drept, așa numitul «depozit legal», adică obligația tipografiilor de a trimite unor biblioteci un anumit număr din tot ce se publică în țară. Dar legea se aplică abia în parte, poate și din neadaptarea unor biblioteci la nevoia aceasta a păstrării oricărui gând scris, poate și din lipsa unei bibliografii naționale periodice, singura care ar răsplăti cum se cuvine, prin inserarea publicațiilor, sacrificiul tipografilor.

Nu există însă la noi o revistă cu caracter general știin-

țific (nu comercial, cum e *Buletinul Cărții Românești*, bun și el), care să ne informeze săptămânal, ori măcar lunar, despre activitatea culturală curentă, așa cum s'au făcut unele încercări de scurtă durată, ca *Revista bibliografică* (1903—1904) a lui Nerva Hodoș sau *Buletinul Cărții* (1923—1924), redactat de d-nii Emanoil Bucuța și Perpesicius, ori *Bibliografia României* (1928—1929), întocmită de d-l Gheorghe Adamescu. Listele publicate de Academia Română sub titlul *Creșterea colecțiilor* (1909—) au o apariție prea rară.

Chestiunea depozitului legal sau a unui regim mai liber în depozitarea tipăriturilor este capitală pentru organizarea documentării științifice dintr'o țară. Oameni pricepuți trebuie să-i aplice cu strictețe măsurile. Și tot acest material adunat urmează să fie bine și asigurător păstrat în arhive și biblioteci ordonate în așa chip, încât orice foaie cerută să poată fi imediat pusă la dispoziția cercetătorilor. Anume cataloage sistematice, la alcătuirea cărora se cere o pregătire specială, sunt datoare să conducă pe oricine, în mod lesnicios, la găsirea bibliografiei chestiunilor căutate și la însuși publicațiile care le tratează.

Dar și în afară de această parte pur tehnică, chiar a alege cărțile cele mai potrivite pentru alcătuirea unei colecții, a ști să le procuri mai repede și mai convenabil, a servi agreabil și folositor pe cetitori, sunt lucruri care scapă și unei adânci și alese culturi generale și cer o pregătire, aș zice, profesională.

Ce să mai spunem de evoluția bibliotecilor, care devin din ce în ce mai mult centre nu numai de informație, ci și de orientare, de îndrumare intelectuală? Cum orice depozit de manuscrise și tipărituri e incomplet, fiecare e bine să fie pus în legătură cu celelalte prin adaptarea și extinderea celor mai bune mijloace tehnice. De această rețea suplă, necesară progresului științific din toate țările, s'a interesat însuși institutul internațional de cooperatie intelectuală din Paris, prin publicațiile: *Coordination internationale des bibliothèques* și *Rapports sur les centres nationaux de renseignements*, Paris, 1928.

La congresul mondial de bibliologie ținut la Roma și Veneția în Iunie 1929, s'a cerut stăruitor să se creeze în toate țările, pe lângă biblioteci, oficii naționale de informație și orientare bibliografică. Ca urmare, același Institut de cooperatie intelectuală a publicat *Guide des services nationaux de renseignements*, Paris 1930.

Cu mult înainte, celebra bibliotecă din Lipsca, numită Deutsche Bücherei, a fost organizată ca un vast laborator de bibliografie națională, iar pe lângă Biblioteca Regele Victor Emanuel al II-lea din Roma s'a creat de asemenea, în Noembrie 1931, un centru național de informație bibliografică.

Acestea sunt organizațiuni necesare pentru soluționarea gravei probleme bibliografice, care ni se înfățișează tuturor astăzi, când nici cel mai harnic și mai constiincios erudit nu se mai poate ține singur la curent cu tot ce se publică în domeniul său. Idealul ar fi ca fiecare disciplină ori grupă de discipline științifice din fiecare țară să-și aibă organul ei bibliografic, afiliat unei publicații internaționale, cum s'a încercat cu succes în domeniul fizicei, istoriei și al lingvisticei. Cel puțin așa a fost pusă problema de către Comisia de cooperatie intelectuală de sub egida Societății Națiunilor, pe un teren poate mai propice decât cel politic pentru apropierea dintre popoare.

În fața unei asemenea situații, cât de puțin am făcut noi, Românii, pentru circulația bunurilor culturale! Oamenii meniți să împlinească aceste nevoi, pe lângă editori și librari, sunt bibliotecarii și bibliografii. Firește, ei nu pot face nimic fără de inteligență și fără de suportul unei culturi generale. Dar e tot atât de greșit să se creadă că ei pot face un lucru bun și durabil fără o temeinică pregătire profesională. Pentru aceasta, pe lângă practica dela unele instituții și publicații românești, de care am amintit la începutul acestui articol, e nevoie și de o școală, ori măcar de cursuri speciale.

La noi, începutul învățământul bibliologic datează din anul școlar 1925—1926, când regretatul Al. Sadi-Ionescu, unul din cei mai pricepuți funcționari ai Bibliotecii Academiei Române, a ținut un curs de biblioteconomie la Școala superioară de Arhivistică și Paleografie din București. În Ianuarie 1929, cursul, întrerupt prin moartea primului profesor, a fost reluat de cel care semnează aceste rânduri și continuă și azi, în condițiile grele cu care luptă întreaga școală, nesprijinită îndeajuns, cu toată însemnătatea ei și cu toate că-i unica din țară. Cursurile școlii durează 2 ani și e proiectul să fie extinse la 3 ani. Pentru compararea cu exemplele străine, date mai jos și pentru a se vedea cât de bine e încadrată bibliologia între celelalte studii conexe, toate în raport cu situația dela noi, reproduc aci obiectele predate: paleografia română; expertiza grafică și grafo-

logia; bibliologia (istoria cărții), biblioteconomia (organizarea bibliotecilor) și bibliografia; diplomatica (generală și românească), genealogia și miniaturistica; arhivistica, sigiologia, heraldica și numismatica; instituții vechi românești, vechiul drept românesc civil și canonic; istoria Românilor până la Regulamentul organic, izvoarele interne și externe ale istoriei Românilor; arheologia medievală și modernă.

Acum câțiva ani s'a creat la Universitatea din Cluj o conferință de bibliografie generală, iar la Facultatea de litere din București, unde există o docență în aceeași specialitate, s'a votat de curând o conferință de bibliologie, în înțelesul larg care cuprinde și istoria cărții și biblioteconomia și bibliografia.

2. Ce s'a realizat în străinătate constituie de mult o bogată tradiție. La Paris s'a înființat încă din 1821 faimoasa École de Chartes, care e de fapt un institut de istorie medievală. I s'a adăugat însă din 1880 un curs de bibliografie. Un alt curs tratează despre arhivistică. Intre timp, până la recente modificări, prin care se dă acum o mai mare atenție studiilor bibliologice, a funcționat câțiva ani la Paris, cu titlul de experiență, o Școală particulară de bibliotecari, înființată de Asociația bibliotecarilor americani, însă cu personalul didactic în mare parte francez. Aci, pe lângă teorie, se făceau și exerciții practice, apoi vizite la biblioteci, tipografii, legătorii, fabrici de hârtie, etc. Era de fapt o școală internațională, căci elevii aparțineau la peste 20 de națiuni.

În Germania, pentru bibliotecile științifice și mai ales pentru funcțiunile lor superioare, personalul e pregătit în Universități, în care sunt cursuri speciale de istorie a cărții, a manuscriselor, a bibliotecilor, etc. Inceputul s'a făcut la Göttingen în 1867. Au urmat München, Bonn, Breslau, Frankfurt-pe-Main, Hamburg, etc. Tot pentru bibliotecile științifice, însă la serviciile lor de mijloc, pregătirea se dă în școli independente de bibliotecari. Centrele de instrucție și examene sunt la Berlin, Leipzig și München. Bibliothekswissenschaftliches Institut din Berlin, creat la 1916, are cursurile împărțite la Universitate și la Biblioteca de Stat, unde se face și practica. Durata cursurilor: 4 ani. Se primesc bacalaureați. Se predau: biblioteconomia, studiul cărții și al comerțului german de librărie, catalogarea după instrucțiunile bibliotecilor prusiene, noțiunile de cultură generală științifică și literară, grupările sistematice ale cunoștințelor ome-

nești, bibliografia, paleografia. Pentru personalul bibliotecilor populare învățământul e deosebit și redus. Principala școală e în Leipzig: Deutsche Volksbücherei Schule.

În Italia sunt de menționat: 1. Școala de bibliotecari și arhiviști-paleografi de pe lângă Universitatea din Florență; 2. Școala istorico-bibliografică din Veneția, constituită ca o secție a cursurilor de perfecționare dela Universitate; 3. Școala de biblioteconomie și arhivistică dela Universitatea din Bologna, în care nu se primesc decât doctorii în litere, filosofie ori drept; 4. Școala similară de la Roma, deschisă în 1928-29, e o secție a Școlii superioare de istorie medievală și modernă. Cursurile durează 2 ani. Se învață: arhivistica, biblioteconomia și bibliografia, cu exerciții practice; limbi și literaturi din evul mediu; drept medieval; paleografie latină și diplomatică; paleografie greacă; istorie medievală și modernă; topografie și cartografie medievală.

În Anglia, grija învățământului bibliologic o poartă Asociația bibliotecarilor, care a organizat: a) cursuri prin corespondență asupra următoarelor subiecte: catalogare, clasificare a cărților, serviciul în bibliotecă, etc., pentru fiecare subiect se eliberează un certificat; 6 certificate dau dreptul la o diplomă; b) o școală de bibliotecari, secție a Colegiului Universității din Londra; cursurile țin 2 ani. Asociația bibliotecarilor a mai organizat și cursuri de vară. Marile biblioteci științifice nu cer la recrutarea personalului o pregătire profesională prealabilă. Totuși, absolvenți ai Școlii de bibliotecari au intrat funcționari chiar la biblioteca Muzeului Britanic. De altfel, candidații sunt în genere foarte tineri: 18—19 ani; ei trebuie să fie însă înmatriculați la o Universitate. Dar cei care au absolvit școala de bibliotecari sau cursurile prin corespondență beneficiază de o mărire de salariu.

În Statele-Unite ale Americii sunt 4 tipuri de școli de bibliotecari, tot în strânsă legătură cu Asociația bibliotecarilor: I. Aci se primesc elevi care dovedesc că au lucrat un an într'un Colegiu sau Universitate, au făcut un stagiu de două luni într'o bibliotecă aprobată și au aptitudini de bibliotecar; II. Aci intră numai cei care au 3 ani de Colegiu sau Universitate; la absolvire, se dă o diplomă de știință biblioteconomică. Pentru tipul III se cere candidaților la intrare o diplomă universitară, iar pentru tipul IV se cere și un an de muncă profesională

într-o școală de bibliotecari. Vestită este School of Library Service, deschisă după propunerea lui Melveil Dewey, la 1887 pe lângă Universitatea Columbia din New-York, unde sunt organizate și cursuri prin corespondență, care însă nu dau drept la diplomă. Pe lângă unele biblioteci sau școli de bibliotecari se fac cursuri de inițiere sau de perfecționare. Cea mai mare parte din auditori și în genere din personalul bibliotecilor, cu excluderea posturilor de conducere, o constituiesc femeile.

Dintre țările mai apropiate de noi, e de amintit că la Universitatea din Viena se țin încă din 1862 cursuri de bibliologie; în Polonia de asemenea la mai multe Universități; în Rusia există școli speciale superioare pe lângă bibliotecile publice din Moscova și Leningrad; chiar în Bulgaria e un curs de biblioteconomie la Facultatea de istorie și filosofie din Sofia.

Dar țara vecină cu cea mai interesantă organizare nouă a pregătirii bibliotecarilor e, de sigur, Cehoslovacia. Educația profesională se dă în:

1. Cursuri de 3 săptămâni, organizate de Ministerul Instrucției, pentru a pregăti personalul bibliotecilor publice din localitățile cu mai puțin de 10.000 locuitori;

2. Școală națională de bibliotecari, cehă și germană. Durata: un an. Formează personalul bibliotecilor publice din localitățile cu mai mult de 10.000 locuitori;

3. În fiecare școală normală, bibliotecarii municipali fac în fiecare an mai multe lecții asupra bibliotecilor. (Asemenea lecții au fost cerute și la noi de d-l Profesor universitar Ion Simionescu într-o comunicare ținută la 5 Aprilie 1932 în Secția bibliologică a Institutului Social, despre editură și bibliotecă);

4. Profesori-adjunți sau lectori țin prelegeri de biblioteconomie și conduc exerciții practice la Universitățile cehe din Praga și Bratislava și la cea germană din Praga;

5. La Universitatea Carol din Praga și anume la Facultatea de litere există: a) Cursuri de biblioteconomie pentru a forma personalul bibliotecilor științifice și administrative; pentru funcțiile inferioare, durata cursurilor e de două semestre; pentru funcțiile superioare, durata e de patru semestre; diploma primului an e necesară pentru a trece dintr'un ciclu în celălalt; b) O catedră de bibliosofie, al cărei titular e în același timp directorul cursurilor precedente.

Iată acum programul celor două cicluri:

I. Introducere în știința bibliotecilor. Legislație bibliotecară. Noțiuni generale de administrație. Bibliografie generală. Cataloage. Istoria și starea actuală a bibliotecilor țării. II. Legislația tiparului. Depozitul legal. Administrarea bibliotecilor științifice și speciale. Bibliografie specializată. Cataloage. Istoria și starea actuală a bibliotecilor din străinătate. Istoria tipografiei. Invățământul practic constă în mânuirea repertoriilor, în lucrări bibliografice, catalogări, exerciții de administrație (registre), etc. Se fac apoi vizite în imprimerii, legătorii, biblioteci, librării, etc.

Regulamentul din 1919 pentru legea Bibliotecilor comunale publice prevede la articolul 45 condițiile de numire a bibliotecarului: «Conducerea unei biblioteci publice se încredințează unui bibliotecar (sau bibliotecară) special numit. Pentru această funcție se va alege o persoană inteligentă, cu cunoștințe în literatură și în organizarea bibliotecilor... Pentru o bibliotecă destinată unei populații mai numeroase de 10.000 locuitori, se poate numi bibliotecar (sau bibliotecară) numai o persoană care a absolvit cel puțin o școală superioară (fără a avea neapărat studii academice) și care a trecut, după un studiu special de un an, examenul de bibliotecar. În comunele care au 2.000—10.000 locuitori, bibliotecarii vor fi absolvenți ai unei școli comunale și vor fi absolvit cursul de bibliotecari...»

3. **Concluzii** se pot mai bine fixa după expunerea comparativă de mai sus. Problema pregătirii profesionale a bibliotecarilor și a bibliografilor a fost pusă mai amplu cu prilejul Congresului mondial bibliologic din Iunie 1929 dela Roma-Veneția. S'a procedat cuminte trimițându-se din vreme un chestionar Asociațiilor de bibliotecari sau bibliotecarilor de seamă din mai multe țări. Răspunsurile au fost publicate de d-l Gabriel Henriot în *Revue des bibliothèques* din același an. Anchetă amplă a făcut și Institutul internațional de cooperatie intelectuală din Paris. Răspunsurile au fost strânse într'un volum publicat în 1935 (vezi bibliografia dela sfârșitul articolului de față).

Au fost puține păreri, după care nu era nevoie de școli anume pentru formarea profesională a bibliotecarilor, ci se accentuau doar avantajele unui stagiu la o bibliotecă special calificată, sub supravegherea unui bun bibliotecar mai vechiu. Cei chestionați au răspuns însă în marea lor majoritate în favoarea cursurilor teoretice necesare, alături de care să coexiste o parte de aplicare practică. (În toate aceste indicații alătur

bibliotecarilor pe bibliografi, deși se face din ce în ce o mai clară distincție între cele două categorii. E, de sigur, anevoie ca aceeași persoană să fie în aceeași măsură și una și alta, bibliotecarul fiind în primul rând un administrator, iar bibliograful un informator științific. Dar pregătirea le este aproape aceeași, iar colaborarea dintre ei este strict necesară. Biblioteci mari, ca Deutsche Bücherei din Lipsa, cuprind funcționari cu speciale sarcini administrative, iar alții cu precise misiunii bibliografice. Și sunt mulți partizani pentru sistemul rotației funcționarilor înăuntrul unei biblioteci).

Cursuri de bibliologie sau chiar școli speciale s'au înmulțit dela războiul cel mare încoace, mai ales în țările care au o asociație a bibliotecarilor și a iubitorilor de carte. La noi se crease într'un timp o asemenea asociație și nu-i nici acum — pe cât știu — formal disolvată, dar n'a activat. Despre repunerea ei în acțiune s'a vorbit adesea, însă nu-i încă fapt îndeplinit. Secțiunea bibliologică a Institutului Social Român, înființată în Martie 1929, a desbătut, în legătură cu redresarea dorită a asociației acesteia, și problema pregătirii bibliotecarului, despre care a ținut o comunicare la 12 Aprilie 1932 cel care iscălește articolul de acum. De sigur, viitoarea organizare a învățământului bibliologic e de așteptat nu atât dela inițiativa în genere târzie a statului, cât dela solidaritatea profesională a bibliotecarilor.

S'ar putea organiza și la noi, așa cum s'a și făcut o încercare isbutită, amintită mai sus, din partea Direcțiunii generale a educației poporului, cursuri variabile și temporare, de una sau mai multe săptămâni, cu predarea noțiunilor indispensabile formării funcționarilor din micile biblioteci publice sau populare. Dar trebuie dela început să ne gândim la toate categoriile de bibliotecari, cu formarea de care are nevoie fiecare. În primul rând intră funcționarii superiori ai bibliotecilor științifice și ai marilor biblioteci publice. (În nădejdea că vom avea și de acestea din urmă. Până acum, nici capitala țării nu dispune de o mare bibliotecă publică, așa cum au de mult nu numai capitalele occidentale, ci și ale țărilor balcanice). Bibliotecarii instituțiilor de mai mică importanță și asistenții sau ajutoarele din marile biblioteci formează o a doua categorie.

Pregătirea tuturor trebuie să se facă prin cursuri speciale, dându-se însă și părți de practică ori stagiu în biblioteci însemnă-

tatea cuvenită. Cursurile de grad înalt urmează, în principiu, să fie înglobate Universităților sau școlilor superioare înrudite, ca secții ori institute bibliologice. Celelalte grade pot fi cuprinse în școli de bibliotecari, alăturate unor biblioteci alese, în care elevii să facă practică. La aceste școli se pot pregăti, în parte măcar, și viitorii librari, sistem introdus cu succes în Polonia. Numai diplomații unor asemenea studii, să aibă dreptul de a ocupa funcțiuni în bibliotecile publice. Odată intrați în funcțiune, și mai ales după trecerea unui eventual stagiu provizoriu, bibliotecarii să se bucure de ocrotirea unui statut profesional, cu toate garanțiile de imparțialitate.

Nu sunt partizanul cursurilor prin corespondență, prin care nu știi cui te adresezi și silești pe fiecare elev să înghită un șablon de lecție.

Programul unei școli de bibliotecari poate fi cules din modelele expuse mai sus. Rămâne de subliniat că învățământul practic: înregistratul cărților, redactarea fișelor, catalogarea, etc. e cel puțin tot atât de important, cât și învățământul teoretic.

Înainte oricărei pregătiri profesionale, candidații de bibliotecari trebuiesc examinați din punctul de vedere al orientării lor firești: au calitatea ordinei, a metodei, suferențe de sfârșit, asimilarea cunoștințelor diverse, răbdare, amabilitate? E potrivită deci și în această selecționare aplicarea procedurii nou al controlului psihotehnic.

Pentru îmbogățirea și înfrumusețarea cunoștințelor profesionale slujesc mult schimburile de funcționari dela o bibliotecă la alta, mai ales stagiile în bibliotecile din străinătate și participarea la Congresele internaționale de bibliologie. Dar e mai prudent a sfârși articolul înainte de a pași prea departe în țara visurilor.

BIBLIOGRAFIE

1. JAMES DUFF BROWN, *The librarian*, în *Manual of Library Economy*, fourth edition, edited and revised by W. C. Berwick Sayers, London, Grafton & Co., 1931, în —8°, p. 66—76.
2. EMANOIL BUCUȚA, *Școli de bibliotecari* în *Buletinul cărții*, II (1024), p. 93—95.
3. Columbia University, *Announcement of the School of Library Service*, New-York, Columbia University Press, 1935, în —8°, 54 p. (Buletin of information, thirty-fifth Series, nr. 33).
4. GABRIEL HENRIOT, *La formation professionnelle des bibliothécaires*, în *Revue des Bibliothèques*, an 39 (1929), p. 121—154.

5. HANS HOFMANN, *Der Volksbibliothekar. Seine Aufgabe, sein Beruf, seine Ausbildung.* Im Auftrage der Deutschen Zentralstelle für volkstümliches Büchereindesen, herausgegeben von..., Leipzig, Quelle & Mayer, 1927, in —8° mare, XII + 144 p.
6. *Legea Bibliotecilor Comunale publice din Cehoslovacia, dela 22 Iulie 1919* [cu regulamentul ei], în Boabe de grâu, an. I (1930), p. 192—199.
7. FRITZ MILKAU, *Der Bibliothekar und seine Leute*, în *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*, Zweiter Band (Bibliotheksverwaltung), Leipzig, Otto Harrassowitz, 1933, in —4°, p. 635—716.
8. ELENA PINTO VECCHI, *L'Éducation professionnelle des bibliothécaires*, trad. par M-me S. Dupuy, în *Revue des Bibliothèques*, an. 44—45 (1933—1934), p. 34—81.
9. Société des Nations, Institut international de coopération intellectuelle, *Rôle et formation du bibliothécaire. Étude comparative sur la formation professionnelle du bibliothécaire*. Paris, Imprimerie Darantière à Dijon, 1935, in —8°, 385 p.
10. ALBANO SORBELLI, *L'insegnamento della Bibliologia e Biblioteconomia in Italia, con notizie sull' insegnamento all' estero*, Bologna, Nicolo Zanichelli, 1916, in —8°. 47 p. (Biblioteca del 'Archiginnasio', serie II, nr. XXX).

DIN VIAȚA DE STUDENT A LUI CONSTANTIN HURMUZACHI LA VIENA

DE

PROF. MIHAI POPESCU

SUBDIRECTOR LA ARHIVELE STATULUI DIN BUCUREȘTI

Mihail Sturza, ajuns la domnia țării Moldovei, după Regulamentul Organic, în conducerea treburilor țării a avut de îndurat multe greutăți și o opoziție dâră din partea boerilor.

Dorința lui de a aduce oamenii, așezămintele și gospodăria orașelor pe o cale mai bună și la o temeinică rânduială s'a izbit, chiar dela început, de opoziția boerilor.

Aceștia nu se puteau împăca cu norocul care l-a favorizat pe Mihai Sturza și repetau în continuu: «a uitat că mai ieri se afla în această tagmă, din care a ieșit spre a fi înălțat la vrednicia de șef al țării».

Era zicala pe care, de altfel și el împreună cu boerii mari, o susținuse împotriva fostului domn, Ion Sandu Sturza.

Cum în obiceiurile vremii erau clevetirile și uneltirile, boerii au început să acționeze în felul acesta.

De aceia, încă din 1835, abia un an și câteva luni după ce luase Mihai Sturza domnia, aflăm o petiție către Curtea rusească, socotită ca protectoare, petiție însoțită și de un memoriu amănunțit, în care se aduc o mulțime de invinuiți Domnului¹⁾. Astfel se spunea, că:

are o adunare alcătuită în principiul ei prin nenumărate nelegiuiri;

dregătoriile sunt puse la mezat;

dreptatea se dă celui ce plătește mai mult;

cinstea, proprietatea și toate «soțialnicile închezeșluri» sunt călcate fără nici o mustrare de cuget prin jicnirea Regulamentului, a legilor și formelor de guvernământ.

Invinuiți grave ce au produs o impresie neplăcută la curtea

1) Uricarul vol. VIII. pag. 120 — 159.

țarului, fără însă să aibă alte urmări, de cât doar o scrisoare prietenească din partea generalului Kisseleff¹⁾).

În această scrisoare Mihail Sturza era sfătuit ca:

«să caute liniștirea spiritelor și readucerea în jurul său a unor oameni, pe care țara îi respectă» și apoi ca încheere îi arată că «ar fi nevoie de a schimba pe câțiva din boerii săi cu alții mai binevăzuți de opinia publică și cari prin prezența lor în sfatul țării ar da mai multă cumpănire guvernului».

Rezultatul petiției la Curtea rusească nemulțumind pe boeri, aceștia vor să întrebuinteze alt mijloc.

Vor să ponegrească pe Domn în fața Europei apusene folosindu-se de articolele ce se vor publica în gazetele vremii.

De aceia caută să atragă de partea lor pe studenții trimiși la studii în străinătate.

Unul dintre studenții prinși în mireaja uneltirilor boerești a fost și Constantin Hurmuzachi, care, cum vom vedea mai departe, începe în cursul anului 1836 să publice o serie de articole împotriva lui Mihail Sturza, în gazetele vieneze și germane²⁾.

Boerii vor să atragă atențiunea curților vieneză, prusiană, franceză și engleză împotriva lui Mihai Sturza, pentru ca acestea la rândul lor să intervină în favoarea boerilor asuprași de acesta.

Nereușind nici în această direcție boerii nu se dau bătăuți și atunci pun la cale «Conjurația federativă» a comisului Leonte Radu, care împreună cu alți vre'o 80 de boeri încearcă un complot direct împotriva Domnului și a Rusiei.

Conjurația cerea înlăturarea protectoratului rusesc și deci și a domniei lui Mihail Sturza și formarea unui protectorat din Anglia, Franța, Austria, ca toate la o laltă să «protejurasca» țara Moldovei și s'o pue la cale precum se vor îndemna³⁾.

Pentru reușita acestei idei pare să fi fost câștigat atât Ion Cămpineanu din Țara Românească, cât și consulul francez Colson.

Ion Cămpineanu a întreprins chiar o călătorie în apus,

1) Uricarul vol. VIII pag. 120 — 159.

2) Vezi documentul ce se publică mai jos.

3) Hurmuzachi, *Docum*, Supl. I. pag. 130.

pentru ca să câştige Franța și Anglia la această idee¹⁾. La înapoierea în țară din această călătorie Ion Cămpineanu a fost surghuinit la mănăstirea Mărgineni.

Așa că chiar dela început, domnia lui Mihail Sturza a fost o domnie destul de spinoasă.

* * *

Documentul ce publicăm mai jos este raportul, din 14 Octombrie 1836, al lui Ausberg, funcționar polițienesc, către Ministerul de Interne din Viena.

Din raport aflăm că guvernul austriac, sesizat de faptul că atât presa vieneză cât și în cea străină publică numeroase articole defavorabile Domnului moldovaan, Mihail Sturza, dă ordin ca să se cerceteze și să se afle autorul acestora.

Augsberg cercetează și prin mijloacele ce-i stau la îndemână dă de firul chestiunii și caută să-l descurce până în cele mai mici amănunte.

Autorul principal reese că este Constantin Hurmuzachi, fiul lui Docsache Hurmuzachi, proprietar, din 1804, în Bucovina.

Raportul este foarte important. Din el aflăm starea civilă a lui Constantin Hurmuzachi: student silitor, anul al 4-lea la drept, de 24 ani, locuște în Leopoldstadt 636, la văduva unui fost profesor, este din Cernăuca (Bucovina), locuște împreună cu un frate mai mic Docsachi, deasemeni student și cu prietenul său de la Iași, Lascăr Rosetti, care studiază tot dreptul.

Docsachi Hurmuzachi, tatăl lui Constantin, înainte de a trece în Bucovina a fost mare vistier și mare agă în Moldova, iar mama sa Elena era născută Murguleț.

Constantin Hurmuzachi în orele libere obicinuind să frecventeze cafeneaua grecească, se întâlnea cu diferiți boeri moldoveni, cari erau în trecere sau veniți pentru scurt timp la Viena. În Cafeneaua grecească Hurmuzachi face cunoștința cu Dionise Heberle, care era corespondent al gazetei «Leipziger-Zeitung» și acesta reușește să afle dela Hurmuzachi vești din Moldova, pe care, fără știrea acestuia le alcătuește în articole și le trimite gazetei ca să le publice.

Ziarul «Allgemeine-Zeitung» din Viena intrigat de veștile publicate de «Leipziger-Zeitung» însărcinează pe corespondentul

1) Mih. Popescu, *Contribuții la istoria dinaintea Unirii Principatelor*, București 1932.

său Hoppe să afle izvorul și aflându-l, merge direct la Hurmuzachi și-i propune să scrie articole pentru ziarul său privitoare la starea politică din Moldova, unde Hurmuzachi avea multe legături de rudenie și de prietenie.

Hurmuzachi scrie vre'o 20 de articole, în mai multă vreme, și le dă pe rând lui Hoppe să fie publicate în «Allgemeine Zeitung».

Cum rudele și prietenii lui Hurmuzachi din Moldova erau prizoniți de Mihail Sturza, articolele toate erau împotriva Domnitorului.

La ură împotriva Domnitorului îl îndemna și prietenul său Lascăr Rosetti.

Cercetarea făcută de poliție în potrivea lui Hurmuzachi și apoi și a lui Lascăr Rosetti, scoate la lumină o mulțime de chestiuni importante pentru noi prin cunoașterea familiilor acestor doi fii de boer; dar tot odată—prin cercetarea celor doi corespondenți—Heberle și Hoppe, și alte chestiuni interesante arătându-ne cum își procurau pe vremurile acelea corespondenții gazetelor străine știri privitoare la Principatele române.

În afară de studenți, corespondenții se mai foloseau de marii negustori de coloniale, cari aveau legături cu țările noastre. Așa iese în evidență magazinul *Baronului Sima* și «Reyer și Schlik» ce-i aducea știri despre Italia, apoi magazinul «Die Gebrüder Martyn».

Correspondenții mai primeau apoi știri interesante de la diferite persoane din jurul Curții imperiale, ajungându-se până la camerista împărătesei domnitoare și a împărătesei mame.

Pentru o mai completă lămurire necesară celor ce s'ar interesa de această chestiune publicăm mai jos raportul lui Ausberg, care este cu atât mai interesant, cu cât păstrându-se în arhiva Ministerului de Interne și Justiției ce era așezată în subsolul Palatului de Justiție din Viena, a ars odată cu palatul, când i s'a dat foc în vara anului 1927 de mișcarea bolșevică, așa că originalul nu se mai găsește.

1836 Octomvrie 14.

Euerer Excellenz,

In Folge des an mich gelangten hohen Auftrages vom 9/13 August d. J. den Verfasser mehrerer in auswärtigen Blättern, insbesondere aber jener in der «Allgemeine Zeitung» erscheinenden heftigen unanständigen und selbst ehrenrührigen Artikeln gegen die Personen der Hospodars der Moldau, Fürst Michael Sturdza, auszumitteln, habe ich unter Benützung der mit dern erwähnten hohen Auftrage an mich gelangten Andeutungen, dass der gedachte Verfasser ein sicherer Hurmusaky aus Czernowitz, dann Roseoris rekte Rosetti aus Jassy sein dürfte, alsogleich die nöthigen Verfügungen getroffen, deren Resultat hiermit Euerer Excellenz in Ehrfurcht unterlegt wird.

Der in Frage stehende Constantin Hurmusaky ist in Czernauka, in der Bukowina gebürtig, 24 Jahre alt, griechisch nicht unirter Religion, ledig. Hörer der Rechte des 4-ten Jahrganges an der hiesigen Universität. wohnt in der Leopoldstadt Nr. 636. bei der gewesenen Profesors Gathin Furlaci Dessen Vater Docsaky von Hurmusaky ist gegenwärtig Gutsbesitzer in der Bukowina und seit 1804 in die österreichischen Staaten eingewandert. Vor dieser Zeit war er in der Moldau ansässig, bekleidete die Würde eines Oberkämmerers und Grossagas. Auch seine Mutter Helena, geborene von Murgulez, ist die Tochter eines der angesehensten moldauischen Bojaren.

Bis zu seinem 20-ten Lebensjahre war Constantin Hurmusaky bei seinen Eltern, hatte sich die Zeit über zu seinen Rechtsstudien vorbereitet, die er unterstützt mit allem Nötigen im Jahre 1832 an der hiesigen Universität begonnen und bis auf die Prüfung aus de Gerichtsordnung im heurigen Jahre mit sehr guten Fortgangsklassen beendete.

Er war diesfalls ordnungsmässig als Studierender hierorts in den Vormerkprotokollen angeführt und mit der erforderlichen Aufenthaltskarte versehen.

Die bezüglich seiner Person eingeleitete Beobachtung lieferte das Resultat, dass er fleissig seiner Studien oblag, in den studienfreien Stunden aber das sogenannte griechische Kafféhaus und angesehene hier in Wien sich aufhaltenden adelige moldauische Familien, besuchte.

Mit ihm wurde auch sein jungerer ebenfalls hier studierender Bruder Doxachi an allen den erwähnten Orten bemerkt, wobei derselbe jedoch immer eine ganz unter geordnete Rolle spielte.

Nachdem zum Behufe einer gründlichen Überzeugung in der vorliegenden Angelegenheit die Visitation in der Wohnung des Hurmusaky sich als nothwendig darstellte, so wurde diese unter bankalämtlichen Vorwande vorgenommen.

Unter den, dem Hurmusaki abgenommenen Schriften, befanden sich mehrere Aufsätze und Manuskripte, welche offenbar die Moldau und auch den im Frage stehenden Fürsten Sturdza betreffen, dann mehrere Briefe des

Laskar Rosetti an Hurmusaky im Wien, welche nicht bezweifeln lassen, dass dem Schreiber in der Person jenes letztern der Verfasser mehrerer, die Moldau betreffenden in der «Allgemeine Zeitung» erscheinenden Aufsätze, genau bekannt sei. Ausserdem fanden sich noch mehrere griechische und wallachische Briefe vor, die aber grösstentheils von Angehörigen Hurmusakys an ihn geschrieben sind und nur theilweise Nachrichten über den Stand der Dinge in der Moldau enthalten. Auf die vorgefundenen Papiere die diesem Berichte in A. B. und C. ehrfurchtsvoll beigeschlossen sind, gestützt, wurde der kommissionellen Vernehmung des Constantin Hurmusaky geschritten, aus welcher laut seinem Protokolle in D. folgende Umstände hervorgehen. Der durch das gegen ihn stattgehabte Kriminalverfahren bekannte Dionisius Häberlie, hat er sich seit dem Jahre 1835 zum Geschäfte gemacht in den Kafféhäusern im Wien herumzugehen, Neuigkeiten jeder Art sammeln, selbe in Form von Berichten aus verschiedenen Ländern zu verfassen und an mehrere ausländische Zeitungsredaktionen gegen Entgelt einzuschicken, auf welchem Wege sohin derlei Mittheilungen öffentlich in den betreffendem Blättern erscheinen. Zufälligerweise sei nun Häberlie auch in das sogenannte griechische Kafféhaus in der Stadt gekommen und hätte ebenfalls durch Zufall in Erfahrung gebracht dass Hurmusaky über die Fürstenthümer Moldau und Wallachei aus dem Grunde immer interessante aber auch zugleich verlässliche Nachrichten erhalte, weil er mit den angesehensten Familien dieser Länder theils bekannt theils selbst verwandt sei. Die Nachrichten von dorthier hatten aber in diesem Augenblicke ein grosses Interesse für Häberlie, da er in Erfahrung gebracht hatte, dass es zwischen dem Fürsten Michael Sturza und den Bojaren, zu öffentlichen Reibungen gekommen sei und die letzteren sowohl bei der türkischen als auch bei der russischen Regierung klagen in der Art eingereicht hätten, dass Sturdza, das von den beiden Schutzmächten, Türkei und Russland, feierlichst sanktionirte organische Statutverletze, verderberliche Missbräuche privilegiere, Ämter, Würden und Richtersprüche an die meistenden Verkäufe, mit einem Worte, dass ihm anvertraute Amt eines Hospodares missbrauche.

Häberlie habe nur durch seine Ansprüche über alle diese Punkte den Hurmusaky ausholen lassen, die diesfälligen Notitzen gesammelt und sie ohne Wissen Hurmusakys an die Redaktion der «Leipziger Zeitung» eingeschickt, von welcher sie auch durch das genannte Blatt veröffentlicht worden sind.

Die «Allgemeine Zeitung» nahm derlei Artikel auf, gab unter einem, ihrem in Wien besoldeten Korrespondenten Hoppe den Auftrag auszusprechen, von wem dieser herrühren. Dieser ihr Korrespondent hatte bald ausgemittelt dass Häberlie diese Artikel an die «Leipziger Zeitung» eingesendet und sie aus den Mittheilungen Hurmusakys geschöpft habe, der ihm diesfalls unwissend gedient hätte.

Hoppe habe sich nun directe an Hurmusaky um derlei Mittheilungen gewandt, und selbe auch von ihm erhalten, als in der «Allgemeine Zeitung» ein Artikel erschien, welcher eine Wiederlegung des Häberli-schen Aufsatzes über die fragliche Angelegenheiten der Moldau sein sollte, und der gleichsam den Verfasser einer Unwahrheit beschuldigte.

Hurmusaky schreibt diesen letzten Aufsatz dem von Phillipsborn zu der ihn als bestellter Agent des Fürsten Sturdza in dessen Interesse geschrieben

haben soll. Hurmusaky leugnet nicht, dem Hoppe mehrere Aufsätze die Moldau und Walachei betreffend gegeben zu haben, kann sich jedoch nicht mehr auf die Zahl derselben genau erinnern. Er glaubt ungefähr 20 Artikel und zwar eigenhändig geschrieben zu haben, die er so in meistens in Abschrift dem Hoppe zur Einsendung an die «Allgemeine Zeitung» übergeben habe.

Diese Artikel sind nicht alle öffentlich erschienen und in den erschienenen Artikeln seien dahin Abänderungen wahrscheinlich durch die Redaktion geschehen, dass Ausdrücke gemildert und manche Stellen ganz weggeblieben sind. Übrigens habe Hoppe auch selbst derlei Aufsätze verfasst in dem er Erzählungen von Thatsachen, Charakter, Schilderungen und dergleichen aufgefasst und so hier zusammengestellt habe,

Zu diesen Mittheilungen verschiedener Art hatte ihn der Umstand bestimmt dass er in der Moldau viele Verwandte und Bekannte habe, die bereits durch Sturdza ungerechtes Benehmen überhaupt gekränkt, ja sogar durch jene Aufsätze in der «Allgemeine Zeitung» beleidigt und in den Augen der Welt herabgesetzt werden wären.

Er habe demnach gleichsam als Vertreter ihrer Sache auch wieder auf dem Wege der Öffentlichkeit ihre Ehre verteidigen und nebst bei den beiden Schutzmächten Aufschlüsse über den wahren Stand der Dingen geben wollen. Um nun diesfalls mit Gründlichkeit zu Werke zu gehen, habe er alle jene Daten benützt die ihm aus eigener Erfahrung bereits über die Sache bekannt waren. Solche dann mit Mittheilungen jener Leute verbunden die von den genannten Ländern kamen und vermöge ihrer Angesehenen Stellung auch die verlässlichsten Auskünfte in dieser Gelegenheit zu geben im Stande waren.

In der letzten Beziehung macht er hierorts die Fürsten Ghica aus Bukarest, den alten Fürsten Sutzo, einen sichern Polianis, dann den Lupu Balsch gewesener Justiz Minister in der Moldau, namhaft.

Ausser diesen angeführten Personen hätten ihn während seines hiesigen Aufenthaltes noch viele Personen besucht, die aus der Moldau hierher gekommen sind und sowohl ihn als auch seinen Vater genau gekannt hätten, welcher zur Zeit der Emigration im 1821 derlei Flüchtlingen willig Unterstand und sonstige Unterstützungen hätte angedeihen lassen.

Gerade derlei Leute wären durch Sturza's Benehmen nach Hurmusakys Ansicht an meistens gekränkt und es schien ihm ein verdienstliches Werk zu seie, ihre Rechte und jene eines Ganzen Landes zu vertheidigen.

Es scheint nach dem weitem Inhalte jener Aussagen dass Hurmusaky auch nach in der Vermuthung steht derlei öffentlich erschienenen Artikel hätten ihre Wirkung nicht verfehlt und Sturdza hiedurch eingeschüchter zur Mässigung bestimmt worden.

Übrigens Erklärte er Kenntniss davon zu haben, dass Sturdza sich die möglichste Mühe gab, den Verfasser über derlei erschienenen Aufsätze auszukundschaften, zu welchem Ende er nicht nur Späher nach Wien geschickt sondern auch den Philippsborn verpflichtet habe den Hoppe zu einem öffentlichen Widerruf zu bestimmen, welcher für diesen letzteren jedoch äusserst-unangenehm sein musste. Um nun dieses zu verhüten habe er (Hurmusaky) noch einem weiteren Aufsatz in Form eines Briefes datiert aus Jassy geschrieben, welcher den Zweck haben sollte unter Androhung seiner Veröffent-

lichung durch die «Allgemeine Zeitung» vermöge seines Inhaltes des Philipsborn zu bestimmen. Von einem weitem Andringen um einem öffentlichen Widerruf des bereits erschienenen Artikel abzustehen. Übrigens seiner durch Hoppe versichert worden dass Pilat um alle die genannten Aufsätze gewusst, manche derselben als nicht zur Veröffentlichung geeignet erklärt habe, die sohin auch unterblieben wären. Auch von denn obgedachten Briefe aus Jassy hätte Pilat gewusst und ihn auch wirklich dem Philipsborn eingehendigt.

Hurmusaky so aufrichtig er das Verfassen dieser Aufsätze eingesteht läugnet hartnäckig, ausser dem Zweck einer gerichten Abhilfe des gegründeten Beschwerden auf dem Wege des Rechts eine andere Absicht gehabt zu haben und sucht sich von jedem Verdacht eines anderwertigen hierdurch erzielten Sträflichen Vortheils zu reinigen, auch behauptet er nie gegen Entgelt derlei Aufsätze geschrieben zu haben.

Er beruft sich diesfalls auf das Zeugnis Hoppes der auch in seiner Vernehmung diesen Umstand vollkommen bestätigt.

Was seine Verbindungen mit Laskar Rosetti anbelangt so gibt er hierüber an, dass dieser ihm schon als Knabe bekannt gewesen, oft in sein Vatershaus gekommen wäre und sich auch nie die gegenwärtig gemeinschaftliche Wohnung gezogen habe, um nur als Freunde immer beisammen zu sein. Rosetti habe um den Umstand gewusst dass er (Hurmusaky) den Hoppe die Notizen über die Moldau liefert und auch derlei Artikel stets mit der grössten Aufmerksamkeit gelesen, auch ihrer in seiner von Karlsbad aus unterhaltenen Korrespondenz erwähnt, Übrigens lege weder er noch Rosetti revolutionäre Gesinnungen, seien nie Anhänger der Propaganda gewesen, sondern wissen was ihnen als österreichischer Unterthane für Pflichten zustehen. Ebenso läugnete er hartnäckig sich damit befasset zu haben, die aus Frankreich ausgehenden Broschüren in unerlaubten Wege an sich zu bringen und noch weniger auf irgend eine Weise zu verbreiten, mit welchem Lande er überhaupt in gar keiner Relation stehe.

In Folge der Angabe Hurmusakys wurde nun zur ämtlichen Vernehmungen des Wilhelm Hoppe geschritten.

Dieser gibt in seinen gehorsamsten Anrohen in dem Protokolle an, dass er sich bereits seit mehreren Jahren hier in Wien aufhalte und darin seinen Erwerb finde, dass er immer während Korrespondent für mehrere Auswärtige Zeitungen sei und dafür ein nicht unbedeutendes Honorar beziehe. Er meint diesfalls erstens die «Allgemeine Zeitung» mit einem jährlichen Honorar von 1200 Florin, zweitens die «Hamburger Zeitung» mit 800 Florin und drittens die «Schlesische Zeitung» mit 300 Florin namhaft. Unter den Quellen aus welchen er seine Mittheilungen für die genannten Zeitungen schöpfte, bezeichnet er vor allen andern den K. K. Hofsekretär Pilat, sonst will er noch von Kaufleuten derlei interessante Mittheilungen erhalten haben.

Was seine, von Hurmusaky erhaltenen Mittheilungen in Betreff der Moldau betrifft, so müsse er die von Hurmusaky gemachte Angabe bestätigen. Hoppe, bekannte ohne Umtriebe, dass er die von Hurmusaky erhaltenen Artikel meistens in den Austrücken an die Redaktion der «Allgemeinen Zeitung» eingesendet habe, und nur einige, die nach seiner Meinung und nach jener der Pilat zur Veröffentlichung nicht geeignet gewesen wären, habe er zurück behalten, in welchen wesentlichen Punkte auch die in der weiteren

Einlage befindliche Aussage des Schreibers des Hoppen, Joseph Budina, übereinstimmt. In allen und jedem dürfte die Zahl der weggesendeten Artikel bei 32 gewesen sei.

Ferner stellt Hoppe nicht in Abrede, dass er von Hurmusaky einen weiteren Aufsatz in der Form eines Briefes aus Jassy erhalten habe, dessen Zweck gewesen sein soll, den Philippsborn welcher im Interesse des Fürsten Sturdza einen Widerruf in der «Allgemeine Zeitung» für alle jene Artikel begehrte, welche Hoppe von Hurmusaky empfangen und sohin an die «Allgemeine Zeitung» zur Veröffentlichung eingesendet hatte, zu bestimmen, von dem weiteren Andringen in Betreff des Wiederufes abzustehen. Ob nun Philippsborn auch wirklich abgestanden sei, glaube Hoppe vermuten zu können,

(In zwischen erschien in der «Allgemeine Zeitung» diesfalls ein förmlicher Widerruf, ob nun dieser von Hoppe oder Phillipsborn oder bloss von der Redaktion berrühre, konnte bis jetzt nicht mit Gewissheit vernuthet werden).

Dass Hoppe die vorgenannten Artikel wie auch seine sonstigen Mittheilungen ohne Censur bewilligung von Seite hierortigen Behörden an die Redaction der erwähnten Zeitungen einsendete, ist durch sein eigenes Geständniss dargetan, daher er sich der Censurübertretung nach dem Hofdekrete vom 28. Juni 1798 und Regierungscircular vom 21. Oktober 1825 schuldig gemacht hatte und er demnach dem hiesigen Magistrate, als politische Behörde erster Instanz anzuzeigen wäre, damit selber das amtliche Verfahren gegen ihn als kompetent Behörde einleiten könne. Ob ein derlei Verfahren auch gegen Constantin Hurmusaky als den ersten Verfasser dieser Artikel in Anordnung zu bringen sei, dürfte vorhin dem Ermessen der oben genannten Behörde anheim gestellt bleiben.

Nach dem ich es in Folge des Hurmusakischen Untersuchung für meine Pflicht hielt, auch in Betreff des Dionis Häberle recte Heberle das Nötige zu veranlassen, so liess ich auch in dessen Wohnung unter mauthämtlichen Vorwande einer Visitation vornehmen. Bei selben wurde dessen sämmtliche Korrespondenz hierher, dann viele Briefe vorgefunden, welche die Redaction von verschiedenen auswärtigen Zeitungen an Heberle geschrieben hatte, und aus welchen zu entnehmen ist, dass er der beständige und förmliche besoldete Korrespondent dieser Redaction sei.

Heberle in der weiteren Anlage hierorts vernommen läugnet keinen Augenblick dass er nach seiner Entlassung in 1835 aus dem K. und K. Provinzial Strafhause, zwar anfänglich versucht habe auf einem anderen Wege, als jenem eines Zeitungskorrespondenten sich seinem Erwerb zu sichern, spätär aber über seine Fruchtlosigkeit seiner Bemühungen wieder zu seiner gedachtem ursprünglichen Erwerbsart zurückgekehrt sei. Er stehe nun mit genannter Redaction als beständiger Korrespondent in ununterbrochenen Briefwechsel, und zwar

1. für den «Schwäbischer Mercur» gegen eine jährliche Remuneration von 400 Fl. und Ersatz des Auflaufenden Briefporto.

2. Für die «Hanoverische Zeitung» gegen ein jährliches Honorar von 200 Fl. und Ersatz des Postporto;

3. Für die «Breslauer Zeitung» gegen ein Honorar von 200 Fl. und Briefporto Ersatz;

4. Für die «Leipziger Zeitung» um gleicher Bedingung wie die Breslauer.
5. Endlich für «Die Vossische Berliner Zeitung» gegen ein jährliches Honorar von 400 Fl.

Welche Artikel er den besorgten Redactionen geliefert hätte, könne er durch seine ihm ämtlich abgenommenen Korrespondenzbücher beweisn aus welchen durch seinem Schreiber die Berichte an dieselben abgeschrieben worden wären.

Die in den eben gemeldeten Zeitungsblätter vorkommenden Artikel, stimmen auch wirklich mit den Korrespondenzbüchern die durchgängig mit ziemlicher kronologischer Genauigkeit geführt worden sind, überein. Bei Vergleichung der Korrespondenzbücher, mit dem vom Euerer Excellenz hohem Hofdecrete vom 18. und 25. August d. J. an mich übermachten Zeitungsblätter, ergab sich dass Heberle der Verfasser der fraglichen beanstandeten Artikel sei, nämlich auch jener wovon der Abnahme des Leopold Ordens rücksichtlich des Freiherrn von Hormayer die Rede war und welcher in der «Leipziger Zeitung» in Nr. 177 von 25. Julie d. J. erschienen ist, Heberle bekannte hierorts ohne Zögern dass er der Verfasser dieser Artikel sei und fügte bei, derlei Mittheilungen meistens dadurch zu erhalten, dass er den Tag über sich öfters in das Kaufmanns-Gewölbe «Zur Goldenen Flöte» am Graben begeben, wo ausgesehene Männer aus allen Ständen, bloss nur Neuigkeiten zu erfahren, sich einfänden. An diesem Orte würden nicht nur alle Tags Begebenheiten sondern auch die Cronique scandaleuse, mit unter auch Dinge die Staatsverwaltung angehe und nicht selten sehr richtige Geheimnisse zur Sprache gebracht.

Von vorgedachten Personen machte Heberle den K. K. Kämmerer Pensionisten Stabsoffizier und Schwager seiner Excellenz des Grafen Mitrowski, Grafen Klebesberg, namhaft, der alles das was er von seinem Schwager hört, ohne Vorenthalt wieder in dieser Coterie «Zur Flöte» weiter erzählte. Durch den Bruder seiner Excellenz des Grafen Hardegg, der sich sowie manchmal der Kriegspräsident selbst an dem erwänten Orte einzufinden pfegte, würden die Militärangelegenheiten, Beförderungen und dergleich verlautbar, auch nicht selten die Äusserungen des Grafen Klam dort wieder erzählt, die demnach meistens interessante Dinge betreffen.

Auch der Beichtvater Ihrer Majestät, der jezt regierenden Kaiserin, fände sich daselbst ein, und äussere sich über Vorgefallenheiten bei Hofe. Ebenso kommen in diese Coterie der K. K. Kammerherr Graf Lichtenberg und Baron Joseph von Schweiger, die in der Regel ebenfalls sehr wichtige Dinge mittheilen.

Was insbesondere die militärischen Angelegenheiten Anbelangt, so wäre es nach Heberles Äusserung überhaupt nicht schwer zu ermitteln, was sich ergebe in dem die Hofagenten immer hofkriegsrätliche Beamten fänden, welche ihnen Gegenstände diesbezüglich als Amtgeheimnisse erklärt werden können, anvertrauen. So kämen fast täglich die Agenten Böhm, Schindler dann, der Advokat Plauer in die öfters erwähnte Coterie und erzählten, was in militärischer Beziehungen an Erheblichkeiten vorgefallen sein.

Auch der Platz Oberleutenant von Seitz, sei mit seinen Mittheilungen an diesem Orte nicht zurückhaltend. Übrigens besuche Heberle mehrere Hofparteien, die er aus alter Zeit herkenne, namentlich die Kammerfrauen ihrer Majestät der regierenden Kaiserin Hillebrand und die Kammerfrau ihrer Majestät

der Kaiserin Mutter, Hoffinger, auch der Hofkontrollor Adjunkt, Latour, liefere ihm mehrere Artikel die den Allerhöchsten Hof betreffen. Derlei Personen erzählen Heberle verschiedenen Tatsachen von ihrer Umgebung welche sohin von ihm zu Mittheilungen für die Zeitungs Artikel benützt werden.

Doch haben alle diese nach Heberle's eigenem Eingeständniss von solchen Mittheilungen kein Vorthail, wohl aber freut es dieselben wenn Artikel erschienen die dem Allerhöchsten Hofe zur Ehre gereichen. Auch durch die Umgebung des Landgrafen Fürstenberg, erhält er mit unter sehr interessante Neuigkeiten, die dieselbe überhaupt fortwährend aus dem Geheimen Cabinette zu erhalten scheint.

Was die diplomatische Gelegenheiten beriffit so erklärte Heberle als seine Quelle, den von Bodenhausen und dessen Athaché, Reinfelder, welcher ihm auch manche Daten mittheile, die er durch den türkischen Geschäftsträger Mavrojeni in Erfahrung bringt. Dasselbe sei auch der Fall mit dem englischen Botschaftscourier Liversey. Übrigens beziehe er noch über den Orient Notizen durch das Grosshandlungshaus Baron Sima und durch die Briefe verschiedener türkischer und griechischer Kaufleute, die er zu diesem Behufe in dem Kaféhouse am alten Fleischmarkt in der Stadt, aufsucht.

Über Ungarn erhalte er Nachrichten durch Baron Dietrich, und durch das Grosshandlungshaus Reyer und Schlik Notizen über Italien.

Ferner übersetze er aus den im Orient erscheinende Zeitungen als: Le Journal Grec, Ministeriel, Le Lotus, la Grece régénérée, Le Journal de Smyrne, Le Moniteur Ottomane; verschiedene interessante Artikel und schicke sie an die mit ihm Korrespondierenden Redactionen ein, welche auch mit dieser Arbeit sich zufrieden erklären, da sie derlei Zeitungen aus welchen die Übersetzungen genommen sind, nicht halten.

In Ansehung der Notitzen über die Fürstentümer Moldau und Wallachei erklärte sich Heberle durch Zufall in Erfahrung gebracht zu haben, dass zwischen den Fürsten Sturdza und verschiedenen Bojaren zu Streitigkeiten und Beschwerden gekommen sei und hiedurch eine förmliche Oposition entstanden wäre, die das Einschreiten entweder Russlands oder der Pforte als der eigentlichen Schutzmächte dieser Länder notwendig machen würden, wodurch diese Sache ein politisches Interesse bekommen habe. Derlei Notizen wären dem Heberle wichtig gewesen, er habe daher sich diesfalls an einige hiesige griechische Handelsleute namentlich *«Die Gebrüder Martyn»*, welche ihm über die Dinge in der Moldau Aufschlüsse gegeben hätten.

In dieser Zeit sei ein Graf Moruzy von Iassy gekommen, dieser habe ihm auch von diesem Orte verschiedene Erzählungen gemacht, aus welchen gesammelten Mittheilungen, er nur Zeitungsartikel verfertigt habe. Sein Kopierbuch Nr. 4 und die der Reihe nach folgenden diesfälligen Copierbüchern enthielten derlei Artikel und zweifelt keinen Augenblick jene Artikel für die seinigen zu erklären, welche in den Zeitungen für welche er als Korrespondent genommen wurde erschienen seien und mit seinem Korrespondentz, Heberle, seiner Aussage nahm, ihm nicht entgangen sei, dass in der *«Allgemeine Zeitung»* Artikel erschienen sind, welche eine Entgegnung auf seine eigenen Artikel sein sollen.

So sehr derlei Entgegnungen, Persönlichkeiten, gegen ihn (Heberle) selbst enthalten hätten, habe er doch hierüber geschwiegen und vielmehr, da er

verschiedene Winke erhalten habe, dass man gegen die Verfasser, alles wider den Fürsten Sturdza erscheinenden Artikel klagsam antreten werden, in seinen Zeitungen Notizen einrücken lassen, die sogar eine indirekte Verteidigung Sturdzas enthielten.

Er beruft sich auch in dieser letzten Beziehung auf den Inhalt seiner Kopierbücher. Übrigens stellt er nicht in Anrede, gewusst zu haben, dass Hoppe der Einsender der Moldauer Artikel in der *«Allgemeine Zeitung»* sei, und dass der genannte, diese Artikel durch den mehrmals erwähnten Constantin Hurmusaky, erhalten habe. Über den Vorhalt wie sich Heberle erlauben konnte, gedachte sämtliche Artikel ohne Zensurbewilligung ins Ausland zum Drucke zu befördern, erklärte sich derselbe dass derlei Mittheilungen für eine Privatkorrespondenz bisher angesehen habe, in welchem Glauben er durch diesfällige Äusserungen des verstorbenen Hofrats von Braulig bestärkt worden sei.

Über die Frage unter welcher Adresse er seine Mittheilungen an die Betreffenden Redaktionen absende, gab mehrere derselben in seinen Vernahmsprotokolle an, bei welchem Anlasse auch die allerdings sehr erhebliche Aufklärung verschafft war, dass er alle seine Briefe unter der Adresse Mates et Böck Wohlzeile, vis-à-vis der Post erhalte. Da sich unter den Papieren des Heberle auch ein Brief vorfand, dessen Inhalt beweiset, dass er vor einiger Zeit von irgend einer Seite auf eine ihm neuerlich bevorstehende Untersuchung Aufmerksam gemacht worden sei, so wurde er auch in dieser Hinsicht vernommen, jedoch betheuerte er nicht zu wissen von wem diese Mittheilung herrühre.

Die gegenwärtige Untersuchung mit Heberle gibt keinen Zweifel Raum, dass dessen Verbindungen ungeachtet seiner Vita ante acta, fortwährend noch immer sehr ausgebreitet sind, wodurch er sich um so brauchbarer für auswärtige Journalisten darstellt.

Als ein ziemliches Grad von wissenschaftlicher Bildung an Gewandtheit sich erprobt findet, durch die er selbst sehr geheime Quellen zu erforschen weiss von welchen er bisher dort den angemessenen Gebrauch machte, wo er überwiegende Vortheile zu erlangen hoffte.

So gefährlich sich solche Individuen im Allgemeinen darstellen, so dürfte doch einerseits von ihrer gewonnenen Verwendung sich immerhin viele erspriesliche Dienste erwarten lassen und tritt insbesondere bei Heberle die Betrachtung ein, dass er des erlangten Decenius wegen, nach den früheren Erkenntnissen des Magistrates mithin auf keinem Falle Ausserlandes gewiesen werden kann. Ferner aber auch seine Wissenschaftlichen in das Ausland beförderten Artikel in politischer- und staatsbürgerlicher Beziehung, keine solche Tendenz enthalten, solche ein strengens Verfahren erheischten. In welcher Art und ob etwa noch nach den Betrachtungen, die aus den blossen Zensurvorschriften sich gestalten, gegen Heberle vorzugehen sein, erlaube ich mir bei den vorausgeschickten Umständen den hohen Ermessen Eurer Excellenz ehrfurchtsvoll zu unterbreiten. Um so hier in Betreff des Lascar Rosetti die gehörig entsprechenden Aufklärungen zu erhalten in wiefern auch er theil an den betreffenden Korrespondenzen genommen habe, liess ich seine Rückkehr von Karlsbad genau überwachen, und als diese am 25. August d. J. erfolgte, auch bei ihm gleichfalls unter Mautämthliche Vor-

wande eine Visitation vornehmen, wobei nicht ganz unwichtige Papiere vorgefunden wurden.

Lascar Rosetti ist, nach dem mit ihm vorgenommenen gehorsamst vorliegenden Protokolle, von Jassy in der Moldau gebürtig, 20 Jahre alt. Sein Vater ist ein angesehener Bojar in der Moldau und seine Familie hat durch die angeblichen Verfolgungen Sturdza's viel gelitten.

Er erklärte womit auch die hierortigen Verhandlungen übereinstimmen dass er um die Rechtswissenschaft zu hören nach Wien gekommen sei, im Verlaufe seines hiesigen Aufenthaltes habe er ein mit Constantin Hurmusaky bereits in Cernovitz als Knabe begonnenes freundschaftliches Verhältniss wieder erneuert, wohne mit demselben gemeinschaftlich und habe vor demselben gar kein Geheimniss, dennoch sei auch Hurmusaky in seine Familienangelegenheiten genau eingeweiht.

Von diesem freundschaftlichen Verhältnisse müssen auch seine an Hurmusaky in Wien aus Karlsbad geschriebenen Briefe zu zeigen. Er stellte nicht in Abrede in diesem Briefwechsel den Umstand mehrmals zur Sprache gebracht zu haben, dass Hurmusaky an den Korrespondenten der «Allgemeine Zeitung» Notizen über die Moldau übergeben haben, die sohier öffentlich in dem erwähnten Journale erschienen wären. Derlei Artikel hätten ihn als den Sohn eines angeblich bedrückten Bojaren ausserordentlich interessiert und er könne nicht verneinen dass er alles aufgeboten habe dem Hurmusaky diesfalls Notizen zu liefern. Er habe demnach auch an seine Angehörigen und Bekannten nach Jassy geschrieben, um nur zuverlässige Details über die Moldauer Angelegenheiten zu erhalten. Sein diesfälliges Bemühen sei nur theilweise von gutem Erfolge begleitet gewesen, den auf die meisten Briefe habe er nur eine höchstungenügende oder gar keine Antwort erhalten.

Erfolgreicher wären die Briefe von den Fürsten Ghika, in Bukarest, und einem seiner Freunde Cristopulo gewesen, welche beide ihm diesfalls interessante Notizen mitgetheilt hätten die er sohier wieder an Hurmusaky befördert habe. Ausserdem habe er noch mehrere Briefe eingesendet, welche andere Personen aus den berührten Ländern erhalten hätten.

Alle derlei Mittheilungen wären nun von ihm benützt worden und obwohl er nie selbst als Verfasser derlei Zeitungsartikel aufgetreten war, so habe er nicht selten, dem ihm als Zeitungskorrespondenten benannten Hoppe Notizen mündlich mitgeteilt, die derselbe sohin nach seiner eigenen Überzeugung als Zeitungsartikel benützt habe.

Aus den Aussagen Rosettis ist zu entnehmen, dass unter den noch hier anwesenden jungen Moldauer ein ziemlich vertrautes Verhältniss bestehe, wie derselbe behauptet, scherzweise, Spitznamen geben ohne jedoch hiebei eine sträfliche Absicht gehabt zu haben, welche Behauptung sich durch die bei Rosetti vorgefundenen Schriften und Briefe, theils aber auch durch die hierortigen bezüglich der studierenden aus dem Auslande gemachten Wahrnehmungen bestätigt.

Unter diesen von Rosetti mit ihren eigentlichen und erhaltenen Spitznamen eingeführten hier befindlichen genauen Bekannten, befindet sich auch niemand der in irgend einer Beziehung als bedenklich bekannt ist.

Doch wurde nur noch durch Rosetti ein sicherer Predesco genannt, welcher ein Moldauer ist, sich einige Zeit hier aufhielt ohne zu irgend einer

ungünstigen Wahrnehmung Anlass gegeben zu haben, der aber nachdem er lange in München gewohnt habe, aus besonderer Vorliebe für Frankreich nach Paris gereiset sein soll.

Unter Rosetti's Schriften wurden auch mehrere Hefte, theils Gedichte, theils sonstige Aufsätze vorgefunden, welche über die Correcten politischen Ansichten des Verfassers derselben billigen Zweifel erheben lassen.

Darüber zur Rede gestellt entschuldigte er sich damit, dass er derlei Aufsätze aus mehreren ihm nicht mehr dem Namen nach errinnerlichen Büchern abgeschrieben habe. Rosetti beteuerte übrigens niemals an politischen Untrieben theil genommen zu haben, dessen er auch nach der hierortigen Notizen und Erhebungen nicht beschuldigt werden kann und dürfte daher bezüglich dieses Rosetti blos die bei Hurmusaky sich der Anlass dazu darstellen an den hiesigen Magistrat die geeignete Mitteilung zu machen.

Über den Professor Tollhauser gibt Hurmusaky und vorzüglich Rosetti an, dass sie ihm zu Zeit kennen gelernt hätten, in welcher derselbe mit einem sicheren Palade, dem Sohne eines nun mehr verstorbene Moldauschen Bojaren, nach Wien gekommen sei und sich einige Zeit in Wien aufgehalten habe wo er in die angesehensten moldauischen Adelligen Familien, die sich eben hier aufhielten, Zutritt erhalten hätte.

Diesen Tollhauser erklärte Hurmusaky und Rosetti als gänzlich theilnahmslos an allen jenen Artikeln die über die Moldau in der «Allgemeine Zeitung» erschienen wären, daher auch erst Benannter bei Gelegenheit, als sich in dieser Beziehung Vermutungen verlautbarten eine Erklärung in der «Allgemeine Zeitung» habe einrücken lassen, dass er keineswegs der Verfasser derlei Artikel sei.

In Erwartung der weiteren Befehle Eurer Excellenz in betreff aller vorgenannten in der fraglichen Angelegenheit befangenen Individuen, habe ich einstweilen bloss dieselben immer genauer Überwachung unterziehen lassen, deren Resultat ich für den Fall ungesäumt zur hohen Kenntniss in Ehrfurcht bringen werde, als solches von irgend einer Erheblichkeit sein sollte.

Wien am 14. Oktober 1836.

(ss.) **Ausberg.**

(Arhiva Ministerului de Interne și Justiție din Viena No. 9330 din 1836).

DOUĂ PROTESTE ALE LUI IOAN SANDUL STURZA VOEVOD

DE

ALEXANDRU BĂLEANU
DIRECTORUL ARHIVELOR STATULUI DIN IAȘI

Dintre domniile pământene orânduite în urma revoluției lui Tudor Vladimirescu din anul 1821, aceea care e mai puțin cunoscută, deși în deajuns de importantă prin noua stare de lucruri, pe care părea că voește s'o introducă în Moldova, este domnia lui Ion Sandul Sturza.

Această domnie a dat naștere unei strașnice opoziții din partea boerilor refugiați în Bucovina.

Intre altele ei învinuiau pe Domn că s'au pus dări grele pe țară și boieri, așa că țara geme, că dările se încasează cu strașnicie ceea ce revoltă țara, că înaltul cler e și el supus la dări, că veniturile mănăstirilor grecești au fost sechestrate pentru Domnie, că cutia milelor a fost golită, iar sumele afectate pentru diferite ospicii de umanitate au fost vărsate în casetele sale, că a scutit de plată pe cei mai avuți dintre birnici, încărcând pe cei mai săraci și de câtea lte abuzuri de felul acesta¹⁾.

Intre dosarele vechiului subsecretariat de Stat al Moldovei, păstrate la Arhivele Statului din Iași, se află și un dosar, care nu numai că ne informează asupra stării financiare a Moldovei în timpul domniei lui Ioan Sandul Sturza, dar din care se poate vedea perfect de bine cât de pătimasă a fost critica și cât de nedrepte au fost acuzațiile, care sau adus primului Domn pământean de adversarii săi²⁾.

1) Hurmuzachi, *Docum. Supl. I. IV.* p. p. 28—31 și Gh. Ghibănescu în *Arhiva Genealogică*, cml. I No. 4, 5, 6, p. 75.

2) Dosar No. 66., Tr. 1764, Opis 2013.

Din actele aflate în dosar dăm publicității două, date cu puțini ani înainte de moartea fostului Domn, întâmplată la 3 Februarie 1842¹⁾.

Ioniță Sturza ne apare ca un om demn, care caută să spulbere toate acuzațiile nedrepte ce i s'au adus de «gonașii» lui, ca un mare patriot și ca un om cu totul dezinteresat, care, primind «frâul ocârmuirii» în niște împrejurări grele «când țara era prădată, boerimea fugită peste hotar, norodul împrăștiat, orașul ars, liniștea țării înfricoșată mai în toate zilele din partea eteriștilor, care nu încetau de la țări streine a urzi chipuri să intre iară în țară», când visteria țării era cu totul sleită, în aceste împrejurări el a făcut tot ce i-a stat în putere spre a restabili în țară ordinea, liniștea și siguranța, jertfind pentru aceasta nu numai «interesele și liniștea sa», dar dând visteriei «și însuși însemnăturile care îi fuseseră hotărâte ca o leafă»; ne apare ca un om drept și milostiv, care n'a îngăduit nimănui să se folosească «din paguba orfanului și a văduviei», câștigându-și din această pricină, mulți dușmani; ne apare în sfârșit ca un animat de cele mai curate și neprihănite simțiminte naționale, ca un om hotărât în acțiune, care n'a urmărit altceva decât ridicarea țării, sporindu-i prestigiul.

«Cugetul Domniei Mele», spunea el «în adresul» scris la Silistra în 25 August 1822 către toți cinstiții și credincioșii boeri patrioți moldoveni, «împreună cu dumneavoastră din început când mă aflu ca și dumneavoastră și lucrători împreună la nevoile patriei, au fost ca să lucrăm cele spre folosul patriei și tuturor simpatrioților; aceasta am cugetat, aceasta am și urmat.

«Dar fiindcă pre mine pronia cea dumnezească și îndurarea prea milostivului împărat m'am deosebit de dumneavoastră, eu însă nu mă osăbesc și tot în buna lucrare ce am cugetat mă aflu; de vreme ce milostivirea dumnezească m'au învrednicit a ajunge la obștescul scop, văd însă că inimile dumneavoastră nu s'au curățit, iubirea de câștiguri nedrepte n'ați depărtat, pătımirea cea sufletească unul asupra altuia în loc să se șteargă cu totul, vreți a o adăoga, lucru ce nouă nu ne este primit, și vă hotărâm ca toate mărșăviile să le lepădați, înbrăcându-vă

1) Albina Românească, Nr. 11, 1842.

și în inimă și pe din afară trupul cu însuși aceasta: să iubești pre aproapele tău ca însuși pre tine.

«Iubind nu aveți să căutați osăbite intereseuri, nu aveți să zavistuiți unul altuia, nu aveți să vă prigoniiți, pentru că o masă a dragostii avem pusă de Domnul Dumnezeu înaintea noastră cu sărutare nefățarnică.

«Și prea puternicul împărat varsă bogatele milostivări ale sale către toți deobște și deopotrivă fără să facă vre-o osăbire, ci numai cele legiuite și căzute, cerând dela fiește care crutare a simpatrioților noștri cu credincioase slujbe către Inaltul Devlet. Ce sunt dar prigonirile, zavistiile și ne iubire cu altul, fără numai că vă asămănați Muntenilor, care pentru a vă arăta drepti Moldoveni, câte sudori de sânge am vărsat, Domnul știe?

«Vă hotărâsc ca nici cum să vă mai rămâie altceva în socoteală, decât obștesc folos și îmbrățișare cea fără vicleșug între toți.

«In putere dată, aceasta hotărâm, aceasta am să urmez, aceasta am s'o și îndeplinesc»¹⁾.

Cu aceste curate gânduri și frumoase intențiuni venea să urce tronul Moldovei noul Domn.

Greutățile financiare însă în care se zbătea țara și opoziția îndârjită a adversarilor săi politici l-au împiedicat să urmeze cum ar fi dorit și să facă țării sale și poporului său tot binele pe care ar fi voit să-l facă.

Dacă actele publicate mai jos n'ar avea altă importanță, au măcar pe aceea, că dovedesc în deajuns netemeinicia acuzațiilor aduse lui Ioniță Vodă Sturza de către adversarii săi, că el ar fi vărsat în casele sale anumite venituri ale statului; căci nu putea fi acuzat de necinste Voevodul, care a dat Visteriei cu totul sleite a statului «însuși rusumaturile care îi fuseseră hotărâte ca leafă» și pe care, la adânci bătrânețe și când nu mai era Domn, îl urmăresc, din toate părțile creditorii.

«Ioniță Sturza a fost», cum drept l-a judecat domnul N. Iorga²⁾ «un om foarte stimabil și un Domn bun. A venit în domnie sărac și tot sărac a părăsit-o.»

1) Copia «adresului» la Arhivele Statului din Iași Doc. pach. 141, No. 48.

2) Hurmuzachi, *Docum.* X p. 81.

Cătră Cinstita Postelnicie

Am primit adresul Cinstitei Postelnicii din 13 a următoarei luni supt No. 378, în alăturare cu copie dipe noța cinst. Consulat Elinesc supt No. 357, precum și o copie di pe un zapis ca din partea mea dat la mâna unui Aristovol, grec papistaș, cuprinzător că i-aș fi dator cu 2085 galbeni olandezi pentru niște lucruri ce aș fi luat dela el. Asupra căruia am cinstea a răspunde, că pe pomenitul ce acum se arată de creditor mie, nici mai înainte l-am știut, nici l-am cunoscut, fără numai în vremea aflării mele în Țarigrad ca un telal au venit la mine cu două varometri, din care pe cel mai bun, fiind englizăsc l'am cumpărat cu 400 lei, numărându-i peșin banii, când atunci aducând și doi copii ai săi și jăluindu-se că are casă grea, cu ceiace puțința m'au slobozit, l'am miluit, fără să mai cumpăr altăceva dela dănsul sau să-l tocmesc să-mi fie capuchihae la ministerie curților strine (sic) din Țarigrad, căci ar avea zapis de tocmală făcută cu el. La anul 1825 mi-au fost scris ca să-i trimit 20.000 lei ce s'ar fi făcut liafa lui, când atunce i-am răspuns ca să-mi trimată mai întâi zapisul de tocmală cu dănsul, pentru că eu nu-l cunosc de capuchihae și nici este tocmnit de mine și cererea sa este fără nici un temei, căci eu am avut capuchihae pe fiul meu, carile ca o casă a mea ce era de-l tocmia pe acesta capuchihae către ministrii curților streine, dela care ar fi trebuit și liafa, iar el până acum au păzit tăcere. Acum văd întru această còpie de zapis cerând dela mine 2085 pe niște lucruri, adică două tabacheri cu diamanturi, două ceasornici, trii șaluri și un varometron care mi li-ar fi dat pe credit; și ce credit am putut avea eu la unul ce numai odată l-am văzut și m'au văzut și carile de au și fost cu credit cătră neguțătorii Țarigradului, eu cătră dănsul nici cerire am făcut, nici el în mine credit n'au putut avea, când noi Domnii la toți zarafii țarigrădeni n'am avut credit? Dela Moldova mi-am pornit șasă boeri cu șasă slugi, dându-ne poliți Prințipul Vogoride de 12.000 lei la Mahmet Ali Pașa, sarascheriul de Sâliștra; atâta a fost toată sârmaeva noastră, unde ajungând în Țarigrad, după greutățile cheltuelilor de acolo, în câtă vreme am șezut acolo, dacă nu ni-ar fi miluit prea puternicul împărat cu casă de efartimit și altele trebuincioase, negreșit că nu putea [să] ne ajungă numai acei bani cu cheltuelile drumului și celelante dipe loc. Cum dar intrată strămțorare ce ne aflam este de crezut că Aristovulon m'au putut creditarisi de atâta sumă de galbini, în vreme când atunce la 27 Iuni nici am fost cunoscut de Domn, dovadă fiind la aciasta, că prea puternicul Impărat la zi întâi Iuli ni-au hotărât de Domni, pe mine la Moldova și pe Grigorie Vodă la Valahie, fără si se publicarisască pentru pricinile știute. Apoi copia sănetaului este din 27 Iuni și iată dar plastografia vederată, căci fără a [fi] hotărât de Domn, de am putut avea pecete și de m'am putut iscăli V[oel]vo[d] și după ce m'am rânduit Domn au trecut multe zile la mijloc pân[ă] mi-am făcut pecete. Apoi judice Cinst[ita] Post[elnic]ie de este adevărat acest sanet și nu plastograf.

Iar apoi pentru gătire domniei, fiindcă bani nu venia dela Moldova și Valahie, zarafii nu ne împrumuta din pricina d-lui Mihail Vodă Șutu, care era cu mulți bani dator pe la zarafi, nevoia ni-au silit a alerga la milostivirea

Monarhului Sultan Mahmut, rugându-ne prin jalvbă ca să ne împrumute hazneva împărătească; și așa au poroncit de ni-au împrumutat câte cu 400.000 lei; în urmă mi-au venit și dela Moldova o sumă de 40.000 lei.

Acesta este adevărul lucrului precum îl arăt. Iar apoi plăzmuitor pome-nitei còpii îl văd că au fost isteț, găsând vreme și prilej de a spune minciuna fără să s[e] teamă de acel ce cunoaște inimile și răriunchii; însă vicleșugul i-au întunecat minte, puind luna Iuni 27, în vreme când dovezile sânt față că atunce nici Domn eram, nici pecete aveam și cum aș fi putut lua pe datorie acele lucruri, cu cât mai vartos că nici am cumpărat, nici am văzut în mână mea niște asămine lucruri; apoi și cerirea ce face ca să-i plătesc acei bani îmi este cu totul asupritoare mie aceleia ce nici am gândit.

De aceia poftesc pe Cinst[ita] Post[elni]c[ie] ca să facă cunoscut Ocăr-muirii grecești spre a lua în băgare de samă, cum mai înainte de a fi Domn, adică la 27 Iuni, am putut lua pe credit, lucru care starea mea nu rădica de să și încredința câtră persoană că iscălitura și pecete iaste a mea.

Înșelați sunt însă, că pe mine nici ca cum (zic) știința nu mă mustră cât de puțin, ce adevărul acesta este precum mai sus arăt. Și tot odată poftesc ca să s[e] facă cerire la Ocărmuirea grecească, spre a se lua acest fel de hârtie, care să s[e] și treacă în condica stăpânirii ca pe o hârtie ce este plasto-grafă, ca oricând se va arăta numitul cu o asămine cerire, să nu i se ție în samă.

(ss). Ioan Sturz[ă] V[oe]vod.

1836 Mart 28

Iași

Rezoluția.

Se va împărtăși Consulatului Elenesc.

(Arhivele Statului Iași, Secretariatul Statului, Dosar No. 660, filele 53, 54).

2

Pre Înălțate Doamne,

Știută este epoha în care Prea puternicul nostru monarh mi-au încre-dințat oblăduirea patriii: țară prădată, boirime piste hotar, norodul împrăstiet, orașul ars, prințăpatul îngreuet cu feluri de nevoi, aceste toate am găsit pri-mind frăul ocărmuirii.

La o așa vreme, când pe din a fără liniște țării să înfricoșa mai în toate zilili din parte iteriștil[or], ce macar sfărmaț[i], însă dela țări străini nu înceta de a urzi chipuri să intri iarăș la țară și să innoiască celi ci au pricinuit atâte nenorociri, iară pi dinnăuntru nu putu[ră] îngreueri cu țăneri oștenilor trebuitori spre apărarea țării, eu având poroncă să pui la cale toate, ca și liniște la țară să să întoarcă și boirime să vie la patriia sa și oștenii pre

puternicului monarh să fie îndestulați[i], am jârftit nu numai interes, dar și însuș[i] a mea liniște pentru binile obștesc și fiindcă veniturile țării (cuprinzându-să întrânsăli [și] veniturili, între altile și greceștil[o]ri a greco-monastireștil[o]r moșii, cările nu numai era îpuțânați, ce și cu greu să aduna, la o așa jăl[nică] stare undi țara să afla, nu era îndestul să întimpin nevoile aceli, am fost nevoit de am dat vistierii și însuș[i] rusumaturili, ce au fost hotărâti pentru mini ca o leafă, iară vistiriia au rămas datoari și multor feță cu nădejdi să s[e] exoflisască cu vreami din veniturili viitorimii; dar nu s'au putut pentru că abe au început țara a gusta liniște păcii și eu m'am văzut ridicat de oștili împărățaii Rosii, în stare înbunătățată în care s'au aflat atunce țara dovidești că ostinelili meli nu au fost neroditoari?

Dar este știut și din istoriia vecuril[o]r vechi și din celi ce astăz[i] videm dovedit că nici un Domn cât de bini ar vroi a facă, nu-ș[i] află mulțămiri la sâmpatrioții săi, căci în loc de mulțămiri găsești răsplătiri cu rău, în loc de prieteni câștigă dușmani și prigonitori; aceasta am cunoscut și eu aeua, căci toți acei cari în vreme domnii meli nu i s'au ertat a să folosă din paguba orfanului și a văduvii, aceștiea s'au arătat gonaș[i] mii după rădicare me din scaunul Domnii; unii m'au prigonit fățâș, alții au sfetarisât ceia ce au fost incredințat în mânuile lor sau din particularni [ca mea] averi sau din a fiscului; creditorii și cei ce au a lua dela mine și cei ce ar ave drit a ceri îndestulare lor dela fiscul, toți reclemațaiile lor au pornit asupra-mi, cu socotință că eu am fost Domn, eu aș fi dar și în dreptate de a răspundi pentru împrumutările lor; iar predsusfiile au primit tot felul de jalobă fără să țăntiască lor luari aminte la acești două temelniee prințapuri: *Întâi* că faptili unui Domn a vremii ocărmuirii sale nu să cuvin altue a li giudeca, decât suzeranului carlil l-au și rânduit sau celui a cărui cu împărătiască innadins poroncă ar fi pozvolita ce voi, iar nu și predsusfiilor a Prințapatului; și *al doile*, că îndatoririle particularnicei persoanei meli ar ave deosăbită ființă de celi ce s'au îndatorit fiscul când eu am domnit, pentru că deși am poroncit, deși am slobozit țădule, toate acești au urmat în folosul țării, spre a întimpina nevoile ei, iar nu în particularnica me întrebuițari.

Aceasta esti o pricină pentru care pricini di o ființă și la o însuș[i] giudecătorii găsească diosăbită tratațai și hotarări după patimă ce ar ave sau pătrundere măduțaril[o]r din vremei.

Drept aceia văzându-mă pe di o parti învăluit de gonașii mii, iar pi di altă parti amestecându-să întru o ființă și îndatoririli Domnii, și cu particularnicei meli, din pricină că predsusfiile urmiaz[ă] fără dizlegari, protestăluiesc cătră Înălțime Voastră ca un oblăduitoriu țării în numili pre puternicului monarh înpotriva tuturor lucrăril[o]r urmate piste prințapurili mai sus vorovite și mă rog Innăițamii Voastri să binevoiți[i] a da poroncă tuturor predsusfiilor dizlegătoari lucrăril[o]r lor.

Iar eu așa precum mă găsească dator a mă supuni pravilor (sic) patrii, când aș ave a răspundi și giudecată ar naște, pentru orice particularnica me îndatoriri, așămine pentru faptili domnii a vremii mele, nu mă cunosc dator a da cuvânt altul decât monarhului, cari m'au rânduit sau celui ce împărăteasca sa mărire ar însărcina cu acasta, precum și pentru datorile fiscului fiscul ari să le răspundă, iar nu eu, ca unile ce sânt făcute pentru țară, iar nu pentru mini.

Nădăjduesc că porunca Innălțămii Voastre va pune stavilă neorândue-
lil[o]r și că voi afla îndestulare cuviincoasă la acest al meu protest.

(ss) Ioan Sturz[a] V[o]e[vod

1837 Ghenari 25 zili

Rezoluția Domnului.

Primit F[evruarie] 7 1837.

Sfatul nostru va cere anume știință dela fostul Domnu de pricinile
ce să află pornite asupra Mării Sale la deosăbitele instanței giudecătorești
sau administrative și va face lămurire de câte îl privesc personal și câte să
pot socoti numai privitoare însușărilor domnești, ca după această lămurire să
s[e] poată face cuviincioasa lucrare.

(ss) Mihai Sturza Voevod

In 2 Fevr. 1837

(Arhivele Statului, Iași Secretariatului Statului, Dosar No. 660, filele 107--108).

UN MANUSCRIS NECUNOSCUȚ DIN VREMEA LUI NAPOLEON I, REFERITOR LA PRINCIPATELE ROMÂNE.

DE

VASILE LUNGU
PROFESOR SECUNDAR

Oricât de interesante sunt relațiile dintre Napoleon I și Principatele Române, n'au fost cuprinse până acum într'un studiu. Este adevărat, că nu s'a publicat încă întreg materialul referitor la aceste relații, care privesc în mare parte istoria universală.

În Arhiva Ministerului de Războiu din Paris se găsește un manuscris din 1805 intitulat: «Turquie d'Europe (Mémoire topographique et statistique sur la Bessarabie, la Valakhie et la Moldavie, provinces de la)». Acest manuscris al cărui autor este Le Clerc, cuprinde 58 de pagini și are următoarele capitole: I) Commerce de Boudjiak ou Bessarabie, II) Commerce de la Valakhie, III) Commerce de la Moldavie. La începutul fiecăruia din aceste trei capitole există descrierea geografică a provinciei, a orașelor principale, apoi știri despre starea politică, socială și culturală. Din însuș mărturisirea autorului, prezintă în manuscris, a folosit pentru alcătuirea aceste lucrări mai mulți autori, dar de cele mai multe ori dă numai numele autorilor, fără să indice anume și operele lor.

Aceste opere cari i-au servit lui Le Clerc ca izvoare sunt:

1. Nicolas Ernest Kléman, Voyage de Vienne à Belgrad et Kilianova; traducere din nemțește, Neuchatel 1780.

2. Wilhelm Bawr, Mémoire historique et géographique sur la Valachie, Francfort 1778.

3. Elias Abesci, État actuel de l'Empire Ottoman, tom. I; traducere din englezește de Fontanelle, Paris 1792.

4) William Eton, Tableau historique, politique et modern

de l'empire ottoman, tom. II; traducere din englezește de Lefevre, Paris an. VII.

5. Baron de Tott, Les Mémoires sur les Turcs et les Tartares, tom. II, Amsterdam 1785.

6. Louis J. Carra, Histoire de la Moldavie et de la Valachie, avec un dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces, Paris 1778.

7. Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens, Viena 1781 etc.

8. Peyssonel, Traité sur le commerce de la Mer-Noire, tom II, Paris 1787.

9. Voyage en Krimée suivit de la rélation de l'Ambassade envoyé de Pétersbourg à Constantinople en 1793 (Publié par un jeune Russe, attaché à cette Ambassade). Traducere din nemțește de L. H. Delamarre, Paris 1802.

Din această din urmă operă Le Clerc a luat pasagii întregi, referitoare la țările române.

A mai folosit și alte lucrări de mai mică importanță; pentru gurile Dunării, informațiile și le-a luat din Laffitte Clavé, din Duverne de Presle etc.

Care era calitatea autorului acestui manuscris, atunci când a scris despre țările noastre, n'am putut-o stabili. Cu siguranță că ocupa o demnitate importantă în lumea comercială, căci numai așa se explică, de ce căuta să atragă atenția opiniei publice franceze asupra principatelor române și în special asupra bogăției acestora. Mai mult decât atât, el a încercat să dea anumite sugestii cercurilor diriguitoare franceze despre rolul pe care l-ar putea juca Franța în viitoarea desvoltare a Munteniei și Moldovei. Lucrarea a fost scrisă în grabă: de aceea a luat din autorii consultați pasagii întregi, fără să le asimileze, așa că acest memoriu în mare parte, nu este decât o compilație. Se va vedea însă că opera lui Le Clerc are informații, cari o așează între izvoarele necesare de amintit pentru vremea, în care s'a scris, vreme cu multe frământări politice. Manuscrisul a fost scris în Noemvrie 1805, cum atestă la sfârșit însuș autorul cu iscălitura sa.

Contribuția personală a autorului, importantă pentru noi, este ceiace dăm mai jos.

Alexandre I a enfin obtenu de la Porte Ottomane en 1802 que le règne des Hospodars de Moldavie et de Valakhie durerait pendant sept ans et qu'eussent ils ne pourroient être dépossédés que du consentement mutuel des

deux Cours, et que leurs successeurs seroient élus également par elle, ils ne sont plus que tributaires.

Ces deux Provinces, gouvernées actuellement par deux Princes éclairés, pères de leurs peuples, en ressentent déjà les meilleurs effets. Le commerce et la prospérité vont augmenter de plus en plus. Le Prince Constantin Ypsilanti, Hospodar de Valakhie, a le plus grand désir d'avoir des relations d'amitié et de commerce avec la France.

Nous avons eu à ce sujet, plusieurs conversations avec M. le Général Comte de Belleval, Ministre des Affaires Etrangères de son Altesse Sérénissime. Ce gentilhomme françois nous a même communiqué pendant son séjour à Paris, en 1804, sa correspondance avec ce Prince. Nous allons présenter ici le résultat de nos conversations avec M. de Belleval.

J'ai parlé à ce Ministre de plusieurs ouvrages sur la Moldavie et la Valakhie, publiés en allemand et en italien, et de l'Histoire de l'Ambassade Russe à Constantinople en 1793 et 1794. Il m'a dit ne pas connoître les premiers, il m'a témoigné ne pas trop aimer les Russes, et m'a assuré qu'ils tronqueroient la relation de leur ambassade à la Porte. Je lui ai communiqué la Carte de la Krimée, et différens plans des ports de la Mer Noire. Il a été satisfait de ces cartes, et il m'a prouvé connoître parfaitement les lieux. Je lui ai rendu compte du plan de mon ouvrage, il l'a approuvé et a paru en tout être de mon opinion. Je lui ai témoigné le désir d'avoir des mémoires sur la Moldavie et la Valakhie, une carte de cette dernière Province, et la correction de la carte militaire du *Ga' Bawr*. M. de Belleval m'a promis de m'envoyer ses mémoires sur la statistique et le commerce de ces deux Principautés, à son retour à Boukharest, et de me permettre d'en faire l'usage que je jugerois à propos. Il m'a aussi promis de me faire corriger la carte de Bawr et de me procurer celle de Valakhie. Nous sommes convenus d'entretenir une correspondance suivie. Il m'a donné l'assurance de revoir la partie de mon ouvrage qui traiteroit de ces contrées et des Provinces voisines et d'y joindre ses observations. Nous avons ensuite parlé de notre commun *M. de Beaupoil St. Aulaire*, Gouverneur des fils du Prince Ypsilanti.

M. le Comte de Belleval m'a appris qu'il avoit été officier du génie, qu'il étoit passé avec l'agrément de Louis XVI au service de la Pologne où il étoit devenu général, qu'il avoit depuis séjourné pendant plusieurs années en Angleterre, que de là il étoit passé à Constantinople et ensuite au service des Princes de Valakhie, où il étoit Général et Ministre des Affaires Etrangères depuis sept ans.

Nous avons beaucoup parlé de la Moldavie et de la Valakhie; de l'intérêt de la France à ce que ces deux états soient réunis ou gouvernés par un Prince héréditaire et à avoir ensemble de grandes liaisons politiques et commerciales. Je lui ai témoigné mon déplaisir sur ce que la Russie avoit trop d'influence sur les deux Hospodars. M. de Belleval m'observa qu'il étoit impossible aux Princes Ypsilanti et Morusi de s'opposer à l'influence de la Russie, attendu que cette Puissance avoit conquis les deux états, et auroit pu les garder; que par son traité avec la Porte Ottomane, elle avoit obtenu en 1792 que les règnes des Hospodars seroient de sept ans, qu'ils seroient toujours continués pour ce terme, et que leur destitution n'auroit plus lieu sans son consentement, que depuis peu ces conditions avoient été ratifiées de

nouveau, et qu'enfin ces Princes lui étoient redevables de leur souveraineté et parviendroient, peut-être, par son crédit à les obtenir héréditairement.

M. le Comte de Belleval se plaignit de ce que le Gouvernement François reprochoit au Prince Ypsilanti sa conduite à Constantinople, lors de la déclaration de guerre. Il m'observa que ce Prince étant alors premier Drogman de la Porte, avoit été forcé de faire la déclaration qui lui avoit été ordonnée; qu'il n'étoit pas membre du Divan qui avoit résolu la guerre; qu'il n'avoit donc été que son agent. Il m'a déclaré que le Prince étoit souvent venu au secours des malheureux François prisonniers, qu'il en avoit été lui-même le distributeur et avoit correspondu pour eux avec des banquiers et des maisons de commerce de Paris, afin de leur procurer de l'argent.

M. le Belleval me témoigna le désir ardent du Prince Ypsilanti d'être protégé par la France et de traiter avantageusement avec elle. Il m'a montré ensuite des lettres qu'il avoit reçues du Prince depuis son arrivée à Paris.

Ce Hospodar y montroit la plus grande vénération pour Napoléon et s'exprimoit avec force à ces sujets. Il s'y plaignoit de plusieurs drogmans François à Constantinople et de leur conduite, il les avoit parfaitement reçus à leur passage. Il y témoignoit son empressement à obtenir la bienveillance et l'amitié de Napoléon et son extrême désir de les mériter. M. de Belleval me communiqua plusieurs lettres de S. S. ex. le Maréchal Brune, ambassadeur de France à Constantinople. Ce Ministre le remercioit de l'accueil fait à Boukharest à divers agens et drogmans François à leur passage, et témoignoit à M. de Belleval sa reconnaissance des dispositions favorables du Prince et des siennes.

M. de Belleval me fit part ensuite de son désir d'être utile à la France et de son admiration pour Napoléon. Il me donna sa parole qu'il étoit toujours un vrai et loyal François et que j'en verrois la preuve dans les mémoires qu'il me communiquerait. Il m'a paru être parfaitement instruit de tout ce qui regarde la Turquie, la Russie, la Hongrie, etc.... Il m'a également assuré que la Prince Morusi, Hospodar de Moldavie, cousin du Prince Ypsilanti, partageoit les sentimens de celui-ci et qu'ils étoient parfaitement unis. Il m'a assuré qu'ils étoient tous deux exclusivement occupés de faire le bonheur de leurs peuples et de la prospérité de ces Provinces.

Nous regrettons beaucoup que les circonstances nous aient empêché de revoir de Belleval. Je fus dénoncé alors injustement à S. E. de Ministre de de la Police Générale, et peu de temps après M. de Belleval fut arrêté, détenu à S-te Pélagie, et fut invité six semaines après à sortir de France. Il fut soupçonné d'être l'agent secret et l'espion de la Cour de Russie. J'ai été, je puis le dire, assuré du contraire.

Intérêts de la France et de ces deux Provinces

Les changemens politiques survenus depuis l'époque où Pessonel a publié son ouvrage, sont très favorables à la Moldavie, à la Valakhie, à la France, et à diverses Puissances Européennes, pour établir respectivement un commerce considerable; ils ont détruit tous les obstacles qui s'y opposoient.

Les Hospodars de Moldavie et de Valakhie ne sont plus actuellement que des Princes tributaires et vassaux de la Porte Ottomane. La Russie qui

les a rendus presque indépendans de cette Puissance, y entretient aujourd'hui une forte armée. Il est probable que la Cour de Pétersbourg, toujours constante dans ses projets insatiables d'agrandissement et de destruction de l'Empire Turque, alloit soustraire ces deux Principautés à leur Chef Suzeraine pour le devenir; et qu'elle se seroit réunie à la Cour de Vienne pour chasser les Turks de l'Europe, si les intrigues de l'Angleterre ne l'eussent errétée. L'or seul de la Grande-Bretagne à détourné ce comp et a déterminé la Russie et l'Autriche à déclarer la guerre à la France. Mais les victoires de Napoléon et la paix glorieuse qui en à été la suite, vont changer la situation politique de l'Empire Ottoman et affermir encore quelque tems son trôn chancelant.

Les défaites de la Russie et de l'Autriche vont diminuer de beaucoup leurs crédit dans les Cours des deux Hospodars, et surtout la prépondérance et la crainte des forces de la première. Pourquoi Napoléon ne stipuleroit-il pas dans son traité de paix avec la Russie et par de nouvelles négociations avec la Porte des articles favorables à cette dernière puissance et aux Princes de Moldavie et de Valakhie?

L'entière indépendance de ces Hospodars vis-à-vis de la Cour de Russie doit être le premier et le plus essentiel de ces articles. Le second est de rendre le Gouvernement des Hospodars héréditaire dans leurs familles, en les soumettant à reconnoître la Suzeraineté de la Porte, de demander l'investiture de leur Principauté à chaque changement de règne, moyennant la somme actuellement fixée, redevance qui ne seroit plus augmentée. Le troisième obligerait les Princes à payer annuellement le tribut ordinaire, le quel seroit invariablement fixé. Par le quatrième la Porte cederoit au Hospodar de Moldavie le Boudjiak ou Bessarabie, moyennant une angmentation proportionnée dans son tribut annuel. Cette réunion nous paroît aussi importante que nécessaire parceque le Boudjiak est une enclave de la Moldavie.

D'ailleurs cette cession seroit aussi utile à ce Hospodar qu'à la Porte, puisqu'elle sépareroit la Russie de la Turquie d'Europe. Il sera également utile d'engager le Prince de Moldavie de fortifier les places de Bender et d'Akkierman.

Les Hospodars n'étant plus alors soumis impérieusement aux avanies, aux vexations de la Porte, ni obligés de satisfaire continuellement l'insatiable cupidité du Grand-Vézyr et de ses autres principaux officiers, ne seront plus les oppresseurs des Boyards, et ceux-ci les sang-sues et les tyrans du peuple.

Ces Princes entièrement independans et protégés par la France, ne seront également plus aux ordres de la Russie, ni soumis à sa dangereuse influence, et à celle du cabinet de Vienne. Les Moldaves et les Valakes, devenus heureux et libres, n'émigreront plus et n'auront plus le désir de passer sous la domination de ces Puissances. Ces Provinces deviendront un boulevard pour l'Empire Ottoman. Les Hospodars et leurs successeurs, qui devront exclusivement leurs trône à Napoléon, lui témoigneront et à la France, leur reconnoissance en restant ses alliés, et en établissant à¹⁾ un commerce direct avec elle. Ce moyen nous paroît le meilleur pour anéantir l'influence de la Russie et celle de la Cour de Vienne. Ces liaisons un fois établies, le Cabinet de Pétersbourg sera forcé de vivre en bonne intelligence avec ceui de France,

1) Cuvânt indescifrabil.

pour l'avantage de son commerce dans les échelles de l'Euxin, comme nous allons le démontrer.

Il sera également avantageux à l'Empire et aux Hospodars d'entretenir respectivement des Ministres, ou des Commissaires généraux des relations commerciales, revêtus du titre de Chargés-d'affaires. Nous devons donc profiter de nos victoires, et de la bonne disposition des François qui sont au service du Prince Ypsilanti pour créer ces relations.

M. de Beaupoil St. Aulaire d'ailleurs à l'honneur d'appartenir, par les liens du sang, à S. E. Mgr. de Talleyrand.

Il seroit encore également avantageux de permettre à des militaires françois de toutes les armes, de passer au service de ces Princes et de leur envoyer des personnes instruites dans les différents arts, pour exploiter les richesses immenses de ces deux contrées. Cette union seroit fatale à l'Angleterre, puisqu'elle nous procureroit tous les objets propres à nos marines Impériale et marchande, et toutes les autres productions et denrées des Provinces Russes de l'Euxin, ce qui leur porteroit un coup funeste. Nous détruirions par ce moyen la presque totalité du commerce d'Odessa et nous ruinerions la nouvelle ville d'Ovidiopol. Nous pourrions même n'avoir plus aucunes relations avec les Provinces Russes dans le cas de brouillerie ou d'altercation avec le Cabinet de Petersbourg. Celui-ci seroit même alors obligé de tirer les marchandises de France et des Colonies des échelles Valakhes et Moldaves. D'ailleurs le commerce de la France avec ces contrées établira une grande concurrence et forcera les Russes à donner leurs productions à un prix beaucoup moindre, puisque les objets d'exportation sont les mêmes, ainsi que la plus grande partie de ceux d'importation. Nous ne répéterons pas ici les détails que nous avons donnés dans l'Histoire du commerce des échelles Russes de la Mer-Noire. Notre résumé du commerce avec ces même échelles convient entièrement et semble avoir été fait pour celui à établir avec la Moldavie et la Valachie.

Nous tireront par la Porte d'Akkierman sur le Dnestre les productions de la partie septentrionale de la Moldavie et toutes celles des Provinces Polonoises méridionales, actuellement soumises à la Russie et à l'Autriche. Les dernières consistent, comme on l'a vu, pour les marchandises d'exportation dans les articles suivant :

1. En bois de chêne, orme, charme, érable, et autres connus sous le nom de bois durs, et en bois propres aux mâtures. Ces bois sont de la meilleure espèce.
2. En viandes salées, ou préparées avec leurs graisses, suivant la méthode nouvellement découverte, pour l'usage de la marine.
3. En grains de toutes les espèces, au plus bas prix possible.
4. En huiles de chanvre et de lin.
5. En cire à très bas prix.
6. En cuirs cruds et tannés.
7. En toiles blanches et grises,
8. En tabac.
9. En potasse et védasce.
10. En crins, laines communes, pelleteries, miel, houblon, beurre fondu, graisses de cochons et autres; lin chanvre; eau de vie, de grain; poix, résin etc.

Les marchandises d'importation sont, soit pour les Provinces Polonoises, soit pour la Moldavie et la Valakhie :

1. Tous les objets manufacturés de nos Provinces méridionales.
2. Les vins rouges et blancs de nos Provinces méridionales pour les Provinces Polonoises seulement.
3. Les huiles, liqueurs, sucre, café, épicerie, drogues médicinales et propres à la teinture, et généralement toutes les productions de nos colonies orientales et occidentales.

Des négocians françois s'établiront facilement à Jassy, à Boukharest et dans les diverses échelles de ces deux Provinces. Une Compagnie de commerce pourroit y faire les établissemens les plus considérables.

Le commerce de la Moldavie et de la Valakhie deviendra alors beaucoup plus avantageux que celui des échelles Russes, puisque nos marchandises d'importation y seront vendues au comptant ou à un terme très court, au lieu de dix-huit mois ou deux ans de crédit; et nous ne serons jamais obligés de payer d'avans celles que nous en exporterons.

Il sera important soit à la Compagnie, soit aux négocians, d'y entretenir des maîtres mâteurs et de construction. Nous pourrions également par la suite tirer de ces contrées beaucoup de cuivre, de fer, etc. Nous y ferons encore le cabotage ou caravane pour les Turks, à qui nous enlevons, ainsi qu'aux Greks, aux Autrichiens, et aux Ragusois, cette branche importante de la navigation.

Il sera donc nécessaire d'avoir en Moldavie un Commissaire Général, également Chargé d'affaires à Iassy, et des Commissaires à Akkierman et à Galatz; ce dernier seroit aussi chargé des échelles d'Ismail et Kili.

Nos relations en Valakhie exigeront aussi un Commissaire Général chargé d'affaires à Boukharest et un Commissaire à Braïlof.

Le commerce du Boudjiak ou Besarabie sera alors réuni avec celui de la Moldavie.

Comme le commerce de la Transylvanie, de la Bukovine, de la Hongrie et des autres Provinces voisines de la domination Autrichienne avec la Mer Noire et le Levant ne peut se faire que par le Danube, nous passons à l'Histoire du commerce de ces contrées.

SIGILIILE CAIMACAMILOR CRAIOVEI

DE

IOAN V. CÂNCEA

PALEOGRAF LA ARHIVELE STATULUI DIN CRAIOVA

Sigiliile caimacamilor Craiovei fac parte dintre cele mai rari exemplare de sigilii românești, de aceea cred interesant să prezint câteva inedite.

1. *Sigiliul lui Constantin Samurcaș*, fost mare vornic și numit caimacam în 1810. Aplicat cu tuș negru pe un act din 11 August 1810, acest sigiliu se înfățișează astfel:¹⁾ Scut oval timbrat de o coroană princiară închisă și având în mijloc inițialele C K, iar sub marginea de jos data 1810 și insigna unei decorații. În câmpul sigiliului un pentagon cu laturile arcuite formând 5 medalioane cu stemele județelor Olteniei: *Romanați* (snop de grâu și inițialele PM); *Vâlcea* (om ținând un cal care sare lângă un puț, BA); *Dolj* (pește, ΔΔ); *Gorj* (cerb, TP); *Mehedinți* (albină, MX).

Mărimea 35×30 mm. Fig. 1.

Fig. 1

Fig. 2

2. *Sigiliul lui Constantin Sutz*, fost mare spătar, caimacam în 1816, aplicat cu tuș negru pe un act din 28 Septembrie 1816²⁾. Scut elvețian, timbrat de o coroană princiară deschisă și

1) Muzeul Aman din Craiova, depunerea Cornetti.

2) In colecția d-lui C. C. Poenaru din Craiova.

având în mijloc inițialele; **КѡН СѢУ** (Constantin Sutz) și data 1816. De jur împrejur medalioane semicirculare cu stemele județelor Olteniei: *Romanați* (trei spice de grâu, **PM**); *Vâlcea* (strugure, **RM**); *Dolj* (pește, **AD**); *Gorj* (cerb, **TP**); *Mehedinți* (albină, **MX**). Diametrul: 30 mm. Fig. 2.

3. *Sigiliul lui Nicolae Sutz*, fost mare spătar, caimacam în 1817—Aug. 1818, aplicat cu tuș negru pe un act din 23 Martie 1818. Scut oval, timbrat de o coroană princiară închisă, însoțită pe laturi de câte o roză (?) cu două frunze. În mijloc monograma **HS**, însoțită sus de inițialele **HK GS** (Nicolae Sutz) și jos de **KM KP** (caimacam Craiovei) și data 1817. De jur împrejur medalioane ovale cu stemele județelor Mehedinți, Gorj, Dolj, Vâlcea și Romanați, ca pe sigiliul lui C. Samurcaș. Mărimea 35×30 mm.¹⁾ Fig. 3.

Fig. 3

Fig. 4

4. *Sigiliul lui Gheorghe Sutz*, fost mare spătar, caimacam în 1819—1820, pus pe un act din 15 Martie 1819: Scut oval cu o acvilă bicefală încoronată princiar. La stânga și la dreapta coroanei inițialele **ГГ** (Gheorghe), deasupra ghiarelor acvilei: **G** și **S** (Sutz), iar jos **K** și **M** (caimacam), 1819. Totul într-o ghirlandă de frunze²⁾. Fig. 4.

Deși numărul caimacamilor Craiovei este destul de mare, căci de regulă se schimbau în fiecare an, sigiliile lor sunt puține și puțin cunoscute, prezentând un interes special pentru sigilografia românească.³⁾

1) În colecția d-lui C. C. Poenaru din Craiova.

2) Arhivele Statului Craiova.

3) Cf. și Moisil Const., *Studii de Sigilografie românească* în Revista Arhivelor II p. 141.

Școala superioară de arhivistică și paleografie.

Înființată în 1924, această școală de specialitate a funcționat tot timpul în cele mai bune condiții. În corpul profesoral al școalei s'au făcut dela 1930 următoarele schimbări: Cursul de diplomatică, în urma demisiei d-lui N. A. Constantinescu, a fost încredințat d-lui Aurelian Sacerdoțeanu (1931); cel de drept vechiu românesc, în urma demisiei d-lui I. C. Filitti, a fost încredințat d-lui I. D. Condurache (1931); cel de paleografie română, în urma demisiei d-lui N. Cartoian, a fost încredințat d-lui Emil Virtosu (1933). Din Septembrie 1934 s'a predat și cursul de numismatică de către d. Const. Moisil; iar în 1936 a fost recomandat pentru cursul de izvoarele istoriei Românilor d. Victor Papacostea. Cursul de instituții vechi românești predat de Const. C. Giurescu, a fost suplinat de d. Mihail Popescu.

Între anii 1930-1936 au ieșit următorii diplomați ai școalei: Damian Bogdan, I. Radu Mircea, Al Ciorănescu, Dan Smântănescu, Gh. Potra, I. Virtosu, Gabriela Vasilescu, C. N. Velichi, Igor Miasnikoff, Vanghele Antoniu, Florica C. Moisil, C. Fierăscu, Marin Badea, Emil C. Lăzărescu, Adriana Petroniu, Elena Zara, Marta Andronescu și Gh. Buzdugan.

Direcția școlii a organizat în mai multe rânduri conferințe publice la Arhivele Statului ținute de profesori școalei: H. Stahl, Const. Moisil, I. D. Condurache, N. Georgescu-Tistu, P. Panaitescu cum și de d. general Radu Rosetti, prof. Gh. Ghibănescu din Iași, Z. Păclișanu, etc.

Centenarul Arhivelor Statului

În anul 1931 împlinindu-se o sută de ani dela înființarea Arhivelor Statului, acest eveniment a fost sărbătorit printr'o serie de șase conferințe

publice. Inaugurarea lor s'a făcut la 28 Februarie de către d. Const. Moisil, directorul general al acestei instituții, care a arătat cum s'au înființat și cum au evoluat Arhivele Statului în primul veac dela înființare. A urmat conferința prof. Gh. Ghibănescu despre «Descălecători de ocini în pustiu». A 2-a a fost ținută de d. Z. Păclișanu despre «Documentele episcopilor ardeleni»; a 3-a de d. Const. Moisil despre «Arhivele românești din țările străine și acțiunea României pentru recuperarea lor»; a 4-a de d. general Radu Rosetti despre «Ce citeau bunicii noștri: Biblioteca lui Nicu Ghica dela Comănești (1798-1853); a 5-a de d. P. Panaitescu despre «Documente false în istoriografia românească»; a 6-a de d. general Gr. Constantache despre «Arhivele ministerului de războiu francez».

O nouă direcție regională a Arhivelor Statului

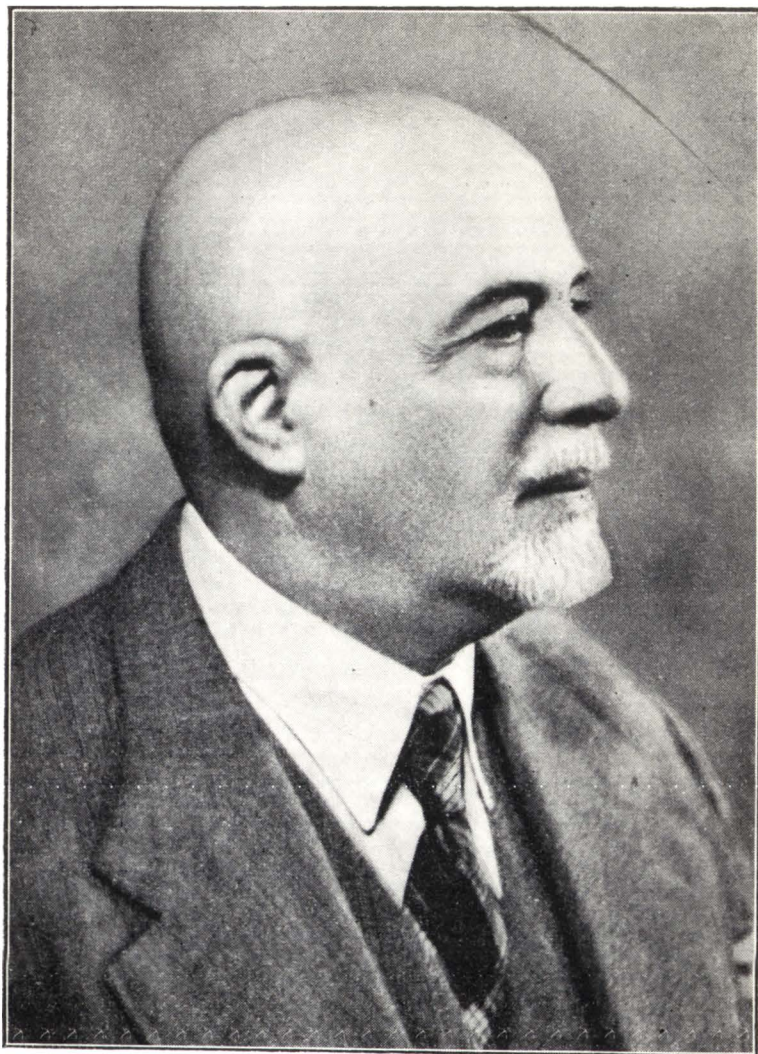
La 1 Aprilie 1931 a început să funcționeze o nouă direcție regională a Arhivelor Statului, înființată în Craiova, care îngrijește de vechile arhive ale Olteniei. Înființarea ei se datorește de o parte d-lui Const. Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, de altă parte unui grup de intelectuali olteni, cari strânși în jurul revistei «Arhivele Olteniei» au susținut necesitatea înființării acestei instituții. Dintre ei meritul cel mai mare îl au d-nii prof. C. D. Fortunescu și C. S. Nicolăescu-Plopșor. S'a adăugat și bunăvoința d-lui prof. N. Iorga și a d-lui subsecretar de stat V. Potărcă, iar ministrul instrucțiunii de atunci, d. prof. N. Costăchescu a dat satisfacție acestor dorințe prin decizia Nr. 35621 care decretează înființarea acestei direcții.

Primul director a fost d. C. D. Fortunescu (până la Ian. 1933); după el a urmat d. C. S. Nicolăescu-Plopșor (până la 1934), iar actualmente este director d. prof. N. Dinculescu.

Domnului

CONSTANTIN MOISIL

*Cercetător distins al trecutului nostru,
Indelungă vreme director general al Arhi-
velor Statului,
Creator, conducător și profesor al Școalei
de Arhivistică,
Cu ocazia trecerii D-Sale la pensie, funcțio-
narii Arhivelor Statului și elevii săi, îi în-
chină acest volum.*

Const. Moisil

Director General al Arhivelor Statului
1 Nov. 1923 -- 1 Oct. 1938

VASILE ȚINTILĂ

I. VIEȚA

Vasile Țintilă — în corespondența cu autoritățile austriace dânsul semna „Scintilla” — a fost autorul unui calendar veșnic, apărut în Cernăuți în anul 1814. Despre el și despre calendarul său avem până acum puține știri. Il menționează Constantin Morariu în cartea sa despre cultura poporului român din Bucovina ¹⁾. Aici se susține că menționatul calendar al lui Vasile Țintilă are titlul de „Tabelarnic vecinic, calendar auf 100 Jahre”. E evident, că Morariu nu văzuse calendarul și reproduce titlul numai din auzite. Leonida Bodnărescu în cartea sa intitulată „Autorii români bucovineni” văzând calendarul lui Țintilă la părintele Eusebie Procopovici din Dragoiești (astăzi în Mămăiești), îl citează corect ²⁾. Teodor V. Stefanelli, neuitatul animator cultural depe vremuri al Românilor bucovineni, a alcătuit o nuvelă, redând o scenă hazlie din vieța lui Vasile Țintilă. Ii zice, probabil intenționat, Sandu Țintilă ³⁾. Dânsul menționează, că Țintilă învăța copiii de Români din satul Tereblecea să cânte în biserică.

Atâta se știe despre Vasile Țintilă. E foarte puțin. Munca lui cinstită neputând rămâne uitată, am ținut să adun de prin arhive știri despre acest Vasile Țintilă, învățător român din Bucovina și alcătuitor de calendare, și să-l prezint publicului român în adevărata sa lumină.

Familia Țintilă este originară din târgul Sirete, unde împlinea rosturi meșteșugărești. Un Constantin Țintilă, din târgul Sirete viade, la 1792, lui Gheorghie Țintilă o casă cu pomăt, anume „giumătate

1) Morariu C-tin : *Culturhistorische und ethnographische Skizzen über die Romanen der Bukovina*, Resicza-Wien 1888—1891, I. B. Wallishauser, pag. 262.

2) Apărută, Cernăuți, 1903, Soc. tipogr. bucov. pag. 81.

3) T. V. Stefanelli : *Sandu Țintilă*, în *Convorbiri Literare*, Anul XV, 1881/2, pag. 270—277.

din picușul streșenii casii dela deal'', pentru suma de 100 lei împărătești. Jumătatea sumei vânzătorul a primit-o imediat la facerea contractului, „iar rămășița banilor” urma s'o primească „într'un an de zile fără nici o pricină”. Contractul este semnat de martorii Constantin Morțun, Eni Grigorovici, Mihail și Ion Siretean, Ioniță Brăilean și Iftemi Cojocar. A scris Toader Siretean ¹⁾. Gheorghie Țintilă a vândut această parte de casă, în acelaș an, servitorului comunal Franz Vezerska ²⁾.

La 1794 acest Constantin Țintilă își scrie testamentul. El lasă fiului său Gheorghie jumătatea de casă, rămasă nevândută. Doi stânjeni de loc, din deal, se atribuie fiicei sale Galamfira, care se obligă ca „mai mult peste acei doi stânjeni de pomăt ce i-am dăruit din hotarul meu să nu se atingă, nici cu vre un scop sau cerere, ce cu acii doi stânjini să se mulțamească”. Testamentul este scris de târgovețul Ion Goraș. De față au fost târgoveții Cozma Căraș, Iacob Țurcan, Gheorghie a Acsinii, Ioniță Constantin, Gheorghie și Vasile Pleșca, Vasile Stegărescul, Precob Berlenschi, Pătraș Onciul și alții ³⁾.

Pe tata lui Vasile Țintilă l-a chemat Gheorghie și a fost croitor. Nu știm, dacă acest Gheorghie este identic cu fiul lui Constantin.

Vasile Țintilă s'a născut în târgul Sirete. Nu cunoaștem anul nașterii. La 1797 el avea vârsta de 15 ani, în vara anului 1799 are 18 ani, la 1800 are 20 ani, la 1807 are 23 ani, iar în anul morții sale 1838 are vârsta de 56 ani. Așa dară Vasile Țintilă s'a născut între anii 1780—1784.

Primele două clase primare Vasile Țintilă le-a urmat la școala primară din târgul Siretelui. În Septembrie 1796 s'a înscris în clasa a treia la școala primară din Cernăuți, zisă Kreisschule. Termină prost clasa. A fost bine notat numai la lucrările în scris și la purtare ⁴⁾. A lipsit mult dela școală. Direcția școlii ne comunică că elevii au lipsit mult din cauză de boală și din pricină că erau siliți să-și aducă mâncarea de acasă. În anul 1799 Vasile Țintilă repetă clasa a treia. De data aceasta a promovat clasa ⁵⁾.

Terminând școala primară, Vasile Țintilă, în August 1799, ceru consistoriului ortodox înscrierea în „Școala cliricească”, adică în școala

1) Arhivele Statului Cernăuți, Liber Serethensium II 285 --6.

2) Tot aici, pag. 284—5.

3) Tot aici, pag. 432—4.

4) Anexa 1.

5) Anexa 2.

clericală din Cernăuți. Știe că nu întrunește condițiile — se cerea vârsta de 21 ani —, dar dorea să fie prenotat „ca la vreme vârstei vieții să fie priimit”. Înaintează cererea, fiindcă „după pre înaltă poroncă, că, care va voi a fi priimit la școala cliricească are a să meldui mai înainte cu un an sau și doi”¹⁾.

Neputând fi primit la școala clericală din Cernăuți, intră practicant fără plată la judecătoria din Sirete. În vara anului 1802 îl vedem în aceeași calitate la Primăria din Cernăuți. În toamna aceluiaș an e practicant, tot fără plată, la Administrația Bucovinei.

În acest timp el se întreține scriind jalbe și dând lecții particulare.

La 15 Iulie 1800 reînoui cererea pentru înscriere în Școala clericală din Cernăuți. Ceru să fie primit „cleric cu leafă”, adică bursier. În motivare menționează că nici un fiu al târgului Sirete nu se învrednicise până atunci să fie primit în Școala clericală. El după vorbă este „din strămoșii săi drept Moldovan”, are vârsta reglementară și posedă știința cerută și priceperea necesară. La urmă adaogă că îl trage cugetul ca „pururea întru cinul duhovnicesc să petreacă”²⁾. A fost respins, neîmplinind condițiunile vârstei, „dar împlinindu-se aceasta, poate la vreme cuvioasă a să meldui”.

În Iunie 1801 înaintă o nouă cerere, pe motiv că „are acum cea deplină vârstă” pentru a fi primit în „Școala theologhicească”, vezi bine ca bursier. Îl menționează în cerere că a „repetuit cu bună silință clasul a triele” al școlii primare din Cernăuți „spre mai bună întărirea limbii nemțești”. A fost, zicea el, un an și jumătate practicant „fără un ban de plată” la judecătoria din Sirete și are râvnă pentru starea preoțească. Mai adaogă că din târgul Sirete încă nime nu s'a învrednicit a fi preot din „cei ce au cercat normalniceștile școli”. Crede că pentru „lui-ș dorită stare” destul a învățat și știe, și e gata să se supună unui examen, dacă va fi necesar, pentru „a fi și examuit”³⁾.

A fost chemat să se prezinte la comisia de primirea candidaților de preoție. Dar nu s'a putut prezenta, fiind împiedecat.

În Iunie 1802 se adresă din nou consistoriului pentru primirea în Școala clericală. Era acum practicant la Primăria din Cernăuți. Crede că „vrednic iaste, după cum dorește” să devină preot, pentru care „încă din pruncia sa râvnă spre aceasta are”⁴⁾.

1) Anexa 3.

2) Anexa 4.

3) Anexa 5.

4) Anexa 6 și 7.

Nu știm ce s'a întâmplat cu această cerere. Atâta știm, că în August 1802 Vasile Țintilă ceru din nou înscrierea în școala clericală, anexând și „atestaturi” de vrednicie și bună purtare. Posedă și o „bună recomandăție” din partea unui Craiscomisar, adecă prefect. Este sigur că de data aceasta va fi primit în Școala clericală, în rândul celor zece clerici bursieri ¹⁾.

Avu dreptate. A reușit să intre cleric în Școala Theologhicească, însă „fără de stipendium”. Această rezoluție l-a demoralizat complet. Neavând din nicio parte nicio „sprijineală”, neputând urma pe cheltuiala sa timp de trei ani cursurile clericale, neavând apoi nicio asigurare că după „săvârșirea theologhicescului catehizes” va primi un post de preot, se adresează la 4 Septemvrie 1802 consistoriului comunicându-i că este silit să renunțe la studiul teologiei. Ceru să i se restituie anexele și să i se dea o dovadă, precum a renunțat de bună voie la cariera preotească din cauza sărăciei, și poate cere oricând „de iznoavă” reînscrierea în școala clericală. ²⁾

În Septemvrie 1803 Vasile Țintilă ceru să fie admis practicant fără plată la consistoriul din Cernăuți ³⁾. A fost admis și a servit în această calitate timp de un an, până la 1 Septemvrie 1804.

În Septemvrie 1804 a fost primit ca bursier în de el mult râvnita școală clericală. A urmat cursurile timp de trei ani, iar în Martie 1807, după terminarea școlii clericale, primi un certificat semnat de profesorul Ignatius Hacman ⁴⁾.

Având certificatul de absolvire a școlii clericale, Țintilă, pe rând, ceru mai multe posturi în parohiile devenite vacante. Dar permanent a fost purtat cu promisiuni și respins (mehrmals um erledigte Pfarrstellen ordnungsmässig beworben, jederzeit jedoch mit Vertröstungen abgewiesen). Despre parohiile din Mitocul Dragomirnei și Mahala știm că le-a cerut. Dar înzădar, toate parohiile cerute de el au fost acordate altora. ⁵⁾.

Văzând că este constant respins dela ocuparea posturilor de preot, Țintilă a părăsit cariera de preot, îmbrățișând cea de învățător ⁶⁾.

A fost întâiu învățător provizor la Rădăuți, iar mai târziu a fost mutat la Tereblecea.

1) Anexa 8.

2) Anexa 9.

3) Anexa 10.

4) Anexale 11 și 12.

5) Arhivele mitropoliei Bucovinei, Anul 1811, No. 301 și 361.

6) Anexa 13.

Pe atunci începuse a se înființa școli primare și în satele bucovinene. Ele se numeau „Școli triviale”, după cuvântul latinesc „trivium”, care înseamnă cele trei materii de curs primar: citirea, gramatica și matematica. Satul Tereblecea a fost unul din primele sate românești care primi o astfel de școală, grație sacrificiului preotului sătesc Filip Ieremievici. Acesta dăruie în Martie 1816 un teren situat peste drum de biserică drept loc pentru școală și s'a obligat să înzestreze copiii cu rechizite școlare. A îndemnat apoi pe țărani, care înțelegând importanța momentului, se obligară să transporte gratuit lemnele de foc trebuitoare școlii. Primăria Tereblecei dăruie un teren pentru întreținerea învățătorului. Între țărani care s'au obligat la cărașie găsim nume neaoș românești, ca Rusu, Ștubei, Dubău, Țigără, Cremene și alții.

În Iulie 1816 inspectorul școlar al Bucovinei Anton de Marki recomandă pentru postul de învățător la Tereblecea pe fostul cleric Vasile Țintilă. ¹⁾ Propunerea a fost aprobată și în ziua de 1 Septemvrie 1816 Vasile Țintilă inaugură școala, cu un număr de 33 elevi. ²⁾ Salarul său anual de 200 guldeni se plătea de către fondul bisericesc. ³⁾

Vasile Țintilă a rămas până la moarte în Tereblecea. A fost un învățător harnic. A ținut și cursul de religie și a creat un cor cu elevii de școală, cântând cu ei la biserică, la serviciul divin. Reducându-i-se cu timpul salarul, a cerut în repetate rânduri să fie mutat la altă școală mai bine dotată. N'avu noroc. A fost mereu respins. ⁴⁾

Pe soția lui Vasile Țintilă o chema Ecaterina. Numele ei de familie nu se știe. Țintilă s'a însurat probabil atunci, când și-a luat în primire postul de învățător. În 1821 dânsul susține că are șase copii. În condica nașcuților a parohiei Tereblecea nu se găsesc trecute decât numele a cinci copii: Domnica, Leon, Elisabeta moartă scurt după naștere, Simeon și Elisabeta. Acești copii s'au născut între anii 1817—1826. Nașa acestor copii a fost răzeșița Paraschiva Sămaca din Mușenița.

Vasile Țintilă a murit de oftică în ziua de 10 Ianuarie 1838, în vârstă de 56 ani.

Nu știm ce s'a întâmplat cu copiii. Se pare că băieții s'au împrăștiat prin alte provincii ale Austriei. O familie Scintilla există și acuma la Viena.

1) Anexa 14.

2) Anexa 15.

3) Anexele 16 și 17.

4) Anexele 18—20.

II. CALENDARUL VEȘNIC

Vasile Țintilă a fost un dibaciu alcătuitor de calendare.

La preotul Eusebie Procopovici din Mămăiești, județul Cernăuți, se găsește un număr, vezi bine incomplet, de vechi calendare românești și nemțești, care au fost tipărite la Cernăuți, în tipografia lui Petru Eckhardt, între anii 1809—1846.

Cel mai vechiu calendar românesc păstrat în arhiva acestui vrednic preot este din anul 1809. El poartă titlul : „Calendariu pe anul dela naștere mântuitorului nostru I. Hs. 1809, Cernăuți, s'au tipărit în typografia a lui Petru Ekart”. Un titlu identic are calendarul pe anul 1811. Calendarul pe anul 1812 are un titlu mai amplu și ne dă indicații cu privire la autor. Titlul lui este : „Calendariu de casă pe anul dela naștere mântuitorului nostru I. Hs. 1812, prin un iubitoriu de științele matematicești, Cernăuți, tipărit la Petru Ekart, tipograf crai-sului Bucovina”. Acest „iubitoriu de științele matematicești” este trecut drept autor și în calendarele pe anii 1814 și 1820. Calendarul pe anul 1824 are titlul de : „Calendariu a besericii răsăritului” fără fraza privitoare la autor.

În acest timp s'au tipărit în Cernăuți și calendare nemțești. Cel din anul 1813 are următorul titlu : „Neu und alt eingerichteter Haus-Kalender auf das Jahr nach der gnadenreichen Geburt unsers Erlösers und Seligmachers Iesu Christi 1813, durch einen Liebhaber der mathematischen Wissenschaften, Czernovitz, gedruckt und zu finden bey Petrus Eckhardt, Bukowiner Kreis-Buchdrucker”. Acest Haus-Kalender, zis mai târziu „Bukowinaer Haus-Kalender” se poate urmări până în anul 1846.

Fraza „Liebhaber der mathematischen Wissenschaften” înseamnă pe românește „iubitoriu de științele matematicești”. Este așa dară evident, că autorul calendarului românesc este identic cu cel al calendarului nemțesc.

Cine este autorul acestor calendare? Nu este decât Vasile Țintilă. Iată dovada. În calendarul românesc pe anul 1814 alcătuit de acelaș „iubitoriu de științele matematicești” se găsește la ultima pagină următoarea „Înștiințare” : „Fiind că cu pozvolenie și întărire a înnalteilor locuri cât de curund va eși din tipografia aceasta un iscusit calendari moldovinesc cu mare meștersug făcut, care va sluji nu pe 1, 100 sau 1000 de ani, ci din începutul și până în sfârșitul lumii ; așa dară cu aceasta tuturor de obște să face înștiințare, cum că acii care ar avea deș-

chisă voință ca de acest fealiu de calendariu a cumpăra, pot să capete aice întru aceasta tipografie un calendariu cu 40 crăițari valută”.

Calendarul veșnic anunțat a apărut și are drept autor pe Vasile Țintilă. E așa dară dovedit că Vasile Țintilă este și autorul calendarelor românești și nemțești apărute până atunci în Cernăuți.

Calendarul veșnic al lui Vasile Țintilă a apărut în anul 1814 și are următorul titlu : „Calendariu în care să află toate sărbătorile cele mari a bisericii răsăritului alcătuit cu ajutorul lui D[u]mnezeu după mâna lui Damaschin de un iubitori de aceasta știință, nu pe un an, o sută, sau o mie de ani, ci din început și pân în sfârșitul lumii, numai iubitul cititori să știe ce slova a pashaliei slujește pe anul acela ce vrea să caute. Mai la urmă s’au adaus și Paștile catolicești pe 86 de ani înainte, Cernăuți, la 1. Ianuarie 1814, s’au făcut prin Vasilie Țintila, eșitul cleric”.

Am făcut o copie scriptică și fotografică după singurul exemplar al acestui calendar care se află în păstrarea preotului Eusebie Procopovici din Mămăiești. E un calendar de părete tipărit pe hârtie groasă, lung de 75 cm. și lat de 46 cm.

În cererea din 3 August 1823 adresată arhiducelui Francisc Carol, care atunci vizita Bucovina, Țintilă menționează, că acest calendar veșnic a fost tipărit pe 63 coale. ¹⁾ Nu știm dacă e de înțeles că a fost tipărit în 63 exemplare sau dacă cuprinde 63 coale. Credem însă că nu poate fi vorba decât de 63 exemplare ale aceluiaș calendar.

Țintilă își însușise pentru stabilirea zilelor de Paști metoda zisă : „Mâna lui Damaschin”. Se poate că Țintilă s’a informat din cartea despre „Mâna lui Damaschin” apărută în Sibiu la anul 1793.

După metoda lui Damaschin, Paștile se socotesc cu ajutorul degetelor dela ambele mâini ²⁾. Se stabilește pe rând ciclul lunar și cel solar. Ciclului lunar corespund literele Pashaliei. Paștile cad totdeauna în intervalul dela 22 Martie până la 25 Aprilie, deci în curs de 35 zile. Drept urmare pashalia numără 35 de litere. Dacă s’a socotit litera pashalică, urmează dela sine data Paștilor.

Vasile Țintilă a apărut într’un timp când interesul pentru scrisul românesc încă nu se trezise. Valoarea operei sale trebuie socotită după timpul când a fost creată și după munca care a fost depusă. Până la Țintilă nu se tipărise în Bucovina nici o carte românească, afară de

1) Anexa 18.

2) Bianu-Hodoș : Bibliografia românească vol. II 354.

Metoda lui Damaschin este cel mai bine explicată în studiul lui C. Popovici : Sintagma alfabetică a lui Matei Vlastar, apărut în „Candela”, Cernăuți, Anul XIX, 1900 pag. 254—262.

traducerea românească a legilor austriace. Țintilă este cel dintâiu care tipărește calendare românești și în urmă s'a supus grelei munci de a alcătui un calendar veșnic. Lui i-a urmat apoi la 1820 Teodor Racoce cu Chestomaticul său românesc, și după o pauză îndelungată, la 1848, ziarul „Bucovina” al fraților Hurmuzăchești.

Țintilă este așa dară primul Român bucovinean care, într'un timp foarte neprielnic, a deschis drumul scrisului românesc în decurând înstrăinată Bucovina.

Pentru o mai bună înțelegere, anexezi clișeu cu calendarul veșnic al lui Țintilă.

A N E X E

I.

Cernăuți, 1797, Aprilie 20.

CERTIFICATUL DE CLASA A TREIA PRIMARĂ AL LUI VASILE ȚINTILĂ

SAMMLUNGS-KATALOG

der dritten Kreisschulklasse in der K-K. Kreisstadt Tschernowitz für
den Sommerkurs 1797..

Name der Schüler.	: Cintila Bas-[il].
Ist ein	: Moldauer.
Alter.	: 15 Jahre.
Geburtsort	: Sereth, Bucovina.
Religion	: Nicht uniert.
Stand der Aeltern	: Bürger.
Aufnahme in die Schule	: Beide Klassen zu Sereth.
Aufnahme in die 3-te Klasse	: 20. September 1796.
Religion	: m [ittel].
Wortfügung	: m [ittel].
Schriftliche Aufsätze	: sehr gut.
Sittenlehre nebst Übersetzen	: schlecht.
Lesen verschiedener Handschriften	: mittel.
Leseübung 2-ter Theil nebst Übersetzen	: schlecht.
Latainische Sprachlehre	: schlecht.
Rechnen	: schlecht.
Recht und Dictandoschreiben	: schlecht.
Schönschreiben	: mittel.
Sitten	: gut.
Fähigkeiten	: schlecht.
Zeugnis erhalten	: 0

Tschernowitz, den 20-ten April 1797.

Cernăuți, 1799, Iulie 17.

CERTIFICATUL, DE CLASA A TREIA PRIMARĂ AL LUI
VASILE ȚINTILĂ

SAMMLUNGS—KATALOG

der dritten Kreisschulklasse in der K-K. Kreisstadt Tschernowitz für
den Sommerkurs 1799.

Namen der Schüler	: Tzintila Bas[il].
Ist ein	: Moldauer.
Alter	: 18 Jahre.
Geburtsort	: Sereth.
Religion	: Nicht uniert.
Stand der Aeltern	: Bürger.
Aufnahme in die Schule	} Beide Klassen zu Sereth.
Aufnahme in die 2-te Klasse	
Aufnahme in die 3-te Klasse	: 11. September 1797.
Religion	: gut.
Wortfügung	: gut.
Schriftliche Aufsätze	: schlecht.
Sittenlehre nebst Übersetzen	: gut.
Lesen verschiedener Handschriften	: gut.
Lesen 2-ter Theil nebst Übersetzung	: gut.
Lat. Sprachlehre	: gut.
Rechnen	: gut.
Recht und Diktandoschreiben	: gut.
Schönschreiben	: gut.
Sitten	: gut.
Fähigkeiten	: gut.
Zeugnis erhalten	: 19. August 1799.

Tschernowitz, den 17 July 1799.

Anton de Marki
Kreisschulendirektor

3.

Sirete, 1799, August 7.

VASILE ȚINTILĂ CERE SĂ FIE PRENOTAT PENTRU
ȘCOALA CLERICALĂ DIN CERNĂUȚI.

Cătră pre cinstit K-K. al Bucovinei Conzistorium.

Mai jos iscăliți să roagă pre plecat cătră pre cinstit Conzistorium
ca să bine voească a primi aceste 2 atestaturile din următoarele pricini.

Ei săvârșind învățăturile a școalelor normalnicești și luând ates-
taturi dela Direcția Școalelor, dară'ne fiind încă în vârsta vieții de a fi

priimiți la școala clericească, și a să pune în numărul celorlalți clerici și după pre înaltă poruncă, că care va voi a fi priimit la școala cliricească are a să meldui mai înainte cu un an sau și doi, fiind că toți odată nu să pot priimi, pentru aceasta și mai jos iscăliții cu umelință să roagă cătră pre cinstit konzistorium, ca să bine voească a priimi atestaturile lor, ca la vreme vârstei vieții să fie priimiți la școala cliricească.

Seret, la 7 Avgust 1799.

*Vasilie Țintilă din Seret,
Pavel Soceavan tij.*

Arhiva Mitropoliei Bucovinei, anul 1799, No. 754.

4.

Sirete, 1800, Iulie 15.

VASIILE ȚINTILĂ CERE INSCRIEREA IN ȘCOALA CLERICALĂ DIN CERNĂUȚI.

Cătră prea cinstit K.-K. Konzistorium Bucovinei !

Mai jos iscălitul după melduirea atestatului din anul trecut 1799 Avgust în 9 zile voește ca să intre în școala clericească în n[umărul] celor 10 clirici cu leafă, din următoarea ponturi :

1-tăi După tragirea cugetului meu voesc pururea întru cinul duhovnicesc a petrecea.

2-le Vârsta vieții mele întru care am căpătat cea desăvârșită știință și priceperea am ajuns.

3-le Eu după vorba moldovenească din strămoșii miei sânt drept Moldovan.

4-le fiind că nici un ficior din târgul Seretiului n'au avut norocirea de a fi priimit în școala clericească.

Pentru aceasta poftesc pe K.-K. konzistorium Bucovinei ca să bine voească a mă priimi în școala clericească în n[umărul] celor zece clerici cu leafă.

Seret, în 15-le Iulie 1800. c[alendar] v[echiu].

Vasile Țintilă
practicant la K. K. Seretiului judecătorie.

Arhiva mitropoliei Bucovinei, anul 1800, No. 695.

Sirete, 1801, Iunie 24.

VASIILE ȚINTILĂ CERERE ÎNSCRIEREA ÎN ȘCOALA CLERICALĂ DIN CERNĂUȚI.

Prea cinstit K.-K. Conzistorium Bucovinei !

Mai jos iscălitul au rugat pe prea cinstitul Conzistorium Bucovinei cu o plecată rugămintă din 15 Iulie a anului trecut, ca milostiv să voească prea cinstitul conzistorium pre dânsul a-l priimi în școala theologhicească și i s'au dat lui înapoi răspuns la 22 August 1800, nr-1 519, cum că din vederea atestatului său din școala normaliei, că numai *de 20 ani iaste vârsta lui* și dintru aceasta ne de plină vârsta lui, încă nu poate fi priimit după cum dorește, dar împlinindu-se aceasta, poate la vreme cuvioasă a să meldui.

Pentru aceasta fiind că au ajuns acum acea deplină vârstă de a pute fi priimit la arătata școală, roagă pre supus ca milostiv să voească prea cinstitul conzistorium pre dânsul a-l priimi la numita școală în numărul celor zece clerici cu leafă din următoarea ponturi :

1-tâi El cu bună râvnă au învățat întâi de plin școala Seretiului, al doilea cu bună silință prin un an au săvârșit clasul al triele ai școlii Cernăutului, și al triele spre mai [bună] întărirea limbii nemțești, iar cu bună silință au repetuit acelaș clas, precum din atestatul său, cel ce încă iaste în mâna prea cinstitului conzistorium să poate vedea.

2-le S'au ostenit dela 23. *Martie 1800* călindari nou până la 15. *Iunie 1801 c.* nou și s'au întrebuițat de a fi practicant la cinstita judecătoria districtului Seretiului fără un ban plată, după cum atestatul său supt slova A. dela acest district al Seretiului arată.

3-le Socotește că după toate aceste sus arătate învățături vrednic iaste, după cum dorește, din carele încă din pruncie sa râvnă spre aceasta are.

4-le Până acum încă nici unul dintru acest târg din cei ce au cercat normalniceștile școli nu s'au învrednicit a dobândi aceasta starea.

5-le El cu adevărat iaste *născut Moldovan* din vechi părinți dintru acest arătat loc și socotește că până acum iaste trebuință la aceasta starea de acest feli de națioane,

6-le Să închipuește precum în limba moldovenească, așa și nemțască cât trebie la aceasta lui-ș dorită stare destul au învățat și știe, pentru care aceasta, de a să pute cunoaște, dorește a fi și examuit.

Dintru acestea arătate ponturi și mai ales din silita râvnă lui câtră aceasta stare, prea roagă pre prea cinstitul conzistorium Bucovinei, să bine voească pre dânsul a-l priimi în numărul celor zece clerici, cu leafa obicinuită, de a putea la începutul cursului acestui an a intra la clerici la școala theologhicească.

Seret, în 24-le Iunie 1801. c[alendar] v[echiu].

Vasilie Țintilă

practicant la K.-K. canțelaria ținutului Seretului.

Cernăuți, 1802, Iunie 10.

VASILE ȚINTILĂ CERE ÎNSCRIEREA ÎN ȘCOALA CLERICALĂ DIN CERNĂUȚI.

Prea cinstit K.-K. konzistorium Bucovinei !

Mai gios iscălitul au rugat pe prea cinstitul konzistorium Bucovinei cu o plecată rugămintă din 15-le Iulie a anului 1800, ca milostiv să voască prea cinstitul konzistorium pre dânsul a-l priimi în școala theologhicească și i s'au dat lui înapoi răspuns la 22-le August 1800 nr-1 519, cum că din vederea atestatului său dela școala normaliei, că numai de 20 de ani iaste vârsta lui, și dintru aceasta nedeplină vârsta lui, încă nu poate fi priimit, după cum dorește, dar împlinindu-să aceasta, poate la vremea cuvioasă de iznoavă a să meldui.

În anul trecut iarăși de iznoavă cu atestatul său din giudecătorie Seretiului la prea cinstitul konzistorium s'au melduit, dar pentru un îndelungat drum al său, neaflându-se la cercetarea, nici un răspuns din prea cinstitul konzistorium n'au căpătat. Pentru aceasta fiind că au agiuns cea de plină vârstă de a pute fi priimit la arătata școală, așa prea supus roagă să milostivească pre cinstitul konzistorium pre dânsul a-l priimi la numita școală în n[umărul] celor 10 clerici cu leafă, din următoarea pricină (!).

1-tăi El cu bună răvnă au învățat întâi de prin școala Seretelui, al doile cu bună silință au săvârșit clasul al 3-le al școlii Cernăuțului și al 3-le spre mai [bună] întărirea iar cu bună silință au repetuit acelaș clas, precum din atestatul său, cel ce încă iaste în mâna prea cinstitului konzistorium, să poate vede, după carele.

2-le S'au ostenit dela 23-le Martie 1800 c[alendar] nou, până la 15-le Iunie 1801 c. nou și s'au întrebuițat de a fi practicant la cinstita judecătorie diștrictului Seretiului fără un ban plată, după cum din atestatul său cel ce iaste în mâna prea cinstitului konzistorium, pre larg să poate vede.

3-le Sprea întărirea și mai înainte îndeletnicirea lui, iarăși de iznoavă aice la canțelarie cinstitului Maghistrat în practicanție sau dat și aice prin vre o câteva luni de zile toate poroncile judecătorești ce i s'au dat, cu toată putincioasa sa silință le-au lucrat, dintru care aceasta de a să pute cunoaște, gios iscălitul agiungând scoposul său, va lua atestat și la prea cinstitul konzistorium îl va meldui.

4-le Socotește că după toate aceste sus arătate învățăături, vrednic iaste, după cum dorește, din carele încă din prunciea sa răvnă spre aceasta are.

5-le Până acum încă nici un candidat din târgul Seretiului din cei ce au cercat normalnicește școli, nu s'au învrednicit a dobândi aceasta starea.

6-le El cu adevărat iaste *născut Moldovan din vechi părinți*, din

târgul Seretiului, și socotește că până acum iaste trebuință la aceasta starea de acest felu de națioane, mai vârtos.

7-le Să închipuește precum în limba moldovenească așa și nem-țască, cât trebuiește, la aceasta lui-și dorită starea destul au învățat și știe, pentru care aceasta de o să pute cunoaște, dorește a fi și examuit (ispitit).

Dintru aceste sus arătate ponturi și după melduirea atestatului său din școala normaliei din 9 August 1799 c. vechi și mai ales din silită râvna lui cătră aceasta starea, prea roagă pre prea cinstitul konzistorium să bine voească pre dânsul a-l priimi în n[umărul] celor 10 clerici cu leafa obicinuită, de a pute la începutul cursului acestuea a intra la clerici la școala theologhicească.

Cernăuți, la 10-le Iunie 1802. c[alendar] vechi.

Vasile Țintila,
din Seret născut, practicant la cancelarie
K. magistratul Cernăuțului.

Arhiva mitropoliei Bucovinei, Anul 1802, nr-1 800.

7.

Cernăuți, 1802, Iunie 10.

VASILE ȚINTILĂ CERE INSCRIEREA ÎN ȘCOALA CLERICALĂ DIN CERNĂUȚI.

Prea cinstit K-K. konzistorium Bucovinei !

Gios iscălitul încă la 10-le Iunie a anului acestui c[alendar] vechiu au dat o cerire la prea cinstitul konzistorium, ca milostiv să bine voească prea cinstitul konzistorium pre dânsul, a-l priimi în școala theologhicească în n[umărul] celor 10 clerici cu obicinuita leafă.

Deci dară fiindcă gios iscălitul cum în anii trecuți așa și la melduirea sus arătate zile, nici un atestat dela stăpânărie sa despre purtarea și familie sa în pre cinstit konzistorium n'au melduit. Așa dară acum aice alăturat atestat dela stăpânărie sa la prea cinstitul konzistorium melduește, cu pofta aceasta, ca milostiv să bine voească prea cinstit konzistorium asupra sa a să milostivi, ca deară gios iscălitul la începutul cursului acestuea, dorit scoposul său va căpăta.

Cernăuți, la 10-le Iunie 1802 c[alendar] v[echiu].

Vasile Țintilă
practicant la K. magistratul Cernăuțului.

Arhiva mitropoliei Bucovinei, Anul 1802, nr-1 800.

Cernăuți, 1802, August 12.

VASILE ȚINTILĂ CERE ÎNSCRIEREA ÎN ȘCOALA CLERICALĂ DIN CERNĂUȚI.

Prea cinstit K-K. Konzistorium Bucovinei !

Fiind că gios iscălitul încă la 10-le Iunie 1802 c[alendar] vechiu au dat o cerirea la pre cinstit konzistorium ca la începerea cursului acestuia să-l primească la școala cliricească în n[umărul] celor 10 clerici cu obicinuita leafă.

Deci dară fiind că gios iscălitul întru aceasta sus numită cerirea numai cât au pomenit că iaste practicant la K. canțelarie maghistratului Cernăuțului, dară nici un atestat dela canțelarie K. maghistrat despre purtarea sa la prea cinstit konzistorium n'au melduit.

Așa dară acuma cum atestatul său, așa și recomandație sa dela canțelarie K. maghistratului Cernăuțului la prea cinstit konzistorium aice supt aninat No.1 cu aceasta adaugirea melduește : ca după întâi-jdata lui melduirea dela anul 1799 August în 9 zile c[alendar] vechi, și după 3 atestaturi fără de acest aicea aninat, carele sânt în prea cinstit konzistorium melduite, carele atestaturi unul dela școalele normalei, altul dela Canțelarie districtului Seretiului, și altul dela stăpânărie sa sau dela K. maghistratul Seretiului iaste. Și după o bună recomandație a d-sale Domnului craicomisari fon Rancovici, carele gios iscălitul pre bine îndesăvârșit încredințat iaste, cum că ori că s'au făcut sau ori că încât de curundă vremea despre du-lui în pre cinstit konzistorium să va face.

Dintru aceste sus numite dovezi și mai ales din silita râvna lui cătră aceasta starea, roagă pre plecat pe pre cinstit konzistorium, ca la începerea cursului acestui viitori pre dânsul să-l primească la școala cliricească în n[umărul] celor zece clerici cu obicinuita leafă.

Cernăuți, la 12-le August 1802. c[alendar] v[echiu].

Vasile Țintilă

practicant la canțelarie K. maghistratul Cernăuțului.

Arhiva mitropoliei Bucovinei, anul 1802. No. 800.

Cernăuți, 1802, Septembrie 4.

VASILE ȚINTILĂ RENUNȚĂ LA ÎNSCRIEREA ÎN ȘCOALA CLERICALĂ.

Prea cinstit K-K. Konzistorium Bucovinei !

Mai gios iscălitul cu începerea cursului acestuia fără de ștupendium hotărât au intrat la clerici la Școala theologhicească. Și fiind că toate arătatele pravili clericești, care iscălitul pre larg și de plin au

înțales, cu toată putincioasa sa râvnă făgăduște a le împlini. Dar după săvârșirea a theologhicescului catehizes nici o nădăjduirea de nicăiurea de parofie are și părinții lui nici într'un chip nu sânt în stare întru acești 3 ani cheltueala clericească a o purta, și mai de ales iscălitul despre niminea sprijineală având, socotește că numai înzădar vremea în școala clericească petrece, nu de învățătură, dar numai de pierderea vremii, care iscălitul întru acești 3 ani învrednicit ar putea să să facă, aflândușă nu numai în limba sa moldovenească ci și în limba neamțască ceva procopsit. Deci dară ca iscălitul mai departea să-ș poată căpăta pâine sa, poștește pre plecat pe prea cinstit konzistorium, ca cu 4 atestaturi care în prea cinstit konzistorium sânt melduite, cum mai îngrabă la mâna gios iscălitului să i să de; Așa și o rezoluție, cum că iscălitul au fost bun priimit și vrednic a intra în școala clericească (sau theologhicescă) și din bună voe sa, pentru lipsirea averii și a parohiei au mulțămit de slujba sa [de] clericie, ca iscălitul după o îndelungată vrear: e iarăși de iznoavă în prea cinstit konzistoriu a să meldui să poată.

Cernăuți, la 4-le Septem[vrie] 1802, c[alendar] v[echiu]].

Vasile Țintilă
candidat.

Arhiha mitropoliei Bucovinei, auul 1802, No. 800.

10.

Cernăuți, 1803, Septembrie 16.

VASILE ȚINTILĂ CERE UN POST DE PRACTICANT LA CONSISTORIUL ORTODOX DIN CERNĂUȚI

Hochwürdiges Consistorium,

Aus den sub A anliegenden Zeugnisz geruhe Ein Hochwürdiges Consistorium gnädigst zu entnehmen, wienach der gehorsamst Gefertigte die 2. Trivial Klasse zu Sereth und die 3-te Klasse bey hiesiger Hauptschule mit guten Fortgang Ferlernet hat. Wie auch nicht minder, dass sub B. anliegende Attestat des Königl[ichen] serether Districts Gericht seine fleissige und thätige Verwendung als Practicant beweiset.

Das sub C. anliegende Zeugnis erweist sowohl seine geschickliche Verwendung als unentgeldlicher Practicant bey dem hiessigen Stadt Gemeind Gericht wie auch sein sittliches Betragen: so wie ferners das Löbl[iche] K-K. Bucoviner Kreisamtliche Attestat D von seiner 9 monatlichen rastlosen Verwendung und Mundierung der Concepten und Uibersetzung der Deutschen Circular Verordnungen in die moldauische Sprache den gehörigen Aufschluss giebt. dass der gehorsamst Gefertigte ein Sohn des noch lebenden serether Bürgers und moldauische Schneidermeisters Georg Scintilla ist, und dass derselbe von Jugend au schon grosse Lehrbegründe fühlte, welche aber armuts halber nicht befriedigen konnte, beweiset das Zengnis E.

Da nun derselbe wegen Unvermögenheit sich die nöthigsten Bedürfnisse seines Lebens blos von seinen kleinen Gehalt, welchen er sich von Instruirung der Kinder erwirbt, verschaffen muss, und sich nun dem geistlichen Stande widmen will. So bittet er Ein Hochwürdiges Consistorium, womit ihm die unentgeldliche Praxis bey hiessigen Consistorial Kanzley gnädigst erlaubt werden möge.

Czernowicz, den 16-ten September 1803.

Wassily Scintilla

Eu iscălitul adeveresc prin aceasta, precum că atestaturile mele dela pre cinstit konzistorium la zioa de astăzi înapoi am priimit.

Cernăuți, la 29 Mart 10 April 1804

Vasilie Țintila, practicant.

Arhiva Mitropoliei Bucovinei, Anul 1803, No. 713.

II.

Cernăuți, 1804, August 9.

VASILE ȚINTILĂ CERE INSCRIEREA ÎN ȘCOALA CLERICALĂ DIN CERNĂUȚI.

Hochwürdiges Consistorium !

Ein Hochwürdiges Consistorium geruhe zu erwegen, dass gehorsamst Unterzeichneter vorhin in der serether Dist[rikt]—Gerichts—und bey der hierortigen Gemeind Gerichts= und dann bei der hiessigen Kreisamts Kanzley und endlich hier beinah ein Jahr in allen aber durch 4 Jahre als unentgeldlicher Practicant sich in manchen Geschäften brauchen liesz.

In diesem Anbetrachte und in Rücksicht seiner Verwendung als auch moralischen Aufführung = bittet verselbe = unterthänigst : Ein Hochwürdiges Consistorium geruhe denselben bei dem itzt bald anfangenden Lehrkurse in die Cliricalschnule mit Stipendium aufnehmen zu wollen.

Tschernowitz, den 9-ten August 1804.

Basilius Scintilla

Consistor[ial] Pract[icant].

Arhiva Mitropoliei Bucovinei, Anul 1804, No. 608/7/118.

Cernăuți, 1807, Martie 18.

CERTIFICATUL DE CLASA A TREIA CLERICALĂ AL LUI
VASILE ȚINTILĂ.

Sammlungskatalog über die dritte Tsernovizer Klerikal-Klasse
in der Kais. Königl. Buccovina für den Winterkurs 1807.

Vor und Zuname	:	Wassilie Scintilla.
Jahren	:	23
Geburts-ort	:	Sereth
Aus	:	Bucovina
[Nation]	:	Moldauer
Namen und Stand der Aeltern	:	Georg Scintilla, Bürger.
Aufnahme in die Schule	:	1 September 1804
Fähigkeit	:	g[ut]
Sitten	:	g[ut]
Fortgang in der ka(te)getisch Unterricht	:	September : g[ut]
Die 4-te Rede	:	October : g[ut]
	:	November : g[ut]
	:	December : g[ut]
	:	Januar : g[ut]
	:	Februar : g[ut]

Czernowitz, den 18 März 1807.

Ignatius Hakman
Präp[arand].

Cernăuți, 1809, Octomerie 5 17.

VASILE ȚINTILĂ ANUNȚĂ CĂ A FOST NUMIT INVĂȚĂTOR
LA RĂDĂUȚI.

Hochwürdiges Consistorium !

Nachdem gehorsamst Gefertiger die substituten Lehrerstelle von der Löbl[ichen] K-K. Buccoviner Kreishauptschul-Direction in Loco Radautz erhalten habe, und vermög gegebenen Verpflichtungsschein drey nacheinander folgenden Jahre dem Buccoviner Schulwesen als Lehrer dienen muss: So meldet er dieses Einem Hochwürdigem Consistorium ganz gehorsamst an.

Tschernowitz, den 5/17 October 1809.

Basilius Scintilla
ausgetretener besoldeter Clerik, dermahlen substituir[er] Lehrer zu Radautz.

Arhiva Mitropoliei Bucovinei, anul 1809, No. 744/10/16.

Cernăuți, 1816, Iulie 3.

PROPUNEREA PENTRU NUMIREA LUI VASILE ȚINTILĂ CA
INVĂȚĂTOR LA ȘCOALA PRIMARĂ DIN TEREBLECEA.

Löbliches K-K. Buccoviner Kreisamt !

No. 213.

Hieruns habe ich die Ehre, den dienstschuldigen Bericht zu erstatten, dass ich im Grunde des Hohen Gubernial-Auftrages vom 8-ten Juny laufenden Jahres Zahl 25532 No. 6 den Besetzungs-Vorschlag zu der Terebleczer Lehrstelle dem Hochwürdigem erzbischöflichen Konsistorium am heutigen Tage unterlegt und dazu den Bas. Scintilla vorgeschlagen habe.

Tschernowitz, den 3. July 1816.

Anton de Marki
Volksschulaufseher

Kreisamt, fascicola 29.

15.

Tereblecea, 1816, Septembrie 1.

INAUGURAREA ȘCOLII PRIMARE DIN TEREBLECEA.

Zeugniss.

Auf Ansuchen des zu Tereblecze neu gekommenen Triviallehrers Herrn Basilius Scintilla wird demselben vom Seiten der Erzpriesterschaft und des Dorfortsvorstandes bezeuget, dass derselbe bey der allhier neu errichteten Trivialschule, die Schule am 1. September 1816 eröffnet, und den Schulunterricht angefangen habe.

Tereblecze, den 1-ten September 1816.

Haymmerle

K. K. Hauptmann der
1-ten Galliz Cord. Ab-
theilung.
+ Mikolay Paskar
Dwornik.

Philipp Jeremiewicz
Erzpriester
Johann Rosner
Franz v. Nagel
Cameral-Vorsteher
Johann Lowinkowski
Ian Lezynski

Kreisamt, fasc. 29.

Tereblecea, 1816, Septembrie 20.

RAPORTUL, ASUPRA INAUGURĂRII ȘCOLII PRIMARE DIN TEREBLECEA.

Löbliche K. K. buccoviner Volksschulen-Aufsicht !

Die Sommerprüfung des laufenden Jahres wurde an dieser K. Trivialschule am 19-ten dieses Monates vormittag in Gegenwart folgenden Schulfreunde als Herrn Haymmerles K. K. Hauptmann der 3-ten Cordons Compagnie, Herr Erzpriester Philipp Jeremiewicz, H. Theodor Talpalar Serether Triviallehrer, H Cameral vorsteher Franz Nagel und anderen mehreren Insassen und 33 Schüler abgehalten, und zwar so, dass diese Prüfung gut und zur Zufriedenheit der anwesenden Personen wie es aus dem in Copia beigegebenen Zeugniss beweiset, ausgefallen ist.

Zugleich wird gehorsamst berichtet, dass der hiesige Herr Erzpriester Philipp Jeremiewicz auf eine mildthätige Art zur Aneiferung der Schuljugend sowoll baares Geld, als auch federmesser und Bänder unter die Schüler vertheilt habe.

Tereblestie, den 20, September 1816.

Bas. Scintilla
Lehrer

Kreisamt, fascicola 29.

Lemberg, 1816, Octomvrie 22.

AVIZAREA SALARULUI LUI VASILE ȚINTILĂ.

Bukowiner Kreisamt. No. 47960.

Die bukowiner K. Kreiskasse wird unter einem beauftragt, dem neu ernannten Lehrer an der Trivialschule zu Tereblestie, Basil Scintilla dem ihm gebührenden Gehalt jährlicher zwey hundert Gulden vom 1. September 1816 als dem Tage, an dem er die Lehrstelle antrat, angefangen, auf Rechnung des Bukowiner Religionsfondes gewöhnlichermassen zu erfolgen.

Welches man dem K. Kreisamt in Erledigung seines Berichtes vom 5. Oktober laufenden Jahres No. 20562, dessen Beilagen im Anschlusse zurückfolgen, zur Verständigung des gedachten Lehrers bekannt machet.

Lemberg, den 22. Oktober 1816.

Hauer

Kreisamt fascicola 29.

Tereblecea, 1823, August 3.

CEREREA LUI VASILE ȚINTILĂ ADRESATĂ ARHIDUCELUI
FRANZ CARL

Durchlau[ch] tigster Prinz und Erzherzog.

Gnadigster Herr !

Der in tiefster Ehrfurcht Unterzeichnete ist ein Triviallehrer und dient dem Staate 10 Jahre zur Zufriedenheit seiner Vorgesetzten.

Durch die Einstellung der 100/50 procentigen Zuschuss zu folge hoher Gubernial-Eröffnung de dato 1-ten September 1820 Zahl 39354 beziehet er itzt nur 20 fl. Wiener Währung monatlichen Besoldung, dann eine Faltsche Grund von der Gemeinde, und eine Faltsche Wiese von dem hiesigen Herrn Erzpriester Philipp Jeremiewicz, freyes Quartier und Holz, sonst nichts mehr.

Er ist mit ein Weib und sieben münderbährige Kinder belastet und mit obbestimmte geringe Besoldung per 20 fl. W. W. monathlich nicht auskommen kann, und nebstbei ist er auch in Schulden gerathen, mit ein Wort zu sagen, er ist in Arumth gesetzt.

In seine bedrängte Lage weiss er nicht anders zu helfen, sondern er freuet sehr über die glückliche Ankunfft Euere Königliche Hoheit in Bucovina, und nehmet sich die Flucht seine unterthänigste Bitte vor die Füsse Euer Königliche Hohheit mit heissen Thränen zu legen und mit Demuth gehorsamst um eine Hielfe und Gnade zu bitten.

Weil er ein ausgetretener Clerical-Schüler ist, welcher im Jahre 1807 ausgetreten worden ist, und nebstbei besitzt er die Kenntniss Mina lui Damaskin : ein kunst gr[iechich] n[icht] u[nierte] Kalender zu verfassen, zu welche Ende er ein Moldauischer Calender auf immer währende Zeit von 63 Bogen gross verfasst und fertig hat :/ so bittet er in aller Unterthänigkeit, womit bei einer erledigten gr[iechisch] n[icht] u[nierten]. Catecheten-Stelle oder Lehrerstelle bei einer Hauptschule hier in der Buccovina zu seiner künftigen Beförderung die allergnädigste Rücksicht auf ihn zu nehmen.

Der unterthänigst gehorsamst Gefertigte hat sich weder durch Schwierigkeiten, noch durch die einigetrettenen Noth, noch durch irrigen vorstellungen abschrecken zu lassen, sondern fröhlich und mannbar fortgeschritlen, ein Amt, dessen sich der Welterlöser selbst nicht geschämert hat, anzunehmen durch unermüdete Eifer, durch rastlose Thätigkeit und durch eine mannbare Standhaftigkeit, für das Wohl des Staates durch die Bildung junger Leute :/ welche bei allen Dicasterien und Aemtern in glänzendsten Schimmer pranget, und lässt der Glanz der Schulen und deren Lehr-Individuen nicht verdunkeln :/ dankbar zu befördern.

Beiliegendes Zeugnis beweiset, dass er die Schüler auch ausser der Schulstunden in verschiedenen Kirchenlieder im Sommer und

Winter mit vielen Fleiss zur Zufriedenheit der Gemeinde und der Aeltern ohnengeldlich unterrichtet und einige ausgetretenen Schüler sind schon als Kirchendaskaln /: Sängern /: bei griechisch nicht unierten Kirchen angestellt und half auch in die Kirche zu singen.

Nebstbei vertritt der in tiefester Ehrfurcht Unterzeichnete die beiden Catecheten-Stelle seit sieben Jahre ohnengeldlich und ohne eine Remuneration zu erhalten, daher bittet er Eure Königliche Hoheit unterthänigst um Hilfe und Gnade.

Schlüsslich bittet er in aller Unterthänigkeit um Vergebung.

Tereblestie in der Buccovina, den 3-ten August 1823.

unterthänigst gehorsamster

Basil Scintilla

Triviallehrer.

19.

Tereblecea, 1821, Junie 4.

VASILE ȚINTILĂ CERE MĂRIREA SALARULUI.

Löbliches K. K. Kreisamt !

Diese K. Terebleczer Trivialschule ist bereits den 1-ten Septem-
ber 1816 errichtet worden, und weil diese eine neue errichtete Schule
war, so war bei derselben weder ein römisch katholischer, noch ein
griechisch nicht unierte Katechet angestellt. Um der Schuljugend
den so erforderlichen Religionsunterricht zu ertheilen, so war der
Unterzeichnete bemüset und des Dienstes Eifer wegen veranlasst nicht
nur die römisch-katholische, sondern auch die griech. nicht unierte
Schuljugend seit seiner Anstellung und zwar durch vier nach einander
folgende Jahre im Religionsunterrichte zur Zufriedenheit des Pub-
licums vorbereitungsweise, wie das hier sub (A) beigeschlossene Zeug-
niss den Beweis liefert, zu unterrichten.

Da ihm nun vom 1-ten November 1820 in Folge Gubernial Eröff-
nung de dato 1-ten September 1820 Jahe 39354 der 150 procentige
Zuschuss eingestellt wurde und er nur in einfachen Betrag, d. i. 20
fl. 50 xr Wiener Währung sein monatlichen Gehalt beziehet, so waget
er es aus dem Grunde, da allgemein bekannt ist, dass es nicht möglich
sey, als Vater von 6 Kindern mit einer so geringhaltigen Besoldung
auszukommen, ein Löblich K. K. Kreisamt in tiefster Ehrfurcht zu
bitten, womit Wohldasselbe für ihn höhern Orts für die in obbesagten
beiden Sprachen ertheilten Religions—Unterricht eine Remuneration
allergnädigst erwirken wolle.

Tereblece, am 4-ten Juny 1821.

Basil Scintilla

Triviallehrer

Tereblecea, 1823, August 2.

UN NUMĂR DE ȚĂRANI ATESTĂ IN CE FEL, VASILE ȚINTILĂ
A INSTRUIT COPIII DE ȘCOALĂ.

Zeugniss.

Wodurch wir Endesgefertigten zu Handen des Tereblestier H. Triv. Lehrers Basilius Scintilla hiermit gewissenhaft bekennen: dasz derselbe die Schüler ausser die Schulstunden in verschiedene Kirchenlieder im Sommer und in Winterkurs und zwar im Winter durch zwey Stunden täglich mit Licht und mit vielen fleiss unentgeltlich zur Zufriedenheit der Gemeinde und der Aeltern, so zwar unterrichtet hat, dass einige von seine Schüler sind schon bei etliche griechisch nicht unierte Kirchen als Kirchendaskal (Sänger) angestellt worden. Nebstbei ist er fleissig in seine Berufspflichten und ein gutes moralisches Betragen führet. Auch wissen wir diesz, dasz der obbesagte H. Lehrer die beide Catecheten-Stelle seit sieben Jahren vertritt und hieft auch in die Kirche zu singen.

Zur Urkund dessen folgen unsere Unterschriften.

Tereblestie, den zweyten August 1823.

Tănasă Sandul aufseherul locului.

† Theodor a Gavrioloaie, † Gheorghe Zegre, † Gavril Iepure
† Ilie Zegre, † Gheorghie Belciug, † Ioniță Țigără, † Ilie Socaci, † Maria
Țigăneasa, † Ieremie Sandul, Magner ortsrichter.

Wird von Seite des Dominiums Tereblestie seinen ganzen Inhalt
nach hiermit bestätigt.

(Sigilul dominiului).

Baczynski
Politist,

Teodor Balan

ACTE PRIVITOARE LA DOMNIA LUI IOAN SANDUL STURZA VOEVOD

Numirea și venirea lui Ioan Sandul Sturza în scaunul Moldovei, după mai bine de un veac de stăpânire fanariotă, a pricinuit patrioților moldoveni momente de adevărată înălțare sufletească, dar a dat naștere și unei strașnice opoziții din partea boerilor refugiați în Bucovina.

Între alte acuzații care se aduceau Domnitorului erau și acelea că dările se încasau cu strășnicie și că cutia milelor a fost golită, iar sumele afectate pentru diferite ospicii de umanitate au fost vărsate în casele sale ¹⁾.

Actele pe care le dăm mai jos publicității dovedesc până la evidență netemeinicia învinuirilor aduse primului Domn pământean de către adversari.

În adevăr, scriind „părintești”, în 30 Iulie 1822, nepotului său, Petrache Sturza, mare Vistiernic al Moldovei, după ce aduce slavă lui Dumnezeu „celui ce cu necuprinsă de minte de om giudecă și rânduește chibzuind cele ce cu înțelepciunea sa hotărăște”, miluindu-l și pe el cu Domnia Moldovei, îi arată că el „*esti și mai mult dator de câtu toți alții a înbrătoșa toate trebile țării și a Domniei cu toată vârtutea și iubirea de cinste, fiindu-i de laudă că au privit ochiul milostivu asupra evghenisălor și asupra Sturzăștilor*” și cerându-i să silească cu împlinirea banilor birului, îi recomandă să ia măsuri să se facă „*fără sălnice chipuri*, ce scriindu-se cărțăli către isprăvnicii, să le de a înțalege chipurile blândețelor” ²⁾ și nevoile în care se află țara și locuitorii ei.

1) Hurmuzachi, *Docum. Supl.* I, t. IV, p. 28—31, Gh. Ghibănescu, în *Arhiva Genealogică*, I, No. 4, 5, 6, p. 75 și Alex. Băleanu, *Două proteste ale lui Ioan Sandul Sturza Voevod* în „*Revista Arhivelor*”, Vol. III, 1 (Nr. 6—7) București 1936—1937.

2) Arhiva Statului, Iași, Doc. Pach. 140, Nr. 50.

Cât de multă înțelegere din partea noului Domn pentru acei ale căror nevoi și suferințe le cunoștea îndeajuns !

Nu poate fi vorba de nicio strășnicie în încasarea dărilor ; însuși Domnul recomandă isprăvnicilor ca strângerea lor să se facă, ținându-se în seamă greutățile în care se sbătea Țara, la urcarea sa pe tron, pe încetul și „*fără sălnice chipuri*”.

Nu i se poate aduce fostului Domn nici învinuirea că ar fi vărsat în casele sale anumite venituri ; Voevodul care a dat vistieriei însăși rusumăturile care îi erau hotărâte ca leafă și pe care, la adânci bătrânețe — și când nu mai era Domn, îl urmăresc din toate părțile creditorii, după cum foarte bine rezultă din actele de mai jos — nu putea fi acuzat de necinste ¹⁾.

ANEXE

I.

No. 1177=*trecută*.

priimit 16 Iunie 1836 : No. 1871.

Sfatul nostru

Acele trecute în dezpoziția ocărmuirii de mai înainte nu priivăscă pi ocărmuirea di acum iar pentru datoriile particularnice câte ar fi fără pricină să vor împlini prin dipartamentul din lăuntru și acelor cu pricină precum și acelor luați cu catahrisis de vre o față li sâ va da cuvinitul curs spre legiuită îndestulare — In 16 Iulie 1836.

Pre innălțate Doamne

După voia dată pentru mine spre a fi slobod din oblastia Besarabii să mă întorc în acest prințipat patria mea, viind am intrat în regularisare și a stării ocniilor precum eli să afla în anul 1828, la întrare în țară a oștilor pré puternicii împărății rosăcnești și a rădicării meli de aice.

Aflu pe o parte atât suma sării rămasă în măgle la ocne, cât și toate lucrările chilăriei ocnilor trasă în dreptățale cui, mie însă nu-mi este cunoscut iar pe altă parte sumă de bani pre la lăcuiitorii țării din veresăli neistovite și osăbite condee, adică sumă de sare încărcată dela ocne, rădicată dela loc și cu chirie plătită căraușilor pentru ducere la Sculeni, netransportarisată și aceia nici până acum. Și fiindcă vreo hotărâre de pre la curți asupra rămasălor mele în acest prințipat locului ce am avut, nu am știință să să fi învoit altie feță mai vârtos când este cunoscut cu ce sâmțătoare cheltuele am ținut și să poată ține o așa casă. Eu rog pe innălțime voastră să bine voiți a porunci cele de cuviință prin locul competent pentru dosloșire acestor împregiurări pe temeiul chiar

1) Alex. Băleanu, o. c., p. 166.

a sânilor date în casa ocnilor de cãmărașii vremii aceia dela 1 Ghenar 1826 și pân la 25 April 1828, zăoa întrării în țară a oștilor roșienești, când m'au rădicat pre mine și apoi și îndestulare me ca prin o asămine despăgubire să pot și eu desface cheltuelile domniei ce cu feliuri de feță precum vă poate fi cunoscut, stau în adormire cu mahnire lor și musturare me.

Ioan Sturza Voevod,

1836, Iunie 16.

Iulie 24. Să se scrie Vistieriei că potrivit cu luminatu boiurdii să facă lămurire condicilor de datorii spre a să vide în ce stare să află ființa lor și cari să supui Sfatului spre a să puté chibzui hotărâre celor de cuviință într'aceasta. . . . ¹⁾.

Arhivele Statului, Iași, Secretariatul de Stat, Dosar 660, fila 39.

II.

Fiindcă în viitoare marți sfatul după însărcinare ci are esti gata a intra în cercetare acestor sâmi, să să scrie din partea Postelniciei Înălțimei Sale că fiindcă la cercetare acelor socoteli, Înălțimca Sa nu au trimis vechil, apoi să însărcineze pe vechil de a să înfătoșa la arătata zi cu dovezile ce are înprotiva somilor arătate asupra Înălțimii Sale pentru care să i să împărtășască ecstract, arătându-să că dacă la arătată zi nu va triimete vechil, atunce sfatul va hotărî asupra lucrării controlului. Totodată să va înștiința și pe epitropiea răpos. vistier Ghica, ca să aducă de față dovezi ca arătate și asupra ²⁾ ³⁾

Cinstitului Sfat ocârmuitor a Prințipatului Moldaviei.

Spatar Vasăli Veisa

După însărcinare pusă asupra me spre a cerceta sama visteriei din vremea sâmișiei dumnealui Spat. Vasili Alecsandri din domniea fostului Domn Ioan Sturza, după sâmile ce aş luoa di la madegii aceiaș vremi, față fiind și vechilul fostului domn, cu toate greutățile și împiedecările ce am întâmpinat, i-iu : din parte fostului domn Sturza cari după doă adresuri a mele cătră Sfat, unul din 21 Ghenar și altul din 16 Mart a anului curgătoriu, prin cari am cerut ca să să pae la cale spre a înștiința și fostul Domn de a triimiti toate sâmile și hărtiile ce va fi având și vechil ca să stei față la cercetare, nici hărtii au triimis, nici vechil ; al 2-le, că nici un feliu de sâmi pentru nici o madé în visterie nu am găsit și am fost nevoit a corespondarisî pentru aflare madegiilor și și urmă cu dumnealor spre a-mi triimiti fiișticari samă cu documentui pentru madeoa sa ; al 3-le, pentru întârziere ce am întâmpinat din parte madegiilor cu dare sâmelor, pricină pentru care am fost nevoit a corespondarisî și cu dipartament din lăuntru și abiea pe la 23 Săptem-

1) Semnătură indescifrabilă.

2) Loc rupt în act.

3) Semnătură indescifrabilă.

vrie a anului curgătoriu le-am putut aduna toate câte s'au putut găsi și aduna, dar totuș am sfârșit aceștii grele însărcinări însă fără știința vechilului și a hărtilor fostului Domn care n'au stătut chip a le lua ; și după cercetare ce am făcut pe câte hărții și socotele am avut față am alcătuit pentru fișticari pricină și madé osăbite sămi cari pe lângă acest adres cu plecăciuni le înfățoșez sfatului ocărmitoriu.

1-*iu*. Suma visteriei dela 1 Ghenar 1828 până la 25 April aceluiaș an, supt lit. A. prin care să lămurești ci au avut a lua fostul domn, ci au luat și ci trec luoți mai mult di fostul domn.

2-*le*. Samă întri fostul domn și întri dumnealui Spatar Vasili Alecsandri supt lit. V., prin care să lămurești ci ari a lua dumnealui Spatar Vasili Alecsandri dila fostul (domn), cari ari a-i tragi din socotiala răposatului vistier Dimitrachi Ghica în cari au intrat și banii socotelii aceștia a dumisali Spătar.

3-*le*. Samă întri fostul domn și întri ocărmiuire țării următoare dela 25 April 1828 și înainte supt lit. S., lămuritoare sumei ce să mai cuvine a lua ace ocărmiuire di la fostul domn.

4-*le*. Samă întri fostul domn și întri răpos. vist. Dimitrachi Ghica i dumnealui spatar Vasile Alecsandri dela 1 Ghenar 1828 până la 25 April a aceluiaș an supt lit. D, vreme în care răposatul Ghica s'au aflat vel vistiernic și dumnealui spatar samîș vistieriei, prin care să lămurești ci ari a mai lua răp. vist. Ghica dila fostul domn capeti și dobândă, după ce va hotărî sfatul cu cari dobândă să se socotiască banii ci ari a lua răposatul vistier, fiindcă socotiala dobânzii face osăbire de sumă, precum Sfatul să va pliroforisi din această samă.

5-*le*. Samă supt lit. E. pentru zahireaoa luată din țară în anul 1827, în care să lămuresc banii ci au avut a să da pentru lucrătura acei zahirele, și pentru chiria dusului ei până la Gălați, ci s'au plătit și ci are a mai da fostul domn Sturza.

6-*le*. Samă di banii ci ari a lua dumnealui spatar Antohi Sion din socotelile ecsaminiilor počtii supt însuș a dumisali iscălitură cu lit. G., cercetată cu sâmile ecsaminiilor ci au înfățoșat, bez a ecsaminii de la 1 Octomvrie 1827, cari nu mi-au înfățoșat-o dumnealui spatar.

7-*le*. Sama visteriei pi anul 1827 cu lit. g supt iscălitura dumisali agăi Ilii Cogălniçanu, prin care să lămurești suma ce ari a mai da fostul domn spre istovire ei.

8-*le*. Estract supt lit. L., cuprinzătoriu sumelor di bani ci ari a da fostul domn din sâmile mai sus arătate.

9-*le*. Samă supt lit. I. di banii scutelnicilor ci ari a da fostul domn opștii boerilor din vremea domniei sale.

10-*le*. Estract ghenerealnic supt lit. C. prin cari să lămurești suma banilor ci ari a da M. S. fostul domn Ioan Sturza împreună cu banii scutelnicilor.

Aceste sâmi arătate mai sus eu le-am cercetat toate pentru că ele avé legătură una cu alta și nu puté a să cerceta unile fără celelante. Iar a banilor scutelnicilor și pentru că însămnătoare sumă văzând eu am socotit că acești bani dacă s'ar împlini dila fostul domn prin o în-

cheiare de hotărîre a Sfatului ocârmuitoriu și a opșteștii obișnuite adunări s'ar pute întrebuița în facire curților domnești acelor arsă care sânt de atâta nevoie și trebuință pentru țară și ar rămâne și un večnic monoment de pomenire și pre înălțatului domn, întru a căruia fericite zile s'ar face și opștii boerilor ¹⁾. cu acărora bani s'ar face ele.

Pe lângă aceste alăturez și della alcătuită di mine în vremea aceștii cercetări, sclipisită, șnuruită și pecetluită cu pecete mé în cari sânt în original sămile ce am luat di la dumnealor madegii visteriei din vreme fostului domn Ioan Sturza și alți documenturi, cari eu le-am cercetat toati di amăruntul, cuprinzătoare de 244 file și doă opisă, unul iscălit di mini și alăturat la dellă și altul, pi cari rog ca sfatul să-l iscălească și să ni-l de mie împreună cu răspuns de primire tuturor acestor mai sus arătate hărtii. De datorie socotesc a aduce la cunoștința Sfatului și ačasta, ca să însărcinează pi dumnealui spatar Vasăli Alecsandri de a încheia și a da sămi iscălite di dumnealui după rânduială tuturor madegiilor ci au fost în dosolipsia vistiriei pe vreme sămiișii dumisali, lucru pentru cari toți acii madegii mi-au făcut îndestule ceriri puindu-mi înainte că nu mai pot păstra nici documenturile ci mai au nici posturi răspunzătoare mai mult, nici pentru sămi, nici pentru documenturi.

Vasili Veisa spatar

No. 24. 1836 luna Noemvrie 4 zile.

Arhiva Statului, Iași, Secretariatul de Stat, Dosar 660, filele 82—83.

III.

No. 169, trecut.

primit 19 Dechemvrie 1836 : No. 4782

Sfatul nostru va împărtăși lămuririle făcute spre cuvinčioasă închiuire. In 15 Dechemvrie 1836.

Mihail Sturza Voevod

Februar 4. Să va urma după rezoluția pusă pe adresul mării sale către Postelnicie din 26 Ghenarie.

Pre înălțate Doamne

Prin jaloabă către Î. V. am făcut arătare di nesupunere dumnealui Spat. Vasili Alecsandri de a-mi da sariă pi vreme când au fost sameș vistirii a veniturilor ci au intrat în dăspoziția dumnealui și unde s'au întrebuițat. Jaloabă mé însă...¹⁾ s'au îndreptat di Î. V. Sfatului.

Eu nu ca unul ci aș fi cunoscut că ar avé dumnealui Spat. dreptate să dei samele sale prin sfatul, dar că să nu mă arăt nesupus voinții Î. V. am triimes di trii ori la sfat pi răp. fiul meu beizade Alecu, și

1) Loc rup în act.

văzând că nici o punere la cale nu să face, l-am mânat la alte trebuințe, precum am și făcut arătare Postelniciei, la adresul ci i s'au îndreptat.

...¹⁾ că pricină s'ar fi încredințat controlului, *care m'ar fi scoțând dator cu some simsitoare la unii și la alții*, dar cum și cu ce temei și dovadă mii nu iese știut pentru că nici m'au întrebat nimine, nici nimine nu mi-au arătat vre o samă, că să o ved și să fac observațiile mele.

Pre înălțate Doamne, însuș ființă pricini dovedești că peripiscă ci au urmat iese di prisos și aleture cu drumul firesc, pentru că giudicată nu am pornit asupră Dumnealui Spat., ci am cerut sameli carile dându-mi-le dumnealui și cercetându-le eu cu amăruntul, dacă aș fi aflat neîndestulătoare, atunci înaintire rămâne deschisă și îndreptare și lămurire lor puté să să facă di or ci presusfie legile înputernicesc. Cum dar s'au încredințat controrului și nici temeiul ei au lucrat, eu nu pot înțelege; *atâtă numai prepus că așa precum mai în toate pricinile mele mă ved învâluit di gonașii mei asemenea...*¹⁾ *această controlul mă scoate dator numai pi arăterile dumnealui Spat. fără să ceară să să vadă ci am a răspunde. Spre îndreptare dar celor ci s'au lucrat cu dârâmare dreptăților mele mă arat de iznovă catră I. V. protestând în numele pre poternicului nostru monarh Sultan Mahmut lucrările mai sus arătate și mă rog să aflu punere la cale cu disființare lor și dator[indu-să] dumnealui Spatar a da semele cerșute pi temeiurile adivărate și potrivite cu ființă pricinii.*

Ioan Sturza Voevod

1836 Dechemvrie 10.

Arh. Stat., Iași, Dos. 660, Secr. de stat, fila 113.

IV.

Februar 4

Ghenar 2. 1837.

Fiindcă în joia viitoare are a să tratarisi și acesti pricini, apoi să va adiuși în adresul ce are a să face ca să dei mărire sa și întru acesta cuvenitele dovezi. Paladi

Cătră cinstit Secretariatul Statului,

Priimind și adresul supt No. 2043 acelu cinstit dipartament și plioforisându-mă di cele cuprinse răspund, că așa precum asupră lămuririi ci am cerut mă mână la socotelile vistieriei a vremei când am domnit, apoi și eu încă în dreptate mă aflu să ceriu că mai înteu să mi să facă știută poroncă care m'ar îndatori să dau sfatului cârmuitor de acum samă lucrărilor pi vreme ci eu am cârmuit, și al doile temei *pi care M. S. domnă Smarandă ar ave cuvânt să ciară veniturile moșii lor Calimahești di la a me persoană precum i-ar fi fost eu priv gător pi acele*

1) Loc rupt în act.

moșii, cari mai vârtos precum iese di opște știut vistieria de atunce ne-
în-demârându-să cu cheltuiialele țerii, spre a întempina nevoile vremii și
neputință țerii și însuș bani rusumaturile pi lângă birul i alte...¹⁾ au
întrat toate în casă vistieriei, lipsând vistieriei și ăfertul înteu ci au luat
L. S. prințipul Vogoridi și di vreme ce dumnealui agă Gogălnicianu
arată că sămile vistieriei mi-ar fi dat mii, neapărat trebuie să fi propit și
dumnealui copie de pi dinsele, care și această ar fi un chip ci ar da îndes-
tulare credinții că seneturile țerii, rusumaturi și a moșiilor grecomone-
terești s'au întrebuințat în cheltuiielele țerei. Dar apoi osebit la cerire M. S.
slujește și această, că la 1822 în vreme când eu am priimit domniea,
aflându-să la Bolu răposatul hatman Constandin. . . Paladi ginere M. S.,
cu rogăminte și cu lacrimile mele am câștigat milostivire monarhului
di i s'au dat iertare, carele ajutorat fiind prin fiul meu beizade Necolachi
și innadins capichehaia ci am avut lasat spre aducere aminte străluci-
tului Reiz Efendi de atunce, cu a me cheltuială au venit aici și după
cerere sa i-am dat moșiile calimahești de i-au priimit seneturile în prizmă
banilor, precum aduc aminte ci s'au împrumutat cu chizășia sa întru
ferecita di pomenire socrul său domnul Calimah și M. S. domnă Sma-
randă, care nu după multă vreme au cerut prin jalobă și di istov vânzare
acelor moșii. — 1837 Ianuar 2. Eși.

Ioan Sturza Voevod

Arh. Stat., Iași, Secr. de Stat, Dosar 660, fila 71.

V.

No. 531, priimit — priimit 9 Februarie 1837

No. 622.

Se recomanduește Sfatului nostru ca având în vedere aceste
împregiurări să facă legiuită lucrare. In 11 Fevruar 1837. Mihail Sturza
Voevod.

S'au înfășoșat la tratația pricinei după care s'au hotărât a să
face anafora. D. comis Floresco spre a să înfășoșa la tratarea aceștii
pricini.

Pre Înălțate Domne,

Laturalnic m'am înștiințat că la tractațiile ci urmează a să face
la sfat pretențiilor L. S. domni Calimah precum și în alte pricini, s'ar
fi închiet jurnal dipartând pi dumnealui logofăt Catargiu și pe dum-
nealui vistiernic Balș ca niște rudenii cu mire. După o înștiințare ca
această arat M. V. că dacă pravilă cere ca numiții să fii dipartați cu
cuvântu di rudenie, cu asemenea cuvântu și L. S. beizade Suțu, marele
postelnic trebuie să fii dipărtat ca o rudenie L. S. domni cum și dum-
nealui hatman Sturză împlinitor di datorii di mare logofăt instiții, ca
unul ci iaste viderat prigonitorul meu, mai în toate pricinile ci trec

1) Loc rupt în act.

prin canalul dumnealui, precum sânt în stare a dovedi ună câtă ună ; pentru că și pravilă nu numai rudeniile dipărtează dar și pi cei dovediți prigonitori și voitori di reu ; apoi dipărtându-să arătați boeri după jurnalul închiet și rânduindu-să în locul domnilor-sale pi D. D. directori care sânt dumnealui agă Gogălniceanu și dumnealui Spatarul Alecsandri, nici unul nici altul nu sânt primiți di pravilă, căci dumnealui Alecsandri ieste față înpricinată și protivnică mie, iar dumnealui agă mărtur și amândoi sameși și casieri în vreme domniei mele și nici mărturiile domnilor sale nu sânt nesupuse prihanirei, nici dumnealor volnici a da socotință în pricinile mele, ca unii interesarișiți în feliuri di priivire. Drept aceia protestuesc cătră M. V. și mă rog să binevoiți a poronci punere la cale potrivit cu dreptate și cuviință. Pe lângă aceste jăluiesc că nici răspunsurile mele în pricină M. S. dómni, nici protestul meu cătră M. V. dela 10 Dechemvrie pi înalt nume în pricină semilor dumnealui Spatar Alecsandri nu să eau în priivire precum și în alte pricini neștiute mie sfatul lucrează fără macar să-mi împărtășască nimică și în chip di postpispie competența sa, pentru care M. V. va binevoi a pune în lucrare îndestulare me după cuviință și întru această di vreme mai ales că prin rezoluția M. V. supt No. 434, pusă în protestul meu dela ¹⁾ să deschidă un nou curs decât acelă cu care au fost pân acum învăluite pricinile mele.

Ioan Sturza voevod.

Februarie 5. 1837 Eși.

Arhivele Stat. Iași, Secretariatul de Stat, Dosar 660, fila 116.

VI.

Dumnealui comis Floresco spre a fi în vedere la tratația

No. 530 primit. Februarie 17. 1837

Cătră Cinst. Secretariatul Statului.

Cinstitul Secretariatul prin adresul seu No. 144 dela 9 curgătoarei luni Februar, împărtășindu-i-să copie de pi ecstracturile semilor a dumnealui Spatar Alecsandri după cum s'au închiegat de controlul, i se însămnează și acestă că având Sfatul a le cerceta precum și pricină L. S. doamni Kalimah, ar trebui să mă înfățoșez și eu la 18 curgătoarei sau însumi în persoană sau prin vechil cu dovezile ce aş fi având, cuminecarisându-mi tot odată și o copie de pi jalobă dumnealui comis V. Pogor vechil epitropii casei săvurșitului din viață vistier D. Ghică, pentru 50.000 ci aş fi dator acei case cu sinet.

Asupră niște asemenea împărtășiri eu fără să mai întru în cercetare chipului închiegării acelor socoteli și fondosul lor precum și în fondosul a celorlalte pretenții, lucru ci ar fi în osebit obiect di întîmpinare

1) Loc rupt în act.

la locul seu și la vreme sa ; acea însă ci mă cunosc în dreptate de a propune Secretariatului spre răspuns la mai sus numerarisitul adres No. 144 ieste aastă, cum că încă la lună lui Dechemvrie trecut luând lăturálnica știință (care în urmă mi s'au adiverit și prin adresul Secretariatului No. 4981. . .) cum că dumnealui Spat. Alecsandri ci au fost cerut să-mi dé semile sale ca un sameș ci au fost în vremea domnie mele, dându-le Sfatului di cătră acel sfat, nu știa supt ce temeu și cuvântu s'au încredințat în cercetare controlului am fost silit de am protestuit acele lucrări prin pomenitul meu protest dela 10 Dechemvrie, care priimindu-să de I. S., și cunoscându-să di temelnice propunerile mele s'au îndreptat Sfatului spre cuvenită punere la cale. Așa dar lucrările acele carele am fost silit de am protestuit luându-să acum aleture cu acele di astăzi rostite în adresul Secretariatului No. 144 și găsându-să aceste di pi urmă tot într'o fire și ființă cu acele protestuite dila adresul Secretariatului No. 4981, să cunoște că nici o îndreptare nu s'au făcut nici că protestul meu dila 10 Dechemvrie, îndestulare nu s'au aflat cum s'au poroncit de I. S. nici răspunsul meu dila 2 Ghenarie în pricină lunatei Domnii nu s'au ¹⁾ : pentru că di ar fi fost ceva din aceste, nici cum nu mi să face chemare di înfășoare. Iar apoi și protestul meu di la 25 Ghenar aprovarisit și cunoscut de temelnic prin domnescul buiurdii No. 434 osebind pricinile cari pân acum s'au cunoscut cu nume di a mele pricini din acele adivărat a mele și mânând fiște care feliu în clasis sau fără a osebi orci pricinile acele pentru carele sfatul îi face chemare prin Secretariatul, ridică di asupra-mé și această îndatorire de a fi următor la cheamari sfatului așteptând ci cu disăvârșită hotărâre punere la cale. Așa dar dacă împotrivă protestațiilor mele sfințite precum mai sus s'au zis prin acturi domnești, sfatul va înainti și acum lucrările sale așa precum mi să însămnează la adresurile Secretariatului No. 4981 și 144, *mi alt nu-mi rămâne decât a protestui de iznouvă în numele monarhului cari m'au rânduit domn și la care numai mă cunosc dator cu toată supunere a da cuvânt și samă pentru lucreri a cărmuirii meli, când și îndatoririle ocărmuirii di vreme aceia nu sânt personalnice a mele îndatoriri precum s'au rostit la arătatul meu protest dela 25 Ghenar, iar asupra jalebii dumnealui comis Pogor mă cunosc în dreptati a însămna osebit și această înteu : că nicio socoteală n'am făcut cu epitropia casei răposatului Ghică, nici nimine la mine nu s'au arătat precum jăluitorul propune, și al doile că adresarisire acei pretenții cătră controlul și lipire ei cu semile vistieriei după însuș cerere jăluitorului, fără altă priivire di încongiureri numai această, dă o vie dovadă că și această pretenție ar fi ună din acele domnești ci nu priivesc pi persoană mé ci sânt atingătoare fiscului prințipatului.*

Ioan Sturza voevod.

1837 Fevruarie 16. Eși.

Arhivele Stat., Iași, Secretariatul de Stat, Dosar 660, file 117—11.

Alex. Băleanu

1) Cuvânt indescifrabil

DESPRE JURĂTORI ȘI DOUĂ RĂVAȘE DIN SECOLUL XVI.

Problema jurătorilor vechiului drept românesc a fost pusă în discuție încă din prima jumătate a veacului XIX. Așa la 1845 Nicolae Bălcescu publicând, în primul volum din *Magazinu istoricu pentru Dacia*, în traducere românească, două documente — unul dela Matei Basarab și un altul dela Vlad Călugărul — în cari e vorba de jurători — arată că de chestiunea jurătorilor se va ocupa într'un studiu special. Iată chiar textual cuvintele lui : „După aceste două acturi și altele încă se cunoaște obiceiul vechiu de a îndatora pe bărbați să jure cu 12 boeri și pe femei cu 12 jupâne. Noi vom explica mai mult acestu obicei în't'o lucrare ce vom face asupra instituțiilor și obiceiurilor țării”¹⁾. Probabil însă că moartea prea timpurie l-a împiedicat pe Bălcescu să-și ducă la împlinire gândul.

După un răstimp problema e ridicată de B. P. Hasdeu care în 1867 publicând în tomul III din a sa *Archiva Istorică a Romaniei, Resturile unei cărți de donațiune de pe la anul 1348, emanată dela împêratul serbesc Dusan și relativă la starea socială a Românilor de peste Dunăre*²⁾, în comentariul ce însoțește acest act se ocupă pe larg despre *Juriul la Romani*³⁾ și la *Serbi*⁴⁾, reproducând în parte și preocuparea lui Bălcescu dela 1845⁵⁾.

Puțin mai târziu — adică peste patru ani, atât pe baza documentelor comentate de Hasdeu cât și cu sprijinul unor noi acte inedite, Grigore Tocilescu reia în mod sistematic problema — amintind și de

1) Cf. *Magazin istoricu pentru Dacia*, I, p. 210, nota.

2) P. 85—121.

3) *Sic*, în loc de *Români*.

4) Acesta e chiar și titlul capitolului II din comentar, cf. p. 145—157.

5) Cf. *Archiva istorică a României*, III, p. 148.

gândul din 1845 al lui Bălcescu ¹⁾ și publică în *Foia Societății Romanismului* ²⁾ în al cărei comitet de redacție ființa și el — studiul *Juriulu la Români*, pe care însă nu l-a terminat ³⁾.

Urmează apoi cercetarea lui A. D. Xenopol, publicată la 1874 în *Convorbiri literare*, ⁴⁾ sub titlul : *Studii asupra vechilor noastre așezăminte*, în care după o bogată introducere, privind problema jurătorilor la diferite popoare, ajunge începând cu al IV capitol, la *Jurătorii la noi* ⁵⁾. După Xenopol vine studiul cunoscutului cercetător al dreptului, Mihail V. Demetrescu, care în 1899 publică în aceeași revistă în care scrisese și Xenopol, *Justiția „Jurătorilor”* ⁶⁾.

Ajungem astfel în secolul XX când lucrările în domeniul chestiunii jurătorilor se înmulțesc ⁷⁾. Merită însă a fi semnalat în primul rând și chiar în acest loc studiul bine documentat, publicat în pragul veacului nostru — în 1908 — de cunoscutul cercetător al relațiilor slavo-române, istoricul A. I. Jacimirskij ⁸⁾.

Cu aceste considerațiuni intrăm și în rândurile noastre, în care vom căuta să semnalăm câteva amănunte noi cu privire la jurători, așa cum acestea reies atât din fondul de documente slavo-române ce se păstrează la Arhivele Statului din București cât și din cel dela Academia Română. Vom încheia apoi aceste considerațiuni cu prezentarea în text, traducere și facsimil, a doua răvașe domnești de convocare a jurătorilor, emise în secolul XVI — până acum necunosându-se acest fel de acte decât numai din secolul XVII ⁹⁾.

1. Cf. *Foia Societății Romanismului*, 1871, Nr. 10—11, Ianuar—Februar, p. 464.

2) *Ibidem*, 1871, p. 463—473.

3) *Ibidem*, p. 473.

4) Anul VIII (1874), p. 137—152, 182—196 și 214—234.

5) Cf. *Convorbiri literare*, VIII (1874), p. 214—234.

6) Cf. *ibidem*, XXXIX (1899), p. 300—310, 429—440, 544—552, 657—668, 749—767 și p. 854—870.

7) Cf. în acest sens de pildă următoarele : Dem D. Stoenescu, *Instituția jurătorilor*, Craiova 1921 — care e o retipărire a tezei de licență a aceluiași — tipărită în acelaș loc dar în anul 1903 și într'un redus număr de exemplare, — și George Alexianu, *Instituția jurătorilor în vechiul nostru drept*, București 1924 — care e un extract din revista juridică *Pandectele Române*. Acestea numai ca lucrări speciale, problema însă e tratată în fiecare studiu de istorie a vechiului drept românesc.

8) Cf. A. I. Jacimirskij, *Отголоски славянской пороты въ обычномъ правѣ у румынъ XV—XVII вв* (= Ecorile jurământului slav în dreptul cutumier la românii din veacurile XV—XVII) în Jagič, *Festschrift, Zbornik u slavu Vatroslava Jagiča* Berlin, 1908, p. 159—171 ; de modul cum acest studiu al lui Jacimirskij s'a utilizat la noi, cf. notița noastră bibliografică din *Rev. Ist. Rom.* III (1933), p. 391—392 Nr. 153.

9) Cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 347.

Se cunoaște dealtfel destul de bine care e deosebirea dintre martorii propriu ziși și jurători. Așa pe când cei dintâi nu confirmau sau infirmău decât un fapt în deobște cunoscut și la care ei erau prezenți, sau cunoșteau în toate amănuntele lui faptul dat, cei de ai doilea — adică jurătorii — se putea să nu cunoască de fel pricina, ei însă trebuiau să o cerceteze și să jure, și cu un oarecare fast, dacă partea ce-i ceruse în această calitate avea dreptate ¹⁾, ca apoi jurământul lor să formeze temeiul emiterii actului domnesc, acordat părții care jurase cu jurători ²⁾.

Numele slave sub care ne sunt cunoscuți jurătorii noștri sunt cele știute : **БОЛѢРН** (= boeri) și **КЛЕТОВИЦИ** (= jurători) pentru Țara Românească și **присѣжники** — mai vechi ca cel ce urmează — sau **БОЖИЛНИЦИ** (amândouă au aceiași traducere : jurători) pentru Moldova. Iar pe lângă acestea am întâlnit pentru Moldova încă și denumirea **СВѢДѢЛИ** ³⁾ (= martori) care se știe că era numele martorilor propriu ziși — cum și cea grecească — încetățenită însă la noi — de **МАРТОРИ** ⁴⁾.

Numărul jurătorilor prezenta în genere ⁵⁾ o cifră fixă ce începea cu 3 ⁶⁾ continua apoi cu 6, 12 și 24 și sfârșea cu 48. Numărul de 48 jurători se folosea destul de rar iar un act muntean din 1628 dela Alexandru Iliș relatează chiar că acest număr ar fi fost suspendat începând cu Mihnea Turcitul. Iată partea ce ne interesează — pe care o dăm în traducere românească, urmând textul slav în notă — : „iar Gradea cu frații lui, cari sunt pomeniți mai sus, ei nu s'a lăsat ci iarăși au ridicat pâra și au venit înaintea domniei mele în divan ca să ia iarăși lege 48 de boeri, lege peste lege. Deci întru aceasta domnia mea am căutat și am judecat după dreptate și după lege și am căutat domnia mea dimpreună cu toți cinstiții dregători ai domniei mele și cu tot divanul că acest obicei nu am vrut domnia mea să-l facem, pentru-că această lege și acest obicei a fost. . . . și părăsit, lăsat jos de multă vreme încă din zilele lui Mihnea voevod. Și de atunci și până

1) Cf. de pildă A. I. Jacimirskij, *op. cit.*, p. 159--160.

2) A se vedea mai departe, în acest articol, *procedura*.

3) Cf. în acest sens actul domnului moldovean Iliș, din 1548, Martie 23, în original la *Acad. Rom.*, Doc. CVIII-54.

4) Cf. în acest sens actul lui Ioan Vodă cel Cumplit din 1573 Decembrie 21, publicat de Gh. Ghibănescu de două ori (cf. *Surete și izvoade*, II, p. 275 și XIX, p. 79—80).

5) Spunem în genere întru cât sunt semnalati și 11 jurători (cf. actul nostru din 1594) și 14 jurători (cf. actul nostru din 1581).

6) Cf. pentru această cifră, Irsiovul lui Alexandru cel Rău din 1593 Iunie 6, publicat în traducere românească de Gr. G. Tocilescu, în revista cit., 1871, Aprilie, p. 33—34.

acum această lege n'a mai fost în țară" ¹⁾). Faptul însă relatat e inexact întrucât avem acte din epoca contestată, în care apar 48 de jurători ²⁾).

Procedura ce se urma, în ceia-ce priveşte jurătorii, era următoarea : Domnul, la cererea părţii interesate, acorda legea : *le-am dat să aducă 24 de martori* ³⁾ ; *le-a dat domnia lui lege* ⁴⁾ ; *au luat lege* ⁵⁾ ; *a purta lege* ⁶⁾ . Se emitea în acest scop de către Domn — o carte în dublu exemplar ⁷⁾, ce purta numele de *răvaş*, din ungurescul *rovás* ⁸⁾, în care se preciza numele şi localitatea de origine a fiecărui jurător, obiectul foarte sumar al jurământului (pentru moşie, etc.), dregătorul domnesc — *ispravnicul* — în prezenţa căruia se executa întreaga procedură — cercetarea făcută de jurători cum şi jurământul lor, — termenul de jurământ cum şi data emisiunii răvaşului. Răvaşul are obişnuit un format în 8°, prevăzut apoi cu numele şi titulatura emitentului, exprimate în monogramă şi cu pecetea aplicată ca şi alte cărţi domneşti. Răvaşul era apoi încredinţat *ispravnicului* care convoca jurătorii. Dacă jurătorii se încredinţau — după ce în prealabil cercetaseră faptul în discuţie — că partea ce-i luase are dreptate, ei treceau la jurământ, jurând în biserică cu mâinile pe cruce şi pe evanghelie întâi partea care-i luase, apoi fiecare jurător

1. In original: Я Градѣ сѣхъ братѣи его, сѣхъ сѣтъ вѣншечинн, шнн нѣ вѣтавѣтѣсѣа, а нѣ пакѣ дѣншѣн прѣсѣхъ н прѣшѣн ест прѣдъ господство мѣн сѣ дѣнѣн, шѣкожѣ да сѣ вѣзѣмѣшт пакѣ законъ мѣн за боѣтѣн, законъ прѣзъ законъ. Таѣжѣ вѣхъ томъ господство мѣн сѣмъ гладалъ н сѣдѣнѣа по правѣдѣ н по законѣнѣ н сѣмъ смѣотрѣхѣмъ господство мѣн кѣшѣкожѣ сѣхъ вѣсѣхѣмъ чѣстѣтѣннѣмъ прѣвѣнтѣлѣнъ господства мѣн н сѣхъ вѣхъ дѣнѣномъ како того шѣнчѣю нѣ вѣсѣхѣтѣхѣмъ господство мѣн да гѣ чѣннѣмъ почѣо радѣнъ таѣ законъ н тоѣ шѣнчѣю бѣнѣ естъ попраѣнъ н прѣдѣсѣтѣ, вѣтавѣнѣа долѣнѣ шѣтъ давѣно вѣтѣмѣ, вѣрѣжѣ шѣтъ прѣдѣнѣ мѣншѣнѣа вѣсѣкода. И шѣтъ тогда до нѣнѣнѣкѣ таѣ законъ нѣкѣтъ наѣ вѣнѣтъ сѣ зѣмѣа. Cf. originalul la Arhivele Statului București, Mănăstirea Radu-Vodă, IV-36.

2) Cf. în acest sens de pildă actul lui Mihai Viteazul din 1597, dat în rezumat de Gr. G. Tocilescu în revista cit., I, 1871, Ianuarie—Februarie, No. 10—11, p. 465—466.

3) In original: *имъ дадохъ приимати къа свѣтъ*, cf. actul lui Iliăş domn al Moldovei din 1548 Martie 23, în original la *Acad. Rom.*, Doc. CVIII-54.

4) In original: *Далъ естъ господство имъ законъ*, cf. actul lui Mihnea Turcitul din 1579 Iulie 14, in original la *Acad. Rom.*, Doc. XCV—15.

5) In original: **СВЯТА ЗАКОН**, cf. actul domnului muntean Radu Șerban din 1607, la *Acad. Rom. Doc.* XXIX—284.

b) In original : *НОСТН ЗАКОН*, cf. actul lui Radu Mihnea din 1615, Noembrie 4, la *Acad. Rom.*, Doc. CLII--8.

7) Cf. răvaşul în dublu exemplar, editat de noi sub Nr. 1 cum şi expresia : *УВАЖАЮЩИ РАВАНОВИ ГОСПОДАКНИ* („amândouă răvaşele domneşti) din hrisovul lui Constantin Şerban la *Acad. Rom.*, Doc. LXIX—126.

8) Cf. Dr. H. Tiktin, *Rumänisches-Deutsches Wörterbuch*, sub voce.

pe rând ¹⁾, solemnitatea decurgând în prezența unei fețe bisericești și a ispravnicului domnesc. După împlinirea acestei solemnități, ispravnicul comunica în scris ²⁾ sau oral domnului că procedura a fost îndeplinită — procedura consemnându-se mai târziu și într-o carte de jurământ, pe care jurătorii o încredințau ispravnicului, iar apoi, pe baza acestei relații sau cărți, domnul emitea actul său. Actul domnesc se încredința părții care jurase cu jurători și era numit, pentru partea care pierduse procesul, *carte de rămas* ³⁾ sau de *pără și rămas* ⁴⁾, iar într'un act moldovenesc am întâlnit și *ispisoc de îndreptățire* ⁵⁾. Odată cu actul domnesc se încredința celui ce dobândise dreptate și răvașele respective domnești cu care fuseseră convocați jurătorii ⁶⁾.

Obicinuit, în cazul când cel care cerea jurători și totuși nu avea dreptate, jurătorii refuzau să presteze jurământ, și atunci el nu putea să îndeplinească legea ⁷⁾. Se pare însă că existau cazuri când totuși jurătorii

1) Cf. în acest sens actul din 1628 Martie 11 în al lui Codrescu, *Uricariu*, 18, p. 391 și al lui Constantin Șerban din 1656 Iulie 30, publicat de Ghibănescu în *Surete și izvoade*, VI, p. 210.

2) Cf. în acest sens actul din 1511 Ianuarie 10, al domnului muntean Vlad, în original la Arhivele Statului București, secția istorică — unde avem următoarea relație : ПОТОМ МН ЛАДОУ ГОСПОДСТВО МН ЪИ КАТОРИЦН, ТЕРИ НУ СЪ УДИСАН ПРІД ЖЪПАН РАДУА УТ БОРЪЩН ТА СЪ КАЛАН КАКО ЕСТ ПРАВА УЧИННА СКАТОМЪ МОНАСТНЪС. ПО ИМЕ КАТОРИЦН... ТЕМ СЪ КАЛАН СЪ ННХ АЖШ ПРІД РАДША УТ БОРЪЩН, Я ЖЪПАН РАДША УН ЕСТ ПИСАЛ КНИГЪ ДО ГОСПОДСТВО МН КАКО СЪ КАЛАН И ДАЛН СКАТОМЪ МОНАСТНЪС. = Apoi le-am dat domnia mea 12 jurători de i-a dus înaintea jupanului Radul din Borăști, de au jurat cum este ocina sfintei mănăstiri. Jurătorii anume : ... Deci au jurat cu sufletele lor înaintea lui Radul din Borăști. Iar jupan Radul el a scris carte la domnia mea cum au jurat și au dat sfintei mănăstiri. Deci jurătorii dădeau dreptatea.

3) Inslavonește : книга за устан (cf. actul muntean din 1509 April 25, la Arhivele Statului București, secția istorică); — ут устан (în actul lui Mihnea Turcitul din 1590 Ian. 22, *ibidem* și — за устананіе (cf. actul lui Alexandru cel Rău din 1593 Ian. 9, *ibidem*).

4.) In slavonește : за прініе и за устанство (cf. actul lui Mihnea Turcitul din 1590 Iunie 9, *ibidem* și за устан (în actul lui Alexandru Coconul din 1626 April 10, *ibidem*).

5) In slavonește : исписок за управданіе (cf. în acest sens actul lui Ieremia Movilă, din 1598 Aprilie 5, la Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XX, p. 67).

6) Aceasta reiese dintr'un act al lui Constantin Șerban, aflat în original slav la Acad. Rom., Doc. LXIX-126, cf. și actul românesc al lui Grigorie Ghica din 1662, publicat de Ghibănescu în *Surete și izvoade*, VI, p. 87.

7) In expresii slave, puțin cunoscute la noi : а унн никакоже нѣст могаз прифатитиса ут закон (= iar ei nici de cum n'au putut să se apuce de lege), cf. în acest sens actul muntean din 1572 Martie 5, la Arhivele Statului București, mănăstirea Valea, XVIII—6; sau стоати сѣс закон (= să stea cu lege), cf. în acest sens actul muntean din 1569 Ianuarie 8, originalul *ibidem*, mănăstirea Valea, VIII—1.

prestau jurământ dar împotriva celui care îi luase. Faptul acesta ni este confirmat de un act al lui Radu Șerban din 1612 April 12¹⁾. Iată ce se spune în acest act: „și încă luase Teodosie logofăt lege 24 boeri pentru satul Goleștii“. Deci când a adus Teodosie logofăt acești 24 boeri în marele divan, dinaintea domniei mele și dinaintea tuturor cinstiților dregători ai domniei mele, iar acești 24 boeri așa au adeverit că n'a avut Teodosie logofăt nici un amestec cu mai sus pomenitele vii ale sfintei mănăstiri 2)“.

Dar părțile în litigiu aveau dreptul să ia *lege peste lege* (закон пре закон) ca să *acopere* 3), să *strâmbeze* 4), sau să *cârnească* 5) (să întoarcă) pe cei 6 sau 12 boeri. În acest caz jurătorii cari juraseră strâmb, fiind *acoperiți* de numărul dublu de jurători luat de partea adversă, erau amendați, *după cum e legea* 6), cu 3 sau 6 boi. Pedeapsa însă, nu se resfrângea numai asupra jurătorilor, cari juraseră strâmb, ci și asupra părții în litigiu care ceruse jurători și nu-i putuse aduce. Căci iată ce găsim într'un act din 1549 Iunie 6 al domnului muntean Mircea 7): „iar apoi Vișa s'a apucat de lege... și așa i-am dat domnia mea lui 24 boeri asupra legii lui Gulea și a lui Tudor, ca să strâmbeze pe cei 12 boeri. Și i-am pus zi la Înălțarea lui Hristos. Astfel la soroc n'a putut aduce jurători ci a părăsit casa” 8). Pedeapsa se abătea deasemeni și asupra celor cari tot cerând dreptate dela domnie, ajungeau să convingă pe domn că ei erau departe de a o avea, întru cât nu puteau să jure nici cu 12 și nici cu 24 de jurători. Din acest punct de vedere avem următoarea

1) În original la Arhivele Statului București, Episcopia Argeș: VI. -4.

2) În original: и приже есть ена князя Теодосіа логофѣт закон ѣд болярѣи ради село Голешти. Также ягда донеси Теодосіа логофѣт тех ѣд болярѣи ѣ велики диван прѣд господства ми и прѣд вѣсѣми почтенными правителям господства ми, а тех ѣд болярѣи сѣи свидетелствовах како не имаху Теодосіа логофѣт ни една метѣх сѣи киширечѣни и много ради святѣи манастири...

3) Termenul slav: *скривати* (cf. actul domnului muntean Radu Șerban din 1607, în original la Acad. Rom., Doc. XXIX—284).

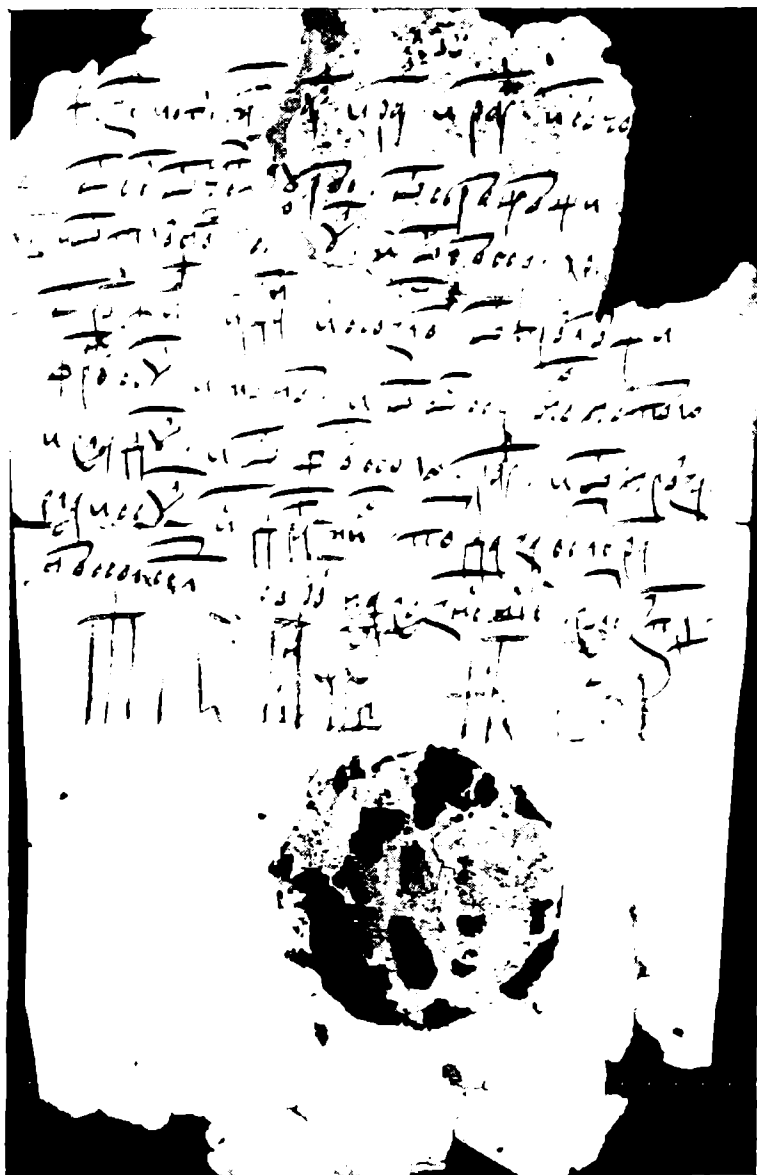
4) Termenul slav: *откривати* (cf. actul muntean al lui Mircea Ciobanul, din 1549 Iunie 6, la Arhivele Statului, București, secția istorică).

5) Termenul e *крѣпости* (cf. actul muntean al lui Mihnea Turcitul din 1587 Mart 6, la Arhivele Statului, București, secția istorică).

6) Expresia slavă: *како ест закон* (cf. actul muntean din 1654 Octomvrie 30, la Arhivele Statului, mănăstirea Câmpulung: XIX—3).

7) Cf. originalul în nota 4 de mai sus.

8) În original: и сѣ том Велика Сѣдѣнище от закон... и тако мѣ дадох господство ми ѣд болярѣи над закон Глеи и Теодорѣ, како да откривѣт тиши ѣи болярѣи. И поставиши дѣих на Вѣзнесіи Христѣ, Такжеже на сорок не могоше донесѣти клятвоци а мѣ пачиши га от дома.

*Document dela Mihnea, domnul Țării Românești,
1581 (înainte de 1 Mai, Înălțarea Domnului).
Reproducere în mărimea originalului.*

214
CXXVIII.

Știți că eu, Mihai Viteazul, domnul Țării Românești,
am dat această scrisoare de încredere tuturor
șefilor și războinicilor mei, să se ducă să
lupte cu turcii și să câștige pentru mine
multe țări și orașe. Și acum, fiindcă
am văzut că ei au făcut foarte bine,
am hotărât să le dau și eu o scrisoare
de încredere, ca să poată să se ducă
și ei să lupte cu turcii și să câștige
multe țări și orașe. Și eu, Mihai Viteazul,
domnul Țării Românești, am dat această
scrisoare de încredere tuturor șefilor
și războinicilor mei, să se ducă să
lupte cu turcii și să câștige pentru mine
multe țări și orașe.

*Document dela Mihai Viteazul, domnul Țării Românești
1594 Octombrie 5
Reproducere în mărimea originalului*

relație în actul, pe care l-am amintit, al lui Alexandru Iliăș, din 1628 August 5. „Deci a rămas Gradea și cu frații lui de lege și de judecată dinaintea domniei mele și a doua oară. Și i-am scos domnia mea pe toți din divan cu mare rușine și am pus domnia mea de le-a dat fiecăruia câte 100 de bețe, în divan, pentru-că au tot umblat cu înșelăciune și ca să ridice alte obiceiuri”¹⁾).

Dar toată procedura de convocare și de jurământ a jurătorilor comporta o cheltuială foarte mare, după cum cu drept cuvânt o afirmă și profesorul C. C. Giurescu²⁾. Și acest fapt reiese elocvent dintr'un act din 1615 Noemvrie 4, al lui Radu Mihnea — pe care l-am mai amintit³⁾. Iată ce găsim în acest act: „și am căutat domnia mea pentru această femeie Caplea că este o sărmană — și nu poate purta lege 12 boeri ca să sfarme cărțile de cumpărătură ale lui Badea postelnic, cu care a cumpărat în zilele lui Ștefan voevod⁴⁾”. Deci 12 boeri reprezentau o greutate, dar încă 48 și tocmai această cheltuială prea împovărată explică și faptul că numărul de 48 jurători se întâlnește atât de rar.

Și acum trecem la prezentarea textului slav și a traducerii românești a două răvașe domnești din secolul XVI, despre care am pomenit la începutul acestui articol.

I.

1581 (înainte de 4 Mai)

Mihnea, domnul Țării Românești, convoacă megieși jurători pentru niște sale.

† СДЕ МЕГІАШИН РАДЛА И РАДЛА И РАДЛА И СХС ЧЕТОМ СИ УТ СЕЛО УТ ЧПТБРКЕ; УТ КРІЦКШИН: НКРОЕ, И УТ ТРХНОВА: НАРЕБА; И УТ БККА: ХРАНА; И УТ БОДІЖИВ: И ДАН И КОЗАЧИН; УТ ГРЗАКШИН:

1. În original: ТАКЖЕ ЕСТ УСТАВ ГРАДК И СХС БРАТИН ЕГО УТ ЗАКОН И УТ СЪЖДИНІИ УТ ПРѢД ГОСПОДСТВО МИ И КТОРАГО БРАТА. И СХМ ИЗВЕДНА ГОСПОДСТВО МИ ПО КАСІХ УТ ДИВАН СХС БЕЛНКА СЪМОТА И ПОСТАРАКЕМ ГОСПОДСТВО МИ ТЕРЕ ЕСТ ДАА ЕДНОМЪ ПО Р ЗА ПАЛНЦЕ С ДИВАН, ПОЧТО РАДІ ЕСТ ХОДІАИ ВАС СХС ЛАСКАНІЕ ДА ВЪЗДВІЖИТ ДІСГЕ ШЕНЧКЕ. E vorba de obiceiul de 48 jurători, vezi mai sus p. 218—219.

2) Cf. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 349, iar nu cum crede d-l Berechet (în *Procedura de judecată la Slavi și Români*, Chișinău, 1926, p. 93, n. 6), că aceștia erau greu de găsit.

3) Cf. în urmă p. 219 n. 6.

4. În original: І СЪМОТРИ СХМ ГОСПОДСТВО МИ РАДІ СІИ ЖІНА КАПАКЪ КАКО ЕСТ ЕДНА СІРОТАХА І НѢСТ МОГАТ НОСИТИ ЗАКОН КІ БОЛІРИ, ІШКОЖЕ ДА РАЗДРАТИ КНИГІ БЕДІВА ПОСТІЛНИК ЗА КШНІИ ІЖИ КШНА С ДАНІИ ЦІЦІАНА ВОЕВОДА.

Фрѣнкѣл и Мѣнѣ ; и ѡт Ыска : Бѣрѣтѣю и Еладѣл ; и ѡт Фѣлкою :
Радѣл ; и ѡт Бѣрѣл : Еладѣл. Исправник Драгомѣр портар.

Да заклет радѣ нѣкое сѣли. Сорок на Бѣзнесеніе.

Бѣ лето 7390.

† Іу Мѣхѣл воевода мѣлостіа божіа господинѣ.

Traducere. + Aici megieșii : Radul și Radul și Radul și cu ceata lor din sat din Cepturoae ; din Cretești : Neagoe, și din Târnova : Barbul și din Seaca : Hrara ; și din Vodijiv : Dan și Cozleci ; din Gârlești : Frâncul și Manea ; și din Osca : Bărbăteiu și Vlad ; și din Fălcoiu : Radul ; și din Bârza : Vlaicul. Ispravnic Dragomir portar.

Să jure pentru niște sate. Sorocul la Înălțare.

În anul 7089.

+ Io Mihnea voevod, din mila lui Dumnezeu domn.

Originalul pe hârtie, cu pecetea aplicată căzută, la Academia Română (Doc. XI,—55). Lipsurile din exemplarul dat s'au completat după cel de al doilea exemplar, aflat în acelaș loc și sub aceeași cotă.

Am datat actul prin : *înainte de 4 Mai*, întrucât în anul 1581 Înălțarea Domnului — sorocul din răvaș — a căzut la 4 Mai.

2.

1594 Octomvrie 5.

Mihai, domnul Țării Românești, convoacă jurători ca să jure pentru moșile lui Bragă și Pătru din Furești.

† Зде да се знаа клетовци Бѣрѣл и Пѣтрѣл ѡт Фѣрѣци. По нѣмѣ : Стан ѡт Бѣнчѣци : и ѡт Лѣпѣл : Станѣл ; и ѡт Емѣдѣцѣ : Станѣл Едѣлока ; и ѡт Лѣпѣл : Тѣка ; и ѡт Мѣрчѣци : Балѣтѣ ; и ѡт Зѣрѣци : Бѣрѣнѣ ; и ѡт Дѣмѣтѣли : Іѣнѣ ; и ѡт Кѣкорѣци : Кѣрѣнѣ ; и ѡт Бѣлѣгоши : Бѣкѣлѣю ; и ѡт Мѣрларѣ : Нѣнѣ ; и ѡт Бѣчѣци : Станѣл. Да заклет радѣ ѡчинѣ.

Исправник Стан портар. И сорок на архангѣлѣ Мѣхѣл.

Пѣса мѣсѣца Ыѣтовѣлѣ ѣ дѣни, 7391 лѣто.

† Іу Мѣхѣл воевода, мѣлостію божію господинѣ.

Traducere. + Aici să se știe jurătorii lui Bragă și ai lui Pătru din Furești. Anume : Stan din Băncești ; și din Lupia : Staican ; și din

Smediște : Stan al Edului ; și din Lipia : Tica ; și din Mircești : Balotă ; și din Zorești : Braniște ; și din Dămiani : Ion ; și din Cocorăști : Crăciun ; și din Bălegoși : Buculeiu ; și din Merlari : Nan ; și din Beceni : Stanciul. Să jure pentru ocină.

Ispravnic Stan portar. Și sorocul la arhanghelul Mihail.

S'a scris în luna Octomvrie 5 zile, anul 7103.

+ Io Mihai voevod din mila lui Dumnezeu domn.

Originalul pe hârtie cu pecetea aplicată căzută, la Academia Română. (Doc. CXXVIII—214).

Damian P. Bogdan

DESPRE PROPRIETATE

Românii în tot decursul evului mediu, atât în timpul cât au ră-tăcit prin munți cât și mai târziu, după așezarea lor în văi, au cunoscut 2 feluri de proprietate : una comună, colectivă, și alta individuală, pri-vată.

Proprietatea comună purta exclusiv numai asupra pășunelor și pădurilor și se explică prin felul de ocupație a Românilor, cari, din cele mai îndepărtate timpuri, au fost crescători de vite, determinați la a-ceastă atât de solul țării, acoperit cu păduri și pășuni bogate, cât mai ales de condițiunile de viață ale acelor vremuri.

Această proprietate comună, cât timp Românii au trăit în munți, nu era propriu zis o stăpânire neîntreruptă asupra unor locuri, ci mai mult o folosință vremelnică. Deplasările lor din loc în loc, în căutarea unor pășuni mai bune, făceau ca pământurile ocupate un timp de unii să treacă apoi în folosința altora.

Numai mai târziu, când Românii s'au scoborît în văi, continuând însă mai departe vechea lor ocupație, numai atunci proprietatea co-mună devine proprietatea unui grup de indivizi cu excluderea altui grup.

Din „res nullius”, cum era la început, ea devine un „res commu-nis”, adică proprietate colectivă în înțelesul propriu al cuvântului.

Avem numeroase dovezi de existența acestui fel de proprietate la Români nu numai în vechile cronică străine medievale și actele ofi-

Notă : R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, 1907. N. Iorga, *Consta-tări istorice cu privire la viața agrară a Românilor*. I. Tanoviceanu, *Formarea proprie-tății funciare în Moldova*, în „Prinos lui D. A. Sturza” 1903. A. D. Xenopol, *Proprietatea mare și cea mică*, în revista „Viața Românească”. VIII. 1913. E. de Laveleye : *De la propiété et ses formes primitives*. 1891.

ciale ale regilor unguri ¹⁾, începând din secolul al XIII-a, dar chiar și mai târziu, în documentele românești ulterioare întemeerii celor două Principate.

Concomitent cu proprietatea colectivă, Românii au cunoscut și proprietatea individuală, care consta într'o bucată de pământ, mai mare sau mai mică, ce fusese desțelenită în munți, și pe care proprietarul ei o cultiva cu cerealele și plantele de care avea nevoie pentru satisfacerea propriilor lui trebuințe.

Deși nu mai avem mărturii sigure asupra originii acestei proprietăți la noi în primele timpuri, totuși putem deduce existența ei din modul cum s'a ivit proprietatea individuală în alte părți și în special pe ambele coaste și în văile Alpilor ²⁾, apoi din denumirile agricole de origine romană, ceea ce denotă o tradiție neîntreruptă a culturii ogoarelor ³⁾; în sfârșit, din documentele din Țările Române, începând din secolul al XV-a, privitoare la formarea proprietății individuale prin ocuparea și punerea în producție a unui loc sălbatec, pe care nu-l lucraseră încă mână omenească ⁴⁾.

După ce Românii s'au coborât în văi și au întemeiat așezări răslețe sau mici comunități, sub formă de sate, iar agricultura a devenit principala lor ocupațiune, negreșit că, încetul cu încetul, proprietatea individuală a început să se întindă tot mai mult în detrimentul proprietății comune a pădurilor și pășunilor, care s'au redus cu timpul fără să dispară vreodată cu totul.

I. VECHIMEA PROPRIETĂȚII LA ROMÂNI.

Din considerațiunile de mai sus rezultă că proprietatea la Români e foarte veche, cu mult mai veche decât întemeierea celor două Principate : al Țărei Românești și al Moldovei.

1) În privilegiul regelui ungur Andrei al II-lea acordat coloniștilor germani așezați lângă Sibiu, li se concede acestora să utilizeze „spre folosul lor pădurea Blachilor și a Bisenilor, împreună cu acei Blachi și Bissenii” ; Teutsch, *Urkundenbuch*, I. pag. 28. Alt doc. 1383 în Hurmuzachi, *Doc.* I., 2 p. 280, Hurm. *Doc.* I., 1 p. 84 : Praeter vero supradicta silvam Blacorum et Bissenorum cum aquis usus communis exercendo cum praedictis scilicet Blacis et Bissenis eidem contulimus ut praefata gaudentes libertate nulli inde servire teneantur. Alt doc. 1471. în „Magazin für siebenbürgische Landeskunde” II. p. 183.

2) A Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Fin. n und Slawen*, 1895, vol I., p. 11 și urm.

3) Ogor, arătură, grâu, orz, mei, arie, secere, moară, a ara.

4) Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II. 85--86; IV. 40, 127. Iorga, *Studii și doc.* VI. p. 92.

Pentru Românii din Transilvania avem mărturii în documentele ungurești că ei posedau proprietăți din cele mai îndepărtate timpuri.

Unul din cele mai vechi documente ungurești, care ne relatează despre proprietatea românească, datează din anul 1227 și se referă la altul mai vechi din timpul regelui Coloman (1055—1114) prin care se confirmă unor Români din Transilvania stăpânirea pământurilor lor și oaricari libertăți ¹⁾).

În Țările Române, începând din secolul al XIV-a, documentele interne când vorbesc de proprietăți, întrebunițează o expresiune aproape stereotipă în privința hotarelor, când spun ca ele să fie „toate așa cum a fost întotdeauna din timpurile cele mai îndepărtate ²⁾” sau „să fie în toate părțile pe unde din veac au trăit” sau „umblat ³⁾”, ceea ce arată vechimea proprietății.

În procesele de revendicări, ca și în actele de mutațiune a proprietății, documentele din secolul al XVI-a și următoarele, când vreau să arate vechimea în stăpânire a cuiva, atunci ele spun că-i „este bătrână și dreaptă moșie de moștenire. . . dela întemeerea Țării Românești ⁴⁾” sau „din descălicătoarea țării ⁵⁾”, legând astfel vechimea proprietății de un eveniment istoric cunoscut.

În alte documente, în care stăpânirea e mai recentă, se spunea că cineva posedă o proprietate dela „bătrânul Alexandru Vodă” sau dela „Ștefan cel Mare” sau alt domn ⁶⁾).

Însfârșit, când nu se putea lega vechimea stăpânirii de un fapt istoric, atunci se spunea în documente că „îi este bătrână și dreaptă moșie și moștenire” dela moși, strămoși, sau dela un alt ascendent ⁷⁾).

Se formase deci tradiția că proprietatea data dela întemeerea Țărilor Române, deși în realitate ea era cu mult mai veche, după cum

1) Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch*, I. p. 41; a 1222, p. 20; a 1223; pag. 24; a 1231 în Hurm. *Doc.* I. p. 120 se spune despre niște Români că „proprietatea aparține din timpuri imemorabile strămoșilor și răstrămoșilor săi și că fusese alipită de țara Făgărașului încă pe când țara Românilor era țara a Bulgarilor”, adică înainte de venirea Ungurilor (act bănuți); alt doc. 1252, p. 70; a 1314 în Hurm. *Doc.* I. 1, p. 166.

2) Melhisedec, *Cronica Romanului*, p. 3—8 a 1477.

3) I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I. v. p. 67, 273; II. p. 161.

4) A. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, p. 233., a 1547, alt doc. p. 235—401; a 1569, p. 266.

5) Iorga, *Studii și doc.* vol. XVI. pag. 70, a 1615.

6) Iorga, *ibidem*, p. 182.

7) Ștefulescu, e. c. p. 241. 249, 260; *Crasna*, p. 78.

se poate deduce din privilegiul regelui Bela al IV-a acordat cavalerilor Ioaniți în 1247 ¹⁾ precum și din documentele citate mai sus.

Dimitrie Cantemir, bazându-se pe relatările din documente, își însușește în parte această tradiție, dar numai pentru proprietatea boe-rească ²⁾, pe când alți cercetători ai vechilor noastre instituțiuni cred că toată proprietatea funciară din Moldova datează deabia dela întemeierea Statului ³⁾.

2. DENUMIRILE PROPRIETĂȚII.

În documentele interne, scrise în slavonește, întâlnim trei termeni, prin care se exprimă proprietatea la noi și anume : dedina, otnina sau ocina și baștina. Aceste cuvinte sunt de origine slavă și derivă primul dela „dead” care înseamnă strămoș; iar celelalte două dela „otaș” și „bašta, băștina”, care înseamnă tată.

Toate trei expresiunile desemnau la origine o moștenire, care vine dela părinți.

În privința nuanțelor dintre ele „dedina” însemna o moștenire dela strămoși, adică dela bunici sau străbunici, pe când „ocina” și „baștina” par a se aplica la moștenirile ce veniau dela părinți și fusese agonisite de dânsii, iar nu moștenite.

Cum elementul cel mai important dintr'o moștenire îl forma în vechime proprietatea imobiliară, s'a dat cu timpul acestei proprietăți denumirile de „dedină”, „ocina” sau „baștina ⁴⁾”, fără să se mai facă apoi vreo deosebire dacă proprietatea era de moștenire sau de cumpărătură, căci, oricare ar fi fost natura proprietății la origine, prin

1) Hurm. *Doc.* I. 1, p. 249.

2) D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, cap. XIII. „Despre veniturile cele vechi și cele de acum ale Moldovei” spunea că „Moldova, după descălecarea lui Dragoș, a fost moșie moștenitoare numai câte la un singur Domn. . . căci locuitorii cei noi din Moldova n'au putut să-și aleagă moșiile anume și să le ia în stăpânire, ci după vitejia fiecăruia le-a dat Domnii, boierii, dăruindu-le și sate și moșii. . .”

3) I. Tanoviceanu în „*Prinos lui D. Sturza*” p. 417 și urm.

4) Găsim în documente forma : „ocină” și „moșie” (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I. p. 490; II. p. 126), sau = „dreaptă ocină și moștenire” (*Ark. Ist.* I. p. 133; Ștefulescu, *Doc. slav. române*, p. 198; Ghibănescu, *Surete*, I pp. 32—34). Mai obișnuit însă se întâlnesc în documente numai una din aceste denumiri și în special termenul „ocina”. (I. Bogdan l. c. I. pp. 46 67, 157, 273, 398; O. Popescu, *Doc. moldovenești*; pp. 28, 29, 34, etc. I. Bogdan, în „*Prinos lui D. Sturza*”, p. 164; I. Bogdan, *An. Ac. Rom.* XXV, pp. 113—114.

transmisiunea ei la urmașii cuiva, ea devenia de un singur fel, adică proprietate de moștenire.

În documentele românești, începând din secolul al XVII-a, s'au păstrat ca cuvinte românești, denumirile de „ocină” și „baștină”, pe când expresiunea „dedina” a fost înlocuită cu termenul „moșie” derivat dela „moș” care înseamnă tot strămoș.

Această din urmă denumire a început să se întrebuițeze tot mai mult, înlocuind pe celelalte două. Termenul „ocină” dispăre din uz cu timpul pe când cuvântul „baștină” a rămas până astăzi în înțelesul de stăpânire veche asupra unei proprietăți, moștenite dela părinți, de unde expresiunea : „moșie de baștină”.

În vechile legiuri scrise se întrebuițează, de asemenea, pentru proprietate, denumirile de „moșie” sau „ocină”; foarte rar se vorbește de baștină, care a rămas mai mult o expresiune populară.

Atât în documentele slavone cât și în cele românești, adeseori cuvântul „ocină” e însoțit de expresiunea ohabă, ohabnic care înseamnă la origină : scutită de dări, iar mai târziu, „de veci, pe vecie”, și corespunde termenilor „peitor, piitor” pe care le întâlnim în ținutul Câmpulungului moldovenesc.

Sub influența dreptului occidental și în special al codului napoleonian, termenul „moșie” a fost înlocuit în terminologia juridică din Codul Calimach și legile de după 1864 cu acel de „proprietate”.

Astăzi se întrebuițează cuvântul „moșie” în înțelesul de țară sau proprietate rurală ca în expresiunile „moșie părintească”, „mă duc la moșie” în loc de „mă duc la țară”, etc.

3. ORIGINA PROPRIETĂȚII.

Proprietatea la Români s'a format în două moduri și anume :

- a) Prin *colonizarea și ocuparea unui loc pustiu*, al nimănu, care a fost pus în valoare prin defrișarea și munca primului ocupant ;
- b) Prin *donățiuni domnești*.

a. Ocupațiunea.

Este cel dintâi mod de formațiunea a proprietății, pe care-l întâlnim cu mult înainte de înjghebarea oricărei organizațiuni politice., Cineva ocupa un loc, care nu aparținea nimănu. Acest loc era făcut prin munca colonizatorului, bun de cultivat. Imprejur erau pășunile întinse, care-i serveau pentru pășunatul vitelor și pădurile seculare, din care se putea îndestula cu lemne. Atari așezări răslețe au fost găsite

de Unguri în Transilvania în afară de satele ce compuneau cnezatele și voievodatele. Când documentele ungurești vorbesc de teritorii cu atari așezări, le consideră ca „locuri goale și nelocuite”, deși chiar în aceleași documente se vorbește de locuitorii acelor ținuturi.

Când și alte persoane își făceau așezările lor în apropiere, atunci fiecare din ele își determina hotarele locurilor defrișate, păstrând stăpânirea comună a pășunelor și a pădurilor, care-i îndestula pe toți.

Această luare în posesiune a dat naștere dreptului de proprietate și a fost multă vreme singurul ei mod de formațiune.

Avem numeroase dovezi de acest lucru în **vechile** documente.

a) *Documentul 1445*. Domnul Moldovei confirmă cuiva stăpânirea unui loc „unde moșul său pusese piciorul”.

b) *Documentul 1570*. Voievodul Țării Românești confirmă la un frate și două surori stăpânirea unui pământ ce colonizase strămoșii lor : „Iar acești megieși bătrâni și oameni buni au așezat hotarul pe unde a fost vechiul hotar, chiar în mijlocul apei Bâscei, fiindcă a fost pe această apă de când au descălecat bătrânii acest loc”.

c) *Documentul 1630*. Contestație de proprietate asupra unei prișăci. Proprietarul aduce martori, cari spun că „. . . . aceia au descălecat și au curățit și s’au făcut Ștefan Bechea cu fâmeia sa și cu feciorii lor din loc de pădure întreg”.

d) *Documentul 1653*. Cineva își vinde moșia sa făcută cu „mâinile sale din pădurea întreagă”.

e) *Documentul 1681*. Cineva vinde un loc ce „a fost defrișat prin propriile mele mâini”.

Din aceste colonizări răslețe s’au dezvoltat cu timpul satele, care au luat numele dela primul ocupant al locului. Sunt numeroase documente în care se face mențiune de acest lucru. Așa într’un act de confirmare de stăpânire din 1460, Ștefan cel Mare vorbește de satul Românești „unde a fost Roman, amândouă părțile”.

Spre deosebire de ce s’a petrecut la Germani, la Slavi și la Unguri, ocupațiunea la Români s’a făcut în mod individual, iar nu colectiv, ca la acele popoare.

Pentru ca ocupațiunea să ducă la dobândirea proprietății se cere o prescripțiune de 30 de ani, cum se cere și astăzi.

Pe măsură ce locurile pustii și care nu erau proprietatea nimănui s’au împușinat, ocupațiunea încetează de a mai fi sursa formării proprietății private.

b) *Donațiunile domnești.*

Începând din secolul al XII-lea pentru Românii din Transilvania și din al XIV-lea pentru cei din Țările Române, se mai putea forma proprietatea privată și prin donațiuni făcute fie de Regii Ungariei locuitorilor de peste munți, fie de Domnii Români supușilor din Principate.

Donațiunile domnești erau de mai multe feluri. Cele mai numeroase sunt cele făcute pentru a răsplăti curajul sau serviciile aduse de o persoană țarei sau Domnului. Ele sunt cunoscute sub numele slavon de „vislujenie” sau „zaslujenie”.

Cronicarul Ureche, vorbind în Cronica sa de Domnia lui Iuga Vodă, ne spune că el „... au început a dăruire ocini prin țară la vornicii ce făceau vitejii la oști”.

În actele de mutațiuni de proprietate ca : vânzări, schimburi, partajuri, moșteniri, etc., se face des mențiunea de atari donațiuni domnești. Ele se înmulțesc cu timpul atât de tare încât unii scriitori și juriști le consideră ca fiind origina proprietății funciare din Principate.

Pe lângă aceste donațiuni răsplătitoare, mai erau și altele, cari constau în darea de locuri pustii la anumite persoane cu obligațiunea de a le pune în cultură și a le coloniza. Ele aveau de scop popularea satelor cu oameni aduși din țările vecine sau defrișarea locurilor înțelebite.

Donațiunile făcute de Domni în primele timpuri constau mai ales din proprietăți cultivate sau sate. Lucrul e explicabil, căci numai astfel de locuri puteau aduce profit. Când însă acestea s’au împuținat cu timpul, atunci se făceau dăruiuri și de locuri sălbatice sau pustii, ce trebuiau defrișate de beneficiarul donațiunei.

DE UNDE AVEAU DOMNITORII PROPRIETĂȚILE CE DĂRUIAU.

Ei le dobândiseră în mai multe chipuri și anume : prin ocuparea locurilor ce nu aparțineau nimănui, fie că acele locuri erau pustii sau cultivate ; prin cumpărări și schimburi ; prin confiscări pentru anumite vini sau neplata dărilor, etc.,

De o depozedare cu forța a proprietarilor, fără nici un motiv nu poate fi vorba. Că au fost abuzuri domnești e incontestabil, dar ele erau rare și ceva cu totul excepțional.

S’a exagerat mult așa numitul „*dominium eminens*” al Domnitorilor asupra întregului teritoriu al țarei, care se manifesta prin necesitatea confirmării domnești a oricărei schimbări de stăpânire asupra

unei proprietăți. Unii au dedus din această practică că toate proprietățile din țară erau la discreția Domnitorilor care le putea da cui voiau. E o părere cu totul greșită.

Confirmările domnești, ce se cereau la dobândirea unei proprietăți și mai ales la venirea unui nou Domnitor, nu se explică decât prin dorința oricui de a-și pune bunurile și toate actele vieții sale juridice sub garanția cuvântului și a sigiliului Domnitorilor. Obiceiul acestor conformări a existat și în Occident, în monarhia franceză precum și la Unguri, țări de unde a trecut și la Români.

Vechimea proprietății donative. Din documentele ce posedăm precum și din alte mărturii reese neîndoelnic, că, cel puțin în Moldova, proprietatea donativă datează dela întemeierea Statului. În Țara Românească donațiunile domnești apar mult mai târziu și nu posedăm documente, cari să menționeze atari dăruiri, decât dela sfârșitul sec. al XVI-a înainte.

CARE ESTE ORIGINA SISTEMULUI DONATIV LA ROMÂNI?

Dacă comparăm actele de donațiuni ale Regilor unguri cu cele ale Domnitorilor români, găsim o mare asemănare. Aceiași formă, aceleași clauze, aceleași motive de dăruire. Sistemul donativ la Români este fără îndoială de origină ungurească. Faptul că el apare întâi în Moldova, întemeiată de voievozi români ce veniseră de peste munți, din Maramureș, unde dăruirile regești se practica pe o scară întinsă, este încă o dovadă în sprijinul susținerilor noastre.

Din Moldova el a trecut și în Țara Românească, unde îl întâlnim cu câteva secole mai târziu.

IREVOCABILITATEA DĂRUIRILOR DOMNEȘTI.

Donațiunile domnești erau făcute, ca și în Occident și la Unguri, în deplină proprietate, printr'un act de mutațiune în regulă ca pentru orice transmisiune de stăpânire. Nu reese din nici un act de asemenea donațiuni că ele ar constitui în favoarea beneficiarului numai un drept provizoriu, revocabil după bunul plac al dăruitorului.

Că Domnii confiscau câte odată bunul dăruit, această o făceau nu pentru că donațiunea ar fi fost revocabilă, ci ca o pedeapsă pentru anumite vini grave ale beneficiarului, căruia nu numai că-i luau înapoi bunul donat, ci tot odată întreaga lui avere și chiar viața.

Trebue să facem o deosebire între dăruirea propriu zisă de proprietăți domnești și între confirmările domnești de stăpânire asupra unor bunuri posedate de cineva.

Uneori dăruirile constituiau un mod de formațiune a proprietății, pe când confirmările erau numai o măsură de garanție luată de posesorul unui lucru, punând sub protecția Domnitorului averea sa.

Făcând confuziune între aceste două feluri de atribuiți de stăpânire, R. Rosetti e de părere că n'ar fi existat două tipuri de proprietate la Români, deoarece cea donativă nu diferă întru nimic de cea formată prin ocupațiune. Acest fel de a vedea mi se pare greșit.

In rezumat : Ocupațiunea a fost primul mijloc de dobândire a proprietății încă de dinainte de întemeierea Principatelor Române și a continuat și după fudarea lor, atât timp cât au existat locuri ce nu erau ale nimănui.

Donațiunile regale în Transilvania și cele domnești în Țările Române sunt mai noi și datează dela instalarea Domniei.

Dacă trecem la legiuirile scrise, constatăm că ele se ocupă cu oaricari detalii de modurile de formațiune a proprietății, însă nu de cele proprii Românilor din Obiceiul Pământului, ci reproduc, în această privință, principiile romano-bizantine sau apusene ; din această cauză ele nu prezintă un interes deosebit pentru origina proprietății la Români.

4. CLASIFICAREA PROPRIETĂȚILOR.

Clasificarea proprietăților se poate face din două puncte de vedere :

- A. După proprietari sau stăpânitori,
- B. După modul dobândirii proprietății.

A. După proprietar.

Din punct de vedere al stăpânului, proprietățile se împart în patru categorii și anume :

- a) *Proprietăți domnești*, adică, cari aparțineau Domnitorilor și familiei lor.
- b) *Proprietăți mănăstirești și episcopești*, care aparțineau bisericilor, mănăstirilor sau episcopilor.
- c) *Proprietăți boierești*, care aparțineau dregătorilor și boerilor și

în care intrau și proprietățile răzeșești, ai căror stăpâni în vechime erau mici boeri.

d) *Proprietățile libere*, de orice natură.

B. După modul dobândirii proprietății.

Din acest punct de vedere, proprietățile se pot clasa în următoarele categorii :

a) *Proprietățile moștenite de baștină*. Aceste proprietăți puteau fi domnești, episcopești, boerești sau țărănești.

b) *Proprietăți prin ocupațiune* sau colonizare. Nu puteau fi decât boierești sau țărănești, rareori mănăstirești.

c) *Proprietăți donative*. Erau acele dăruite de Domni, boieri sau alte persoane, fie mănăstirilor, fie boierilor, fie altor indivizi.

d) *Proprietăți cumpărate sau schimbate*. Proprietari ai atari proprietăți puteau fi : Domnul, boierii, mănăstirile precum și ceilalți locuitori ai țării.

Proprietăți dobândite prin confiscare. Nu puteau dobândi prin acest mod decât Domnitorii, care aveau dreptul să confiscă averea cuiva, oricine era el, pentru trădare „hiclenie”, în caz de condamnare la moarte sau dacă proprietarul se refugia în țări străine.

f) *Proprietăți dobândite din o moștenire vacantă*. Numai Domnitorii puteau dobândi bunurile fără stăpâni, pe baza dreptului lor regalian.

5. TRANSMISIUNEA PROPRIETĂȚII ÎNTRE VII.

Proprietatea de orice natură (pământuri, case, vii, șerbi, robi) se putea transmite între vii prin vindere-cumpărare, schimb, donațiune, pentru răscumpărare de omor, prin zestre, prin confiscare domnească, etc., însă cu oarecare restricțiuni decurgând din legăturile ce existau între cel ce înstrăina o proprietate și familia sau comunitatea din care făcea parte.

Așa dar, principalele moduri de transmisiune a proprietății între vii erau :

a) *Vânzarea — cumpărarea*.

Sunt foarte numeroase actele care ne relatează operațiuni de acest fel. În ce condițiuni se făcea transmisiunea proprietății prin vindere—cumpărare vom avea ocaziunea să arătăm când vom trata despre „Contractul de vânzare”.

b) *Schimbul.*

Posedăm numeroase documente din care reese că foarte des se făceau schimburi între stăpânii de proprietăți de orice natură. În regulă generală schimbul se făcea dând un lucru în locul altuia; alte ori se estimau lucrurile ce urmau a fi schimbate și dacă unul valora mai mult decât altul, atunci se mai da și un adaos în bani sau lucruri de altă natură.

În capitolul „Despre Contracte” ne vom ocupa pe larg și de schimbul de proprietăți.

c) *Donațiunile.*

În mod cu totul gratuit sau pentru a se răsplăti un serviciu prestat sau ce urma a se presta în viitor, se putea da cuiva o proprietate, printr'un act în regulă, făcut în aceeași formă ca orice act de mutațiune.

Detalii asupra acestei chestiuni se găsesc în capitolul „Despre Donațiuni”.

d) *Răscumpărările de omor.*

În vechime, spre deosebire de cele admise astăzi, plecând dela concepția că orice individ reprezintă pentru tribul din care făcea parte o anumită valoare, care trebuie plătită în cazul când el dispărea prin fapta altuia, se întocmise un tarif după calitatea și importanța, care, în unele State din Occident, era prevăzut în legi, pe când în altele era reglementat numai de obiceiuri. Această răscumpărare de omor era cunoscută în Apus sub denumirea de „compositio homocidii”, iar la popoarele germanice sub numele de „Wergeld”.

Când criminalul nu putea să se răscumpere în bani, atunci da rudelor victimei o proprietate, a cărei valoare putea fi egală sau mai mare decât taxele pentru omor, impuse de legi sau obiceiuri.

Atari răscumpărări pentru omor găsim și în vechiul drept românesc. Île se făceau prin bună învoială și erau apoi confirmate de Domnitor.

Iată câteva exemple :

1. Ștefan cel Mare confirmă mănăstirii Neamțului stăpânirea peste „Nanciul holteiul, pe care l-au dat călugării de la Bistrița din pricina morței tătarului Cozma, fiindcă pe acest tătar Cozma l-au omorât ȝiganii de la Mănăstirea Bistriței și astfel călugării de la mănăstirea noastră de la Bistrița au dat mănăstirii noastre de la Neamț un ȝigan anume Neanciul”.

2. În 1473 vine înaintea Domnului, în Divan, Petru Stolnicul, care se plângea împotriva Ilcâi, fata lui Petru Ponici, pentru omorîrea tatălui său Andriță. Ilca n'a tăgăduit că tatăl ei l-a omorît pe Andriță și în Divan a plătit cea moarte lui Petru Stolnicul, dându-i un sat. Ilca primește cu această ocazie de la Petru 40 zloți tătărăști, valoare în plus a satului peste suma cu care se învoise a fi plătită moartea lui Andriță.

e) *Prin zestre sau dotă.*

Inzeestrările copiilor de părinți cu prilejul căsătoriei lor constau din lucruri mobile, dar și din moșii sau alte proprietăți. În foile de zestre, ce posedăm cu începere din secolul al XVI-a, se face enumerarea moșiilor date de zestre, iar în documentele mai vechi se menționează adesea că o proprietate se găsește în stăpânirea cuiva ca fiind dată de zestre de părinți.

Detalii în această privință au fost date când am tratat despre „Zestre”.

f) *Confiscarea domnească.*

Confiscările domnești aveau loc în mai multe cazuri :

1. Când cineva complota în țară contra Domnului și era descoperit și judecat, printre alte pedepse ce i se aplicau era și depozedarea lui de întreaga avere, care trecea astfel în stăpânirea Domnitorului.

Intr'un document din 1575 e vorba de confiscarea averii unui boier pentru necredința lui. În alt document din 1720 se spune cum doi boieri necredincioși au pierdut pământurile lor.

2. De asemenea Domnii confiscau averile celor ce se refugiau la vecini și se făceau vinovați de trădare „hiclenie”. Când cel fugit era o persoană periculoasă și cu multă vază în țară, atunci Domnitorul urma o întreagă corespondență cu dânsul asigurându-l de restituirea averii confiscate și de alte avantagii, dacă vine înapoi.

Intr'un document din 1460 e vorba de chemarea în țară a logofătului Mihail, fugit în Polonia. Domnul îi făgăduiește să-l ierte și îi spune totodată „și satele adevă ocinele tale, toate ți le-am întors. Vino deci la noi” Logofătul n'a revenit în țară, căci în 1475 Domnul îi scrie din nou „Și satele și averile tale, toate ți le-am întors, vei arăta numai hrisoavele și drepturile tale asupra lor”. În alte documente din 1468 și 1470 e vorba de sate tot de ale logofătului Mihail, ceea ce înseamnă că el nu se reîntorsese în Moldova.

3. Pedeapsa capitală atrăgea după dânsa confiscarea averii celui pedepsit.

4. Când un sat nu putea să plătească amenda pentru un omor găsit pe teritoriul lui, cunoscută sub numele de „dușegubină”, atunci satul era confiscat de Domnitor.

5. Când un sat nu putea plăti birurile la care era impus de asemenea devenia domnesc cu toate proprietățile din cuprinsul lui ¹⁾).

I. D. Condurachi

1) Fragment din cursul de *Istoria vechiului drept românesc*, ținut la Școala de Arhivistică.

DE LA GUIVRE DES VISCONTI A LA SALAMANDRE DE FRANÇOIS I

Il est curieux de suivre à travers les âges, les aventures et les métamorphoses des emblèmes des souverains, car on y découvre souvent sous une immobilité apparente de singuliers retours et d'étranges reniements. Nés parfois d'un hasard, ils finissent toujours par rencontrer leur destinée qui leur impose une nouvelle vie et parfois même une seconde naissance. Tel fut le sort de la guivre des Visconti. Telle aussi la fortune de leur autre célèbre emblème : celui de l'eau et du feu figurés par le brandon aux secchi. De l'union de ces deux symboles allait naître fort curieusement la salamandre des Valois-Angoulême. On connaît la guivre de Milan sous son double aspect correspondant à l'interprétation donnée au Moyen Age au mot „vipera". Car on y voit tantôt un simple serpent, tantôt une sorte de dragon ou de „vipre", „woutre" „guivre" ou „givre", c'est à dire un monstre aussi réel que a licorne, la manticore ou le phénix. Les versions sans cesse amplifiées du Physiologus ¹⁾, et les nombreux bestiaires ²⁾ qui en résultèrent, avaient répandu partout la croyance à une faune fantastique dont l'existence ne faisait de doute pour personne. N'avait on pas pour

1) V. F. Lauchert, *Geschichte des Physiologus*, 1889. — Max Wellman, *Der Physiologus*, Gust. Heider, *Der Physiologus nach einer Handschrift des XI Jahrhunderts*, 1851, Fr. Hommel, *Die aethiopische Uebersetzung des Physiologus*, Leipzig 1877.

2) Pour ne citer que les plus connus : *Le Bestiaire* de Philippe de Thaun p. p. Walberg ; — *le Bestiaire divin* de Guillaume de Normandie p. p. C. Hippeau ; — *le Bestiaire d'Amour* de Richard de Fournival ; — *le Bestiaire* de Pierre le Picard ; — *le Physiologus* vaudois et provençal ; — *le bestiaire toscano-vénitien* (Max Goldstaub, *Ein toscano-venezianischer Bestiarius*, Halle 1892), etc. sans compter les bestiaires contenus dans des ouvrages encyclopédiques comme le *Speculum naturale* de Vincent de Beauvais, — *le De rerum Natura* de Thomas de Cantimpre, — *le De proprietatibus rerum* de Barthelemy l'Anglais, — *le Tresor* de Brunetto Latini et, enfin, *le De Animalibus* d'Albert le Grand où l'on discerne un esprit vraiment scientifique.

confirmer leur vérité cet élément irréfutable qui est l'image? Les yeux pouvaient s'enrichir librement de tous ces miracles qui changeaient les salamandres et les caméléons (ou „gamalions") tantôt en oiseaux et tantôt en serpents, car le tout était de croire à leur réalité en dehors même de l'aspect particulier de cette réalité. D'avoir une forme visible, peu importe laquelle, les rendait singulièrement aptes à la vie. Mais c'est à leur nom générateur de formes infinies qu'ils devaient d'exister.

Le Physiologus faisait de la vipère un être distinct du serpent. Ce dernier pouvait donner d'utiles exemples de régénération, de résipiscence ou de courage. Ne jeûnait-il pas quarante jours avant de faire peau neuve? Et ne crachait-il pas son venin avant de boire (ce qui est d'un bon exemple pour les fidèles qui vont à l'église)? Et enfin ne mettait-il point en péril tout son corps pour sa tête, ainsi que doivent faire tous les croyants pour l'amour de Jesus Christ, invisible chef spirituel de leur vaste communauté? Il est vrai que le serpent avait un point commun avec le Malin; c'était de craindre les hommes nus. Lui aussi, l'Ennemi plein d'épouvante avait été sans forces contre Adam nu et innocent. Mais cette unique ressemblance ne suffisait pas à l'identifier au père du mal. Par contre les mœurs de la vipère étaient franchement diaboliques. La femelle tuait le mâle, et ses petits ne venaient au monde qu'en tuant leur mère. Conçu dans le crime et naissant d'un crime ce monstre ne pouvait ressembler aux reptiles connus. Il devint une sorte de dragon sans ailes à la gueule béante, à l'haleine enflammée. Avec le temps des ailes lui poussèrent. Louis XII et Anne de Bretagne connurent la guivre aussi sous ce troisième aspect, qu'ils semblaient priser si l'on en juge d'après les ornements de certains manuscrits précieux, faits spécialement à leur intention.

Mais bien avant cette date on avait dû justifier la diversité du monstre tutélaire. En présence de cette guivre double et quelque peu contradictoire, au lieu d'une explication etymologique on en chercha une logique. Comme toujours on eut recours à la légende. On imagina donc deux exploits légendaires absolument parallèles dus à deux ancêtres fabuleux des Visconti. Le premier, Hubert ou plutôt Ubertus¹⁾, contemporain de Saint Ambroise, occit vaillamment en combat singulier un terrible dragon surgi aux portes mêmes de Milan, à l'endroit

1) C'est la forme sous laquelle ce nom est rendu dans l'oraison funèbre de Gian Galeazzo Visconti (*B. Nat. ms. lat. 5888*) et dans la chronique de Milan compilée par le secrétaire de Charles d'Orléans Antonius Astesanus pour le roi Charles VII. Le *ms. B. N. lat. 6166* porte pourtant à la fin une sorte de dédicace à Jean d'Angoulême.

du monastère de Saint-Denis ¹⁾. En souvenir de cette victoire il arbora dans ses armes l'image du serpent terrassé. Ceci ne semblait nullement incroyable, puisque l'auteur anonyme d'un traité sur les poisons ²⁾, faisant suite à celui plus connu de Pierre d'Abano, dans un manuscrit exécuté au XVe siècle pour Charles d'Orléans, assurait avoir entendu l'un de ses malades (le seigneur *de la Turre* — peut-être de la Torre —) qu'il soignait d'une sorte de débilité et de faiblesse („debilitate nervorum et stupore") en son château de Pezanium près de Milan, lui certifier d'y avoir vu de ses propres yeux une dépouille de serpent longue de 30 coudées, avec une gueule assez large pour engloutir aisément un enfant de 12 ans ! Le médecin reconnaissant ne manqua pas de consigner dans son traité sur les bêtes venimeuses cette preuve irréfutable de l'existence des dragons. Sept siècles après l'exploit du vaillant Hubert un autre ancêtre légendaire des Visconti — le preux Othon — compagnon de croisade de Godefroid de Bouillon, renouvela cette prouesse mais en la maintenant dans le domaine du possible ³⁾

1) *B. N. ms. lat. 5888*. — *Sermo factus per magistrum Petrum de Castelleto ordinis heremitarum Sancti Augustini in exequiis quondam Ill-i D-ni Ducis Mediolani* etc. *Iohannis Galeaz MCCCCII*..... etc. fol. 4 — „Post de eadem Anglerie domo surrexit Ubertus Vicecomes qui extra portam novam Mediolani, ubi nunc sita est ecclesia sancti Dionisii, magnum draconem infestum urbi singulari certamine clava peremit....."

La chronique compilée par Antoine d'Asti (*B. N. ms. lat. 6166*) ajoute quelques broderies à cette trame fabuleuse : f. 15 v° „Hic Ubertus vicecomes (credo deo immortalis volente ut generis sui nobilitatem longo tempore obscuratam in aliquam prisce lucis imitationem reducere) arrepta diaconis barba, *vibrato ense*, vel ut alii dicunt clava, *difficili prelio* peremit. Ob cuius insignem victoriam ius sextarii communitatis ei datum fuit, et sextarium in vexillo semper portavit. Unde vicecomes de sextario dictus est. Et vicecomitis nomen perpetuo cum omni posteritate sua retinendum obtinuit. Nonnulli tamen dicunt quod in huius victorie memoriam, serpentem postea semper cum posteris suis, in vexillo portavit, quem etiam nunc omnes ex domo Vicecomitum ferunt". Ce même texte affirme plus loin que cet ancêtre des Visconti était contemporain de Saint Ambroise.

2) *B. N. ms. lat. 11230*, ms. exécuté pour Charles d'Orléans et contenant les traités suivants : *Petrus de Abano de venenis*, *Tractatus de dominis Angleriae*, *Anonym (sic) de venenis*.

3) *B. N. ms. lat. 5888* — f. 4 r° „Otto vicecomes qui cum Gothofredo de Bugono (sic) ad terram sanctam acquirendam properavit et quendam regem Sarracenorum viperam cum homine excoarato super galeam gestantem singulari certamine devicit, illiusque galeam capiti suo imposuit et ad perpetuam rei memoriam toti sue posteritati portandam tradidit", — Ce texte se retrouve mot pour mot dans le *B. N. ms. lat. 11230* f. 29 v° contenant le traité *de Dominis Angleriae* cité plus haut. Le nom de God. de Bouillon s'y trouve plus correctement orthographié — (de Boglione).

car il se contenta d'occire en combat singulier non plus un monstre fabuleux mais un roi sarrasin, ayant pour cimier — détail précieux — un dragon portant en sa gueule un homme écorché aux bras étendus. Ce cimier pris comme trophée par le vainqueur, figura depuis dans les armes des Visconti. Mais une troisième victoire singulièrement pareille, allait couronner la vaillance d'un troisième personnage historique cette fois. Il s'agit de Galeazzo II Visconti, père du fastueux Gian Galeazzo devenu duc de Milan et maître incontesté de toute la Lombardie. Ce Galeazzo fit lui aussi (assure la légende) un voyage à Jerusalem ¹⁾ à

Le ms. B. N. lat. 6166 enjolive ce récit. f. 37 — „Otho Vicecomes..... anno Christi 1096 cum Gotoiredo de Boliono et multis aliis principibus in terram sanctam transfretavit..... Instante civitatis Jerusalem obsidione quidam rex Saracenorum viperam tortuosam, hominem rubeum seu scoriatum cum brachiis extensis in ore gestantem super Galeam habens, singulare certamen a Christianis petiit. Nulloque ex tot hominum milibus se offerente, Otho Vicecomes supradictus, non immemor Heriprandum patrem suum Baverium virum fortissimum singulari certamine superasse, nolens esse paterne virtute inferior, magnanimiter se adversus illum contulit, viriliterque regem ipsum saracenum occidit, captamque ipsius Galeam cum vipera capiti suo imposuit. Viperamque illiusmodi, ad perpetuam illius victorie memoriam posteritati sue in vexillo portantam tradidit. Hinc est quod etiam nunc tota vicecomitum domus viperam portat. Licet alii dicant tractam esse ab eo dracone quem Ubertus vicecomes extra portam novam Mediolani occidit.....”

1) *B. N. ms. lat. 5888, collationné avec le ms. lat. 11230. — ms. lat. 5888 — f. 30. Qui Galeaz cum comite de Aynaldo Ierusalem perrexit, ibique ab eo [ces deux mots manquent au ms. lat. 11230] baltheo militari succinctus est, deinde Galliam veniens [dans le ms. lat. 11230 : Deinde GALEAZ veniens] in singulari certamine quendam militem vicit., ac [lat. 11230 : et] eius exuvias in signum victorie deportavit leonem in igne cum cimero et baculam tenentem cum duabus seggiis pendentibus. A quo noster inclitus dux Iohanes Galeaz de quo nunc memoria agitur [ms. lat. 11230, et a quo Iohanes Maria Anglus nunc dux novissimus et Philippus comes Papie].*

Voici le texte amplifié par l'Astesan. *B. N. ms. lat. 6166 f. 59 v°. Qui (Galeazo) quidem ob suam ergo omnipotentem deum devotionem, cum comite de Aynaldo Ierusalem perrexit. Ubi ob singularem virtutum suarum prestantiam militari baltheo succingi promeruit. Hoc deinde honore donatus, in patriam suam rediens, quendam militem fortissimum offendit qui eum ad singulare certamen provocavit. Galeaz igitur sibi turpe ducens cuiuspiam certamen evitare, adversus ipsum provocatorem prelium inivit. Eundemque magnacum gloria superavit. Ne tantae victorie memoria facile deleteretur, magnanimus Galeaz victi militis insignia secum detulit. Erat autem in illis depictus leo in igne baculum tenens cum duobus situlis pendentibus. Inde est quod in multis locis ipse Galeaz huiusmodi insignia depingi fecit. Immo etiam in nummis suo iussu factis insculpi. Cuius generis numos plurimi etate etiam nostra viderunt”.*

Et voici enfin le même texte utilisé cette fois par Paul Jove — *B. N. ms. lat. 5887 f. 99 : „Balthei militaris dignitatem Hierosolymis promeruit, quum religionis causa Christi sepulchrum invisurus in Judaeam navigasset. Belgico item bello, non secus ac Otho familiae Princeps superiore saeculo in Syria viperam perpetuum gentis*

l'exemple de son glorieux ancêtre, et comme lui il remporta (mais seulement après son retour de Terre Sainte) une victoire éclatante et définitive sur un ennemi demeuré malheureusement inconnu. Où, quand, comment et contre qui se livra ce terrible combat? Un mystère profond n'a cessé d'entourer cet exploit. Suffise il de savoir que le vainqueur s'empara comme par hasard des dépouilles¹⁾ de son adversaire où figurait un lion heaumé séant dans le feu et balançant d'une patte aisée un estoc pourvu de deux seaux se faisant contre poids. Cette troisième légende, qui se fait jour en 1402 à l'occasion de l'enterrement du duc Gian Galeazzo, est un essai d'intégrer l'emblème assez fruste du second Galeazzo dans le mythe vivant de la Guivre de Milan. Car toute cette composition savante du lion heaumé n'a d'autre but que de réunir en un même symbole les deux emblèmes des seigneurs de Milan : la guivre et les secchi.

A quel moment remonte en réalité l'emblème des secchi, et quel en fut le sens initial? Si l'on en croit Paul Jove²⁾, le premier à l'adopter fut en effet Galeazzo II Visconti. Dans les beaux dessins qui ornent son manuscrit de la *Vie des Visconti*, on voit figurer sur la poitrine du magnifique Galeazzo³⁾ le simple brandon aux secchi. Quel sens faut-il leur attribuer? Faut-il y voir, comme le pense notre auteur dans l'ou-

insigne, obtruncato barbaro hoste detraxisse traditur, prostrato nobili Belga, novum gestamen *insigni aquae et ignis* argumento tanquam opimum spoliū retulit. Ex ipsa enim clypei pictura *ardentes bini torres, pendentibus totidem aquariis situlis*, contrariae potestatem facultatem exprimebant, usque adeo specioso argutoque emblemate, ut id ad posteros ipsosque item Sfortianos in Vicecomitum familiam adoptatos manarit". On remarque que Jove ne retient de la légende que les éléments ne contredisant guère une vérité dont il était convaincu. C'est que Galeazzo n'eut à aucun moment pour emblème le lion heaumé de ses successeurs, mais bien le simple brandon aux secchi.

1) S'agirait-il du harnois de guerre ou des armoiries seulement? Mais cette légende étant calquée sur celle d'Othon, qui se coiffa effectivement du casque de son adversaire, on peut croire qu'il s'agit ici d'un écu de combat.

2) V. plus haut la fin du passage cité par nous dans la p. 243, n. 1. — V. aussi le passage que cite Jac. Gelli dans son traité intitulé : *Divise, motti, imprese di famiglia* : „Egli assunse il tizzone affocato con secchie d'acqua attaccate, volendo dire che esso portava la guerra e la pace, poichè con l'acqua (la pace) si spegne il fuoco (la guerra)", (Giovio, *Rag. delle imprese*).

3) Le beau dessin du ms. reproduit l'un des portrait du chateau de Pavie : B. N. ms. lat. 5887 ; „In vitam duodecim Vicecomitum mediolani principum—f. 97 v° : Galeacii secundi imago varii gestus atque habitus in Arce Ticinensi multis in locis repetita conspicitur. Illam autem tanquam jucundissimam excerpimus quae redeuntis ex victoria ad triumphum sequente exercitu solemnem pompam ostendit in ea porticu quae ad orientem solem vertitur". v. au f. 98 le portrait à l'aquarelle de Galeazzo II portant sur sa poitrine le brandon aux secchi.

vrage cité ¹⁾, les facultés contraires de la toute-puissance (*contrariae potestatis facultatem*)? ou, comme il le dit plus clairement dans son traité sur les devises ²⁾, cette image muette signifie-t-elle qu'il va portant la guerre et la paix puisque avec l'eau (la paix) on éteint le feu (la guerre)? Gelli, auteur d'un traité moderne sur les emblèmes, et devises est surtout frappé par l'arrogance de cette prétention. De l'arrogance? Oui, il y en a assurément. Mais il n'y faut pas chercher d'autre affirmation que celle de la simple puissance. Ce n'est pas encore la double faculté des contraires mais une faculté unique qui y est proclamée avec tant d'éclat. Les doubles devises au rythme alterné ne se rencontrent vraiment que dans le courant du XVe siècle. Il est certain que bien plus tard cet emblème a pu se charger d'un tel sens, mais au début il n'y faut voir qu'une sorte de calembour héroïque, semblable à tant d'armes parlantes fleurissant un peu partout. Le duc de Berry en jouant sur son nom, ne prenait-il pas pour devise un ours (*bär*) et son neveu Louis d'Orléans, un loup avec la légende „loup il est” qu'on lisait probablement *Louis il est*? Plus tard encore le Pisanello ayant à composer un revers de médaille pour Lionel d'Este, ne choisira-t-il pas un lion pour symboliser son personnage? Ce genre d'allusion personnelle qui a l'avantage d'être comprise de tous, peut bien convenir à un chef voulant signifier que la loi ne réside qu'en lui. La devise de Galeazzo était une sorte de défi. N'importe l'ardeur du feu ennemi, il se vantait d'avoir toujours de quoi l'éteindre. C'est la contrepartie de la devise fameuse de Charles le Téméraire, dont parle Paul Jove en son *Dialogue des Devises* (1561), p. 22... „le valeureux Charles de Bourgogne qui fut très farouche en armes voulut porter la pierre au feu avec le fusil et avec deux tronçons de bois pour démontrer qu'il avoit *le moyen d'allumer grand feu de guerre*, comme il fut vrai...”. Une seule faculté est proclamée comme on le voit, mais elle demeure souveraine. Dans la devise du Téméraire l'accent est mis sur le feu, dans celle de Galeazzo, par contre sur les *secchi*. Et cela n'a rien d'éton-

1) B. N. ms. lat. 5887. f. 99. Le passage est reproduit à la fin de notre n. 1, p. 243.

2) V. supra notre n. 3, p. 244.

3) Notice de Léopold Delisle sur le ms. fr. 312. „Le duc (Louis d'Orléans) avait choisi cet animal sans doute à cause de l'analogie qu'il avait remarquée entre les mots loup et Louis. Il avait fait graver sur son signet un loup avec un porc épic, et son fils Charles possédait une chambre de velours bleu brodé à grandes fleurs de lis d'or, aux armes d'Orléans avec de petits loups et la devise : *Il est loup, il est*”.—Le ms. en question est orné de l'écu d'Orléans ayant pour tenants deux loups. Le ms. fr. 1213 porte également l'écu d'Orléans entre deux loups.

nant, puisque ceux ci par la fatalité de l'homonymie représentent symboliquement la personne de Galeazzo. En effet son nom pouvait se confondre avec plusieurs mots dérivant de „Galea” comme par exemple le mot de „Galleta” donné par Ducange comme „mensura vinaria” et si rapproché du roumain „găleată” = seau. Le mot latin de Galea a également la double acception de *vaisseau* dans les deux sens de récipient ou de nef. Que l'on songe seulement aux formes qui en dérivent, depuis le „gallon” anglais jusqu'à la *galee* de l'ancien français, on aux galions, galiotes et GALEACES du français actuel. La langue italienne, plus souple que le latin, offrait de vastes possibilités en ce sens. Que l'on songe aussi aux plaisantes méprises comme celle rapportée par Paul Jove en son *Dialogue* p. 19 : „En semblables rochers de ridicule devise heurta le grand Cardinal de St. Pierre ad Vincula Galeot de Rivière ¹⁾ lequel faisant peindre en la chancellerie la chambre de la voûte faicte à lunettes qui regarde vers le Levant, fit faire huit grands gallions dorés, élevez et pendans au ciel attachez aux rameaux d'un chaisne (qu'il ha pris pour ses propres armes comme neveu de Pape Jule) à ce que l'on entendist *Galee otto* qui concluoient son propre nom. Mais après que M. Charles Ariosto son maistre d'hostel l'eut adverty qu'il y auroit quelques-uns qui auroient lu *cellate otto*, fut occasion que le bon cardinal ... y feist dépeindre soubz *huit galères* qui alloient à voiles et à rames pour fuyr l'ambiguyté qui naissoit entre celate pour mourrions et les galleres. Et ceste telle peinture encores aujourd'hui fait esmerveiller et souvent rire le seigneur Chamberlain Camerlin Guido Ascanio Sforza qui habite en ce quartier là comme le plus honorable...”.

De même que le Cardinal Galeot, notre Visconti pouvait hésiter entre l'emblème éloquent et muet du casque, de la galère (ou galeasse) ou des seilles. Or le premier figurait déjà comme insigne des Visconti sous la forme bien connue du *Cimier* au dragon, arboré par le fabuleux Othon, mais plus probablement par Galeazzo. La galère n'aurait su trop convenir à un chef d'armée terrestre. Restait l'image des *secchi*. ²⁾ Car il ne pouvait décidément tirer parti d'une autre consonance qui lui avait valu dans son enfance l'appellation caressante de „petit coq”. Ce naïf calembour manquait de grandeur et pouvait donner lieu à des plaisanteries désobligeantes.

Telle fut donc la genèse de cette célèbre „impresa” qui ne devait pas

1) Il faut lire *de la Rovere*.

2) L'opposition des *secchi* au brandon ne traduirait-elle pas un défi aux puissants della Torre (torris-brandon ennemis jurés des Visconti et donc de Galeazzo ?

s'arrêter en si beau chemin. Car la fortune des Visconti devenait quasi-royale. Gian Galeazzo, le fils de l'homme aux secchi, épousait une fille de roi ¹⁾ et se faisait autoriser à mettre des fleurs de lis dans le II-e et III-e quartier de son écu ²⁾. Sa propre fille Valentine, épousait le frère de Charles VI, l'infortuné Louis d'Orléans. Lui-même aspirait à la couronne lombarde. Les simples secchi ne pouvaient plus suffire à tant de splendeur.

Non content d'adopter pour son compte la tourterelle et les fleurs de lys, il songea à anoblir les secchi. Au moment de sa mort ils se trouvaient déjà mués en lion par la vertu de la légende qui s'amusa à faire remonter dans le temps la fable de leurs origines. Ainsi Galeazzo II se trouva dépossédé de son invention au profit de Galeazzo I. Mais les secchi entraient enfin dans le bestiaire s'identifiant de leur mieux avec les guivres. La même légende avait servi pour les unes comme pour les autres. Était-ce par défaut d'esprit inventif ? Ou plutôt par l'intuition qu'en matière de fables une sage économie vaut toutes les orgies d'imagination ? Mais on ne peut se défendre de remarquer une sorte de descrescendo : le premier Visconti terrasse un terrible dragon, le suivant (à sept siècles de distance) se contente d'un Sarrasin, mais de souche royale, le troisième enfin se trouve misérablement réduit à un simple chevalier inconnu. Mais si le merveilleux perdait en grandeur il se rattrapait en pittoresque. Le lion séant dans le feu venait en droite ligne des bestiaires. On y affirmait que le lion roi des animaux ne craignait que trois choses au monde : le *feu*, le chant du coq et le cri des charretiers. Le nombre pouvait varier. Dans certains bestiaires il n'était question que du feu. Or le lion des Visconti, loin de craindre le feu, pouvait impunément s'y tenir ayant toujours à sa portée l'estoc aux secchi. Par un excès de prudence (ou de coquetterie) le lion était heauté „galeatus”. On ne détestait pas les pléonasmes. N'avait-on pas, auparavant, surmonté l'écu au serpent d'un cimier au dragon ? Maintenant on s'amusa à montrer les secchi ou „galletae” se balançant paisiblement à l'ombre du heaume ou „galea” dont s'ornait le chef du roi des animaux. Bien mieux il existe aussi des images simplifiées assez rares cependant avec l'estoc aux secchi aux mains (si l'on peut dire) du terrible cimer ³⁾ Enfin une légende allait s'ajouter à l'image com-

1) Isabelle de France, fille de Jean le Bon.

2) Dès l'année 1393.

3) V. le ms. précieux de la bibliothèque royale de Turin intitulé : „*Orazione di Lodovico il Moro al padre* (1467), orné de la sorte ; v. Malaguzzo Valeri, *La Corte di Lodovico Il Moro* (fig. 120).

posite du lion casqué jouant avec le feu. Ce fut „*Ich hof*” = „*Jo spero*”, la devise semble-t-il de Gian Carlo Visconti.

Après un demi-siècle, le fils de Francesco Sforza — Galeazzo Maria — allait adopter à son tour deux devises allemandes „*Hie verges nit*” (*B. Nat. ms. lat. 4958*) et „*mit Zait.*” (*lat. 7773*) qui allaient voisiner avec celles de son père „*Merito et tempore*” ou „à bon droit”. (*B. N. ms. ital. 1023*) dont la dernière remontait aux trois derniers Visconti. Francesco Sforza, qui posait en successeur légitime des Visconti, adopta leurs emblèmes avec une certaine discrétion. Mais son fils Galeazzo¹⁾ Maria prenant à son compte les *secchi* en fit couvrir son²⁾ palais, ses manuscrits et ses meubles, tantôt sous leur première forme plus simple, tantôt sous celle composite du lion clamant son espérance. D’où venait ce nouvel élément, cette vertu passive dont on n’avait encore senti le besoin ? On en trouve comme une annonce dans l’oraison funèbre du père de Valentine de Milan. Dans son sermon tenu le 20 octobre 1402 à la XXI-e heure dans le palais ducal de Milan, M-e Pierre de Casteletto de l’ordre des hermites de Saint Augustin, devait insister sur le symbolisme facile de sa devise et de son nom. Si le défunt avait porté le titre de Comte de Vertus (que lui avait conféré le roi de France) c’est qu’en vérité il était le chef de toutes les vertus³⁾, et s’il avait pour emblème (parmi tant d’autres) les rayons du soleil c’est que son front en était tout nimbé... Enfin, pardessus toutes les vertus, il avait choisi la foi s’en couvrant comme d’un casque „*galea*”, une cuirasse ou un écu *capable d’éteindre les dards enflammés de ses ennemis*.

Cette foi protectrice correspond singulièrement à l’espérance du lion heaumé. Au défi superbe de Galeazzo et à l’apologue du bestiaire

1) Ne faut-il voir dans son nom même la raison de cette préférence ?

2) V. Eug. Münz. *La Renaissance en Italie et en France à l’époque de Charles VIII*.

3) *Ms. lat. 5888. f. 1.* (développement du thème : „*Posuit eum ducem virtutum universarum*” ... V. aussi le développement sur la Foi (*Fides*). „*Et ideo hanc fidem in hac vita hostili tanquam in castris bellicis pro galea capiti suo imposuit ut sua mens non quateretur ictu adversarii verberata. Ipsa pro lorica totum corpus induit ut ne unum quidem membrum corporis sui reperiret diabolus destitutum per quod irrepere posset ad totum corpus. Ipsam tanquam scutum assumpsit per quam ignita inimici jacula posset extinguere*”. Il semble que tout ce passage ne sert en réalité qu’à faire valoir ce casque (*Galea*) et la vertu extinctive du bouclier servant à *éteindre les traits ardents de l’Ennemi*. N’y a-t-il pas une transposition dans l’ordre moral de la profession de foi muette du lion heaumé (*Galeatus*) ?

Il y a quelque chose d’approchant dans un passage de Paul Jove (*ms. lat. 5887 f. 103. v°*) où ayant évoqué les armes de Galeazzo II : l’écu au serpent surmonté du cimier („*superstante galea cum frondoso cono ad similitudinem eius qua in proeliis uti erat solitus*”) il ajoute : *Hac galea Galeaz castrum defendit et urbem..... etc.....*”.

succédait cette nouvelle profession de foi édifiante et quasi-religieuse. l'aut-il donc s'étonner que le fils cadet de Valentine de Milan — le Comte Jean d'Angoulême — en quête d'un emblème ait adopté justement l'être rappelant le mieux la tranquille assurance du lion séant dans les flammes, nous voulons dire la Salamandre?

Y eut-il choix? On remarque au XVe siècle un phénomène assez curieux : une sorte de confusion qui se crée entre les emblèmes qui sont censés être personnels et les armoiries qui par contre ne s'individualisent jamais. Nous avons vu à Milan les emblèmes se substituer petit à petit aux armes ou armoiries. On peut observer en France le phénomène contraire. Une pièce de l'écu séparée et prise isolément tient lieu d'emblème. Pour ne prendre que les „*devises*” les plus connues : celle du porc-épic, de l'hermine de la cordelière, du cerf-volant, elles ne naquirent pas autrement. Le porc-épic de Charles d'Orléans et de Louis XII est directement emprunté aux armes du Comté de Blois, apanage des Orléans, l'hermine d'Anne de Bretagne l'est aux armoiries de son duché, sa cordelière à la cordelière franciscaine adoptée par les derniers ducs de Bretagne, enfin le cerf-volant des Bourbon n'est que l'ancien emblème de leur royal aïeul Charles. On voit donc combien ces symboles loin d'être personnels se transmettaient absolument comme des armoiries. A côté de ces emblèmes permanents il pouvait arriver qu'on en empruntât d'autres et même plusieurs à la fois, mais ceux-ci n'arrivaient pas à engager toute la personne qu'ils étaient censés représenter symboliquement. Et l'on revenait toujours à l'emblème traditionnel : sorte d'alter ego constant, de témoin et de compagnon. Charles d'Orléans à son retour de captivité assumait tout naturellement le porc épic blaisois et bientôt après la Guivre de Milan. Son cadet, Jean d'Angoulême arbora, on ne sait trop quand, la Salamandre qui allait connaître une si brillante fortune.

Mille ressemblances la rattachaient au lion des Visconti. Déjà depuis le IVe siècle le Physiologus en avait fait un exemple de *constance* et de *foi*. La Salamandre, de par sa vertu de persévérer dans les flammes, et d'éteindre le feu par sa froideur, était devenue le symbole des trois enfants de la fournaise, et l'exemple du juste dont la foi appelle le miracle. C'était l'enseignement qu'en tiraient les nombreux bestiaires et notamment les premiers rimés en langue française au cours du XIIe siècle, nous voulons citer le *Bestiaire* de Philippe de Thaün et le *Bestiaire divin* de Guillaume de Normandie. Écoutons le premier :

„Ço est signifiance — aiez en remembrance — beste de tel baillie — tels iunes signifie — cum fut Ananias — cum fut Azarias — cum

fut Misael — ki Dé servirent bel — *cist trei del fu ardant* — issirent *De loant* — ... Ço est lentendement — ki fei at sulement — ja de fu mal navrat — ne enfers ne lardrat. — Li sainz om vit de fei — si cum dit nostre lei — et Ysaïas dit — par veir en son escrit : li sainz om qui fei at — par mi fu passerat — ja mal ne li ferat — ne peil ne bruillerat''. Et voci aussi la morale de Guillaume de Normandie : „Iceste beste senefie — le prodome de bone vie — qui tout est de très leal fei — quil esteint tot environ sei ... Seignors ce nest mie dolance — par fei et par bone creance — puet len vaincre seurement — tote manière de torment...''.

Cette conclusion est dans la plus pure tradition du Physiologus. Des éléments nouveaux avaient beau s'ajouter aux données initiales, le thème symbolique demeurait le même. En effet le mythe de la Salamandre se compliquait petit à petit : 1. de la croyance à son poison estimé foudroyant et mortel ; 2. de la croyance à un autre de ses attributs : la „*soie de Salamandre*'' estimée incombustible et ne manquant de l'être puisqu'il s'agit du mystérieux asbeste, merveille des merveilles ; 3. enfin de la croyance aux *quatre animaux élémentaires* qui ne subsistent et ne se nourrissent que d'un seul élément. La Salamandre plus constante que sa renommée, émigra dans la sphère du feu qui — nul ne l'ignore — entoure les autres trois sphères de la terre, de l'eau et de l'air de son invisible rayonnement. Mais ces spéculations étaient bonnes pour des savants. Ce qui ne faisait de doute pour personne c'était sa vertu essentielle de triompher du feu. — Ce feu dans le langage héraldique prit le nom de „patience'' de même que le bûcher du phénix prit celui de „passion''. Un contemporain du Comte d'Angoulême, Jean II d'Aragon avait lui aussi pour emblème la salamandre avec la devise laconique „durabo''¹⁾. Mais l'emblème du Comte était d'un mutisme total. Aucune devise n'en expliquait le sens. Seuls quelques vers, malheureusement mutilés, permettent de voir que l'accent était mis sur la vertu *extinctive* de la salamandre. Voici ces vers :

„Seigneur humain doux et prudent
père de paix et d'union,
qui estaignez tout feu ardent
de noise et de division
je vous foyz cy oblacion
dung Salmendre qui esteint
le feu par operation
naturelle quand il luy....''

¹⁾ Dielitz, *Die Wahl und Versprüche*, Frankfurt 1884, p. 80. Cet emblème semble avoir appartenu aussi à Jacques III d'Ecosse, mort en 1488.

Ces vers publiés par M. Gustave Dupont-Ferrier dans sa „*Bibliothèque du Comte Jean d'Angoulême*” constituent le *seul témoignage écrit* sur l'existence dans la maison de Valois Angoulême de cet emblème adopté depuis et rendu célèbre par François I. On connaît la date de ces vers. C'est celle du fameux banquet ¹⁾ offert en 1461 par Charles d'Orléans pour les françailles de sa fille à peine âgée de quatre ans. A cette occasion on vit défiler des entremets historiés : le cygne de Clève, la guivre des Visconti ²⁾, enfin la mystérieuse salamandre. A quoi pouvait-elle ressembler? Était-elle identique à celle qu'allait illustrer le Roi-chevalier? Si les vers de 1461 constituent le seul témoignage *écrit* sur la salamandre du Comte Jean, il nous a été donné de trouver sur un manuscrit lui ayant appartenu l'introuvable *image* de son emblème. Peinte en marge d'un manuscrit d'origine *anglaise* ³⁾ cette unique Salamandre ne semble pourtant pas remonter aux années de captivité anglaise ⁴⁾, car elle porte sur son dos les initiales et les armes du bon comte et de sa femme : Marguerite de Rohan. Or l'aïeul de François I ne se maria qu'à son retour en France qui eut lieu en 1445 dans sa quarante sixième année. Somme toute on en est réduit aux suppositions. Car il se pourrait fort bien que ces initiales et ces armes aient été ajoutées après coup. Comme pour affirmer une fois de plus le lien unissant la salamandre aux guivres de Milan, deux dragons servaient de tenants aux armes et chiffres de Jean et de Marguerite d'Angoulême qu'on voyait peints au bas du même feuillet. La salamandre a plutôt l'air d'un loup accroupi tournant à gauche sa tête d'un air assez menaçant. C'est une bête à poils, à cause probablement de la croyance à la *soie de Salamandre*. Son caractère serait assez imprécis n'était l'aspect curieux du museau à grands plis grimaçants empruntés peut-être à la guivre. Détail assez curieux cette salamandre n'est point entourée de flammes. Mais si ce fait pouvait soulever le moindre doute sur son identité, ce doute ne pourrait subsister longtemps. Car sur un manuscrit précieux ⁵⁾ exécuté pour François I en 1518 par un protégé

1) V. Pierre Champion : *Vie de Charles d'Orléans*.

2) Le duc d'Orléans, descendant direct des seigneurs de Milan, se considérait leur seul héritier légitime depuis la mort en 1447 de Filippo-Maria Visconti et l'usurpation de Francesco Sforza. C'est dans cette qualité qu'il arborait la guivre de Milan.

3) B. N. ms. 9. 1476 „Le roman de Guy de Warewick”. Des particularités d'écriture ne laissent aucun doute à ce sujet.

4) Envoyé dans son enfance comme otage en Angleterre, il y demeura prisonnier pendant trente trois ans.

5) B. N. ms. fr. 144.

des Angoulême — frère Jean Thenaud — on voit représentées des salamandres du type courant dans l'*attitude* de la salamandre pourtant différente du bienheureux aïeul. A défaut d'une identité visible découvre-t-on du moins une identité morale permettant de confondre ces deux emblèmes? On ne peut retenir qu'un trait des vers cités plus haut. Différant en cela de la salamandre de François I, qui proclamait sa double faculté „nutrisco—extinguo", celle de 1461 se bornait à éteindre le feu. Faut-il s'autoriser en outre de ces vers pour voir dans la salamandre un symbole de la justice ¹⁾? Mais la symbolique de la salamandre que nous avons esquissée à grands traits, nous offre un champ assez vaste sans essayer d'interpréter un emblème aussi caractérisé par un témoignage aussi obscur. Le chétif rimeur de cour qui composa ce compliment, loin d'influencer la salamandre ne faisait qu'en inspirer. Il ne faut donc, selon nous, expliquer la salamandre par ces vers mais bien ces vers par la salamandre.

Ce genre de compliment loin de déterminer le choix d'un emblème relève des correspondances entre un emblème donné et le personnage dûment symbolisé. Or, quel est le trait qui inspire surtout notre rimeur? Est-ce l'esprit de justice de ce nouveau Saint Louis, tel qu'allait tâcher

1) C'est la conclusion de l'intéressante communication à l'Institut de M. Gustave Dupont Ferrier ayant pour titre : *Origine et signification de la Salamandre ornementale dite de François I*. Mais pour des raisons que nous avons exposées tout au long dans un article qui aurait dû paraître dans une revue morte depuis trois ans, nous sommes arrivées à une tout autre conclusion. Ayant eu le bonheur de signaler à son attention plusieurs manuscrits ornés de salamandres assez curieuses : comme celles couronnées d'une couronne impériale (B. N. ms. fr. 1393 fr. 2286) ou celles d'une finesse si exquise dues au princeau de Godefroy le Batave (ms. fr. 24955) ou celles encore ornant les mss. de frère Jean Thenaud (B. N. ms. fr. 144 fr. 866 Ars 5061 etc.) nous avons été surtout frappée par la présence de salamandres sur le ms. des *Remèdes de l'une et l'autre Fortune* exécuté pour Louise de Savoie en 1504 environ. Cette date a son importance car ces salamandres sont les premières à paraître (du moins à nos yeux) après la longue éclipse de la salamandre de Jean d'Angoulême. Leur apparition marque une sorte de conversion. Et nous verrons ce même phénomène se reproduire au sujet de la salamandre parue au camp du Drap d'or dont la signification dépasse de beaucoup la première impression purement pittoresque. — Nous avons eu la bonne fortune de trouver depuis dans le ms. fr. 1476 de la B. Nat. l'image unique de la salamandre du Comte Jean d'Angoulême. Le cycle étant complété de la sorte, on peut maintenant suivre l'évolution paradoxale de la salamandre. Mais ceci constitue justement l'objet de notre article demeuré inédit qui aurait dû s'appeler „Autour de la Salamandre". Nous ne voulons clore cette longue parenthèse sans remercier M. Dupont-Ferrier de nous avoir signalé la belle „tapisserie aux Salamandres" avant qu'elle ne prenne le chemin du Musée de Boston.

de le présenter bien plus tard l'enquête faite en vue de sa canonisation ? Nullement. Le trait sur lequel porte l'accent est l'amour de *la paix*. „Père de paix et d'union... qui éteignez tout feu ardent de noise et de division...” De par son nom la salamandre ne pouvait être que pacifique, les deux premières syllabes de son nom signifiant „paix” en hébreu. Ce fait n'était point ignoré des médecins et astrologues fleurissant aux cours princières les mieux pensantes. Le bon comte lui-même ne s'était pas fait scrupule de prendre à des gages pour un certain temps un astrologue connu : Arnaud de la Palu. Mais pourquoi célébraient-on le pacifisme du bon seigneur de Cognac ? Est-ce pour sa soi-disant activité de „juge de paix” ou plutôt pour les sentiments dont il avait fait preuve en étouffant d'anciennes rancunes à son retour de captivité ? On n'en peut douter car les poètes de cour célébraient également les mérites pacifiques de l'autre fils de Louis d'Orléans — le poète Charles ¹⁾ — dont l'entente avec le duc de Bourgogne avait mis fin à la guerre sanglante des deux maisons.

Le banquet de 1461 réunit pour la première fois semble-t-il la guivre des Visconti à la salamandre des Angoulême. Elles étaient faites pour s'entendre. De même que la guivre, la salamandre n'était-elle pas à la fois serpent (selon bon nombre de miniatures surtout anglaises) et „lézarde”, c'est à dire dragon ? Mais des analogies plus profondes l'identifiaient au lion heaumé séant dans le feu, armé des secchi et proclamant son espérance. Y a-t-il loin de cette espérance à la foi du Physiologus, des bestiaires rimés du XII-e et XIII-e siècles, et enfin de l'oraison funèbre du magnifique Gian Galeazzo Visconti ? Quand la salamandre, après une longue éclipse, reparaitra en 1504 comme emblème du futur François I, elle aura changé de caractère. Car elle sera double et contradictoire, armée d'une double faculté. Mais chose étrange, les secchi auront suivi un destin parallèle, et lorsque Paul Jove voudra au XVI-e siècle déchiffrer leur mystère il le fera dans des termes qui pourraient facilement se résumer dans la devise célèbre — „Je nourris et j'éteins”.

Marie Holban

1) V. son épitaphe dans l'ouvrage de Pierre Champion déjà cité p. 357. *B. N. ms. fs. 3939*.

„Car quant il vint de prison d'Angleterre
il apporta la paix en ceste terre”.

RAIAUA TURNUL

Venituri și catagrafie.

Turcii, pedeoparte pentru aducerea la îndeplinire a marei misiuni, ce și-au însușit-o după cucerirea și a *Constantinopolului*, adică de a reface *Imperiul roman de răsărit*; iar pe dealta pentru a ajunge *deplini stăpânitori ai Dunărei*, artera principală a comerțului pe apă cu Europa centrală, au ocupat chiar de când au ajuns la gurile bătrânului fluviu, anumite așezări, numite de ei *Cheile Dunării*.

În Țările române acestor așezări, transformate în cetăți bine întărite, le-au mai adăugat și teritoriul dinprejur, teritoriu atât de mare cât să fie îndeșulător pentru întreținerea armatei, ce străjuia în cetate și s'au format în felul acesta așa numitele „*Raele*”.

Raelele turcești au dăinuit pe pământul Principatelor române : Cele din Moldova până la răpirea Basarabiei de Ruși în anul 1812 când au fost dărâmate de către aceștia, iar :

Cele din Muntenia, până la anul 1829, când prin pacea dela Adrianopol, cetățile au fost dărâmate iar teritoriul trecut în stăpânirea țării.

În Moldova raelele turcești au fost :

Chilia, Cetatea-Albă, Benderul (Tighina) și Hotinul.

În Muntenia au fost :

Brăila, Giurgiu și Turnul, căruia i se spunea pe turcește și *Kule*, ce nu e altceva decât traducerea în limba turcă a cuvântului *turn* : în românește această cetate se mai numea și *Nicopole Mic*.

Din teritoriul ce era în jurul cetății *Brăila* și în jurul cetății *Giurgiu*, fiind că era destul de întins, s'a format câte un județ cu capitale în aceste orașe reclădite ¹⁾.

1) *Mih. Popescu* : Dărâmarea raelei Brăilei. *Analele Brăilei* No. 1—4 anul 1932 și *Mih. Popescu*. Catagrafia orașului și raelei Brăila. 1933. Brăila.

Teritoriul din jurul cetății *Turnul*, fiind prea mic, la început a fost alipit județului Olt, iar mai apoi s'a încorporat județului Teleorman.

Cetatea *Turnul*, cu teritoriul său, a fost ocupată de armatele rusești, comandate de *generalul Malinovski*, la începutul anului 1829, când *generalul Leutnant Zeltuchin*, care era deplin împuternicit al Țarului Rusiei pe lângă Divanurile Principatelor române, conform ordinului primit dela *Petersburg*, cere relațiuni asupra situațiunii politice și economice a acestei Rădii¹⁾.

Cu această ocaziune *generalul Zeltuchin*, spune adresându-se *Săvârșitorului Divan* :

„Nu văd între dosarele biroului meu nici o știință despre cetatea *Turnul*, ocupată de curând, și deaceia rog, pe *Săvârșitorul Divan*, ca fără întârziere să trimită acolo un cinovnic²⁾ de bună credință, care cercetând toate la fața locului și încredințându-se de sunt niscăiva sate, care să fi aparținut acelei cetăți să aducă pliroforie³⁾ atât de suma caselor întregi și a celorlalte zidiri cât și de toate zaharelele⁴⁾ asemenea și a locuitorilor. . . . însfârșit de toate cele ce se cuvin și ce va afla la acel loc”.

„Acest cinovnic să facă cu deamănuntul arătare de toate, iar divanul îndată după primirea răspunsului să ni-l facă cunoscut îngrijind ca toate averile, ce se vor afla acolo să se păstreze intacte, iar cât pentru politiceasca stăpânire a acelor locuri, trebuie să se orânduiască osebit cinovnic, pe care îl va alege Divanul întocmai precum s'a făcut și la Brăila și la (Giurgiu”⁵⁾).

Divanul de îndată ce a primit porunca a și pus-o în executare și la câteva săptămâni răspunde :

Ecscelenței Sale Domnului *general Leutnant Zeltuchin*, deplin împuternicit prezident al Divanurilor.

„După predlojania⁶⁾ Ecscelenței Voastre, Divanul a orânduit la *Cetatea Turnul*, cinovnic, ca să facă cercetare despre toate câte se cuprind în predlojania Ecscelenței Voastre ; cum asemenea și pentru stăpânirea politicească a acelor locuri, am orânduit alt cinovnic după pilda Brăilei.

1) Dosar No. 343J/1831. Administrative vechi la Arhivele Statului. București.

2) *Cinovnic* = funcționar subaltern, rusește.

3) *Pliroforsii* = a lua sau a da informațiuni.

4) *Zaharea* = proviziune.

5) Dosar No. 2275/1829 Arh. Statului. Ad-tive vechi.

6) *Predlojanie* = porunca

„După raportul ce s'a trimis la Divan, acel cinovnic, se arată că înlăuntrul acestei Cetăți „nici acum, nici mai înainte n'au locuit creștini ci numai turci“.

Deci această cetate face excepție, căci în celelalte cetăți erau liberi să locuiască și alte neamuri, nu numai turci ¹⁾.

Cinovnicul dorind să facă catagrafia lucrurilor mișcătoare și a zaharelei ce a rămas dela Turci. Excelența Sa Domnul general *Malinovschi*, prin dragomanul, clucer *Alecu Racoviță*, ispravnicul județului Teleorman, i-a spus că nu numai că nu-i îngăduiește să facă asemenea cercetări în cetate, dar îi roagă ca nici să nu-i mai pomenească despre asemenea lucruri. Văzând că nu-i este îngăduit să cerceteze lucrurile din cetate, cinovnicul, a cercetat atunci numai satele din jurul cetății, sate ce s'au stăpânit mai înainte de Turci și anume :

Flămânda, Măgurelele, Odăile, Ciuperceni, Caraba și Gârla, unde spune că n'a găsit nici un locuitor și nici case sau măcar bordeie, fiindcă toate au fost dărâmate până în fața pământului, de armatele ce s'au luptat aici.

Mai pe urmă găsind însă, prin vii vre'o câțiva locuitori din cei care locuiseră în satele *Flămânda* și *Măgurele*, veniți acum numai cu trupurile ca să lucreze viile i-a întrebat să arate unde s'au dus locuitorii din satele lor, ce au fost sub stăpânire turcească.

Au răspuns cu toții că pe cei mai mulți i-au ridicat turcii cu tot avutul lor și i-au trimis peste Dunăre, mai înainte de căderea cetății, iar prea puțin dintre cei ce au rămas, spăimântați și aceștia în timpul atacului Cetății s'au împrăștiat cari pe unde au putut, prin satele județului Olt.

I-a întrebat apoi dacă aceștia ar dori să se întoarcă pe la locurile lor sau vor să rămână pe unde se găsesc.

I s'a răspuns că toți doresc să se înapoieze pe la vechile lor vetre, având fiecare din ei vii, pomaturi și locuri pentru hrană, atât numai că le lipsesc mijloacele (vitele de muncă) și zahareaua trebuincioasă pentru hrană precum și locul de adăpost, casele de locuit fiindu-le cu totul stricate.

Mai departe, în acest raport, Divanul arată că a primit alte științe și că s'ar fi înapoiat ca la 60 de familii, dar cu toate acestea, chiar dacă toți locuitorii s'ar întoarce la vetrele lor tot nu sunt îndestul, atât ca

1) *Mih. Popescu* Veniturile raclei Hotinului, vol IV Revist. Arhivelor și *Mih. Popescu*. Raiaua Brăilei. vol. 1—4 Revista Analele Brăilei.

număr cât și ca întindere, ca să formeze un ținut, numai cu aceste sate, după cum s'a făcut la Brăila și la Giurgiu.

Deaceia Divanul găsește cu cale ca aceste sate, din raiaua Turnul, ce s'au aflat mai înainte sub stăpânire turcească să fie date sub ocârmuirea ispravnicilor dela ținutul Olt.

Acest raport e deosebit de important pentru noi pentrucă ne arată că :

Întâiu ținutul *raelei Turnul* era prea mic în comparație cu cel al Brăilei și al Giurgiului.

Al doilea, organizarea și administrarea *raelei Turnul* este cu totul diferită de a celorlalte raele, aici nefiind îngăduit creștinilor să locuiască în cetate, pe câtă vreme la Brăila și Giurgiu aveau voie să locuiască.

Al treilea, teritoriul cetății Turnul servea exclusiv pentru întreținerea armatei din cetate, pe câtă vreme cel al Brăilei și al Giurgiului erau un apanagiu și al Comandamentului Cetății.

Probabil că această raia, fiind cea mai veche raia, înființată în nordul Dunărei, a avut o organizație specific turcească, așa cum se obicinuia în veacul al XIV-lea, căci Turnu este ocupat încă din timpul lui *Mircea cel Bătrân*.

Celelalte, Brăila și Giurgiu, fiind înființate mai târziu Turcii și-au modernizat sistemul organizației și al conducerii raelor.

Cinovnicul însărcinat, de către Divan, ca să cerceteze situația din raiaua Turnul aflăm că a fost *Mihalache Roată*, iar cel care avea să cerceteze situația politică a raeli a fost *Ioniță Florea*.

Cercetarea la fața locului a situației făcută de cinovnicii numiți mai sus, n'a convenit Divanului și deaceia, după ce s'a căpătat învoirea, din partea generalului *Zeltuchin* ca acest teritoriu să fie alipit județului Olt și anume la *plasa Marginea*, Divanul se adresează și cere noi lămuriri asupra situației, din punctul de vedere al venitului, dela ispravnicul *Marin Butculescu*, dela județul Olt.

Intre ispravnicul Butculescu și Divan se urmează o corespondență bogată, fără însă ca să putem afla ceva lămurit din aceasta, căci Butculescu nu răspunde niciodată clar la întrebările făcute de Divan. În cele din urmă Divanul se supără pe ispravnicul Butculescu, îl amenință cu plata tuturor pierderilor ce va suferi vistieria din pricina neaducerei la îndeplinire a poruncilor date.

Ispravnicul în cele din urmă se scuză arătând că n'a putut aduce la îndeplinire poruncile primite „din cauză că a pățimit o zăcere de răceală foarte groasă, încât acum când și-a făcut Dumnezeu milă de

copiii mei de m'a întors spre bine, fiind astăzi încă în aşternut, iar doctorul nedându-mi voe decât numai prin casă câte puţin" nădăjduşte că în curând se va face bine şi că va îndeplini totul ; dar este mai bine ca cinstitul Divan să trimită un alt om de încredere spre a aduce la îndeplinire poruncile date.

Ca urmare a acestui îndemn Divanul dă însărcinare ca să cerceteze la faţa locului starea veniturilor şi a dăjdiilor din raiaua Turnul, lui *Nicolae Popescu*.

Acesta mergând la faţa locului după ce cercetează punct cu punct tot ce-i poruncise Divanul la începutul lui Martie 1830, raportează următoarea dare de seamă :

Foaie prin care arat ştiinţa ce am luat pentru veniturile moşiilor din prejurul oraşului Turnul şi de obiceiurile ce au avut locuitorii sub stăpânirea turcească :

1. *Zeciuală din toate semănăturile şi din fâneţele locului.*

2. *La semănăturile ce le aveau locuitorii în pământul ţării (în afară de raia) se plătea dijmă din 20 una.*

3. *Pentru fiecare dălum ¹⁾ de vie să da câte 5 taleri, iar mai în urmă şi câte 6 taleri.*

Dălumul de vie se socoteşte ca un pogon şi în el sunt sădite până la 1500 rădăcini de viţă.

4. *Fiecare locuitor era slobod să vândă vin şi rachiu ; pentru aceasta era dator pentru fiecare bute să plătească câte 2 taleri, 60 bani.*

5. *Toată suma dălumurilor s'a găsit a fi 3100, din acestea jumătate sunt cu totul fără rod şi în mare paragină.*

6. *Am mai găsit apoi şapte vii turceşti, ce se cultivau numai de Turci şi pentru care nu se plătea nimic.*

Pe teritoriul raelelor *Brăila* şi *Giurgiu* nu existau asemenea posesiuni.

Raportul arată mai departe că în anul 1829 rodul viilor turceşti a fost cules de către *sărdarul Marin Butculescu*, care l-a cumpărat de la generalul rus, comandant al oştirilor, ce erau la cetatea Turnul.

Din aceste vii în anul 1830 s'a recoltat 70 de vedre de vin, de data aceasta s'a cules de către *Ştefan Capră* din comuna *Mavrodin*, judeţul *Teleorman*.

Din teritoriul raelei mai făcea parte şi o baltă ce se chema *Lişteava*, care în timpul stăpânirii turceşti se închiria cu 400 taleri anual.

1) Dălumii = deal cu vie.

Ea a fost închiriată de către *Iene Repezeanu* și n'aveau voie să vâneze pește decât „*haslăii*” ¹⁾).

La urmă cinovnicul, *Nicolae Popescu*, arată Divanului că decând raiaua a fost luată dela Turci nu s'a strâns nici o dare de la locuitori.

Tot în acest raport Nicolae Popescu, cinovnicul, arată cantitatea de vin ce s'a recoltat în anul 1829, din toate viile și arată persoanele ce și-au vândut vinul și deci trebuie să plătească darea legală către vistieria țării.

In satul Flămânda

Vedre

Satul Măgurele

Vedre

300	Enache Urloiu.	250	Radu Drăgăniță.
300	Stan Coteceru.	150	Paraschiv Sârbu.
300	Ștefan Cojocar.	60	Hristea sin Stan Negustor
100	Stoian Velea	150	Tudor Negustoru.
100	Gheorghe Drăgăniță.	100	Penco Sârbu.
80	Marin Bălțatu	100	Dobre Merișan.
150	Lalea Cumpănuș.	100	Tudose Staroste.
80	Vlad Cercoviceanu.	60	Stoian ot
50	Stan Mincă.		Zimnicia, în Turnu
1560	vedre total din acest sat.	970	vedre total din satul Măgurelele.

Tuturor acestora nu li s'a luat nici o dare pentru vistieria țării.

Apoi cinovnicul Popescu arată că în anul 1830, recolta tuturor viilor din satele : *Flămânda*, *Măgurelele* și *Odăile*, a fost de 9652 vedre, din care scăzându-se diferența precum și pierderile suferite, rămâne bune de plată pentru vistierie 8461 vedre, urmează că visteria trebuia să-și ia partea ei pentru aceste vedre suma de 2068.12 lei, bani ce au fost trimiși Vistieriei în chipul următor :

1260 de taleri în 105 dodecari ²⁾, 798 taleri în 76 ruble ³⁾, 9 taleri în 4 sfanțigeri ⁴⁾ și 1.12 taleri ⁵⁾ în parale mărunte.

Venitul raelei Turnul a fost închiriat de către visterul al doilea *Andrei Theodori*, care a avut o mulțime de neplăceri și de aici reclamațiuni continue la Divanul săvârșitor.

1) *Haslăii* = locuitori din raia.

2) *Dodecar* = monedă din timpul lui Caragea v.v. ce valora 12 lei vechi.

3) *Rublă* = monedă rusească ce valora 4 lei vechi.

4) *Zvanzig* = monedă austriacă ce valora 20 de crăițari.

5) *Taler* = monetă ce valora 52 de bani.

În afară de aceste dări, socotite ca dări ale pământului [de proprietate] în raiana Turnul mai erau și așa numitele dări „ale birului”.

Așa în raiaua Turnul locuitorii plăteau dările următoare :

1. *Fiecare lude, familie, câte 4 taleri, cu numele de haraciu.* Această dare a fost desființată de Regulamentul organic.

2. *Pentru fiecare copil se mai plătea în plus câte 2 taleri și apoi, așa numitul legiuit bir, pentru acesta se plătea între 15 până la 20 taleri, după putința fiecărei familii.*

Acestea erau dările pe care le plăteau toți locuitorii din raiaua Turnul, Turcilor în timpul stăpânirii acestora.

Între actele privitoare la raiaua Turnul mai găsim apoi catagrafia locuitorilor, catagrafie importantă prin aceea că ne arată ce oameni locuiau în raia, bineînțeles numai în satele raei nu și în cetate, căci aici nu era permis să locuiască decât Turcii, creștinii fiind excluși.

Observând catagrafiile la câte trei satele vedem că aici locuiau numai români și că aceștia se ocupau absolut numai cu agricultura.

Așa în Satul *Flămânda* erau 163 de familii așezate în 14 lude.

Aceste familii se serveau de 176 perechi de boi, 65 de vaci, 613 oi, 64 perechi de cai, 113 stupi de albine, 25 de porci și 148 dălûmuri de vie.

Observăm mulțimea oilor, căci turcii se hrănesc mult cu carne de oaie și micul număr al porcilor, nici măcar câte unul de familie, pentru ca după obiceiul ortodox, să-l aibă de Crăciun.

În satul *Măgurelele* erau 53 de familii împărțite însă în 42 de lude. Aceștia erau așa dar mai înstăriți ca cei din *Flămânda*, de aceea numărul ludelor mai mare.

Ca vite de muncă și avere aici aflăm :

42 perchi de boi, 29 de vaci, 128 de oi, numai 8 perechi de cai, nici un stup, 2 porci și 70 de dălûmuri de vie.

În satul *Odăile* erau 17 familii așezate în 12 lude, cari aveau ca avere 22 de perechi de boi, 12 vaci de lapte, 133 de oi, 12 perechi de cai, 6 stupi de albine, 3 porci și 3 dălûmuri de vie.

În întreagă raia a Turnului erau în total 233 de familii împărțite în 68 lude.

În felul acesta se prezenta populația acestei rae care este cea mai veche posesiune turcească pe pământul Țării Românești.

Ea datează din timpul Domnitorului nostru *Mircea cel Mare* ce a domnit între anii 1386—1418 și este înmormântat la *Mănăstirea Cozia*, zidită de el pe malul Oltului în ținutul Vâlcei.

În satele raei aflăm următorii preoți :

La *Măgurelele* era *Popa Ioan* ; la *Flămânda* era *Popa Dima*.

A N E X E

I.

Dela general leutenant Zeltuhin către săvârșitorul divan.

No. 2275 Martie 4, anul 1829.

Nevăzând între delele procatohului meu nici o știință de cetățile luate de curând Turnu sau Kule nu pot înainta săvârșitorului divan, fără întârziere să trimită acolo un cinovnic de bună credință ca cercetând toate în fața locului și încredințându-se de sânt niscaiva sate care să fi aparținut acelor cetăți, să aducă pliroforie atât de suma caselor întregi și celorlalte zidiri cât și de toate zaharelele, asemenea și a locuitorilor, și de rămân acolo, însfârșit de toate cele ce se cuvin și ce vor afla la acel loc. Acest cinovnic să facă cu deamăruntul arătare de toate iar divanul îndată după primire să ni le facă cunoscut îngrijind ca toate averile ce se vor afla acolo să se păstreze intacte, iar cât pentru politiceasca stăpânire a acelor locuri trebue să se orânduiască osebit cinovnic pă care îl va alege divanul întocmai precum s'au făcut și la Brăila și Giurgiu¹⁾.

No. 2275 Martie 4 anul 1829.

ss Voinescu

2.

Către Excelența Sa Domnul General Leutenant Zeltuhin,
deplin înputernicit prezidentul Divanurilor
de la
Divanul săvârșitor al Valahiei.

După predlojenia Excelentei Voastre dela 4 ale trecutului Martie sub N. 2275. Divanul a orânduit la cetățile Turnul sau Kule cinovnic ca să facă cercetare de toate câte se cuprind în acea predlojenie cum asemenea și pentru stăpânirea politicească a acelor locuri a orânduit alt cinovnic după pilda Brăilei.

Dar prin raportul lor ce au trimis la divan cel dintăiu arată că în năuntrul în cetăți *nici acum nici mai nainte n'au lăcuit creștini ci numai turci*, apoi vrând a face cercetare de lucrurile mișcătoare din cetăți²⁾ și de zaharelele ce au rămas de la turci Excelența Sa domnul *gheneral Malinovski* cel de atunci nacealnicul oștirilor de acolo prin dragoman *clucer Aleco Racoviță*, ispravnicul județului Teleorman i-a zis că nu numai nu-i îngăduiește să facă asemenea cercetare în cetate, dar nici să-i mai pomenească pentru aceste lucruri.

1) Arhivele Statului, Ad-tive vechi Dosar Nr. 1343/1831.

2) Arhivele Statului, Ad-tive vechi Dosar Nr. 3437/1831.

Așa văzând a cercetat numai satele din prejurul cetăților ce s'au stăpănit mai înainte de turci anume : *Ciuperceeni, Flămânda, Măzurelele, Caraba, Gârla*, unde nu au găsit nici un locuitor, dar nici case sau bordece fiind toate dărâmate de oștiri până în fața pământului, iar mai pre urmă găsind prin vii vre'o câțiva locuitori dintre ai satelor *Flămânda și Ciuperceeni* veniți numai cu trupurile spre lucrarea viilor le-au cerut să arate unde sunt ceilalți locuitori din tr'acele sate turcești și i-au dat răspuns, păcei mai mulți i-au rădicat turcii cu toate ale lor și i-au trimis peste Dunăre, mai înainte de căderea cetăților iar prea puțini din tranșii, ce mai rămăseseră spăimântându-se, în vremea bătăii cetăților s'au înprăștiat cari încotro au putut prin satele județului Olt. Le-au făcut întrebare de voesc să se întoarcă înapoi la locurile lor sau să rămâe pe unde se află acum și i-au răspuns că toți voesc a să întoarce având fieșcare vii, pometuri și locuri de hrană atât numai că le lipsește mijlocul neavând trăgători (vite) nici zahareaua trebuincioasă pentru hrană precum nici unde să se adăpostească, ci peste câteva vreme după ce se vor mai învârteji întru ale lor îndeletniciri.

Iar cel de al doilea arată că neavând pe cine să îngrijească nici unde să șază, nici găsind de ale mâncării, s'au tras la Rușii-de-Vede rugându-să a i se dea voe să vie la București spre a nu să mai căsni în zadar.

În urma acestora au luat Divanul știință că poate să se fii întors până acum în acele sate ca la 60 de familii, dar cu toate acestea și chiar toți să se întoarcă tot nu este îndestul a să alcătui un ținut numai cu cinci sate, după pilda Brăilei, ci găsește cu cale Divanul ca acele sate din raiana Turnului, ce s'au aflat mai înainte înstăpânirea turcilor să se dea sub ocârmuirea ispravnicilor județului Olt.

Drept aceia cu cinste făcându-se cunoscut, Excelenței Voastre chibzuirea Divanului să roagă plecat ca să se facă deslegare în ce chip să urmeze.

3.

Divanul săvârșitor

D-lui Serdarului Marin Butculescu ispravnic jud. Olt.

La 13 Decemvrie cu No. 4290 s'au trimis D-tale poruncă Divanului ca îndată după primirea ei să te cobori la Turnu și pe lângă așezarea ce vei face locuitorilor acelor sate să cercetezi și pentru starea tuturor veniturilor acelor pământuri și să înștiințezi divanului fără zăbavă. Sunt astăzi 26 de zile și nici un fel de știință nu s'au mai văzut de la D-ta. După ce și prin altă poruncă dela 8 Decemvrie cu No. 4188 și s'au mai scris pentru aceste venituri ci fiindcă după pilda vânzărilor altor venituri ale Principatului trebue să se vândă și acest venit cu începere tot dela zintăiu de Ianuarie anul următor, pentru care s'au

1) Arhivele Statului, Ad-tive vechi Dosar Nr. 252/1830.

și arătat destui mușterii dar pentru că nu știe Divanul pă ce temeiuri să alcătuiască ponturile vânzării, până nu va avea asemenea știință dela D-ta iată, că prin întradins lipcan ți se scrie D-tale și ți se poruncește strașnic ca numai de cât să încăpătuești starea acelor venituri și cu toată deslușirea și potrivit cu cele ce ți s'au pus înainte întru acest scop pomenita poruncă cu No. 4290 și în soroc de trei zile negreșit să se afle la Divan o asemenea închipuire cu însuși întoarcerea acestui lipcan.

Că de vei mai face cătuși de puțină întârziere peste acest soroc și să vor trage sau se vor resipi mușterii dintr'această pricină apoi să știi cu hotărâre că orice pagubă va cerca haznaua să va împlini pă seama D-tale înțelege trebuința și nu te juca.

1830, Ianuar 9.

4

Visteria Valahiei

D-lui Sărdar Marin Butculescu isp. jud. Olt.

La mare mirare se află visteria la tăcerea D-tale în pricina strângerii veniturilor de la Turnu după porunca ce ți s'a trimis la 15 ale lunii lui Oct. cu No. 2891 asupra științelor ce ai dat chiar D-ta pentru asemenea venituri, prin pitacu de la 7 ale lunii ce este să se scrie. Indată ce vei primi porunca aceasta să trimiți însemnare de câți bani s'au strâns până acum din pomenitele venituri de ce madea și de către cine anume atât mai nainte până a nu trimite D-ta asemenea știință. cât și în urma acelei după ce s'au pus asupra D-tale însărcinarea aceasta ca să îngrijești cu dinadinsul pentru strângerea lor, iar mai vârtos de la vânzarea *Vinului și a rachiului* trebuie să se fi adunat negreșit vre'o sumă mai simțitoare. Se așteaptă fără zăbavă răspunsul D-tale întru această madea, iar de vama pământului nimeni să nu se atingă întru nimic.

1830 Febr. 7.

5

Către Marele Vistier al Valahiei.

Cu multă plecăciune sărut cinstita mână D-tale. Cinstita porunca D-tale scrisă de la 7 ale următoarei cu multă plecăciune primindu-o întru care de cuprindea pentru strângerea veniturilor dela Turnu. După porunca ce mi s'au fost trimis pronuncându-mi-se ca să trimit însemnare de câți bani s'au strâns până acum din pomenitele venituri, din ce madea și de către cine anume atât mai înaintea poruncii cât și mai în urmă iar mai vârtos de la vânzarea *vinului și a rachiului*.

Cu plecăciune răspunz D-tale întru adevăr că de către nimeni, nici de către mine, venitul anului trecut nu s'au strâns pentru că

după știința ce am dijmuri de arătură nu au fost ci prea puțin porumb și varză iar vânzări de vinuri și rachiu ce au făcut prin viile lor Flă-mânzenii, Măgurenii, satele de acolo le-au vândut prin casele lor și sunt științi după măsurătoarea serdarului ce au luat numitul care se cer de la mine și pentru de a merge eu acum îngrab acolo a strânge venitul trecutului an nici o puțință nu am din pricină că am pătimit o zăcere de răceală, foarte groasă încât s'au făcut D-zeu milă cu copiii mei de m'au întors spre bine, fiind astăzi în așternut. Dându-mi Doctorul voe numai prin casă câte puțin mă rog pentru trimiterea altui om.

1830 Febr. 11.

Serdar Marin Butculescu.

6.

Generalul Petru Theodorovici-Zeltuhin
căt-re
Divanul Săvârșitor al Valahiei.

Să se scrie carte de orânduire, după cuprinderea de mai sus, și cu această carte să trimită un cinovnic de nădejde ca împlinind porunca să aducă pliroforire după care *sărdarul Bobescu* să raportuiască.

Să se orânduiască și un epistat ocârmuitor a acelei cetăți cu ose-bită poruncă la mână ca să se arate la fața locului împlinitor îndatori-rilor ce vor avea acei locuitori, după obiceiul ce au avut mai înainte, dar acele obiceiuri numai decât să le facă cunoscut la Divan, ca după chibzuirea ce se va face să i se dea osebite instrucțiuni la mână.

1829 Mart 8.

ss Alexandru Voinescu

7.

Generalul Zeltuhin
căt-re
Săvârșitorul Divan

Potrivit cuarătarea acelu Divan de sub No. 1180 pus înainte, că fiind numărul satelor care se cuvin la cetatea *Turnu* sau *Kule* este mică și nu-i cu puțință să se alcătuiască din trănsele deosebit județ. deaceia să le supună la pământeașca stăpânire a județului Olt cu ară-tatul Divanului temeiu

semnat Geanoglu ¹⁾).

1) Arhivele Statului, Administrative Vechi Dosar No. 191/829.

Să se facă poruncă către Dumnealui aga Filipescu, ispravnic de streini, din cele 12 județe, și cu întradins orânduie cinovnic dela vistierie să facă catagrafie de toate familiile acelor sate ot Turnul, așezându-i cu dajdia întru streini, după starea și puterea lor și să se trimită catastih la vistierie iscălit de amândoi adică și de ispravnic și de cinovnic.

1829 Iunie 8.

ss. Alexandru Nenciulescu ¹⁾

8.

Vistieria Valahiei, despărțirea I a divanului săvârșitor,
dumnealui ispravnicului străinilor din 12 județe.

Exelența sa deplin înputernicitul prezident al divanurilor, dumnealui general leutenant Zeltuhin prin predlojenia dela 4 ale următoarei sub No. 6355 face deslegare la raportul divanului sub No. 1180 pentru satele care se cuvin la cetatea Turnu sau Cule că de vreme ce nu este cu puțință să se alcătuiască din trânsele deosebit județ să se pună la pământea stăpânire a județului Olt. Dar Vistieria chibzuind înșfârșit aceea este mai spre folosul venitului hasnalei și potrivit cu înțelegerea așezământurilor pentru acest fel de oameni ce n'au obiceiul a fi legați sub lude au găsit cu cale ai așeza cu dajdia între streini, drept aceea orânduind întradins cinovnic pă... împreună lucrător cu D-voastră înpricina aceasta scrie D-tale îndată după primirea acestei porunci să trimiți un cinovnic de bună nădejde din partea D-tale împreună cu cinovnicul vistieriei la satele însemnatelor cetăți să facă mai întâi catagrafie cu deamănuntul de toți locuitorii acelor sate apoi de cei ce se vor afla pe loc cât și pe cei ce vor fi strămutați pă la alte sate ale județului Olt și temeiri cu arătarea anume de toate averile. Iar după aceasta să așeze cu dajdia între streini la următoarea tetraminie mai, iunie, iulie și august.

Și așa să se trimită catastih la vistierie cu toată deslușirea de numele, cinul, porecla și averile lor i de suma banilor ce se va așeza fieșcarele a da la o tetraminie și unde se află acum sălășluiți care catastih să fie iscălit atât de D-ta cât și de orânduie cinovnic al vistieriei îndatorând însă cu strășnicie pe orânduie din partea D-tale a se feri să nu cumva să întrebunțeze vre'un mijloc de lucrări nedrepte dela dâșii cu nici un fel de numire că osânda îi va fi grea în pricina aceasta și de primirea poruncei acesteia să trimiți răspuns la vistierie.

1829 Iunie 10.

No. 10.

1) Arhivele Statului, Ad-tive vechi Dosar No. 191/829.

Vistieria Valahiei despărțirea I-a a divanului săvârșitor.

Excelența sa deplin înputernicit al divanurilor D-1 general leutenant Zeltuhin prin predlojenia dela 4 ale următoarei sub No. 6355 face deslegare la raportul divanului sub No. 1180 pentru satele care se cuvin la cetatea Turnului sau Kule de vreme ce nu este cu puțință să se alcătuiască dintre ele deosebit județ să se pue la pământeașca stăpânire a județului Olt. Dar vistieria chibzuind însfârșit aceia ce este mai spre folosul venitului haznalei și potrivit cu înțelegerea așezământurilor pentru acest fel de oameni ce n'au fost obicinuiți a fi legați sub lude a găsit cu cale ai așeza cu dajdia între streini și iată te orânduiește pe D-ta sărdar *Tudorache Răculeșcule* împreună lucrător în pricina aceasta cu D-lui biv vel *agă Grigore Filipescu* ispravnicul streinilor din 12 județe ca să mergeți la satele însemnatelor cetăți împreună și cu cei orânduiești *cinovnici* din partea D-lui să faceți mai întâiu catagrafie cu deamăruntul de toți locuitorii acestor sate, atât de cei ce se vor fi aflând pă loc, cât și de cei ce să vor fi strămutat prin alte părți cu arătare anume de toate averile lor iar după aceasta să-i așezați cu dajdia între streini la următoarea tetraminie Mai, Iunie, Iulie și August, după starea și puterea fieșcăruia și așa să aduci catastih la vistierie cu toată deslușirea de numele cinul porecla și averile lor i de suma banilor ce se va așeza fieșcarele a da o tetraminie și unde se află acum sălășluitor, care catastih să fii iscălit atât de D-lui ispravnicul streinilor cât și de D-ta ferindu-vă însă ca nu cumva să întrebuințați vre'un mijloc de luări nedrepte dela acei lăcuiitori cu nici un fel de numire, că osânda va fi foarte grea în pricina aceasta și cuvânt de îndreptare nu veți putea dobândi.

1829 Iunie 20.

No. 4

Vel Vistier

10.

Prea Cinstitei Vistierii a Valahiei I-ia
Despărțire a Divanului săvârșitor

Sărdar Tudorache așezământurile Haslăilor ¹⁾.

Săvârșind și la județul Teleorman cercetarea haslăilor și a celor veniți de peste Dunăre nu s'au găsit mai multe familii de cât 182, s'au mai găsit și din fugarii celor lalte slobozii streine în satele Turnului familii 55.

Cari nevrând a se mai întoarce la urma lor i-am așezat și pă aceștia tot cu banii ce s'au găsit în extrasele zapciilor și abia împlinind dela toți aceștia taleri 1121 îi trimisei tot la cinstita vistierie iar căți s'au dovedit

1) *Haslău* = locuitor din raia.

veniți de peste Dunăre fiind trecuți numai cu trupurile, aceia n'au intrat sub nici o dare hrănindu-se pe lângă excell. ghineralul Șerman.

Astăzi trecui tot cu Dumnealui *stolnicul State* în jud. Ilfov și de urmarea ce vom face și acolo iarăși și voi înștiința.

1829 Iuli 15.

ss. Tudorache Sărdar

Iarăși cu multă plecăciune sărut cinstita mână a D-tale.

Cu toate că lunca Turnului s'au cosit de satele județului fânul pentru oștirile împărătești dar pe margini au cosit locuitorii pentru a lor trebuință sânt pe ținutul locului Turnului și câtevaș arături de porumb și grădinii cu varză i ciapă precum și cârciumi vânzând vin, rachiul la cei adunați în 2 sate : *Flămânda și Măgurelele* carele de nimeni nu să dijmuesc. După datorie nu lipsesc ca înștiințându-i de se pot orându-i vre'un om ca să strângă venitul al acestui loc după cuprinderea pravililor țării voi avea cinstit răspuns și eu plecat sunt slugă.

1829 Oct. 7.

al D-lui plecată slugă
Sărdar Marin Butculescu
ispravnic jud. Olt.

II.

Visteria

D-lui Sărd. Marin Butculescu, ispravnic județul Olt

S'au văzut ce înștiințezi D-ta dela 7 ale următorului Octomvri în pricina veniturilor moșiei dinprejurul Turnului adică : dijma de fân, dijmă de porumb, zeciuială din grădinile cu varză i ciapă și alișveriușul cârciumelor din 2 sate : *Flămânda și Măgurelele*. Pentru care se se scrie D-tale ca să strigați întâiu la mezat de față. D-lui ispravnicul spre a se da în orândă nu numai acestea ci și câte alte drepturi ale acestei moșii i se cuvine dela lăcuitorii ei după pravila pământului de vreme ce această moșie privește acum la venitul hasnalei și banii să se răspundă în 2 câșturi la începutul vânzării și după 6 luni și pentru cel din urmă preț ce va eși la mezat să înștiințezi visteria și vi se va da al doilea poruncă de urmare.

1829 Oct. 15.

Vel Vistier

12.

Cinstita Vistierie a Valahiei desp. I. a div. săvârșitor.

Sărdarul Marin Butculescu isprav. al jud. Olt.

Cinstita poruncă a vistierii scrisă dela 15 sub No. 2891 cu plecăciune am primit și am înțeles acele poruncite pentru venitul moșiei din prejurul Turnului. *Flămânda și Măgurelele* ca să pun a se striga la

mezat spre a se da în arendă cu dreptățile moșiilor după pravila pă-mântului, următorii fiind cinstitei porunci îndată am și scris la ori câți am socotit a fi destoinici mușterii acolo în partea locului, am dat știre și aici în oraș și ori cât preț va eși la strigarea zaptului voi înștiința cinstii vistierii. Pentru care nu lipsesc a răspunde.

1829 Oct. 26.

M. Butculescu

13

Vistieria D-lor ispravnicilor județului Olt.

S'au văzut cuprinderea înștiințării D-vs de la 30 ale trecutului Noemvrie în pricina veniturilor moșii dinprejurul cetății Turnului de a se vinde în arendă prin mezat dar fiindcă vama acei scheli nu se poate vinde împreună cu veniturile moșii pentru că trebuiește ca cel ce va lua vama din teată țara după condițiile și jurnalul ce au iscălit în obșteasca adunare a divanurilor veți primi Dv al doilea știință numai pentru veniturile moșii i a bălților bez vama schelii ce preț dau acei mușterii ce s'au găsit să le ia în arendă.

Pe lângă aceasta să scrie Dv să cercetați și pentru veniturile dă bani de la slobozirea cetății și până însfârșitul următorului Decemvrie de cine s'au strâns și se strânge și să trimiteți la vistierie catastih anume împreună cu banii ce se vor fi agonisit. Iar când aceste venituri vor fi nestrânse atunci să orânduți om într'adins a le strânge și iarăși cu asemenea catastih anume să să trimită banii la vistierie, îngrijind Dv. cu dinadinsul întru aceia ca să nu să piarză un drept al haznalei. Câți va fiind, răspundere să arăți scrise de primirea acestei porunci și de cele următoare într'devăr chip răspuns la vistierie.

1829. Dec. 8.

14

Cinstitei Vistierii a Valahiei despărțământul I-iu a divanului
săvârșitor dela Serdar Marin Butculescu ispravnic ot jud. Olt.

Cinstita poruncă a Vistieriei cu plecăciune am primit între care se cuprinde pentru veniturile moșii din prejurul Turnului ca să pun să strige la mezat spre a se da în arendă ca ori câte venituri drepte va avea cuprinsul acestei moșii a se lua de la locuitorii ce vor locui și să vor hrăni după pravila pământului cari bani ai tocmelii să să răspunză în două câșturi la începutul vânzării jumătate și după șase luni iarăși bani jumătate. Cu plecăciune înștiințez cinstitei vistierii că după poruncă am dat pitac către starostea de neguțatori și către județul orașului Slatenei de s'au citit în târg și au venit de mi-au dat răspuns că în Slatina mușterii nu se găsesc, apoi căutând pe dinafară s'au găsit un Constantin.... carele au dat pe un an pentru arenda acestei moșii

din prejurul Turnului, pe cât s'au stăpănit de turci, cu toate veniturile du pe pravila pământului i cu venitul peticului de baltă ce are pe moșie și vama schelei ce se va deschide, taleri 14.000 ; al doilea mușteriu s'au găsit un *Andrei Teodor* carele au dat pe un an arendă, cu veniturile ce arată mai sus taleri 15.000 mii cerându-o pe trei ani cu petecul de baltă i vama schelei, care bani se leagă ai răspunde în două câșturi precum să cer. Ci nelipsind pe datorie a înștiința ca de va fi primit prețul, ni se va trimite zăpisul ca să-l dau spre căutarea venitului și să primesc banii acum pe jumătate pentru de ai trimite cinstitei Vistierii.

1829 Noemv. 30.

ss Marin Butculescu

Să să facă răspuns că vama Schelei nu se poate vinde împreună cu veniturile moșii fiindcă privește la cel ce va lua vama din toată țara. Ci să trimită al doilea știință, bez vama schelei numai pentru venitul moșii și al bălții ce dau acei mușterii și să îngrijească și pentru venitul de bir până la sfârșitul lui Decemvrie atât a moșii cât și al bălții să se orânduiască om vrednic a le strânge și cu catastih anume să să trimită la sfârșitul lui Decemvrie la vistierie. Care acel venit să socotește de când s'au slobozit cetatea Turnu și de atunci să se facă socoteala de cine s'au strâns acel venit și să se trimită catastih anume.

Vel Vistier.

15

Divanul săvârșitor
Ispravnicului județului Olt.

După predlojenia Ex. Sale deplin înputrnicitului prezident al divanurilor Dl. Adjutant și Cavaler *Kisseleff* dela 29 Decemvrie cu No. 12193 asupra raportului Divanului cu No. 3093 de a se socoti cetății Turnu sau Kule cu satele din prejurul ei în județul Oltului. Divanul potrivit cu chibzuirele sale pe lângă pomenitul raport pune înaintea Dv. ca orașanii Turnului împreună cu toate satele dinprejur ce se aflau mai înainte în stăpânirea turcească să se împreune cu satele plășii Margenii acelui județ sub ocărnuirea acelor zapcii ce se numeau până acum de plasa Margenii și te îndatorează pe D-ta arhi-sărdar Marin Butculescule ca să mergi înșuși la Turnu urmând întocmai după mai jos arătatele ponturi.

1. Să faci catagrafie cu amănuntul de toți locuitorii pământeni în orașul Turnu cât și pentru satele dinprejur alcătuindu-o în regulă cu numele, cinul, porecla, locul nașterii, i neamul și averea fieș căruia mișcătoare și nemișcătoare cu ce anume se chivernisesc adică cu plugăria sau cu alte meșteșuguri în urma căreia apoi să-i așezi pe toți în lude după starea și puterea ce vor avea și așa pe deoparte să trimiți la divan o asemenea catagrafie iar pe dealta de viitoarea diminie Ghenarie să faci să alături ludele la catastihul județului supt numirea fieș-

cărui sat legate de plasa Margenii și împreună cu ludele acelei plăși lipsind cu totul de aici înainte numirea de raia, încât să nu să mai pomenescă, ci să rămâe la o deopotrivă răspundere cu ceilalți birnici pământeni ai județului. Însă fiindcă dintre acei lăcuitori s'au fost așezat câțiva la orânduiala streinilor după predlojenia celui de mai înainte Deplin înputernicit prezident al divanurilor pe unii ca aceia să deslușești în catagrafie, spre a se scoate aici din catastihul streinilor ca să fie toți sub lude, precum și câți se vor mai aduna de aici înainte să se adauge la ecstract iarăși cu ludele lor.

2. Să cercetezi cu dinadinsul starea tuturor veniturilor aceluia pământ cu oraș i satele dinprejur și cu bălțile ce i se cuvîn, atât după cea de acum urmare cât și după obiceiurile de mai înainte.

Precum să urma în vremea stăpânirii turcești și de asemenea descoperiri ce vei face. Să înștiințezi divanul cu toată deslușirea iscodind D-ta și prețurile cu care se vindeau mai înainte acele venituri de Turci, și cu ce preț s'ar putea vinde acum peste an.

1829 Decembrie 13.

16

Divanul săvârșitor al Valahiei

Fiindcă D-lui sârdarul Marin Butculescu, ispravnicul județului Olt, după atâtea porunci ce i s'au trimis ca să înștiințeze pentru veniturile moșiilor din prejurul Turnului de cine s'au strâs de la căderea cetății până acum și câte anume, precum asemenea de câte se vor fi strâns de orânduital din partea ispravnicului. După porunca dela 8 Decem. cu No. 4188 și nici până acum nu s'au mai văzut de la d-lui nici catastih nici vre un fel de știință iar Vistieria înpotrivă are bună încredințare că vinăriciul din viile acelor sate s'au strâns chiar de omul ispravnicului ajungând suma vinului acelor vii aproape la 15.000 de vedre. Drept aceia te orânduește Nicolae Popescu să mergi să apuci mai întâiu cu cea mai mare strânsoare pe pomenitul ispravnic să dea catastih de toată suma vedrelor ce va fi eșit în viile acelor sate pe numele fieșcăriia. După care să și îplinești de la D-lui suma banilor ce se vor face *adică câte parale 8 de valtră.*

Apoi să mergi la fața locului să faci strașnică cercetare și nume în nume și așternând catastih curat sub numele fieșcăriia stăpân de vie cu suma banilor ce vor fi dat în adevăr, de va eși sumă de bani mai multă peste aceia ce va arăta ispravnicul să-l apuci ca să plătească și acel prisos și atât catastihul ispravnicului cât și catastihul cercetării din fața locului împreună cu toți banii acestui vinărici să le aduci la vistierie iar de va pricinui ispravnicul că s'au luat dintr'acești bani și de vre'un alt obraz să nu-i dai ascultare ci să îplinești negreșit pe toți dela însuși și D-lui își va căuta cu acela ca unul ce au cugetat a sfeterisi banii hasnalei.

Și osebit de aceia să cercetezi și pentru toate celelalte venituri i dijmuri a celor moșii de cine s'au strâns, și fiindcă asemenea catastih

anume până la cel mai mic lucru să-l aduci la vistierie precum și câte nu se vor fi strâns de nimeni și vor fi asupra lăcuitorilor să le ei în scris și să aduci pentru toate știință cum și pentru suma familiilor dintr'a cele sate, ți se poruncește orânduitule strașnic să nu cumva să te abați la vre'un hatâr sau interes a tăinui adevărul că te vei pedepsi strașnic.

Când însă vei vedea din partea ispravnicului vre'o împotrivire la plata banilor ce se vor dovedi asupra sau vre'o împedicare asupra cercetării numai decât să înștiințezi și vei avea al doilea poruncă de urmare. Treapădul cercetătorului *câte taleri 5 pe zi* până la săvârșirea cercetării și plata pogonului în socoteala pomenitului ispravnic pentru neîngrijire. Pe lângă aceasta să cercetezi și pentru baltă ce are divanul știință că se află în partea locului care se stăpânea de Turci. De cine s'au luat venitul acestei bălți și pentru ori ce alt venit, cu un cuvânt să cercetezi cu amăruntul precum s'au zis și să aduci știință pentru toate cu bună deslușire.

Vel Vistier

17

Către cinstitul săvârșitor Divan.

Prea plecat raport.

După porunca slăvitului Divan cercetând pentru toată suma vedrelor de vin ce au eșit la plata vinăriciului în poporul din ținutul cetății Turnului și pentru toate celelalte venituri și dijmuirile ale acelor moșii i pentru suma familiilor dintr'acele sate și pentru balta ce se află în partea locului.

Precum s'au dovedit să arată prin alăturatul perilipsis și catastih.

1830 Mart 4.

ss Nicolae Popescu

Îoae prin care să arată știința ce am luat pentru veniturile moșiilor din prejurul orașului Turnu și obiceiurile ce au avut lăcuitorii în stăpânirea turcească cum arăt.

1 Zeciuială din toate semănăturile, i din fânețele locului.

2 La semănăturile ce aveau în pământul țării (în afară de raia) din 20 una,

3 Pentru fiecare dealuri de vie da câte taleri 5 iar mai în urmă și câte 6 taleri.

Dălûmul de vie se socotește ca un pogon, dar întrânsul sunt sădite 1500 rădăcini de viță.

4. Fiecare era slobod să vândă vin și rachiu și pentru fiecare bute era dator a plăti câte taleri 2 bani 60.

5. Toată suma Dălûmurilor s'au găsit 3100 din care pe jumătate sunt cu totul paragină și toată fără rod bez 7 vii turcești.

Rodul acestor 7 vii turcești s'au cules de D-lui sărdar Marin Butculescu, cumpărându-l dela D-l Gheneral ce era cu oștirile acolo la cetatea Turnul, bez 70 de vedre ce s'au cules de către Ștefan Căpră ot. Mavrodin.

6. Balta nu s'au vânat de către nimeni iar în stăpânirea turcească se vindea drept taleri 400 pă an și când era dată cumpărătorului o închidea, acum se află deschisă.

7. Nici un fel de venit nu s'au strâns de către nimeni.

Insemnare de cei ce au vândut vin cu suma vedrelor în anul trecut

In satul Flămânda.

In satul Măgurelele

vedre

vedre

300 Enache Urloiu ce au fost
cumpărat din Panduri.
300 Stan Coteceru
300 Ștefan Cojocar
100 Stoian Velea
80 Gh. Drăgăniță
100 Marin Bălțatu
150 Avram sin Ioana Văduva
100 Jalea Cumpănaș
80 Vlad Cercoviceanu
50 Stan Mincă
1560

250 Radu Drăgăniță.
150 Paraschiv Sârbu.
60 Hristea sin Stan Negustoraș
150 Tudor Negustoraș
100 Penco Sârbu
100 Dobre Merișanu
100 Tudor Starostea
910

60 la Stoian ot Zimnicea
în Turnu

Pentru vânzarea acestui vin nu li s'au luat de către nimeni nimic.

Perilapsis de toată suma vedrelor de vin ce au eșit din poporul Flămânda i Măgurelele, din ținutul Turnul cum la vale se arată ¹⁾

însă :

Vedre Suma din catastihul Tacsidarului ²⁾ de l-am găsit la mâna
9652 lui Ștefan Doidea, slujbaș.

Din care se scad vedrele ce au eșit lipsă când s'au cotit de slujbaș, butile a 4 deca ce sunt trecute în catastih de Taxidar cu tahmin ³⁾.

1) *Taxidar* = strângător de dări, primul taxidar a fost Andrei,

2) *Tahmin* = aproximație.

3) *Dosar* No. 252/830 Administratie vechi. Arhivele Statului.

Vedre

1005	{	200	Bătel
		100	Radu Ardeș.
		200	Bunea.
		350	Enache Urloiu.
		850	i pac să mai scad pentru petecu și țancul ce au fost
		155	noduri.
		1005	

8647 se mai scad dela 3 nume ce s'au împlinit de mine banii lipsind.
186 în total numărul vedrelor ce se impun la taxă.

8461

Taleri-Parale

1692 - 8 fac pă 8461 vedre socotite câte parale opt de vadră.

Taleri-Parale

12 - 28 fac pă 116 pârpare ¹⁾, câte parale 4 pe fiecare pârpare.

1703.36

80 se scade ce s'a oprit de cătr Ștefan Doidea slujbaș, pentru osteneala sa și a slujbașului său.

1623-36

318-36 pentru vedre 1585 și 14 pârpare ce se luase de tacsidarul Dălboiu și sunt netrecuți în stat.

37-20 pentru vedre 186 și 3 pârpare ce s'au împlinit de slujbaș.

68-16 dela Neagu Sârbu din Canov, ce în urmă l-am dovedi că a ridicat din poporul Flămânda vedre 340.

20-4 dela nașul Pena

2068-12 sunt asupră-mi.

ss. Nicolae Popescu

Să se cerceteze cu deamăruntul aceasta socoteală dacă este după orânduială iar banii să se dea la Casierul Vistieriei, ca să se facă venit.
1830 Martie 15.

Vel Vistier

1) *Pârpar* = dare pentru buțile cu vin și pentru puținile cu struguri.

SUD OLT 1830 GHENAR

Catastih de câți lăcuitori să află în satele dinprejurul orașului Turnul, cu numele, cinul, porecla și averea fieșcăruia, mișcătoare și nemișcătoare i locul nașterii și cu ce anume să chivernisesc, cum arată :

SATUL FLAMÂNDA											
Oameni lude	Boi	Vaci	Oi, capre	Cai	Stupi	Râmători	Dălmuri dă vii	Câți au fost așezați la străini	Câți au venit în urma așezării	Născuți în pământul satului	Vinetici
1	2	1	20		20	1	2	1		1	—
1	2	2	5					1		1	—
1	2	2	30	3				1	1		1
1	2	1	3		25		6	1		1	—
1							2		1	1	—
2							2		2	2	—
											brat holtei
1	2	4		2				1	1		1
1								1			1
1	2	2						1			1
1								1			1
1								1			1
1	2	1	15					1			1
1							4			1	—
1							4			1	—
1	2	1	20	2				1			1
1								1			1
1	2							1		1	—
1	2		4					1		1	—
1	2	1	6					1		1	—
1	2									1	—
1	2	2	10			1					—
1	2									1	—
1	2						3			1	—
1								1		1	—
1								1		1	—
1								1		1	—
1	2			1						1	—
1			15				30	1		1	—
1								1		1	—
1	2	1						1		1	—
1	2						1			1	—
1		2				1		1		1	—
1										1	—
1								3	1	1	—
1				3						1	—
											Anghel Roșu sin Ivan Roșu plugar
											Stan Fudulu sin Dumitru ipac
											Petcu sin Dinu Cimpoeru „
											Preda sin Drăgăniță „
											Mitrea sin Pencea „
											Stan sin Voica văduva și Tudor
											brat holtei „
											Pancu sin Dumitru „
											Dinu Cimpoeru „
											Dancu sin Dancu. „
											Velcea sin Pielea „
											Dumitru, șade cu Velcea „
											Vârban sin Matu „
											Ștefan Cojocar sin Ivan „
											Stan Cotecescu sin Ion „
											Gheorghe sin Călin „
											Călin sin Ion „
											Neașu Pirea „
											Radu Ardeiaș sin Mirela „
											Pascu Arabagiu sin Ghenca „
											Țeneș sin Pârvan „
											Stan Grădinarul sin Petre „
											Iola „
											Dumitru Pistol sin Marin „
											Zlătane Văduvul „
											Petre sin Dumitru „
											Goran holteiu sin Dumitru „
											Dumitru Țolea „
											Marin Tăcoi „
											Ilristea sin Stancu văcar „
											Dumitru Ciungu sin Dumitru „
											Ianache sin Vasileu „
											Tudor Ciungu sin Dumitru „
											Cocșa sin Oprea „
											Vlad Cernoviceanu sin Radu „
											Luca Sârbu „

SATUL, FLAMÂNDA												
Oameni Jude	Boi	Vaci	Oi, capre	Cai	Stupi	Râmători	Dălmuri de vie	Câți au fost așezați la străini	Câți au venit în urma așezării	Născuți în pământul satului	Vinețici	
1	2	1	30	-	-	-	2	1	-	1	-	Bunea sin Stoian plugar
1	-	-	-	-	-	-	5	1	-	1	-	Ștefan Țucheu sin Conca "
1	2	-	18	4	-	-	-	1	-	1	-	Petre Pietroșanu sin Luca "
1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Marin sin Petre Pietroșanu "
1	-	-	-	-	-	-	4	-	-	1	-	Pascu Ciuciu sin Ion "
1	-	-	4	-	-	1	-	1	-	1	-	Manole sin Lileă "
1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Ivan Carolin "
1	-	-	-	32	1	-	-	-	-	1	-	Stoian sin Velea "
1	-	-	-	-	-	-	22	-	-	1	-	Diea Papa "
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	Marin Bratu "
1	-	-	7	-	-	-	-	1	-	1	-	Stan Ciursuzi "
1	2	1	-	2	-	-	-	1	-	1	-	Manea sin Badae, Ilăcău "
1	2	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Petre Ușurelu "
1	2	-	-	-	20	1	-	1	-	1	-	Gheorghe Drăgănețu "
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	Tudor sin Costandin al Guții "
1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Anghel Bobocu sin Vișan croit. "
1	2	-	6	-	-	-	-	1	-	1	-	Ivan sin Simion "
1	2	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Anghel sin Simion "
1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Pârvan Sârbu sin Macavei "
1	2	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Radu sin Păuna Chelu "
1	-	-	-	-	-	-	3	-	-	1	-	Andrei sin Iolea "
1	2	1	-	-	-	-	3	1	-	1	-	Zane brat Iolea "
1	-	-	-	-	-	-	2	1	-	1	-	Nicola brat Iolea "
1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Macu Lilos "
1	2	1	5	-	-	-	-	1	-	1	-	Rusco sin Gheno "
1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Trifu sin Nenea "
1	2	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Ignat brat Gheno "
1	2	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	Dumitru Șchiopu "
1	2	-	5	-	-	-	-	-	-	1	-	Marin Bodelco "
1	2	1	10	-	-	-	2	-	-	1	-	Stan sin Cocoșăl "
1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	Barbu sin Mitran "
1	-	-	5	-	-	-	-	1	-	1	-	Dumitru Fudulu "
1	-	2	6	-	-	-	-	-	-	1	-	Tudor Botelco "
1	2	-	-	-	-	-	2	1	-	1	-	Petre Lupu sin Stanciu "
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	Anghel sin Gheno "
1	3	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Tudor Mora "
1	2	-	-	-	-	-	2	1	-	1	-	Anton Dugălia "
1	2	-	50	-	-	-	-	1	-	1	-	Marin Bălțatu "
1	2	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	Ion sin Vătra "
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	Ion Crangă "

SATUL FLAMÂNDA												
Oameni lude	Boi	Vaci	Oi, capre	Cai	Stupi	Râmători	Dălmuri de vii	Câți au fost așezați la străini	Câți au venit în urma așezării	Născuți în pământul satului	Vinetici	
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	Ene Șchiopu croitor plugar	
1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	Stanciu Fudulu „	
1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	Neccea sin Drăgoi „	
1	2	—	—	—	—	—	2	1	—	1	Simion Gelețu „	
1	—	1	—	1	—	—	—	1	—	1	Voicu Gădea „	
1	2	—	—	—	20	—	—	1	—	1	Mihai Fudulu „	
1	2	—	—	—	—	—	2	1	—	1	Zane Sârbu „	
1	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	Stan Șașocu „
1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	Stan Baraictaru „
1	2	—	10	—	—	—	2	—	—	—	—	Ilie sin Pena, flcău „
1	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	1	Avram holteiu sin Ioana văduva „
1	2	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	Cadea sin Rădulea „
1	2	—	4	—	—	—	—	1	—	1	—	Dumitru Gavru sin Petre „
1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	Stan holteiu sin Ivan „
1	2	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	Ion sin Vasile Spânu „
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	Ene Chistol sin Marin „
1	1	—	—	—	15	—	1	1	—	1	—	Marin Toader „
1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	Petre sin Ivan „
1	—	2	15	—	—	—	—	1	—	—	1	Ivan holteiu sin Rada văduva „
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	Tudor sin Fiico „
1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	Pancu Caraivan „
1	2	2	—	—	—	—	—	1	—	1	—	Crăciun sin Ganciu Sârbu „
1	2	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	Stan sin Nicolită „
1	2	2	15	—	—	—	—	1	—	1	—	Stan Pliță „
1	—	1	—	—	—	—	1	2	—	1	—	Ion Cazangiu „
1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1	—	Soare Cazangiu sin Dobra văduva „
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	Ilie Cărciumaru „
1	2	—	—	—	—	—	2	1	—	1	—	Ivan Burdușălă „
1	2	—	—	—	—	—	2	1	—	1	—	Tudor Allisom „
1	2	—	10	—	—	—	—	1	—	1	—	sin al lui Socol „
1	—	—	10	—	—	—	2	—	—	1	—	Marin sin Preda „
1	2	1	—	—	1	—	—	1	—	1	—	Ilie Cernea „
1	2	1	10	1	—	—	2	1	—	1	—	Ștefan Suroianu sin Neagu „
1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	Mitroi Radu Ghinea „
												Croitoru „
1	2	2	—	—	—	—	3	1	—	1	—	Stancu sin Badea, flcău „
1	2	2	5	—	—	—	—	1	—	1	—	Marin Potecă sin Stan „
1	2	—	—	—	—	—	2	1	—	1	—	Tudor sin Vasile „
1	2	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	Ion nepotul lui unchiaș Vasile „
1	2	1	10	—	—	—	2	1	—	1	—	Delcu sin unchiaș Vasile „

SATUL FLAMÂNDA											
Oameni lude	Boi	Vaci	Oi, capre	Cai	Stupi	Râmători	Dălmuri de vii	Căji au fost aşezaţi la străini	Căji au venit în urma aşezării	Născuţi în pământul satului	Vineticii
1	2		7	--				1			1
1		1	--					1			1
1	--	--	--	--				1			1
1	2							1			1
1	2	--	40	--				1			1
1	2	1						1	--		1
2	--	--	4	--	--	--	2	1		1	
1	2	--	20	2	--		4		--	1	
1	2	--								1	
1		--	6	6			--			1	--
1			--							1	
1	2	--	--	2	--		3	1		1	
1	2		--	--	--	--	4		--	1	
1	2						3	1	--	1	
1	--		--				2			1	
1	2		6					1		1	
1			--	--			2	1		1	
1	2		--	--	--			1	--	1	
1	2							1		1	
1	2		10	--				1		1	
1		2	10	4	--	--		1		1	
1	2			6				1		1	
1								1		1	
1	--							1		1	
1							2			1	--
1	2	3	30					1		1	
1	2	1	6					1		1	
1	2	2	2	1	12	1					
1	2	1		--	--	1		1		1	
1	5	5	10	20	--	--					
1	2	1	10	--				1	--	1	
1	--	--	15	--	--		22	1	--	1	--
1	--	--					--	--	--	1	
1	2	--	10	--	--	13	1	1	--	1	
1	2	--	20	--	--			--	--	1	
1	--	--	--	--				--	--	1	
1	--	--		2	--	15	--	1	--	1	
1	2	1	--	--	--	--	--	1	--	1	--
1	2	--	20	1	--	--	--	1	--	1	--
1	2	--	--	--	--	--	--	1	--	1	--

Oameni lude	Boi	Vaci	Oi, capre	Cai	Stupi	Râmători	Dălmuri de vii	Căpi au fost aşezaţi la străini	Căpi au venit în urma aşezării	Născuţi în pământul satului	Vinetici	SATUL FLAMÂNDA	
I	—	I	5	—	—	—	—	—	—	—	I	Selea unchiaş	plugar
I	—	—	I	—	—	—	—	—	—	—	I	Stoian Haimana	„
I	2	I	—	—	—	—	—	—	—	—	I	Ivan Haimana brat Stoian	„
I	—	—	15	—	—	—	—	I	—	I	—	Stan Cocenar	„
I	—	—	—	—	—	—	—	I	—	I	—	Neagu Cărciumar	„
I	—	—	—	—	—	—	—	I	—	I	—	Tudor Ciobanu	„
I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	I	—	Dimian Sârbu	„
I	—	—	—	—	—	—	2	—	—	I	—	Marin sin Ştefan Beşciu	„
163	116	65	613	64	113	25	148	—	—	—	—		

Cu suma de 163 de familii s'au aşezat lude 14.

Oameni lude	Boi	Vaci	Oi, capre	Cai	Stupi	Râmători	Dălmuri de vii	Căpi au fost aşezaţi la străini	Căpi au venit în urma aşezării	Născuţi în pământul satului	Vinetici	SATUL, MAGURELILE	
I	2	3	—	—	—	—	22	I	—	I	—	Filip Mincu	plugar
I	—	2	—	—	—	—	22	I	—	I	—	Stan sin Mincu	„
I	—	—	—	—	—	—	2	—	—	I	—	Cârstea Căţan sin Tudor	„
I	—	—	—	—	—	—	2	I	—	I	—	Radu a lui Ştefan Beşciu	„
I	—	—	—	—	—	—	3	I	—	I	—	Radca Cucu sin Radea	„
I	2	I	—	—	—	—	3	I	—	I	—	Androne sin Ivan	„
I	2	—	5	—	—	—	6	I	—	I	—	Crăciun Feţoiu sin Ivan Petcuţă	„
I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	I	—	Preda Roşca sin Oprea	„
I	—	—	—	—	—	—	2	I	—	I	—	Stoica Obocea sin Necula	„
I	—	—	—	—	—	—	—	I	—	I	—	Păun văcar sin Sănu	„
I	—	—	—	2	—	—	2	I	—	I	—	Radu Drăgăniţă	„
I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	I	—	Nicolae Măican văduvu	„
I	2	—	10	—	—	1	—	—	—	I	—	Mihăilă Vornicu sin Mitran	„
I	2	I	8	2	—	—	—	—	—	I	—	Ivan Chirigiu sin Conca	„
I	2	I	10	—	—	—	—	—	—	I	—	Păun Ştătolea sin Costandin	„
I	—	—	—	—	—	—	2	—	—	I	—	Gheţa sin Drăghici	„

SATUL MAGURELILE

Oameni lude	Boi	Vaci	Oi, capre	Cai	Ștupi	Râmători	Dălmunuri de vii	Căți au fost așezați la străini	Căți au venit în urma așezării	Născuți în pământul satului	Vineticii	SATUL ODAILE
1	2	2	10	2	—	2	—	1	—	1	—	Ion sin Vărban Cochînțu plugar
1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	Radu sin Marin din Măgurele „
1	2	—	7 ^c	—	—	1	2	1	—	1	—	Mitroi sin Dumitru Ciopercă „
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	Petcu sin Groza
1	2	1	6	—	—	—	—	1	—	—	1	Maria sin Mitroan Tătăruș plugar
1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	Nițu brat Mitran Tătăruș „
												Cei ce să aیلă șazători între Olturi și tot de satul Odăile
1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	Stamon sin Chemeu plugar
1	2	2	15	—	—	—	—	1	—	—	1	Chemeu sin Boțin „
1	2	—	10	—	—	—	—	1	—	—	1	Raimin brat Boțin „
1	—	—	6	—	—	—	—	1	—	—	1	Țetco sin Doinea „
1	2	1	4	—	—	—	—	1	—	—	1	Stan sin Pârnu „
1	2	—	5	2	—	—	—	1	—	—	1	Zălin sin Stan „
1	2	—	5	—	5	—	—	1	—	—	1	Ivan sin Mozolea „
1	2	1	2	—	1	—	—	1	—	1	—	Stan sin Stan „
1	2	1	15	5	—	—	—	1	—	—	1	Crăciun sin Raicu „
1	2	1	5	3	—	—	—	1	—	1	—	Mihai sin Stoia „
1	—	2	—	—	—	—	—	1	—	1	—	Marin sin Chelcea „
17	22	12	153	12	6	3	3	—	—	—	—	

Cu suma de 17 familii s'au așezat lude 12

(ss) Costandin

Adunarea ludeilor

Lude		
14	Satul Flămânda	163
42	Satul Măgurelele	52
12	Odaile	17
68	Adică șaizeci și opt	233 ¹⁾

1) Arh. Stat. Adm. vechi, dos. 252 f. 2—6, pe anul 1830.

CONDIȚIILE PENTRU INCHIRIEREA VENITURILOR TUR- NULUI PE ANUL 1831 INCEPÂNDU-SE DE LA 1 IANUARIE

1. Suma banilor ce va eși la mezat după cea din urmă strigare să îndatorează cumpărătorul ca să o răspundă în 3 câșturi adică : La 1 Ianuar, la 1 Iunie, la 1 Septembrie.

2. Are voe cumpărătorul să vâneze peștele din balta Turcului și orice cheltuială să va face pentru închisoarea bălții și pentru vânarea peștelui să fie pe seama contracciului.

3. Are voe cumpărătorul să facă ghecet pe Dunăre de la care să ia pentru trecere după cum mai jos se arată :

De omul pe jos câte parale 10 ; de o vită mare câte parale 20 ; de o vită mică câte 4 parale ; de un car mare încărcat câte lei 20 ; de unul desert câte 5 lei.

Afară de oamenii i carele și lucrurile împărătești, care nu se impun la nici o plată.

4. Are voe cumpărătorul a lua dijmă din fânul ce vor cosi locuitorii pentru a lor trebuință în tot cuprinsul acestui pământ cu ostroavele lui pre cât s'au stăpânit de Turci, precum și din celelalte semănături din 10 una.

5. Din cât vin se va face în viile acelu pământ al Turnului din 20 vedre una.

6. Locuitorii vor clăcui la sorocitele zile pe an urmând și celelalte înadotriri întocmai după pravilile pământului.

7. Vânzarea vinului și rachiului prin satele Turnului este pe seama contracciului fără a să îndrăsnă vreunul din săteni a vinde o vadră măcar pe seama lui.

8. I.a două vaduri de moară ce sunt pe apa Oltului are voe cumpărătorul să facă mori cu a sa cheltuială și după împlinirea sorocului poate cumpărătorul a le lua de acolo sau a le vinde după cum va voi iar lucrurile de mai înainte a acestor mori se vor găsi în ființa lor, să i se dea în stăpânire cu aceasta ca după împlinirea sorocului să rămâe iarăși ale Divanului și cumpărătorul să le lase asemenea precum le va primi acum.

9. Pentru toate oile atât ale suditorilor cât și ale pământenilor să ia cumpărătorul câte parale 4 de oaie pentru pășune și câte un miel de turmă și câte 30 parale de stână. Iar apoi pentru câte dintre aceste oi vor intra în ostroave pe iarnă să mai ia câte parale 4 de oaie.

10. Pentru tot stupul ce se va hrăni pe hotarul acestui pământ să ia cumpărătorul câte parale 6 de fieșcare stup în cursul acestui an iar pentru râmători nu are a lua nimic.

11. Pentru vitele cele mari ce vor paște în cuprinsul acestui pământ să aibă a lua cumpărătorul pentru pășune în cursul acestui an câte parale 40 afară de asemenea vite ale locuitorilor satelor Turnului de la care nu are a lua nimic.

12. Fiindcă pentru dreptățile ce se cuvin la stăpânii moșiilor ce pot să se arate în curgerea acestui an cu cerere către stăpânire de a li se slobozi averea după documentele ce vor avea și cercetându-se toate să li se dea dreptate de către stăpânire a lua acele averi. Atunci are să urmeze cu luarea drepturilor după ce se va isprăvi sorocul contractului.

Cu aceste condiții se vinde veniturile Turnului pe anul 1831 și câștigul sau paguba va fi pe seama cumpărătorului.

Pentru căutatul acestui husmet se va da cumpărătorului din partea stăpânirii trebuinciosul ajutor.

Mihail Popescu

CEVA DESPRE TRANSCRIEREA DOCUMENTELOR ROMÂNEȘTI.

Problema transcrierii alfabetului civilic. — Huss crează semne diacritice. — Fonetismul și transliterația în limbile neslave. — Apariția scrisului românesc și alfabetul. — Cirilica și latinitatea Românilor. — Incercări de transcriere.

Influențele reformelor religioase, traducurile și ortodoxismul. — Individualitatea Românilor. — Cancelaria și biserica română și cehă. — Reforma se impune la Români de jos în sus.

Școala diacilor și influențele exercitate asupra grafiei primelor traduceri. — Notarii și organizațiunile catolice; limba slavă la Români. — Lipsa de cunoaștere a slavei. — Traducurile urmează un proces mai vechi. — Transcrierea textelor și necesitatea atlasului lingvistic. — Sistemele periodicelor și ale editorilor de documente; lipsa de colaborație. — Textele. — Editorii lor. — Valorile fonetice ale semnelor variază. — DiŃlongii. — Duble grafii în același text. — Inconsecvența scriitorilor. — Dificultățile completării prescurtărilor. — Alfabetele slave, neoslave și ungurese. — Transliterația acceptabilă. — Ea trebuie să redea limba vorbită. Documentele noi nu cer aceeași grijă.

Una din cele mai grele probleme editoriale, care se pune atât paleografului cât și istoricului și filologului, este transliterația în caractere latine a documentelor românești scrise cu cirilică. Greutatea este cu atât mai mare cu cât limba românească scrisă cirilic formează un caz deosebit și singular între limbile neolatine. Nu mai sunt alte neamuri de origină romană, care la început să fi scris cu un alfabet adecvat limbii slave și pe care să-l schimbe iar în caractere latine. Deci nu s'a mai pus această problemă ¹⁾.

1) Avem totuși o știre dela *Brocard* (1332), izvor neutilizat în istoriografia română, care spune că Albanezii, a căror limbă e sensibil latinizată, au scris la început cu litere latine. Asupra acestui important autor, vezi notița mea *Vlahii și Vлахia lui Brocard* în „Anuarul institutului de istorie națională” V, (1928—1930) Cluj, p. 497—503. Înă din această vreme nu avem monumente scrise ca să putem vedea cum se transcria atunci. Azi chestia transcrierii în alfabet latin adecvat, se pune din ce în ce mai mult limbilor scrise cu alt alfabet, turcească, rusească și chiar mongole.

În adevăr, Polonii, Cehii, Croații și Slavonii au limba lor slavă transcrisă în caractere latine; dar e de observat că vechile lor monumente literare, nu le aparțin, fiind oarecum unitare și aparținând paleoslavei sau medio-bulgarei ¹⁾, izvoarele istorice mai vechi, deși naționale, erau scrise în latinește. Când au scris în limba lor adoptaseră deja alfabetul latin căruia, pentru anumite sunete specifice, i s'au adăugat anumite semne specifice (Joan Huss, † 1415).

Singura dificultate care se pusesse cercetătorilor era numai chestia transliterației unor cuvinte slave pentru uzul străinilor, al celor care nu vorbeau limbi slavice, deci pe care nu-i interesa numai decât valoarea fonetică ci pur și simplu numai transliterația semnelor. Această preocupare unilaterală a ajuns în adevăr la fixarea unor caractere. Dar toate aveau ca bază limba studiului. Astfel, luăm un exemplu, pe *iu* îl redau prin *ch* (Francezii), *sch* (Germanii), *sh* (Englezii), *sc* (*-e*, *-i*) Italianii) și *ș* (Românii). I s'a dat și forma internațională *š*, alături de *ś* polon și sorab. În fond toate transcrierile reprezintă același sunet în limba respectivă. Dar cineva, care nu ar fi cunoscut limba studiului însă ar fi cunoscut limbile slavice, ar fi avut o mare dificultate în ceea ce privește lectura.

Pentru noi această preocupare este o chestie cu totul deosebită. Nu știm dacă se va fi scris românește înainte de sec. XV, ori poate chiar XVI. Deci nu ne putem pune nici problema: cu ce alfabet se va fi scris și ce valoare fonetică vor fi avut semnele. Știm numai că primele documente interne (ne referim la Țara Românească și Moldova) sunt în limba slavă și deci scrise cirilic ²⁾. Putem admite însă, bazați pe anumite forme românești ale frazei slavone, dar mai ales pe declinația onomasticelor și toponimicilor, și ipoteza că se vor fi avut în vedere originale românești. Avem chiar știri mai vechi decât primul monument românesc databil precis, scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung, care pomenesc de traduceri făcute depe originale românești ³⁾. O statistică

1) Ceeace ar echivala, dacă nu cu limba latină vorbită în Dacia până la Aurelian ori mai târziu, cel puțin cu necunoscuta limbă românească din năie de a avea documente.

2) Actele externe, mai ales domnești date către vecini, sunt însă scrise și în latinește.

3) Înainte de a se ivi limba română în documente, ea și în Apus (jurămintele din sentințe), s'au strecurat cuvinte românești în documente slave. V. ex. Ia Al. Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XII-e siècle*, Paris Champion, 1926, p. 29; Bogrea, *Dacoromania*, II, 731; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, II, București 1913, p. 606—611. Cf. și I. A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII*, traduse din slavonește, ed. Com. Ist. a Rom. I, București 1916, p. CXVI—CXVII.

precisă a scribilor atestă în adevăr, cu rari excepții, origina lor românească. Însă alfabetul a fost fără îndoială cirilic, dar nu se poate contesta nici posibilitatea cunoașterii unui alfabet latin. Ici și colo apar texte românești scrise cu acesta ¹⁾. Evident, sub influența alfabetului latin polono-maghiar. Cazul se ivește și la vecini. Un *Tatăl nostru* unguresc e scris cu cirilice ²⁾. Afară de aceasta școalele domnești ale Românilor erau uneori renumite ³⁾. Se învățau lucruri interesante. Însă, cu toate acestea, iarăși nu putem trece mai departe de sec. XV, cu cea mai mare bunăvoință. În general cetitul și scrisul erau apanajul mănăstirilor, individuale și exclusiviste.

Deci toate cercetările noastre diplomatice trebuie să ia în considerație numai epoca în care avem documente, în cazul nostru, documente românești, consecvenți adevărului că *unde lipsește documentul nu se scrie istoria*.

Câtă vreme Românii au scris cu cirilică au trecut în ochii tuturor străinilor ca aparținând Slavilor. Cronicarii moldoveni, mai întâi, au căutat să dovedească însă origina lor neslavă, ci romană. Miron Costin și Dimitrie Cantemir o precizează. Școala latinistă o redă însă poporului. În urma acesteia, ceea ce înseamnă o extraordinară purificare a slavismelor din limba română ⁴⁾, se pune și problema unei noi scrieri. Totuși primele ediții de documente și texte apar în cirilica obișnuită. Se introduc însă unele semne ale alfabetului latin ca *a, d, e, f*, etc.

Abia după 1859 chestia alfabetului oficial cere o preocupare mai mare. Însă sunt încă două directive. Se urmează o formă latinizantă, paralel cu o alta, a lui Heliade, italianizantă, care dădeau literilor sunete improprii. S. ex. *si* era *și*, *t* era *t* și *ț*. Totul se refera însă la limba curentă. În aceeași formă se transcriau și textele vechi, adecă se modernizau. Deci n'a existat nici o preocupare de exacta transcriere a vocalismului și a consonantismului monumentelor istorice. Și nici nu putea avea loc o atare preocupare când toată lumea se îngrija de fixarea alfabetului limbei curente, care nici azi în definitiv nu e fixat. În adevăr,

1) S. ex. acel *Tatăl nostru* al boierului Luca Stroici dela sfârșitul sec. XVI.

2) Il copiază popa Grigore din Măhaciu.

3) S. Pușcariu, *Istoria literaturii române, epoca veche*, Sibiu 1930, p. 15—17.

4) A nu o admite înseamnă a nega însăși evidența că de unde până aci lexicul slav era pe planul întâi în circulația cuvintelor, nu uzuale ci abstracte mai ales, în urma acesteia el a fost redus la minimum posibil, punând în locu-i cuvinte românești mai vechi de origine latină încă în circulație în popor, și ceea ce este un desavantaj, neologisme și barbarisme latine și neolatine.

Academia Română are o regulă care însă pare a fi tot un deziderat, deoarece chiar academicienii scriu în mod deosebit ¹⁾).

Așa prezentându-ni-se situația trebie, tratând această problemă, să ne punem mai întâi întrebarea : a existat o preocupare de transcriere exactă la scribii textelor și documentelor românești?

Știm că scrierea în limba românească, pe lângă imboldul intern, se datorește și unei influențe externe care corespundea unei necesități interne. Cancelaria slavă, destul de bine organizată, cum și școala slavă din țările române, unde se retrăsese tot ce era mai bun la Slavii de sud, a fost găsită nepregătită pentru a-și însuși, cu destulă soliditate, punctul principal al reformei religioase ivite la vecini : *limba națională*. Nu l-a înțeles și nici nu era în interesul ei. Apoi curentul acesta reformat, a fost și el, la noi, destul de slab în raport cu puterea viguroasă civilizației catolice occidentale, de nu a putut să ne facă să o rupem în întregime cu cirilica ortodoxismului legat de slava bisericească, după cum latina era legată de catolicism.

Reforma deși a pătruns la noi nu a avut rezultatul dorit. Românii au admis limba dar au păstrat alfabetul. Dacă nu se întâmpla așa ar fi fost un moment fericit să se fi făcut primele traduceri cu alfabetul latin așa cum unor astfel de mișcări se datora existența lui la Cehi, Poloni, Sloveni, care în afară de precizarea individualității lor prin acesta au profitat și de cultura occidentală, catolică și mureană, cum și de roadele frumoase ale umanismului. Am fi putut avea toate acestea, mai ales că s'a resimțit în toate manifestările noastre artistice și culturale. Dar cazul nu s'a ivit.

Și este explicabil. Țările române aveau o cancelarie — slavă — bine organizată chiar dela întemeiere. Ea n'a putut fi deplasată spre

1) S. e. I. Bianu, ar reprezenta forma propusă ; O. Densusianu aduce caractere personale, ca și protundeni : N. Iorga utilizează forme provinciale pe și nici odată pe *ă* pe care uneori îl transformă în *â*, s. ex. România și Romînia ; cât privește pe Al. Philippide, determină chiar o școală — ultima, sperăm — de falsificare a limbii : *î* e consecvent, fără *â* ; însă scrie : istoriea, vedere, ficior, munții balcani, marea adriatică, unila (=unii) și o excesivă grijă pentru *ă* și *î* (scurt) antevocalic și final (îl pune și la *greșeli*, *Originea Românilor*, I, Iași 1925, p. 887 : *nicl* în loc de *nici* ; vrea însă să fie exact fonetic (provincial-dialectal), dar nu-i consecvent : scrie s. ex. *încetățânit* însă *cetățean* (ibid., 29 n.) când de regulă ar fi urmat să fie *cetățan*, cum pare că se aude în Moldova ; și nici exact : scrie : *pofta, silla*, etc. când, cred, corect ar fi *poștiă, siliă* (dela a *poști*, a *sili*) deși se aude *poșteà sileà*, prin contaminare cu *poștește, silește*, etc. ; modifică în citații și titlurile lucrărilor altora în acest sens, când știut este că oricine este obligat a le cita exact, oricari ar fi părerile științifice ale autorilor în materie ortografică. (Cel mult își poate permite luxul unui *sic*, cum face George Pascu).

noul curent, cu atât mai mult cu cât în nici o altă cancelarie vecină nu se ivise acest lucru ¹⁾. Nici biserica oficială nu adoptase limba vulgară. De obicei biserica ortodoxă, deși a avut mereu însușirea de națională, a fost absentă dela marile evenimente din acest punct de vedere. De regulă ea este chemată numai să sancționeze un fapt împlinit. Ori acest lucru nu se întâmplase la Cehi. Acolo biserica națională se identificase cu națiunea ; și această indentificare făcuse posibilă și reforma lui Huss. Ideia venise de sus, dela cărturari. O prigonise biserica oficială catolică, dar o primise poporul și o recunoscuse biserica națională. La noi lipsiau cărturarii români cari să-și însușiască ideia limbii naționale și să militeze pentru ea. Ei erau ori străini, ori adepții unei școale ori influențe străine greco-slave.

În acest caz trebuia deci ca mișcarea să plece de jos, dela anonimii puțini știutori de carte din cine știe ce colț de țară, ca să cucerească apoi stările superioare. Și atunci umilii preoți de sate, puțin cărturari în slavonă, cari abia înțelegeau pe *Oleț nașe*, au început să traducă în românește parte din cărțile sfinte, cu îndemn reformat ²⁾. Deci având în vedere personalitatea insignifiantă a traducătorilor nu trebuie să le cerem prea mult, iar exegeții să nu caute a admite ca bun, fiindcă e vechi, textul traducerilor lor mediocre și să păstreze și azi frazele lor neînțelese în locul unor traduceri moderne inteligibile. Și nici să-i acuze.

1) De o cancelarie bulgară ori sârbă nu se mai poate vorbi ; cea turcească — națională — nu intra în cadrul concepțiilor creștine că putea fi imitată ; cea rusească era socotită ca urmare a slavei vechi ; polona, ceha și maghiara erau reformate ori catolice, deci combătute și nu imitate. La începutul sec. XVII, când reformații căutau încă odată cu tot dinadinsul să introducă la Români reforma, și odată cu ea limba românească în uz, cancelaria se reface încăodată tot slavonește. Actele dela Matei Basarab sunt cele mai caracteristice, iar în majoritate și tipăriturile lui sunt slavonești. Tot ce apare tipărit, în românește de această dată, sunt numai răspunsuri la atacuri, nu inițiative de luptă, *Cazania* lui Varlaam și *Biblia* lui Șerban Cantacuzino — și *Pravilele* — sunt arme de luptă mai degrabă, decât împlinirea unor îndatoriri naționale.

2) Reforma la vecini avea partizani prin cele mai reprezentative figuri ale științei, adânc cunoscători ai limbilor textelor sfinte. Ei au făcut traducerile în limba lor. Aceasta era ușor cunoscută de micii cărturari români de granițe din Transilvania și din Maramureș, unde sunt multe neamuri amestectate și unde mai oricine vorbește două sau trei limbi. (Tiparul le pune la îndemână textul). Prin aceste limbi ale vecinilor reformați s'au făcut primele traduceri românești. (*Palia* dela Orăștie e tradusă din ungurește după Heltai). Pasajele antiortodoxe nici nu erau observate (s. ex. *filioque* în *Psalirea Scheiană*, pentru care cf. Al. Rosetti în *Grai și Sușlet*, II, 1, București 1925, p. 153—150, pus însă în legătură cu Reformații unguri și șasi din vremea lui Honterus) dovadă a lipsei de cultură teologică ortodoxă a traducătorilor, care totuși n'au înțeles de loc să se facă Reformați.

Ar fi o impietate față de enorma lor muncă anonimă și desinteresată, dar necesară, în care au pus tot ce au avut mai bun și toată știința lor.

*

Aceasta fiind situația începutului scrisului românesc trebuie să ne gândim că atât cancelariile diplomatice cât și școalele în care scribii (grămăticii sau diacii) învățau să scrie, ori tinerii dedicați preoției învățau să cetească și să officieze ritualul, nu trăiau independent. Toate erau în strânsă legătură cu vecinii. Valorile culturale nu se opreau nici odată la granițe, cu atât mai mult cu cât ele se interpenetrau. Moldova se întindea când în Polonia, când în Transilvania occidentalizată. Deasemenea Țara Românească stăpânea țările de pe versantul nordic al Carpaților. Erau deci multe țări românești cu diferite stăpâniri succesive, bun teren de pătrundere a influențelor. Ceva mai mult. Origina primelor traduceri trebuie căutată în Transilvania, precis Maramurăș. Având în vedere că acest ținut, prin locuitorii săi, era în strânsă legătură cu Slovacia, Polonia și Ungaria, ne-am aștepta ca tentativa utilizării limbii naționale, să fi căutat să îmbrace forme mai apropiate de acestea și mai depărtate de influențele grafiei rusești ori sârbo-bulgare.

În realitate s'a întâmplat altfel. Iar faptul că aflăm ca bază a transcrierii un alfabet cirilic, ne face să credem că scrisul românesc circula la Români în acea vreme, îmbrăcat în această haină și că traducerea cărților sfinte i-au dat numai o notă de recunoaștere semioficială.

Bazăm considerațiunea noastră pe următoarea observație: în Apus erau școale ecclesiastice din vremuri îndepărtate; secolul VIII avea destule; învățarea cititului și a scrisului latinesc era bine organizată, mai ales în vederea redactării actelor publice. Erau acei *notarii publici*, *tabelliones* sau *tabularii*, cari nu lipseau din nici o comună, organizați în corporații cu calitatea de *personae publicae*. Acest lucru, foarte bine organizat, nu lipsia nici din Ungaria. Loca credibilia de aci sunt o mândrie a cancelariei ungare. Toate aceste organizații culturale erau sub protecția bisericii. I-a noi în adevăr școala era bună și renumită, dar era rară. Ea nu putea forma atâția scriitori câți erau necesari ca funcționari în toate formațiunile administrative. Apoi limba slavă nu era prea ușoară ca să poată fi învățată în scurt timp. Mănăstirile și bisericile însemnate abia puteau da învățătura superficială pentru preoții de sate; abia pregăteau, de bine de rău, clerul. Fără îndoială că mici note informative vor fi plecat dela subalternii dela țară ai marilor dregători, scrise în această limbă, căci alfabetul era mai ușor de învățat. Că acest lucru era cu atât mai posibil la țară, la 1500, e faptul însuși, că un

negustor ca Neacșu din Câmpulung nu știa slavonește ca să scrie prietenului său lucruri personale, pe cari nu le va fi încredințat unui scrib, cu toate că puține erau centrele orășenești române de importanța Câmpulungului. Fără îndoială că și toate socotelile lui de negustor și le va ținut în românește. Și în situația lui bănuim că va fi fost majoritatea populației negustorești ori muncitorești din țară. Ceva mai mult : Sașii se vedeau obligați să învețe românește ca să poată întreține mai ușor legăturile comerciale cu Românii. Hanăș Begner din Brașov știa această limbă, altfel nu i-ar fi scris Neacșu. De altfel corespondența din arhivele Bistriței dovedește pe deplin necesitatea cunoașterii limbii române în burgurile săsești.

Dar dacă aceasta era starea cărturărească a orașelor evident că la țară va trebui să o credem mai redusă. Deci necesitatea impune a bănuii că limba românească era utilizată ¹⁾. Curentul traducerilor accelerează un proces deja început. El se impune înseși cancelariei domnești. Mihai Viteazul e cel dintâi domn dela care emană acte oficiale românești ²⁾. Și aci însă bănuim scrisoarea românească din lipsă de dascăl slavonesc în deseale lui tabere militare de unde emană o parte din actele date.

Dacă au existat acte, de ce nu ni s'au păstrat ? E ușor explicabil. La noi n'a existat un serviciu arhivalic. Toate actele erau personale ale dregătorului. Odată ce situația era încheiată, actele se distrugau. Adeseori distrugerea lor era necesară bunei reputații a slujbaşului asupra activității căruia o anchetă nu ar fi scos lucruri tocmai frumoase. Apoi actul final făcut, în limba oficială a cancelariei, piesele constitutive nu mai erau necesare ³⁾. De altfel, având în vedere situația mereu

1) De ce oare însuși cărturarul de bun simț Domnul Petru Schiopul, un străin pentru Moldova, scrie el însuși românește ?

2) În toate țările limba națională precedea, în actele particulare, introducerea ei în cancelariile oficiale (cf. și A. Giry, *Manuel de diplomatie*. Paris 1925, p. 454—476). Același lucru, inevitabil, s'a întâmplat și în diplomatica românească, cu atât mai de vreme cu cât între limba oficială și cea vorbită era o deosebire fundamentală. Între limba latină medievală și limbile neolatine, tranziția s'a făcut încet, Totuși în sec. IX vulgul n o mai înțelegea, dar a continuat să fie ușor de învâțat. Din contră, limba latină a fost mai repede înlocuită cu vulgara în Imperiul german (sec. XIII), tocmai din această cauză a lipsei de înțelegere, și aci civilizația nu a suferit nici o eclipsare. Educația era, se poate spune, ușor accesibilă. Cred că putem vedea același caz la noi și mai accentuat.

3) Un ex. : orice anchetă cu boeri la fața locului (când se dădea *lege*, sau *lege peste lege*) se făcea în baza unor scrisori domnești. Acestea existau și erau personale. Fiecare din cei 6, 12, 24. . . boeri avea câte una. Ele se deosibeau numai prin adresă. Nouă

periclitată a dregătorilor față de dese schimbări de domni, greu ar mai fi ținut cineva hârtoage în bejenie, când trebuia să se îngrijască mai întâi de existența sa și de actele personale, privilegiile familiei, hrisoavele domnești, referitoare la averile sale, nu la dregătorie.

Așa dar având în vedere rostul pur local al actelor și cunoștințele copiștilor, credem că transcrierile scribilor pe românește nu sunt nici riguros exact fonetic, nici consecvente. Toți au dibuit un fel de transcriere apropiat, mai mult sau mai puțin, de metoda școalei ori a dascălilor la care învățaseră. Ca atare nu trebuie să credem că fiecare semn avea o valoare precisă în mintea scribului și să falsificăm limba veche după închipuiri grafice neconsecvente ¹⁾. Deaceia e bine să avem o unitate de vederi în ceea ce privește transcrierea. Însă să nu generalizăm unele forme, când ele apar ca regionalisme, dar pe care diferiții copiști ori scribi le adoptă din imposibilitatea imediatei aflări a unui semn nou, sau din lipsa unei observații proprii. Cred că, spre a fi exacti, e mai bine să avem mai degrabă atlasul lingvistic al actualei limbi vorbite, pe toate regiunile, și pe baza lui să vedem fenomenele fonetice aflate în documente, cât de mult au fost răspândite ²⁾.

Pentru toate celelalte cazuri simplificarea grafiei transliterației este necesară. Și aceasta cu atât mai mult cu cât vedem că tot ce s'a transcris până acum și s'a editat, a fost făcut într'un mod cu totul personal. Nu-i nevoie să spun că *n'au fost sisteme*; au fost, dacă vrem, dar deosebite. Deci s'a lucrat fără nici o sistemă. Totul ni se înfățișează astfel. Periodicele, în care grupul redactorilor ar fi putut impune colaboratorilor un sistem, au fost lipsite de un cât de elementar ghid.

Astfel *Magazinul istoric pentru Dacia* utilizează aproape consecvent alfabetul de tranziție, devenit oficial mai târziu : a. 1631, **ЖСНАН ХРІЗІ ВЕЛ ДКОР**; a. 1669, **Датам ачеастѣ преа адеврѣтѣ шї крѣдї.чоасѣ капѣ а noastră** ³⁾. *Arhiva Românească* : a. 1708, **скріемї Domnia mea**

nu ne-au parvenit decât foarte puține și recente, deoarece îndată ce se dăduse cartea anchetei ori hotărîrea, ele nu mai erau necesare. V. două răvașe rare, acum, la D. P. Bogdan, *Despre jurători și două răvașe din secolul XVI*, în *Revista Arhivelor*, III, 8 (1939).

1) Are dreptate I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din veacul XVI și XVII*, București 1904, p. 488, când spune că transcrierea vechilor texte, așa cum se face, falsifică limba românească a epocii; v. și D. Russo, *Critica textelor și tehnica edițiilor*, în „Buletinul Com. Ist. a Rom.” I. 1915, p. 26.

2) Cred că un semn cirilic nu a avut niciodată aceeași valoare fonetică în toate regiunile românești; ceva mai mult, scribii, încurcați de nuanțele unui sunet deosebit redat în alfabetul slav, le-au căutat aplicarea și în limba română. Și au greșit întotdeauna dovadă inconsecvența.

3) Vol. II. București 1845, p. 125, 406.

la тоці кнїтанїи ми хотноуи ми ла кїхзи ми ла смїгари ми ла тоці сажїторїї¹⁾. Tezaur de monumente istorice pentru România, nu are norme de transcriere; dă însă unele documente în cirilică²⁾ și modernizează limba documentelor conform voinței editorului³⁾. *Arhiva istorică a României*, cel mai însemnat periodic istoric românesc până azi, a publicat texte slavone, nu întotdeauna exact, însă în ceea ce privește onomastica și toponimia, suferă de aceeași lipsă redacțională⁴⁾. Sunt oarecari preocupări în *Columna lui Traian*⁵⁾, unde se întrebuințează uneori facsimilul. *Revista istorică a Arhivelor României* nu dă decât regeste: partea cea mai importantă e în vol. III, *Condica visteriei lui Brâncoveanu*⁶⁾; problema transcrierii nu s'a pus.

Nici un fel de preocupare de acest fel nu există la *Convorbiri literare*, care publică foarte importante studii istorice și documente; la *Arhiva* din Iași, la *Uricarul* lui Th. Codrescu⁷⁾; la *T. Codrescu*⁸⁾, nepreocupată de transcriere dar dă uneori și textul în cirilică (I, 23), iar alteori utilizează — x și č (I, 35) în texte. *Arhivele Olteniei*, și surorile ei mai mici, iarăși nu au fost preocupate de transcrierea documentelor. Importantă publicație de documente *Ioan Neculce*⁹⁾, e fără preocupări generale de transcriere (cf. II, 258), însă uneori Ghibănescu dă *čaju* [=ce au] *trъg nesilitъ*, *voа pănъ* *↑ gardul* (II, 269) și M. Costăchescu *cătră soțiъ* *lui* (II, 270)¹⁰⁾. Mai numim două importante periodice, *Revista Istorică* și *Buletinul Comisiei istorice a României*¹¹⁾,

1) Vol. I. ed. 2, Iași 1860, p. 56.

2) Vol. I, București 1862, p. 385—387.

3) *Ibid.* p. 387—388; v. mai ales modernizarea textului *Eclesiarhului* Dionisie, II, 163, și documentul din III, 193.

4) Au apărut I, 1 și 2, II, III, IV.

5) A apărut în trei serii, în trei formate deosebite.

6) Editor, C. D. Aricescu, București 1873, 1874, 1876.

7) Intră mai degrabă în seria colecțiilor decât a periodicelor; sunt 25 vol., Iași 1852—1895, alfabet de tranziție și alfabet nou.

8) *Revistă istorică scrisă de Gh. Ghibănescu*, I, 1912—1915, reluat mai târziu.

9) *Buletinul Muzeului municipal din Iași*, I, 1921 și urm.

10) E greu de înțeles textul: a. 1675 Mart. 3, „ocină și moșie din Săliște de la Rășpopi ȝumătate de bătrân partъ ↑^{me} noastre Sorii c am dat danie” (M. Costăchescu, IV, 181).

11) I. Bogdan își exprimă totuși această dorință: „lucrările noastre deschid o eră nouă atât în ce privește publicațiunile de izvoare istorice române și metodică lor specială, cât și în ce privește publicarea monumentelor noastre literare vechi”. *Buletinul Com. Ist.* I, 1915, p. III—IV; cf. și p. 221. Că avea intenția să sistematizeze publicarea documentelor românești și transcrierea lor, reese și din prefața vol. II din *Buletin*, 1916, în discuția asupra *Actelor românești din Ardeal*, vroid ca editorul lor

care ar fi trebuit să ajungă la o formă de transcriere bună de adoptat. Dar aci totul se publică după cum vor colaboratorii, greu de determinat să primească un sistem. Nu există nici măcar o pagină care să arate un interes deosebit pentru aceasta ¹⁾). Ceva mai mult, nici același colaborator nu e consecvent.

Așa dar nici un periodic de specialitate, care vine adeseori în legătură cu publicul, nu a avut astfel de preocupări. Fără îndoială că din această lipsă de interes știința românească a avut de suferit, deoarece chiar atunci când există un sistem personal e greu de reconstituit un text, dar când totul este dat la întâmplare și fără nici o observație, restabilirea devine imposibilă.

Iată acum cum ni se prezintă chiar editorii de documente. Cel dintâi și în această serie e tot Bălcescu, iar în Moldova Kogălniceanu. Au publicat însă acte slavonești, deci nu putem observa transcrierea decât la nume, care sunt modernizate. A. Papiu-Ilarian transcrie și în cirilică, însă și cu text modernizat ²⁾). Hașdeu la început a fost foarte mult preocupat în documentele românești din *Cuvente den Bătrâni*; apoi nu mai prezintă nici o grijă. P. Teulescu, care vroia să dea o serie de documente, nu are nici o preocupare; modernizează mai degrabă: „datoria Domnului este a fi de a pururea cu privegere“ ³⁾). I. Bianu pare a avea adoptată regula transcrierii după Hașdeu ⁴⁾): „eșitațiune a fost la început numai pentru transcrierea semnului *Ѣ* care a fost transcris de câteva ori cu *z* și cu *ѣ*, apoi însă peste tot cu semnul *ѣ*“ dar dă în *cursive* textul slavon din documentele românești. I. Bogdan iarăși — deși nu ne-am aștepta — nu este consecvent: uneori dă textul românesc în cirilică ⁵⁾; alteori transcrie cu oarecari preocupări cum sunt traduceri vechi anexate la *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*; ba chiar se văd și preocupări speciale, mai ales în vederea utilizării documentelor de către filologi, resolvând unele

„să introducă unele modificări în modul de grupare al documentelor și în transcrierea ortografiei lor chirilice“. Tot Bogdan, la aceleași acte dă în „cuprins niște regeste scurte pentru fiecare document“ (Buletin, II, p. I.), care lipscau în manuscrisul editorului.

1) În această situație se găsește și *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, unde documentele din anexe sunt transcrise tot variat.

2) *Tezaur de monumente*, 3 vol. București 1862—1864.

3) *Arhiva Română, Documente istorice*, seria I, București 1860, p. 104. Nu dă alte lămuriri.

4) *Documente românești*, I, București 1907, p. III. Nu ne spune însă ce regulă urmează pentru diftongi căci dă când *Brătieanu*, când *Brătien* (p. 1), și a. m. d.

5) *Patru documente dela Mihai Viteazul*, în „Prinos lui Sturdza“, București, 1903, p. 161—163, deși e o traducere posterioară.

caz nu se poate utiliza în redacția marei majorități a documentelor românești.

Vom urmări și istoricul acestei preocupări.

Ca primi editori de texte apar aceiași istorici, Bălcescu și Kogălniceanu, fără preocupări ¹⁾. Ioanid deasemenea; el nu era însă cărturar ci numai editor tipograf ²⁾. Numai dela Hasdeu înainte se poate vorbi de preocupări speciale căci „a editat texte cu o pricepere necunoscută până la el și cu o îngrijire împinsă la extrem... documentele și textele... editate.... au croit o nouă cale și servesc până astăzi de model, și trebuie să accentuez, model care n'a fost atins de nimeni până astăzi ³⁾”. Iată care-i sunt preocupările: „Fiecare act este reprodus întocmai după original, conservându-se intactă ortografia lui cirilică, ba până și literile cele aruncate d'asupra rândurilor, *litterae columnatae*, în privința cărora însă lipsa tipografică ne-a silit pe slova cea scrisă în catul al doilea a o pune ceva mai spre stânga de slova cea de-desupt, bună oară *д* în loc de *д*”.

„Fiecare linie din original își păstrează individualitatea, fiind precesă de o cifră, care indică numărul rândului.

„Urmează apoi transcripțiunea cu litere latine în care am admis următoarea normă: *ж=â*; *з=ă*; *л=ă* și *ў*, atunci când le confundă chiar originalurile; *п=î* sau *în*; *к=é*; *м* și *м=ia*; *ю=iu*; *с* și *оу=u*; *о* și *w=o*; *н* și *і* sau *ї=i*; *ш=șt*; *у* înainte de o vocală moale=*ge*, *gi*; *у* înainte de o vocală dură=*g'*; *ч* înainte de o vocală moale=*ci*, *ce*; *ч* înainte de o vocală dură=*c'*; *ц=ț*; *ш=ș*; *ж=j*, etc.

„Literile puse în original d'asupra rândului, sânt transcrise cu *cicero cursiv*, ear cele asvârlite și mai sus, d'asupra catului al doilea se pun cu *petit cursiv*; de exemplu *уоуѣ*=egumen'.

1) N. Bălcescu editează pe Constantin Căpitanul [Filipescu], *Istoriile domnilor Țării Românești*, în „Magazin Istoric”, I, 83—114, 147—186, II—250, 279—326, — 313—389, și II, 3—35, în alfabetul de tranziție; ed. nouă Iorga, București 1902. Cf. Pușcariu, *Istoria literaturii române*, p. 237; D. Russo, *Critica textelor*, p. 80. În același fel. Kogălniceanu, *Cuvânt de îngropare vechiului Ștefan Ve.*, în „Arhiva Românească”, I, p. 29, sau *Ielopisești*, I, 1852, p. 97 cu cirilice, transcris în *Cronice* I, 1872, p. 131: voru unii să-i dîcă Moldovei, că au chemat-o de mai 'nainte Știtia, seu Skitia”, cf. literatura discuției la D. Russo, *o. c.* p. 77 și n. 1.

2) *Istoria Moldo-României, Fragmentu Istoricu*, București 1858 și *Istoria Tzerrei Românești*, ib. 1859.

3) D. Russo, *Critica textelor*, p. 78; însă adaugă: „nu trebuie să trecem cu tăcerea și câteva părți greșite. Unele din normele sale de transcriere trebuiesc combătute cu cea mai mare tărie ca să se desrădăcineze cu desăvârșire”.

„D’asupra rândului însemnându-se generalmente numai consoana ear vocala ce o însoțește fiind subînțeleasă, de exemplu **gâ gră** pentru **гачи граце**, pe această vocală nescrisă în original, noi o transcriem cu *petit drept* : **vačⁱ gras^e**” Fiecare act are bogate lămuriri, exagerate chiar, în *notanda* ¹⁾.

Cercetătorului i se prezintă de data aceasta un inconvenient capital: greutatea de a ceti originalul ca și transcrierea, care se prezintă astfel un act oltenesc din 1591: „să știe cum au mersă Moldovenu¹ de în Scoarța, de pre un^ă cu Stăni^a nainté lui Dumitru părcă[labul] ²⁾).

De marea dificultate a sistemului și-a dat seama el însuși, deoarece în vol. II, nu-l mai întrebuințează: *cronica* lui Moxa e dată în cirilica curentă iar transcrierea simplificată: „Scriptura din ceriu a D[omnu]lui nostru a lui Isus Hs. 3)”. Nu-l mai respectă nici în *Psal-tirea* lui Coresi, deși spune că e aceeași transcriere 4). Sistemul lui nu putea fi acceptat din cauza dificultăților inutile impuse 5).

Academia Română a căutat atunci să discute și ea chestiunea, și la 1878 (Barițiu, Odobescu, Hașdeu, Aurelian, Sion) propune o normă, cu observația : „se lasă latitudine pentru particularități, fiecărui din editori în parte”. Aceasta o știm dela Georgiu Barițiu *) care, în consecință dă transcrierea : $\mathfrak{a}=a, \mathfrak{e}=e, \mathfrak{h}=\mathfrak{h}, \mathfrak{i}=i, \mathfrak{o}=o, \mathfrak{w}=\mathfrak{ö}, \mathfrak{ö}=\mathfrak{ä}, \mathfrak{u}=\mathfrak{ü}, \mathfrak{w}=\mathfrak{i}, \mathfrak{a}=\mathfrak{é}, \mathfrak{a}=\mathfrak{ia}, \mathfrak{a}=\mathfrak{ia}, \mathfrak{u}=\mathfrak{iu}, \mathfrak{x}=\mathfrak{i}, \mathfrak{p}=\mathfrak{in}, \mathfrak{s}, \mathfrak{v} \text{ or } \mathfrak{u}, \mathfrak{b}=\mathfrak{b}, \mathfrak{v}=\mathfrak{v}, \mathfrak{r}=\mathfrak{g}, \mathfrak{gh}, \mathfrak{d}=\mathfrak{d}, \mathfrak{z}=\mathfrak{z}, \mathfrak{j}=\mathfrak{j}, \mathfrak{s}=\mathfrak{z}, \mathfrak{d}, \mathfrak{k}=\mathfrak{k}, \mathfrak{c}, \mathfrak{ch}, \mathfrak{l}=\mathfrak{l}, \mathfrak{m}=\mathfrak{m}, \mathfrak{n}=\mathfrak{n}, \mathfrak{x}=\mathfrak{x}, \mathfrak{p}=\mathfrak{p}, \mathfrak{p}=\mathfrak{r}, \mathfrak{c}=\mathfrak{s}, \mathfrak{t}=\mathfrak{t}, \mathfrak{f}=\mathfrak{f}, \mathfrak{s}=\mathfrak{th}, \mathfrak{x}=\mathfrak{h}, \mathfrak{p}=\mathfrak{ps}, \mathfrak{w}=\mathfrak{s}, \mathfrak{p}=\mathfrak{st}, \mathfrak{sc}, \mathfrak{t}=\mathfrak{t}, \mathfrak{c}, \mathfrak{c}=\mathfrak{c}, \mathfrak{ci} \text{ } \mathfrak{p}=\mathfrak{g}, \mathfrak{gi}$. O utilizează astfel : „câte sacramenturi sau taine au rânduitu domnul nostru Chrs în légia noao? 7)”.

1) *Cuvențe den bătrâni, limba românească vorbită între 1550—1600, I., București 1878, p. 3—4.*

2) *Ibidem*, p. 58 : originalul : $\text{cx}^{\text{C}} \text{m}^{\text{C}} \text{ks}^{\text{M}} \text{d}^{\text{N}} \text{me}^{\text{P}} \text{cx} \text{mo}^{\text{A}} \text{dov}^{\text{K}} \text{ns}^{\text{A}} \text{d}^{\text{I}} \text{p}^{\text{I}} \text{sko}^{\text{A}} \text{p}^{\text{C}} \text{d}^{\text{A}} \text{d}^{\text{I}} \text{p}^{\text{I}} \text{st}^{\text{N}} \text{st}^{\text{N}} \text{kh}^{\text{N}} \text{d}^{\text{N}} \text{nh}^{\text{N}} \text{t}^{\text{K}} \text{d}^{\text{N}} \text{d}^{\text{N}} \text{sm}^{\text{T}} \text{p}^{\text{S}} \text{px}^{\text{P}} \text{kx} \text{ibid. p. 56.}$

3) *Ibidem*, vol. II, : *Cărțile poporane ale Românilor în secolul XVI în legătură cu literatura populară cea nescrisă*, București, 1879, p. 43.

4) *Psaltirea publicată românește la 1577 de diaconul Coresi*, I textul, ed. Acad. Rom. București 1881, p. 3: „și domnii adunară-se de preună spre Domnul și pre Hristosul lui”; cf. facsimilul, p. 2: *иъ домини аднаражсѣ дѣ пресунѣхъ спре домиула ѿнъ прѣхристѣа ѿиѣи*. Traducerea e însoțită de textul slavon.

5) V. observațiunile lui D. Russo, *Critica textelor*, p. 79—80.

b) *Catechismul calvinescu înpusu clerului și poporului românesc sub domnia principiloru Georgiu Rákoczy I și II.*, trans. după ed. II. 1656, ed. Acad. Rom. Sibiu 1879, p. 139.

7) *Ibid.*, p. 52; iar facsimilul, p. 81, dă : **КЪТЪ ИНАКРАМЕНТЪРН СЪДЪ ТАЙНЪ ДЪ РЪХНАДЪТЪ**
ДОМНАЗЪ ПОСТЪРЪ ХЪ А АЪКУА ПОДЪ?

Însă acest sistem nu avea să mai fie acceptat. Am. văzut că în aceeași vreme Hașdeu, personal, își fixase altă transcriere. Mai apoi Odobescu ne dă și el variante¹⁾: astfel **з** (ca și **с**) este **z** și **д** **u=i**, **н**=**l**, **і**=**i**, **о**, **w**=**o**, **ч**=**c**, **с****i**, **у** **g**, **г****i**, (legiu'tă), **х**=**ă**, **ѣ**, **ѡ**=**â**, **ѣ** (bătrănu, tănărū), **ѣ**=**in**, **ѣ****n**, **ѣ** (îna'nte, ântē'u), **ѣ**=**ă**, **ѣ****v**=**y** și **v** (Moys', evanghelie), și transcrie: „nu pentru vreo plată or caré de argint sau de aur ce pentru spăsenlia sufletelor voastre”²⁾.

Sistemul n'a părut suficient nici editorului celui mai important text de limbă românească, I. G. Sbiera, care complică chiar și pe Hașdeu. El, pe lângă faptul că transcrie în cirilică continuă cu caractere deosebite chiar, dă și transliterația deosebită : **z**=ă, **z**=â, **ч**=c, (e,), **с**=d, **к**=i, **ѡ**=ft, **г**=g (a, â, o, u, î, h), **у**=g, (e, i), **ї**=, **и**=i, **ѡ**=î, **ѡ**=iea, **к**=c, (a, â, o, u, î, h), **ѡ**=cs **ѡ**=o, **ѡ**=sc, (e, i), **ѡ**=t, **ѡ**=u, **ѡ**=v, **ѡ**=v.i³⁾. Transcrie : „ôbida rê, ô Iûdei, după cuvântu amû firêși ascûltându voi”, iar variantele bibliilor din 1648 (Bălgrad) și 1688 (București) dau : „lucru rău, o jidovi, de în ce în ce ară [sigur : arû, ar fi] fi dreptu răbdare-așû” și „hătrîe viclênă ô jidovilor după socotelă aşû îngădui vcaô”⁴⁾.

Mai multe texte vechi publică, pentru aceeași instituție, I. Bianu, care propune : $\Delta=a$, $\epsilon=e$, ĩ , $\text{н}=i$ $\text{н}=ĩ$, o , $\text{w}=o$, s , $\text{ou}=u$, $\text{k}=\acute{e}$, $\text{z}=\acute{a}$, $\text{x}=\acute{a}$, $\text{п}(\text{н})=in$, $\text{ь}=\acute{u}$, (uneori $\acute{a}$), a , $\text{ia}=ia$, $\text{ю}=\acute{i}u$, $\text{ю}=\acute{i}o$, $\text{б}=\text{b}$, $\text{в}=\text{v}$, $\text{г}=\text{g}$, (-a, -o, -u, -ă, -â, -î, -he, -hi), $\text{d}=\text{d}$, $\text{s}=\text{d}$, $\text{з}=\text{z}$, $\text{к}=\text{c}$, ch , (-a, -o, -u, -ă, -â, -î, -he -hi,) $\text{л}=\text{l}$, $\text{м}=\text{m}$, $\text{н}=\text{n}$, $\text{п}=\text{p}$, $\text{р}=\text{r}$, $\text{с}=\text{s}$, $\text{т}=\text{t}$, $\text{ѣ}=\text{ft}$, (*th* în câteva nume proprii străine), $\text{x}=\text{h}$, $\text{ц}=\text{ç}$, $\text{ч}=\text{c}$, ч (ce, ci, ča, čo, ču), $\text{ш}=\text{s}$, $\text{ш}=\text{st}$, $\text{ѣ}=\text{x}$, $\text{ѣ}=\text{ps}$, $\text{ѣ}=\text{g}$, ѣ (ge, gi, ġa, ġo, ġu,) ⁵⁾ revăzut : s , $\text{ou}=\text{u}$, $\text{ѣ}=\text{y}$, п , $\text{п}(\text{н})=in$, $\text{ь}=\acute{i}i$, $\text{к}=\text{c}$, (-a, -o, -u), к (-e, -i) $\text{ѣ}=\text{ğ}$ (-a, -o -u), г (-e, -i) ⁶⁾ Transcrie : „ferice ce omul ce n'a miarge în sfatul celui fără de liage ⁷⁾” și „DAVIDŪ

1) [Al. Odobescu], *Pravila lisericească numită cea mică, tipărită mui întâi la 1640, în mănăstirea Gavora*, ed. Acad. Rom. București 1884, p. IV.

2) *Ibid.*, p. 9 recto. Editorul dă explicațiile : „am suplinit mai adesea cu caractere *italic*, literile care se află omise în unele cuvinte cu sau fără însemnare de o *titulă* de abreviațiune pe d'asupra”, iar despre transcriere „mărturisim fără sfială că ni se pare și nouă a fi cu totul arbitrari”, *ibid.*, p. IV.

3) *Codicele voronețian, cu un vocabulariu și un studiu asupra lui*, ed. Ac. d. Rom., Cernăuți 1885, p. 176.

4) *Ibid.*, p. 2—3; textul codicelui e așa: ὡς ἦν αὐτῷ [v este întors, caracteristic vechilor monumente] ὡς ἦν αὐτῷ ἐκ τῶν ἐκείνων ὁμοῦ φησὶν ἡ ἀκρόασις τοῦ.

5) Dosofteiu, *Psaltirea în versuri*, București 1887, p. X—XI.

6) *Psallirea scheiană* (1482), I. textul, București 1889, p. XVI.

7) Dosofteiu, o. c., p. 11 : **ΦΙΡΗΧΕ ΔΕ ΟΜΕΣΑ ΧΕ ΗΑ ΜΑΡΥΕ ΑΗ ΕΦΑΤΕΔΑ ΧΕΛΑΡΕ ΦΑΥΖΕ**
ΔΕ ΔΑΜΕ.

PROROCŪ SI INPÂRAT CÂNTARE SEDERE INTĂIA ¹⁾, ferice bărbatu ce nu merge la sfatul necuraților ²⁾." Inșă mai pe urmă se pare că renunță la orice sistem și adoptă facsimilul, fără transcriere ³⁾.

În sfârșit, tot pentru Academia Română, G. Crețu dă o ediție a unui dicționar slavo-românesc unde transcrierea e folosită în indice, textul fiind dat în cirilică. Astfel: и = i, о, w = o, s, ѡ = u, з = ă, ѡ = î, к = ũ, к = ea, л = ia, ѡ = ăa, ю = iu, х = â, ѡ = in, iⁿ, î, s = dz, з = z, ч = cî, c (e, i), ѡ = gî, g (e, i) ⁴).

M. Gaster dă deasemenea o transcriere puțin deosebită pentru $\mathbf{k}=\mathbf{i}$ $\mathbf{u}$ $\mathbf{a}$, $\mathbf{w}=\mathbf{ai}$, $\mathbf{y}$, $\mathbf{k}=\mathbf{\hat{e}}$ (ea) $\mathbf{A}=\mathbf{ea}$. Dealtfel el nu face transliterație ci editează textul cirilic ⁵⁾).

Unul din cele mai simple sisteme ni-l dă N. Drăganu⁶⁾, astfel : „**k**=*e*, care se va ceta *ea* ori *e* după valoarea ce o are ; **z**=*ă*, dar când are valoare de *u* vom tipări litera cirilică ; **u**=*ă* la sfârșit, iar în mijlocul cuvintelor : *ă*, *î*, *i*, după valoarea ce o are, uneori fiind pus lângă **ı** și **l** vocalis sonans, altădată înlocuind paiericul, etc. ; **w**=*y* cit. *i*, dar în cuvântu *Moysi* *y* reprezintă pe *v* ; **h**=*i* la început, iar la mijloc =*â* ; **h** **ia**=*ia* ; **io**=*iu* când are această valoare fonetică, dar când are valoare de *u*=*iu* ; **h**=*in*, *i_n*, *iⁿ* după cum are valoare de *in*, *n* ori *i* ; **r** înainte de *e*, *i*=*gh*, altfel=*g* ; **rr**, care are valoare *ng*=*gg*, iar înainte de *e*, *i*=*ggh* ; **k** înainte de *e*, *i*=*k*, altfel *c* ; **u** (înainte de *a, o, u*)=*ğ* ; **u** (înainte de *a, o, u*)=*ç* ; **s**=*dz* ; **z**=*z* ; n'am făcut nici o deosebire ortografică între **u** și **ı**, **o** și **w**, **z** și **oy** precum nici între formele **m**, **r**, etc. ale lui *t*, căci este de prisos având aceeași valoare fonetică. Celelalte litere sunt transcrise în modul de scriere obicinuit”. Transcrie : „cântâm și | prės-lăvim slava ta, în | gerii toți ascultiră-s[e] (*sic*) || grăin'du strigați | lu dumn'nedzeu tot pămă-|n'tul” din cod. Todorescu, p. 197, f. 19 v⁰, și „toți iⁿ n[t]-|r-u i_n kipu și iⁿ n-|tr-u obrazu vor[u] înviă” din Marțian, p. 231, f. 148 v⁰, Sistemul acesta

1) În notă „întââ”, în orig. $\tilde{A}$; de unde această lectură?

2) *Psaltirea scheiană*, р. 1: ДАДЬ ПРЪЗЪКЪ ШИ ПРЪЖАТЪ КЪНЪТЪШЪ ШЪДЪШЪ А ФОРНЧЕ
БЖРБАТЬ ЧИ НЪ МЪЗУИ ЛА СЪАТЪСЪА НЪКЪСЪАИНАОРЪ.

3) I. Gîanu, *Texte de limbă din secolul XVI*, ed. Acad. Rom., I. *Întrebare creștinească de Coresi, Brașov 1560*, București 1925; II. *Pravila știinților Apostoli de Coresi, Brașov 1570—80*, ibid 1925; III. *Manuscrisul dela Ieud*, ibid., 1925, IV. *Lucrul apostolesc — Apostolul — lui Coresi. Brașov 1563* ibid. 1930.

4) Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-romănesc și tălcuirea numelor din 1649*. București 1900, p. XVI.

5) *Chrestomatie română*, I. București 1891, p. CXIV.

6) *Doză manuscrise vechi: codicele Todorescu și codicele Martian*, ed. Acad. Rom., București 1914, p. 167.

însă este completat în ceea ce privește $\mathbf{x}=\tilde{a}$ și u , $\mathbf{h}=\tilde{u}$, i și $\tilde{a}$ la sfârșit, iar la mijlocul cuvintelor : $\tilde{a}$ și $\tilde{u}$; $\mathbf{u}=i$, $\mathbf{x}=\tilde{a}$, $\mathbf{o}=\mathbf{w}=o$, care se va ceta o , oa sau ϕ (o deschis) și u ¹⁾.

I. A. Candrea ²⁾ întrebuințează un sistem mai simplu și mai bun, credem. „Slovele $\mathbf{a}$ $\mathbf{e}$ $\mathbf{h}$ și $\tilde{i}$, $\mathbf{o}$ și $\mathbf{w}$, $\mathbf{o}\mathbf{y}$, $\mathbf{y}$ și $\mathbf{s}$, $\mathbf{e}$, $\mathbf{k}$, $\mathbf{d}$, $\mathbf{z}$, $\mathbf{l}$, $\mathbf{m}$, $\mathbf{n}$, $\mathbf{p}$, $\mathbf{c}$, $\mathbf{t}$, $\mathbf{f}$, $\mathbf{x}$, $\mathbf{u}$, $\mathbf{m}$, $\mathbf{u}$, care nu oferiau nici o dificultate în transcriere, au fost redată prin literile corespunzătoare a , e , i , o , u , b , v , d , j , z , l , m , n , p , r , s , t , f , h , s și st ; $\mathbf{u}$ și $\mathbf{u}$ s'au transcris cu c , g înainte de e și i , iar cu $\tilde{c}$, $\tilde{g}$ înainte de vocalele guturale a , o , u ; $\mathbf{r}$ și $\mathbf{k}$ s'au redat prin gh , $\mathbf{k}$ înainte de palatalele e , i , iar înainte de a , o , sau u , prin g , c ; pentru $\mathbf{s}$ am întrebunțat un semn deosebit ($\mathbf{z}$, $\mathbf{z}$), spre a evita transcrierea lui cu două litere (dz), cum s'a obicinuit până acum; slovele $\mathbf{h}$ și $\mathbf{x}$ redată, după sunetul pe care-l reprezentau, când prin $\tilde{a}$ când prin $\tilde{u}$; $\mathbf{x}$ s'a transcris regulat cu $\tilde{a}$; $\mathbf{h}$ cu $\tilde{e}$ afară de cazurile când reprezenta sunetul e , și atunci a fost redat prin această din urmă literă; $\mathbf{m}$ prin ia , rareori prin e când reprezenta cu siguranță acest sunet; $\mathbf{u}$, $\mathbf{u}$ s'au transcris cu iu , iu ; $\mathbf{u}$ e redat prin i sau in , după valoarea pe care o reprezintă ³⁾”.

Însă, satisfăcător în ceea ce privește pe filologi, sistemul întrebuințat de Al. Rosetti ⁴⁾ este extrem de greoiu. Puțin deosebit este și sistemul propus de *Asociația pentru editarea textelor române vechi* pe care îl utilizează J. Byck ⁵⁾. Aci se transcrie : $\mathbf{a}=a$, $\mathbf{e}=b$, $\mathbf{k}=v$, $\mathbf{r}=gh$ [Asoc.=g) (+a,o,u, $\tilde{a}$, $\tilde{i}$) și gh (+e,i), $\mathbf{r}\mathbf{r}=gg^l$, $\mathbf{d}=d$, $\mathbf{e}=e$, [Asoc. $\mathbf{e}=\tilde{e}$, $\mathbf{e}=e$], $\mathbf{z}=j$, $\mathbf{s}=dz$, $\mathbf{z}=z$ $\mathbf{u}=i$ [Asoc. $\tilde{i}=i$], $\mathbf{k}=k$ [Asoc. ch] (înainte de e , i), c (înainte de a , o , u) [$\tilde{a}$, i], $\mathbf{a}=l$, $\mathbf{m}=m$, $\mathbf{u}=n$, $\mathbf{o}=o$, $\mathbf{p}=\tilde{p}$, $\mathbf{p}=r$, ($\mathbf{r}=\tilde{r}$), $\mathbf{c}=s$, $\mathbf{m}$. $\mathbf{t}=t$, $\mathbf{o}\mathbf{y}=\tilde{u}$, $\mathbf{s}=u$, [$\mathbf{y}=y$], $\mathbf{f}=f$, $\mathbf{x}=h$, $\mathbf{w}=\tilde{o}$, $\mathbf{u}=\tilde{st}$, $\mathbf{u}=\tilde{t}$, $\mathbf{u}=\tilde{c}$, $\mathbf{u}=\tilde{s}$, $\mathbf{z}$, $\mathbf{h}=\tilde{a}$ și $\mathbf{x}$, $\mathbf{h}$ (în interior și la sfârșit de cuvinte); $\mathbf{u}=y$, [$\mathbf{z}=\tilde{a}$ și $\mathbf{z}$ când nu are nici o valoare fonetică sau când valoarea fonetică a acestei slove nu e sigură, $\mathbf{h}=\mathbf{h}$, $\mathbf{u}=\mathbf{v}$], $\mathbf{h}=\tilde{e}$, $\mathbf{u}=\mathbf{iu}$, $\mathbf{u}=\mathbf{ia}$, $\mathbf{u}=\mathbf{ie}$, [$\mathbf{iu}$, $\mathbf{ia}$, $\mathbf{ie}$], $\mathbf{u}=\mathbf{u}$, $\mathbf{u}=\mathbf{a}$ și

1) N. Drăganu, *Cea mai veche carte Rákoczyană*, în „Anuarul Inst. de Ist. Naț.” din Cluj, I. 1921—1922, p. 195. Același sistem e urmat și în alte ediții de texte.

2) *Psaltirea scheiană*, I. p. CCXXXVI. Intreg vol. I este o introducere minunțioasă unde se pot vedea exemplificate toate valorile fonetice comparate dela un text la altul.

3) Cf. și V. Bogrea, *Revista Istorică*, V, 1910, p. 128—135, unde recenzează pe Candrea și dă unele transcrieri în note; limba e redată inteligibil.

4) *Recherches sur la phonétique du roumain*, p. 2, și *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza*, București 1926, p. 4, extras din „Grai și Suflet”, II, 2, 1926, p. 187—254.

5) *Texte românești vechi* („Introducere în studiul limbei române”), I. București 1930, p. 4.

ж (în interior și la sfârșit de cuvinte) [=a și ж când nu are nici o valoare fonetică sau când valoarea sa fonetică nu e sigură, ж=їж, ж=ъж], ж̑=x, џ=ps, ђ=θ, џ=ğ, [v=v (y grec)] .ђ=.ђ; grupele рж, лж sunt transcrise, 1ж, 1ж. Rosetti transcrie: „+iată eu egumēnul și tōt sǎbōiūl dela mânǎstirē dela Mūldōviță, scriem .ђkinǎciune și multǎ sǎnǎtate priжtinūlui 1)”, la Byck, care complică dând în cursive literile aruncate deasupra: „lucrul Turčilor cum amж auzil ȃu cǎ .ђпǎ-ratul au ȃșit den Sofіж și aimintrē nu e 2)”. După cum se poate vedea sistemul acesta nu se poate întrebuiņa la documente deoarece e prea complicat și în bunǎ parte inutil. Apoi abia cǎțiva specialiști îl pot utiliza în mod familiar.

Trebue să menționez că în afară de aceste sisteme au mai fost și altele. I. Bogdan, care a editat vechile cronicile slavone, nu poate fi urmărit deoarece editează texte slave și traduce chiar numele, care pot uneori produce neajunsuri ³⁾. O ediție des întrebuințată a vieții patriarhului Nifon, ne-o dă Iosif Naniescu, în care se poate vedea oarecare preocupare: „mănăstiri carele le-au miluit să zicem depreună toate câte sântu în Evrota, în Thrachia, în Elada, în Ahiea, în Elirică, în Cambania, în Elispod, în Misiea, în Machidonie, în Thetulia în Sermie ⁴⁾”. E. Picot nu face transliterație ci, ca și Gaster, editează textul cirilic ⁵⁾. Deasemenea Mario Roques ⁶⁾. Insfârșit, discutând pe larg valorile fonetice ale alfabetului, I. Bărbulescu crede că exacta valoare ar corespunde acestei transliterații: $\mathbf{a}=a$, $\mathbf{\bar{a}}=ia$, $\mathbf{e}=e$, $\mathbf{\bar{e}}=ie$, $\mathbf{k}=e$, dift. $\mathbf{\acute{e}}=ia$, $\mathbf{\bar{a}}=e$, dift. $\mathbf{\acute{e}}=ia$, $\mathbf{i\bar{n}}=in$, $\mathbf{\bar{a}}=\bar{a}$, $\mathbf{i\bar{n}}=in$, $\mathbf{e}$, dift. $\mathbf{\acute{e}}=ia$ și $\mathbf{u}$, $\mathbf{\bar{a}}=in$, $\mathbf{i\bar{n}}=in$, $\mathbf{c}$.

1) *Lettres roumaines*, p. 45. Limba naturală fiind forțată, consecvența e greu de ținut, deaceia apar și transcrieri greșite „Cîmpolu<u>g” pentru „Cămpolu<n>g” în text fiind $\text{KX}^{\text{M}}\text{no}\delta^{\text{R}}$ (v. p. 80 și planșa XVII).

2) *Texte românești vechi*, p. 5.

3) *Vechile cronice moldovenești până la Urechia*, București 1891, și *Cronice inedite atinătoare la istoria Românilor*, ibid., 1895. O greșală care a dat naștere altora, este traducerea dregătoriei *Vorvod* prin *Halman*.

4) *Viața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon Patriarhul Țarigradului...* scrisă de chir Gavriil Protul... publicată de... Mitropolit al Moldovei... Iosif Naniescu... s'a corectat la tipar de Constantin Erbiceanu, Beurești 1888, p. 103, și dă textul în față: *МѢСТНОЕ КАЗЕЛѢ АСЪ МНАШТЪ СЪ ЗНАЧЪ ДИПЛОМА ТОАТЕ КЪТЪ САНТЪ А ІРЗОТЪ, А ӨРАКЛА, А ЕЛАДА, А МІЛА, А ЕЛАНІКЪ, А КАМБАНІА, А ЕЛАНПОД, А МНА, А МАКНОНИ, А ӨТІСАЛА А СЕРМІЕ.* Unele litere sunt aruncate. Un ms al Acad. Rom. dă și lecturi deosebite, cum arată câteva însemnări pe exemplarul din BAR (cota. A 8075). p. 17—18: *Ascudonului și Asculunului* pentru *Alcudonului, Alculunului*. V. și ediția nouă de Tit Simedrea, București 1937.

5) *Chronique de Moldavie*. . . par Gr. Urechi, Paris 1878.

6) *Palia d'Orăstie (1581—1582)*, I, Paris 1925.

dift. $\acute{e}$, $\acute{ia}$, $\acute{a}$, $\acute{u}$ și „*de prisos*”, $\mathfrak{z}$ și $\mathfrak{k} = \acute{a}, \acute{a}, a, e, o$, și „*de prisos*”, $\mathfrak{i}$ și $\mathfrak{u} = i$ și $\mathfrak{i}$, $\mathfrak{u} = \mathfrak{i}$, rar i , $\mathfrak{u} = \mathfrak{i}$ și i , rar poate $\mathfrak{i}$, $\mathfrak{s} = dz$ și $\mathfrak{z} \dots$, $\mathfrak{z} = cs$, $\mathfrak{s}$, $\mathfrak{p} = ps$, $\mathfrak{p}$, $\mathfrak{r}$ și $\mathfrak{r} = i$, $\mathfrak{u}$, $\mathfrak{v}$, $\mathfrak{u}$, $\mathfrak{v}$, $\mathfrak{u}$) însă simplifică redarea astfel : „ $\mathfrak{k} = \acute{e}$ ceeace înseamnă dift. $\acute{e}$ (ea) și $\acute{e}$; $\mathfrak{p} = \mathfrak{c}$ și nu $\acute{ia}$, $\mathfrak{x} = \mathfrak{a}$. $\mathfrak{u} \mathfrak{u} = y$, $\mathfrak{x} \mathfrak{k}$ se lasă tot așa” fiindcă așa se face și în știința occidentală²⁾. Însă, găsind atât de multe confuzii de sunete în texte, are părerea intimă ca textele să fie date și în cirilică după original, nu numai în transcriere latină³⁾, ceeace înseamnă iarăși abdicarea dela rezolvirea dificultăților transliterației ori transcrierei.

Despre aceasta găsim câteva cuvinte și la O. Densușianu⁴⁾, care sistematizează : „ $\mathfrak{k} = ea$, $\mathfrak{x} = \acute{a}$, $\mathfrak{k} = \acute{u}$, $\mathfrak{x} = \acute{i}$, $\mathfrak{u} \mathfrak{u} = ia$, $\mathfrak{u} \mathfrak{u} = iu$, $\mathfrak{r}$ (înainte de e, i) = gh , $\mathfrak{k}$ (înainte de e, i) = k , $\mathfrak{u}$ (înainte de a, o, u) = $\mathfrak{g}$, $\mathfrak{u}$ (înainte de a, o, u) = $\mathfrak{c}$, $\mathfrak{s} = dz$, $\mathfrak{z} = z'$. În istoriografie C. Giurescu, deși ia ca bază limba curentă pe temeiul majorității formelor lexicale ale textului, uneori totuși reproduce și semnele⁵⁾.

Aceasta este situația în care se află problema de care ne ocupăm, fără îndoială cea mai dificilă din câte se pun editorilor. Filologii români în congresul dela București au căutat să se ocupe de ea. A propus-o I. Bianu citând ca exemplu al dificultății în primul rând „cei doi $\mathfrak{z}$ ($\mathfrak{z}$ și $\mathfrak{s}$), $\mathfrak{k}$ înainte de e, i , $\mathfrak{u}$ (ge, gi), $\mathfrak{u}$ (ce, ci) în deosebite poziții față de vocalele următoare, $\mathfrak{u}$ ($\mathfrak{s}$) și $\mathfrak{u}$ ($\mathfrak{t}$)⁶⁾”. Nu am posibilitatea să cercetez la ce rezultate s'a ajuns întrucât lucrările congresului următor, dela Cluj, nu-mi sunt cunoscute⁷⁾.

1) I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic*, p. 486—487.

2) Id., *ib.*, p. 491.

3) Id., *ib.*, p. 493.

4) *Psaltirea voroneșiană*, în „Anuarul seminarului de istoria limbii și literaturii române de pe lângă facultatea de litere din București”, I, *Studii de filologie română* București 1898, p. 23.

5) Cf. *Letopiseșul țării Moldovei, 1661—1705*, ed. Com. ist. a Rom. București 1915, p. 48—50.

6) *Transcrierea textelor cirilice*, în „I-ul congres al filologilor Români, 13, 14 și 15 April 1925”, București 1926, p. 37.

7) Nu știu dacă a apărut vreo publicație despre el într-un cât nu am găsit-o nici în comenț, nici la bibliotecă. Unele studii au fost imprimate în diferite periodice. Despre transcriere, comunicare datorită lui S. Pușcariu și Al. Procopovici, nu am aflat nimic. Prof. N. Cartoian, comunica însă elevilor Școlii superioare de arhivistică și paleografie din București, la 4 Februarie 1927, că s'a hotărât în *unanimitate transcrierea fonetică așa cum o vorbea copistul*, având însă dificultăți pentru $\mathfrak{k} : \acute{u}, \acute{i}, \acute{a}$, $\mathfrak{k} : ea$ și e , $\mathfrak{r} : gh$ și $\mathfrak{g} (-e, -i)$, nici o deosebire între $\mathfrak{u}$ și $\mathfrak{o}$. S'a cerut însă și facsimilul, iar în cazul când nu se poate, să ne dea și transcrierea în cirilică, ceeace înseamnă încă o grea problemă pentru documentele românești, dacă nu și pentru toate *textele*.

Aşa dar nici editorii de texte şi de documente n'au urmat o regulă definitiv fixată şi adoptată de toţi. Deci astăzi se pună încă problema transliteraţiei.

Primul punct de observat e să ne dăm seama de valoarea exactă a sunetului adecvat semnelor alfabetului cirilic din diferite epoci. Şi se constată că nu întotdeauna un semn a avut aceeaşi valoare fonetică ¹⁾. Sunt însă unele semne ale alfabetului, care, în general, au acelaşi fonetism fără contestaţie. Astfel sunt : $\alpha = a$, $\beta = b$, $\kappa = v$, $\Lambda = d$, $\epsilon = e$, ² $\mathfrak{K} = j$, $\mathfrak{Z} = z$, ³⁾ $\lambda = l$, $\mathfrak{M} = m$, $\mathfrak{H} = n$, $\circ = o$, $\Pi = p$, $\rho = r$, ⁴⁾ $\mathfrak{C} = s$, $\mathfrak{U} = t$, $\Phi = f$, $\Psi = h$, $\mathfrak{U} = \mathfrak{t}$, ⁵⁾ $\mathfrak{W} = \mathfrak{z}$, $\mathfrak{M} = \mathfrak{st}$, ⁶⁾ $\Psi = ps$, $\mathfrak{X} = x$, $\mathfrak{W} = \mathfrak{iu}$, ⁷⁾ $\mathfrak{A} = \mathfrak{ia}$, $\mathfrak{E} = \mathfrak{ie}$, ⁸⁾ Sunt altele însă cari îşi schimbă valoarea după poziţie şi cărora li s'au dat diferite valori fonetice, cum sunt $\Gamma = g$, (a , o , u , $\mathfrak{a}$, $\mathfrak{a}$, $\mathfrak{i}$, he , hi), $\mathfrak{S} = z$, $\mathfrak{d}$, dz , $\kappa = k$, (e , i), ch , c , (a , o , u , $\mathfrak{a}$, $\mathfrak{a}$, $\mathfrak{i}$, he , hi), $\mathfrak{U} = \mathfrak{c}$, (a , o , u), $\mathfrak{c}$, $\mathfrak{c}$, c , (e , i), $\mathfrak{x} = \mathfrak{a}$, u , $\mathfrak{z}$ ⁹⁾ ; $\mathfrak{k} = \mathfrak{a}$, $\mathfrak{u}$, $\mathfrak{i}$, $\mathfrak{k}$; $\mathfrak{W} = \mathfrak{a}$, $\mathfrak{e}$, $\mathfrak{i}$, $\mathfrak{i}$, $\mathfrak{i}$, y (ceteşte i), $\mathfrak{W}$; $\mathfrak{K} = \mathfrak{a}$, $\mathfrak{i}$, $\mathfrak{K}$; $\mathfrak{S} = ft$, th , $\mathfrak{S}$; $\mathfrak{V} = y$, v , u , $\mathfrak{v}$, ($v = i$). $\mathfrak{A} = \mathfrak{i}$, $\mathfrak{a}$, $\mathfrak{in}$, $\mathfrak{a}$, $\mathfrak{i}$, $\mathfrak{u}$, $\mathfrak{A}$; $\mathfrak{U} = g$, (e , i), $\mathfrak{g}$, $\mathfrak{g}$, (a , o , u , e , i). Altele au mai multe grafii şi li se dau uneori valori deosebite, sp. ex. : $\mathfrak{H} = i$, $\mathfrak{i}$, $\mathfrak{H} = l$, i ; $\mathfrak{I} = i$, $\mathfrak{i}$, sau pentru toate i , $\circ = o$ şi $\mathfrak{W} = o$, o , $\mathfrak{o}$, $\mathfrak{o}$; $\mathfrak{U} = u$, $\mathfrak{u}$; $\mathfrak{S} = u$, $\mathfrak{u}$, $\mathfrak{V} = v$, y , $\mathfrak{V} = y$.

Cea mai dificilă transcriere o prezintă însă diftongii cu valoare nesigură : $\mathfrak{k} = \mathfrak{e}$, $\mathfrak{e}$, $\mathfrak{e}$, $\mathfrak{e}$, ea ; $\mathfrak{A} = \mathfrak{ia}$, $\mathfrak{ea}$, lea , $\mathfrak{A}$; $\mathfrak{W} = i\mathfrak{a}$, $\mathfrak{K} = i\mathfrak{K}$; $\mathfrak{S}$; $\mathfrak{U}$; $\mathfrak{K}$, $\mathfrak{U}$, $\mathfrak{A}$, $\mathfrak{U}$, $\mathfrak{E}$ menţionaţi. Deasemenea ni se prezintă grupele $\mathfrak{rr}$ (ng) = gg , ggh (e , i), $\mathfrak{p}\mathfrak{K}$ $\mathfrak{A}\mathfrak{K} = r\mathfrak{K}$ şi $\mathfrak{l}\mathfrak{K}$ etc.

În faţa acestor sunete (ori numai semne) variate va trebui ca la fiecare document editat să se menţioneze ce valoare s'a dat ; iar când se editează o colecţie, odată, la început, va trebui iarăşi să se spună ce transcriere s'a acceptat.

Este însă o greşală a îngreuija transcrierile fiindcă vrem să dăm o valoare precisă şi unică tuturor semnelor, în toate ocaziile, în toate

1) V. exemple la I. Bărbulescu, *Fonetica*, passim şi Creţu, *Mardarie Cozianul*, *Lexicon*, p. 68—71.

2) Nu şi $\mathfrak{e}$ (e lat) căruia Byck îi dă valoarea $\mathfrak{e}$.

3) Numai Odobescu îi dă două valori, confundându-l cu $\mathfrak{g}$.

4) Byck dă $\mathfrak{r}$ pentru $\mathfrak{r}$ din codicele voroneţian.

5) Bariţiu şi Odobescu transcriu şi $\mathfrak{z}$.

6) Bariţiu, Odobescu şi Sbiera transcriu şi sc (e , i).

7) Odobescu io , iar Bianu iu şi io .

8) Valorile date de Bărbulescu sunt variate şi multe (parte inacceptabile).

9) Sbiera dă valoarea $\mathfrak{a}$ pentru $\mathfrak{z}$ (accentuat grav).

pozițiile, și, teritorial, în toate părțile de proveniență ale izvoarelor. Această preocupare n'a existat nici la scrib. În toate se poate aduce obiecțiunea că un copist, dintr-o vreme mai nouă, nu copiază exact un manuscris mai vechi și corectează sunetele (semnele) vechi cu cele noi, contemporane. Aceasta se poate face în ceea ce privește o simțitoare transformare, cum ar fi rotacismul, nu însă cu un neînscmnat fonetism al aceluiași semn. Sunt în toate părțile ori influențele grafiei slavone, ori tendințele personale ale scribului de a înflori grafia română cu tot balastul tuturor semnelor cirilice, ori din prea puțină cultură și deci din lipsa de înțelegere și precizare a sunetelor prin semne totdeauna exact aceleași ¹⁾.

Cred că nu s'a pronunțat niciodată *Trăgoviște, plăcū, slăpū, lă, tlăcū, vrătos*, pentru *Tărgoviște, pālciū, stālpiū, il, tālciū, vārtos*, transcrise cirilic: *тРЪГОВИЩЕ, ПЛЪКЪ, СТАЛПЪ, ЛЪ, ТЛЪКЪ, ВРЪТОС* ²⁾. Deasemenea nu se poate crede că la 1742 se vorbea în Moldova: *iagumenul* (АГЪ-МЕНЪА) brăia (БРЪА) și nu *iegumenul, brăie* ³⁾, etc. Putem spune chiar că există atât de multe incoherențe grafice, încât nu putem să le luăm de reguli, ori pe baza lor să fixăm fonetica limbei ⁴⁾.

Se întâmpină formele: *чаръ* și *чарх* = *ciară* ⁵⁾, în același text al aceluiași copist. Înmulțim exemplele de același fel: *Ps. Sch. : исповѣдѣскъсе цѣе исповѣдѣскъсе цѣе* (Cartojan, *Album*, I. 4,5.), pământvl, pământvl (Byck, 18, 2,4). *Ps. Voron. : рѣтхнѣю ка ѡа пѣрдѣтѣ* (Cartojan. IV. 17). Și altele: *Cod Voron. : cē e cătră, cē e cătră* (Byck, 10,10), cēА cē, cēА cē, cēА cē, cēА cē, cē, cē, cēi cē (Id., 12,3,5, 10, 11—12, 15), *Scris. dela Bistrița, 30 Iunie 1592 : dōmniilor, domniilor* (Id. 18, 2,4). 2 Mai 1593 : *vēste, vāste* (id., 29, 8, 11, 13). *Rojdanic : нон, нс : монри, мсри* : cazul e și mai clar scriind de două ori prima silabă „și nu va мон мсри” (Cartojan, V), *Cronog. : МанаснА, МанаснА* (Id. VII, 4, 6), *вос, вор, восА, ввр ввсА* (Id., VII, 20, 23). *Нон* greșit pus în text e repetat pe margine *нс* (*Ps. Hurm., Cartojan, III, 7*). *А'кчи* (= ? *de aci, de aci, deci*) în text : „А'кчи luară elu mortu” (*Cod. voron., Cartojan, II, 8*). Nu e aceeași valoare în corectura făcută

1) Exemplele nu trebuie căutate numai la cei de demult, ci și azi când, cu toate regulile stabilite de bine de rău, fiecare *învățat* scrie cum îl taie capul, din principii mai rar, mai des din ambiții.

2) Mai ales când în scrisoarea lui Neacșu este clar : *рѣрнѣ*.

3) Bogdan, în *Bul. com. Ist. a Rom. I, 221*. Cf. și Russo, *Critica textelor*, p. 28—29, și n. 1.

4) Cf. și Candrea, *Psaltirea scheiană* I. p. CXIX nota.

5) Bogdan, l. c.

(s peste **z** final, ori invers) în *gustu* din „frânse pânăre și gustă” (Id., II, 13) ¹⁾.

Exemplele s’au luat din toate felurile de scrieri cu preocupări literare; cred că sunt concludente în a arăta inconsecvența fonetismului semnelor ²⁾. Și iarăși nu se poate spune că așa era limba atunci când în *Palia dela Orăștie*, în mai puțin de două pagini, un cuvânt atât de comun ca *Dumnezeu*, e redat în cinci feluri : **ДѢМНЕСѢ**, **ДѢМНЕСѢ**, **ДѢМНЕСѢ**, **ДѢМНЕСѢ**, **ДѢМНЕСѢ** în care alternează **w** cu **s** și **oy** și **s** cu **z** ³⁾. Și acest text e tipărit la 1582, după o traducere proaspătă, făcută după Heltai (Cluj, 1551) de Mihail Tordași, Ștefan Herce, Efren Zacan, Moise Peștișel și protopopul Huniedoarei Archirie, toți oameni cu multă carte; graiul este bănățean ⁴⁾.

Dificultățile se pot înmulți. Ce valoare putem da transcrierilor : **КЪМНѢ**, **КЪМНѢ**, **МЪА ЗНѢ**, **ЛЪНѢ** unde **к**=ă, â, i, ă : câmpă, câmpu, mi-a zis, lână. Ori cum completăm prescurtările, de o literă sau de o silabă, prin aruncare, foarte mult întrebuițate în tipărituri : **Ѣ**=câi, **КМНѢ**=vinile sau — li (dela vână ori dela vină), **Ѣ**=om ori omî, **ДАСКѢ**=dascâl, dascăli (se va observa poziția), etc., fiindcă alături de acestea găsim și transcrieri complete, articulate și nearticulate, în aceleași poziții : **WMS WAK**, **WM**=omu, omî, om ; **ВЕРИ** (-рѣ, -р) **МЕРЦЕ**=veri (-rî, -r) merge ; **НѢ**, **КѢ**=neci (-ce), căci, (-ce), **ПАСЕРѢ ПАСКРѢ**, **ПѢРѢ**=pasere, -ăre, și apoi cum completăm : pasăre ori pasere ⁵⁾.

Sunt alte completări mai ușoare : **ПОРѢН**=porunca, **ТОРГОРѢ**=Târgoviște, **ШКТѢ**=șătrar, **ПОСТѢ**=postelnic ori postul. Unele fără nici o dificultate : **ХѢ**=Hristos, **ІѢ**=Iisus, **ДѢСАВѢ**=Duhului, **ГДѢ**=gospod(in), (Domn), marcate toate prin tildă (liniuța de prescurtare). Abreviațiuni de acestea există în toate paleografiile ; mai puține în slavă și cele mai numeroase în latină. Nu lipsesc însă nici din greacă ; nici din limbile germanice ori romanice. Însă în toate părțile fiecare prescurtare de ms. sau tipar, are o valoare precisă care se poate pune într’un dicționar de abreviațiuni. (Nu însă exacte când și aci e vorba

1) V. și observațiile asupra limbii vechilor texte ale lui S. Pușcariu, *Istoria literaturii române*, p. 66—73.

2) Cf. și Candrea, *Psaltirea scheiană*, I, p. CXVIII—CXXVII, asupra diferitelor valori ale semnelor ; iar acum mai nou Ilie Bărbulescu, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, București 1929.

3) M. Roques, *Palia*, p. 14—15.

4) Pușcariu, *o. c.*, p. 74.

5) În alte limbi, la prescurtări, luăm forma obicinuită a ms. ; la noi nu se poate vorbi de aceasta având în vedere tocmai inconsecvențele aceluiași ms.

de nume proprii străine limbei). În paleografia română nu-i același caz. Iată, nou de tot, titlul unui polustav din Blaj, cu prescurtări cu totul personale : ПОЛЪСТАВЪ ДЪНЪ РОУДАВА. БЕСѢРН. РЪСЪ. КЪ БЛА. ПРѢК ЛЪМ. УІ ПРѢК W C. ДЪМНАШ Д. ІОАНН КЪМБЕ КАЗАН. ФЪГЪ. Ъ КЛАЖ ЛНЪ ДЪМ АЩЪЧР ¹⁾).

Așadar trebuie să ne gândim la o transcriere care să *corespundă cât mai mult limbii vorbite a scriitorului*. Însă în cazul acesta avem dificultatea transcrierii variatelor sunete ale aceluiași semne. Totuși cred că pot fi transcrise, majoritatea lor în mod uniform atrăgând atenția să fie cetite așa cum cere limba documentului. Că variante ale aceluiași sunet — de unde și semne deosebite — au existat în alfabetul cirilic, ne-o arată și faptul că e atât de bogat în semne și că Slavii cari au adoptat de timpuriu alfabetul latin, au creat (spre a le arăta) diferite caractere specifice ²⁾, semnele diacritice, cari comparativ ni se prezintă astfel ³⁾: (*Vezi tabloul în pag. urm.*)

Dacă la aceste alfabete mai adăogăm și influența alfabetului maghiar asupra scrierei românești (mai ales în scrierea cu litere latine) mai avem și aci ocazia să constatăm semne cu sunete variabile, ca a (cet. o, â), á (a lung), s=ș, sz=ss, zs=j, c=ț, cs=č, ci (csak, cet. cioc), i, o, ö, u, ü sunete închise, í, ó, ő, ú, ű, lungi. Apoi grupurile -ng, -nk, se cetesc după poziție; ca și -h, care poate fi mut sau nu : *méh* „albină” *méhnek* „albina” dar *méhék* „albine” (cet. : mē, mēnek, mēhek); „gy” arată un d palatalizat, „ty”, t îndulcit „ly”, „ng”, etc. ⁴⁾.

Vedem dar că sunt multe sunete pe care cirilica românească nu le are. Sunt altele cari, deși au lipsit din paleoslavă, sunt totuși în lim-

1) Transliterația excesivă trebuie făcută astfel : „Polustavŭ după rându(la) beséri(cii) răsă(ritene), cu bla(goslovenia) pré lum(inatului), și pré o s(fințitului) D(o)mnului D(omn) Ioann Bobb Vlădi(că) Făgă(rașului), în Blaj, anul D(o)m(nului) 1793”.

2) Chiar la slavi adeseori acestea produc dificultăți scribului, cum ar fi în polonă „z” greu de deosebit de „rz”, amândouă sunând ca „j” românesc, dar unde „rz” etimologic a avut un alt sens, ca în Rzym (cet. jâm) = Roma, vechi românesc, Râm.

3) V. gramaticile : A. Leskien, *Handbuch der altbulgarischen (althirchenslavischen) Sprache* Heidelberg 1922; F. Berner, *Russische Grammatik* în „Sammlung Götschen”, Berlin-Leipzig, 1920. G. Weigand, *Bulgarische Grammatik*, Leipzig 1907; A. Meillet-A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris 1924; A. Meillet-M-me de Willman-Grabowska, *Grammaire de la langue polonaise*, ib., 1921; A. Mazou, *Grammaire de la langue tcheque*, ibid., Cf. A. Leskien, *Grammatik der Serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg 1914, W. Vondrak, *Vergleichende slavische Grammatik*, 2 vol. Göttingen 1906—1908; *Sur la transcription de mots slaves*, suplimentul revistei „Le Monde slave”.

4) I. Szinnyi, *Ungarische Sprachlehre*, în „Sam. Götschen”, Berlin-Leipzig 1912.

Slov. v.	Cir. rom.	Rus	Bulg.	Serbo cr.	Cehosl.	Pol.	Trans. internațională	Rom.
а	а	А	А	А а	а (scurt) á (lung)	a	a	a
б	б	Б	Б	Б б	ă ă	b	între <i>e</i> și <i>a</i> mai aproape de <i>a</i> (= <i>ɤ</i>)	b
в	в	В	В	В в	в, w	w	v	v
г	г	Г	Г	Г г	g	g	g	g, gh (-e-i)
д	д	Д	Д	Д д	d	d	d	d
					d'		d (înmuiaț)	
е	е	Е	Е	Е е	ѣ ѣ	dž	gî, dî (înmuiaț)	
		Е			e (scurt)	e, é	e, în pol. azi <i>ie</i>	e
					ě		yè (<i>e</i> îndulcit)	ze (ieri)
					é (lung)		é	e
ж	ж	Ж	Ж	Ж ж	j, ž	ž, rz	ž	e
з	з	З	З	З з	z	z	z	j
						ž	z (înmuiaț)	dz
и	и	И	И	И и	í (lung)		i	z
	и	И	И			j	j (î scurt ca în cuv. buhaî)	i
й	й	Й		Й j	i	i	i	î
					y, ý	i	i	i
к	к	К	К	К к	k	k	k	i
л	л	Л	Л	Л л	l	l	l	c, ch (-e, -i)
		Л		Л lj	l'		l' (înmuiaț)	l
						ł	l dur, 'gutural, aproape vocală;	
м	м	М	М	М м	m	m	m	m
н	н	Н	Н	Н н	n	n	n	n
				Н њ	ñ	ñ	*nî (înmuiaț, ca în «champagne» sau «compagnia»)	
о	о	О	О	О о	o, ó	o	o	o
ѳ	ѳ					ó	o	o
					ô		u	u
							űo (scurt, pronunțat odată, accent pe o).	
п	п	П	П	П п	p	p	p	p
					q			cv
р	р	Р	Р	Р р	r	r	r	r
					ř		-rj-, -š	
						rz	-j-, -š	

Slov. v.	Cir. rom.	Rus	Bulg.	Serbo. cr.	Cehosl.	Pol.	Trans. internațională	Rom.
G	G	C	C	C s	s	s	s	s
T, m	T, r	T	T	T t	t	t	t	t
					t'		t (înmuiat)	
				ѣ é		é	é (è înmuiat)	é
Oy	Oyŝ	Y	Y	Y u	u, ú	u	u. In cobă ũ (tot lung ca «û») corespunde unui vechi «ô» (ô lung)	u
Y, v	Y, v	V					u	u, i
Ф	Ф	Ф	Ф	Ф f	f	f	f	f
X	X	X	X	X h	h, ch	ch	ch (Kh blg); «h» e rar în polonă	h (ch)
Ц	Ц	Ц	Ц	Ц c	c	c	c (ț rom.)	ț
Ч	Ч	Ч	Ч	Ч ċ	ċ	cz, ċ	ċ	ċ
						ci,	ci, rom.	
Ш	Ш	Ш	Ш	Ш	š, ś	sz, ś	š	ș
Щ	Щ	Щ	Щ	Щ			št, šċ rus.	șt
ъ, у	ъ	ы	ы			y	y	} â, î, i
Ъ	Ъ	Ъ	Ъ				netranscris; â blg unde nu-i numai simplu semn ortografic	â
Ь	Ь	Ь	Ь				' apostrof	ă, -'-, -ŭ
Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ				ê	â, -'-, -ŭ(i)
Ѧ	Ѧ					ę	en̄ (nazalizat); în pol. ca on și in franc.	é
								ăa, e
И	И		И					î, îh, îh, îm
Е	Е		И				ja	ia
Ю	Ю	Ю	Ю				ju	ie
Ѧ	Ѧ		Ѧ			ą	ă blg. (oe), în pol. o nazalizat înain- tea unei siflante	u
Ѣ	Ѣ							ă
Ѣ	Ѣ							ie, ia
Ѣ	Ѣ							ia
Ѣ	Ѣ							ie
Ѣ	Ѣ							ia
Ѣ	Ѣ							th
Ѣ	Ѣ					f	f	ğ
Ѣ	Ѣ			u, dž(ğ)	x	dž	ğ	x̣ (cs)
Ѣ	Ѣ					ks	ks, cs	ps

bile neoslave. Deci în formele variate ale grafiei române nu trebuie să vedem transcrierea unui fel de a vorbi românește atunci, ci o influență personală asupra scriitorului a uneia sau alteia din grafiile vecine. Și după variantele sporadice și neconsecvente nu putem îngreua transcrierea.

Așa dar având în vedere toate aceste transcrieri, și ținând seamă în primul rând de limba scriitorului ori a copistului ¹⁾, credem că se poate utiliza următoarea transliterație în ceea ce privește documentele, deosebită de transliterația internațională în caracterele latine date mai sus, deoarece noi avem câteva semne diacritice deosebite care corespund unora dintr'acestea.

Deci : **А, Б, В, Д, Е, Ж, З, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, Ф, Х, Ц, Ш, Ч, Ъ, Ы, Э** corespund exact cu : a, b, v, d, e, j, z, l, m, n, o, p, r, s, t, f, h (respectiv Ch), ț, ș, șt, ps, x (cs). Apoi transcriem : **Г**=g, gh(-e, -i), **К**=c, ch(-e, -i), **З**=dz, **Ч**=č, oricare ar fi poziția : **Ч**nară, **Ч**ară, **Ч**naslov, **Ч**aslov, **Ч**hot, **Ч**ot, **Ч**smъ, **Ч**ne, **Ч**hne, **Д**чел=*ciară, țară, čiaslov, časlov, čiot, čot, čumă, čne, čine, ačel*, [și -č dacă, din exces credem că e necesar de marcat -ci (final) : **К**зч=*căci*, *căci azi*]. **Θ**=th, în majoritatea cazurilor fiind în cuvinte de origine greacă : Timo**Θ**ei (Byck 6, 8, 23) și Timoftei (după Sbiera, *ib*, 7, 24), ca **Θ**(isma) (*ib*, 24, 23), sunt singurele cazuri date. **О** și **У**=o, **Т** și **М**=t, **С**, **О**ѣ, **У**, **У**=u) **Ѧ**=ă, uneori forțează puțin nota ca în „bътрѦнѦ”=bătrânu; -' (apostrof) când nu i se poate da nici o valoare fonetică : „ѦralѦte de sinre” (Byck, 18, 23) : înral'țe de sinre, „înălțe pe sine”; și -ŭ³⁾, Byck, 4, deși și societatea a cărei transliterație o urmează, ne asigură că acest semn „nu are nici o valoare fonetică, sau <marcat> când valoarea fonetică a acestei slove nu e sigură”. Noi găsim însă în textele sale, cu valori bine determinate, ex. : Sopatr**Ѧ** (6, 7) cu valoarea de *ă* : Sopatră, „Sosipatra”, sfatul**Ѧ**

1) Că limba nu era deosebită după cum o arată grafia variabilă, ne-o arată mai ales mss. miscellanee și documentele aceleiași cancelarii (mai ales dela același diac) scrise în aceeași vreme. Cazul — evident, având în vedere în primul rând grafia — e observat de N. Drăganu, *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan Voievodul Moldovei*, în „Anuarul” III, Cluj 1924—1925, când precizează, p. 194 : „E foarte greu de studiat limba acestui manuscris în întregime din mai multe pricini. Mai întâi el nu e scris de un singur om. Particularitățile deosebitelor texte deci sunt variate după autorii care le-au scris. . . Totuși sunt în scrisul lui Antonie din Moldovița o seamă de particularități vechi și dialectale, pe care nu le putem trace cu vederea”. Cf. și D. Russo, *Critica textelor*, p. 26 și n. 1.

2) Cred că e o greșeală a da valori deosebite **с**=u, **у** **у** **ѡ**=ŭ când nici odată nu poate fi consecvent dovedită și când nici nu poate fi bănuită că a putut exista o atare diferențiere.

3) Că **Ѧ** era *ă* (scurt) ne-o arată greșelile de copiiști când îndreptau pe **с** cu **Ѧ**

и, ѡ, ѡѡ, ю, юѡ, ѡѡ, transcriși *ia, ia (ie), iu, ie, iă*, e bine să se dea în cursiv spre a atrage atenția că e vorba de un grup caracteristic. **rr**=ng, *ngh* (-e,-i), în două cazuri prea cunoscute, care sunt scrise astfel: **Urrrovlahia** și **Eva^{rr}relia**, deci pot fi fără greșală transcrise *Ungrovlahia* și *Evangelhia*, când știut este că și în grecește, deși se scriu cu -γγ- se cetesc tot ng. În cazurile când nu au această valoare — e vorba de nume streine — se transcriu gg urmându-se originalul care caută să reproducă limba respectivă, s. e. *Troggilia* și *Troghilia*. **ρx, λx** cred că nu corespund unei pronunții ci unui viciu de grafie slavă, după cum ne arată : scr**x**bă, sfr**x**șescu, jr**x**tva, vr**x**tute, unde **x**=ă și trebuie cetit înainte de -r. **λx, λb**, e de obicei final, deci cu valoare de -ă, *it*, ori fără valoare, cum arată exemplele luate din Al. Rosetti, *Lettres roumaines* : mol**λ**ți (18, 54, 14), mol**λ**țâmâscu (19, 55, 5), căm**x**pul**x**-lun**x**gu (49, 11), mul**λ**tă (55, 2), Tăl**x**mač (59, 2), țanutul**x**, svatul**x**, răn**x**dul**x**, cu čel**x** sol**x**, birăul**x**, cuțatul**x**, căl**x**dare, mul**x**t**x** (59, 2—21). σ din codicele voronețian în special, transcris **̣** și *reprodus* (poate fi o influență a grecescului -ρ̣- însă), în românește nu poate avea nici o valoare deosebită de „ρ” respecti „ρ”. Ea ne poate face cel mult să bănuim că înainte de a avea copiile cu această literă va fi fost un semn unic „ρ”(r) în grafia românească mai veche.

În nici un caz greșelile de copist nu trebuie să le ținem în seamă, cum, s. e., avem în *Ps. Hurm.* : *frut* și *vrut* (Cartoian, III, 111), ci le corectăm, amintind acesta în notă.

*

Ca o ultimă informație asupra valorilor fonetice ale alfabetului cirilic, dăm trei versuri latine transcrise cirilic, din *Codicele Matei Vcileanu* (1737—1768), unde se poate vedea, respectiv acestui timp, corespundența sunetelor. Se simte influența lecturii germane.

Исдѣици фѣриши кѣм сигнѣм terra мандѣбѣи.

Iudicii fuerit cum signum terra mandebit.

Ецѣло веніѣи принцѣс пер секула фѣтѣрѣсѣ

E celo veniet princeps per secula futurus.

Сциѣицѣи стѣ карнѣм презѣнсѣ естѣ юдѣицѣтѣ орбѣм.

Scilicet ut carnem presens est iudicet orbem ¹⁾.

*

1) Cf. S. Pușcariu, *Istoria literaturii române*, p. 193.

Având în vedere acestea putem spune că transcrierea de față se apropie mai mult de limba vorbită a scribului, că are mai puține dificultăți de lectură decât aceea în care se păstrează semne cirilice, și că redă mai exact cuvântul. Cred că nu trebuie să avem în vedere numai transcrierea literelor, *transliterația*, ci și a cuvintelor, deci și a fonetismului lor deoarece textele se adresează unei limbi vorbite de care se apropie și nu unor străini cari nu-i cunosc fonetismul. În consecință să avem în vedere limba vorbită. Când însă se vor ivi cazuri în cari cuvintele transcrise după această expunere nu vor avea sens, sau vor corespunde altora deosebite de sensul frazei, sau poate se forțează prea mult sunetul unui semn cirilic, atunci, întrucât e cazul mai degrabă al unei greșite înțelegeri a lui de către scrib, decât al unei exacte transcrieri fonetice, se va da în text cuvântul așa cum presupunem că-l *va fi pronunțat* copistul, — după majoritatea cazurilor întâmpinate — și în notă, obligatoriu, exact cuvântul textului în cirilică ¹⁾. În felul acesta vom avea și texte ușor de citit și toate dificultățile paleografice, în ceea ce privește fonetica, parțial rezolvate.

Nu trebuie să tac însă, după cum am remarcat ori de câte ori s'a ivit cazul, că nu întotdeauna putem da precis sunetul, ci numai convențional, ca pentru **ѣ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ**, etc., întrucât, d. p., *ă* merge bine moldovenește în *bătrân*, *România*, *asămînea*, *răpeziră*, *dărămat*, etc. Nu tot așa însă s'ar potrivi cu graiul celorlalte ținuturi.

Însă nu trebuie să credem că dela o vreme înainte mai suntem obligați a avea aceeași grijă a transcrierii pentru orice document. Cred că toate actele până la 1600, când limba română devine și diplomatică, merită

1) Cf. și D. Russo, *Critica textelor*, p. 25 : „Unii scriitori sau copişti sânt mai exacti în redarea sunetelor, alţii sânt cu totul neexacti şi inconsecvenţi, iar alţii fiind prea ocupaţi de a-şi sistematiza ortografia siluesc litera de hatârul tendinţei lor. Scriitorii trebuiesc studiaţi din acest punct de vedere, şi aceia cari se vor găsi ca mai exacti ne vor servi întrucâtva ca bază pentru rostirea din timpul lor, şi ne vor călăuzi pentru editarea monumentelor scrise în acelaş timp şi dialect... când edităm texte vechi, ori unde sântem siguri de pronunţarea scriitorului, trebuie s'o reproducem întocmai, fără să luăm în consideraţie caracterele pe cari el le-a întrebuinţat în mod greşit ca să o redea. Şovăelile şi grafiile copistului cari ar prezenta vre'un interes pentru filolog, trebuiesc trecute în aparat, n'au ce căuta în text” ; şi p. 62 : „Editorul în mod tacit trebuie să îndrepteze şi greşelile de ortografie, fie ale copistului, fie chiar ale autorului, fără să încerce aparatul cu un balast de nimicuri ortografice ; o menţiune în introducere la descrierea ms. e de ajuns. Căci nu trebuie să pierdem din vedere că în noianul nimicurilor, cari se resfaţă pretenţios în multe aparate, se pierd variantele într'adevăr importante”. Cu o condiţie : editorul care face selecţiunea, să se priceapă, să fie bine pregătit, spre a nu se ajunge la ceea ce se spune, *ibid.*, p. 76—80.

toată atenția. Ar trebui chiar date în facsimile și transcrise fonetic curent nu prin transliterație, spre a fi ușor lizibile. De aci înainte, deoarece admitem că în cancelariile domnești erau scribi cu oarecare pregătire specială în ceea ce privește limba română, actele înseși începând a fi redactate astfel, deci că a putut să existe și oarecare grijă în a reda consecvent un sunet cu același semn — la același scrib sau cel puțin în același document — putem atunci ușor întrebuița această transliterație. Însă în această vreme se ivesc și două opere capitale : *Cazania* lui Varlaam (1643) și *Biblia* lui Cantacuzino (1688), care sunt monumente de marcă importanță în ceea ce privește cristalizarea limbii. A modela și limba acestora după voința noastră de dragul transliterației de a da un sunet *bănuil* unui semn grafic, înseamnă a falsifica însăși limba vorbită. Deci dela această ultimă dată trebuie să simplificăm transcrierea. Unele semne înseamnă alte sunete și am greși transcriind-le tot ca mai nainte. De data aceasta trebuie să ne călăuzească numai sunetul de azi din acea regiune¹⁾. Numai în arare cazuri se mai pot vedea vechile valori fonetice în documentele dela 1700 înainte. De cele mai multe ori însă, ele sunt greșeli de scriitor.

Deci concludem : limba românească a fost scrisă înainte de epoca din care ne-au rămas documente, având în vedere necesitățile locale, raritatea cunoscătorilor de slavă, și numărul important al micilor dregători rustici în instituțiile cari apar bine organizate chiar dela început. Grămăticii de limbă românească, influențați de diferite curente nu au transcris în mod uniform cu aceleași caractere aceleași sunete, ci cum și-au dat ei seama că e mai bine ; și deci, e o greșală să se creadă că fiecare semn avea corespondent un sunet precis. Că în limba română nu tuturor semnelor, abia distincte fonetic chiar în slavă, le corespundeau sunete românești, ci au fost îndrebuințate diferite semne pentru același sunet, copistul sau scribul crezându-se obligat a le da întrebuițare, indiferent cum.

Neținându-se seamă de această caracteristică a cirilicelor românești, se poate interpreta greșit, din punct de vedere fonetic, limba veche românească.

În consecință :

Primele texte au fost editate în caractere latinești după diferite transliterații cu totul personale și greu de reprodus prin imprimărie,

1) Repet : e necesar atlasul lingvistic al tuturor ținuturilor românești, căci numai cu ajutorul lui se poate marca exacta valoare fonetică a documentelor recente și fixa stadiul limbii vorbite pentru sunetele cari nu mai există în mod curent în vorbire. Acum lucrarea e începută de I. Pușcariu și S. Pop.

adevărate „sporturi tipografice”. Ele nu se pot întrebuița în edițiile de documente care sunt des cetite și utilizate.

Însă orice transliterație are inconveniente ; cea internațională propusă pentru limbile slave în limbile neslave, e bună într-un atît că redă semnul și în parte fonetismul. Ea devine însă grea chiar pentru cei cari vorbesc limba transcrisă.

Sistemul transliterației românești care păstrează semne cirilice
dificile, e greoiu și, cred inutil.

Se poate însă admite o normă. Se păstrează transliterația, dar se ține seama cât mai mult posibil de limba actuală a regiunii de proveniență a actului, ori a cancelariei. Cazurile excepționale și interesante, se dau în note.

In urma celor arătate credem că putem propune această translație :

A = a	K = c, ch (-e,-i)	Ɔ = f	Ɓ = é
Ɓ = b	Λ = l	χ = h (ch)	Ɓ = c, <i>ia</i>
Ɓ = v	Ɓ = m	Ɓ = ʃ	Ɓ = i, n, <i>in, im</i>
Ɓ = g, gh (-e,-i)	Ɓ = n	Ɓ = č (-ć)	Ɓ = <i>ia</i>
Ɓ = d	Ɓ, Ɓ = o	Ɓ = ʃ	Ɓ = <i>ie,</i>
Ɓ = e	Ɓ = p	Ɓ = ʃt	Ɓ = <i>iu</i>
Ɓ = j	Ɓ = r	Ɓ = â, î, i	Ɓ = <i>ă</i>
Ɓ = dz	Ɓ = s	Ɓ = <i>ă, -', -ũ</i>	Ɓ = <i>ie, ia</i>
Ɓ = z	Ɓ, Ɓ = t	Ɓ = â -', -ũ(i),	Ɓ = <i>ia</i>
Ɓ = -i	Ɓ, Ɓ, Ɓ, Ɓ = u	Ɓ = th	Ɓ = x (cs)
Ɓ, Ɓ, Ɓ = i	Ɓ = u = i	Ɓ = ġ (-e,-i),	Ɓ = ps
ƁƁ = ng, ngh (-e,-i),	ƁƁ = âr, âr,-ră,-rű,	ƁƁ = -lă, -lű -l'.	

Se fortează și acum limba, însă mult mai puțin, ca pentru valorile :

af, ae, ô, ôro, o, obo, ô, ôy.

Procedând astfel transcrierea documentelor se simplifică, e ușor de imprimat ; are avantajul de a fi și cât mai posibil exactă, dar mai ales de a reprezenta fonetismul limbii real vorbite.

Rămâne să se vadă, după o mai largă utilizare, care este valoarea lui practică ¹⁾).

Aurelian Sacerdoțeanu

1) Lecție de deschidere a cursului de diplomatică la Școala de Arhivistică, ținută la 29 Noembrie 1933.

UN URIC NECUNOSCUȚ DELA ȘTEFAN CEL MARE PRIVITOR LA SATELE POLIȚENI ȘI TOMEȘTI DIN TUTOVA

Dăm cea dintâi atestare despre existența satelor Polițeni și Tomești, depe valea Tutovei, încă din veacul al XV-lea. Și dacă acest lucru e important, tot pe atât de important e faptul, că din cele câteva urice ce-ar mai fi din acea vreme, rămase încă necunoscute, iese la iveală acum acesta, dat de Ștefan cel Mare, în Vaslui la 17 Ianuarie 1495.

O împrejurare fericită a făcut să ne parvină o copie fotografică, precum și o altă copie fotografică, după un alt uric, în legătură cu acesta, dela Petru Șchiopul, din 28 Februarie 1586 privitor la Polițeni, prin care se întărește de astă dată stăpânirea strănepoților lui Micul, din uricul cel vechiu.

DI. inginer Const. Gh. Tomescu a avut bunăvoința de a ne pune la dispoziție copiile fotografice depe aceste documente, aflate de D-sa cu ocazia diferitelor hotărnicii de moșii, ce le-a făcut în părțile de jos ale Moldovei.

Satul Polițenii depe valea Tutovei a cărei apă curge pe aproape, la Răsărit de sat, care e așezat pe malul drept, la o distanță de c. 20 km. de Bârlad, este străbătut de șoseaua județeană, ce îl leagă spre N. cu târgul Puești și mai departe pe aceeași vale până la Bacău, iar la S. cu Bârladul peste dealurile dela Pogana sau pe cursul apei în jos, până la vărsarea în Bârlad lângă gara Tutova; satul Tomești, mai la S.-E. de Polițeni, la distanța de acesta de vreo 3 km., e pe deal, sus, pe malul stâng al Tutovei ¹⁾.

Numele de Polițeni ar face pe cineva să creadă că se trage dela un Poliță, care ar fi cel dintâi bătrân stăpânitor aici. Niciun document însă nu-l arată, ci în doc. din 1495 se vorbește de vechiul stă-

1) Harta Statului Major, planșa Bârlad 1/100.000.

pânitor, de un Vlaşin, din a treia sau a patra generaţie, deci contemporan cu Descălecarca, nu însă de un Poliţă. Găsim pe un Poliţanul, târziu amintit într'un doc. din 24 Martie 1624, fiind numit astfel — şi ca formă a cuvântului — îl arată originar din Poliţeni ¹⁾. Numele de Poliţeni îi poate veni şi dela *poliţă*, care înseamnă o scândură aşezată orizontal lângă un perete, pe care se pun diferite obiecte casnice, sau *poliţa*, *policioara*, partea de jos a jugului cât şi poliţa scrânciobului. Cuvântul e de origine v. sl. şi dacă aşezarea străveche a satului, începând din vale, era în formă de trepte, de poliţe, pe coasta de Apus a dealului, care se ridică imediat, deci acest aspect general i-ar fi atras numele de Poliţeni, dela aşezarea sa ca nişte poliţe, în trepte, pe coasta dealului.

Fie, că faţă de ex. cu seliştea Tomina, Tomeştii de acum, care sunt sus pe deal cota 196 şi alte sate ²⁾, care deasemenia sunt aşezate pe dealuri, Poliţenii de pe matca Tutovei ar avea ca prototip v.sl. *polie*, câmpie, denumirea trecând asupra aşezării satului de jos, din şes şi mai apoi asupra satului însuşi de pe câmpia cea mică, deci din *polie* + suf. diminutiv, *iţă* > *poliţă*, satul din *poliţă*, din câmpia cea mică din valea Tutovei, adică Poliţeni ³⁾.

În toponimia românească nu întâlnim o altă denumire de Poliţeni ⁴⁾.

Tomina, dela un Toma, seliştea lui Toma şi Tomineşti, care apar sub forma aceasta în prima jumăt. a veacului al XVII-lea ⁵⁾, ne face să credem că forma Tomeştii întâlnită în suretul după doc. din 7 Iulie 1589, este o formă modernizată de traducătorul din sec. XIX ⁶⁾.

* * *

Documentul din 17 Ian. 1495 cuprinde două părţi, care se referă la aceleaşi persoane : Nica şi fratele său Sava, feciorii lui Jurja ; Gavril, Ion, Iţemia şi sora lor Băla, feciorii lui Ioanăş ; şi Micul cu sora sa

1) I. Antonovici, *Doc. Bârlădene*, vol. III, p. 48—51.

2) Harta Stat. Major, planşa Bârlad, 1/100.000.

3) Vezi şi forma Topoliţa, în Neamţ, sat, loc şi m-tire.

4) *Marele Dicţionar Geografic al României*, lit. P. p. 42 vo I. V.

5) I. Antonovici, *Doc., Bârlădene*, IV, p. 74—75 ; aceeaşi numire de Tomineşti la 15 Iunie 1777 şi la 1827 (v. C. Nicolau, *Contrib. la studiul organiz. active a satelor din Moldova*, Bârlad, 1910, p. 7 doc. 1 şi p. 52 doc. 16).

6) M. Costăchescu *Doc. înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 135 nota 3 şi *Doc. Mold. dela Ştefan cel mare* p. 173. C. I. Andreescu şi C. A. Stoide, *Doc. şi regeste din sec. XVI*. vol. I, p. 25—6 şi p. 45—6 nota.

Fedca, feciorii lui Șteful, toți aceștia veri, deci Jurja, Ioanăș și Șteful frați, li se întărește stăpânirea pe a treia parte din satul Polițeni și din siliștea Tomina, părți de moșie pe care le aveau moștenire dela părinții lor.

În a doua parte a doc. se întărește acelorași cumpărătura făcută în Polițeni și în Tomina, pe a șasea parte din aceste sate. Cumpărătura este făcută dela Gavril și soră-sa Magda, feciorii lui Miclăuș și dela nepoții lor de soră: Sava, fratele său One și sora lor Stana, feciorii Neagăi, pentru suma de 55 de zloți tătărești.

Nu putem preciza gradul de rudenie între vânzătorii și cumpărătorii dela 1495; se vede însă că Miclăuș e contemporan cu Jurja, Ioanăș și Șteful.

În mărturie se dă credința Domnului, Ștefan Voevod și a fiilor săi Alexandru și Bogdan-Vlad, precum și credința boierilor amintiți și în alte urice din aceeași epocă ¹⁾.

Documentul este scris de pisarul Mătei, în Vaslui ²⁾.

Seliștea Tomina în uric este arătată ca fiind așezată față cu Polițenii **ПОВИШЕ**, pentru care noi am dat traducerea „de sus” adică așezată pe deal, pe când Polițenii, sunt pe vale; ar trebui să admitem că Tomina, identificat de noi cu Tomeștii de azi — să fi fost mai la N. de Polițeni, în sensul de **ПОВИШЕ**, care are accepțiunea de „mai sus”; dar atunci trebuia să fie situat mai la N., la cel puțin 4 km. de unde se găsesc azi Tomeștii, ca să fie mai sus pe cursul apei față de Polițeni, adică la gura Studinețului ³⁾.

Dintre cei cărora Ștefan Voevod le întărise stăpânirea în Polițeni, nu se mai întâlnesc, în doc. cunoscute, decât urmașii lui Micul,

1) Cfr. Doc. din Vaslui, 17 Ian. 1495, prin care se confirmă nepoților lui Toader Nănescul: Balița, Fărcaș și Stana, satul Năneștii pe Studineț (I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 52—54). Doc. dela 22 Ian. 1495, Vaslui, se confirmă lui Neagu Duma și fratelui său Băloș a patra parte din Buzești pe Sărata (I. Bogdan, *op. cit.* p. 54—56). Doc. din 5 Febr. 1495, Iași, întăritură lui Toader pisarul în Rezina pe Nistru (M. Costăchescu, *Doc. Mold. dela Ștefan cel Mare*, p. 197—201).

2) Acesta serie și doc. dela 12 Ian. 1495, tot în Vaslui, fraților Alexa, Jurca, Dragoș și Jurj pentru satul Țigănei dela Dimaci (I. Bogdan, *op. cit.* II, p. 45—6) precum și doc. dela 22 Ian. 1495 pentru Neagu Duma și fratele său Băloș (I. Bogdan, *op. cit.* pg. 54—56).

În afară de Mătei, Domnul, care avea toată curtea cu dânsul, a fost însoțit și de alți pisari, cât timp a stat în Vaslui dela c. 11 Ian—24 Ian. 1495 ca: Alexa ce scrie, tot la 17 Ian. 1495, actul pentru Toader Nănescul (I. Bogdan, *op. cit.* p. 52—54) iar Șandru Cărjă scrie actul din 12 Ian. 1495, în Vaslui (I. Bogdan, *op. cit.* II p. 47—48).

3) Harta Stat Major, planșa Bârlad 1/100.000.

răstrănepoții acestuia, care sunt arătați în uricul lui Petru Vodă Șchiopul din 28 Febr. 1586, dar în care nu se mai vorbește de stăpânirea lor în Tomina, ci numai de Polițeni.

Din acest act se vede că Micul a avut o fiică Mușa, care la rându-i a avut doi copii pe Frăsina și pe Băloș. Frăsina a avut de fii pe Dochia, Ana și Cristina, iar Băloș pe Stanca, care era decedată în Febr. 1586, fiindcă vânzarea părților, ce i se cuveneau, o fac fii ei Toader și Dochia.

În ce privește Tomina, care nu mai re apare în doc. din 28 Febr. 1586, o aflăm ca sat cu numele de Tominești într'un doc. original din 2 oct. 1635. Petra din Tominești, la această dată, dă părțile ei din Tominești și din Băncești lui Scrâlet pentru că i-a plătit pe un fecior al ei, Ion, de o șugubină dând 12 galbeni. Invoiala s'a făcut înaintea lui Andrieș soltuzul și a celor 12 pârgari din târgul Bârlad ¹⁾

În documentele care ni s'au transmis în surete, satul apare la o dată cu mult anterioară. Astfel în 1584 întâlnim o judecată între Salomia, giupâneasa lui Nădăbaico vornicul și boierii Iurașco și Cozma, feciorii lui Tudoran paharnicul ²⁾.

La 1589 Iulie 7, are loc o judecată înaintea lui Petru Șchiopul între Dragoslav, Buiul și Muntul cu tovarășii lor și între Tudoran vist. și feciorii săi Ionașcu și Cozma „zicând cum că i-ar fi luat o bucată din hotarul Tomeștilor pintri Tomești și pintri Ciurilești” ³⁾. Tudoran avea pretenție asupra satului, după o întărire făcută de Alexandru Vodă Lăpușneanu, pentru cumpărătura dela Nădăbaico fost vornic. Feciorii lui Tudoran pierd procesul dovedindu-se că actul a fost făcut cu viclenie după, moartea lui Nădăbaico ⁴⁾.

După cât se vede, Nădăbaico prin soția lui Salomia, Tudoran

1) I. Antonovici, *Doc. Bârlădene*, IV, p. 74—5.

2) C. I. Andreescu și C. A. Stoide, *Doc. și regeste*, vol. I sec. XVI, p. 46.

3) M. Costăchescu, *Doc. Mold. înainte de Ștefan cel Mare*, II p. 135 nota 3.

Pentru discuție v. M. Costăchescu, *op. cit.* 135 și *Doc. dela Ștefan cel Mare*, p. 173. Doc. din 17 Ian. 1495 atestând existența satului Tomina la această dată, presupunerea făcută de D-I Costăchescu, că un sat Bumbureștii (mai probabil Bumbăreștii) „a fost pe acolo pe unde e satul Tomeștii”, cade. Dealtfel unele știri fixează locul de așezare a Bumbăreștilor și denumirea mai târzie a sa. Un regist al unui ispisoc dat de Dabija Vodă la 24 Iunie 1664 lui Batiște călugărul îi întărește „un sat Bumbăreștii ce se chiamă acum Ciorilești în gura Studinețului”. În același sens și un regist dela 27 Aug. 1666 dela Iliăș Alexandru Voevod (Arh. Stat. Iași, Cond. de Anaf. 54, foaia 46). Dealtfel Bumbăreștii își schimbase numele în Ciorilești încă înainte de 7 Iunie 1589, v. actul în M. Costăchescu, *Doc. Mold. înainte de Ștefan cel Mare*, II p. 135 nota 3.

4) M. Costăchescu, *Doc. Mold. înainte de Ștefan cel Mare*, II p. 135 nota 3.

vist., Dragoslav, Buiul și Muntul erau răzeși stăpânitori în Tomești și, anticipăm și în Polițeni.

La 24 Oct. 1631 se întâlnește un alt fecior al lui Tudoran pah. din Tomești și anume Moise, în judecată cu Andrei și cu un Andonie din Polițeni, pentru moșie acolo ¹⁾).

Tomeștii apar apoi la 15 Iunie 1777 într'o poruncă a lui Grigorie Alex. Ghica, către boierii ispravnici ai ținutului Tutovei, ca să meargă să hotărască niște moșii, între care și o „altă moșie Tominești cumpăratură” ²⁾).

La 1827, Ioan Sandu Sturza poruncește ispravnicului de Tutova ca să cerceteze o pricină și să nu mai îngăduiască a se face jăluitorului Enache Borș „cât de puțină supărare cu oprirea crâșmei ce are în Tominești” ³⁾).

Întâlnim răzeși din Polițeni stăpânind ocine și în alte sate din apropiere. La 24 Martie 1624, Radu Mihnea întărește marelui spătar Simion Gheuca părțile de moșie cumpărate din Portărești, Băcani și Păulești; acele din Băcani ⁴⁾ aparțineau altă dată unui Polițanul, care le avea cumpărate încă din vremea lui Petru Șchiopul. Fiii Polițanului, Macovei Polițanul, fratele său Grigorie și o nepoată a lor Mărica au vândut o parte din ocina Polițanului, care le aparținea. Tot Macovei Polițanul vindea și o parte a lui Solomon, probabil frate cu dânsul, precum mai vindea un Danciu, fiul unei Marica și nepot Polițanului, o altă parte. În sfârșit o ultimă parte din sat o vindea o Todosie, fiica Odochiei iarăși nepoată Polițanului.

Din enumerarea aceasta se vede că Polițanul a avut fecior pe Macovei și Gligorie în viață la 1624, pe un Solomon și două fete Marica și Odochia, răposate la această dată ⁵⁾).

În 1633 stăpâna un vad de moară în Polițeni, Dumitrașco feciorul lui Pavel; la această dată îl și vindea lui Apostol fost post.;

1) Acad. Rom. *Creșterea colecț.* Nr. XXXI—XLIII (1920—1932) p. 18.

2) V. C. Nicolau, *Contrib. la studiul organizării administrative a satelor din Moldova*, p. 8 doc. 1.

3) Ibid. p. 52, doc. 16. Numirea de Tominești și Tomești, după cum se citește în suretul de pe ispisocul din 7 Iulie 1598, făcut la începutul sec. XIX, alterna la această dată.

4) Băcanii sunt așezați pe Simila la răsărit de Polițeni. Harta Stat. Major, planșa Bârlad, 1/100.000.

5) I. Antonovici, *Doc. Bârlădene*, III, p. 48—51. Se pare că neamul Polițanul s'a perpetuat pentrucă târziu de tot, la 5 Mai 1800, un jignicer Manole Polițanul se judecă cu boierii Jorăști pentru moșie în Polițeni. (Acad. Rom. *Creșterea colecț.* XXXI—XLIII (1920—1932) p. 162 și Doc. din 10 Martie 1803, ibid, p. 163).

Alexandru Vodă Iliăș dă carte de întărire ¹⁾. Ținându-se seamă de cerințele dreptului de protimisis, care prevedea o anumită normă în cumpărarea moșiilor, se poate afirma că și Apostol, fost post., era răzeș în Polițeni.

Prin Aprilie c. 1638 „Andrei“ și „Andonie din Polițeni”, pe care i-am întâlnit la 24 Oct. 1631, aveau titlurile, cel dintâi de stolnic de Polițeni, iar cel de al doilea de spătar. Ei mărturisesc, alături de alți boieri de ținut, o cumpărătură, a unui Iftimie și a femeiei sale Todosia, în Dragsăni ²⁾. Apostol post. răzăș în Polițeni, s'a căsătorit cu Tofana, văduva lui Costache sulgerul ³⁾, care se pare că deasemenea a fost răzeș atât în Polițeni cât și în Tomești. Aceste stăpâniri atât ale lui Costache sulg. respectiv și ale soției sale Tofana, cât și ale lui Apostol post. au fost moștenite de fii lui Costache sulg. și ai Tofanei la împărțeala, care s'a făcut între dânsii în Sept. 1679, după moartea Tofanei. Acești fii au fost Gavril Costache și Todosica, căsătorită cu un Jora ⁴⁾.

Atât Polițenii cât și Tomeștii aveau o populație însemnată la

1) Regest inedit, Arh. Stat. Iași, Cond. de Anaf. 54, foaia 47.

2) Th. Codrescu, *Uricarul*, XVII p. 100—101, reproduș și în I. Antonovici, *Doc. Bârlădeni*, IV p. 79—80.

3) La 17 Martie 1644 Tofana „Costăchioaie” era văduvă. Se judecă acum pentru niște țigani (Iorga, *Studii și Doc.*, V p. 219). Căsătoria cu Apostol post. s'a făcut mai târziu. Gh. Ghibănescu a socotit că Apostol post. este același cu Costache sulg. Intr'o notă despre fam. Costăcheștilor dădea ca „strămoș istoric al tuturor Costăcheștilor” pe „Apostol Costache” (Bulet. „Ioan Neculce” fasc. IV, p. 207—223). La aceste concluzii ajunsese prin interpretarea greșită a unui doc. dela Gheorghe Duca Voevod, prin care Domnul întărea moșiile, pe care la 22 Mart. 1670 le avea Gavril Costache. Din doc. tocmai reieșă mai clar decât din orice alte știri că ne aflăm în față a două persoane cu totul deosebite. (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III² p. 108—121.

4) Actul de împărțeală în Iorga, *Studii și doc.* VI, p. 33—4 și regest în Arh. Stat. Iași, Cond. de anaf. 54 foaia 47. La împărțeală au fost excluși fiii celui de al treilea frate, mai mare decât Gavril și Todosia, născut din prima căsătorie a lui Costache sulg. cu Măricuța, fiica „Gaftonii Nipojastcovei” (Arh. Stat. Iași, tr. 410, op. 446 dos. 19, fila 27 r. Doc. din 24 Aug. 1632). Motivul excluderii acestora a fost că „i-au făcut Vasilie Vodă silă cu o femei din casă, fără voia lui și cu acea femeie au făcut un ficior fără] cununie, noi parte de moșii nu i-am făcut căci au fost fără voia noastră a tuturor”. (Iorga, *Studii și doc.* VI p. 34). Pentru stăpânirea în Polițeni a urmașilor lui Costache sulg., v. doc. din 7 Ian. 1736: Grigore Ghica poruncește lui Gavril Costache, vel ban ca să cerceteze pricina dintre post. Toader Jora și stol. Vasile Sturza pentru încălcarea hotărului moșiei sale Polițenii, de către moșia Boțeștii. (Acad. Rom. *Creșterea colecț.* XXXI—XLIII (1920—1932) p. 77 și din 18 Mart. 1745 (Ibid. p. 86).

începutul sec. XVIII, deoarece sunt trecute și în harta Moldovei a lui D. Cantemir, cu așezare destul de precisă ¹⁾).

La fel se găsesc citate în lista de satele ocoalelor din ținutul Tutovei, în 1775 Martie 12, cu arătarea numărului de locuitori și a birurilor plătite: Polițenii 35 lei, 7 liuzi, iar Hălăreștii, Gâlțăștii și Tomeștii la un loc, 110 lei la 20 liuzi (capi de familie) ²⁾.

În 1846, după statistica populației din Moldova, Polițenii aveau 25 de liuzi și Tomeștii 45, aparținând ocolului Tutova ³⁾.

Pe la 1900, Polițenii aveau 306 locuitori și 84 case ⁴⁾, iar Tomeștii aveau o populație de 452 locuitori ⁵⁾.

Poate vreo întâmplare ne va aduce informații nouă cu privire la aceste așezări și atunci vom lega firul datelor de acum, întregind astfel trecutul acestor două sate, al căror început, după cum am văzut, se ridică înainte de Ștefan cel Mare până la întemeierea Țării Moldovei

* * *

I. Vaslui, 17 Ianuarie 1495 (7003). Hrisovul prin care Ștefan Voevodul Moldovei, întărește lui Nica și fratelui său Sava, feciorii lui Jurja, verilor lor Gavril, Ion, Eremia și surorii lor Băla, feciorii lui Ioanăș și verilor lor Micului și surorii sale Fedca, feciorii lui Șteful, a lor dreaptă ocină, a treia parte din satul Polițenii, la Tutova, unde a fost Vlașin precum și din Șiliștea-de-sus-Tomina, a treia parte. Deasemenea le întărește cumpărătura făcută, drept 55 de zloți tătărești, pentru dreaptă ocină a lui Gavril și a surorii sale Magda, feciorii lui Miclăuș și nepoții lor de soră Sava, One și sora lor Stana, feciorii Neagăi, din a lor moștenire, din uricul tatălui lor Miclăuș, partea lor, a șasea parte din satul Polițenii și siliștea Tomina la Tutova.

† МИЛОСТІЮ БОЖІЕЮ МЫ СТЕФАН КОЕКОДА, ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН, ЗНАМЕННІТО ЧИНІИМ НС СМЛ ЛНСТОМ НАШІИМ ВЪСАМ КТО НАН СЪРИПІ НАН ЧПЪЧН ЕГО ВСАШНІИП ВЖЕ ПОПІА НСПІННІИ НАШІН СЛЪГН ННКА Н БРАТ ЕГО САВА СЫНОВЕ ЖВЪРЖА Н ПЛЕМЕНИКН НХ ГАВРИЛ Н БРАТІА ЕГО

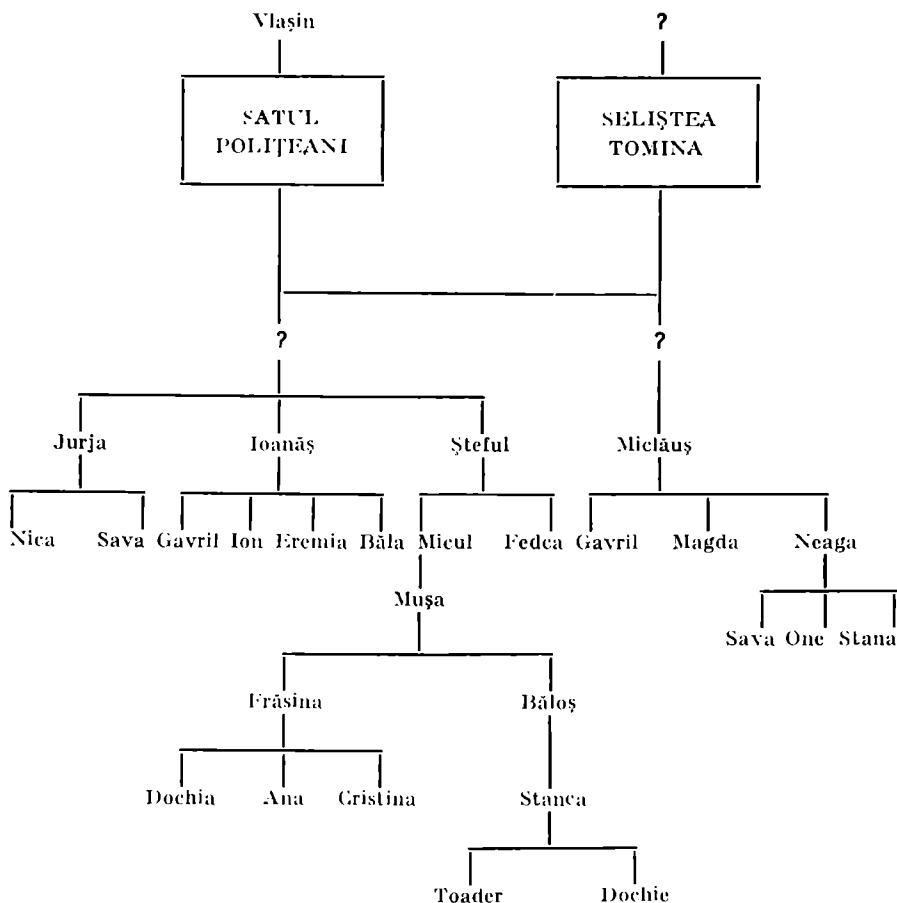
1) G. Valsan, *Harta Moldovei de D. Cantemir* (Acad. Rom. mem. secț. ist. seria III, tom. VI, mem. 9) și P. P. Panaitescu, *Contrib. la opera geografică a lui D. Cantemir*, (Acad. Rom. mem. secț. ist. seria III, tom. VIII, mem. 7).

2) I. Antonovici, *Doc. Bârlădene*, IV p. 197. La scăderile scutelnicilor din satele ținutului Tutovei, în a doua jumăt. a sec. XVIII, la Polițeni și Tomești nu e trecut nimic (*Ibid.* p. 208).

3) Th. Codrescu, *Uricarul*, XV, p. 393.

4) *Marele Dicționar geografic al României*, V, 1902 p. 42.

5) *Ibid.* p. 630.

ион и еремѣа и сестра нх кѣла сынове иванѣша и племенники нх микѣла и сестра его фѣдка сынове цѣфѣла жалѣвали есмы нх ѡсоконою нашу милостію дали и помѣждани есмы им ѡ нашу земян ѡ молдавскѡи нх пракоѣю ѡшнннѣ села на пѣшковѣ на имѣ полицѣнѣи гдѣ бѣла влашин и повннѣ селнцѣ томина. поѣ кѣсе кнѣше писанѡе да есѣм им ѡш нас ѡурик и сѣ кѣсем дохѡдом али да соѣт им пѣла села на пѣри части им и дѣтем нх и снѣчатѡм нх и прѣкѣнѣчатѡм нх и пращѡрѣтѡм нх и кѣсемѣ родѣ нх кѣто сѣ им избѣрѣш наѣблнжнѣи и нѣпорѣшнѡ нѣколнже на кѣкѣи и такѡж прѣнѣдоша прѣд нами и прѣд сѣими нашими молдавскѣими бояре сѣдѣга наш ѣаврѣла и сестра его магѣда сынове мѣкѣѣша и сестрнчнчн нх сѣаѣа и братѣ его ѡнѣ и сестра нх сѣана сынове нѣѣгннн по нх добѣриѣи волн нѣкѣым нѣ

понѣженн а ниприсяловани и продади свою правѣю шпниис шп нх
 пракаго 8рика шп 8рика шца нх микаѣша нх часп шестоюю часп
 село шп полицкни на шѣтока гдѣ биа влашин и покнше шиж нх
 част шестою часп село на томина ша продади слугам нашим ника
 и братѣ его сакн сынове жоуржа и племенником нх гавриѣл и брашѣам
 его ѣвнѣ и еремѣи и сестра нх бѣла сынове ѣванѣша и шиж племенни-
 ком нх микѣлѣ и сестри его фѣдка сынове [цѣфѣла] за нѣ злѣп та-
 тарскыѣх и бѣмакше наши слѣуги ника и браш его сава и племенѣки
 нх гавриѣл брашѣа его ѣвнѣ и еремѣа и сестра нх бѣла и племенники нх
 микоѣл и сестра его фѣдка ша заплашани бѣи томи кнше писанѣи
 пниѣки нѣ злѣп татарскыѣх 8 рѣки слѣугѣк нашимѣ гавриѣл и сестри
 его магди сынове микаѣша и сестричичим нх сака и братѣ его
 шнѣ и сестри нх сѣпана сынове нѣгнѣи прѣд нами и прѣд нашими
 котрѣ ино мы видѣкше нх добрѣю волю и шѣкмеж и полноюю за
 плашѣ а мы такожде и шп нас есмо дали и потврѣдани слѣугам
 нашим ника и братѣ его сакн сынове его жѣуржа и племенники нх га-
 вриѣл и брашѣам его ѣвнѣ и еремѣа и сестри нх бѣла сынове ѣванѣша
 и племенником нх микѣлѣ и сестри его фѣдка сыновѣ цѣфѣла ша
 прѣдрѣченаѣ шѣстаѣ част село шп полицкни на шѣтока гдѣ биа
 влашин и покнше шиж шѣстѣю част шп сѣлицѣ томино да сѣп нам
 шп нас 8рик и сѣ всем доходом им и дѣшѣем нх и 8нѣчапом
 нх и прѣдѣшчапом нх и працюрѣшѣам нх и вѣсемѣ родѣ нх кто сѣк
 изберѣи на нѣлѣжѣи нпрѣшено никѣиже на вѣки. а хѣтар тоѣ
 кнше писанѣмѣ сѣлѣ на нѣѣ полицѣи на шѣтокѣ гдѣ биа влашин и
 покнше шѣ сѣлицѣ томино да есп нам шп сѣнѣх сѣторѣн по сѣтарѣмѣ
 хѣтарѣ кѣда из вѣкѣа шживалии а пак хѣтар и тои шѣстѣи часѣш сѣло
 шп полицѣи на шѣтока гдѣ биа влашин и покнше шиж шѣстаѣ
 част шп сѣлицѣ томино да есп шп сѣего хѣтара шѣстаѣ част и он
 нѣшнѣх сѣторѣн по сѣтарѣмѣ хѣтарѣ кѣда из вѣкѣа шживали. а на шѣ
 есп кѣра нашего господѣшка кнше писанѣго мы шѣфѣана коевѣдѣи и
 вера прѣвѣзѣлѣениѣх сыновѣ господѣшка мы амѣѣандра ѣ богдана-кѣада
 и вѣра кѣарѣ наших вѣра пана дѣми прѣкалака вѣра пана кѣадѣра
 дворника вѣра пана хѣжмана вѣра пана цѣфѣла вѣра пана мѣшана
 вѣра пана мѣадѣра прѣкалаба хѣшѣинского вѣра пана мѣхѣиѣ немецкого
 вѣра пана чѣрѣшѣекого вѣра пана шандра новѣградѣского вѣра пана
 кѣлѣнѣх сѣшѣарѣк вѣра пана [нѣс]ка кнѣшѣринѣка вѣра пана еремѣа по-
 сѣелѣника вѣра пана могила чѣшника вѣра пана фѣрѣнѣша сѣшѣлика
 вѣра пана нѣшѣрика кѣмѣса и вѣра сѣнѣх кѣар наших моладѣкѣнѣх кѣ-
 лѣкѣѣѣх и маѣнѣх. а по нашем живѣшѣкѣ кто бѣѣдѣи господарѣ нашѣи
 земѣи шп дѣшѣи наших нан шп нашего родѣ или пак бѣѣдѣ кого

[БОГЪ] ИЗБЕРЕШЬ ГОСПОДЯР[ЕМЪ БЫТИ] НАШЕИ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ ПІВНІ БИ
ИМЪ НЕПОРѢШНА НАШЕГО ДАДНІА И ПОПВѢРЖДЕНІА АЛИ БИ ИМЪ СМІВЗРДЛИИ
СКОРѢ ЗАНѢЖЕ ЕСМО ИМЪ ДАЛИ И ПОПВѢРЖДЛИИ ЗА ЦЮ ЕСИ И ПРАВАМЪ ШИ
НИНА И ЗА ЦЮ ШИИ СОБИ КЪПИЛИИ ЗА СВОИ ПРАВЕИ ПИИТЪЗИ . А НА БОЛШЮ
КРѢПОСИ И ПОПВѢРЖДЕНІЕ ШОМУ ВЪСЕМЪ ВИШЕПИСАНОМУ ВЕЛѢЛИ ЕСМИ
НАШЕМУ ВѢРНОМУ ПАИШЪ ПЪШЫШЪ ЛОГОФЕТИШ ПИСАТИ И НАШ ПЕЧАШ ПРИ-
ВѢСНИИ КЪ СЕМЪ ЛИШЫ НАШЕМУ . ПИСАА МЪШЕНЪ СЪ ВАСАШІ .

КАКМО 23 МѢСЯЦА ГЕНОУАРЪ ЗІ

Traducere. + Cu mila lui Dumnezeu, Noi Ștefan Voevod, Domnul Țării Moldovii, facem știut prin această carte a noastră tuturor acelora, cari o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, iată aceste ade-vărate slugi ale noastre Nica și fratele său Sava, feciorii lui Jurja și verii lor Gavril și fratele său Ion și Eremia și sora lor Băla, feciorii lui Ioanăș și verii lor Micul și sora sa Fedca, feciorii lui Șteful, ne-am milostivit față de dânșii cu deosebita noastră milă, le-am dat și le-am întărit lor, într'a noastră țară în Moldova, a lor dreaptă ocină satul la Tutova, cu numele de Polițeani, unde a fost Vlașin și siliștea de sus, Tomina. Aceste toate de sus scrise să le fie lor dela noi uric și cu toate hotarăle; însă să le fie lor acest sat, din a treia parte, lor și copiilor lor și nepoților lor și strănepoților lor și răstrănepoților lor și întregului neam al lor, care se va alege lor mai deaproape și nestricat niciodată în veac.

Și deasemenea a venit înaintea noastră și înaintea tuturor alor noștri moldovenеști boieri, sluga noastră Gavril și soră-sa Magda, feciorii lui Miclăuș și nepoții lor de soră Sava și fratele său One și sora lor Stana, feciorii Neagăi, de a lor bună voie de nimeni siliți nici asupriți și au dat a lor dreaptă ocină din a lor drept uric, din uricul tatălui lor Miclăuș, partea lor, a șasea parte din satul Polițeanii, la Tutova, unde a fost Vlașin și, mai sus, deasemenea partea lor a șasea parte din sat din Tomina.

Acestea le-au dat slugilor noastre lui Nica și fratelui său Sava, feciorii lui Jurja și verilor lor Gavril și fratelui său Ion și lui Eremia și sorei lor Băla, feciorii lui Ioanăș, și deasemenea verilor lor Micului și surorii sale Fedca, feciorii lui Șteful, drept 55 de zloți tătărești.

Și s'a sculat sluga noastră Nica și fratele său Sava și verii lor Gavril și fratele său Ion și Eremia și sora lor Băla și verii lor Micul și sora lor Fedca, aceștia au plătit toți acești mai sus scriși bani, 55 de zloți tătărești, în mânele slugilor noastre Gavril și sora lui Magda, feciorii lui Miclăuș și nepoților lor de soră Sava și fratele său One și sora lor

Stana, feciorii Neagăi, înaintea noastră și înaintea a lor noștri boieri Deci noi văzând a lor bună voie și tocmeală și deplină plată și noi deasemenea și din partea noastră am dat și am întărit slugilor noastre Nica și fratelui său Sava, feciorii lui Jurja și verilor lor Gavril și fratelui său Ion și lui Eremia și surorii lor Băla, feciorii lui Ioanăș și verilor lor Micul și suorei sale Fedca, feciorii lui Șteful, aceasta de mai sus zisă, a șasea parte de sat din Polițeani, la Tutova, unde a fost Vlașin și mai sus deasemenea a șasea parte din siliștea Tomina, să le fie lor dela noi uric și cu toate hotarele, lor și feciorilor lor și nepoților lor și strănepoților lor și răstrănepoților lor și întregului neam al lor, care li se va alege mai deaproape nestricat niciodată în veci.

Și hotarul acestui mai sus scris sat cu numele de Polițeanii, la Tutova, unde a fost Vlașin și siliștea aceasta, de sus, dela Tomina, să le fie lor din toate părțile după vechile hotare pe unde din veac au umblat. Și iarăși hotarul și acestei a șasea parte din sat dela Polițeani, la Tutova, unde a fost Vlașin; și, mai sus, deasemenea a șasea parte din siliștea Tomina, să le fie din toate hotarele a șasea parte și din alte ale lor părți, după vechile hotare, pe unde din veac au umblat.

Și la aceasta este credința Domniei noastre mai sus scrisă, Noi Ștefan Voevod și credința preaiubiților fii ai Domniei noastre Alexandru și Bogdan-Vlad și credința boierilor noștri, credința panului Duma pârcălabul, credința panului Boldur vornicul, credința panului Hrăman, credința panului Șteful, credința panului Mușat, credința panului Toader pârcălabul Hotinului, credința panului Micotă dela Neamț, credința panului Ciortorovschi, credința panului Șandru dela Cetatea-Nouă, credința panului Clănău spătarul, credința panului Isac visternicul, credința panului Eremia postelnicul, credința panului Moghilă paharnicul, credința panului Fruntes stolnicul, credința panului Petrică comisul și credința tuturor boierilor noștri moldoveni mari și mici.

Și după viața noastră, cine va fi Domn Țării noastre, din copiii noștri sau din neamul nostru sau iarăși pe cine Dumnezeu îl va alege ca să fie Domn Țării noastre a Moldovei, acela să păstreze nestricată a noastră danie și întăritură, ba încă să o întărească și s'o împuternicească, fiindcă le-am dat ior și le-am întărit ca să le fie dreaptă ocină, și, fiindcă și-au cumpărat-o pe ai lor drepti bani.

Și pentru mai mare credință și întăritură a celor mai sus scrise, am poruncit la al nostru credincios pan Tăutul logofăt a scrie și a noastră pecete a o atârna către această carte a noastră.

A scris Mătei, în Vaslui, la anul 7003 [1495] luna lui Ianuarie 17.

*

2. (Vasl)u(i). 28 Februarie 1586 (7094). Hrisovul prin care Petru Voevodul Moldovei întărește lui Vintilă și femeiei sale Todosiei cumpărătura făcută, drept 150 de zlofi tătărești, pentru dreaptă ocină a Dochiei, Anei și a Cristinei, fiicele Frăsinei, nepoatele Mușei și strănepoatele lui Micu, din a lor moștenire, a șasea parte, din uricul ce l'a avut străbunul lor Micul, dela Ștefan Voevod, din a treia parte din satul Polițeani, la Tutova.

Deasemenea le întărește cumpărătura făcută, drept 160 de zlofi tătărești, pentru dreaptă ocină a lui Toader și sora sa Dochia, feciorii Stancăi, nepoții lui Băloș, strănepoții Mușei, răstrănepoții lui Micul, din a lor moștenire, a cincea parte, pe care a avut-o strămoșul lor Micul întăritură dela Ștefan Vodă, din a treia parte din satul Polițeani.

† милосѣію божію їмъ петръ коєрода господаръ земли молдавскою зпамененію чиннимъ исимъ листомъ нашимъ кѣѣмъ кто на ѡ взрши или чіочі єго оуслишимъ ѡжъ прїидомъ прѣдъ нами и прѣдъ сими нашимъ и молдавски ми болѣр докиѡ и сестра єи анна и крѣпина дѣшири фрѣсини снѣкоє мѣша прѣкоушѣакоє микѣа по нѣхъ доброю колю никимъ непонѣдени а ниприслѡвани и продали нѣхъ правю ошннѣ и дѣдннѣ ѡмъ нѣхъ пракає сѣрика непривлїи за пошврженїє чіо имѡа прѣдъ дѣдъ нѣхъ микѣа ѡмъ снѣарає снѣфана коєкоди ѡмъ прѣмаѡ часѣи ѡмъ село полицѣкни на мѣшѡкѣ шѣсѣаѡ часѣи ѡмъ продали сѡсѣѣ нашѣмъ кѣшннѡѡ и жени єго шѡдѡсїи за снѡ и нѣмъ дѣсѡмъ зѡамъ шѡшарєкнѣ ѡмъ ѡмъ шѡмъ шѡжъ прїидѣ прѣдъ нами и прѣдъ нашимъ болѣкри шѡадѣр и сестра єго докїѡ снѡкоє снѡанки снѡукоє кѣлѡмъ прѣдъснѣкоє мѣши прѣдъснѣкоє микѡѣа по нѣхъ доброю колю никимъ непонѣдени а ниприслѡвани и продали пракою ѡшннѣ и дѣдннѣ накнѣ изъ шѡгожъ прикиѡ чіо имѡа прѣдъдъ нѣхъ микѣа за пошврженїє ѡмъ снѣарає снѣфана коєкоди ѡмъ прѣмаѡ часѣи изъ шѡгожъ села ѡмъ полицѣкни на мѣшѡкѣ шѣсѣаѡ часѣи ѡмъ продали шѡжъ сѡсѣѣ нашѣмъ кѣшннѡѡ и жени єго шѡдѡсїи за снѡ и шѣсѣи дѣсѡмъ зѡамъ шѡшарєкнѣ и кѣшѡвннѡ сѡдѣа нашъ кнннѡѡ и жена єго шѡдѡсїѡѡ ѡмъ зѡпѡамъ имъ сѡ..... непѡзнѡ ѡмъ кѣшннѡ писаннѣ пннѣкнѣи и поми кнѣѣкнѣи доброю колю и шѡкѡмѣжѡ и полѡи зѡпѡамъ а ми шѡкожѣдѣр ѡмъ ѡмъ насъ дѡамъ и пошврдили єсѡмъ сѡсѣѡѡ нашѣмъ кѣшннѡѡ и жени єго шѡдѡсїи шѡмъ кнннѣчннѣи часѣи за ѡшннѣи ѡмъ прѣмаѡ часѣи ѡмъ село ѡмъ полицѣкни на мѣшѡкѣ шѣсѣаѡ часѣи и шѡжъ изъ шѡгожъ села ѡмъ прѣмаѡ часѣи шѣсѣаѡ часѣи како да єсѣи имъ и ѡмъ насъ сѣрикъ сѣѡ вѣсѣмъ дѡхѡдомъ имъ и дѣшннѣ имъ и снѣчѡмъ и прѣдъснѣчѡмъ нѣхъ и працїсѡшѡмъ и кѣсѣмъ рѡдѡ нѣхъ кто имъ нѣвѣрѣи на нѣлнѣжїи непѡрѣшенно имъ никѡлнѣ на

кѣки а хощар шѣм прѣдречиним часѣи за шшнинѣ да еси како
изкереи на часѣи како кѣши пишем а шш ниших спорони по старомѣ
хощарѣ покѣ да изѣтка шжикали а на по ест кѣра нашего господ-
ствоми киши писаного ми шв петрѣ кождо и прѣкѣзлюкалению сѣна
господешко ми сѣфан воевод и вѣра коѣр наши вѣра пана каршика
дворника долѣи земан кѣра пана еремѣи дворника горнѣи земан
кѣра пана вѣчюма прѣкѣлаки хощинскаго кѣра пана андрѣи и пана
драгѣина прѣкѣлабове немецких кѣра пана мирона и пана лѣка
прѣкѣлабове романских кѣра пана (loc alb) поршарѣ сѣчакскаго вѣра
пана вѣрѣи посѣлника кѣра пана пѣдѣбанко спшарѣ вѣра пана
гишриѣи чашника вѣра пана кокура спшаника кѣра пана сѣпан комиса
и кѣра вѣрѣи кошар наши молдавски келѣки и мали. а по нашим жи-
комѣи кшо кождѣи господарѣ шш дѣкии наши или шш нашего рода
или пак кшо благоколи когѣ господарѣ киши нашии земан молдавскии
шѣда непорѣшине емоѣи наш даанѣи и пошврѣженѣи але а ки емѣ
дал и шкрѣпили занѣж ми есми емѣ дали и шкрѣпили почшо шш соки
кѣпили на скон праки пинѣзи. а на и колашю крѣпосѣи и пошврѣженѣи
вѣсемѣ киши писаномѣ келѣки есми нашемѣ кѣрномѣ и почешенномѣ
колѣришѣ панѣ спронѣи великомѣ лѣшѣфѣиш писани или печаш закѣ-
зани к семѣи нешшшомѣи листѣи нашемѣи.

писал дѣминѣиш с [каса]с[и]и влѣио шѣд мѣсѣца фѣврѣар ки дѣни

Traducere. † Cu mila lui Dumnezeu, Io Petru Voevod, Domn
Țării Moldovei, cunoscut facem prin aceasta carte a noastră tuturor,
care o va vedea pe dânsa sau o va auzi citindu-se că a venit înaintea
noastră și înaintea tuturor alor noștri moldovenеști boieri Dochia și
sora ei Ana și Cristina, fiicele Frâsinei, nepoatele Mușei, strănepoa-
tele lui Micu, de a lor bună voie de nimene silite nici asuprite și au dat
a lor dreaptă ocină și moștenire din a lor drept uric și privilegiu de
întăritură pe care l-a avut străbunul lor Micul dela Bătrânul Ștefan
Voevod, din a treia parte din satul Polițeani, la Tutova, a șasea parte ;
aceasta a dat-o slugii noastre Vintilă și femeiei lui Todosiei pentru
150 de zloți tătărești.

Și după aceea deasemenia a venit înaintea noastră și înaintea
alor noștri boieri Toader și sora lui Dochia, feciorii Stancăi, nepoții
lui Băloș, strănepoții Mușei, [ră]strănepoții lui Micul, de a lor bună
voie de nimene siliți nici asupriți și au dat dreaptă ocină și moștenire
deasemenia din aceleași privilegii pe care le-a avut strămoșul lor Micul
de întăritură dela Bătrânul Ștefan Voevod din a treia parte din același
sat din Polițeani, la Tutova, a cincea parte. Aceasta a dat-o dease-

menea slugii noastre Vintilă și femeiei lui Todosiei pentru 160 zloți tătărești.

Și s'a sculat sluga noastră Vintilă și femeia lui Todosia și le-a plătit lor deplin acești sus scriși bani și după ce am văzut bună învoială și tocmeală și deplină plată și noi desemenea și de la noi am dat și am întărit acestei slugi a noastre Vintilă și femeiei sale Todosiei, aceste mai sus zise părți de ocină, din a treia parte de sat din Polițeani, la Tutova, a șasea parte. Și deasemenea din același sat, din a treia parte, a cincea parte ca să-i fie lui și dela noi uric cu toate veniturile lui și feciorilor lui și nepoților și strănepoților lor și răstră-nepoților și întregului neam al lor care li se va alege mai de aproape nestricat lor niciodată în veac. Și hotarul acestei mai sus zise bucăți de ocină să fie după cum se va alege, din partea cum mai sus scrim și din celelalte părți după vechile hotare după cum din veac au umblat.

Și la aceasta este credința noastră, Domnia noastră mai sus scrisul Eu Petru Voevod și a preaiubitului fiu al Domniei noastre Ștefan Voevod și credința boierilor noștri, credința panului Vartic, vornicul Țării de jos, credința panului Eremia, vornicul Țării de sus, credința panului Bucium, pârcălabul de Hotin, credința panului Andrei și a panului Draxin, pârcălabii de Neamț, credința panului Miron și a panului Luca, pârcălabii de Roman, credința panului (loc alb) portarul de Suceava, credința panului Brut postelnicul, credința panului Nădăbaico spătarul, credința panului Gheorghe paharnicul, credința panului Cicoară stolnicul, credința panului Stan comisul și credința tuturor boierilor noștri moldovenesți mari și mici.

Și după a noastră viață, cine va fi Domn din fiii noștri sau din neamul nostru sau iarăși cine îi va plăcea lui Dumnezeu să fie Domn în Țara noastră a Moldovei, să-i fie nestricată aceleia a noastră danie și întăritură, ba încă să aibă el a da și a întări, fiindcă noi lui i-am dat și i-am întărit și fiindcă el și-a cumpărat-o pe ai săi drepti bani.

Și pentru mai mare credință și întăritură, la aceste mai sus, scrise am poruncit credinciosului nostru și cinstului nostru boier panului Stroici, marele logofăt, a scrie și pecetea s'o atârne către această adevărată carte a noastră.

A scris Dumitru, în [Vasl] u [i], la anul 7094 (1586) luna Februarie 28 zile ¹⁾.

Const. Solomon și C. A. Stoide

1) O copie fotografică, donată de autori, la Arhivele Statului, București, sub dată.

EXPERTIZA GRAFICĂ ¹⁾

Expertiza grafică este o știință ajutătoare a diplomaticei și paleografiei.

Ea are de obiect :

1. Să identifice autorul unui scris.
2. Să descopere falșurile în documente.
3. Să reînvie un scris, distrus fie intenționat fie din cauza condițiilor neprielnice în care a fost ținut documentul.

Spre deosebire de diplomatică, ce nu se interesează decît de documentele vechi, expertiza grafică studiază orice document, or cît de vechiu, or cît de nou. Câmpul expertizei grafice este deci extrem de vast și aportul ei vine numai în sprijinul studiilor istorice și literare, dar expertiza grafică aduce neprețuite foloase mai ales instanțelor judiciare. Expertiza grafică unește deci trecutul cu prezentul — prezentul fiind doar o clipă între ceea ce este și ceea ce se afundă în trecut — și, reînvind trecutul, îl aduce în lumina prezentului spre a-l transmite viitorului.

Pe cîtă vreme diplomatica studiază documentele trecutului pe bază de critică istorică, după limba folosită, după caracterele de ansamblu ale alfabetului utilizat, după stil, după formulele stereotip întrebunțate în documente în diferite epoci, după cronologie, numele demnitarilor, indicațiunile geografice și topografice cuprinse într'un document, după felul monetelor și măsurilor de greutate menționate, după sigiliile utilizate, după monogramele și iscăturile documentelor vechi ; expertiza grafică studiază un document, indiferent de limba, alfabetul, epoca în care ar fi fost scris, indiferent de materialul pe care s'a așternut gîndul : papirus, pergament, hîrtie, piatră, metal etc. Aplicînd, în studierea documentelor, cunoștințele date de grafologie, expertul consi-

1) Lecție de deschidere, ținută la Școala de Arhivistică, la 14 Noembrie 1938.

deră scrisul ca un gest înregistrat și-l interpretează psihologiceste, folosind uneltele ce i le procură fizica și chimia : microscopul, colorimetrul, razele ultra violete și infra roșii, fotografia, reactivii chimici.

I. IDENTIFICĂRI

În arhive, biblioteci, sînt pachete de documente amestecate, neiscălite sau nedatate, în limbi diferite sau în aceeași limbă dar cu alfabet felurite : cirilice, rusești, arabe, gotice, latine (capitale, unciale, semiunciale, cursive). Expertul este cel mai în măsură a face triajul acestor documente, a identifica pe autorul lor.

Scrisul reflectează nu numai starea sufletească a autorului unui grafism, ci și starea sufletească a diferitelor epoce ale istoriei. De pildă : frumosul scris latin al inscripțiilor și manuscriselor clasicității, un scris mare, simplu, precis, citeț, ponderat disciplinat, maiestos, va degenera, din cauza barbarizării Apusului, până ce vom avea, în epoca merovingiană, acel oribil grafism cu litere disproporționate, stîngace, înguste, tremurătoare, încălcite, îmbâcsite, cu imense svârlituri de condeiu, ca niște sulite aruncate spre cer, alternînd cu violente, brutale tăieturi de condeiu, ca niște lovituri de sabie. Acest scris merovingian redă perfect toată nesiguranța, toată exuberanța copilăroasă, toată imaginațiunea svăpăiată, toată mobilitatea, violența nedisciplinată, toată brutalitatea și sensualitatea barbarului.

Scrisul capătă energie, siguranță, în epocile de luptă împotriva nobilimii feudale ; scrisul e masiv, colțuros, are amploare, precizie ; condeiu nu mai ezită, numărul știutorilor de carte sporește, scrisul capătă tot mai multă personalitate, se iuțește, pentrucă timpul începe să fie prețuit și abrevierile sbor acum deasupra cuvintelor, cu fantezie și originalitate, cu apăsări sensuale.

Mai tîrziu, grafismul se complace în răsuciri de condeiu, în înzorzonări ; capătă grafie, vibrează, are viață, artă. Înzorzonările sînt încă copilărești, literile sînt împodobite cu deseme de animale apocaliptice, scrisul corespunde arhitecturii și mentalității timpului.

Foarte încet, scrisul leapădă înzorzonările și masivele, sensualele apăsări de condeiu, se iuțește, se simplifică, pînă ce avem frumosul scris al Renașterii, din care va reeși scrisul modern al alfabetului latin.

Documentele romînești, sînt dela început de toată frumusețea ; la noi nu există lunga evoluție a scrisului de care am amintit. Iată de ce : legătura noastră intelectuală n'a fost, în primele timpuri, dependinde de Apus, ci ne venea din Bizanț.

Nu trebuie să pierdem din vedere, spre a înțelege multe chestiuni,

în legătură cu diplomația și paleografia mai ales, că *după ce, la 476, Imperiul de apus dispare, cel de răsărit mai dăinuiește o mie de ani*. Toată civilizația s'a concentrat deci în Bizanț și astfel, pe vremea cînd, de pildă, Justinian împărăția la Constantinopol, ne dădea „Institutele”, clădea Sf-ta Sofia, în Franța aveam barbaria totală a fiilor lui Clovis.

Studiind un manuscris, trebuie totdeauna să avem în vedere importanța actului și personalitatea scriitorului. Vom avea diferențe însemnate dela manuscris la manuscris, din una și aceeași epocă, după cum el emană dela un om al bisericeii, dela un om de arme, ori dela un scrib, meseriaș al scrisului ; vom avea deosebiri după cum e vorba de un act solemn, desemnat încet, cu grijă ; sau de un grafism scris fără gînd de caligrafiere.

Nu există prin urmare un scris tip, invariabil, acelaș pentru toți într'o anume epocă ; ci grafismul variază neconținut după gradul de cultură, după vîrsta, după temperamentul fiecărui scriptor. Doar scrisul mecanic, tiparul, poate da ceva stereotip și mort ; dar scrisul cu care ne însemnăm în grabă gîndurile, fără preocupări de caligrafie, acela variază dela om la om.

Reținem prin urmare că avem două feluri de scris : *scrisul solemn*, un scris fără personalitate, caligrafia propriu zisă, întrebuințat în cărțile bisericești manuscrise, în documente de stat ; și avem *scrisul de toate zilele*, variabil dela om la om, dela document la document, singurul care înregistrează toate pulsațiile sufletului. Or care din noi poate scrie în două feluri : în scrisul lui intim, și în scris caligrafiat, așa cum ar fi o carte de vizită litografiată.

Documentele noastre vechi, și mai ales cele scrise în slavonește, sînt numai în scrisul solemn, sînt numai opere de caligrafie pură, mai frumoase sau mai urite, după gradul de cultură și gust al pisarului. Documente în scrisul de toate zilele pentru epoca veche a scrisului românesc, nu ni s'au păstrat, decît în foarte rare cazuri.

Totuși chiar și în documentele în scris solemn putem găsi urme din scrisul natural al gramaticului : deși actul e scris după toate regulile caligrafice ale cancelariei domnești, totuși, diacul, cînd pune data, sau cînd scrie „amin”, ori cînd își înseamnă numele, dă drumul co-deiului, agață o lungă coadă de vre-o literă, sau îi dă niște dimensiuni exagerat lăbărțate, ori crează o formă de literă cu totul idiomată, imprimînd astfel personalitatea sa documentului, în total contrast cu impersonalitatea scrisului din restul aceluiași act.

Aceste scăpărări de condeiu sînt de cea mai mare importanță în expertizarea unui document. Dacă studiem cu atenție ori ce document,

și conform regulilor grafologice, putem recunoaște pînă și în scrisul cel mai caligrafic executat, personalitatea scriptorului. Studiind ceea ce în expertiza grafică numim „*idiotisme grafice*”, adică acele semne particulare pe cari fără voie le reproducem în scrisul nostru ; particularități, semne particulare, cari nu se întîlnesc în scrisul altei persoane, putem atribui fără greșală cutare scris cutărui diac, chiar cînd el nu și-a menționat numele, și putem preciza astfel sub ce domnie s'a scris cutare act nedatat.

Munca expertului istoriograf se ușurează după invenția tiparului : cărțile nu se mai scriu cu mîna, se tipăresc ; numărul știutorilor de carte sporește, transacțiunile juridice, comerciale, corespondența particulară etc. se înmulțesc și scrisul solemn devine tot mai rar, înlocuit fiind de scrisul de toate zilele, variabil de la om la om și deci ușor de identificat.

Rămîn însă pînă tîrziu, forme de litere specifice unui anumit gen de document. De pildă, epitafele, pisanile și tot ce se atinge de cult, va fi scris cu litere lunguețe și îngustate, în armonie cu ascetismul chipurilor de sfinți din biserici ; inițialele sau literile din monograma Domnitorului, vor avea dimensiuni imense, precum imensă era distanța dintre suveranul absolut și supușii săi plecați, și aceste litere vor fi scrise cu roșu, ca purpura mantiei domnești ; vor fi împodobite, aurite, încununate cu flori și embleme, în armonie cu veștmintele suveranului.

Scrisul de toate zilele, acela care va forma tot mai mult obiectul expertizei grafice, acela se va democratiza, evoluînd continuu. Mîna, avînd să execute mereu aceleași mișcări mușchiulare, pentru formarea aceleași litere, ajunge, prin deprindere grafică, să execute desemnul literei model cu tot mai multă siguranță și ușurință ; apoi, mîna, pentru a evita necontenite opriri la fiecare ridicare a condeiului, va suprima mișcările inutile, va înlănțui traseul grafic, și va obține variante ale aceleași litere cari să favorizeze iuțeala.

La toate aceste cauze, se adaugă temperamentul scriptorului, cultura, vîrsta, boala, senilitatea, și ajungem astfel la o variație infinită de grafisme tot atît de numeroase cîți indivizi cu știință de carte sînt pe lume. Cu cît un scris va avea mai multă personalitate, se va depărta de banalitatea caligrafiei, cu atît dentificarea scrisului va fi mai ușoară.

Ca un exemplu mai pregnant de identificare grafică în domeniul istoric, voi cita scrisoarea, purtînd pecetea inelară a lui Mihai Viteazul, scrisoare atribuită mînei marelui voevod de către Dimitrie Sturdza, pe bază de argumente din domeniul diplomatiei. Expertiza grafică a

stabilit în mod absolut neîndoios că într'adevăr acea scrisoare a fost în întregime scrisă de primul realizator al unirii celei mari.

Alt exemplu : o serie de documente transilvănene, scrise în latinește, poartă semnătura, în caractere latine : „*Michael Vaivoda*”. Expertiza grafică a dovedit, fără îndoială posibilă, că aceste semnături nu erau de mâna marelui voievod, ci făcute de Janos Jacobinus, un „*secrétaire de la main*” al lui Mihai Viteazul.

Se știe că suveranii, până în secolul al XVII-a, aveau ca om de încredere un plastograf oficial, care avea misiunea să imite semnătura suveranului, pentru a-l scuti de oboseala semnării unor acte fără importanță, semnături cari astăzi se fac prin aplicarea unei stampile de cauciuc, reproducind semnătura suveranului pe diplomele și actele de mică importanță. Astăzi doar stelele de cinematograf mai au un „*secrétaire de la main*”, cari le iscălesc pentru a satisface imensa cerere de autografe ce se adresează vedetelor ecranului.

Un exemplu din epoca contemporană : sînt, la Academia Romîină, manuscrise ale aceluiași om politic, ale aceluiași scriitor, scrise în cirilice, în caractere latine, la diferite epoci, manuscrise uneori cu scrisori străine. Expertul grafolog este cel mai în măsură să facă triajul acestui material manuscris.

Alt exemplu : în Basarabia, Dobrogea, sînt colonii de germani. Se strîng, în decursul anilor, acte importante, (de vînzare-cumpărare, închiriere, testamente, etc.) scrise de una și aceeași persoană, cu diferite alfabetice : cirilice, nemțești, latinești, rusești, romînești. Asemenea acte se contestă, se falsifică, sau se dau ca piese de comparație expertului în caz de proces. E sarcina expertului să facă triajul, să identifice, să dovedească falsul.

Sînt apoi cazuri cînd scrisul unui om se dezorganizează complet din cauză de boală : ataxie, paralizie, coree, alcoolism, senilitate. Expertul singur este în măsură a dovedi cauza acestei ruînări a scrisului.

În sfîrșit sînt nenumăratele cazuri de anonime, de deghizări ale propriului tău scris. Este iarăși misiunea expertului să dovedească deghizarea, să identifice pe autorul unei anonime.

II. FALSUL.

Falsurile au existat din cele mai vechi timpuri. Ele s'au înmulțit odată cu răspîndirea culturai, cu înmulțirea transacțiilor și a știutorilor de carte. Sînt falșuri totale, cînd un întreg text a fost plăsmuit ; falșuri parțiale, cînd s'a schimbat doar o dată, un nume, o cifră.

Dacă expertiza nu poate aduce decît rare ori o contribuție la

soluționarea acestor cazuri în studiile istorice, dat fiind numărul foarte restrâns al falșurilor păstrate în documentele noastre vechi, și mai ales dat fiind lipsa de interes material ce l-ar prezenta astăzi dovedirea unui falș din trecut ; expertiza grafică aduce zilnic neprețuite servicii justiției.

Expertizele grafice, cari altă dată se făceau numai de profesorii de caligrafie, oameni onorabili dar cu redusă cultură și fără studii speciale în domeniul expertizei ; expertizele grafice se încredințează astăzi aproape exclusiv diplomaților Școalei de Arhivistică. Prin cultura lor, prin obișnuința lor cu descifrarea a sute de documente, prin specializarea lor în expertiza grafică timp de doi ani de zile, acești experți dau justiției garanții de cultură și cunoștinți speciale cari fac ca numărul erorilor să fie redus tot mai mult odată cu experiența dobândită și cu îmbogățirea laboratorului complicat al unui expert grafolog modern.

III. REÎNVIEREA SCRISULUI.

Acolo unde expertiza grafică aduce cele mai mari servicii nu numai justiției dar mai ales științelor istorice, este când i se cere să reînvie un scris.

Pergamentul, hîrtia, cerneala, ceara sigiliilor, pot fi studiate astăzi pe baze științifice cari nu se cunoșteau acum zece ani chiar.

Palimpsestele, cari altă dată nu puteau fi reînviat decît pe bază de reactivi chimici, cari deteriorau și une ori distrugeau total un document, palimpsestele, vechiul scris, subjacent în porii unui pergament, ras spre a fi utilizat din nou, și acoperit cu alt scris mai nou, dar de minimă importanță, se pot reciti astăzi, fără a se deteriora documentul, cu mare precizie, grație razelor ultra violetă. La lumina razelor emantate de lampa de cuarț și filtrate cu filtrul lui Wood, scrisul subjacent reapare perfect vizibil, și se poate fotografia. Sub acțiunea razelor Roentgen, și chiar a razelor infraroșii, poate să reapară o iscălitură de pictor, sau chiar un tablou mai vechiu, acoperit de vîpseala modernă a unui pictor fără talent.

Pergamentul cel mai îngălbenit, cu cerneala abea vizibilă, împedecând descifrarea documentului, expus la lumina razelor ultra violetă cu filtrul lui Wood, capătă o culoare intensă, îngăduind recitirea ușoară a întregului text, indescifrabil la lumina zilei,

Fotografia, prin posibilitatea ce are de a înregistra și unele nuanțe de culori pe cari retina nu le poate percepe, îngăduie să se reînvie un scris total dispărut vederei normale a omului. Alte ori, prin utilizarea de plăci, anume chimicește preparate, ortocromatice, pancromatice, sau

prin intercalări de filtre de diferite culori și intensități în fața obiectivului, putem face să dispară pete, cari îngreuează citirea, și să putem preciza atâtea fapte obscure sau contraversate din domeniul istoriei noastre vechi.

Iar în zilele noastre, falșurile de diplome, certificate, carnete, etc. spălate chimicește, falșuri nebănuite de numeroase, se dovedesc fără greutate la lampa de cuarț cu filtrul lui Wood, și tot cu acest aparat se descoperă cu multă ușurință falsificările de bilete de bancă, mărci poștale, alimente, pietre prețioase, etc. etc.

În sfârșit tot grație lămpii lui Wood, scrisul cu cerneală simpată, utilizat pe o largă scară de spioni, deținuți, amorezați, poate fi citit și fotografiat, fără a deteriora documentul, fără să se poată bănuie că un asemenea act a fost citit și fotografiat de expert.

Iar în chestiunile de vechime a unei cerneli, de corectări făcute cu altă cerneală pentru schimbarea, de pildă, a unei date, etc. etc. expertul întrebuințează reactivii chimici.

Expertiza grafică cere evident multă muncă și poate și un temperament special pentru soluționarea unor cazuri mai grele, necesită cunoștințe nu numai de grafologie, paleografie, diplomatică, drept și medicină, dar cere să cunoști manipularea microscopului, colorimetru-lui, razelor, fotografiei, decoloranților și reactivilor chimici. În schimb, expertiza grafică, este de un interes captivant, pentru că problemele pe cari expertul are a le deslega sînt nesfîrșite, pentru că infinită este variația scrisului, nebănuite de inventivă mintea plastografilor.

Avem nevoie de experți culți și pricepuți pentru a înlocui pe profesorii de caligrafie, cari prin greșelile de neiertat ce le comit, din nepricepere, au adus discreditul expertizei grafice. Ambiția mea este să formeze acești experți în cari justiția să aibă toată încrederea. Doresc ca noua serie de studenți din acest an, să aibă toată iubirea pentru disciplina ce o urmează, și să sporească numărul diplomaților acestei școli.

Henri Stahl

POETUL COSTACHE CONACHI ORGANIZATOR AL ARHIVELOR MOLDOVENEȘTI 1831—1833.

După cum într'o lucrare anterioară¹⁾ afirmam că instanțele judecătorești din Moldova au fost organizate — în conformitate cu prevederile Regulamentului organic — de către poetul Costachi Conachi — mare vornic și cavaler — care a condus Logofeția cea mare a Justiției din Moldova între anii 1831—1833 — tot așa aici pot afirma — cu toată tăria — că organizarea arhivelor moldovenești se datorește tot acestei minți luminate, tot acestui vrednic boer moldovean, care a dat o deosebită importanță și arhivelor pe lângă celelalte mari organizări cari au fost aduse de anul 1832 și în care el a jucat un rol deosebit de important.

În anul 1831, Costache Conachi este numit „știitorul locului de vel logofăt al Justiției”, în atribuția căruia cădea organizarea tuturor instanțelor judecătorești din Moldova. Acest post l-a ocupat până la 19 Februarie 1833 când a fost numit în locul său Costachi Sturza²⁾.

Dosarele „Marei Logofeții a Justiției” sau ale „Ministerului Dreptății”, din acest timp, sunt pline de slova mărunță și greu de citit a vornicului poet Costachi Conachi : rezoluții — care de cele mai multe ori ocupă pagini întregi — doclade, ciorne de proiecte de legi, instrucții date diferitelor instanțe în subordine, toate dovedesc marea activitate a poetului prin trecerea sa la conducerea acestui minister.

Această activitate ar putea forma obiectul unei vaste lucrări privind întreaga activitate a lui Costache Conachi din acest timp.

În cele ce urmează voi căuta să scot în relief partea din această activitate, care se referă la organizarea arhivelor moldovenești.

1) Gh. Ungureanu, *Înființarea și organizarea judecătoriailor în Moldova, anul 1832* Iași, 1932.

2) Arhivele Statului, Iași, Tr. 202 op. 226 dos. 6, fila 40.

Regulamentul organic aduce marea inovație a separației puterilor ; de aici înainte ispravnicii nu vor mai cumula în mâna lor toate puterile. În timp ce ei vor rămâne simpli administratori ai ținutului, puterea judecătorească va trece în seama unor instanțe special organizate, ale căror sentințe vor trece spre executare la organele executive.

În fiecare capitală de ținut se va înființa câte o judecătorie ținută ; organizarea lor a fost opera exclusivă a vornicului Costache Conachi. În organizarea lor vornicul Costache Conachi a dat o mare atenție și organizării arhivelor acestor instituții. Cine a cercetat aceste arhive — cari azi în majoritate sunt depuse spre păstrare la Arhivele Statului — își poate da seamă de importanța lor pentru trecutul unui ținut și tot odată va avea toată admirația pentru acela care a avut grijă de organizarea lor.

În Ianuarie 1832, poetul Costachi Conachi lucrează de zor la „Instrucțiunile” pe care trebuia să le dea acestor noi judecătorii ținutale. Am găsit toate aceste instrucții scrise de mâna lui ; după ce se ocupă de îndatoririle președintelui, de ale directorului și condicarului trece la organizarea cancelariei acestor judecătorii.

În primul rînd el se ocupă de arhivă, apoi trece la sala de judecată și cancelaria funcționarilor.

Iată instrucțiunile trimise de către Costachi Conachi judecătoriilor ținutale relative la arhivă :

„PENTRU PRESUDSFII“¹⁾

„Casă pentru presudsfii trebui să fii cu patru odăi 1) o odă pentru ținerea arhivii în cari să vor faci câți două dulapuri supt încuetoare și cheia stătătoare în samă și răspundirea condicarului (directorul canțileriei). În acești dulapuri au aș așaza toate delele și spre aceasta vor fi făcut următoarea rânduială :

„Unul din dulapuri va fi alcătuit în 24 ochiuri ; fiește care ochi lumina în toate părțile câte din două pol palme spre a fi încăpătoare di 2 dele alăturat în lat și cât de mai mult înalt ; asupra fiește căria raclă vor fi scrisă numerile știute dela unul și până la 24. Acest dulap va fi pentru delile lucrătoare și să va țină izvod pe aceleași numeri dela 1—24, arătători de fiește care delă, în care număr de raclă, să pune și pentru a să găsi delile cu ușurință și în grabă. Când să vor cere delile vor urma a avea deosebite numere a lor care numere să vor face știut părților, pentru ca ele când vin să-și poată cuvânta numărul. Spre pildă

1) *Arhivele Statului, Iași*, Tr. 1756 op. 1995, dos. 4 fila 173—4.

vine Gheorghe și Vasile cari s'au fost giudecat și spun că pricina iaste însemnată cu No. 29. Indată să caută în izvod și să cercetează dela acea cu No. 29 în care număr de raclă s'au pus, să găsește că iaste racla de drept No. 29, acolo să caută și să scoate îndată. Se înțelege dar că delile trebuie să aibă osăbit număr începând dela No. 1 înainte, cât vor fi până când s'a umple dulapul. Alături cu acest dulap a delilor lucrătoare va fi alt dulap pentru delile sfârșite. Acest dulap va fi de 16 ochiuri, de asămine lumină în mărime și pe fiește care raclă diasupra va avea numărul dela 1—16, pe lângă care fiește care număr vor fi scrisă alături și câte 2 slove din azbucoavnă. In acest dulap se vor păstra toate delile sfârșite care se vor băga prin racle după începătoarea slovă a poreclei jăluito-ului; spre pildă Vasile Hornariul au avut giudecată cu Grigore Chițcopu și giudecata lor s'au sfârșit la giudecătoria ținutului. Această delă se trece în racla No. . . . unde iaste slova H, căci a jăluito-ului porecla are însămnătoare slova H. Pi asăminea probă se vor înscrie și în pomenita condicuță făcută dela No. 1—16 cu slovele raclelor lor, pentru ca fiind trebuință de acea delă, are cu cuvânt de a să vide ce hotărâre s'au dat atunce la pricina aceia sau cu cuvânt că părătul voește a ave copie de pe hotărâre. Indată fără mai multă bătae de cap că să poată găsi în izvod și după urmare și în racla unde stă acea delă. Probele următoare vor lămuri mai pe înțeles toate câte să arată mai sus.

Dacă casa nu va fi încăpătoare pentru înălțimea dulapurilor poate să să facă și din două bucăți un dulap, când casa nu va erta de a-l avea întreg".

Dar Costachi Conachi nu s'a mulțumit numai cu trimiterea acestor instrucții, ci a urmărit zi cu zi și executarea lor. Astfel îl vedem ocupându-se până și de cele mai mici amănunte; la o judecătorie un condicar pusese într'un dulap al arhivei niște slănină la care se „înădise" șoarecii. Costache Conachi dă ordin să se cumpere alt dulap „fără miros" și trimite 150 de lei pentru cumpărarea lui.

Costache Conachi se ocupă și de modul cum trebuiesc alcătuite dosarele și actele.

Astfel trimite o „șirculară" către „prezidenții tribunalurilor ținutale" prin care arata că „cu asprime sânt oprite răsăturile și întocmirile înscrierile printre rânduri sau tot o hârtie cu două feliuri de slove precum și tăvăliturile".

Arhivele judecătorilor sunt date în seama unui funcționar numit registrator pentru care Conachi trimite instrucții amănunțite.

„Registratorul este dator a pune număr la toate scrisorile câte

vor intra sau vor eși din canțilerie și a le trece foarte în scurt într-o condică, înșămânând No. și data (veletul), fieștecărui scrisori, zioa în care s'au primit sau au eșit", registratorul era obligat să treacă în condici deosebite toate foile de zestre, toate zălogirile; registratorul avea grijă ca să treacă în niște condici speciale toate vinderile prin mezat; registratorul era răspunzător „dacă să va rupi sau să va pierde” vre-un act din arhivă.

În capitala Moldovii — Iașul — anul 1832 aduce deasemenea noi organizări și înființări de noi instanțe în organizarea cărora intra și arhiva; și aici Costache Conachi dă instrucții pentru organizarea lor.

Un rol tot atât de important l-a jucat Costache Conachi la înființarea și organizarea Arhivei Statului.

În ceia ce privește înființarea și organizarea acestei instituții, care avea marea menire de a aduna și conserva toate documentele, dosarele și condicile dela toate instanțele vechi și noi și de a le aranja de așa manieră ca să poată fi ușor găsite, Regulamentul organic nu cuprinde articole clare; și aici intervine Costache Conachi, care lămurește această confuzie și pune bazele unei noi instituții de sine stătătoare supt denumirea de Arhiva Statului.

Astfel art. 366 din Regulamentul organic spune: „Canțileria Inaltului Divan va fi împărțită în trii mese (secții) supuse privigherii directorului ei”; „masa a treia era” masa arhivelor unde se vor ține toate acturile publice, precum anaforalele, hrisoavele, hătișerifurile atingătoare de dreptățile și pronomiile Moldovii; arhivarul în a căruia privighere să încredințează toate acturile aceste să va îngriji a le aduna din ori și ce parte să vor afla și a le ținea în bună păstrare; tot la această masă vor fi păstrate planurile ridicate de comisia hotărîturei și copiile mărturiilor hotarnice date fieștecărui proprietar precum se orânduește la secția obșteștei hotărîturi; iar spre sigură păstrare a acestei arhivi și îndemănare a aflării acturilor, va fi în curtea domnească o înadinsă cuviincioasă zidire întru îngrijițoarea pază a osebitului arhivar a Statului”.

Deci acest articol nu prevedea crearea unei instituții aparte de Divanul Domnesc, ci așa zisă Arhivă a Statului ar fi fost „masa arhivelor” din Inaltul Divan Domnesc și care masă (secție) a arhivelor ar fi fost pusă sub conducerea unui arhivist al Statului.

Art. 410 din acelaș Regulament rostea:

„În fiește care an la încheierea sesiilor obșteștei adunări originalurile semilor înfățișate precum și a altor documente se vor depune în Arhiva statului, a căreia alcătuire și păstrare va fi încredințată unui boer

cu însușirile cerute pentru asemenea dregătorie. Arhivistul Statului, ca un depozitar al acturilor publice și dregătorești, se va numi de către domnul, din doi candidați prepuși de către obșteasca Obicinuită Adunare”.

Acestea sunt toate dispozițiile Regulamentului organic în ceiace privește Arhiva Statului și cari — trebuie să recunoaștem — nu sunt câtuși de puțin lămurite.

Pe data de 1 Ghenar 1832 aga Gheorghe Asachi este numit de Mircovici „arhivist obșteștii obicinuitei adunări”; și aici o confuzie deoarece nu este numit ca un conducător al unei instituții noi cu denumirea de Arhiva Statului.

Toate aceste nedumeriri au fost lămurite în cursul lunii Ianuarie 1832 când la 26 Ianuarie Costachi Conachi alcătuește „*Instrucții pentru Arhivistul Statului*”; Arhiva Statului începe a funcționa ca o instanță aparte de Divanul Domnesc de care aparținea la început; ea depinde tot de Logofeția justiției ca o depozitară a tuturor actelor juridice însă ca o instituție aparte și cu o organizație specială față de arhivele obișnuite ale celorlalte instanțe; la Divanul Domnesc rămâne „masa arhivelor” ca o arhivă a Divanului, însă își pierde calitatea de păstrătoare a tuturor actelor publice, care trece de acum asupra Arhivei Statului. Conducătorul ei, aga Gheorghe Asachi, corespunde direct cu Ministerul Justiției; Arhiva Statului are de acum înainte o cancelarie organizată aparte și un buget special prevăzut în bugetul Ministerului de Justiție.

Iată instrucțiunile alcătuite de însuși vornicul Costachi Conachi pentru Arhiva Statului.

INSTRUCȚII PENTRU ARHIVISTUL STATULUI.

1. Toate acturile ce sânt hotărâte spre păstrare în Arhiva Statului, adevărate anaforale, hrisoave, hatiserife atingătoare de dreptățile și pronomiile Moldaviei, precum și toate hotărâturile și planurile moșilor ci au a să face prin deosebite comisii de hotărâtură și alte acturi giudecătorești date în arhivă să vor păstra în o singură boltită zidire îngrădită cu gratii de fier, cu obloane de fier și cu ușile de fier și cu păzirea unui jandarmur zi și noapte cu toată privigherea, siguranția și îngrijirea de a nu să primejdui supt răspunderea arhivistului supt acăruia ascultare vor fi un secretar și doi scriitori.

2. Toate acturile le va primi numai după osăbit adres ce să va trimite cătră arhivistul, pentru ale căroră primire va da adiverință la locul cuvenit.

3. Toate acturile au a să pune în două dulapuri ci au a fi supt No. 1 și supt No. 2, a căroră dulapuri despărțitoare fiind în racle, asupra fieștecăria raclă va fi scrisă o slovă din alfabet după proba alăturată.

4. Dulapul de supt No. 1 va fi pentru acturile pământului venite pe afară și din năuntru țării în pricini și legiuri obștești, precum hatișarifuri, decreturi împărătești, legiuri de pravile, legiuri de obicei, hrisoave, anaforale, pronomii și altele de acest fel privitoare cătră prințipat a căroră așăzare prin racle va fi după slova începătoare a numirii înscrisului și după numărul actului scris pe o hârtie în ivală spânzurată de act.

(Spre pildă hatișarifuri, hrisoave să cuvin în raclă de supt slova H ; anaforalile supt slova A)

5. Dulapul de supt No. 2 va fi pentru acturile de pricini particularnice și iarăși în racla pi asăminea probă și cu aceleaș slove în care așăzarea acturilor prin racle va fi după slova începătoare a poreclii jăluitoriului și iarăși fieștecare act cu numărul său scris pe o hârtie în ivală spânzurată de act ; aciasta să va urma în toată alte pricini afară numai de pricini de moșii unde are să fii slova începerii a numirei moșiei.

(Spre pildă actul lui Vasile Ciobanul să va pune în racla de supt slova C, iar în pricina pentru moșia Delenii supt slova D.).

6. Pentru înlesnirea aflării vre unui act cerșut să vor alcătui două condici ci să numesc *repertorii*, una a dulapului No. 1 și alta a dulapului al doilea No. 2 în aceste condici la vremea așăzării acturilor tuturor prin racilii dulapurilor să vor treci după rândul de slove din azbuchi (scrisă și pe racla) acturile adică în ce cu No. 1 toate aceli obștești, iar ce cu No. 2 toate acele particularnice, așa precum și pentru raclă cu aceleaș slove și aceleaș numere cu deosebire numai că prin condici să va arăta și pricina înscrisului.

(Spre pildă cerșându-să hotarnica țării și hotarnica moșiei Pașcanii, cari au a fi în osăbite racli X, și P, să caută în condică și să vedi ci No. ari lipit hotarnica țării și ce număr hotarnica Pășcanii și după acele numere să ia sama în raclă și să vede la care act este spânzurat No. și acel act să scoate nemai frământând pe altile.

7. Fără deosebită pozvolenie a stăpânirii nu este volnic nimine a ceri vre un act ci s'au dat în arhivă ca să-l vadă precum nici din canțileria arhivei să nu să poată da nici un act în casă particularnică.

8. Arhivistul va ține și o condică pentru adresurile și poruncile ci va priimi. Cum și o condică pentru înscrisurile ce vor eși din canțileria sa.

9. Toate legiurile și orânduelile nouă le'va treci secretariul arhivistului în paladium adică condica de pravelile pământului ca totdeauna să le aibă îndemână când va cere trebuința.

10. Arhivistul va avea o canțilerie cu trei mesă și scaunile trebuincioasă ; o masă va fi pentru arhivist, alta pentru secretariul și al treilea pentru scriitorii.

11. Dulapurile vor fi cu încuetoari buni și bine păstrate și așezate pe roate și din două bucăți una deasupra altia să să închei fiește cari dulap pentru ușurința purtatului.

12. Repertoriile să vor ține după alăturatile formulari.

13. Când să va pozvoli de cătră stăpânire unia părți a lua o copii dipe un act, arhivistul și secretariul vor încredința ace copie că este întocmai dipe originalul ci să păstrează în arhiva supt No. cutare în racla cutare.

Costachi Conachi vornic.

1832 Ghenar 26.

Gh. Ungureanu

VERSURI INEDITE DESPRE 1821.

Din colecția de versuri inedite sau ignorate privitoare la revoluția din 1821, întocmită în vederea unui studiu și a unei publicări integrale, dăm astăzi versurile pe cari Gheorghe Hagi Toma Peșacov le scrie, după cit s'ar părea, chiar în timpul revoluției lui Tudor Vladimirescu, pentru proslăvirea marelui pandur.

Peșacov este de prin părțile Olteniei, poate bulgar de origină, dar foarte român și foarte patriot ca simțire, și nu pregetă să-și autohtonizeze numele. Astfel, producțiile sale literare și istorice, rămase în manuscris, sînt semnate „Peșacov sau Pedestrășescul”, adică adoptă o formă românească prin care traducea însuși sensul numelui său slav,

În ceea ce privește idealul său literar, Peșacov se declară, într-o scrisoare dedicație din 1829, ucenicul în poezie al lui Iancu Văcărescu. Compune și un volum întreg de versuri lirice, „*Desmierdarea Poeticească*”, dar, din nefericire, realizările sale poetice nu ajung să depășească hotarul prozei rimate. De aceea, versurile pe cari le publicăm acum, corecte dar pline de platitudine, ilustrează îndeajuns lipsa calităților poetice la autorul lor. Ele trebuie privite numai din punctul de vedere istoric. Iar dacă într'adevăr vor fi scrise chiar în anul 1821, ele rămîn ca o mărturie de înțelegere și de prețuire a mișcării lui Tudor Vladimirescu, într-o vreme cînd cei mai mulți din contemporani, și înșiși tovarășii lui, nu-l înțelegeau și nu-l prețuiau așa cum ar fi cerut cauza pentru care Tudor Vladimirescu se scuiase.

Peșacov este, așa dar, favorabil revoluției, căci își dă seama de însemnătatea ei capitală pentru viitorul neamului românesc. Gestul lui Tudor Vladimirescu avea să repună națiunea romînă în drepturile ei firești și suverane. Străinii, și mai ales Grecii, ce năpădiseră Țara Românească, aveau să fie înlăturați din fruntea treburilor publice, iar numele de Român avea să devină o realitate. Atunci cînd

revoluția aceasta va fi judecată nu numai din punctul de vedere al materialismului istoric sau al ideologiei naționaliste, ci va fi cercetată integral și obiectiv, se va putea vedea clar că România modernă își are temeliiile adânc înfipite în această trezire a naționalismului românesc, înfăptuită de Tudor Vladimirescu,

Incheind această notă, menționăm că manuscrisul original al lui Peșacov se păstrează la Academia Română, ms. 1278, f. 1—7, iar semnătura „Peșacov sau Pedestrășescul” se găsește ibidem, ms. 1276, f. 100. Alte manuscrise dela Peșacov se găsesc tot la Academia Română, ms. 1277 și 1279, precum și doc. 54, 45, 56, 167, pach. LXXVI. Iar cărți din biblioteca Peșacovilor se găsesc în biblioteca Arhivelor Statului.

Insemnăm totodată că între „candidații” de profesori din 1831, la județul Gorj este înscris și „Gheorghe Pișacof”, care se pare că renunță în cele din urmă a se mai prezenta la examenul de admitere (Arhivele Statului, *Administrative Noi*, dos. 2231/1831 roșu, f. 7).

Iar versurile pe cari le alcătuește întru proslăvirea cărturarului Dinicu Golescu, le-am publicat de curând în *Arhivele Olteniei* (Emil Vîstosu, *Un Oltean despre Dinicu Golescu*, în *A. O.*, XV (1927), nr. 89—91, p. 180).

*

1821, Februarie 5. În băjenie, în Linteni de lângă Preajba, aproape de Capitala Micii Valahiei, Craiova, din județul Dolj (adecă Jiiul-de-Jos, sau Jos-Jiiu).

TEODOR VLĂDIMIRESCUL BIV VEL SLUGER (ADECĂ FOSTUL MARE SLUGER)
ȘI ACUM ZELOS MÎNTUITOR AL DORITEI PATRIEI, DE GRECI,
FANARIOȚI, ș. c. 1.

1821, Februarie 5, în băjenie.

1. În valuri tot furioase
Și furtuni mult viforoase,
Acest prea frumos pămînt
Esistînd de totdeauna,
Făr'ajutătoare mînă
D'al protecției cuvînt, | 2. Ajunsase la o stare
Cu obștească întristare
A se înneca plentiv, ¹⁾
Și cel cu-a lui stăpînire
Intr'o cumplită pornire
S'arăta nemilostiv ! |
|---|---|

¹⁾ Jalnic (N. A.).

3. Patrioții fiind sumă,
Dar ca o cumplită ciumă
Apăsînd pă cei mai mici,
Făcea pe zile adeturi,
Feliurimi de avaturi,
Cu streinii de calici ! . .
4. Și năvălind fără milă,
Lua, hrăpea cu d'a silă
De la subpușii lor frați,
Fără mică îndurare,
Cu cumplie foarte mare,
Ca lupii nesăturați !
5. Pînă cînd, mila cerească,
Providența cea zeiască,
A răbda ne mai putînd,
A trimis, cam pe d'o parte,
Pă un bărbat cu dreptate,
Patriot cu prea sfînt gînd.
6. Care luînd ș'alți cu sine,
Spre al obștescului bine,
Indată s'a arătat
Ca o stea prea luminoasă
Intr'o noapte 'ntunecoasă,
Patriot adevărat !
7. Și vrînd ca să izbăvească,
Acum, Țeara Românească,
Din jugul ei cel cumplit,
Viața sa n'o socotește,
Dragii patrii o jîrtfește,
De nimenea nesilit !
8. Și propuînd el dreptate
La toți, fără răutate,
Cu un chip heruvicesc,
In loc să o respecteze,
Cu drag s'o îmbrățișeze,
Sar toți și o isgonesc !
9. Și p'însuși Vlădimirescul,
Ca viteaz comet ¹⁾, cerescul,
Ce ne e trimis din cer, ²⁾
Și s'a ivit az în lume
Cu prea slăvitul său nume :
Teodor biv vel sluger !
10. Ca pă un vrăjmaș prea mare
Il hulesc, cu o strigare
Că e rebelist, cu plan
Ce amăgește o lume,
Numai de a-și face nume
Ș'a strînge comori de bani !
11. Boerii în gură mare
Strigînd, făcînd arătare
Cum că e tîlhar și hoț,
Se îngrijurează foarte,
Cu o spaimă pîn' la moarte,
Și fug, se răspîndesc toți !
12. Cu care a lor urmare
Aduc lumii spaimă mare
Și cutremur, vai, nespus !
Și pe dată toți se cară
Din orașe, pe afară,
Toți cu un fel de prepus

1) Șters : Hraborul viteaz. . .

2) Șters : Ce e chear picat din cer ;
Și s'a aflat az în lume

13. Cum că vine să robească,
Să arză, să jăfuiască,
Ca un cumplit stricător,
Făr'a judeca mai bine,
Că el de alta nu vine,
Decît obştii în ajutor !
14. Socotind într'o uimire
Că vor fi toţi cu unire
La acest gînd al lui sfînt,
Ca să sae toţi cu toţii,
Fără a se sfii morţii,
Să scape al lor pămînt !
15. Ins', în loc de mulţumire,
Intimpină' mpotrivire,
De la mici pînă la mari,
Şi, în loc ca să-l priimească,
Sar toţi ca să-l isgonească,
Ca pă hoţii şi tilhari !
16. Iată boerii ce face,
Cînd dreptatea nu le place,
Carea li s'a hotărît ;
Ce prin puncturi se arată,
Cu o form' învederată,
De 'mpărafi ce s'a 'ntărit !
17. In loc să se'nsuflească, ¹⁾
Pă subpuşi să-i ocrotească
Şi să-i ţie toţi pe loc,
Să stea şi să cerceteze,
Ca să se înştiinţeze,
Prin cuviincios mijloc,
18. Ce e curgerea pricinii
A acestii răzvrătirii,
Ca boeri adevăraţi,
Numărînd drept datorie
A muri cu bucurie
Pentru patrioţi şi fraţi !
19. Ei întii, cu-a lor pornire,
Făcură o răzvrătire
Foarte jalnică la toţi,
In vremea scăpătăciunii
Şi obşteştii măhniciunii,
Zicînd că-i frică de hoţi !
20. Inşişi hoţi fiind, în faptă,
Hoţi pă cei drepţi îi arată
Lucru prea vrednic de rîs !
Şi văzînd așa dreptate,
Dau cu gloanţe şi obate,
Fără milă, fără pîs !
21. Bravo, Tudore viteze,
Dumnezeu să te 'nzileze,
Carele te-a însuflat
A te arăta în faptă
Cu ajutorinţă dreaptă,
Patriot adevărat !
22. Vrednice sînt ţie toate,
Laude de ţeri, de gloate,
Şi cununi mulţimi de flori,
Făcute de frumoşele,
De Romane tinerele,
Feciorîte şi feciori !

1) Şters ; îndirjească.

23. Și c'un chip de mulțumire,
Pentr'a patrii izbăvire,
Tot cîntînd și dănuind,
Capul să-ți încununeze,
Numele să-ți lumineze,
Să rămăie viețuind
24. De acum pîn' în vecie,
Cu mare statornicie,
Innălțîndu-ți ș'andriant,
Tot cu aur poleindu-l,
Peste tot împodobindu-l
Cu pietriș de diamant !
25. Numele să-ți prăznuiască
Toată Țeara Românească,
Ca unui izbăvitoriu,
Ce te-ai arătat îndată,
Cu mijlocire ciudată,
Neputinței ajutoriu !
26. Dar'ar Dumnezeu să fie,
Veacul aurit să vie,
Cu tot binele deplin,
Ca să să mai veselească
Biata Țară Românească,
Acum și în veci, amin !

1821, August 15.

JĂLIREA NECUVIINCIOASEI MORȚI A HEROULUI ROMÂNIMEI.

1. Ceriule ! Cum nu ți-e milă,
De lași să piară cu silă
Un luciafăr luminos,
Ce pînă să nu răsară,
Spre apus îl mîină iară
Un noru prea întunecos !
2. Și d'erea ca să apue,
Norilor să se supue,
Pentru ce, dar, s'a ivit ?
Pentru ce iar să se'ntingă
Spre apus, și să se stingă,
Plîngînd totul c'a perit ?
3. Pentru ce, spre scăpătare
Să alerge așa tare,
La răsărit fiind ajuns ?
De ce numai să lucească
Și îndată să lipsească,
Să remăie'n veci ascuns ?
4. De ce raze luminoase,
Cu ziori prea mult frumoase,
Orizondului a'ntins ?
Cînd erea să nu remăie,
Ci apusului să-l măie
Un nuoru negru, ce l-a stins ?
5. Mai pe urmă, cu ce vorbă
Ast pahar, vai, el să-l soarbă,
Și să fie hotărît
Așa 'n vreme prea puțină,
Să lipseasc'a lui lumină,
Și să piară amărît ?
6. Ah ! stihilor în fire !
Ce prea rea nenorocire,
Ce teatru prea ciudat !
Văz că, zioă 'n miază zilei,
Tot pămîntul României
Peste tot întunecat !

7. A pierit acea duioasă
Stea a lui prea luminoasă,
Ce erea a-i lumina,
Carea cu putere mare ¹⁾
Dedea nuaă însuflare
Oricui i se închina !

8. Vai ! Pe semne reaoa soartă,
Ce în veac tot pizmă poartă,
A voit adevărat
Ca în lume să arate
A sa mare nedreptate,
Ea, printr'îns' îmvederat !...

.
.

1821, Octombrie 25.

1. Mulți în multe feliuri zice,
Un bun nume ca să strice,
Cu afect rău sufletesc,
Fără mică judecată,
C'o părere prea stricată,
Și cu cuget vrăjmășesc :

5. Și rîvnind ca să domnească,
A vrut să se hărăzească
Cumplitii oblăduiri,
Și, pã greci să-i dea în mină,
Numai într'o săptămînă,
Strașnicii nenorociri !

2. Că Tudor Vlădimirescul,
Viteazul bun, românescul,
N'a fost vrednic d'alt folos,
Decît să pricinuiască
Nenorocire obștească,
Cu al lui plan ticălos !

6. Pă care ei iscodindu-l
Și cu scrisori dovedindu-l,
L-a prins și l-a judecat,
Și au hotărit îndată,
Cu-o dreptate prea ciudată,
Capu de i l-au tăiat.

3. Căci a început o treabă
Fără vreme, prea cu grabă,
Nesțiind, el, cum și cînd,
Și după ce-a-nceput-o,
Atuncea a priceput-o,
Că n'a fost după lui gînd.

7. Zicînd că e cu dreptate
A da moarte unui frate,
Fără frică de păcat,
Ca unul ce-a fost sminteală,
După a lor socoteală,
Fiind prost și neplecat.

4. Ș'apoi și altele multe !
Cum că n'a vrut să asculte
De grecul Prințu Ipsilant,
Ci a vrut să unelteze,
Unirea s'o speculeze,
Ca viclean, un speculant !

8. Iar o minte cu simțire,
Iscusită și supțire,
Vrînd cu drept a judeca,
Va cunoaște nedreptatea,
Ce-a făcut-o strîmbătatea
Și dreptate'a n'o călca !

1) Șters; Carea cu razele sale.

9. Și, întâi, pue-și în minte
Acea de mai nainte
Stare a Țărei Românești,
Cum erea ea prefăcută,
În mâini streine 'ncăpută
Ș'în fandasii boerești !
10. Patrioții la o stare
Vrednică de întristare
Ajunsasă toți cu toți,
Toți cufundați în mândrie,
Imbrăcați în fățarie,
Părinți și fii și nepoți !
11. Nu mai socotea la altă,
Decît la treaptă mai 'naltă
Să ajungă, ori și cum !
Nu doar prin vr'o vrednicie,
Ci numai prin nimicie,
La drept negîndind nici cum !
12. Ceeace, drept mărturie,
S'ar face o istorie,
Spuindu-o tot de rost,
Dar fiindcă e știută,
De către toți cunoscută,
Va spune-o și cel mai prost !
13. Apoi puie și 'nceputu,
Cel de mulți nepriceputu,
Al acestui plan sfințit,
Ce acest bărbat îndată,
Cu îndrăzneală ciudată,
Vitejaște l-a rostit !
14. Apoi pue 'n socoteală
Ș' a lui toată chipzuială,
Di'nceput pînă'n sfîrșit,
Ș'a începutului treabă,
Din nimic, așa în grabă,
Pînă unde a eșit !
15. Ș'apoi judece mai bine,
Cu drept de i se cuvine
Așa a se clefeti,
Sau ar fi de cuviință,
Dup'a lui acea silință,
De herou a se vesti ! . .
16. Eu, unul, n'am îndrăzneală
A vorbi fără sfieală
Pentru acest vestit bărbat,
Ci de cîte ori aminte
Imi vin faptele lui sfinte,
Rămăiu cu tot încîntat.
17. Pociu zice, fără sfieală,
Dupe a mea socoteală,
Că el, de a și murit,
Îns'a lui prea mare nume
Rămîne de veci în lume
Lăudat și prea slăvit !
18. Căci așa, cu lari-fari,
Își petrec numai băbări
Cu mătușelile lor,
Cînd seară, șezînd la vatră,
Și unul la altul latră,
Inchinînd la vinișor !

19. Și spun cîte o poveste,
A le trece fără veste
Vreme'aceea de prisos,
Pînă cînd să le sosească
Somnul, să se odihnească
Din truda fără folos.
20. Dar aicea nu încape
Pă moș cu broș să adape,
Ci e lucru 'nvederat,
Care poate fiecare
Să judec, cum și cine
E vrednic adevărat !
21. Cum și curat se'nțelege,
Că nu este dupe lege
Moartea a lui Tudorin,
Ci e chear din pizmuire,
Ce Grecii o au din fire,
Ca să ia ei aferim !
22. Căci nu poate niciodată,
Nici o lege 'n lume dată,
Mai vîrtos a lui Hristos,
Moarte ca să hotărească,
La persoană vitejească,
Carea crea de folos !
23. Și carea cu trudă mare,
La această 'mprejurare
A slujit mai cu dicat,
Și cu a sa vrednicie
Ș'osebita hărnicie
Toată țar'a rădicat !
24. Și Grecii, la pită găță,
Năvălind flămînzi, îndată
A mînca-o au poftit,
Și cui o avea gătită,
În loc să-i dea mulțumită,
La moarte l-au osîndit !
25. Căci, pe loc, a lui lipsire
A pricinuit simțire
Grecilor lui Ipsilant,
Că Tudor Vlădimirescul,
Eroul bun, românescul,
A fost cu duh mai înalt !
26. Ce voind să-l prăpădească,
De slava lui să-l lipsească,
Ca să o capete ei,
Ei mai mult i-au înmulțit-,o
Cu ocara ce-au pățit-o,
D'au ajuns ca vai de ei !
27. Cărui de-i lăsa viața,
Nu se putea ci să pață
Aceasta ce au pățit,
Ci, cu a lui iscusință
Și înțeleaptă silință,
Ar fi economisit !
28. Cu toate acestea, iară
Nu va mai rămînea țeara
Grecilor, precum au fost,
Ci va veni într'o stare
A nu mai fi cu'ntristare,
Precum pîn' acum de rost !

29. Vlădimirescul, cu care
S'aibă cinste și mai mare,
Să se slăvească în veci,
Fiind el acea pricină
Stingerii din rădăcină
Fanarioșilor Greci !

31. Ci răspunz prin altă gură,
Care o am drept figură
Unei vrednici esemplări,
Ce zice cu 'nțelepciune
Și cu mare isteciune,
Ia astfel de întâmplări :

30. Apoi zică cin' ce-o zice,
Cu cuvînt oricum să strice
Numele lui cel vestit,
Căci, ideea mea să facă
Intr'alt chip să se prefacă,
Nu va putea, negreșit !

32. „Măcar fie tot d'aună
Valuri multe și furtună
Și cutremur de pămînt,
Nu pot face stricăciune,
Unde sînt temeiuri bune,
Și fie spre crezămînt !“ ..

În aceste 66 de strofe, a șase versuri fiecare, e cuprinsă întreagă epopea lui Tudor Vlădimirescul și, ceea ce este mai semnificativ, toate suneturile cari au umblat în țară despre pricinile omorîrii lui de Greci. În aceeași măsură, poate Pesacov reprezintă opinia publică a patrioților români, cînd arată părerile de rău pentru moartea marelui pandur. Din acest punct de vedere, proza aceasta rimată și vetustă, colorată cu vagi licăriri de poezie, cuprinde suficiente elemente care să-i justifice tipărirea.

Emil Virtosu

MISCELLANEA

TREI DOCUMENTE INEDITE

Cunoașterea trecutului formează puternicul sprijin pe care-și întemeiază Neamurile dreptul lor de stăpânire asupra pământurilor ce ocupă, și tot prin ea se înalță mândria popoarelor ce știu să-și valorifice calitățile prin care înaintează pe calea viitorului promițător de strălucire.

Noi, Românii, cu toată civilizația noastră de milenii, n'am simțit nevoia de a păstra răbojul vremii, ce împreună cu ea rămâne veșnic neschimbată, nicicum gândind că alții vor bate monedă pentru ei din nepăsarea noastră întru pomenirea timpurilor, și am distrus tocmai materialul cel mai vorbitor despre trecut : scriptura. Puține mărturii scrise au ajuns până azi păstrate, parte pela mănăstiri, parte prin arhivele marilor proprietari și, un număr neînsemnat de mic, pela proprietarii moșneni.

Secolul al XIX-lea, secol de înnoire după moda Apusului, din punctul de vedere al păstrării materialului archivistic, a adus și în Principate ideea, realizată în timpul ocupației rusești dela 1828 — 1834, de a se înființa Arhive de Stat. Și astfel la București și Iași —era vorba și la Craiova dar din lipsă de local nu s'a putut înfăptui —au luat ființă câte o direcțiune a Arhivelor Statului unde s'au strâns mai întâi materialul archivistic dela instituțiile judecătorești și administrative și apoi —după 1864 —condicile și documentele de proprietăți ale mănăstirilor.

După războiul de întregire numărul direcțiunilor de arhive s'a mărit cu cele dela Cluj și Chișinău și mai apoi cu cele dela Cernăuți, Craiova și Timișoara. Pentru întemeierea acestora din urmă o deosebită străduință a depus d-l C. Moisil, emeritul numismat al României, și fost Director General al Arhivelor Statului din București. Tot prin

oboseala D-sale Arhivele au ajuns să aibă și o lege — până aci funcționau doar pe baza unui regulament — în care se arată clar ce material se cuvine să păstreze Arhivele.

Prin creșterea numărului de direcțiuni regionale de arhive s'a ajuns să se poată feri de distrugere o bună parte din materialul arhivistic nedepus de multă vreme de către foarte multe din instituțiile publice, și s'a putut chiar aduna, din mult puținul ce se mai află risipit prin sate, documente mai vechi, unele chiar din veacul al XV-lea, a căror valoare istorică vine să se adauge la a celor cunoscute până acum, prin precizii de date și obiceiuri.

Dintre documentele intrate în patrimoniul Arhivelor Statului din Craiova, provenite dela particulari, dăm publicității pe următoarele trei și anume :

I. Cartea lui Mihnea Voevod, prin care întărește lui Vlad și Stan și fiilor lor, stăpânire peste mai multe părți de moșie din satele Turburea și Șipot, părți cumpărate dela diferiți moșneni. Documentul este scris pe pergament în text slavon și cu pecete aplicată însă distrusă. A fost dăruit Arhivelor Statului de d-l Gh. Iliescu din com. Almajiu jud. Dolj, care-l deținea și d-sa dela Elena Conduratu fosta proprietară a moșiei Almajiu până în 1903, când a trecut la cele veșnice la o vârstă foarte înaintată (peste 100 ani).

Elena Conduratu a fost fiica lui Dincă (Constandin) Almăjanu-Poenaru, strănepot al lui Barbu dela Poiană, începătorul neamului boerilor Poenari ¹⁾ din Oltenia, care, după 1634, când i-a fost prădată casa dela Poiană, s'a mutat cu șederea la moșia Almăjiu ce o avea de zestre ²⁾.

În condica Poenarilor-Almăjeni nu este trecută această carte domnească deși se afla în arhiva lui Constandin Poenaru, care a pus să se facă condica. Explicația nu poate fi alta decât că la scrierea condicii (1819) părțile de moșie cuprinse în ea nu mai aparțineau Poenarilor-Almăjeni.

În afară de valoarea documentară, această carte domnească prezintă o deosebită însemnătate pentru că :

a) Deși s'a stabilit de istorici ca ani ai domniei lui Mihnea Vodă Turcitul timpul dela Iulie 1577—Iulie 1583 și April 1585 — Februar 1591, rămânând pentru Petru Cercel timpul dela Iulie 1583 — April 1585, totuși documentul nostru, dat de Mihnea Voevod, poartă data de 5 Mai 7092 (1584), ceea ce ne face să credem că sfârșitul primei

1) I. C. Filitti, *Condica Poenarilor Almăjeni*, în „*Arhivele Olteniei*”, VIII, p. 2.

2) C. Moisil, *Carte de mărturie din 1634*, în *Revista Arhivelor*, vol. I. p. 378 și urm.

domnii a lui Mihnea trebuie socotit în August 7092 (1584) așa cum îl dau și cronicile ¹⁾.

b) În acest document se arată apoi că exista o unitate de măsură pentru cantitatea birului plătit și care trebuie să fi fost în funcție de proprietatea de pământ. Fiindcă nu poate avea alt înțeles expresia de: „în trei oameni și jumătate (в три лю и пѣ)“ din propoziția „Vlad și Stan și Neagoe [au plătit] ²⁾ birul lui Drăgan și al lui Nan în trei oameni și jumătate”, deși Drăgan și Nan erau numai doi.

II. Un distins profesor craiovean, de limba română, d-l Theodor Popescu, în lunga-i carieră didactică a găsit timp să colecționeze un însemnat număr de documente pe care le-a citit, rezumat și inventariat, iar după câțiva ani dela trecerea la pensie le-a dăruit în anul trecut (1938) Arhivelor noastre. Din aceste documente, toate interesante, publicăm porunca lui Radu Leon Voievod către vătășul Constandin „care ești ispravnic la scaunul Craiovei”. Din această poruncă reiese lămurit că:

a) Locuitorii unui sat plăteau cu toții o anumită sumă pentru bir, sumă ce rămânea aceeași chiar dacă numărul locuitorilor se micșora.

b) Birul pus asupra moșnenilor-ostași, din a doua domnie a lui Mihnea Turcitul, devenise mai apăsător, pentru foștii luptători, după desființarea oștirii de țară de către Constandin Șerban Basarab Cărnul, din care cauză încep să fugă din satele lor.

c) Moșnenii și-au păstrat proprietățile de pământ până în sec. XVII-lea tocmai fiindcă aveau un rost militar. Așa cum se vede din această poruncă, locuitorii satului Zvorsca din județul Romanați, formau un steag de roși sub conducerea unui căpitan, pe atunci Tudosie.

III. Și din al treilea document, ajuns numai în copie în colecția Arhivelor din Craiova, împreună cu materialul arhivistic dela instituțiile judecătorești, se evidențiază rostul de ostași —și de data aceasta tot roși —al moșnenilor. Dăm textul copiei așa cum ni s'a păstrat.

I

† МѢШЮ ЕЖЮ ІѠ МѢНѢ КОЕКОДА И ГДНХ КХСОЮ ЗЕМАН ДѢТРОВЛАХНСКОЕ
СНѢ ВЕЛИКѢ И ПРДѢВРАГО ІЛІИЗАНДРѢ КОЕКОДА ДАВАИ ГРѢМН СЮ ПОКЛЕНІЕ
ГДМН ВЛАДЛАОВ І СМАНОВ СХ СНѢ И ЁЛИЦЕ БОГ ПРИВѢСТИ ІАКО ДА НАМ ЕСТ ѠЧИНѢ

1) *Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini*, ed. Ioanid, București 1859, și N. Iorga, *Istoriile Domnilor Țării Românești* de Constantin Căpitanul Filipescu, București 1908, pag. 78.

2) Cuvintele *au plătit* sunt adause de noi pentru întregirea înțelesului.

Іа АНХНѢ БОГБОУД (С. Р.) АНЛОСТІО БОЖІО ГОСПА

— 353 —

† Cu mila lui Dumnezeu Io Mihnea Voevod și Domn a toată Țara Românească, fiul marelui și prea bunului Alexandru Voevod. Dă Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele lui Vlad și lui Stan cu copii lor câți Dumnezeu le va dăruî, ca să aibă moșie în Turburea partea Bucurecii, oricât se va alege din câmp, și din pădure și din apă și de pretutindeni, pentrucă au cumpărat-o..... ¹⁾ Stan pentru 180 aspri gata. Și iar au cumpărat dela Nan o funie pentru 60 aspri gata. Și iar a cumpărat Vladul dela Nan Epure o funie pentru 50 aspri de argint..... ¹⁾ dela Neagoe Tulbanul o funie pentru 60 aspri gata. Și iar dela Stan Tulban o funie în Calul pentru 60 aspri gata. Și iar a cumpărat Vladul dela Popa T..... ¹⁾. Turburea pentru 90 aspri gata. Și iar au cumpărat dela Oprea din Șipot o funie pentru 100 aspri gata. Și iar a cumpărat Vladul dela Dumitru din Șipot 2 funii pentru ¹⁾ Și iar au cumpărat dela Paparia o funie pentru 80 aspri. Și iar a cumpărat Vladul cu fratele său Stan și Neagoe cu copii o vie dela Nan și dela Dragotă..... ¹⁾ Vladul și Stan și Neagoe birul lui Drăgan și al lui Nan în trei oameni și jumătate cât este datoria birnicilor. Și iar a cumpărat Stan dela Nan..... ¹⁾ aspri gata. Și iar a cumpărat Stan dela Țigan o funie pentru 60 aspri gata. Și iar au cumpărat Vladul și Stan dela Rătundul o funie pentru 100 aspri de argint. Și iar a cumpărat..... ¹⁾rea moșie în Turburea dela Stroe moșie din câmp și din pădure toată partea lui ¹⁾ pentru 1800 aspri. Și iar a cumpărat Neagoe dela Stoican o [funie pentru] 200 aspri gata în Lazuri. Și iar a cumpărat Neagoe dela Stoican o funie pentru 60 aspri în Calul. Și iar a cumpărat Neagoe dela Stoican o funie pentru 70 aspri gata. Și iar a cumpărat Neagoe dela Stoican două funii pentru 60 aspri. Și iar a cumpărat.... ¹⁾ o funie pentru 30 aspri gata. Și iar a cumpărat Neagoe dela.... ¹⁾ câmp. Și iar a cumpărat Neagoe dela Drăgan pentru 120 aspri. Și iar a cumpărat Neagoe dela Dan pentru 70 aspri. Și iar a cumpărat Neagoe dela Drăgan o funie pentru 40 aspri în Calul. Și iar a cumpărat Neagoe dela Drăgan moșie în Săliște, toată și a plătit în trei ani. Și iar a cumpărat Neagoe dela Stanciul săliștea toată pentru 55 aspri. Și iar a cumpărat Neagoe dela Rătundul o funie pentru 80 aspri de argint. Și iar a cumpărat dela Rătundul o funie pentru 40 aspri în Calul. Și iar dela Rătundul două funii pentru 53 aspri gata și în Câmpul de sus. Și iar a cumpărat Neagoe dela Dra-

1) Loc șters în original.

gomir o funie pentru 30 aspri. Și iar a cumpărat Neagoe o funie dela Hămugă pentru 80 aspri în Calul. Și iar a cumpărat dela Măciucă o vie pentru 60 aspri. Și iar a cumpărat Neagoe dela Năneasa o vie pentru 200 aspri. Și iar a cumpărat Neagoe o funie pentru 40 aspri dela Măciucă. După aceea a venit Dragotă înaintea Domniei Meletre că a dat toate părțile lui din moșie și din săliște și de pretutindeni și pentru aceea am dat și Domnia Mea acestor oameni mai sus scriși Vlad și Stan, pentru ca să aibă moșie de moștenire, ei și copiii lor și nepoților și strănepoților, după spusa Domniei Mele. Iată mărturii așează Domnia Mea : Jupân Ivașco mare dvornic, și Jupân Udrea mare logofăt, Jupân Dumitrie mare spătar, și Radul comis, și Ceortan biv vel vistier, și Danciul Stolnic, și Gonțea paharnic, și Jupân Mănea vel postelnic. Și ispravnic Ivașco vel dvornic. A scris Stroe în capitala București, luna Mai 5 zile la anul 7092.

Io Mihnea Voevod (L. P.) cu mila lui Dumnezeu Domn.

2.

† *Milostieiu Bojiei* Io Radul Leon Voevod i Gospodaru Zemle Vlahiscoe pișem Gospodsvomi,¹⁾ ție vâtaș Costandin, care ești ispravnic la scaunul Craiovei. Către aceasta îți fac știre Domnia Mea pentru că aici înaintea Domnii Meale venit-au Dumitru Bărbiiarul de acia, dela Craiova, de s'au jeluît și au spus cum că au fost dat bani pre vin unui roș anume Badea dela Zvorsca. Deci toamna el și-au luat vinul dela acel roș precăt i-au fost dat bani. Iară dupre aceaia roșul au fugit, iară Tudosie Căpit[anul] el s'au sculat de au apucat pe Dumitru Bărbiiarul de i-au luat ughi 12 și au zis că-i ia pentru birul Badei Roșul, Și birul roșului au fost aruncat pre alalți cetăși și care au fost la steagu de l-au plătit ca și alalte năpăști ; iar pre acest om l-au prădat neavând nici o treabă cu dânsul. Și tot au zis că va da banii ; ci și până acum nu i-au mai dat, ci-l poartă cu cuvintele din zi în zi.

Deci de vreme ce vei vedea această carte a Domnii Meale iară tu să cauți să trimiți oamenii tăi acolo la Tudosie Căpit[anul] să-l apuce cu strânsoare să întoarcă toți banii lu[i] Dumitru Bărbiiarul să nu mai vie a dooara cu jalbă la Domnia Mea. Aceasta scriu Domnia Mea. *I sam reci Gospodsvomi* [mesița] *Mart 6 dni leat 7176* ²⁾).

Io Radul Leon Voevod (L. P. cu tuș) *Milostieiu Bojiei* Gospodaru ³⁾).

1) † Cu mila lui Dumnezeu Io Radul Leon Voevod și Domn Țării Românești scrie Domnia Mea.

2) Și însuși Domnia Mea poruncește. [Luna] Mart 6 zile anul 7176 (1668).

3) Io Radul Leon Voevod cu Mila lui Dumnezeu Domn.

Copie după hrisovul răposatului întru fericire Antonie Voevod ce-l dă :
 Slugilor Domniei Sale, roșilor din Horodel ot. sud. Mehedinți și anume Coica i brat ego Damian, i Radul, i Stoica Ceaușul, i Stoica i brat ego Mărin, Bogdan, Lazăr i Badea, i Crivăț, i Radul, i Sumală, i Radul Izmană, i Belega cu varu-său Grigore, i Oprea i brat ego Dan cu văru-său Iovan, i Marcu, i brat ego Cernaie cu vărul lui Grigore, i Radul i cu feciorii lor câți le va dăruî Dumnezău, ca să le fie lor ocină în Piatră ot sud Mehedinți, însă jumătate de sat, din câmp, din pădure, din apă, și cu vadul de moară și din șazutul satului și de preste tot hotarul veri câtă să va alege. Pentrucă au cumpărat-o acești roși ce scriu mai sus, această jumătate de ocină dela jupâneasa Caplea Buzasca, fata banului Tudosie, nepoata banului Predei ot Ciuturoaia și dela nepoții ei Matei Post[elnicul] i Pătru Cămărașul, feciorul Dancului biv vel Post[elnic] Părăianul, drept bani gata ughi 75 cu zapis de vânzare dela mână lor și cu mulți boeri mărcurii : Post[elnicul] Calotă, Post[elnicul] Părăianul, i Mihai biv vel stolnic Hărgetoianul, i Preda biv vel stolnic Poenarul, i Graviță Păharnicul ot Târnava, i Iovan Vist[ierul] Glogoveanal, i Barbul logofătul za vistierie sân Dancului, i Vasile Postelnic Păianul, i Pătru Roșul ot Plenița, i Crăciun Roșul ot Vârbița, încă mai dinainte vreme, când au fost cursul anilor 7175 [1667]. Și o au ținut-o tot cu bună pace.

Însă să se știe care câți bani au dat la cumpărătoare : dat-au Coica bani 937, brat ego Radul bani 938, i brat ego Damian bani 625, i Stoian Ceaușul bani 625, i Stoica bani 468, i brat ego Marin i Bogdan 469, i Lazăr bani 938, i Badea bani 1700, i Crivăț bani 400, i Radul Sumală bani 400, i Radul Izmană bani 600, i Belega cu văru-său Grigore bani 2300, i Oprea i brat ego den(preună) cu văru-său Iovan bani 2300, Marcu i brat ego Cernaia i văru-său Grigorie, i Radul bani 2300.

Și au luat jupâneasa Caplea cu nepoții ei Matei Post[eln(icul)] i Pătru Cămărașul toți banii de plată în mâinile lor. Și au vândut de a lor bună voie cu știrea moșnenilor dimprejurul locului din sus și din jos, cu bani gata cum scris-am mai sus precum am văzut Domnia Mea zapisul de vânzare leat 7179 iunie 14 ani dela Adam iar dela nașterea Domnului Hristos 1671.

Această copie după hrisov s'au adevărit pă care l-am scos eu însumi din cuvânt în cuvânt.

1840 Noemvrie 29.

(ss) I. Vâlceleanu inginer.

N. Gh. Dinculescu

Descrierea unei monete false nu este lipsită de importanță pentru numismatică, iar când falsul este arătat de către contemporanii falsificatorilor importanța, descrierii este sporită deoarece se înlătură cu cu totul dubiul cercetătorului de mai târziu în privința deosebirii monetei false de cea adevărată.

De această natură este documentul prezentat de noi mai la vale.

Imprejurările în care s'a simțit trebuința descrierii se pot reconstitui fără greutate.

În arhiva județului Cluj, ¹⁾ păstrată la Arhivele Statului, se află un ordin al Mariei Terezia către Guvernul ardelean, dat din Viena la 24 Decembrie 1765, prin care se impune urmărirea și prinderea Iulianei Müllner, cunoscută falsificatoare de bani, și a complicilor săi : Sebastian Schiffer, Elisabeta Raplin, Eva Ioana Schiffer, Terezia Schiffer, Mihail Müllner și George Raplin, și pedepsirea tuturor cu decapitarea. Un ordin asemănător dă Guvernul din Sibiu, la 30 Ian. 1766, Tablei Continui a Comitatului Cluj ²⁾. Cazurile acestea nu sunt izolate.

Punându-se, deci, în circulație monete false, Guvernul ardelean, decodată cu instrucțiunile trimise organelor de siguranță privind pe răufăcători, arată, în amănunte, caracteristicile monetei false. După cum urmează :

Sibiu, 20 Februarie 1766.

Guvernul ardelean către Tabla Continuă a Comitatului Cluj.

Ordin pentru prinderea falsificatorilor de monete în care se arată amănunțit și ce e rău executat la monetele false „Souverains d'or” ³⁾.

Sacrae Caesareo Regiae et Apost[olice] Majestatis. Arhi Ducis Austr[iae] Pri[ncipi]s Tra[nsylvani]ae et Siculorum Comit[is], D[omi]nae N[ost]rae Cle[men]t[issi]mae Nomine..

Egregii et Nobiles, Nobis Benevoli ! Salut[em] et Gra[ti]ae Caes[areo] Re[gi]ae Increment[um]. Quum inter aureas Monetas Belgicas integras et dimidias vulgo Souverains d'or de annis 1759 et 750, nonnullae falsae, auro solum circumlitae repertae fuerint, levis valde in-

1) Comissiones Gubernii 1766, p. 145.

2) Ibidem, 143.

3) Despre această monetă vezi : St. Schoenvisner, Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad praesens tempus. Buda 1801, p. 744.

trinseci valoris ex his praecipue signis et indiciis a veris et probis discernendae. 1mo, in integris forma effigiei in capite, pectore et capillis deformis et inordinata, corona etiam non cominus capiti imposita, sed velut in aere pendula conspicitur. In altera insignium videlicet parte vulgo revers Seite (!), corona insigni superimposita, inexculta debito major circumscriptionem versus marginem pene intersecat. Ipsa etiam circumscriptio e characteribus minus affabre sculptis conflata notoriis naevis obnoxia habetur. In parte enim effigiali vulgo avers Seite (!) lit[era] *M.* proprius quam deberet attingit effigiem. Literae *A* deest linea diametralis. Ioco vocem *GRATIA* significantis literae *G.* invenitur formalis lit[era] *C.* Post literas *IMP.* deficit punctum, quod in calce literae *P.* appositum esse deberet, dein sequuntur loco duarum literarum *G.* duae literae *C.* Post semivoces *HUNG.* et *BOH.* interstitialia puncta pariter deficiunt. Demum in parte insigniali semi vox *BRAB.* per inepte interpositum inter *A.* et ultimum *B.* punctum dirumpitur. Secundo, in mediis Soverains d'or in que parte effigiali iidem, qui in integris observantur naevi. In parte vero insigniali corona debito major et elevatius posita et quatuor extremitates crucis burgundicae nimis deformes et in hoc a probis hujus generis monetis facile discernibiles apparent. In circumscriptione pariter evidentes valde conspiciuntur naevi; in effigiali quippe parte post *M.* et *A.* duo puncta impertinenter interpolata quorum unum tantum post [literam] *R.* apponi debuisset. Nunc mentionatae literae *A.* deest linea diametralis, in cujus defectu inverso *V.* similis esse videtur. Post *TH.* et *D.* ac *HUN.* et *BOH.* desunt punctula interstitialia. Non secus etiam loco Germaniae vocem significantis literae *G.* lit[era] *C.* posita est. Porro in parte insigniali post semivoces *ARH.* *AUST.* *BURG.* et *BRAB.* ac post lit[eram] *C.* deficiunt punctula. Et contra vero in semivoce *BRAB.* statim post primam literam *B.* punctum impertinenter interpositum habetur. Postremo tam in integris quam mediis falsis monetis praeattactis observantur literam *R.* nomen Rottier denotantem in axilla effigiei verarum monetarum insculptam in illis penitus emanasse. Iussit pro inde Sua Majestas pro antevertenda quorum liber defraudatione designata taliter falsaru[m] istarum monetarum criteria consveta publicatione mediante ad omniam quorum interest notitiam perveniri. Quod in Circulo etiam D[ominationum] Vestrarum fiat, taliterque omnes et singuli mercatores praeprimis et quaestores nec non regii perceptores de latente hoc fraude, ex indeque secuturo damno sibi cavere praemoneantur, eisdem serio praesentibus injungitur. Sic factu[ris] Altefata Sua Majestas Sacratissima benigne propensa manet.

Ĭ Regio Pri[nci]p[a]tus Tran[sylva]niae Gubernio. Cib[ini] 20-a Februa[r]iis Anno 1766.

Adresa : Egrediis et Nobilibus, Supr[emis] Judicium, V[ice] Comitibus totique Tabulae Continuae Incl[yti] Comitatas Colos Nobis Benevolis.

(Arhivele Statului, Cluj, Arhiva județului Cluj, Comissiones Gubernii 1766, p. 213—215).

Ion Măreș

CĂTEVA CONTRIBUȚII LA ISTORIA UNIRII ROMÂNILOR CU ROMA

La finea veacului al XVII-lea, exact în 1688, Transilvania — slăbită total prin intrigile și păcatele nobililor decăzuți, ca și ale prințului Apafi, — ajunge în stăpânirea Austriei, care îndată și începe, prin toate mijloacele, să reducă puterea politică a nobililor unguri, calvini recalcitranți. Spre acest scop se deslănțue o vie propagandă între Români, cu fel și fel de promisiuni înșelătoare, pentru a-i converti la legea Împăratului și a Papei din Roma.

Doi martori contemporani, bine informați, ne spun ce sisteme odioase se întrebuintau față de Românii ortodocși spre a-și părăsi legea părinților.

Unul e arhimandritul grec Isaia dela Muntele Athos, care fiind în drum spre Rusia, zice că „a trecut prin Transilvania (în vara 1688), care s'a lepădat de Turci și s'a supus Cesarului. Sunt mulți oameni bine credincioși de lege grecească acolo, cari au început a fi siluiți în credință de papistași. A venit din Viena un episcop latin și a făcut o conseriere a tuturor bisericilor ortodoxe, spunând preoților să se unească toți cu biserica latină; pe aceia cari nu se vor învoi de bunăvoie, îi vor chinui, iar poporul îl vor sili prin un decret al Cesarului. În Transilvania e mare supărare din pricina acestei siluiri a creștinilor la *unire*, căci sub jugul turcesc aveau greutăți numai în dări, dar în credință nu le venia silă ¹⁾”.

Al doilea e însuși Mitropolitul Teodosie din Târgoviște, de origine din satul Veștem de lângă Sibiu, de care depindeau canoniceste

1) S. Dragomir, *Relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul al XI-lea* în *Analele Academiei Române*, secț. istorică, XXXIV (1912), p. 1122—24.

ortodocșii români din Transilvania. Într'o scrisoare către patriarhul Adrian din Moscova Rusiei se plânge așa : ¹⁾

„Cu multă durere în inimă și amărăciune a sufletelor noastre și a tot poporul ortodox, auzim și înțelegem că sfintelor biserici din Transilvania și altor ortodocși, cari trăiesc în Ungaria de sus, li se fac multe, nespuse cruzimi și cu toată înșelăciunea și viclenia, Iezuiții și alții, cari se numesc barați (= călugări), ca lupii răpitori ascunși în piele de oaie, se întrec fără de încetare și fără de odihnă a amăgi și a duce în rătăcire poporul și adevărata turmă ortodoxă a lui Hristos ; și duc în rătăcire și amăgesc pe mulți neputincioși și neștiutori cu invenția lor de un cuvânt înșelător și nefolositor, care îl numesc *unire*, ducând orb pe orb de mână, amândoi să cadă într'o groapă, conform cuvintelor nemincinoase ale Domnului Hristos”.

În împrejurările acestea apăsătoare a fost ales noul vlădica ortodox de Alba-Iulia Atanasie, și aprobat de guvernul de lege calvină al Transilvaniei, merge la București unde e sfințit de episcop al Românilor ortodocși de sub stăpânirea ungurească, de Patriarhul Dosofteiu și Mitropolitul Teodosie, cari îi dau și-i impun cu jurământ aspre obligațiuni de a păstra curată legea strămoșească în contra tuturor ispitelor.

Intors acasă la reședința sa, Atanasie uită repede jurământul făcut la București, și ademenit de promisiunile iezuiților, face pregătiri în taină întâiu, apoi pe față, să treacă împreună cu o parte din prototopii săi și cu numeroși preoți la legea Romei, care prin reprezentanții ei persecutase veacuri de-a rândul biserica ortodoxă română și pe credincioșii ei. Tratatul duse în ascuns au fost cunoscute de sigur numai de Atanasie și câțiva prototopi-preoți intimi de ai lui, cari aveau să se împărtășească mai deplin de binefacerile unirii. Cei mai mulți preoți aveau o idee vagă, haotică, despre condițiile în care se făcea unirea. Adevărul nu li se spunea. După vorbele unor preoți : „Și așa au vestit de pitulat unirea, cu cât fiind popii noștri neînvințați, n'au priceput”.

Înțelegerea devine publică, când în sinodul, din 7 Oct. 1698, participanții, vlădica Atanasie și cei 38 prototopi, hotărâsc în principiu, — întărind cu subscrierile lor proprii, dintre care unele suspecte — următoarele : „Din bună voia noastră ne unim cu biserica Romei cea catolică și ne mărturisim a fi mădulările acestei biserici... și cu acele privilegii vom să trăim cu care... trăiesc mădulările și popii acestei biserici, precum înalția sa Impăratul și coronatul Craiul nostru în milostenia decretumului înalții sale ne face părtași”.² Condi-

1) *Ibid.*, p. 1137 (din Dec. 1700).

2) Nilles, *Symbolae ad historiam ecclesiae orientalis*, I, Innsbruck, 1885, p. 202—11.

țiile acestei uniri sunt : „Pre noi și rămășițele noastre din obiceiul bisericii noastre a răsăritului să nu ne clătească, ci toate ceremoniile, serbătorile, posturile, [liturghia], cum până acum așa și de acum înaintea să fim slobozi a le ținea după calendariul vechiu și pre vlădica noastră Atanasie nime până la moartea sfinției sale să n'aibă a-l clăti din scaunul său". Soborul să aleagă apoi pe noul vlădică, pe care-l înțărăște Papa și Impăratul. În obiceiul și dregătoriile prototopilor nimeni să nu se amestece, ci să se țină ca și până acum. „Iară de nu vor lăsa pe noi și pe rămășițele noastre într'aceasta așezare, pecețile și iscăliturile noastre care am dat, să n'aibă nici o putere".

Decisiunile acestui sinod, — cu urmări incalculabile pentru viața românească, — au avut un adânc răsunet și au produs mari tulburări în sânul poporului dela sate, dar în acelaș timp și între membrii guvernului transilvănean, cari fiind protestanți, căutau să împiedice pe toate căile unirea cu Roma. La dieta din 23 Noemvrie 1698, Ungurii și-arată motivele de ură și dispreț față de Români, pe cari nu voiau să-i scape prin unire din ghiarele lor de exploatatori : „E departe de noi chiar și gândul, că am vrea să ne împotrivim dispozițiilor (e vorba de decretul împărătesc din 14 April 1698) grațioase ale Maiestății Voastre, totuși, fiindcă în această materie nu trebuie să considerăm într'atâta religiunea, ne-am hotărît să rugăm pe Maiestatea Voastră cu umilință, să nu împărtășească acelei națiuni mai mare libertate, decât a avut până acum, deoarece aceasta ar servi spre batjocura, spre întristarea și în prejudiciul celor trei națiuni. Înaintașii noștri nici odată n'au recipiat acea națiune și preoții ei, nici nu au încorporat-o și cu atât mai puțin i-au făcut părtași, pe Români și pe preoții lor, de aceeaș libertate". Dieta hotărăște că până va răspunde Impăratul la cele de mai sus, preoții români să plătească toate contribuțiile lor obișnuite și mai departe domnilor de pământ, chiar dacă și-au schimbat religia ¹⁾).

Tot această dietă institue o mare anchetă în toată Transilvania cu scopul ca preoții și țeranii români să declare, în fața delegațiilor oficiale, dacă voiesc sau nu unirea. Rezultatul anchetei trebuia prezentat dietei din Ianuarie 1699. Ancheta s'a început în toate satele și ni s'au păstrat declarațiile lor, cari în majoritatea lor sunt contra unirii.

Guvernul în acest timp a încercat să împiedice acțiunea cercurilor oficiale catolice din Viena pentru convertirea Românilor prin fel și fel de memorii injurioase. Așa scrie Impăratului Leopold în 14 Iulie 1699 ²⁾ :

1) *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae.*, XXI, p. 85—59, 407.

2) Hurmuzaki, *Fragmente din istoria Românilor*, III, București, 1900, trad. de Slavici, p. 61—62.

„Schimbarea de religie impusă poporului român, e departe de a fi spre vreun folos religiunii catolice, deoarece acel popor nu are nici o religie, ci e pătruns numai de superstițiuni și de altminteri e barbar și gata pentru orice faptă rea. Ea țintește deci numai la returnarea legilor transilvane și trecerea sarcinilor suportate de preoți pe umerii celorlalți contribuabili, provocând și o agitațiune a principilor învecinați, cari sunt de lege grecească. Privind lucrurile în lumină mai deplină nu s’au făcut din Români catolici veritabili, ori adevărați uniți, nici prietini și aderenți ai catolicismului, ci numai oameni eliberați de dări și iobăgie, și dispuși la luptă contra domnilor lor de pământ. Asemenea inovațiuni și încercări nu pot să fie de folos nici pentru tron, nici pentru țară, în care zelul religios a fost totdeauna moderat și potolit, parte prin politica înaltă a statului, parte prin uniunea legată prin jurământ a națiunilor și religiunilor. Numai mulțumită unei asemenea moderațiuni, țara aceasta, care e înconjurată de așa de numeroși dușmani, plină de deosebite religii, limbi și rase și a fost cărmuită de principii de confesiuni foarte deosebite, a putut să-și păstreze ființa și neatărnarea în ciuda timpurilor furtunoase, prin care a trecut”.

Cele mai multe din aserțiunile memoriului citat sunt neadevărate și pline de ură la adresa poporului român, care bun și harnic, susținea pe toți dușmanii săi de moarte.

Să vede că ancheta amintită nu oferea destulă obiectivitate pentru cele 4 religii recepte, deaceia dieta din Sept. 1699 revine asupra chestiunii importante de unire a Românilor, și fixează 10 comisii, iar o comisie se compunea din 4 comisari și 4 preoți de religia calvină, catolică, luterană și unitară, pentru a cerceta toate satele ardelenne, luând în scris mărturisirea preoților și țăranilor români în ce privește unirea lor cu Roma. Și din această anchetă ni s’a păstrat o parte din declarațiile Românilor, cari sunt deosebit de prețioase și interesante.

Publicăm aici numai pe cele din scaunul Bistriței și comitatul Doboca (azi Someș), din care se vede, că țăranii în totalitatea lor (afară de cei din satul Teoltuir) sunt și rămân în legea părinților lor, preoții în schimb fac declarații echivoce, vreau să fie și cu poporul drept credincios, dar și cu Vlădica, care-și părăsea legea strămoșilor și căuta din diferite ordine să nu influențeze preoțimea, să nu se prezinte la anchetă sau să adere la ce crede vlădica lor din Alba-Iulia. Unii au îndrăznit să păstreze credința înaintașilor ¹⁾).

1) Câteva declarații în ungurește s’au publicat de Dragomir, *Istoria Desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în sec. al XVII-lea*, Sibiu, 1920, vol. I, p. 15 n. 2, 16 n. 1.

RAPORT CĂTRE GUVERNUL REGAL DIN TRANSILVANIA

(Oct. — Dec. 1690)

Porunca Mărilor Voastre relativ la preoții români am primit-o cu supunere și în plasele încredințate nouă am convocat cât mai numeroși preoți români cu credincioșii lor, și conform instrucțiilor date nouă i-am examinat. Cel dintâiu examen l-am început în satul Năsăud din scaunul Bistriței, și s'au declarat astfel: În care religie au fost până atunci, aceea vreau s'o țină și după aceasta, și vreau să depindă și după aceasta de biserica românească din Alba-Iulia, cari rezoluția lor o întăresc în felul acesta cu subscrierea lor:

Protopop Grigoraș (cu cirilice) și	Popa Nicolae din Rebrîșoara
preot în Mititei	Popa Constantin din Rebra
Popa Lăron din Mocod	Popa (indescifrabil) din Văraea
Popa Matei din Zagra	Popa „ din Feldru
Popa Lupul din Poieni	Popa „ din Ilva mică
Popa Roman din Salva	Popa (Dragota ²) din Leșu
Popa Gavril din Salva	Popa Mihaiu din Sân Ghorghie
Popa Toder din Telciu	român
Popa Ignat [ori Ionașcu ¹] din Bichigiu	Popa Tănase din Maier
Popa Ionaș din Suplai	Popa Indrei „
Popa Toma din Năsăud	Popa Simion din Rodna.

I. S. (negru).

Examinând preoții, am chemat și satele și le-am cetit instrucțiile date nouă, și ei n'au dat nici un răspuns, ci ceeace conține rezoluția preoților, spun și ei, că lor le place religia de până acum și rămân în aceea precum au ținut-o până acum; numele acestor sate sunt cele scrise mai sus după numele preoților.

I. În satul Blașfalău românesc, în plasa de jos din comitatul Doboca, a chemat pretorul Ștefan Vas preoții români cu credincioșii lor împreună, cari au făcut declarația următoare, fără s'o întărească cu subscrierea și pecetea lor: Ceeace crede și mărturisește vlădica și adunările lor obișnuite, cred și mărturisesc și ei fiecare, și doresc să atârne de acolo. I-am forțat să iscălească și să pună pecetea lor, dar n'au voit, spunând că au poruncă dela Vlădica, nu numai să nu iscălească, dar nici să nu se înfățișeze.

1) Conform Hurmuzaki, XV, no. 2661 (din 1691).

2) Conform revista *Arhiva Someșand*, Năsăud, 1931 no. 15 p. 114 (din 1717)

Prezenți preoții români din satele Blașfalăul românesc, Șieu-Cristur, Feleacul săsesc, Chintelnic, Sântul, Șărioara, Chirales, Căila, Șieu-Magheruș.

Pretorul a poruncit și la ceilați, dar nu s'au prezentat.

Examinând și satele din această plasă au răspuns : Deoarece ele n'au văzut așa scrisoare dela Vlădica lor, că ar trebui să-și schimbe religia, deaceia ele își țin și de aici înainte, ca și până acum, religia rămasă dela vechii lor părinți.

II. In satul Șomfalău din plasa de jos a comitatului Doboca, unde a convocat cu poruncă d-nul Orbai preoții români cu credincioșii lor din sate, preoții români însă au spus că ei cu adevărat nu vin, fiindcă le-a poruncit Vlădica, că chiar dacă vor fi chemați ei să nu vină, dar cine a venit, acel preot român din Buduș a zis la anchetă, că el ar vrea să țină acea religie, pe care a ținut-o și până acum și o întărește cu subscrierea sa.

Popa (indescifrabil) din Buduș

Popa „ „ din Frișu.

La porunca pretorului s'au adunat împreună numeroși români din această plasă, cari au declarat, că în care religie s'au botezat până acum, în acea religie se vor boteza și după aceasta, și aceea o cred și o mărturisesc și de aci înainte.

III. In satul Mateiu din plasa de jos a comitatului Doboca s'au convocat, prin pretorul Gheorghe Somai, preoții români cu credincioșii lor ; examinând preoții români, ei au declarat, că țin aceia religie, pe care o țin protopopii și vlădica lor, aceasta mărturisire o confirmă cu subscrierile lor.

Popa Daniil din Copru

Popa Simion din Țentea

Popa Ursul din Chiochiș

Popa Spiridon din Manic

Popa (indescifr.) din Feldioara

Popa Vasile din Iuș.

Și satele convocate în această localitate fac așa mărturisire : în care religie au fost până acum în aceea vor fi până la moarte.

IV. Prin pretorul Gavril Illyei s'au convocat preoții români cu credincioșii lor în satul Sântioana din plasa de jos a comitatului Doboca ; examinând preoții români au declarat așa : In care religie s'au născut pe aceea o țin, și cred că și episcopul lor e în aceeaș religie ca și ei și de acela vreau să atârne ; aceasta mărturisire o întăresc cu subscrierea lor.

Popa Ion din Măhal	Popa Gavril din Nasal
Popa Gheorghe din Sântioana	Popa (indescifrabil) din Iacu
Popa (indescifrabil) din Săcălaia	Popa „ din Giulatec
Popa „ din Sucutard	

Credincioșii din această plasă au fost convocați tot în acest sat și au declarat, că rămân în legea în care s'au născut, pentru că ei judecă și preoții și episcopul lor sunt în aceeași religie în care sunt ei.

V. Prin pretorul Gheorghe Butyka s'au convocat preoții români cu credincioșii lor în satul Vaidahaza din plasa de sus a comitatului Doboca ; examinați întâiu preoții declară, că ei vor să atârne de vlădica din Alba-Iulia și vor să țină aceea religie, pe care o ține vlădica.

Credincioșii însă declară că rămân în legea în care s'au născut, și s'au botezat. Satul Teoltiur declară, că ține legea în care s'a născut, dar dacă vor fi siliți ei nu se vor lăsa uciși din cauza religiei.

Popa Ion din Adaliu	Popa Ion din Sotelec
Popa Vasilie din Drag	Popa Matia din Cristur
Popa Mihai din Poptelec	Popa Petre
Popa Ion din Vaidahaza	Popa (indescifr.) } din „Hoblat”.

VI. Prin pretorul Gheorghe Butyka s'au convocat preoții români cu credincioșii lor în satul Iclod din plasa de sus a comitatului Doboca, cari examinați declară astfel : Ei țin religia în care s'au născut ; cu toate acestea nu se despart de vlădica din Alba-Iulia și vreau să atârne de el. Aceasta o întăresc cu subscrierile lor.

Popa Nicolae din Lojard	Popa (indescifrabil) din Doboca
Popa Gavrilă din Lona	Popa „ „ „
Popa (indescifrabil) din Borșa	Popa „ „ „

P. S. Au venit și mai mulți preoți români, dar înțelegând lucrul au fugit și n'au subscris declarații.

Credincioșii însă au declarat, că ei rămân în aceea religie care le-a rămas dela înaintașii lor.

Că lucrurile s'au desfășurat așa precum scriem Mărilor Voastre, întărim cu pecețile obișnuite și subscrierea mânilor noastre.

Vas Daniel (I. S.)

Napolyi György (I. S.).

Ajtai Marton, predicator reformat (L. S.).
Philipovits Laszlo, predicator unitar (L. S.).
Göntzel István, preot în Tonciu (catolic?) (L. S.).
(Indescifrabil) predicator (luteran?). (L. S.).

(Originalul unguresc în *Arhiva regnicolară* din Budapesta, secția guvernului ardelean, No. 603 din 1699).

Ștefan Metes

SCHITUL LIPOVUL DIN JUDEȚUL DOLJ

Multe lăcașuri dumnezezești ridicate în trecut de Domnii și boierii români au dispărut, lăsându-ne mărturie numai ziduri în ruină ; doar numele li se mai întâlnește în vechile hrisoave. Așa s'a întâmplat și cu schitul Lipovul din județul Dolj ¹⁾ cunoscut nouă prin patru documente pe care le dăm în anexe. Din acestea extragem câteva date privind istoricul lui.

În anul 1569 Octombrie 4 ²⁾, Alexandru III, Domnul Țării Românești întărește stăpânirea M-rii Lipovul asupra unei funii întregi din moșia Lipovul, dăruită ei de Dobromir, marele ban al Craiovei ³⁾. Până în 1686 Iunie 20 ⁴⁾ nu se mai întâlnește numele schitului ; în acest an Maria băneasa, soția banului Barbu Milesco ⁵⁾ închină o „mănăstioară ce să chieamă Lipovul” ca metoh M-rii Sf. Gheorghe Nou din București, sau mai bine zis sfântului Mormânt dela Ierusalim, căruia îi era închinată însăși această din urmă mănăstire. După numai trei ani, în 1689 Noembrie 15 ⁶⁾, locuitorii dimprejurul M-rii Lipovul dau o mărturie în privința unei părți de moșie din Lipovul de jos, vân-

1) I. Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei*, partea I (*mănăstiri și schituri*) Craiova 1937, (extras din *Arhivele Olteniei*, XV (1936, p. 262—352), desigur cel mai complet repertoriu al mănăstirilor oltene, deși amin- tește 100 de mănăstiri și schituri, nu-l cunoaște, ceea ce m'a făcut să dau la iveală aceste rânduri. Cf. însă Id. *ibid.* XVI (1937), p. 448.

2) Arhivele Statului, București, *Secția istorică*, s. d. ; vezi anexa No. 1.

3) Ban al Craiovei între 1568—1569 : I. C. Filitti : *Oltenia și cărmuitorii ei* : 1391—1831, în *Arhivele Olteniei* No. 49—50 (Maiu—August 1930), pag. 144.

4) Arhivele Statului, București. *M-rea Căluu*, pachet VII, doc. 9 (copie din sec. XVIII) ; vezi anexa No. 2.

5) Ban al Craiovei în 1678 și în 1683—1685 ; vezi I. C. Filitti, *l. c.* pag. 146.

6) Arhivele Statului, București. *Condica Brâncovenească*, No. 268, fila 204 ; vezi anexa No. 3.

dută de Barbu Mălescu, banul Craiovei, unui Preda armașul cu care s'a judecat mănăstirea încă din timpul lui Duca Vodă ¹⁾, când aceasta răscumpără moșia. În fine, în 1739 Maiu 15 ²⁾, Matei Cantacuzino banul Craiovei ³⁾ hotărăște ca M-reă Căluu să-și stăpânească schitul Lipovul care „decând s'au făcut au fost închinat la zisa mai sus m-re Căluu”. Hotărnicia moșiei Lipovul din anul 1794 Ianuarie 28 ⁴⁾ nu mai amintește niciun schit aici astfel că în concluzii trebuie să ne bazăm numai pe aceste patru documente.

Așezarea. În județul Dolj, la 30 km. Sud-Vest de Craiova, se află situată comuna Lipovul ⁵⁾. Că aici va fi fost schitul nostru o mărirește chiar Matei Cantacuzino când hotărăște ca M-reă Căluu „să aibă a ținea și a stăpâni schitul Lipovul cu moșia ce are împrejur și cu 2 vișoare sud Dolj” iar în 1689 megieșii arată că m-reă Lipovul pentru a se plăti de datorie către vlădica Varlaam îi dă „o moșă a m-rii Lipovul din Țuțuroiu”, amintit în *Dicționarul Geografic al României* ⁶⁾ sub forma „Țuțuroaele” — desigur acelaș lucru — ca fiind vechiul nume al cătunului actual Lipovul Românesc (sau Lipovul de sus). Tot aci citim : „...În căt. Lipovul se află... două schituri din care unul de cărămidă, despre care se zice că este făcut de haiduci și care azi este ruinat cu totul și un alt schit de lemn făcut de locuitori...” iar mai departe, vorbind de satul Lipovul de sus : „...aci se află un schit ruinat(și) siliștea numită Țuțuroaele....”. Unul din aceste trei schituri trebuie să fie cel pomenit în documente, dar numai o cercetare atentă la fața locului va arăta care anume.

Relev și faptul că numele „Lipov” dat moșiei, luat și de mănăstire, nu este dat de Românii ardeleni, veniți din Lipova aici în 1815 ⁷⁾, ci fiind pomenit încă din 1569, trebuie socotit a fi străvechiu slav arătând o caracteristică a regiunii : ținutul cu tei (dela **АИИ** = teiu).

1) Gheorghe Duca, Domn al Țării-Românești între 1674—1678.

2) Arhivele Statului, București. *M-reă Căluu*, pachet VII, doc. 12 ; vezi anexa No. 4.

3) Ban al Craiovei între 1739—1741, după retragerea Austriacilor din Oltenia ; vezi I. C. Filitti, *l. c.* p. 147.

4) Arhivele Statului, București. *M-reă Căluu*, pachet VII, Doc. 15.

5) *Marele Dicționar Geografic al României* vol. IV, București 1901, pag. 175 ; comuna Lipovul face parte din plasa Segarcea ; vezi harta în *Enciclopedia României*, vol. II, pag. 172.

6) *M. Dicționar Geografic... ibid.*, pag. 176—177.

7) Idem, pag. 176.

Istoricul. Nu știm când s'a înființat schitul, nici de către cine a fost ridicat. Dania pe care Dobromir marele ban o face în 1569 schitului ne lasă a bănuî că el este ctitorul sau în orice caz rudă ori urmaș al ctitorului. Dacă nu l-ar fi legat nimic de acest schit n'ar fi avut niciun rost o asemenea danie unui schit neînsemnat. Celelalte documente pomenesc schitul în legătură numai cu familia banului Barbu Mălescu. Maria băneasa, soția acestuia, închină Schitul Lipovul Sfântului Mormânt, lucru pe care numai ctitorii sau urmașii lor l-ar fi putut face. Și chiar afirmă aceasta când spune că schitul Lipovul „au fost a soțului meu care scrie mai sus”. Mărturia megieșilor din 1689, amintind însă fapte petrecute în timpul domniei lui Duca Vodă (1674—1678) și în aceea a lui Șerban Cantacuzino (1678—1688) când Barbu Mălescu e iarăși ban al Craiovei, arată că acesta avea moșii în Lipov și că se interesa de schit.

În timpul ocupației austriace (1716—1739) schitul și cu moșia lui este stăpânit de Dositei monahul, ginerile lui Barbu Mălescu ¹⁾. În-suși faptul că Dositei monahul schimbă cu m-rea o moșie primind în schimb Lipovul, dovedește că Măleștii aveau anumite drepturi asupra moșiei și chiar a schitului. Se poate astfel emite ipoteza unui schit clădit pela jumătatea sec. XVI —poate de Dobromir—care ruinându-se cu trecerea anilor, a fost refăcut de banul Barbu Mălescu, proprietar al locurilor din jurul schitului. După anul 1739 când schitul Lipovul este înapoiat M-rii Căluu al cărei metoh era, nu se mai pomenescă nimic de el deși moșia Lipovul va fi întâlnită și mai târziu, stăpânită de M-rea Căluu ²⁾.

Am văzut însă că în 1686 Maria băneasa închină acest schit M-rii Sf. Gheorghe Nou din București, metoh al Sf. Mormânt, iar în 1730, ba chiar înainte de ocupația austriacă, e pomenit ca metoh al M-rii Căluu. M-rea Căluu fusese și ea închinată de Buzești încă din anul 1504 ³⁾ la Sf. Mormânt, dar desrobită de Matei Basarab e iarăși în

1) Dumitrașcu Brăiloiul, tiul banului Cornea Brăiloiul, numit în călugărie Dositeiu Monahul, între Sept. 1719 — Dec. 1721, și Oct. 1726 — Aprilie 1729 este Consilier al Cezariceștii Administrații a Olteniei; vezi Al. Vasilescu, *Oltenia sub Austriaci*, 1716—1739, vol. I, Buc. 1929, pag. 100, 119, 144 și 147. Fușese căsătorit cu fiica banului Barbu Mălescu. Vezi Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, 1904 pag. 310—311 ... Maria băneasca Banului Mălescu, soacra dumnealui Dumitrașcu Brăiloiul. ...

2) În 1794 Ianuarie 28; Arhivele Statului, București. *M-rea Căluu*, pachet VII, doc. 15.

3) Maior Gh. S. Buzescu: *Reconstituiri istorice privind Neamul Buzeștilor*, partea II, Sibiu 1936, pag. 76—77.

chinată Sf. Mormânt în 1673 ¹⁾). Cum însă întreaga administrație a averilor Sfântului Mormânt din țările române era condusă de M-reca Sf. Gheorghe Nou din București ²⁾, e dela sine înțeles că, în ceea ce privește schitul nostru, acesta având o mică însemnătate și moșii puține, M-reca Sf. Gheorghe Nou l-a dat spre conducere Căluului care avea și moșie în Lipov ³⁾). Astfel afirmația lui Matei Cantacuzino „că acest schit din vremile vechi de când s'au făcut au fost închinat la zisa mai sus m-re Căluul” poate fi într-un totul adevărată.

Moșii. În ceea ce privește proprietățile acestui schit, documentele arată că stăpâna o parte din moșia Lipov, cealaltă fiind a familiei banului Mălescu ⁴⁾, o moșie din Ț utoiul, pe care o cedează vlădicăi Varlaam și 2 viișoare, desigur tot în Lipov. Și puțina bogăție va fi fost cauza care a făcut pe călugării greci ce conduceau atât M-reca Sf. Gheorghe Nou cât și Căluul, să-l lase în părăsire.

Numărul călugărilor lăcuitori aici nu era prea însemnat. Mărturia megieșilor din 1689, amintește pe egumenul Macarie și părintele Vasilie cari se judecă sub Duca Vodă cu Preda armașul. Cuvintele „Și au ținut M-reca Lipovul ace parte dă moșie din Lipovul de jos cu bună pace până la sfârșitul acestor doi părinți”... se poate interpreta și în sensul că numai aceștia doi se aflau în mănăstire. În orice caz, mulți călugări n'a adăpostit schitul Lipov în timpurile acestea, iar mai târziu va fi rămas aci doar un îngrijitor al viilor și moșiei, ca atunci când schitul s'a ruinat să fie retras și el.

Astfel schitul Lipov, ctitoria unui boier din sec. XVI — poate a banului Dragomir — în orice caz existând la 1569, reînviat desigur de banul Barbu Mălescu și înzestrat de el cu moșii, va dura două secole, în ultimul timp ca metoh al sfântului Mormânt, însă administrat de M-reca Căluul. În a doua jumătate a sec. XVIII nu-l mai regăsim în documente, fiind desigur părăsit și în ruină. Poate este ceva adevărat în tradiția unui schit ridicat de haiduci, care vor fi făcut aci un nou schit sau vor fi întărit zidurile celui vechiu. Încă odată, numai o cercetare la fața locului va lămuri aceste lucruri ⁵⁾.

1) 1673 Iunie 19; Condica Brâncovenească No. 268 fila 193—194.

2) G. I. Ionescu-Gion : *Istoria Bucureștilor*, București, 1899 pag. 191—193.

3) Condica Brâncovenească, No. 268, fila 203 : 1678 Iunie 25.

4) Vezi documentele anexă.

5) Am întrebuințat numirea de „schit” pentru că din documente reiese că Lipovul a fost o fundație religioasă de mică importanță; chiar două din documentele citate îi zic, unul „mănăstioară” și celălalt : „schit”.

1569 (7078) Octombrie 4. — Porunca prin care Alexandru voevod întârește dania lui Dobromir, marele ban al Craiovei, către M-reă Lipovul.

† Милостію Божію Іw Плиѣандрѣ коєкода и господинѣ кѣсон земан Зѣггровѣлахинскон сѣньє великааго и прѣдобраго Мирча коєкода, аписею Михнеѣ коєкода, дакат господство-ми сѣю поклѣнїе господства-ми почѣтеномѣ и прѣхѣ сѣкѣтникѣ господство-ми Добромир велики бан Кралекски, ѣкоже да мѣ ест ѡчинѣ ѡ Липов ѡт дѣл Киртоповѣ ѡже цѣла ѡт над по кѣсон хотаром, понеже ѡ покѣпн Добромир велики бан ѡт Киртоп за ѣд аспри готокн. И потом Добромир велики бан Кралекски, ѡн ест дал сѣе кишеречна ѡчинѣ скѣтомѣ Монастирѣ глаголеми Липов, ѣкоже да мѣ ест помѣнѣ ним и родїтелим его кѣ бѣки. Сеѣо радї дадох и господства-ми скѣтомѣ монастирѣ глаголеми Липов, ѣкоже да мѣ ест ѡчинѣ, ѡхѣвѣ, непоколекимо по орнѣмо господства-ми. И кое хѣкет покѣснѣти се казнѣмѣти сѣе кишеречна ѡчинѣ ѡт скѣтомѣ монастирѣ, да ест проклѣт и анѣтима ѡт тїї ѡтѣци иже кѣ Некѣе же законом сѣчѣше. Сеже и сѣдетелїе поставлѣх господства-ми: жѣпан Драгомир велики дворник и жѣпан Радѣа велики ѡвогѣет и Стан спатар и Бадѣк кистиар и Икашко столник и Гонѣк пѣхарник и Митрѣк комис и жѣпан Стокниѣа велики постѣланник; испракник Драгомир велики дворник. Испнсах аз Барѣѣа. Мѣсеѣа ѡктокрїе. ѣ дѣни, и ѡт Ядам текѣѣаго до сѣлѣк лѣт ѣзѣн.

† Іw Плиѣандрѣ коєкода (L. P.) милостіѣа кожіѣа господинѣ.

Traducerea : † Din mila lui Dumnezeu Io Alexandru voevod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și prea bunului Mircea voevod, nepotul lui Mihnea voevod, dă domnia mea această poruncă a domniei mele cinstitului și întâiului sfetnic al domniei mele, lui Dobromir marele ban al Craiovei, ca să-i fie ocină în Lipov din partea lui Chirtop 1 funie întreagă, de peste tot hotarul, pentru că a cumpărat-o Dobromir marele ban, dela Chirtop pentru 1000 aspri gata. Iar după aceasta, Dobromir marele ban al Craiovei, el a dat această mai sus zisă ocină sfintei mănăstiri numită Lipov, ca să-i fie de pomană lui și părinților lui, în veci. Pentru aceasta am dat și domnia mea sfintei mănăstiri numită Lipov, ca să-i fie de ocină, de ohabă, neclintită, după porunca domniei mele. Și cine va încerca să ia această mai sus zisă

ocină dela sfânta mănăstire, să fie blestemat și afurisit de 318 părinți care au făcut legea la Niceia. Iată și martori au pus domnia mea : jupan Dragomir mare vornic și jupan Radul mare logofăt și Stan spătar și Balea vistier și Ivașco stolnic și Gonțea paharnic și Mitrea comis și jupan Stoichița mare postelnic ; ispravnic Dragomir mare vornic. Am scris eu Barbul. Luna Octomvrie 4 zile și dela Adam curgător până acum anul 7078 (1569).

† Io Alexandru Voevod (L. P.) din mila lui D-zeu domn ¹⁾.

Nota. Pergament slavon la *Arhivele Statului*, București, Secția Istorică, sub dată. Are o traducere a lui Dionisie Eclesiarhul din 1804, alta nesemnată mai nouă și ultima a D-lui Stoica Nicolaescu din 1906. În condica veche a Căluului se află deasemenea o traducere. (*Condica Brâncovenească* No. 268 fila 223 v. și 224).

2.

1686 (7194) Iunie 20. — *Dania prin care Maria băneasa, jupâneasa răposatului Barbu Milescu mare ban, închină schitul Lipovul sfântului Mormânt dela Ierusalim.*

† Eu Mariia băneasa, care am fost jupâneasă răposatului Barbului banului Milescul împreună cu fie-mea Stanca, dat-am această a noastră scrisoare la cinstită și sfântă mâna sfinții sale fericitului părintelui chir Dosofteaiu, patriiarhul pre sfintii cetăți a Ierusalimului și a toată Palistina, cum să știe c'am cugetat într-o inimile noastre pentru o mănăstioară ce să chieamă Lipovul, care au fost a soțului meu care scrie mai sus, de o am închinat, să fie metohu mănăstirii sfetii Gheorghe de aici din București, care mănăstire iaste a sfântului Ierusalim ; ca să fie de hrana și de ajutor sfinților părinți care sântu lăcuiitori la sfântul Mormântu al Domnului și Spășitoriului nostru Is. Hs., și soțului meu și noao și părinților noștri să fie veacinică pomenire. Inșă această mănăstioară care scria mai sus cu moșăia ei care iaste acolo și viele ei care sîntu toate acolo și cu ce ar mai avea afară din moșăia noastră care iaste acolo pe lângă moșăia aceștii mănăstioare ce să chieamă Lipovul și afar din alte moșii care mai avem acolo pre lângă cea moșăi Lipovul, cu aceastea treabă să n'aibă, că n'au fostu ale mănăstirii, iar ci iaste al mănăstioarii să ție tot, și de

1) Am completat toate prescurtările obișnuite fără a mai pune paranteze. Același lucru și pentru documentele care urmează.

acum înainte să aibă părintele egumenul care ar fi egumenul la sveci Ghieorghe, a purta grija și a pune egumen pre care ar socoti sfinție-sa. Și pentru această închinăciune aceștii mănăstioare să aibă a ne pomeni la sfântul Mormântul la Ierusalim, numele care am dat scris la sfinție-sa părintele patriarful care mai sus iaste numit, măcar că atâta lucru mare nu iaste această închinăciune aceștii mănăstioare, iar milostivlu Dumnezeu și puțin primeaște, măcar că iar dintru al său dăm, că noi altă nimic harnici nu sîntem, fără a da slavă lui Dumnezeu, măcar această puțină închinăciune de la noi păcătoșii primească Dumnezeu. Iar care s'ar scula dintru neamul soțului meu, au dintru al nostru, au dintru striini, ori obraz mare ori mic ¹⁾, a strica această danie, unii ca aceia ²⁾ să fie blestemați de Domnul nostru Is. Hs. și de cei 318 sfinți părinți de la Nechia, afurisiți la înfricoșatul județu; îngerul Domnului să fie pârâș și să-l înghiță pământul ca pă Dathan și Aviron și pietrile și fierul să se topească iar trupul acelora să stea nerisipite până la a doao venire a Domnului și Spășitoriului nostru Is. Hs.; lăcașul să-i fie cu nelegiuitul Iuda și cu spurcatul Ariia. Și pentru mai adevărată credință și am întărit cu peceate și ne-am pus și numele; și am scris eu Costandin logofăt, sluga dumnealor.

Pis Iunie 20, leat 7194 (1686).

Eu Maria băneasa, fata răposatului pană Filipcsul biv vel spatar.

Eu Stanca fata Barbului Milesul biv vel ban.

Matei Filipcsul biv vel agă, mărturie

† Eu Părvul Crețulescul, vtori postelnic, martor

Radul postelnic Golescul mărturie.

† Această copie s'au scos din zapisul dunneaci răposatii jupâneasii Marii băneasii, care au fost jupâneasă a răposatului Barbul ban Milesul, precum să știe că s'au sculat sfinție-sa părintele Dosifteu Brăiloiul, fiind într'această stare consiliar.

Arhivele Statului din București. M-rea Căluu, pachet VII, doc. 9. (Copie pe hârtie, sec. XVIII).

1) Cele 4 cuvinte următoare sunt adause pe margine de alt cineva.

2) Cele 2 cuvinte dinainte sunt repetate („ca acie”).

1689 (7198) Noemvrie 15. — *Mărturia megieşilor cu privire la pricina dintre m-rea Lipov şi Preda armaşul pentru o moşie din Lipovul de jos.*

Cartea boiarilor şi a megieşilor care au mărturisit cându s'au impresurat moşia Lipovul de iar s'au dăscoperit. Leat 7198 (1689). Noi boiarii şi preoţii şi megeaşi care sîntem înprejurul mănăstirii Lipovul, lăcuitori, anume care sîntem iscăliţi mai jos, scriem şi mărturisim cu ale noastre suflete sfintei mănăstirii Lipovul, pentru o parte dă moşie din Lipovul de jos care au fost a dumnealui banului Barbul Mihălescul ¹⁾ şi au fost vîndut-o banul Barbul Mih[ă]lescul ace parte de moşie ce scrie mai sus Predii armaşul încă în zilele Ducăi Vodă drept bani taleri 250. Şi stăpânindū ²⁾ Preda ace parte dă pămîntū. deci Preda armaşul fiindu omū rău şi neprasnec şi neputându ave părinţii de la mănăstire odihnă de dănsul fostu-s'au sculatu cu pără părintele Macarie egumenul şi cu părintele Vasilie de au mersu de faţă cu Preda armaş înaintea boiarilor celor mari care i-au fost lăsat Duca vodă caimacami la scaunul Bucureştilor ³⁾ de s'au pârât de faţă călugării cu Preda armaş. Şi aşa au ajunsu judecata de ş-au luat Preda armaş bani înapoi toţi deplin taleri 250 care i-au fost datū Preda armaş banului Barbului pre ace moşie şi au rămas să stăpânească mănăstire Lipovul ace moşie ce scrie mai sus; şi neavându călugării bani a-i plini în pripă ca să de Predii armaş pre moşie, fostu-le-au făcut bine părintele Vlădica Varlam de i-au împrumutat până cându şi-au vîndut bucate ce au avut, de au dat bani părintelui vlădicăi ⁴⁾. Iar pentru câţi bani n'au putut călugării ⁵⁾ înherba duple bucatele mănăstirii au dat o moşie a mănăstirii Lipovul, din Țuțuroiul de s'au plătit de toată datorie de către părintele Vlădica Varlamū. Şi au ținut mănăstire Lipovul ace parte dă moşie din Lipovul de jos, cu bună pace pîn la sfârşatul acestor doi părinţi ce scrieu mai sus; deci întânplându-se lor moarte şi nerămîind din alţi călugări de treabă în mănăstire şi întânplându-se banului Barbul a

1) Desigur banul Barbu Mîlescul.

2) Cele două cuvinte dinainte sunt repetate.

3) E vorba de caimacamii pe care Duca Vodă îi lasă în țară în anul 1677—1678 când ia parte la expediția Turcilor contra Cehrinului; vezi A. D. Xenopol: *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. VII, ed. III Buc. pag. 204 și 256.

4) In text: „Vlăd(i)cădicăi”.

5) In text: „călugăriți”.

fi ban la Craiova ¹⁾, fost-au trimisu dumnealui de au luat toate scrisorile mănăstirii și au luat și zapisul dumisale cel dă vânzare care au fost vândut ace moșie la Preda armașul. Deci noi așa știm și așa mărturisim cu sufletele noastre înaintea lui Dumnezeu și înainte cinstiului divan al Mării Sale Domnului nostru.

Eu Preda căp. Zătorean martor	† Parth(en)ie arh.	† Eu popa Voico
Eu Popa Livezean martor	† Eu Iane pocovnic	martor
Eu popa Stanciul martor	† Eu Ispas martor	† Vladul diacon
Eu Lupul martor	† Eu Radu portar	† Sandul logofăt
Eu Vladul ot Țu(țu)roi	† Pahonce	† Ion snă Marce
Eu popa Oana.	† Ion Răspop	† Popa Stoian
	† Popa Simion	

Cu această carte zice că stăpânești acum ace moșie mănăstirea și dă aceia o am scris''.

Arhivele Statului, Buc. Condica Brâncovenească No. 268 fila 204.

O copie se află la Arh. St. Buc., M-rea Căluui, pachet VII, doc. II, făcută în 1848 Maiu 25 cu următoarea indicație: „Aceasta copie scoasă întocmai după o condică veche ce să află în cancelaria Iconomii sfintei Mitropolii''.

4

1739 (7247) Maiu 15. — *Cartea prin care Matei Cantacuzino, banul Craiovei, întărește stăpânirea M-rei Căluui asupra schitului Lipovul.*

† Matei Cantacuzino vel ban al Craiovei, dat-am cartea noastră sfintei și dumnezeștii mănăstiri Căluuiului și sfinții-sale părintele Varlaam egumenul și a tot soborul sfintei mănăstiri ca să aibă a ținea și a stăpâni schitul Lipovul cu moșiia ce are împrejur și 2 viișoare sud Dolj, pentrucă acest schit din vremile vechi, de când s'au făcut au fost închinat la zisa mai sus mănăstirea Căluuiul, care mănăstire iaste închinată la sfânta Patrierșie a Erusalimului. Și l-au tot stăpânit mănăstirea Căluuiul cu pace până în urma răzmiriții trecute iar atuncea dupe ce la legătura păcii au rămas aceaste 5 judeațe supt stăpânirea Neamților ²⁾, fiind sfinția sa părintele Dositheu Brăiloiul în slujbă împărătească, consiliariu de administrație și la Călui

1) Barbu Milescu se întâlnește ca mare ban, a doua oară, între 1683—1685, deci în acest timp trebuie pusă și moartea celor 2 călugări: cf. I. C. Filitti: *l. c.*, p. 146.

2) E vorba de evenimentele petrecute în Oltenia între 1716—1718, după cum mai jos'' „această răzmiriță'' se referă la întâmplările din anul 1739.

au fost egumen Nicolae Teişanul, s'au ajunsu părintele Brăiloiul cu egumenul Nicolae, făcând mijlocire de i-au dat schitul Lipovul cu ținutul lui, dând părintele Brăiloiul ¹⁾ schimbu puțintică moșie lângă Mischii ²⁾ și 4 răzoare de vie la Nimoi sud. Vâlcea, care dupe pravilă și dupe obiceiul țării nu să cădea unui egumen a să face stăpân lucrurilor mănăstirii și a le schimba dupe voia lui. Și așa părintele Brăiloiul au stăpânit schitul Lipovul cu moșiia și viile până la începerea aceștii răzmirițe, iară acum neîngăduind mai sus numitul egumen și părinții de la Căluș a rămânea schitul dejghinat de mănăstire la altă stăpânire, au dat jalbă la noi, arătând pricinile de care s'au zis mai sus. Și cunoscând și noi că iaste cu dreptate a fi schitul unde l-au închinat vechii ctitori care l-au făcut, dăm și întărim cu această carte a noastră sfintei mănăstiri Călușului și sfinții sale părintelui Varlaam egumen și a tot soborul sfintei mănăstiri ca să aibă a ținea și a stăpâni schitul Lipovul cu ținutul lui, cu bună pace de acum înaintea. Iar sfinții să părintele Brăiloiul când va veni aici, ce pricină va avea pentru schimbul acelui schit își va căuta cu egumenul și cu părinții călugări de la Căluș, înaintea Mării Sale lui Vodă.

Craiova, Mai 15 leat 7247

Matei Cantacuzino vel ban.

Orig. rom. pe hârtie la *Arhivele Statului*, București, M-rea Călușu, pachet, VII, doc 12.

Dragoș P. Petroșanu

PRIMA CTITORIE DELA COLȚEA

— UN DOCUMENT INEDIT —

Intre actele dela Arhivele Statului, din partida Mitropoliei București, am găsit, în copie, o carte a patriarhului Dositei al Ierusalimului, pentru întărirea închinării către Mitropolie, a primei ctitorii bisericesti dela Colțea.

Documentul atestă că prima biserică cu numele de Colțea, a fost făcută de un sluger ce era frate cu Colțea, marele clucer, probabil, către

1) In text: „Prăiloiul”.

2) Azi comună rurală la N.-E. de Craiova, sat și moșie. In vechime se numea Ciuturești-Mischii; vezi *Marele Dict. Geografic al României*, vol. IV, 1901, Buc. pag. 353.

sfârșitul primei jumătăți a secolului al XVII-lea, lăsând totodată fonduri pentru a se clădi acolo o mănăstire. Murind acest sluger, fratele său Colțea marele clucer, neavînd suficiente mijloace pentru clădirea mănăstirii, despre care va fi spus ctitorul în diata sa, și spre a nu se ruina biserica și a se risipi avutul ei, o închină către Mitropolia din București.

Cine va fi fost acest sluger, ctitor al bisericii, nu ne relatează documentul, căci pomenind despre el, copistul lasă numele necompletat, neputându-l, poate, descifra din original.

D-l George D. Florescu, în a sa „*Din vechiul București, Biserici*”, etc. ¹⁾, afirmă că Danciul Doicescu, întâlnit în documente între anii 1618—1627, avu fii pe Colțea, cu rangul de vel clucer la 1657 și 1668, și pe Udrea, întâlnit ca postelnic, sluger și clucer. Dacă Danciul Doicescu, a avut numai pe acești doi fii, atunci putem afirma că prima biserică dela Colțea este ctitoria slugerului Udrea Doicescu.

N'am găsit originalul acestui document, care ne-ar preciza acest lucru. În lipsa lui, cred că este de folos și publicarea acestei copii cu traducerea românească.

Biserica avea hraniul sfânta Paraschiva, și poate să fi devenit mai târziu, paraclisul cu acelaș hram, despre care se pomenește în cartea lui Samuil, patriarhul Alexandriei, prin care se stabilesc statutele așezămintelor Colțea ²⁾.

Documentul este din Martie, 1670, scris pe hârtie, în limba greacă-bizantină. Dăm mai jos textul grecesc cu traducerea românească.

† Δοσιθέος, ἐλεῶ Θεῷ πατριάρχῃς τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης.

Πάντα τὰ παρὰ τῶν ἱερῶν καὶ ἐξωτερικῶν νόμιμῃ, δηλούμενα ἐνεργηθέντα, ὡς πρὸς ἴδιον καταρύγιον, καὶ ἔσχατον αὐτῶν τέλος ἐπὶ τὴν πατριαρχικὴν μεγαλοσύνην καταφεύγουσιν, ἔν' ἐνεσθῇ τὴν πρόσφορον ἀπολαβόντα βεβαίωσιν εἰς τὸ διηνεκὲς ἀδιασείστα, ἀμετάπτωτα καὶ ἀμετακίνητα διαμένωσιν.

Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ἐν τῷ θεοφρουρήτῳ τουτῷ Βουκουρεστίῳ εὐκτίριος οἶκος ἀνοικοδόμητα μὲν πάλαι διὰ τοῦ ποτὲ ³⁾ σλουτζιάς, ἐπ' ὀνόματι τῆς μεγάλης ὁσιομάρτυρος ἁγίας Παρασκευῆς, μετὰ σκοποῦ ἵνα καὶ μοναστήριον τέλειον παρ' αὐτοῦ ἀποκατασταθῇ, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κόλτζας

1) București, 1937.

2) Al. G. Gălășescu, *Eforia Spitalelor Civile din București*, București, 1900, pag. 20.

3) Aici locul este necompletat în document.

μέγας. Ἐδεδαιού δὲ τὴν ἀφιέρωσιν ταύτην διὰ γράμματος ἰδίου ὑπογεγραμμένου παρ' αὐτοῦ, καὶ ἐσφραγισμένου, καὶ διὰ γράμματος αὐθεντικοῦ τοῦ προαυθεντεύσαντος ἐνταῦθα Ἰω' Ραδουλ βοεδῶδ,¹⁾ περιείχοντο δὲ ἐν τῷ αὐθεντικῷ γράμματι καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κατ' ἐκείνου καιροῦ ἐντιμότατοι ἄρχοντες, ἐν δὲ τῷ ἀφιερωτικῷ τοῦ Κόλτζα, πολλοὶ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης τάξεως τῶν ἀρχόντων, καὶ ἐδεδαιούτο προσέτι μετὰ ἄρῶν καὶ ἀφορισμῶν φρικτῶν, ἵνα μίνη ἔντος, ὥς ἀφιέρωται εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τῶν καλῶν προέχει τὸ κάλλιστον, καὶ τοῦ ἐλάττονος τὸ μείζον ὑπερτερεῖ, ἐγένετο σκέψις, ἵνα καὶ παρ' ἡμῶν, ὡς εἴρηται, γράμματι πατριαρχικῷ κατασταλῇ.

Ἢ μετρίότης, οὖν, ἡμῶν ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἀπορρινομένη τὴν ἀνωθεν ἀφιέρωσιν τῆς τε ἐκκλησίας αὐτῆς καὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς, καὶ τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τῆς διαληψείσης μωσίας, καὶ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἱερῶν βιβλίων τε, καὶ σκευῶν, κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ ἀφιερωτικοῦ τε καὶ αὐθεντικοῦ γράμματος, κλοτσιόρης μὴ δυνάμενος αὐτὸ εἰς τέλος τὸ κατὰ σκοπὸν τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ ἀγχιεῖν, ἤμα δὲ ἵνα καὶ μὴ δαφύαρῃ, ὥς ἀμειροῦν τῆς συστατικῆς αὐτῷ ἀρκούσης δυνάμεως, καὶ ἵνα μνημονεύονται οἱ τε γονεῖς αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ οὗτοι διὰ παντός, καλῶς καὶ θεοφιλῶς διανοηθεῖς, ἀφιέρωσεν αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ πράγματα αὐτῆς ἅπαντα εἰς τὴν εὐαγγῆ μητρόπολιν Οὐγγροβλαχίας τὴν κειμένην ἐνταῦθα ἐν τῷ Βουκουρεστίῳ καὶ τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῶν ἰσαποστόλων Βασιλέων.

Ἀφιέρωσε τοίνυν αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν (ἥτις καὶ ὁμωνύμως τοῦ Κόλτζα λέγεται) μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἔστι· δὲ ἡ περιοχὴ, κατὰ μὲν τὸ μῆκος, ὥς διαβαίνει τὸ ἱππόδρομον ἐγγὺς τῆς γεφύρας, ὀργεῖται λδ', τὸ δὲ πλάτος ἀπὸ τῆς δόρας ἕως ἀντίκρυ αὐτῆς ὀργεῖται νβ'. Ἐτι ἀφιέρωσε τὸ ἀμπέλιον τὸ ἐγγὺς αὐτῆς τῆς περιοχῆς οὗ τὸ μὲν πλάτος ἐστὶν ὀργεῖται νς', τὸ δὲ μῆκος, ὀργεῖται οβ'. καὶ ἔτι μίαν μωσίαν εἰς τὸ Γεφύριον τοῦ Πιτάρη, λεγομένην ὡς νόμιμον, καὶ δικαίαν καὶ συμφέρουσαν, βεβαίαν εἶναι βούλεται, ἀδιάσειστον καὶ ἀμετακίνητον, εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Εἰ δέ τις τῶν κατὰ καιρῶν ἡγουμένων τοῦ τόπου, εἴτε αὐθεντῶν, εἴτε ἀρχόντων, εἴτε ἱερωμένων, εἴτε τε λαϊκῶν, εἴτε μεγάλων, εἴτε μικρῶν, εἴτε τῶν ἐκ τοῦ γένους τοῦ Κόλτζα τέκνων καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν κληρονόμων, καὶ συγγενῶν αὐτοῦ τῶν τε ἐγγύς, καὶ τῶν μακρὰν, ἢ τῶν νῦν, ἢ τῶν μετέπειτα βουλευθείη ἀναιρέσαι τὴν παροῦσαν νόμιμον, καὶ ἀληθῆ, καὶ δικαίαν ἀφιέρωσιν, ἢ διασεῖσαι, ἢ ἀθετῆσαι, ἢ τὴν ὁπωσοῦν ἐνόκλησιν, ἢ ἀντίστασιν ποιῆσαι, ἢ τῷ νῦν πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ Οὐγγροβλαχίας κὺρ Θεοδοσίῳ, ἢ τοῖς μετ' αὐτῶν ἀρχιερατεύσασιν τοῦ θεοτιμίου τουτοῦ θρόνου Οὐγγροβλαχίας, ὥς τὸ δίκαιον ἀναιρῶν καὶ μαχημένων τοῖς νόμοις, καὶ αὐτῷ, ὥς εἰπεῖν τῷ Θεῷ ἀφωρισμένοι εἴησαν καὶ

1) Cred că este vorba despre Radu Leon, care a domnit între 1664—1669.

κατηραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι, παρὰ Θεοῦ Παντοκράτορος, καὶ ἄλυτος μετὰ θάνατον καὶ τυμπανιστοὶ αἱ πέτραι, τὰ ξύλα καὶ ὁ σίδηρος λυθήσονται, αὐτοὶ δὲ οὐδαμῶς. Κληρονομήσειαν τὴν λέπραν τοῦ Γιεζῆ, καὶ τὴν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα, καὶ προκοπὴν οὐ μὴ ἴδοιεν εἰς τὸν αἰῶνα· ἐχέτοσαν δὲ καὶ τὰς ἀράς τῶν ἁγίων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων πατρῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων συνόδων. Ἐπὶ γὰρ μονιμότητα καὶ ἀσφάλειαν τῆς ῥηθείσης ἀριερώσεως, ἐδόθη τὸ παρόν.

† αχό-ω, ἐν μηνὶ Μαρτίῳ
Δοσίθεος ἐλέψ Θεῷ πατριάρχῃ τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλημ. 1)

Traducerea. Dositei, cu mila lui Dumnezeu, patriarh al sfântului oraș Ierusalim și a toată Palestina.

Toate cele înfăptuite de către legile bisericești și cele laice, ca pentru propria apărare și ultima lor desăvârșire, aleargă la mărirea patriarhicească, ca de aici pornind cuvenita confirmare, să rămână pentru totdeauna neclintite, nestrămutate și neschimbate.

Deci, în acest de Dumnezeu păzit București, fiind o casă de rugăciune, nu de mult clădită de cel de pe atunci ... slugerul, în numele sfintei mare martiră Paraschiva, cu scopul ca să se înființeze din partea lui și desăvârșită mănăstire, fratele acestuia, Colțea, marele clucer, neputând după dorința fratelui său, să aducă aceasta la îndeplinire, spre a nu se ruina, cum lipsesc mijloacele suficiente pentru constituirea ei, și ca să fie pomeniți de urmașii lor, și ei înșiși, neîncetat, bine chibzuind și cu dragoste de Dumnezeu, a închinat această biserică și toate averile ei, la sfânta Mitropolie a Ungrovlahiei, cea aflată aici în București, unde se cinstește numele celor asemenea cu Apostolii, Impărați.

Deci, a închinat această biserică, (care este numită cu acelaș nume de Colțea) cu toată împrejmuirea ei; iar împrejmuirea este, în lung, cum trece drumul, aproape de pod, 34 de stânjani, iar latul, din poartă până împotriva ei, stânjani 52. Încă a dăruit și via din apropierea ei, al cărui cuprins este în lat de 56 stânjani, iar în lung de 72 stânjani, și încă o moșie numită la Podul Pitarului.

S'a întărit această danie și prin înscrisul iscălit și pecetluit de însuși el, și prin cartea domnească a celui ce domnea aici, Io Radul voevod, fiind iscăliți în cartea domnească și preacinstiții boeri ce se aflau pe lângă el în acel timp, iar în înscrisul de danie al lui Colțea,

1) Arhiv. Stat. Mitrop. Buc. netrebnice, Pach. 365, doc. 1.

mulți dintre boerii de a doua și a treia mână. Și a întărit-o încă cu blesteme și afurisanii grozave, ca să rămână așa cum a dăruit, în veac.

Dar fiindcă pe cele bune le întrece cel foarte bun, și celui mai mic îi este superior cel mai mare, s'a chibzuit să se întărească și de noi, precum s'a zis, prin carte patriarhicească.

Deci, smereniei noastre, întru Duhul Sfânt, părându-i-se legală, dreaptă și cuvincioasă, închinarea de mai sus a bisericii aceștia, cu cuprinsul ei, cu via, cu nuniata moșie și cu sfintele cărți și vase din biserică, după cuprinsul cărții domnești și de danie, voește a fi statornică, neclintită și nestrămutată în toți vecii.

Iar dacă cineva dintre conducătorii cei după vremi ai locului, fie dintre domni, fie dintre boeri, fie dintre fețele bisericești sau laice, fie dintre cei mari sau dintre cei mici, fie dintre fiii din neamul lui Colțea, sau într'un cuvânt, dintre moștenitorii și rudele lui, din cele apropiate sau din cele îndepărtate, sau dintre cei de acum sau din cei de după aceștia, ar voi să rupă această dispoziție și să nu o ia în seamă, și dreapta afierosire sau s'o sdruncine sau s'o strice, sau să-i facă oarecare supărare sau împotrivire atât preasfințitului mitropolit, de acum, al Ungrovlahiei, chir Teodosie, sau celor ce vor păstori după el, acest de Dumnezeu cinstit scaun al Ungrovlahiei, ca pe un drept, distrugând și luptându-se cu legile și cum el, cum am zice, cu Dumnezeu, să fie afurișiți, blestemați și neiertăți de Dumnezeu Atotțiitorul, și după moarte nedeslegați și chinuiți. Să moștenească lepra lui Ghiez și ștreangul lui Iuda, și propocșiți să nu se vadă în veac. Să aibă și blestemele celor trei sute optsprezece purtători de Dumnezeu sfinți părinți, și a celorlalte sfinte sinode.

Deci pentru mai tărie și siguranță a numitei afierosiri, s'a dat aceasta.

1670, în luna lui Martie.

Dositei, cu mila lui Dumnezeu, patriarh al sfântului oraș Ierusalim.

M. G. Regleanu

DIN TRECUTUL SCHITULUI GOLEȘTI ȘI CARTEA DE INCHINARE CĂTRE MĂNĂSTIREA CÂMPULUNG

Printre documetele mănăstirii Câmpulungului aflate în păstrare la Arhivele Statului, din București, secția Bunuri Publice, Pach. I netrebnice, la No. 57, se găsește o copie adevărită de arhimandritul Dosithei Câmpulungeanul și alte fețe bisericești, scoasă după cea adevărată carte de închinare a Schitului Golești cu data 1676 (7185) Oct. 14 ce face Grigorie episcopul Buzăului către mănăstirea Câmpulung.

Acest schit a fost zidit din temelie de numitul episcop Grigorie „întru lauda lui Dumnezeu și a Maicii Sale, Fecioara Maria, și mai vârtos întru tunderea în călugărie” a sfinții sale, dându-i hramul Sfinților Trei Ierarhi : Vasilie, Grigorie și Ioan, și înzestrându-l cu toate odoarele și cărțile trebuincioase.

Din cercetarea mai multor acte am constatat că acest schit a fost zidit în timpul domniei Ducăi Vodă (1674—1678) de Grigorie episcop al Buzăului, ce fusese mai înainte călugăr la mănăstirea Câmpulung, iar la anul 1676 l-a închinat numitei mănăstiri ¹⁾. În 1678 Duca Vodă, printr'un hrisov ce-l dă schitului, scutește bucatele și cincioameni streini de bir. În 1690, Grigorie văzând, însă, că egumenii de acolo nu „caută cu durere de schit” a stricat închinăciunea, lăsându-l slobod despre mănăstire și luându-l întru stăpânirea sa. După moartea lui, la anul 1694, fiul său, Popa Nicolae și cu soborul m-rei au făcut „ruptoare” schitului ca să dea la mănăstire embatichiu pe an talere 20, iar „mănăstirea mai mult amestec să nu aibă”. Și așa „au curs stăpânirea Schitului la neamul ctitorului până la leat 1763”; atunci găsindu-să mort în schit un Nicolae nepotul ctitorului și jefuit de cărți și altele și „luând frică familia lui s'au mutat la București” dar, pentru ca să nu rămâie schitul pustiu și necăutat, un Ștefan Piscupescul, tot din neamul ctitorului, l-au dat sub purtarea de grijă a lui Dositei, arhimandritul Câmpulungean. Totuși neamul ctitorului n'a încetat să-i poarte grijă. În anul 1786, văzând că acest Dositei voește să pună mâna pe lucrurile și moșiile schitului, a dat jalbă la stăpânire și prin anafora Mitropolitului Grigorie, întărită și de Domnul Mavrogheni, a scos schitul dela mănăstire, rupându-să și cartea de închinare ce o făcuse Ștefan Piscupescu. Astfel trece acest schit dela un stăpân la altul și în loc de a fi „căutat” și „miluit”, decade din ce în ce mai mult, încât rămâne pustiu și „biserica părăduită mai rău de cât un coșar de vite”. Este reparat din proprie inițiativă și cu banii săi de Ștefan Piscupescu și soru-sa Păuna, dar prin anafora vornicului Golescu din 1801 întărită și de Domnul Moruzi, se ia schitul dela neamul ctitorilor și-l dă îngrijă mănăstirii, stabilindu-se ca egumenul orânduit de mănăstire la schit să rămâie nestrămutat și neamul ctitorului (numai în linie bărbătească) de va vedea că nu se poartă bine acel egumen să facă arătare, iar mănăstirea va orândui altul prin știrea și a lor, rămânând stabilit ca schitul să plătească la mănăstire 20 talere pe an embatic. Lui Ștefan Piscupescu, doctorul, i se întorc toate cheltuelile ce va fi făcut cu dregerile trebuincioase ale schitului. Această dispoziție este întărită și de Vodă Caragea la anu' 1813.

* * *

1) În pisană schitului „prefăcută” de Doctorul Ștefan Piscupescu, se spune că acest schit a fost zidit de Grigorie episcopul Buzăului când a fost leatul 7128 (1620), în zilele domnului Șerban Vodă.

*Așezământul de închinare a Schitului Golești la Mănăstirea
Câmpulung*

Grigorie, cu darul lui Dumnezeu episcop al Buzăului

Scris-am cartea smerenii noastre dintru ticăloasa a noastră rugă robul Domnului nostru Is[us] H[ri]s[os], prea Sfintei Troițe, [Tatălui] celui născut într-o tot puternicului, a tot Țiitorul, Celui fără de moarte, Făcătorul vecilor, celui ce au spăsit rodul omenesc, și a prea Sfintei și Luminatei despuitoarea rodului creștinesc, prea luminata Maică a D[o]mnului nostru Is[us] H[ri]s[os] carea într-o numele și mila Sfinții Sale stăpânește multe lăcașuri dumnezeiești ale Sfinției Sale.

Așa și această sfântă casă carea s'au zidit de răp[osatul] Matei Vodă și o au închinat Uspenii Sfinții Sale prea Curate Maici a D[o]mnului nostru Is[us] H[ri]s[os] ca să o păzească într-o liniște pace, a fi de spăsenie sufletelor creștinești și plinindu-se toate rânduelile în plăcerea Sfinției Sale într-o carea și noi sântem închinați Sfinții Sale dintru'n-tăiu, iar mai vârtos într-o tunderea călugăriei noastre.

Deci și noi din zi în zi trecându-ne vremea într-o neuitare tragem vremea iubovului și dragostea cu ticăloasă rugă într-o neuitare spre tot săborul fraților și iubitului nostru H[ri]s[os] fiu sufletesc chir Gavriil năstăvnicul Sfintei case, rog a vă învrednici Domnului H[ri]s[os] a sluji și a chivernisi sfânta casă pre plăcerea sfinției sale și altor frați trecând vremile și a fi năstăvnici cu rugă și cu blagoslovenie, tuturor rog și-i poftesc a le fi milă de acest mic schițor și fratelui chir Vasile Ieromonah proegumen și a tot săbor[ul] sfintei case, rog a vă dăru-i D[o]mnul H[ri]s[os] și Luminata Maica Sfinții [Sale] ca să aveți iubov și dragoste unul către altul ca să vă întărească Sfânta Obște săvârșind în plăcerea Sfinției Sale fără zăminteală a să umbri și a trăi și această mică casă acestor cinstiți Sfinți a Trisvetitelor Vasile Velichi, Grigorie B[o]g[o]slov, Ioan Zlataust, robii Maicăi Precistii, carea să născu supt polatele sfintei case Precistii izvorând izvor ca dela o maică, a trăi și a nu să pustii acest schițor care este la Golești, iubindu-l iar nu cu urăciune, ca să aveți și sfințiile voastre rugă dela acei sfinți fericiți către prea Curata Fecioară Maică, a vă trăi trupește și mai vârtos sufletește până nu să stingă acea puțină lumină de rugă ca să nu ne fie candela stinsă și argintul îngropat fără de rod. Ci eu vă rog ca pre niște dulci frați, ca să vă învrednicească Domnul H[ri]s[os] pre fieșcarele dintru sfinților (s/c) voastre, au dia creștini mireni, au despre partea celor sfinți ieromonași, monași, au preoți mireni sau diaconi cei ce o vor iubi și o vor ajuta și o vor milui ori cu cuvântul, ori cu mila, ori a o apăra de nevoi, unii ca aceia buni credincioși să le priimească cel cu un ban ca o sută și cel cu o sută ca o mie și altă fericire și mai mare rog să le dăruiască D[o]mnul H[ri]s[os] pentru ruga acestor fericiți sfinți cei mai sus ziși să le dea împărăția cerului și aicea viață cu pace și spăsenie sufletească, iar cei ce vor sta împotriva a-i

face fieroseală și lipsă și pagubă au cu cuvânt[ul], au cu lucrul, au a o jăfui, au a o mozaviri, au a-i face necaz, au din oameni sfinți, au din mireni, măcar fiecare, să-i stea pârâși acești cinstiți și luminați sfinți cei mai sus ziși înaintea lui H[ri]s[tos], să le facă judecată de plată. Deci și smerenia mea dintru ticăloasă rugă, smerindu-mă cu rugă de lacrimi către noianul multei mili D[o]mnului nostru I[sus] H[ri]s[tos] și către prea Curata, carea este nădejdea vieții noastre vsiam conțem zemli tâ Precista Devo gospoje bogorodițe uteșenie nașago. Aceia ce să vor nevoi cu bine și cu ajutor de milă spre acest schișor, să le dea lor viață cu pace și spor în casele lor, și, după mutarea aceștii lumi și împărăția Cerului carea să fie tuturor creștinilor a o dobândi întru nesfârșiți veci. Amin.

Scriș luna Octomvrie 14 zile leatul 7185(1676) Grigorie Episcopul Buzeschi.

Asemenea din cuvânt în cuvânt scoasă după cea adevărată.

(ss) Dosithei Arhimandrit Dolgopol

(ss) Al Alexandriei Dometios

(ss) Ioanichie eclesiarh

(ss) îndescifrabil.

Ioan I. Șucu

BIBLIOGRAFIE

I. OPERA ȘTIINȚIFICĂ A D-LUI CONST. MOISIL

Domnul Const. Moisil nu și-a mărginit activitatea numai la studiul istoriei și la lucrări în această materie, care era principalul său obiect de învățământ, în calitate de profesor secundar, ci încă pe când era student la Universitatea din București s'a ocupat și cu arheologia, urmând cursurile Profesorului Gr. Tocilescu și dându-și chiar și teza de licență din această materie.

În toamna anului 1899 fiind numit profesor la Tulcea, regiune bogată în obiecte și monete antice, a început să achiziționeze aceste reliquii ale trecutului nostru și le-a studiat cu mult zel. Când în anul 1906 s'a descoperit la Bădila lângă Tulcea un tezaur de monete românești (muntenesti și moldovenești), l-a studiat în mod amănunțit, publicând rezultatul în *Convorbiri Literare* din 1906 și 1908.

De aici înainte s'a ocupat în mod special de numismatică, mai ales de cea românească, publicând un lung șir de studii și articole referitoare la această materie, din care și-a dat și teza de doctorat.

De oarece un bun numismat are nevoie de cunoștințe serioase și în materie de sigilografie și heraldică, s'a ocupat și de aceste discipline, asupra cărora a scris mai multe studii și articole.

S'a ocupat deasemenea și de arhivistică. Studiile și articolele ce a scris în această materie, au deșteptat interesul pentru studierea materialului nostru documentar și au contribuit în mare măsură la buna organizare a Arhivelor Statului și la aducerea în țară a materialului nostru arhivistic aflător în străinătate.

În lista bibliografică ce urmează, arătăm care sunt lucrările științifice ale D-lui Const. Moisil, grupându-le pe specialități; nu lipsesc nici lucrările de caracter didactic. Figurează aici și articolele semnate de D-l Moisil cu pseudonimul C. Băнару și Pertinax, sau cu inițialele C. M. sau C. B.

Publicații periodice la care a colaborat

Prescurtări

Titlul

An. Acad. Rom.

Analele Academiei Române, I (1890) și urm.

—, Cresc. colecț.

Creșterea colecțiilor, 1905 și urm.

Anuarul Inst. Ist. Naț.

Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj,
I (1921—1922) și urm.

Anuarul liceului Tulcea		<i>Anuarul liceului din Tulcea, 1899—1900.</i>
Arhiva Dobrogei		<i>Arhiva Dobrogei, I—III (1916—1920).</i>
Arh. Ol.		<i>Arhivele Olteniei, I (1922) și urm.</i>
Boabe de grâu		<i>Boabe de grâu, I—V (1930—1935).</i>
Bucureștii Vechi		<i>Buletinul societății istorico-arheologice Bucureștii Vechi, I—V (1930—1934).</i>
Bul. Com. Mon. Ist.		<i>Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, I (1908) și urm.</i>
Bull. hist.	=	<i>Bulletin historique de l'Académie Roumaine, I (1912—1913) și urm.</i>
Bul. Soc. Numism.	=	<i>Buletinul Societății Numismatice Române, I (1904) și urm.</i>
Conv. Lit.		<i>Convorbiri literare, I (1867—1868) și urm.</i>
Cron. Numism.		<i>Cronica numismatică și arheologică, I (1920) și urm.</i>
Dobrogea liber.		<i>Dobrogea liberală, din Tulcea.</i>
Rev. Arhiv.	=	<i>Revista Arhivelor</i> ¹⁾ . I—III (1924—1937).

Dintre acestea, următoarele au apărut sub direcțiunea d-lui Const. Moisil :
Buletinul Societății Numismatice Române, din 1913 până astăzi.
Arhiva Dobrogei, 1916—1920.
Cronica numismatică și arheologică, din 1920 până astăzi.
Revista Arhivelor, 1924—1937.

I. Istorie

1. Douăsprezece scrisori domnești din arhiva orașului Bistrița. București 1897. 28 p.
2. Documente din timpul ocupației ruso-austriace (1787—1792). „*Arhiva*” din Iași, anul X (1890) Nr. 5—6 p. 376—377.
3. Istoria liceului din Tulcea. *Anuarul liceului Tulcea* 1899—1900.
4. Cronici literare : Ștefan cel Mare. *Dobrogea liber.* 1904, No. 3.
5. „ Al. Odobescu. *Id.* 1905, No. 2.
6. „ N. Iorga. *Id.* 1905, No. 3.
7. „ Cuza-Vodă. *Id.* 1905, No. 4.
8. „ „ Unirea. *Id.* 1905, No. 4.
9. „ „ Lupta pentru limba românească. *Id.* 1906, No. 9.
10. Povestiri din istoria Dobrogei. *Id.* 1905, No. 1, 2, 3 și 4.
11. Despotatul lui Dobrotici. *Conv. lit.* XI (1906), p. 680—692.
12. Unde a fost vechiul Halmyris? *Bul. Com. Mon. Ist.* III (1910) p. 93—94.
13. Cetatea Biroe. *Id.* IV (1911), p. 45—46.
14. Din istoria culturii românești în Dobrogea. *Omagiu lui Spiru Haret*, București 1911, p. 1109—1123.
15. Din trecutul culturii românești în ținutul Năsăudului. *Revista generală a învățământului*, IX (1913), No. 4, p. 145—159.
16. Istoria Românilor înfățișată în proiecțiuni luminoase. *Publicațiile Casei Școalelor*, I (1915) p. 1—59; II (1915), p. 1—95.

1) Celelalte periodice sau lucrări, la care a colaborat incidental, le vom arăta, cu titlul întreg, la fiecare lucrare.

17. Lupta pentru apărarea drepturilor românești asupra Dobrogei. *Arhiva Dobrogei* II (1919), p. 153—181.
18. Populația străveche a Dobrogei. *Id.* III (1920), p. 29—35.
19. Cum trebuie înțeleasă istoria Românilor. *Revista Tinerimii Române*, 1920, 7 p.
20. Ce au făcut Românii pentru creștinătate? *Revista Societății „Tinerimea Română”* II (1921), Nr. 1, p. 1—4.
21. Lămuriri istorice, *Idem*, p. 26—32.
22. Reflecții asupra Unirii din 1859. *Idem*, Nr. 2, p. 61—67.
23. Centenarul lui Tudor Vladimirescu. *Id.* Nr. 2, p. 78—80.
24. Doi mari eroi ai renașterii naționale: Tudor Vladimirescu și I. C. Brătianu. *Id.* Nr. 3—5, p. 81—84.
25. Steagul albastru al revoluției naționale. *Id.* p. 85—86.
26. Din viața lui Tudor Vladimirescu. *Id.* p. 115—125.
27. O pagină din viața lui I. C. Brătianu. *Id.* p. 126—132.
28. Mihai Viteazul. *Id.* IV 1922, Nr. 1—3, p. 28—32.
29. Spicuri din cronicarii turci. *Id.* Nr. 6—7, p. 195—202 și Nr. 9—10, p. 259—276.
30. Dimitrie Onciul. *Anuarul Inst. Ist. Naț.* II (1923), p. 507—512.
31. Dobrotici și Mircea cel Bătrân. „Dobrogea”, *cincizeci de ani de viață românească*, București 1928, p. 305—314.
32. Bucureștii Vechi. *Boabe de grâu* III (1932), p. 385—424.
33. Bucureștii și împrejurimile la mijlocul veacului al XVI-lea. *Bucureștii Vechi* I—V, p. 7—28.
34. Primul sfat orășenesc al Bucureștilor. *Id.* p. 136—154.
35. Dimitrie Onciul, *Lui Marmeliuc*, Cernăuți 1936, p. 49—54.

II. Arheologie

36. O nouă inscripție găsită în Dobrogea. *Conv. lit.* XXXIX (1905), p. 563.
37. O nouă inscripție găsită la Troesmis. *Conv. lit.* XLII (1908), p. 142.
38. Un fragment de diplomă militară din Salsovia. *Id.* p. 501—505.
39. Cetăți romane la Dunărea de jos. *Bul. Com. Mon. Ist.* II (1909), p. 85—92.
40. O nouă diplomă militară romană. *Id.* p. 113—119.
41. Antichități creștine din Istros. *Id.* p. 165—170.
42. Un „mithraeum” în Dobrogea. *Id.* p. 46.
43. Bisericuțele. *Id.* III (1910), p. 29—34.
44. Sarcofagii de piatră. *Id.* p. 81—88.
45. Privire asupra antichităților preistorice din România. *Id.* p. 171—176; IV (1911), p. 83—94.
46. Călăuza arheologică a Transilvaniei. *Id.* III (1910), p. 48.
47. Sarcofagiul din Niculițel. *Id.* p. 48.
48. Mormântul antic din Măcin. *Id.* p. 48.
49. Noi inscripții antice din Dobrogea. *Id.* p. 95.
50. Stâlpi militari romani din Garvăn-Tulcea. *Id.* p. 141—143.
51. Două morminte antice din Dobrogea. *Id.* IV (1911), p. 125—129.
52. Colecțiuni particulare de antichități. *Id.* p. 133—145.
53. Inscripție grecească din Istros. *Id.* p. 106.
54. Noi descoperiri arheologice în Dobrogea (Ceptura). *Id.* p. 146—147.
55. Antichități din Balcic. *Id.* VII (1914), p. 27—31.

56. Două monumente vechi moldovenești. (I. Talerul marelui vornic moldovean Ni-coară. II. Cupa de argint a marelui postelnic Drăgan). *Cron. Numism.* II (1921) No. 1—3, p. 5—11.
57. Două inele domnești [Unul dela Todosca, soția Domnului moldovean Vasile Lupu, iar al doilea dela fiul lor, Ioan Vodă]. *Id.* No. 4—5, p. 23—24.
58. Antichitățile dela Curtea de Argeș. *Id.* No. 4—5, p. 42—44.
59. *Comori arheologice din România Mare*: I. Comorile din Șimleul Silvaniei. *Id.* III (1922), No. 1—2 p. 1—11.
60. — II. Comoara din Apahida. *Id.* No. 3—4 p. 17—23.
61. — III. Tezaurul din Crasna (jud. Trei-Scaune). *Id.* No. 5—6, p. 34—39.
62. — IV. Tezaurul din Pietroasa. *Id.* No. 7—8, p. 51—55.
63. — V. Tezaurul din Suluc (jud. Tulcea). *Id.* No. 9—10, p. 66—70.
64. — VI. Descoperirile din Bărduț (jud. Odorhei). *Id.* IV (1923), No. 5—6 p. 37—40.
65. — VII. Tezaur de obiecte antice de argint [Cerbel, Someșul-cald, Gura-Văii, Maroda, Oradea, Cioara, Mediaș, Senercuș]. *Id.* No. 9—10 (45—46), p. 66—72.
66. — VIII. Mormântul crăiesc din Concești (jud. Dorohoi). *Id.* VI (1925) No. 55—58, p. 7—13.
67. Muzele regionale. *Id.* IV (1924) No. 11—12 (47—48), p. 73—77.
68. Un muzeu în Vălenii de Munte. *Id.* VI (1925) No. 59—62, p. 25—26.
69. Satul Mănăstirea (jud. Ilfov). *Id.* No. 55—58 p. 5—6.
70. Proiectul unui monument pentru tezaurul dela Pietrosa. *Id.* No. 63—64, p. 57—60.
71. O amintire din războiul ruso-turc dela 1768—1774 [o tabacheră împodobită cu scene, ornamente și inscripții referitoare la războiul dintre Ruși și Turci (1768—1774) și la tratativele de pace dela Focșani (1771)]. *Id.* No. 65—66, p. 61—64.
72. Bisericele noastre de lemn. *Id.* VII (1927), No. 71—72, p. 33—34.

III. Arhivistică

73. Arhivele Statului. *Cron. Numism.* IV (1923) No. 3—4, p. 21—23.
74. Un program de muncă. *Rev. Arhiv.* No. 1 (1924), p. 1—2.
75. Organizarea Arhivelor Statului. *Id.* No. 3 (1926), p. 417.
76. Carte de mărturie din 1634 pentru confirmarea proprietăților clucerului Barbul Poenaru. *Id.* p. 378—382.
77. Progresele Arhivisticii. *Id.* No. 4 (1927), p. 1—8.
78. Din istoria arhivelor românești : arhive județene și școală de arhivari. *Id.* p. 220—222.
79. Muzeul Arhivelor Statului. *Id.* p. 261 și No. 5 (1928/929), p. 453.
80. Școala superioară de arhivistică și paleografie. *Id.* No. 4 (1927), p. 251 ; No. 5 (1928/929), p. 452—453 ; No. 6—7 (1936/937), p. 180.
81. Arhivele Statului și Regulamentul Organic. *Id.* No. 5 (1928/929), p. 269—289.
82. Documente de miniaturistică românească. *Id.* p. 454.
83. Arhivele Statului. *Boabe de grâu* I (1930), p. 592—601.
84. Problema arhivelor românești. *Rev. Arhiv.* No. 6—7 (1936/937), p. 1—46. (și extras).

IV. Numismatică

85. Monete vechi românești găsite în Dobrogea (Tezaurul din Bădila). *Conv. lit.* XI, (1906), p. 1117—1122.
86. Cele mai vechii monete muntene. *Id.* XII (1908), p. 588—594.
87. Monetele lui Mircea cel Mare. [Excursii arheologice în Dobrogea]. *Id.* p. 413—419.

88. Cabinetul numismatic, *Acad. Rom. Cresc. Colecf.* : 1911, p. 362—385 ; 1912, p. 235—337 ; 1913, p. 194—229 ; 1914, p. 140—183 ; 1915, p. 195—225 ; 1919, p. 288—296 ; 1920—1933, p. 1—92 ; 1933—1936, p. 1—136.
89. Monete și tezaure monetare din România. *Bul. Soc. Numism.* 1913 No. 19 p. 18—22 ; No. 20 p. 62—64 ; 1914 No. 21 p. 23—28 ; No. 22 p. 55—57 ; 1915 No. 23 p. 43—44 ; No. 25 p. 152—154 ; 1916 No. 27 p. 42—43 ; 1920 No. 35—36 p. 78—81 ; 1922 No. 41—42 p. 58—62 ; 1923 No. 47 p. 90—91 ; 1926 No. 57—58 p. 17—18.
90. Considerațiuni asupra, monetelor lui Mircea cel Bătrân. *Id.* 1913. No. 20, p. 37—56. (și extras).
91. D. A. Sturdza și numismatica românească. *Id.* 1914 No. 22 p. 42—48. (și extras).
92. Contribuții la istoria monetăriei vechi românești. *Id.* 1915 No. 23 p. 12—29. (și extras).
93. Bănăria lui Dabija-Vodă. *Id.* 1915 No. 24 p. 53—79. (și extras).
94. Efigiile monetare ale Domnilor români. *Id.* 1915 No. 25 p. 126—142. (și extras).
95. Numismatica antică și mormintele regilor sciți. *Id.* 1915 No. 26 p. 172—181.
96. Monete și podoabe dela sfârșitul veacului al XVI-lea. [Tezaurul dela Țițești-Putna]. *Id.* 1916 No. 27 p. 3—16 (și extras).
97. Bătălia din Codrul Cosminului și cursul monetelor polone. *Id.* 1916 No. 27 p. 44.
98. Monete vechi românești inedite sau puțin cunoscute. *An. Acad. Rom. Mem. Secf. Ist.* XXXVIII (1915—1916) p. 55—77. (și extras).
99. Numismatica Dobrogei. *Arhiva Dobrogei* I (1916) p. 112—153. (și extras).
100. Problemele numismatice în România Mare. *Bul. Soc. Numism.* XIV (1919) No. 29—32 p. 1—5.
101. Monete polone cu stema Moldovei. *Id.* p. 139.
102. Contribuțiuni la originea cuvântului „ban”. *Id.* XV (1920) No. 33—34 p. 27—34. (și extras).
103. Avut-au Dacii monete proprii? in „*Lui Ion Bianu, amintire*”, București 1916—1921 p. 307—331.
104. Monetele Dacilor ¹⁾. *Bul. Soc. Numism.* XV (1920) No. 33—34 p. 59—78.
105. Moneta lui Basarab-Voevod. *Cron. Numism.* I (1920) No. 1 p. 1—3. (și extras).
106. Monete satirice privitoare la Împăratul Gallienus. *Id.* No. 2 p. 14—16.
107. Istoria monetei în România, expunere sumară. *Id.* I No. 3—4 p. 19—23 ; No. 5 p. 34—36 ; No. 6—7 p. 44—47 ; No. 8 p. 58—60 ; No. 9—10 (1921) p. 64—66 ; No. 11—12 p. 72—76 ; II (1921) No. 1—3 p. 13—16 ; No. 4—5 p. 25—28 ; No. 6—8 p. 32—41 ; No. 9—10 (1922) p. 62—63 ; No. 11—12 p. 76—80 ; III (1922) No. 3—4 p. 24—32 ; No. 5—6 p. 40—41 ; No. 7—8 p. 57—60 ; No. 9—10 (1923) p. 71—74 ; IV (1923) No. 3—4 p. 27—30.
108. Numismatica și descoperirile dela Curtea de Argeș. *Id.* I (1920) No. 6—7 p. 37—41. (și extras).
109. Prima bancă românească de emisiune. *Id.* p. 47—49.
110. Biletul de „împrumutare” al Comitetului revoluționar român din 1853. *Id.* I, No. 9—10 (1921) p. 61—63. (și extras).
111. Din epoca lui Tudor Vladimirescu. *Id.* No. 11—12 p. 69—72.
112. Ion C. Brătianu și monetăria națională. *Id.* II (1921) No. 1—3 p. 2—5.

1) A apărut întâi în „*Lui Ion Bianu, Amintire*”, București 1916—921, cu titlul : „Avut-au Dacii monete proprii?”. In noua lucrare, chestiunea este tratată în mod mai amplu.

113. Pond roman din Turda. *Id.* No. 4—5 p. 17—19.
114. Donmul M. C. Sutz și Cabinetul Numismatic al Academiei Române. *Bul. Soc. Numism.* 1921 No. 37 p. 54—56.
115. Opera științifică a d-lui M. C. Sutz. *Id.* (1921) No. 40 p. 101—107. (și extras).
116. Cele mai vechi monete din Istros. *Id.* p. 108—112. (și extras).
117. Două științe surori: numismatica și sigilografia. *Id.* 1922 No. 43—44 p. 7—86. (și extras).
118. Un plan de muncă. *Cron. Numism.* II (1922) No. 9—10 p. 49—50.
119. Patriotism luminat. *Id.* No. 11—12 p. 65—66.
120. Iniințarea monetăriei Statului la București. *Id.* p. 66—74.
121. Concepția modernă a numismaticei. *Id.* III (1922) No. 7—8 p. 49—50.
122. Din numismatica Olteniei. *Arh. Ol.* II (1923) No. 6 p. 77—90.
123. Documente numismatice. *Cron. Numism.* III (1923) No. 9—10 p. 65.
124. *Convorbiri numismatice*: Obiecte de schimb anterioare invențiunii monetei. *Bul. Soc. Numism.* 1923 No. 45 p. 28—32.
- 125 — Tradițiile privitoare la invențiunea monetei. *Id.* No. 46 p. 50—54.
- 126 — Monetele primitive. *Id.* 1924 No. 49—50 p. 38—40.
- 127 — Primele monete de argint. *Id.* 1925 No. 55—56 p. 62—64.
128. Documente [numismatice] dintre anii 1456—1818. *Id.* 1923 No. 46 p. 58—59, dintre 1469—1832, *Id.* No. 47 p. 94—96. (Ambele în colaborare cu C. I. Karadja).
129. Cu privire la banii lui Cuza-Vodă. *Id.* 1923 No. 48 p. 98—100.
130. Monetele lui Radu I Basarab. *Bul. Com. Mon. Ist.* 1923, p. 122—133. (și extras).
131. O operă numismatică monumentală (*Corpus nummorum Italicorum*). *Cron. Numism.* IV (1923) No. 2 p. 9—10.
132. Colecțiile de monete ale școalelor secundare. *Id.* p. 18—19.
133. Douăzeci de ani de activitate a societății Numismatice Române. *Id.* V (1924) No. 53—54 p. 54—49.
134. Revolta monetarilor în timpul împăratului Aurelian. *Id.* VI (1925) No. 55—58 p. 13—16.
135. O revoltă din motive monetare în veacul al XIV-lea. *Id.* No. 63—64 p. 50—52.
136. Un autor anonim despre numismatica Daciei. *Id.* No. 65—66 p. 64—68.
137. Problema monetară în țara Românească în anii 1848—1849. *Bul. Soc. Numism.* 1924 No. 49—50 p. 27—31; No. 51—52 p. 50—54 și 92—93.
138. Documente privitoare la situația monetară din 1848—1849. *Id.* No. 49—50 p. 31—37; No. 51—52 p. 64—91 și 93—95.
139. *Sur les trouvailles de monnaies byzantines en Roumanie.* *Bull. Hist.* XI (1924) p. 208—212. (și extras).
140. Monetele Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor. *An. Inst. Ist. Naț.* III (1924—1925), p. 107—150. (și extras).
141. Noi descoperiri monetare în România. *Bul. Soc. Numism.* 1926 No. 57—58 p. 17—18.
142. O monedă inedită din Histria. *Id.* p. 28—29.
143. Părerile lui V. Pârvan despre monetele antice din Dacia. *Id.* 1927 No. 61—64 p. 30—44.
144. Banca Națională și știința noastră numismatică. *Cron. Numism.* VII (1927) No. 67—68 p. 1—3.
145. Noile monete de aur. *Id.* No. 69—70 p. 21—22.
146. Colecția de monete antice a marelui ban Mihail Ghica. *Id.* No. 73—76 p. 51—53.
147. Monete dace din Mușcel. *Id.* VIII (1928) No. 85—88 p. 44—45.

148. Semicentenarul Dobrogei și numismatica. *Bul. Soc. Numism.* 1928 No. 65—68 p. 43—47.
149. Monetele împăratului Traian privitoare la războaiele cu Dacii și cucerirea Daciei. *Id.* 1929 No. 69—72 p. 11—38. (și extras).
150. Din începuturile numismaticei românești. *Id.* No. 73—80 p. 12—15.
151. Monetele de aur ale regelui Ferdinand I al României. *Cron. Numism.* IX (1929) No. 29—94 p. 25—27.
152. Cabinetul Numismatic al Academiei Române. *Boube de grâu* IV (1933) p. 705—726.
153. O monetă inedită dela Ștefan Răzvan, Domnul Moldovei. *Cron. Numism.* X (1934) No. 97 p. 33—34.
154. *Galeria numismaților români* : Mihail Ghica. *Id.* p. 44—47.
- 155 — Nicolae Mavros (1781—1868). *Id.* XII (1936) No. 105. p. 178—181.
- 156 — Damaschin Bojincă (1802—1869). *Id.* XIII (1938) No. 110—111 p. 61—63.
157. Cărți fundamentale despre monetele imperiale romane. *Id.* XI (1934) No. 9 —99 p. 53—56.
158. Podoabe monetare. *Id.* No. 100 p. 73—80.
159. Colecția N. Docan. *Cron. Numism.* XI (1935) No. 101 p. 97—101.
160. Determinarea și clasarea monetelor romane imperiale. *Id.* p. 103—107.
161. Un numismat bucovinean puțin cunoscut : Alexandru de Petrowicz. *Id.* No. 102 p. 126—127.
162. Monetăria națională. *Id.* No. 103—104 p. 158—159.
163. Un nou tratat de numismatică franceză. *Id.* XII (1936) No. 106—107 p. 185—189.
164. Colecțiile numismatice și arheologice ale lui N. Mavrus și soarta lor. *Id.* p. 193—194.
165. Acțiunea numismatică internațională. *Id.* No. 108 p. 217—218.
166. Monetele Dacilor. Apel pentru colecționarea și studierea lor în vederea publicării unui corpus al monetelor dace. *Id.* XIII (1938) No. 109 p. 30—31.
167. Un institut românesc de numismatică. *Id.* No. 110—111 p. 60.
168. Monetele României. *Enciclopedia României*, București 1938, Vol. I, p. 98—125.

V. Medalistică

169. Medaliiile lui Constantin Brâncoveanu. *Bul. Soc. Numism.* 1914 No. 21 p. 9—18 (și extras).
170. Medalii privitoare la războiul actual. *Id.* No. 22 p. 57—60.
171. *Noutăți medalistice* : 1. O nouă medalie a păcii dela București ; 2. Medalia „Avântul Țării” ; 3. Medalia Cadrilaterului ; 4. Un nou omagiu adus Carmen Sylvei. *Id.* 1914, No. 21 p. 28—30.
- 172 — Ultima medalie a Regelui Carol I, *Id.* 1915 No. 23 p. 45—47.
- 173 — 1. Medalia scriitorilor francezi morți pe câmpul de luptă ; 2. Placheta bătăliei dela Marna ; 3. Placheta primei promoții a Școalei superioare de comerț. *Id.* XIII (1916) No. 28 p. 76—80.
- 174 — Expoziția de medalii a d-lui Lavrillier. *Id.* XIV (1919) No. 29—32 p. 34—35.
175. Medaliiile scriitorilor francezi morți pe câmpul de luptă. *Id.* 1916, No. 28 p. 76—79.
176. O medalie curioasă (Intrarea Germanilor în Paris 1914). *Cron. Numism.* I (1920) No. 6—7 p. 51.
177. Medalia lui Mihai Viteazul. *Bul. Soc. Numism.* XV (1920) No. 33—34 p. 1—20. (și extras).

178. Arta noastră medalistică. *Cron. Numism.* I (1920) No. 5 p. 29—33. (și extras).
179. Două medalii privitoare la istoria teatrului românesc. *Id.* No. 8 p. 53—58. (și extras).
180. *Medalii și plachete* : 1. Medalia liber-cugetătorilor români ; 2. Insigna și placheta pentru apărarea orașului Galați ; 3. Placheta medicilor căzuți în războiu. (Toate trei în colaborare cu Egon Groner și V. N. Popp). *Id.* I (1921) No. 11—12 p. 76—78.
- 181.—1. Medaliiile fraților Cantacuzino ; 2. Medalia Trandafir D. Djuvara ; 3. Medalia Mitropolitului primat Miron Cristea. *Id.* II (1921) No. 6—8 p. 44—45.
- 182.—1. Medalia încoronării ; 2. Placheta automobil-clubului regal român. *Id.* III (1922) No. 5—6 p. 41—43.
- 183.—1. Medalia răsplata muncii pentru construcțiuni școlare ; 2. Placheta școlai de arhitectură ; 3. Placheta A. Romalo. *Id.* IV (1924) No. 11—12 (47—48) p. 83.
- 184.—Medalia Eug. Carada. *Id.* V (1924) No. 49—50 p. 23.
- 185.—O medalie interesantă (Frits Holm în China). *Id.* V (1924) No. 53—54 p. 52—53.
- 186.—1. Medalia expoziției de industrie casnică din Brusturoasa. 2. Medalia celui de al 7-lea centenar al Sf. Francisc d'Assisi. *Id.* VII (1927), No. 67—68 p. 18—19.
- 187.—1. Medalia C. Dissescu ; 2. Medalia Teatrului Național din București ; 3. Medalia Băncii Chrissoveloni ; 4. Medalia Crucii Roșii a României. *Id.* VIII (1928) No. 77—82 p. 21—22.
188. 1. Medaliiile jubilar ale Dobrogei ; 2. Placheta Dr. I. Costinescu ; 3. Medalia expoziției balneo-climatice. *Id.* VIII (1928) No. 83—88 p. 41—43.
- 189.—Medalia I. G. Duca. *Id.* X (1934) No. 98—99 p. 60.
- 190.—1. Medalia N. P. Ștefănescu ; 2. Medalia expoziției-târg a industriei românești ; 3. Placheta expoziției-târg. *Id.* XI (1935) No. 101 p. 102.
191. Medalistul C. Kristescu. *Id.* VIII (1928) No. 83—88 p. 25—26.
192. Cu privire la plachetele orașului Târgu-Mureșului din timpul războiului mondial. *Id.* p. 29—30.
193. Medaliiile jubilar ale Dobrogei. *Id.* p. 41—42.
194. Medalii istorice și comemorative privitoare la România din timpul războiului mondial. (În colaborare cu Șt. Capșa). *Id.* IX (1929) No. 89—91 p. 15—22 ; No. 92—94 p. 29—35.
195. Comemorarea înfăptuirii unității naționale. (Publicații comemorative, medalii, insigne, decorații, expoziția Unirii). *Id.* IX (1929) No. 92—94 p. 37.
196. Colecția medalistică Șt. Capșa. *Id.* XI (1935) No. 103—104 p. 139—141.
197. O activitate medalistică prodigioasă (Sculptorul Emil Becker). *Id.* XIII (1938) No. 112 p. 65—68.

VI. Sigilografie și heraldică

198. Bula de aur a căsătoriei suveranilor României (1893). *Cron. Numism.* I (1921) No. 9—10 p. 66—67.
199. Primele peceți cu stemele unite ale Moldovei și Țării Românești. *Id.* No. 46 (1923) p. 60—63.
200. O stemă interesantă dela C. Mavrocordat. *Id.* No. 47 (1923) p. 92—93.
201. Cu privire la originea stemei unite. *Id.* No. 47 (1923) p. 93—94.
202. Bule de aur românești. *Cron. Numism.* IV (1923) No. 3—4 p. 24—26.
203. Bule de aur sigilare dela Domnii Țării Românești și Moldovei. *Rev. Arhiv.* No. 2 (1925) p. 249—265.

204. Studii de sigilografie românească. *Id.* No. 4 (1927) p. 126—149.
 205. Comisiunea consultativă heraldică. *Id.* p. 260 și No. 5 (1928/929) p. 453—454.
 206. Stema României. *Boabe de grâu* II (1931) p. 65—85. (și extras).
 207. Stema României. *Enciclopedia României*, București 1938, vol. I. p. 59—72.
 208. Sigiliul Statului. *Id.* p. 72.
 209. Insemnele regalității române. *Id.* p. 83—84.
 210. Decorațiile României (în colaborare cu C. Flondor). *Id.* p. 85—97.
 211. Stemele primelor monete românești. *An. Acad. Rom.* XXI (1939), p. 77—88. (și extras).
- V. și cap. *Numismatica*, Nr. 117.

VII. Didactică

212. Școala dobrogeană. *Revista generală a învățământului* I (1905/6) No. 8 p. 560—568.
213. Școlile din Tulcea. *Id.* II (1906/7) No. 2 p. 89—99.
214. Istoria culturii românești în școlile noastre secundare. *Id.* No. 6 p. 394—407.
215. Solidaritate? (Cercurile didactice) în ziarul „*Voința Națională*”, Iulie 1907, p. 6651 și 6652.
216. Cum se predă istoria națională în școlile primare. *Revista generală a învățământului*. III (1907/8) No. 2, p. 99—103 și No. 4 p. 265—277.
217. Cum să ocupăm timpul liber al elevilor? *Id.* IV (1908/9) No. 1 p. 34—40.
218. Din practica examenelor de absolvire. *Id.* No. 3 p. 186—189.
219. Un nou mijloc de educație națională. *Id.* No. 10 p. 713—715.
220. Un apel la experiența profesorilor secundari. *Id.* V (1909/10) No. 1, p. 69—70.
221. Învățământul secundar, în ziarul „*Viitorul*”, No. 870 din 23 Aprilie 1910.
222. Cultul strămoșilor. *Rev. societ. Tinerimea Română* II (1921) No. 1 p. 18—20.
223. Societăți de elevi. *Id.* p. 36—37.
224. Ce excursii se pot face iarna? *Id.* p. 38.
225. Lucrul manual în școlile secundare de băieți. *Id.* No. 7—8 p. 212—213.
226. Un mare reformator : Dr. C. Angelescu. *Id.* III (1922) No. 5—6 p. 1—2.

VIII. Diverse

A. Informațiuni diferite

227. Originea pondurilor. (Comunicare făcută de M. C. Sutz la Academia Română. *Cron. Numism.* I (1920) No. 6—7 p. 50—51.
228. Patriotism luminat. (M. C. Sutz a donat Academiei Române colecția sa de obiecte antice). *Id.* II No. 11—12 p. 65—66.
229. 1. O istorie monumentală a artei românești. (N. Iorga și G. Balș, *Histoire de l'art roumain ancien*) ; 2. Documente de artă românească. (I. Bianu, documente de artă românească din manuscrise vechi). *Id.* III (1922) No. 7—8 p. 61—63.
230. 1. Noi academicieni (G. Murnu și G. Balș) ; 2. Biblioteca N. Iorga ; 3. Cyziceni. *Id.* IV (1923) No. 2 p. 16—18.
231. Dr. C. Angelescu. *Id.* No. 1 p. 1.
232. 1. Originea orfăurării cu îngrădituri (Ernest Babelon) ; 2. Colecția de arme din castelul Peleş. *Id.* No. 3—4 p. 30—32.
233. 1. Bijuteriile din Curtea de Argeș ; 2. Solidi svedo-baltici din Suceava ; 3. O turnătorie preistorică de bronz în Oltenia. *Id.* No. 5—6 p. 40—43.

234. 1. O părere nouă despre unele tezaure arheologice dela noi (C. Diculescu, Die Gepiden); 2. Patriotism luminat. (Italianul Giovanni Trecani din Milano a dăruit patriei sale renumita Biblie a lui Borso d'Este); 3. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice; 4. Colecția de stampe a Academiei Române. *Id.* No. 7—8 p. 57—59.
235. 1. Două publicațiuni monumentale. (N. Iorga, L'art populaire en Roumanie, și La Roumanie pittoresque); 2. O nouă istorie a artei. (Marin Simionescu-Râmnicăneanu); *Id.* V (1924) No. 51—52 p. 31—32.
236. 1. Memoriile congresului de bizantinologie din București; 2. Michel Bouquet și gravurile sale; 3. Covoare orientale din Biserica Neagră din Brașov. *Id.* VI (1925) No. 55—58 p. 16—23.
237. 1. Cu privire la memoriile congresului de bizantinologie din București; 2. Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice din Basarabia; 3. Piscul Crăsani. *Id.* No. 59—62 p. 43—48.
238. Expozițiile de artă românească din Paris și Geneva. *Id.* No. 63—64 p. 60.
239. Monetele Gepizilor (Iosef Brunšmid și Fr. Ștefan). *Id.* No. 55—58 p. 2—3.
240. Societatea istorică-arheologică Bucureștii Vechi. *Rev. Arhiv.* No. 5 (1928—1929) p. 454.
241. După patru ani. *Cron. Numism.* X (1934) No. 95 p. 1—3.

B. Bibliografie

242. Dr. I. Weiss, Die Dobrudscha im Altertum, Sarajevo, 1911 (92 pag.). *Bul. Com. Mon. Ist.* IV (1911) p. 162.
243. 1. Documente; 2. Cărți; 3. Periodice. (Numismatica greacă, română, românească). *Bul. Soc. Numism.* 1914 No. 21 p. 30—35 și 60—62.
244. General P. V. Năsturel, Nova Plantatio. București 1915. *Id.* 1915 No. 26 p. 197—198.
245. 1. Morărescu-Adria, Despre monete și lingouri; 2. Dr. Anghelescu I. N., Evoluția economică a țărilor românești; 3. Băicoianu C. I., Banca Națională în timpul ocupațiunii; 4. Teianu N. C., Biletul Băncii Generale Române. *Id.* XIV (1919) No. 29—32, p. 36—38.
246. Ernest Babelon, Les monnaies gréques. *Id.* XVIII (1923) No. 45 p. 32.
247. 1. V. Pârvan, Inceputurile vieții romane la gurile Dunării; 2. Publicațiunile comisiunii monumentelor istorice din Transilvania și ale institutului de istorie națională dela Cluj (Al. I. Apodatu, I. Marțian, D. N. Teodorescu, M. Roșca); 3. O carte despre monetă (Aristide Bazilescu, Moneda, studiu economic). *Cron. Numism.* III (1923) No. 9—10 p. 74—78.
248. Dacoromania (Sextil Pușcariu). *Id.* No. 11—12 p. 10—91.
249. 1. A. Dieudonné, Les monnaies françaises; 2. Mușmoff, Monetele și pecețile țărilor bulgari; 3. J. Babelon și Pierre d'Espezel, Aréthuse; 4. American journal of numismatic, Vol. 53; 5. Numismatisches Literaturblatt. *Bul. Soc. Numism.* XIX (1924) No. 49—50 p. 47—48.
250. 1. Ruzicka Leon, Einsteimpelungen auf römischen Konsulardenaren und auf barbarischen Silbermünzen. Berlin 1924; 2. N. Mușmoff, Monete antice suprabătute. *Id.* XX (1925) No. 53—54 p. 28.
251. Strack Paul, Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts. Stuttgart 1937. *Cron. Numism.* XIII (1938) No. 110—111 p. 64.

252. † Dimitrie Onciul. *Cron. Numism.* III (1923) No. 11—12 p. 81.
 253. † Mihail Popescu. *Id.* IV (1923) No. 7—8 p. 45.
 254. † Ernest Babelon. *Id.* IV (1924) No. 9—10 (45—46), p. 61—66.
 255. † I. G. Bibicescu. *Id.* V (1924) No. 49—50 p. 1—2.
 256. † Alexandru G. Cantacuzino. *Id.* No. 51—52 p. 25—27.
 257. † D. G. Ionescu. *Id.* VI (1925) No. 55—58 p. 1.
 258. † Ion Ursu. *Id.* No. 63—64, p. 49.
 259. Doliul Național (Ferdinand I; I. I. C. Brătianu; V. Pârvan). *Rev. Archiv.* No. 4 (1927) p. 259.
 260. Desvelirea busturilor lui B. P. Hașdeu și D. Onciul. *Id.* p. 262.
 261. † Victor Anastasiu. *Cron. Numism.* X (1934) No. 96 p. 17—18.
 262. † Ion Bianu. *Id.* XI (1935) No. 102, p. 117—119.
 263. † Enache Ionescu. *Id.* XIII (1938) No. 109 p. 1—2.

D. Cronică

264. Dela înființarea societății numismatice române. *Bul. Soc. Numism.* XXI (1926) No. 57—58 p. 30.
 265. Mileniul monetăriei cele. *Id.* p. 6.
 266. Conferința d-lui M. C. Sutz în străinătate. *Id.* p. 24.

Ilie Tabrea

II. DĂRI DE SEAMĂ

N. CARTOJAN, *Cărțile populare în literatura românească*. Vol. II. *Epoca influenței grecești*. București 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 2 f. + 449 p. + XV pl. h. t. (23,5 × 16). Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”).

După înlelungi cercetări trudnic făcute d. prof. Cartojan dă la lumină volumul al II-lea din impunătoarea sa lucrare asupra literaturii noastre populare¹⁾. După mai vechea influență sud-slavă, acum urmărește pe cea grecească, cu răsunet adânc în masa populară românească. Este vorba de o carte de căpătâi pentru istoria literaturii noastre vechi, care și-a găsit în d-sa cel mai erudit cercetător.

Pornind din vremea celor mai vechi atestări documentare a penetrației bizantine la noi, cu tot ce a putut d-i ierarhia bisericească și relațiile cu Athosul, d-sa urmărește viața intelectuală grecească până în vremea Eteriei. După aceea urmărește *cărțile* care au circulat în popor, romane populare, legendele biblice, erminii, etc. Legende apocrife (*căderea îngerilor, lupta arhanghelului Mihail cu Satan, numele lui Adam, Cain și Abel, Omorirea lui Cain și originea câinilor, Urișii, Avraam, Moise, Solomon*) sunt pe larg urmărite (p. 33—48). *Proorocul Ieremia și dăvâmarea Ierusalimului și Iosif și Asineta* deasemenea (p. 49—50), în completarea legendelor Vechiului Testament.

1. Continuarea vol. I *Epoca influenței sud-slave*, București 1929 (Tiparul Cultura Națională). VIII + 271 [—275] p. + XV pl. h. t. (23,5 × 16). (Editura Casei Școalelor).

Noul Testament își are și el legende sale apocrife (*protoevanghelia lui Iacob, Fratele Domnului, Evanghelia lui Nicodim, povestea lui Afrodițian, disputa lui Isus cu Satana, sentința și condamnarea lui Pilat, Procla soția lui Pilat și viața de vie, Moartea lui Irod*, etc.) care se studiază amănunțit (p. 61—101). Amuletele (*Visul Maicii Domnului, Satorarepo, rotas-opera*, diversele nume ale lui Hristos și ale Maicii lui) sunt iarăși pe larg prezentate (p. 102—130) spre a le urma legende hagiografice (p. 131—178), liturgice (p. 179—184), drama religioasă (p. 185—201), cântecele de stea (p. 202—219) și jocurile și orațiile (p. 220—232), folklorul medical (p. 233—234), literatura didactică (p. 235—238), istoria poamelor, Hristoitia, legende istorice, romane grecești, orientale, cavalerești, etc. (p. 239—383), stăruiind din nou asupra *Erotocritului* (p. 344—350).

În fiecare pagină d. Cartoian urmărește textul studiat, originea lui, căile de răspândire și transformările suferite. Mișcându-se ușor într-un larg domeniu de comparație a literaturii universale, găsește întotdeauna prototipul — fie oriental, fie apusean — care adeseori își cunoaște și autorul. Deci, în bună parte, literatura populară nu mai este anonimă. O bibliografie uimitoare stă fundament concluziilor puse.

Ceeace ne uimește cu drept cuvânt sunt însă *izvoarele*. Nenumăratele ediții ale textelor populare din lumea noastră europeană sunt folosite până în cele mai mici amănunte alături de miile de texte românești editate și manuscrise. Intregul fond al Academiei Române, completat cu fondul Gaster, a fost cercetat în amănunt și putem crede că nu mai poate fi vorba de texte necunoscute din depozitele noastre. Informațiile de ordin istoric abundă iarăși în fiecare pagină.

Această migăloasă muncă făcută ani de zile asupra a mii de texte, dau valoare definitivă acestei cărți fundamentale, cum rar se întâlnesc în literatura noastră.

N. I. RÎMNICEANU, *Dreptul agrar și autonomia lui*. Iași 1937 (Institutul de arte grafice „Brawo”). 45 p. (23,5 × 16). (Extras din *Buletinul Institutului de legislație agrară*, anul II, No. 2—1937).

După o scurtă și precisă definire a dreptului agrar, autorul face o incursiune în domeniul istoriei acestui drept. Nu este vechi. Romanii îl aveau înglobat în *dreptul civil*, ca emfiteoza, uzufructul, contractul de dijmă, etc. (p. 4). Aceasta și datorită spiritului conservator al Romanilor — o constatare care trebuie reținută — care ajungeau până la contopirea celor două noțiuni. Același spirit se observă și la noi, însă noțiunea de *drept agrar* este nouă, datorită industrializării agriculturii (p. 6).

Expunerea definește agricultura, ce probleme urmărește dreptul agrar, legăturile lui cu alte discipline, raporturile cu dreptul civil, comercial, etc. Acest nou drept se bazează pe două izvoare: *legea agrară și obiceiul* (p. 20—25). Are dreptate autorul când consideră că „obiceiurile” au rămas cu putere de lege peste pravilele scrise. O incursiune în domeniul hrisoavelor, care sunt în cea mai mare parte juridice, verifică pe deplin ipoteza.

În ceea ce privește autonomia dreptului agrar, d. Rîmniceanu promite a o demonstra (p. 31). Fără îndoială că nu-i va fi greu: în tot trecutul nostru *proprietatea agricolă* prin sine însăși, „moșia” sau „răzășia” cum se zice deobiceiu, prima asupra tuturor celorlalte drepturi. Notele preliminare pe care le dă în broșura de față (p. 34—43), arată că și din punct de vedere legislativ actual reese autonomia, dar nu trebuie să se tindă către ea în mod absolut, ci numai întru atât cât se păstrează principiul *unității organice a dreptului* (p. 44).

Bogata bibliografie a operelor temeinice care îmbogățește notele, ne face să vedem în d. Rîmniceanu un specialist bine informat, cu larg orizont de comparație și

spirit juridic, dela care aşteptăm aprofundarea problemei şi în domeniul istoric. Astfel de lucrări sunt foarte necesare istoricului pentru a putea trage concluzii definitive asupra raportului între proprietatea agricolă şi clasele sociale.

N. I. RÎMNICEANU, *Introducere în dreptul minier*. Cu o prefaţă de Dr. Gh. N. Leon, Iaşi 1938 (Institutul de arte grafice „Brawo”), III+160 p. (24 × 16,5).

D. Rîmniceanu dă o introducere în domeniul unui drept foarte puţin cercetat, cum se arată şi în prefaţă (p. II—III). Ne surprinde, în adevăr, faptul că o problemă atât de importantă n'a fost luată în consideraţie la noi unde bogăţia subsolului a fost totdeauna remarcată. Nu bucurăm de acest început, care este bun, şi-l dorim completat.

După explicaţia necesară asupra noţiunii dreptului şi a minei (p. 3—8), se trece la proprietatea minei, care trebuie să fie a Statului, şi la incompatibilitatea ei cu proprietatea suprafeţei (p. 8—9). Este vorba de un *res nullius* asupra căruia stăruie sistemul industrial şi domeniul (p. 10—16). Se expun apoi diferite teorii şi legislaţii asupra problemei, din care rezultă că „în materie minieră trebuie inaugurată o politică naţională cât mai accentuată” (p. 33). Se urmăresc izvoarele şi metodele acestui drept (p. 34—44), ce sunt întreprinderile şi instituţiile miniere (p. 45—63).

Capitol deosebit de important este acela privitor la originile dreptului minier, care pornesc din adâncile epoci ale preistoriei (p. 84), formulându-se principiile în decursul vremii. Expunere istorică de o claritate uimitoare, care porneşte din cele mai vechi timpuri, cu bogăţie de informaţie, şi până azi, cu un larg excurs asupra dreptului minier român. Informaţia istorică se adaugă la fiecare pagină din sec. XIII până acum (p. 144—156).

Metoda urmată de d. Rîmniceanu, de a apela totdeauna la izvoare şi de a-şi întemeia concluziile pe autori consacraţi, arată erudiţie, stăpânire a materiei şi justă preţuire a informaţiei istorice. Aceste preţioase calităţi atât de necesare cercetărilor istorice, fac din d-sa, care este un jurist, un colaborator de mare preţ în domeniul istoriei economice a trecutului nostru. A stăruii pe drumul luat înseamnă a aduce preţioase contribuţii istoriei naţionale, care trebuie să recurgă adeseori la dreptul comparat din trecutul nostru şi din al altor naţiuni, apropiate sau mai depărtate. Iar calitatea acestei investigaţii d. Rîmniceanu o are din plin.

DAN SIMONESCU. *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*, Studiu şi text de Dan Simonescu, Bucureşti, Fundaţia Regele Carol I 1939, 334 p. (25 × 17,5).

Studiu de largă informaţie asupra cărţilor de ceremonial la Bizantini, la vecinii noştri şi la noi, şi minuţioasă prezentare a ceremoniilor. Analiza cronicii lui Gheorgachi, autor care nu poate fi totuşi identificat, merge până la cele mai mici amănunte. Se caută izvoarele şi se studiază limba. Volumul sfârşeşte cu reproducerea critică a textului, însoţit de indice lexical şi de nume şi lucruri, de cea mai mare importanţă. Este o carte de bază pentru istoria literaturii de ceremonial.

La ediţii (p. 252) să se adauge şi cea dată, după Kogălniceanu, de O. Tafrali, *Istoria Românilor*, Iaşi 1935, p. 483—519, cu adnotări.

RADU VULPE, *Dobrogea meridională în antichitate*, Cernăuţi 1938, 51 p.+1 hartă h. t. (24 × 16,5). Extras din Volumul festiv al revistei „Analele Dobrogei” Anul XIX, vol. II 1938. (Institutul de arte grafice şi editură „Glasul Bucovinei”).

Autorul se ocupă de regiunea sudică a Dobrogei, care nu are niciun caracter specific spre a fi deosebită de Dobrogea propriu zisă, cu care o leagă toate evenimentele

istorice. Se înfățișează stadiul cercetărilor arheologice în această regiune înainte de 1913 și după aceea. Urmează informațiile preistorice și istorice. Nu se cunosc urme din *paleolitic*, care totuși nu poate lipsi (p. 4). *Neoliticul* și *eneoliticul* sunt însă suficient de documentate (p. 5—6). *Epoca de bronz* iarăși nu este cercetată suficient, ca și *tumulii*, de diferite vârste. *Epoca fierului* (*protoistorie*) de asemeni. Populația care locuia acolo în tot acest timp pare să aibă continuitate cu *Thracii* atestați în mileniul I în. de Hs. Din neamul acestora, *Crobyzii* și *Terizii*, Traci din ramura getică, sunt documentați în Dobrogea meridională (p. 9). E drum de invazii și *Cimerienii* cu *Sciții* o străbat. Grecii deasemeni își fac așezări pe coastă. Discuția asupra identității *Cruni-Gerania-Ecrenê* (p. 14—15). După expediția lui Darius, *Odrysi* sub *Sitalces* își întind stăpânirea până la gurile Dunării și iau pe localnici în lupta cu *Perdicas* (a. 429 în. de Hs.). *Filip II* o cuceri și el (a. 341). *Zopyrion* trece pe acolo la 326. *Lysimach* la 313 are lupte biruitoare în Dobrogea. E probabil că și *Celtii* au venit în această parte (280), dar n'au turburat-o mult. În schimb a fost pradă regelui trac *Zoltes* (ca. 200) până la salvarea ei de către regele din câmpia Munteniei *Remaxos* (p. 19). Vin apoi *Bastarnii*. Face parte și din unitatea politică a lui *Mithridate*, după care vin Romanii a căror stăpânire e întreruptă de *Burebista*. Desvoltarea cea mai mare o capătă sub Romani. *Costobocii*, *Carpii* și *Goții* o turbură din nou până când această *via gentium* (p. 39) fu în stăpânirea *Hunilor*, *Avarilor*, *Slavilor* și *Bulgarilor* devenind o țară pustie (p. 51). Este cea mai succintă dar și mai clară expunere istorică a vieții umane în Dobrogea meridională, mergând până la cea din urmă informație istorică.

Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania, 1932—1938. (vol. IV), Cluj 1938. 1 f. + 457 [—458] p. + 4 pl. și III planuri h. t. (124,5 × 17) (Tipografia „Cartea Românească”).

Cuprinde studii de arheologie, arhitectură și istoria artei. Valer Literat, *Biserici din Țara Oltului și „de pe Ardeal” zugrăvite de o familie de pictori* (p. 1—54), se ocupă de bisericile din Arpașul de sus, Arpașul de Jos, Colun, Sărata, Voivodenii Mici și Săsăuș, zugrăvite de familia de pictori Grecu din Făgăraș. Se dau și inscripțiile cu însemnările aflate. Atanasie Popa, *Biserici de lemn din Ardeal* (p. 55—154), studiază bisericile din Lunca (jud. Mureș), Câmpia Turzii, Mărtinești (jud. Turda), Luna de Sas (jud. Cluj), Moiseiu și Dragomirești (jud. Maramureș); inscripții și însemnări. Desenurile de pe inscripții nu se pot ceti; era potrivit a li se da și fotografiile. Marius Moga, *Paleoliticul inferior în Transilvania* (p. 155—175). Dorin Popescu, *Amulete hallstattiene din Transilvania* (p. 177—193). Mihail Macrea, *Castrul roman dela Bologa, Săpăturile din cava arheologică* (p. 195—233). Al. Perencei, *Călești antice în județul Călărași* (p. 235—352). C. Daicoviciu, *Sarmizegetusa (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor* (p. 353—413), cea mai bună călăuză arheologică, istorică și turistică a ruinelor vechii capitale a Daciei. Virgil Vătășianu, *Contribuție la datarea mănăstirii Cotmeana* (p. 415—427), care seamănă, arhitectonic și decorativ, cu cele din Bulgaria ridicate în sec. XI—XIII. Data probabilă ar fi sfârșitul sec. XIII (se poate invoca anul 1292) pentru forma inițială, cu retușeri din vremea lui Mircea cel Mare. Cu această ocazie se datează cu sfârșitul sec. XIII și biserica Sân Nicoară din Argeș și fundamentele celor două biserici din Turnu-Severin, asemănătoare cu Cotmeana (p. 423). Nimic nu se opune acestor datări. Virgil Vătășianu, *Raport cu privire la arhitectura și pictura bisericii unite din Zlatna* (p. 429—448). Rezumate în limba franceză sau germană (p. 449—457). La sfârșit C. Daicoviciu semnează un necrolog pentru arheologul și istoricul *Julian Marțian*, 1866—1937 (p. 458).

Handbuch der Münzkunde von Mittel- und Nordeuropa, herausgegeben von Prof. Dr. W. Jesse, Braunschweig, und Dr. R. Gaetgens, Halle (Saale), unter Mitarbeit von Mehr als 60 Fachgelehrten des In- und Auslandes. Band I. Lieferung 1, *Aabenraa-Bardowiek*. Leipzig und Halle (Saale). Akademische Verlagsgesellschaft M. B. H. Leipzig, A. Riechmann et Co., Abteilung Verlag, Halle (Saale) 1939. (19,5 × 27) XVI+96 p.

În *cuvânt înainte* se arată scopul acestei foarte utile lucrări practice, care tinde să înlocuiască vechea și prețioasă *Wegweiser auf dem Gebiete der deutschen Münzkunde* a lui J. Leitzmann din 1869. Informația se dă alfabetic, după localitățile, în general germane sau de influență germană, din Germania, Boemia, Moravia, Belgia, Danemarca, Estonia, Finlanda, Lituania, Letonia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Polonia, Suedia, Elveția, Slovacia și Ungaria în care intră și Transilvania. Teritoriul astfel fixat nu corespunde nici situației politice actuale, nici celei istorice. Slovacia, Croația, Carintia intră în același ținut, iar Transilvania trebuia scoasă. În tot cazul, pentru aceasta trebuia căutat un specialist român, care există și ne gândim la d. Const. Moisil. S'ar fi evitat greșeli de nomenclatură care trebuie să fie întâiu ori cele germane, unde există, ori cele românești; în nici un caz nu cele ungurești. *Strassburg* pentru *Aiud* este așa de puțin cunoscut chiar Sașilor încât e nemetodic a da lămurirea sub acest nume. *Baia de Arieș* iar nu trebuia dată sub *Offenbánya* și nici *Baia-Sprie* sub *Felsobánya* care este în România, nu în Ungaria. Tot astfel *Baia-Mare* (nu *Bania Mare*) și nu la *Nagybánya*.

În fascicula aceasta privitor la România, găsim referințe numai pentru *Arad*, unde s'au emis monezi în vremea nevoilor asediului din 1848—1849.

Continuarea lucrării, ținând seama și de situația actuală a hotarelor, este de dorit. Va aduce reale servicii istoriei și numismaticei.

The National Archives, Fourth annual report of the Archivist of the United States. For the Fiscal Year Ending June 30, 1938. United States, Government Printing Office, Washington: 1939. [Publication No. 10], VII+69 pag.+8 pl. h. t. (23 × 15).

Se vede din această elegantă broșură care este creșterea depozitelor în ultimul an, ce construcții noi s'au făcut (arătate și prin ilustrații), care este organizarea și personalul lor în Statele Unite. Deasemeni, cataloagele întocmite și publicațiile făcute.

III. BIBLIOGRAFIE VECHIE

I. Cărți

1. AARON (FLORIAN). *Manual de istoria principatului Romaniei dela cele din tîi vremi istorice pînă în zilele de acum*, de F. Aaron. București 1839. (În tipografia Colegiului Sf. Sava). 2 f.+212 p. (19 × 12).

2. AARON (FLORIAN). *Elemente de istoria lumii[i], pentru trebuința tinerimei începătoare din așezămintele de învățătură și creștere publice și private*, de F. Aaron. București 1845 (În tipografia Colegiului Sf. Sava). 172 p. (20 × 13).

— [Altă ed.]. București 1846. (În tipografia Colegiului Sf. Sava). 174 p. (21 × 13). (Pe foaia de titlu: Prețul este doi sfanți).

3. AARON (FLORIAN). *Mihail II Bravulă, biografia și caracteristica lui; trase din istoria Țării Românești* a D. Aaron Florian. Revăzute și îndreptate. București 1858 (În tipografia Colegiului Național) 160 p. (21 × 13,5). (Tipărite cu cheltuiala DD. Rusu și Petriu librari).

4. ALBINET (I.). *Manual din istoria principatului Moldavei*, de Prof. I. Albinet. Partea I-*iu*. Iași 1845 (La Institutul Albinei). XXXII+243 [-245] p. (19×12).

5. BĂRBULESCU (ILIE). *Cercetări istorico-filologice*. I. Calvinismul și începutul d'a se scri românește. II. Slavonismul și introducerea limbii române. III. Doc. lui Radu Vv. către Brașoveni, Rijnoveni și vameșul Alexandru, de **Ilie Bărbulescu**. București 1900 (Stabilimentul grafic I. V. Socecu, strada Berzei, 59). 104 p. (24×16,5).

6. BEKSICS (GUSTAVE). *La question roumaine et la lutte des Races en Orient*, par **Gustave Beksics**. Paris 1895 (Léon Chailley, éditeur, 8, rue Saint-Joseph). 2 f.+296 p. (18,5×12).

7. BOGDAN-DUICĂ (GEORGE). *Procesul episcopului Ioan Inochentie Clain*. Studiu de **George Bogdan-Duleă**. Caransebeș 1896 (Editura Autorului). 78 [-79] p. (19×12). (Reproducere din „Foaia Diecesană”).

8. BOLINTINEANU (DIMITRIE). *Vizita Domnitorului Principatelor-Unite la Konstaninopole*, de **D. B.** București 1860 (Imprimeria Națională, Strada Nemțească Hanu German No. 27). 35 p. (19,5×13,5).

9. BOLINTINEANU (DIMITRIE). *Ștefan Gheorghe Voda sau voiu face Doamnei tele ce ai făcut tu jupanesei mele*. Dramă istorică în cinci acte de **Dimitrie Bolintineanu**. București 1868 (Typografia Națională Antreprenor C. N. Rădulescu). 2 f.+125 p. (19,5×13,5).

10. BREZOIANU (IOAN). *Vechele instituțiuni ale Romaniei (1327—1866)* cu un apendice extras din mai mult de ua sută chrisobuli, spre limpedirea chronologiei a domnitorilor Țării-românești, pe secolii XIV, XV și XVI, de **Ioan Brezoianu**. București 1882 (Typografia Ștefan Mihăilescu, strada Covaci, 14). 47 f.+VI+262 p. (20,5×13).

11. BUȚUREANU (GRIGORE C.). *Preistoria și popoarele arice pentru trebuința elevilor din licee cursul superior. Școlaele Normale, primare, etc.* Iași 1897 (Editura tipografiei „Dacia”). 35 p. (21×13,5).

12. CERNĂTESCU (P. I.). *Istoria contimporană de la anulul 1815 pînă în zilele noastre*, de **P. I. Cernătescu**. București 1871 (Typographia Laboratorilor Români, strada Academiei, 19). 2 f.+286 [-288] p. (21×13,5).

13. CODRESCU (TEODOR). *Presa franceză și Principatele romine*. Articule estrasse din Zimbru, de **Teodor Codrescu**, Iași 1856 (Se vinde pe la librării). 2 f.+301 [-303] p. (21,5×13,5). [Pe copertă: Iassi. Tipografia Buciumului Romanu].

14. COMĂNESCU (JOSIFU). *Studiu istoric-statistic asupra presintelui și trecutului Românilor din opidul Codlea*, de **Iosif Comănescu**. Cu note și adnexe. Brașov 1885 (Tipografia Alexi: Editura despărțământului I alu „Asociațiunei transilvane”). 47 [-56] p.+1 tablou (19×12).

15. DRĂGHICIU (MANOLACHE). *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani pînă în zilele noastre*. Scrisă de Post. **Manolachi Drăghici**. Tomul I—II. Iași 1857 (Tipografia Institutul Albinei). 1 f.+222+VI [Prenumeranți]+258 p. (21×14,5).

16. ELIADE-RĂDULESCU (I.). *Paralelismu între dialectele romanu și italianu*. Sau forma ori gramatica acestor două dialecte, de **I. Eliade**. București 1841 (In Tipografia lui I. Eliade). 1+88+158 [partea II] p. (19,5×13).

17. ENĂCEANU (GHENADIE). *Eraldica veche a Românilor. Stemele țărilor în fața religiunilor daco-romane, Cabirismul și Mitraismul*, de **Ghenadie**, Episcopul Rîmnicului Noul Severin. București 1894 (Stabilimentul grafic I. V. Socec, 59, strada Berzei). 135 p. (20×13,5).

18. [GAVRA (ALEXANDRU)], *Preambulul hronico-istoricesc cu numele : Șincai și Samuil Klain în câmpi Elysului, și întră alți și un nemernic dela Arad*. O dramă mare mitho-literală, adevărat origină scoasă din materii și daturi interesante chiar românești în cinci acturi cu înfățișarea unui *tableaux*, ce prefigurează în valea Olympului: o pompoasă și strălucită încununare de Musa Klio săvârșită, privind la ia din culme întră văpăi bengalicești doisprezece zei de chepetenie ai Romanilor. S'au typărit în Buda la a. 1844. In regeasca Typografie a Universității Ungurești. 12 f.+152 p. (21,5×13,5).

[Pe f. 1 : *Monumentul Șincai-Klainian*, a bărbaților celor ce, pentru lauda nației românești toată viața și o jertviră, de mai jos însămnatul mădulariu dela regeasca Școală Preparandală din Arad...].

19. GOLESCU (DINICU). *Adunare de pilde bisericcești și filosofești*, de întâmplări vrednice de mirare, de bune gânduri, și bune neravuri. De fapte istoricești și anecdote talmăcite de pre limba grecească în cea romanească de **Constantin din Golești**, de osibită în trei părți și dată în tipar. La Buda, în Crăiasca typografie a Universității Ungur. 1826. VIII+Indreptarea greșalelor. (19×13).

20. [GOLESCU (CONSTANTIN)]. *Insemnare a călătorii mele, Constandin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. La Buda 1826 (In Crăiasca tipografie a Universității Ungar.). 237 [-240] p. (20,5×12). (Reise-Beschreibung von Konst. Golesti).

— GOLESCU (CONSTANTIN [DINICU]), *Insemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Tipărită din nou și însoțită de o introducere de *Nerva Hodoș*. București 1910 (Tipografia „Cooperativa” strada Belvedere, No. 6). LXI [-LXIV]+148 [-151] p.+1 pl. h. t. (21×13,5).

— GOLESCU (CONSTANTIN), *Insemnare a călătorii mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Ediție populară [de *Nerva Hodoș*]. București 1911 (Editura librăriei Socec et Co. Societate Anonimă). X+246 p. (15×10). (Biblioteca populară „Socec” No. 108—110).

21. IONESCU (NICOLAE). *Despre împărăția româno-bulgară*, de **Nicolae Ionescu**. Conferință ținută la 7 Decembre 1886. București 1888 (Ig. Haimann, librar-editor, 74, Calea Victoriei). 44 p. (19×12). (Atheneul Român).

22. KANDANOV (IVAN). *Istoria Imperii Rosiene*, compusă de consilierul de Stat și Cavaler **Ivan Kandanov**, tradusă de aga **Gheorghie Asachi**, mădular Academiei de Roma. Partea I. Eșii 1832 (In privileghietă tipografie a Albinei). 6 f.+436+XVI p. (21,5×13).

[Partea II, începe la p. 229].

23. KINEZU (EMANOIL). *Revoluțiunea din anul 1848 a Romanilor de la Dunăre sau misterele politice în Principate*, de **Emanoil Kinezu**. București 1859 (Imprimeria Na-

țională a lui Iosif Romanov et C-nie. Calea Nemțească Hanu German No. 27). 297 p. (22 × 14).

[P.S. 1856 Februarie 22, Orașul Penza].

24. KÖHLER (G.), *Die Schlechten von Nicopoli und Warna*. Von G. Köhler. Mit zwei Plänen. Breslau 1882 (M. & H. Marcus). 67 p. + 2 pl. (24 × 16).

25. LESVIODAX (ALEXANDRU GEANOGLU). *Istorie bisericească prescurt*. Cuprinzătoare de cele mai vrednice de știut întâmplări a Sfintei Biserici Răsăritene, precum propovăduirea credinții, goanele, eresurile, soboarele ș. c. l. Acum întâeșdată tălmăcită din grecește în limba românească. Pe lângă care s'au adaos la sfârșit câte-va științe vrednice de cunoscut Românimii, scoase din concicile vechi a Mitropolii Ungrovlahii de Pah. Alecsandru Geanoglu. Lesviodaes și tipărită cu blagoslovenia și voea Prea-Osfinții-Sale Părintelui Neofit al 2-lea, Arhiepiscop și Mitropolit al Ungrovlahii. București. S'au tipărit la Zaharia Carcalechi, tipograf al Curții. Anul 1845. XXVI + 523 p. + 1 pl. [stema Mitrop.]. (20 × 12,5).

26. MACAULAY (THOMAS BABINGTON, Lord). *Discursuri* traduse din limba engleză și adnotate de Ang. Demetriescu. București 1895 (Lito-tipografia L. Motzatzeanu & P. Lambru, 2 strada Lipscani). XX [— XXI] + 640 p. (22 × 14).

27. MARGOT (THÉODORE). *O viatorie în cele șapte-spre-dece districte ale României*. Anticultăți, curiozități naturale, situe, orașe, monumente, date istorici, usuri și moravuri, de Théodore Murgot. Bucuresci 1859 (Imprimeria C. A. Rosetti). 87 p. (19,5 × 13,5).

28. MARIAN (S. FL.). *Tradiții poporane române din Bucovina*, adunate de S. Fl. Marian. Bucuresci 1895 (Imprimeria Statului). 2 f. + 368 p. (18,5 × 12).

29. MARIAN (S. FL.). *Sântul Ioan cel Nou de la Suceava*. Schiță istorică de Simoon Fl. Marian. Bucuresci 1895 (Lito-tipografia Carol Göbl, 16 strada Doamnei), 2 f. + 206 p. (20 × 13,5).

30. MOLDOVAN (SILVESTRU), *Țara noastră*. Descrierea părților Ardélului dela Murăș spre mază-zi și valea Murășului. Sibiu 1894 (Tipografia Archidiecezană). XV + 446 p. (16,5 × 12).

31. NITZULESCU (N.). *Compendiu de istoria Bisericii* copriindenu istoria preparatoare, istoria primitiva, secolulu apostolicu, istoria veche si istoria medie (1—1453), de Dr. N. Nitzulescu. Bucuresci 1881 (Typographia Curții, proprietar F. Göbl, 12, Pasagiul Român). 1 f. + VII + 247 p. (21 × 13).

32. OPRAN PETRE. *Cestia proprietatii de mosii în Principatulul Romania*, de Petre Opran din Craiova (Mica Valaxia). *Ouestion de la propriété foncière dans la Principauté roumaine*, par Pierre Opran de Craiova (Petite Valachie). Paris 1858 (De Soyé si Bouchet, imprimori, Piața Panteonului, 2). 71 p. [+ Post-scriptum, 3 f. : 1859. Sept. 22. București]. (22,5 × 14).

33. PHILIPPIDE (ALEXANDRU I.). *Incercări asupra stărei sociale a Poporului Român în trecut*, de A. I. Philippide. Iași [1896, ed. nouă identică ed. I]. (Editura librăriei Școalelor Frații Șaraga). 83 p. (19,5 × 12,5). (Colecția Șaraga No. 63).

34. PRAY (GEORGIUS), *Commentarii historici de Bosniae, Serviae ac Bulgariae, tum Valachiae, Moldaviae ac Bessarabiae cum Regno Hungariae nexu*, quos scripsit **Georgius Pray**, Historiographus regni, Edidit diplomatibus auctos **Georgius Fejér** Bibliothecarius. Budae 1837 (Typis regiae scient. Vniversitatis Vugaricae). 2 f. + 212 p. (20,5 × 13,5).

35. ROESLER (ROBERT). *Romänische Studien*. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens. von **Robert Roesler**. Leipzig 1871 (Verlag von Duncker & Humblot). X[-XI] + 363 p. (22 × 14).

[Cuprinde : I. Die Geten, 3—24. II. Die Dacier, 27—62. III. Die Wohnsitze der Romänen im Mittelalter, 65—145. IV. Die Anfänge der Ungarn und der anonyme Notar, 149—230. V. Die Völkerstellung der Bulgaren, 233—260. VI. Zur ältesten Geschichte der walachischen Wojwodschaft, 263—312. VI. Die Anfänge moldauischer Geschichte, 315—344. Anhang : Das Magyarische im Romänischen, 347—352 ; Über das Kumanische, 352—356 ; Zur moldauischen Geschichte, 356—359 ; Aus dem Buche der Schätze des Abu-Ali-Ahmed Ben-Omar Ibn-Dasta, 359—363].

36. SCHMIDT (WILHELM), *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens*. Ein Beitrag zur Kenntniss des Volksmythus, von **Wilhelm Schmidt**, Hermannstadt 1866 (Verlag von A. Schmiedicke. Firma : Th. Steinhaussens Buchhandlung (A. Schmiedicke). X + 66 p. (21 × 13).

37. SCHWICKER (Dr. I. H.), *Die nationalpolitischen Ansprüche der Rumänen in Ungarn*. Von Dr. **I. Schwicker**. [Budapest] 1894 (Verlag der „Westöstlichen Rundschau“). 75 p. (21,5 × 14). [Mit einer „Einleitung“ versehener, erweiterter Sonderabdruck aus der „Westöstlichen Rundschau“, 1894].

38. SCRIBAN (NEOFIT), *Urziri istorice, sau curs metodic de istorie, compusă dupre unū planū nou și cuprinzindū prescurtini gradate de istoria celor mai principale popoare a Globului, cu table hronologice despre regi și despre toate Statele însemnate ; cu escerciții și observăciuni despre metoda de a urma în prelecție*. Prelucrată și publicată de Protosinghelul **Neofit Scriban**, Iasi 1851 (In Tipografia Buciumului Român). IV—212 [-214] p. (21 × 13).

39. ȘINCAI (GHEORGHE). *Hronica Rumânilor, și a mai multor neamuri în cât au fost iale așa de amestecate cu Rumânii, cât lucrurile, întâmplările, și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pe înțâles, din mai multe mii de autori, în cursul de 34. de ani, culeasă, și după anii dela nașterea Domnului Is. Hs. alcătuită de Gheorghe Șineai din Șinea*. Tomul I. cuprinzătoriu de materie istorică dela anul 80. după D. Hs., până la anul 1439, inclusive. [Ed. **Alexandru Gavra**]. În Buda, în Crâiasca tipografie a Universității științifice ungurești tipărită la anul 1844, 10 f. + 124 p. (21,5 × 13,5). [Anii 86—383].

40. TOCILESCU (Gr. G.). *Două istorici. G. Panu și P. Cernălescu*. Schițe critice de **Gr. G. Tocilescu**. București 1874 (Typographia Curtii (Lucrătorii Asociați), 12 Passagiul Roman). 1 f. + 224 p. (18,5 × 12).

41. TOCILESCU (Gr. G.). *Domna Stanca soția lui Mihail-Vitezul*. Studiu istoric. 1560—1604. București 1877 (Noua tipografie a Laboratorilor români, 19 strada Academiei). 1 + 55 p. (21 × 13,5).

42. XENOPOI, (A. D.). *Études historiques sur le peuple roumain*, par A. D. Xenopol. 1) Les guerres daciques de l'empereur Trajan. 2) Les guerres russo-turques et leur influence sur les pays roumains (1771—1812). Iassy 1887 (Șaraga Frères, libraires éditeurs). 310 [-311] p. (19×12,5).

[Art. reproduse și completate, din *Revue historique* din Paris, 1881 și 1886, și *Le Muséon* din Louvain, 1886].

2. Periodice.

„Archiva Istorică” = *Archiva istorică a României*. Sub auspiciile Ministeriului Justiției, Cultelor și alu Instrucțiunii Publice. Redactor: B. Petriceleu-Hăjdeu. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începând dela timpii cei mai depărtați și până la anul 1800. București (Imprimeria Statului). (30×24). Tomu I. Partea 1 (1864—1865), 184 p. Tomu I. Partea 2 (1865) 192 p. Tomulu II (1865) 176 p. Tomulu III (1867). 283 p. Tomulu IV (f. d. = 1867). 120 p.

„Magazin Istoric” = *Magazinul istoricu peniru Dacia*, sub redacția lui A. Treb. Laurianu, profesor de filosofie la Colegiul Național, și Nicol. Bălcescu. București (Cu tipariul Colegiului Național). (24×14). Tomul I (1845) 411+II p. Tomul II (1846). III+385 p. Tomul III (1846). 378+VI p. Tomul IV (1847). 382+II p. Tomul V (1848; Nr. 1—3 in 1847).

„Tesar de Monumente” = *Tesar de monumente istorice pentru Romania*, atâtu din vechiu tipărite câtu și manuscripte, cea mai mare parte străine, adunate, publicate cu prefațiuni și note illustrate de A. Papiu Ilarianu. București (Tipografia Nationale a lui Stefanu Rassidescu). (29×22) Tomu I (1862). 396 [-398] p. Tomu II (1863). 401 [-404] p. Tomu III (1864). 405 [-408] p.+ [8 pl. h. t.].

43. AVRIL (PHILIPPE d'). *Voyage en Moldavie*. „Tesar de Monumente”, III (1864), 185—192. [Ed. A. Papiu Ilarian].

AVRIL (PHILIPPE d'). *Petrecerea sa în Iași la Constantin Cantemir din „Voyage entrepris pour découvrir un nouveau chemin à la Chine*. Paris 1692. „Archiva Istorică” I, 1 (1865) 12—18 [Ed. Hasdeu].

44. BĂLCESCU (NICOLAE). *Couădres preliminaru idăspre isicuară istorică Românilor*. „Magazin istoric” I (1845), 1—14.

45. BĂLCESCU (NICOLAE). *Românii și Fanarioții*. „Magazin Istoric” I (1845), 115—121.

46. BĂLCESCU (NICOLAE). *Hrisovu dela Ioan Leon Vv. pentru isgonirea Grecilor din țară, 1631*. „Magazin Istoric” I (1845), 122—125.

47. BĂLCESCU (NICOLAE). *Carte a Obșteștii Adunări a țării pentru trei boieri dovedîți de furi banilor Vistierii, 1652*. „Magazin Istoric” I (1845), 126—130.

48. BĂLCESCU (NICOLAE). *Hrisovu dela Ioan Radu Leon Vv., pentru isgonirea Grecilor din țară, 1669*. „Magazin Istoric” I (1845) 131—134.

49. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Biografie. Ioan Tăutul Mare Logofăt al Moldovei*. „Magazin Istoric” I (1845) 135—137.
50. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Logofătul Miron Costin istoricul Moldovei*. „Magazin Istoric” I (1845) 138—143.
51. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Buletin bibliografic*. „Magazin Istoric” I (1845) 144—146.
52. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Biografie. Spătarul Ioan Cantacuzino*. „Magazin Istoric” I (1845) 187—205.
53. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Carte de judecată dela Ioan Mateiu Basarabu Vv., 1633*. „Magazin Istoric” I (1845) 206—209.
54. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Hrisov dela Ioan Vlad Vv., 1483*. „Magazin Istoric” I (1845) 210.
55. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Correspondință între Stefanu Vv. cel Mare Domnul Moldaviei și Doroteiu Arhiepiscopul Întâiei Justiniane (Ohrida), 1456*. „Magazin Istoric” I (1845) 277—278.
56. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Biografie. Postelnicul Costandin Cantacuzino*. „Magazin Istoric” I (1845) 380—393.
57. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Carte de jurământ a lui Gligorașco Ghica Vv. la jușan Costandin Cantacuzino biv vel Postelnic, 1660*. „Magazin Istoric” I (1845) 394—395.
58. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Scrisoare a lui Grigorie Ghica Vv. către Capichihaelele sale, 1660*. „Magazin Istoric” I (1845) 395—398.
59. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Carte a Obșteștii Adunări a Țării vestind tutulor că moartea Postelnicului Constandinu Cantacuzino a fost nedreaptă, 1666*. „Magazin Istoric” I (1845) 398—401.
60. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Carte de mărturie a lui Ioan Radu Leon Vv. arătându nedreptatea omorîrei Postelnicului Constandinu Cantacuzino, 1668*. „Magazin Istoric” I (1845) 402—404.
61. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Carte a Mitropolitului Teodosie către Obșteasca Adunare în pricina judecării pentru omorîrea Postelnicului Constandinu Cantacuzino, 1669*. „Magazin Istoric” I (1845) 404—405.
62. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Carte de judecată a Obșteștii Adunări a Țării pentru osânda Vornicului Stroe Leurdeanu, 1669*. „Magazin Istoric” I (1845) 406—411.
63. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Puterea armată și arta militară la Moldoveni în timpurile mării lor*. „Magazin Istoric” II (1846) 36—64.
64. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Hrisovu dela Stefan Mihail Racoviță, prin care se oprescu străinii de a avea drepturi civile și politice în țară, 1764*. „Magazin Istoric” I (1846) 177—180.
65. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Hrisovu de legământu între Mihail Radul Vv., Domnul Țării Rumânești și Gheorghie Ghica Vv. Domnul Moldovei, 1658*. „Magazin Istoric” II (1846) 181—186.

66. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Despre starea soțială a muncitorilor plugari în Principatele române în deosebire timpuri.* „Magazin Istoric” II (1846) 229—246.

67. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Hrisov a lui Bela IV Craiul Ungariei, 1247.* „Magazin Istoric” II (1846) 247—249.

68. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Anafora a Obșteștii Adunări a Moldovei pentru feliul proprietății în țară în vechime, 1817.* „Magazin Istoric” II (1846) 250—264.

69. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Hrisov de la Radu Mihnea Vv. 1613.* „Magazin Istoric” II (1846) 265—268.

70. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Act dela Magistratul Sas-Sebeșului dat unor Români din Țara Românească emigrați în Transilvania, 1396.* „Magazin Istoric” II (1846) 269—276.

71. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Hrisov al lui Radu Mihnea Vv. pomenind de așezămintele făcute de Mihail Vv. Viteazul, 1613.* „Magazin Istoric” II (1846) 277—279.

72. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Carte a Obșteștii Adunări a Țării Românești pentru desrobirea țăranilor înstreinași ce s'ar întoarce la locul lor, 1746.* „Magazin Istoric” II (1846) 280—283.

73. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Carte a Obșteștii Adunări pentru desrobirea tuturor țăranilor, 1746.* „Magazin Istoric” II (1846) 284—287.

74. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Act pentru desrobirea Vecinilor în Moldova, 1749.* „Magazin Istoric” II (1846) 288—292.

75. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Urbaniul sau pontul făcut de Domnul Costandin Nicolae Maurocordat.* „Magazin Istoric” II (1846) 293—294.

76. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Anafora a Divanului Moldovei pentru adăogirea zilelor de lucru ale țăranilor proprietari, 1775.* „Magazin Istoric” II (1846) 295—299.

77. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Campania Românilor în contra Turcilor de la anul 1595.* „Magazin Istoric” IV (1847) 3—20, 65—91.

78. B[ĂLCESCU] (N[ICOLAE]). *Buletin. Despre portretele Principiloru Tierrei Romanesci și ai Moldaviei ce se află în cabinetulu de stampe de la biblioteca Regală din Paris, de N. B.* „Magazin Istoric” IV (1847) 212—220.

79. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Patriarhulu Nifon.* „Magazin Istoric” IV (1847) 373—374.

80. [BĂLCESCU (NICOLAE)]. *Sciri despre rescota lui Horia. Culese de Nieu Bălcescu din diare francese contimpurane.* „Tesar de Monumente” III (1864) 351—364.

81. [BĂLCESCU (NICOLAE) și LAURIAN (AUGUST TREBONI)]. *Chemare a lui Alexandru Scarlat Ghica către lăcuitorii înstreinași dându-le deosebite privilegiiuri numai să se întoarcă în țară, 1768.* „Magazin Istoric” II (1846) 300—302.

82. [BĂLCESCU (NICOLAE) și LAURIAN (AUGUST TREBONI)]. *Urbaniul sau pontul boerescului făcut de Alexandru Moruzi.* „Magazin Istoric” II (1846) 303—308.

83. [BALCESCU (NICOLAE) și LAURIAN (AUGUST TREBONIU)]. *Buletin bibliografic*. „Magazin Istoric” II (1846) 381—385; III (1846) 373—376; IV (1847) 92. 375—382; V (1848) 384—388.

84. [BALCESCU (NICOLAE) și LAURIAN (AUGUST TREBONIU)]. *Documente atingătoare de istoria Cămpulungului*. I. Hrisovulu reposatului Radulu Vv. feciorulu Michnii Vv. nepotulu reposatului Alexandru Vv. let. 7123 Maiu 7. II. Chrisovulu reposatului Leon Vv. feciorulu reposatului Stefan Vv. let. 7141 Martie 25. II. Chrisovulu reposatului Mateiu Basarabu Vv. let. 7144 Aprilie 12. IV. Chrisovulu reposatului Mateiu Vv. nepotulu reposatului blag. Basarab Vv. let. 7145 Dechemvrie 6. V. Chrisovulu reposatului Mateiu Basarabu Vv. VI. Chrisovulu reposatului Matei Basarab Vv. VII. Chrisovulu reposatului Michail Vv. let. 7167 VIII. Chrisovulu reposatului Iw Georgie Ghica Vv. let. 7168 Genarie 21. IX. Chrisovulu reposatului Iw Grigorie Vv. fiulu reposatului Georgie Ghica Vv. let. 7180. X. Chrisovulu reposatului Iw Duca Vv. let. 7180. „Magazin Istoric” V (1848) 331—359.

85. BIELSKI (JOACHIM). [Describe moartea boerului moldovenesc Brutti]. „Archiva Istorică” I, 1. (1865) 175. [Ed. *Hașdeu*].

86. BIELSKI (MARTIN). [Arta militară la popoarele moderne]. „Archiva Istorică” I, 2. (1865) 161—170. [Ed. *Hașdeu*].

87. BISSELIUS (IOANNES). *Ioannis Bisselli, e societate Jesu Aetatis nostrae gestorum eminentium medulla historica*. Septennium I. Apocomma IV. Michael Wallachiae Waywoda. „Tesar de Monumente” I (1862) 111—176. (Ed. *A. Papiu Ilarian*).

88. CABBINI (ANDREA). *Libro della origine de Turchi et imperio delli Ottomani*. Firenze 1537. [Lupta dela Chilia și Cetatea Albă cu Baiazid II]. „Archiva Istorică” I, 2 (1865) 55—59 (Ed. *Hasdeu*).

89. CARAGEA (VOEVOD). *Condica din dilele Marii Sale preluminatului și preinnaltiatului nostru Domn Ioanu Georgie Caragea Voevodu*, în care se trecu numai fermamuri, chrisoave i privilegiuri și cărți de asidosie i alte porunci deosebite cum inlauntru arată. „Tesar de Monumente” II (1863) 345—401. [Ed. *A. Papiu Ilarian*].

90. CARJE (LUCA). [Discurs către regele polon Sigismund I, 1523. Cracovia]. „Archiva Istorică” I, 1. (1864) 9—13. [Ed. *Hașdeu*].

91. CHARRIÈRE. [*Négociations de la France dans le Levant*. t. 2 și 3]. „Archiva Istorică” I, 1. (1864) 145—152. [Ed. *Hasdeu*].

92. COSTIN (MIRON). [Despre poporul Moldovei și allu Țerei-Românesci]. *Ierarhia senatoriale și districtuale a Moldovei și a Țerei Românesci*. „Archiva Istorică” I, 1. (1865) 159—172. [Ed. *Hasdeu*].

93. [Cronica Moldo-Polonă]. *Cronica cea mai vechie a Moldovei* redactată ex-officio de călugării de la monastirea Putna în intervalul dintre anii 1466—1552, tradusă în 1566 în limba polonă, adausă cu narația evenimentelor petrecute între 1552—1566 și însoțită de o notiță statistică asupra Moldovei. „Archiva Istorică” III (1867) 5—34 [Ed. și trad. *B. P. Hasdeu*].

94. [DEL MONTE]. *Raportu istoricu despre starea Țării Românești, 1679—1688*. „Magazin Istoric” V (1847) 33—71. [Ed. N. Bălcescu].

95. DESPOT (VOEVOD). *Opusculul latinu allu lui Despota, mai în urmă domn moldovenesc, asupra resbellului franco-german, la care luase ellu însuși parte între generali, 1555*. „Archiva Istorică” II (1865), 70—76 [Ed. Petru Râșcanu].

96. DIONISIE (ECCLESIARHUL). *Chronografulu Țării Rumanesci dela 1764 pana la 1815*, scrisu de Dionisie Ecclesiarcu la anulu 1815. „Tesar de Monumente” II (1863) 159—236 [Ed. A. Papiu Ilarian].

97. FILIPESCU (CONSTANTIN CĂPITANUL). *Istoriile Domnilor Țării-Românești scrise de Constantin Căpitanul*. „Magazin Istoric” I (1845) 83—114; 147—186, 211—250, 279—326, 343—379; II (1846) 3—35. [Ed. N. Bălcescu].

98. GAVRIIL (PROTUL). [*Vieața și traiul Sfinției Salle părintelui nostru Nifon, Patriarchul Țarigradului, care a strălucit în multe patime și ispite în Țarigradu și în Țearra Muntenească, scrisă de Kyr Gavriil Protul adecă mai marele Svetagorei*]. „Archiva Istorică” I, 2 (1865) 132—150. [Ed. Hasdeu].

99. GORECKI (LEONARD). *Leonhardi Goreelli, equitis poloni. Descriptio belli Iuoniae Voivodae Valachiae quod anno MDLXXIII cum Selymo II Turcarum Imperatore gessit. Huic accessit Io. Lasicii Historia de ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano et caede Turcarum. Francofurti. Apud Andream Wechelum A. MDLXXVIII*. „Tesar de Monumente” III (1864) 205—270. [Ed. A. Papiu Ilarian].

100. GORSKI (STANISLAV). [Tratatul dintre Moldova și Polonia, 1509]. „Archiva Istorică” I, 2 (1865) 184—187. [Ed. Hasdeu].

101. GRECEANU (RADU). *Istoria Țării Românești, de Marele Logofăt Radu Greceanu*. „Magazin Istoric” II (1846). 129—176, 193—228, 321—354. [Ed. N. Bălcescu].

102. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Dare de seamă din partea redactorului pentru primul semestru allu publicațiunii „Archiva istorică a României”*. „Archiva Istorică” I, 1. (1865), III—VIII.

103. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Introducere*. „Archiva Istorică” I, 1. (1864) 1—3.

104. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Documente inedite române*. „Archiva Istorică” I, 1. (1864), 8, 13—16, 22—24, 31—32, 35—37, 47—48, 56, 60—64, 70—72, 78—80, 86—88, 92—96, 105—110, 119—120, 128, 135—136, 139—140.

105. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Documente inedite în limbe străine*. „Archiva Istorică”, I. 1. (1864). 3—8, 17—22, 27—31, 37—40, 42—47, 49—55, 66—70, 73—78, 84—86, 101—104, 110—112, 113—118, 121—128.

106. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Documente publicate în limbe străine*. „Archiva Istorică” I, 1. (1864). 9—13, 24, 25—26, 33—35, 41—42, 55—56, 59—60, 65—66, 81—84, 92, 97—100, 130—132.

107. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Documente publicate române*. „Archiva Istorică” I, 1 (1864), 16, 56, 57—59, 88, 100—101, 118—119.

108. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Fragmente documentali*. „Archiva Istorică” I, 1, (1864), 8, 16, 40, 48, 64, 88, 96, 104, 120—130, 137—139, 145, 188. I, 2 (1865), 1—170.

109. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). [*Protocollum Provinciae Bulgariae et Walachiae. Conventus Tergovestiensis ad S. Franciscum S. stigmatibus insignitum*]. „Archiva Istorică” I, 2 (1865) 46—54.

110. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Prefaşa*. „Archiva Istorică” II (1865), 3.

111. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Relaţiunea ambasadorilor moscoviţi în Austria despre începutul revoltei Transilvanilor, Muntenilor şi Moldovenilor contra Turcilor* [1595. Michail Veliaminow şi Atanasie Vlasiew]. „Archiva Istorică” II (1865), 18—21.

112. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Prima scrisoare a nunţiului papal în Polonia despre propaganda catolicismului în Moldova* [1587. Monsignor Annibal di Capua]. „Archiva Istorică” II (1865) 21—22.

113. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Scrisoarea Domnului muntenesc Grigoraş Ghica către hatmanul polon Ion Sobieski* (21 Sept. 1672). „Archiva Istorică” II (1865) 22—23.

114. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Răspunsul lui Ion Sobieski la scrisoarea lui Grigoraş Ghica* (28 Sept. 1672). „Archiva Istorică” II (1865) 23—24.

115. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Relaţiunea rabbinului ovreesc Beniamin despre Românii din Macedonia*. „Archiva Istorică” II (1865), 25.

116. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Relaţiunea lui Paul Giovio despre aventurile domnului moldovenesc Petru Rareş*. „Archiva Istorică” II (1865) 26—43.

117. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Epistola lui Ferdinand regelui austriec, către domnul moldovenesc Ştefan* [28 Decembrie 1551]. „Archiva Istorică” II (1865) 43—44.

118. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Conferinţa ambasadorilor lui Michaiu cellu Viteazu cu ambasadorii ţarului moscovitu*. 20 Noembrie 1599. „Archiva Istorică” II (1865) 47—48.

119. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Confirmaţiunea metropolitană asupra cumpărături unui Țigan*, 2 Maiu 1571. „Archiva Istorică” II (1865) 48.

120. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Din călătoria ierodiaconului rusesesc Zosima către Sănteile locuri prin Moldova*, 1420. „Archiva Istorică” II (1865), 49.

121. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Inventariul oficial de documente depuse în castelul din Cracovia şi relative la Români*. „Archiva Istorică” II (1865) 49—65.

122. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Viaşa lui Maximă, Mitropolitul Munteniei*. După 1516. „Archiva Istorică” II (1865) 65—68.

123. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Innălţarea unui ambassador român la demnitatea de cavaler-aurat veneţian*. 7 Mart. 1518. „Archiva Istorică” II (1865) 69—70.

124. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Colonellul cazacesc Dimitrie Raicia înştiinţează pe boerul moscovit cneaz Trubetkoi despre mişcările turco-polone în hotărârile Moldovei* (17 Sept. 1673). „Archiva Istorică” II (1865) 76—80.

125. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un documentu relativu la invasiunea lui Constantin Șerban în Moldova contra lui Ștefan Lupul* (20 Aprilie 1665). „Archiva Istorică” II (1865) 80—81.

126. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O scriere de filosofie morală în limba română. A Adrianopole înainte de 1698* [D. Cantemir]. „Archiva Istorică” II (1865) 81—170.

127. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Așezământul commercial inedit allu lui Ștefan cellu Mare, 3 Iuliu 1460. Suceava*. „Archiva Istorică” II (1865) 171—176.

128. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Registrul analitico-cronologic al tuturilor documentelor copprinse în tomurile I și II alle „Arhivei Istorie a României”*. „Archiva Istorică” XLIV p. [ed. separată].

129. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Prefacia*. „Archiva Istorică” III (1867) 3.

130. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Câteva epistole estrase din Archivele familiei principilor Sapieha și relative la istoria Movilescilor și a lui Michaiu cellu Viteazu*. „Archiva Istorică” III (1867) 35—84.

131. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Resturile unei cărți de donațiune de pe la anul 1348, emanată de la imperatul serbesc Dușan și relativă la starea socială a Românilor de peste Dunăre*. „Archiva Istorică” III (1867) 85—196.

132. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Archivul ineditu allu familiei române Murguleș emigrate de duoi secolî în Polonia*. „Archiva Istorică” III (1867) 197—283.

133. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Crisov dela Iancu Sassul din 1580, iscălit cu litere latine de către Logofătul Stroici*. „Archiva Istorică” III (1867). 198.

134. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Testamentul Mariei Șeptelici din 1592*. „Archiva Istorică” III (1867) 199.

135. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Privilegiu de cumpărătură dela Aron-Vodă din 1592*. „Archiva Istorică” III (1867) 200—201.

136. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Privilegiu de cumpărătură dela Ieremia Movilă din 1599*. „Archiva Istorică” III (1867) 202.

137. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Mărturia Părcălabului despre un act de adopțiune din începutul secolului XVII*. „Archiva Istorică” III (1867) 203.

138. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O obligațiune ipotecară de pe la începutul secolului XVII*. „Archiva Istorică” III (1867). 204.

139. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un zăpis de mărturiă dela mai mulți orășeni din Suceava, boeri și burgesi din 1610*. „Archiva Istorică” III (1867) 205—208.

140. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de vânzare din 1610*. „Archiva Istorică” III (1867) 209—210.

141. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O confirmațiune domnească din 1617*. „Archiva Istorică” III (1867) 211.

142. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O altă confirmațiune domnească din 1617.* „Archiva Istorică” III (1867) 212—213.

143. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de mărturiă din 1618.* „Archiva Istorică” III (1867) 214.

144. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de mărturiă dela un capu districtual din 1621.* „Archiva Istorică” III (1867) 215.

145. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un ordin domnesc către un funcționar polițienesc din 1621.* „Archiva Istorică” III (1867) 216.

146. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Ștefan Tomșa confirmă ipotecarea unor teritorii în 1622.* „Archiva Istorică” III (1867) 217.

147. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O confirmațiune domnească din 1615.* „Archiva Istorică” III (1867) 218.

148. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O altă confirmațiune domnească din 1625.* „Archiva Istorică” III (1867) 219.

149. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Raportul unei comisiuni de anchetă către Marele cancellariu din prima jumătate a secolului XVII.* „Archiva Istorică” III (1867) 220.

150. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O confirmațiune domnească din 1637.* „Archiva Istorică” III (1867) 221—222.

151. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de cesiune din 1638.* „Archiva Istorică” III (1867) 223.

152. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act relativ la zestre din secolul XVII.* „Archiva Istorică” III (1867) 224.

153. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O obligațiune din 1644.* „Archiva Istorică” III (1867) 225.

154. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de împăcare din 1646 scris întreg cu mâna Mitropolitului Varlaam.* „Archiva Istorică” III (1867) 226.

155. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O sentință dela capii districtuali din 1647.* „Archiva Istorică” III (1867) 227.

156. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Renduirea unei comisiuni de anchetă din 1650.* „Archiva Istorică” III (1867) 228.

157. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un testament scrisu în dialectul ruten din Bucovina din 1650.* „Archiva Istorică” III (1867) 229.

158. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Istoricul unui proces din 1656.* „Archiva Istorică” III (1869) 230.

159. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O instrucțiune domnească către capii districtuali din 1655.* „Archiva Istorică” III (1867) 231.

160. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O instrucțiune domnească către capii districtuali din 1656.* „Archiva Istorică” III (1867) 232.

161. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Verdictul juraților din 1656*. „Archiva Istorică” III (1867) 233.
162. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O mărturie municipală din 1656*. „Archiva Istorică” III (1867) 234.
163. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de vânzare din 1656*. „Archiva Istorică” III (1867) 235.
164. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O confirmațiune domnească din 1657*. „Archiva Istorică” III (1867) 236—237.
165. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O mărturie dela Divan din 1657*. „Archiva Istorică” III (1867) 238—239.
166. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un ordin domnesc din 1661*. „Archiva Istorică” III (1867) 240.
167. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Domnul renduesce o comisiune de anchetă în 1659*. „Archiva Istorică” III (1867) 241.
168. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de împăcare fără data anului*. „Archiva Istorică” III (1867) 242.
169. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O sentință domnească din 1662*. „Archiva Istorică” III (1867) 243.
170. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O hotărâre domnească într-o cestiune testamentară din 1662*. „Archiva Istorică” III (1867) 244.
171. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O confirmațiune domnească din 1669*. „Archiva Istorică” III (1867) 245.
172. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O mărturie de rescumpărare fără data anului*. „Archiva Istorică” III (1867) 246.
173. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act administrativ dela capi distructuali fără data anului*. „Archiva Istorică” III (1867) 247.
174. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de împărțeață din 1670*. „Archiva Istorică” III (1867) 248.
175. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de confirmațiune domnească din 1671*. „Archiva Istorică” III (1867) 249.
176. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O poruncă domnească din 1675*. „Archiva Istorică” III (1867) 250.
177. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de donațiune din 1677*. „Archiva Istorică” III (1867) 251.
178. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de danie din 1678*. „Archiva Istorică” III (1867) 252.
179. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un ordin domnesc din 1679*. „Archiva Istorică” III (1867) 253.

180. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O sentință domnească din 1680*. „Archiva Istorică” III (1867) 254.
181. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O poruncă domnească din 1681*. „Archiva Istorică” III (1867) 255.
182. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un ordin domnesc din 1682*. „Archiva Istorică” III (1867) 256.
183. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de vânzare din 1683*. „Archiva Istorică” III (1867) 257.
184. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O garanție din 1682*. „Archiva Istorică”. III III (1867) 258.
185. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O adeverință din 1683*. „Archiva Istorică” III (1867) 259.
186. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O fidulă domnească din 1683*. „Archiva Istorică” III (1867) 260.
187. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un ordin domnesc din 1691*. „Archiva Istorică” III (1867) 261.
188. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O epistolă dela regele Ioan Sobieski către doi boieri emigrați din 1695*. „Archiva Istorică” III (1867) 262—263.
189. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de vânzare din 1698*. „Archiva Istorică” III (1867) 264.
190. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de vânzare din 1699*. „Archiva Istorică” III (1867) 265.
191. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de vânzare din 1699*. „Archiva Istorică” III (1867) 266.
192. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O cuitanță fără dată*. „Archiva Istorică” III (1867) 267.
193. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act de împăcare din 1703*. „Archiva Istorică” III (1867) 268.
194. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un zapis din 1703*. „Archiva Istorică” III (1867) 269.
195. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un ordin domnesc din 1705*. „Archiva Istorică” III (1867) 270.
196. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *O autorizațiune domnească de colonizare din 1708*. „Archiva Istorică” III (1867) 271.
197. HASDEU (BOGDAN PETRICEICU). *Un act domnesc din partea văduvei lui Petriceicu-Vodă din 1705*. „Archiva Istorică” III (1867) 272—273.

198. HASDEU (BOGDAN PETRICEIU). *Un act de împărțeață din 1710*. „Archiva Istorică” III (1867) 274.
199. HASDEU (BOGDAN PETRICEIU). *O împărțire de clăcași din 1707*. „Archiva Istorică” III (1867) 275.
200. HASDEU (BOGDAN PETRICEIU). *Un contract de zestre din 1715*. „Archiva Istorică” III (1867) 276.
201. HASDEU (BOGDAN PETRICEIU). *O quittanță din 1719*. „Archiva Istorică” III (1867) 277.
202. HASDEU (BOGDAN PETRICEIU). *O narrațiune din viața socială a țerranilor de pe la începutul secolului XVIII*. „Archiva Istorică” III (1867) 278.
203. HASDEU (BOGDAN PETRICEIU). *Un ordin domnesc din 1725*. „Archiva Istorică” III (1867) 279.
204. HASDEU (BOGDAN PETRICEIU). *Un certificat fiscal din 1740*. „Archiva Istorică” (1867) 280.
205. HASDEU (BOGDAN PETRICEIU). *Enumerarea satelor ereditare a trei dintre copiii lui Miron Costin din 1742*. „Archiva Istorică” III (1867) 281—283.
206. HASDEU (BOGDAN PETRICEIU). *Materialuri pentru istoria coloniilor române în Galiția. Dissertațiuni și documente*. „Archiva Istorică” IV (1867) 3—120.
207. ILARIANU (A. PAPIU). *Leptorelui salute*. „Tesar de Monumente” I (1862) V—IX.
208. ILARIANU (A. PAPIU). *Baltasar Walther*. „Tesar de Monumente” I (1862) XI—XV.
209. ILARIAN (A. PAPIU). *Notele noastre asupra operei lui Walther*. „Tesar de Monumente” I (1862) 55—74.
210. I[LARIAN (A. PAPIU)]. *Adunarea din Brașov a Societății literare din Transilvania*. „Tesar de Monumente” I (1862) 75—76.
211. ILARIANU (A. PAPIU). *Gramatica lui Șincăi și epistola lui către Ioane de Lipszky*. „Tesar de Monumente” I (1862) 87—105.
212. I[LARIAN (A. PAPIU)]. *Vito Pilutio*. „Tesar de Monumente” I (1862) 105—106.
213. I[LARIAN] (A. PAPIU). *Ioanne Bisseliu din Societatea Iesu*. „Tesar de Monumente” I (1862) 107—110.
214. [ILARIANU (A. PAPIU)]. *Notele nostre asupra operei lui Bisseliu*. „Tesar de Monumente” I (1862) 177—184.
215. [ILARIAN (A. PAPIU)]. *Iacobu Augustu Iuanu*. „Tesar de Monumente” I (1862) 185—186.
216. I[LARIAN] (A. PAPIU). *Memorialul lui Michaiu Vodă către Rudolful imperatoru*. „Tesar de Monumente” I (1862) 249—252.

217. I[LARIAN] (A. PAPIU). *Vistieriuul Stavrinou*. „Tesar de Monumente” I (1862) 275—279.

218. [ILARIAN (A. PAPIU)]. *Chrisove domnești acum antaiu date la lumină*. I. Cartea de danie a lui Ion Nicolae Petrașcu Voevodu catra besereca S. Nicolae din Schiai de lînga Brasiovu, la 1602. II. Cartea de judecata a lui Ion Constantinu Sierbanu Voevodu, prin care se desfiintieza dania lui Petrascu Voevodu. III. Cartea de dania a calugaritiei Theofanei, muma lui Michaiu Vv. către Monastirea Cozia, la 1603. IV. Chrisovulu lui Ion Radulu Voda, întaritoriu daniei facute de Michaiu Voda monastirei Bistrița la 1604. „Tesar de Monumente” I (1862) 385—393.

219. [ILARIAN (A. PAPIU)]. *Petre mormentale*. I. Petra ce au fost pusa la capulu lui Michaiu Vodă, în beserica monastirei Delulu. II. Petra mormentala a calugaritiei Theofana Maica lui Michaiu Voda. „Tesar de Monumente” I (1862) 394—396.

220. I[LARIAN] (A. PAPIU). *Ioppecourt și Baret*. „Tesar de Monumente” II (1863) 5—6.

221. ILARIANU (A. PAPIU). *Lugubre Monumentum*. „Tesar de Monumente” II (1863) 137—144.

222. [ILARIAN (A. PAPIU)]. *Documente ms. din biblioteca din Kornik*. „Tesar de Monumente” II (1863). 150—158 [Trad. B. P. Hasdeu].

223. I[LARIAN] (A. PAPIU)]. *Ianache Vacaresculu*. „Tesar de Monumente” II (1863) 239—244.

224. ILARIANU (A. PAPIU). *Documente din Archivulu secretu din Berlinu* (Petr Raresiu. Tractatul și obligațiunile. Genealogia prea-luminatului și prea-înaltiatului principe Petru al Moldaviei. Documente relative la istoria lui Michaiu Vv. Ion Georgie Stefanu Voevodu. Principe Radu Cantacuzinu. „Tesar de Monumente” III (1864) 7—119.

225. I[LARIAN] (A. PAPIU). *Ph. Avril*. „Tesar de Monumente” III (1864) 183—184.

226. [ILARIAN (A. PAPIU)]. *Anafora despre Çigani MDCCLXVI*. „Tesar de Monumente” III (1864) 193—196.

227. I[LARIAN] (A. PAPIU). *Goreciu și Lasiciu*. „Tesar de Monumente” III (1864) 203—204.

228. I[LARIAN] (A. PAPIU). *Giorgiu de Reichersdorf*. „Tesar de Monumente” III (1864) 221—224.

229. ILARIANU (A. PAPIU). *Horia și Closca*. „Tesar de Monumente” III (1864) 299—302 bis.

230. JERLICZ (IOACHIM). *Estracte din cronica polonă a lui Ioachim Jerlicz 1640—1673*. „Archiva Istorică” II (1865) 11—17 [Ed. Hasdeu].

231. JOPPECOURT (CHARLES DE). *Histoire sommaire des choses plus mémorables advenues aux derniers troubles de Moldavie, composé par M. I. D[aret] A. en Paris sur les mémoires de Charles de Iop. à Paris MDCXX*. „Tesar de Monumente” II (1863) 7—136. [Ed. A. Papiu Ilarian].

232. KIRCHBACH (J. H.). *Q. D. B. V. Juonias praeside Conrado Samuele Schurzfleisch publice consideratus a Johanne Hauboldo Kirchbach*, in auditorio majori 15 Maj. anno 1672. Wittenbergae. Typis Mathaei Henckelii. Acad. Typogr. Anno CIOICLXXXVI „Tesar de Monumente” III (1864) 287—295. [Ed. A. Papiu Ilarian].
233. KURZ (ANTON). *Portretul lui Mihaiu Viteazul, Principe al Țării Românești și al Moldovei, Locșitoriu al Transilvaniei, etc.* Însoțit cu note de Antoniu Curț. „Magazin Istoric” II (1846) 371—380. [Trad. A. Treboniu Laurian].
234. KURZ (ANTON). *Elena Cherepovici socia lui Petru III Schiopulu care a domnit în Țeara Românească 1560—1567.* „Magazin Istoric” V (1848) 371—383.
235. LANGUET (HUBERT). *Arcana seculi XVI. Huberti Langueti Epistolae secretae ad Augustum Saxoniae ducem.* Halae 1699. „Archiva Istorică” I, 2. (1865) 29—31 [Ed. B. P. Hasdeu].
236. LANNON (GUILLEBERT de). *Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy en 1399—1450.* Mons 1840. „Archiva Istorică” I, 1 (1864) 129—130 (Ed. B. P. Hasdeu).
237. LAURIANU (A. TREB.). *Discursu introductiv la istoria Româniloru.* „Magazin Istoric” I (1845) 15—82.
238. L[AURIANU] (A. T.). *Acte diplomatice.* „Magazin Istoric” I (1845) 327—342.
239. L[AURIANU] (A. T.). *Istriana.* „Magazin Istoric” II (1846) 65—128.
240. L[AURIAN] (A. T.). *Insemnări epigrafice. Peceatea lui Mihail Radul Vv. Moneta lui Mihaiu Viteazul. Moneta lui Constantin Brâncoveanu.* „Magazin Istoric” II (1846) 187—192.
241. L[AURIAN] (A. T.). *Documente istorice despre starea politică și religioasă a Româniloru din Transilvania.* „Magazin Istoric” III (1846) 95—330.
242. L[AURIAN] (A. T.). *Estractul decretului Maiestății Sale Imperiale Regale și Apostolice, suptu datul Sassemburgu în 30 Maiu 1717.* „Magazin Istoric” IV (1847) 63—64.
243. [LAURIAN. (A. T.)]. *Documente istorice din Archivulu Viennei pentru istoria Țierrei Românesce din dreapta Oltului pe timpul cându se cuprinsese de Germani.* „Magazin Istoric” IV (1847) 179—211.
244. L[AURIAN] (A. T.). *Cronologia Daciei și a Romanilor.* „Magazin Istoric” IV (1847) 221—230.
245. L[AURIAN] (A. T.). *Documente istorice din Archivulu Viennei pentru istoria Țierrei Românesce de pre timpul lui Șerban Cantacuzino până după moartea lui Ștefan.* „Magazin Istoric” V (1847) 72—92.
246. [LAURIAN (A. T.)]. *Temisiana sau scurtă istorie a Banatului Temisiannu.* „Magazin Istoric” V (1847) 185—330.
247. LAURIAN (A. Treb.). *Cetatea Troesmis.* „Tesar de Monumente” III (1864) 197—202.

248. [LAURIAN (A. T.)]. *Note [monetă lui Ioan Vodă cel Cumplit]. „Tesaur de Monumente” III (1864). 271—272.*

249. LOWENKLAU (Johann). [*Ioannes Leunclavius* despre moartea lui Despot Vodă]. „*Archiva Istorică*” I, 1. (1865) 176—180. [Ed. B. P. Hasdeu].

250. [LUDESCU (STOICA)]. *Istoria Tierrei Romanesci de cându au descălicatu Românii*. „*Magazin Istorice*” IV (1847) 231—372; V (1847) 3—32. [Ed. N. Bălcescu].

251. MATEI (din Pogoniana, Mitropolitul Mirelor). [*Ἱστορία τῶν κατὰ Οὐγκρο-Βλαχίαν τελευτήσεντων ἡρωαμένων ἀπὸ Σερμπάνου Βοϊδόνδα μέχρι Γαβριήλ Βοϊδόνδα, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν ἀρχιερεῶσι Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μυρέων, Κυρίου Ματθαίου τοῦ ἐκ Πτοχωνιανῆς. Ἐν ἐτίησιν 1785*]. „*Tesaur de Monumente*” I (1862) 327—384. [Ed. A. Papiu Ilarian].

252. MIECHOWSKI (MATEI). [Povestește faptele lui Ștefan cel Mare]. „*Archiva Istorică*” I (1865) 35—46. [Ed. Hasdeu].

253. MIHAI-VITEAZUL. [Memorial către Rudolf]. „*Tesaur de Monumente*” I (1862) 253—270. [Ed. A. Papiu Ilarian].

254. MIHALOVICZ DE OSTROVITA (Constantin). [Expediția lui Mohamed II]. „*Archiva Istorică*” I 2 (1865) 8—11. [Ed. B. P. Hasdeu].

255. MUNTANER (Raimund). [Despre Imperiul româno-bulgar]. „*Archiva Istorică*” I, 2 (1865) 170—184. [Ed. B. P. Hasdeu].

256. [MUSTE (Nicolae)]. *Cronica Țării Moldovei dela 1662—1730*. „*Magazin Istorice*” III (1846) 3—94, 331—372 [Ed. N. Bălcescu].

257. NEAGOE BASARAB (Voevod). [Invățături către fiul său Teodosie]. „*Archiva Istorică*” I, 2 (1865) 112—116, 120—132. [Ed. B. P. Hasdeu].

258. NEOFIT (IEROMONAHUL). [*Πρὸς τοὺς ἐντογχανόντας τῷ παρόντι ποιήματι πᾶσαν χάριν καὶ εὐφροσύνην παρὰ Θεοῦ*]. „*Tesaur de Monumente*” I (1862) 279—281 [Ed. A. Papiu Ilarian].

259. NEUVILLE (DE LA). *Relation curieuse et nouvelle de Moscovie...* Paris 1618. „*Archiva Istorică*” I, 1. (1864) 137—139. [Ed. B. P. Hasdeu].

260. ODOLSKI. *Despre Movilesci*. „*Tesaur de Monumente*” II (1863) 145—149 [Ed. A. Papiu Ilarian].

261. PAUL DE ALEPP (Arhidiaconul). [Călătoria la noi]. „*Archiva Istorică*” I, I. (1865) 59—111. [Ed. B. P. Hasdeu].

262. POPESCU (RADU). *Cronica Țerii Românești de Radu Popeseu*. „*Magazin Istorice*” IV (1847) 21—62, 93—178 [Ed. A. T. Laurian].

263. [POPESCU (RADU)]. *Istoria Tierrei Romănesci dela anulu 1689 încoace, continuată de un Anonim*. „*Magazin Istorice*” V (1847) 93—184. [Ed. A. T. Laurian].

264. PREDESCU (EUGENIE). *Memorialul Vistienicului Stavrinus*. „*Magazin Istorice*” I (1845) 251—276.

265. P[REDESCU] (EUGENIE). *Memoratoriulu Dacianu*. [Principele de Ligne]. „Magazin Istoric” V (1848) 360—370.

266. PUȘCARIU (IOANE). *Discursulu Domnului Ioane Puscariu în a doua Adunare Generala a Asociațiunei transilvane pentru literatura și cultura Poporului Romanu*. „Tesar de Monumente” I (1862) 77—85.

267. REICHERSDORFF (GEORG). *Memoriae quae olim Daciae pars Chronographia*. **Georgio. u Reicherstorf** Traussylvano, etc. auctore. Excusum Viennae Pannoniae per Ioannem Singrensium MDXLI. „Tesar de Monumente” III (1864) 125—144. [Ed. A. Papiu Ilarian].

268. ROMANU (CONST.). *Acte diplomatice atingătoare de istoria lui Mihail Vv*. [I. Scrisoarea lui Mihail Vv. din Alba Iulia, 4 Noemvrie 1599, către Ladislau Ghimbafi de Patot, conte supremu al comitatului Salmoc de mijloc. II. Mihail Vv. din Alba Iulia în 13 Noemvrie 1599 către Ladislau Ghimbafi. III. Articulă adunării generale care s'au ținut în Alba Iulia în 20 Noemvrie 1599]. „Magazin Istoric” II (1846) 355—370.

269. RUGIERO (ABBATE). *Relatione copiosissima del Regno di Polonia*. 1568. „Archiva Istorică” I, 2. (1865) 116—117. [Ed. B. P. Hasdeu].

270. SAAD-AD-DIN (Hodja-Efendi). [Despre lupta dela Valea Albă]. „Archiva Istorică” I, 2 (1865) 31—35. [Ed. B. P. Hasdeu].

271. SKRZYŃECKI. [Iesuitul **Rafaele Skrzynecki** povestește încercările Vistier-nicului Brutti de a introduce catolicismul în Moldova]. „Archiva Istorică” I, 1. (1865) 174—175. [Ed. B. P. Hasdeu].

272. STRYKOWSKI (MATEI). *Estracte din cronica polono-litvană a lui Matei Strykowski*. Intre 1540—1580. „Archiva Istorică” II (1865) 5—11. [Ed. B. P. Hasdeu].

273. SOMMER. *Vita Iacobi Despota Moldavorum Reguli*. Witeberge 1587. „Archiva Istorică” I, 1 (1864) 98—100 [Genealogia Fraclizilor; ed. B. P. Hasdeu].

274. STADNICKI (ALEXANDRU). *Dissertațiunea contelui Alexandru Stadnieki despre salele române în Galiția*. „Archiva Istorică” IV (1867) 3—35.

275. STADNICKI (ALEXANDRU). *Codicele diplomatic allu coloniilor române din Galiția*, ca appendice la dissertațiunea contelui **Alexandru Standieki** [Swinicz seu Zwi-macz, Kowien pe Okolyszcz. Revisiunea fiscală. Ternowa de sus și Ternowa de jos. Korosno. Koroscienska Wola. Boberka. Dwernik și Polana. Nanowa. Berchi. Polawa. Ustrzyxi seu Strwiazek]. „Archiva Istorică” IV (1867) 37—120. [Ed. B. P. Hasdeu].

276. STAVRINOS (VISTIERUL). Ἀνδραγαθίας τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἀνδρεστάτου **Μιχαὴλ Βοεβόδα**... ἐν ἔργῳ 1785. „Tesar de Monumente” I (1862) 273, 285—326. [Ed. A. Papiu Ilarian].

277. THOU (JACQUES AUGUSTE DE). *Iacobi Augusti Thuani Historiarum sui tem-poris liber CX*. A 1594 (—1601). „Tesar de Monumente” I (1862) 187—247 [Ed. A. Papiu Ilarian].

278. URECHIA (VASILE ALEXANDRESCU). *Din documentele d-lui V. Alexandresco din Italia și Spania*. „Archiva Istorică” I, 2 (1865) p. 170—184.

279. URECHIA (VASILE ALEXANDRESCU). *Articolii propuși de generalul Castaldo, capul armatei austriace în Transilvania, asupra mijloacelor de a conserva această provincie, urmași de rezoluțiune regelui Ferdinand*. „Archiva Istorică” II (1865) 44—47.

280. VĂCĂRESCU (IANACHE). *Istorie a pre puterniciloru imperați othomani adunata și alcatuita pe scurtu de dumnealui Iannahe Văcăresculu, dikeofilax a Bisericii cei mari a Resaritului și Spataru alu Valachiei*. „Tesar de Monumente” II (1863) 237.245—302. [Ed. și trad. A. Papiu Ilarian].

281. VERANCSICS (ANTONIUS). *Veranelli Expeditio Solimani in Moldaviam*. „Tesar de Monumente” III (1864) 145—175. [Ed. și trad. A. Papiu Ilarian].

282. VERANCSICS (ANTONIUS). *Veranelli De situ Transsilvaniae, Moldaviae et Transalpinæ*. „Tesar de Monumente” III (1864) 176—182. [Ed. și trad. A. Papiu Ilarian].

283. WALTHER (BALDASSAR). *Brevis et vera descriptio rerum ab illust. ampliss. et fortiss. militiae contra patriæ suæ rei. christianæ hostes, duce ac dn. Iōn. Michaelæ, Moldaviae Transalpinæ sive Walachiae palatino gestarum, in eiusdem aula Tervisana fideliter collecta opera et studio Baldassaris Waltheri Jun S. 1599.. Gorlicii. Typis Johannis Rhambæ*. „Tesar de Monumente” I (1862) 1—54. [Ed. A. Papiu Ilarian].

284. YPSILANTI (CONSTANTIN ALEXANDRU VOEVOD). *Condica din dilele Mariei Sale preluminatului și pre innaltiatului nostru Domn Ion Constandinu Alexandru Ypsilanti Voevodu în care se trece numai fermanuri imparatesci, chrisoave și carti asidosii și alte privilegiuri precum în launtru arata*. „Tesar de Monumente” II (1863) 303—344 [Ed. A. Papiu Ilarian].

IV. BIBLIOGRAFIE NOUĂ.

285. ALEXIU (ELEONORA). *Documente de pe valea Teleajenului din Arhiva Domnului Gh. I. Cereșanu*, cu o prefață de N. Iorga. București 1939 („Bucovina” I. E. Toronțiu). 176 p. (24,5 × 16).

286. ANDREESCU (CONSTANTIN I.). *Manual de paleografie latină*, București-Iași 1938 (Institutul grafic „Alexandru A. Țerek” Iași, Mărzescu 9). 4 f. + 248 p. + VIII pl. h. t. (24 × 16). (Universitatea din Iași — Manuale de istorie generală publicate sub îngrijirea D-lui profesor universitar G. I. Brătianu). [Pe copertă : 1939].

287. ANDRONESCU (MARTA). *Repertoriul documentelor Țării-Românești publicate până azi. I. 1290—1508*. Cu o prefață de Prof. A. Sacerdoțeanu. București 1937. (Așezământul tipografic „Datina Românească” Vălenii-de-Munte'. 234 p. (24 × 16,5). (Extras din Buletinul Comisiei Istorice a României XVI (1937) [-1938]). (Școala superioară de arhivistică și paleografie. Cursul de Diplomatică, VIII).

288. ANTONOVICI (N.). *L'identification d'un affluent inconnu scythique du Danube : Le Tiarantos (Le Bârlad)*. Varsovie 1938 (Dépôt général : Kasa Im. Mianowskiego, rue Nowy Świat 72). p. 44—52 + 2 f. + 1 pl. (23,5 × 15,5). (Union géographique internationale. Comptes rendus du Congrès International de géographie. Varsovie 1934. Tome quatrième. Travaux de la section IV—VI et communications aux séances spéciales).

289. ANTONOVICI (NICOLAE I.). *Cel mai vechiu monument istoric al Bârladului : Cetatea de pământ*, București 1938 (Tipografia „Lupta” N. Stroilă). 7 p. + 1 pl. h. t. (23,5 × 15,5).

290. BABINGER (FRANZ), *Cel dintâi bir al Moldovei către Sullan*. București 1936 (M. O. Imprimeria Națională). 11 p. + 2 pl. h. t. (24,5 × 17,5) (Extras din *Volumul Omagial pentru frații Alexandru și Ion I. Lapedatu*).

291. BALAN (TEODOR), *Documente bucovinene*, Cernăuți (24 × 16). Volumul I, 1507—1653 (1933). X. + 298 p. + 3 pl. h. t. Volumul II, 1519—1662 (1934). 2 f. + 216 [-217] p. Volumul III, 1573—1720 (1937). 1 f. + 257 p. Volumul IV, 1720—1745 (1938). 1 f. + 299 p. [I—III Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei”; IV. Tiparul „Mitropolitul Silvestru”. III—IV: Editura Mitropoliei Bucovinei].

292. BĂNĂȚEANU (VLAD), *Câteva numiri grecești pentru noțiunea de „șef” (studiu de vocabular)*. Cernăuți 1933 (Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei”) 64 p. (24 × 16). (Institutul de istorie și limbă dela Universitatea Regele Carol al II-lea din Cernăuți). (Extras din *Cedru Cosminului*, Volumul VIII, anul 1933—1934, p. 285-346).

293. BĂNĂȚEANU (VLAD), *Aspecte din Albania*. Cernăuți 1934 (Iconar, Mircea Streinuț et Iulian Vesper). 223 p. (25 × 17,5). (Tiparul „Glasul Bucovinei”).

294. BĂNĂȚEANU (VLAD), *Betha Molaga în trei irischen Handschriften*. Cernăuți 1936 (Glasul Bucovinei). 44 p. (24 × 16).

295. BĂNĂȚEANU (VLAD), *La traduction arménienne des tours participiaux grecs*. Bucarest 1937 (Librăria Academică. Imprimerie Otzinas, Bocșa Montană). 153 p. (24 × 16).

296. BĂNĂȚEANU (VLAD), *Armenii în istoria și în viața românească*, București 1938 (Țăranu Soc. Anon.) 57 p. (23 × 16).

297. BARCĂCILĂ (AL.), *Une ville daco-romaine : Drubeta*. Bucarest 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională) 46 p. + XXXIX pl. h. t. (24,5 × 17) (Extrait de „L'Archologie en Roumanie”).

298. BELCIUGĂȚEANU (ANITA), *Caracterele permanente ale literaturii italiene*, București 1937 (Tipografia „Modernă”. Calea Victoriei, 31). 8 p. (23 × 15,5). (Extras din *Revista Cursurilor și Conferințelor*, Nr. 11 din Ianuarie 1937).

299. BOGDAN (DAMIAN P.), *Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV*. București 1938 (M. O. Imprimeria Națională). 187 p. + IX pl. h. t. (25 × 17,5). (Biblioteca Revistei Istorice Române, II). [Extras din „Revista Istorică Română” V—VI (1935—1936), p. 223—284; VII (1937). p. 74—122, 208—299; VIII (1938), p. 95—123].

300. BOITOS (OLIMPIU), *Periodice ardeleni în răstimpul de o sută de ani*. Cluj. [1938]. (Tipografia Națională, S. A.). 11 [-16] p. (31,5 × 24). (Editura „Gazeta Ilustrată”)

301. BRĂTULESCU (VICTOR), *Miniaturi și manuscrise din Museul de Artă religioasă*. București 1939 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Statului). 2 f. + 168 [-172] p. + LXXI pl. h. t. (25 × 17,5).

302. BRĂTULESCU (VICTOR)-REMUS (ILIE), *Mănăstiri și biserici din Ilfov*. București 1935 (Institut de arte grafice „E. Marvan”, B-dul Principele Mircea 10). 80 p. (23 × 15,5).

303. BUZDUGAN (GEORGE), *Medalia. Scurt istoric evolutiv*. București 1936. (Tipografia ziarului „Universul”). 15 p. (23,5 × 15,5).

304. CARAMAN (DR. PETRU). *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la Români și Slavi. Contribuție la studiul mitologiei creștine din orientul Europei*. Iași 1931 (Institutul de arte grafice „Presa Bună” str. Ștefan cel Mare 56). 97[-98] p. (24 × 16). (Extras din „Arhiva”, vol. XXXVIII (1931).

305. CARAMAN (PETRU), *Contribuție la cronologizarea și geneza baladei populare la Români*. Partea I. *Cronologizarea*. Cluj 1932 („Cartea Românească”). 53 p. (24,5 × 16). (Extras din „Anuarul Arhivei de Folklor” I).

Partea II: *Geneza*. București 1933 (M. O. Imprimeria Națională) p. 21—88 (24,5 × 17). (Extras din „Anuarul Arhivei de Folklor” II).

306. CARAMAN (P.), *Considerații critice asupra genezei și răspândirii baladei Meșterului Manole în Balcani*. Iași (Institutul de arte grafice „Brawo”, str. Arcu No. 9) p. 61—102 (23,5 × 15). Extras din *Buletinul Institutului de filologie română — Iași* vol. I (1934).

307. CARDAS (GH.), *Istoria literaturii românești dela origine până în zilele noastre*. București 1939 (Tiparul „Oltenia”). 479. p. (21 × 13,5).

308. CIOCAN (RODICA). *Etienne Băthory Prince de Transylvanie, Roi de Pologne et les Roumains*. Bucarest 1939 (Imprimeria „Datina Românească” Vălenii-de-Munte) 1 f. + 39[-41] p. (24 × 16,5). (Thèse présentée à l'Université de Bucarest et publiée aux frais de la Fondation „Hélène et Adrienne”).

309. Τσιοράν (Γεωργίου), *Σχέσεις τῶν Ρουμανικῶν χωρῶν μετὰ τοῦ Ἁῶ καὶ δὴ τῶν μονῶν Κουτλουμουσίου, Λαύρας, Δοχειαρείου καὶ Ἀγίου Παντελεήμονος τῶν Ῥώσων*. [Gheorghe Cloran, *Legăturile Țărilor române cu Sf. Munte și mai ales cu mănăstirile Cullumuz, Laura, Dohiariu și Sf. Pantelimon al Rușilor*]. Atena 1938. (Tip. G. Kalerghi et Co). 303 p. (25,5 × 17,5).

310. CIORAN (GEORGE), *Σχέσεις τῶν ρουμανικῶν ἱγμεμονιῶν πρὸς τὰ κυπριακά μοναστήρια Κύκκου καὶ Μαχαίρα (= Legăturile domniilor românești cu mănăstirile cipriote Kikkou și Mahaira)*. Atena 1939 (Tip. G. I. Kallerghi și Co). 13 p. (24,5 × 17) (Ἀπόσπασμα ἀπὸ *Byzantinisch-Neugrichische Jahrbücher*, Dreizehnter Band. Heft 2—4 Athen 1937).

311. CONEA (ION), *Corectări geografice în istoria Românilor I. Pe Olt.; în Oltenia*. București 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală). 96 [-97] p. + 11 pl. h. t. (20,5 × 14).

312. CORIVAN (DR. N.), *La politica orientale di Napoleone III-o e l'unione dei principati romeni*. Iași 1937 (Institutul grafic „Presa Bună” str. Ștefan cel Mare, 56). 149 p. + 1 f. (23,5 × 15,5). Teză de doctorat. (Extras din „Cercetări Istorice” an. X—XIII).

313. CORNICIOIU (G-RAL GR.), Lt. col.-OPRIȘ ȘTEFAN și MAIOR DUMITRESCU A., *Contribuțiuni la Istoricul Grănicerilor. Vol. I. (1834—1904)*. Bucureștii 1934 („Tirajul” Institut de arte grafice, Popa Savu 9) 116 p. + 2 pl. h. t. + 1 hartă (20 × 13).

— *Vol. II (1904—1916)*. București 1935. 222[-223] p. + 3 pl. h. t.

— *Volumul III, partea I-a (1916—1921)*. București [1938]. („Tirajul”). 225 p. (23,5 × 16).

314. COSTĂCHESCU (MIHAI), *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, publicate de — Volumul I, *Documente interne: Urice (ispisoace), Surete, Regeste, Traduceri, 1374—1437. Volumul II, Documente interne: Urice (Ispisoace), Surete, Regeste, Traduceri, 1438—1456. Documente externe: Acte de împrumut, de omagiu, tractate, solii privilegii comerciale, saluconducte, scrisori 1387—1458. Iași 1932—1933 („Viața Românească” S. A.; Institutul de arte grafice „Brawo”), XXXV+557; XXV+954 [956] p. (24×16). (Fundățiunea „Regele Ferdinand I”).*

315. COSTĂCHESCU (MIHAI), *Documente moldovenești dela Ștefan cel Mare*, publicate de — *Urice (Ispisoace), surete, regeste, traduceri*. Iași 1933 (Institutul de arte grafice „Brawo”). XII+328 p. (24×16). (Supliment la *Documentele lui Ștefan cel Mare*, de I. Bogdan). (Fundățiunea „Regele Ferdinand I”).

316. COSTĂCHESCU (MIHAI), *Arderea Târgului Floci și a Ialomiței în 1470. Un fapt necunoscut din luptele lui Ștefan cel Mare cu Muntenia*, Iași 1935 (Institutul de arte grafice „Brawo”). XIII[-XV]+208+1 pl. h. t. (24×16).

317. CRĂCIUN (IOACHIM), *O știință nouă: Bibliologia în învățământul universitar, din România*. Lecție de deschidere ținută la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Cluj, în ziua de 12 Novembrie 1932—*Une science nouvelle, la bibliologie, dans l'enseignement universitaire de Roumanie*. Leçon d'ouverture du cours faite à la Faculté des Lettres de l'Université de Cluj le 12 Novembre 1932. Texte roumain et français. Cluj 1933 („Tipografia „Cartea Românească”) 25 p. (24×17,5). (Bibliotheca Bibliologica, sub îngrijirea lui I. Crăciun, 1).

318. CRĂCIUN (I.), *Activitatea științifică la Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj în primul deceniu, 1920—1930 — L'activité scientifique à l'Université „Regele Ferdinand I” de Cluj (Roumanie) au cours de la première période décennale, 1920—1930* Texte roumain et français. Cluj 1936 (Tipografia „Cartea Românească”). 320 [321] p. (24×17,5). (Bibliotheca Bibliologica sub îngrijirea lui I. Crăciun, 3). (Extras din vol. *Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj, 1920—1930. Primul deceniu de activitate al Universității românești. Serbările jubilară din 20 și 21 Octombrie 1930*).

319. CUCUIU (VIRGIL), *Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan dela 1784—1785*. Cu 40 ilustrațiuni. Cluj 1937 (Institutul de arte grafice „Ardealul”, Memorandului 22), 132 p. (20,5×14,5).

320. DAICOVICIU (CONSTANTIN), *La Transylvanie dans l'antiquité* Bucarest 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională), 95 p.+VIII pl. h. t. (24,5×17). (Extrait de „La Transylvanie”).

321. DAICOVICIU (C.), *Sarmizegetuza (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor*. Cluj 1938 („Cartea Românească”). 62 p.+III pl. h. t. (24×17 (Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania).

322. DEMETRESCU (Căpitanul ALEX.), *Arta și tehnica foto-cinematografică. Curs complet de cinematografie necesar oricărui artist, regisor, maestru de scenă și tehnician de cinema Fotogenie, mimodramă, maquiaz, scenariu, decoruri și costume, trucaje*. București-Cotroceni, f. a. (Tipografia Geniului). 255 p. (20,5×13).

323. DUMITRESCU (Căpitanul AL.), *Descoperirea falșurilor în acte și documente prin ajutorul fotografiei*. Cu o prefață de D-l H. Stahl. București-Cotroceni 1928 (Ti-

pografia „Geniului”). 54 p. (23,5×16). (Arhivele Statului, Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie).

324. DUMITRESCU (Maiorul ALEXANDRU ST.), *Recunoașterea falșurilor în administrație și provenirea lor*. Cu o prefață de Intendantul General Florescu. Ediția II. [București 1935]. (Tipografia Revista Geniului). 112[-120] p. (23×15,5).-

325. DUMITRESCU (Lt. colonel ALEXANDRU ST.), *Contribuțiuni la expertiza grafică: studiul chimic și fizic al cernelurilor și creioanelor, hârtia*. [București] 1939. (Tipografia „Tirajul” str. Popa Savu Nr. 9). 48[-49] p.+1 tabel (23,5×15,5).

326. EMERIT (MARCEL), *Une ingérence française dans la politique intérieure roumaine au début du règne de Charles I-er*. Bucarest 1939 (Imprimerie „Datina Românească” Vălenii-de-Munte). 23 p. (23×16). (Extrait de la „Revue Historique du Sud-Est Européen” 1939 n-os 1-3)).

327. EMERIT (MARCEL), *Les derniers travaux des historiens roumains sur la Dacie*, în *Revue des études anciennes*. Tome XLI, No. 1, Janvier-Mars 1939, p. 57—64. (25×17,5.) Bordeaux-Paris (Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux)..

328. GAVĂNESCU (ED. I.), *Ioan Popovici-Desseanu. Viața și activitatea sa. Conferință*. Arad 1932. (Tiparul Tipografiei Diecezane). 34[-36] p. (32×15,5). (Biblioteca Ateneului Popular din Arad, No. 1).

329. GAVĂNESCU (ED. I.), *Ioan Monorai. Un istoric ardelean necunoscut. Cu patru reproduceri în text*. Arad 1938 („Concordia” Inst. de arte grafice și editură S. A.). 96 p.+4 pl. (23×15,5).

330. GAVĂNESCU (ED. I.), *Ioan Monorai: Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei. Câteva fragmente precedate de un studiu introductiv*. București 1939 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională) 48 p. (24,5×17). (Academia Română, Memoriile secțiunii istorice. Seria III. Tomul XXI, Mem. 16).

331. GEORGESCU-TISTU (N.), *Orientări bibliologice*. I. Introducere în bibliologie II. Organizarea bibliografiei filologice, III. Depozitul legal, baza bibliografiei naționale. IV. Bibliotecile noastre universitare. V. Cataloagele de bibliotecă. VI. Pregătirea bibliotecarului și a bibliografului. VII. Zăbava cărților. București 1938 („Librăria Universitară” I. Cărăbaș; Tiparul Universitar). 138 p. (19,5×14).

332. GÖLLNER (C.), *Anul revoluționar 1848 în Principatele Române. O contribuție bibliografică—L'année révolutionnaire 1848 dans les Principautés Roumaines. Contribution bibliographique*. Texte roumain et français. Cluj 1934 (Tipografia „Cartea Românească”). 17 p. (24×17,5). (Bibliotheca Bibliologica, sub îngrijirea lui I. Crăciun, 2).

333. GOLIMAS (AUREL H.), *Diarii sau Caimacanii?—Interpretări și ipoteze—Iasi* 1938 (Inst. grafic „Presa Bună”), p. 303—309 (23×15,5). (Extras din „Arhiva XLV, 1938).

334. GRĂMADA (NICOLAI), *Cancelaria Domnească în Moldova până la domnia lui Constantin Mavrocordat*. Cernăuți 1935 (Institutul de arte grafice și editură Glasul Bucovinei), 103 p. (24×16). (Extras din Buletinul „Codrul Cosminului” IX).

335. GRĂMADĂ (NICOLAI), *Vechile pecești sătești bucovinene, 1783—1900*. Cu 17 tabele afară din text. Cernăuți 1939 (Tiparul Glasul Bucovinei). 52 [-53] p. + XVII pl. h. t. (24 × 16,5). (Extras din revista *Codrul Cosminului* XII, pag. 219—268).

336. GRIGORAS (N.), *Boerii lui Alexandru Lăpușeanu*. Iași 1939 (Tip. „Presa Bună” str. Ștefan cel Mare 60). 38 p. 23 × 16. (Extras din *Cercetări istorice*, an. XIII—XV)

337. GRIGOROVICI (AL.), *Crisa orientală din 1783 și politica Franciei*. Vălenii-de-Munte 1938 („Datina Românească”). 31 p. (23 × 16). (Institutul de Istorie Universală. Extras din „Revista Istorică”, anul al XXIV-lea, n-le 10—12).

338. *Institutul pentru studiul istoriei universale*. Ședința de deschidere (1-iu April 1937), București 1937. (Editura Institutului. Tip. „Lupta”, N. Stroilă), 16 p. (23 × 16).

339. **Inventarul Arhivelor Statului—București—Cernăuți—Chișinău—Cluj—Craiova—Iași—Năsăud—Timișoara—Brașov—** [Prefață de Aurelian Sacerdoțeanu] București 1939 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală). 420 p. (25 × 18). (Biblioteca Arhivelor Statului, 1).

340. IONAȘCU (I.), *Biserici, chipuri și documente din Olt* — cu 43 ilustrațiuni — Prefață de d. Profesor N. Iorga, Vol. I, Craiova 1934 (Ramuri). VII + 272 p. (25 × 17,5).

341. IONAȘCU (I.), *Răspuns domnului I. C. Filitti cu câteva acte privind pe boerii Rudeni*. Craiova (Scrisul Românesc). p. 3—25 (23 × 16). (Extras din *Arhivele Olleniei*, Nr. 77—78, 1935).

342. IONAȘCU (I.), *Contribuții la istoricul mănăstirii Hurez, după documente inedite din Arhiva Eforiei Spitalului Civile*. Craiova 1936 (Scrisul Românesc), 191 p. (24 × 16,5). (Extras din „*Arhivele Olleniei*” Nr. 79—82, Mai-Dec. 1935).

343. IONAȘCU (I.), *Mănăstirea Izvorani (Buzău) ctitoria Episcopului Luca (1583—1604)*. Cu documente și regeste. Buzău 1936. 65[-67] p. (24 × 16,5).

344. IONAȘCU (I.), *Știri nouă asupra mănăstirii Ciolanu (Buzău)*. Cu 42 documente. Buzău 1936 (Tipografia „Frații Dumitrescu” str. Emil Teodor 2). 46 [-47] p. (24 × 16,5). (Extras din revista „*Ingerul*” VIII, 1—2).

345. IONAȘCU (I.), *Un fost metoh al Pantelimonului: schitul Grăjdana (Buzău). Cu documente și regeste mai ales din arhiva Eforiei Spitalului Civile*. Buzău 1936. 146 [-147] p. + 1 pl. h. t. (24 × 16,5).

346. IONAȘCU (I.), *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău, 1836—1936*. Cu o introducere, note și 42 planșe. București 1937 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). XXII + 274 [-275] p. (25 × 17,5).

347. IONAȘCU (I.), *Știri noi despre mitropolitul Grigorie Dascălul*. București 1938 (Tipografia Cărților Bisericești). 14 p. (23,5 × 14,5). (Extras din *Biserica Ortodoxă Română*, anul LVI [1938], Nr. 1—4, Ianuarie—Aprilie 1938).

348. IONAȘCU (I.), *Mănăstirea Târgșor, un fost metoh al Spitalului Pantelimon*. Cu 4 ilustrații. București 1938 (Tipografia Cărților Bisericești). 73 [-75] p. (24 × 16,5). (Extras din *Biserica Ortodoxă Română*, anul LVI [1938], nr. 7—8, Iulie—August 1938).

349. IONASCU (I.), *Școala dela Colțea în veacul al XVIII-lea*. București 1938 (Tipografia Cărților Bisericești). 15 p. (24 × 16,5). (Extras din *Biserica Ortodoxă Română*, anul LVI [1938], Nr. 11—12, Noembrie-Decembrie 1938).

350. IONESCU (DIMITRIE G.), *Relațiile țărilor române cu Patriarhia de Alexandria*. București 1935 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională), 68 p. (24,5 × 17).

351. IORGA (N.), *Istoria Românilor*, București (Tipografia „Datina Românească Vălenii-de-Munte [vol. I—III, V—VI, IX—X] și Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională [vol. IV, VII—VIII]). (24 × 16,5).

— Vol. I. Partea I-a. *Strămoșii înainte de Romani*. 1936. 1 f. + 267 [-272] p. + 29 fig. h. t.

— Vol. I. Partea a II-a. *Sigiliul Romei*. 1936. 1 f. + 353 [-360] p. + 36 fig. h. t.

— Vol. II. *Oamenii pământului (până la anul 1000)*. 1936. 1 f. + 342 [-346] p. + 26 fig. h. t.

— Vol. III. *Cititorii*. 1937. 1 f. + 362 [-364] p. + 62 fig. h. t.

— Vol. IV. *Cavalerii*. 1937. 451 p. + 72 fig. h. t.

— Vol. V. *Vitezii*. 1937. 426 [-427] p. + 66 fig. h. t.

— Vol. VI. *Monarhii*. 1938. 1 f. + 518 p. + 52 fig. h. t.

— Vol. VII. *Reformatorii*. 1938. 350 [-351] p. + 21 fig. h. t.

— Vol. VIII. *Revoluționarii*. 1938. 398 p. + 38 fig. h. t.

— Vol. IX. *Unificatorii*. 1938. 397 [-402] p. + 33 fig. h. t.

Vol. X. *Intregitorii*. 1939. 498 [-500] p. + 60 fig. h. t.

352. IORGA (N.), *Un „jacobin moldave” au XIX-e siècle. Conférence donnée à la Société du centre d'études de la Révolution Française*. Paris 1936 (Ecole Roumaine en France, Fontenay aux-Roses) 20 p. (24 × 16). (Imprimerie „Datina Românească” Vălenii-de-Munte, Roumanie).

353. IORGA (N.), *Problema literaturii. Conferință ținută la Brașov*. Vălenii-de-Munte 1936 („Datina Românească”), 13 p. (23,5 × 16).

354. IORGA (N.), *Revelații și iluzii asupra dedesupturilor vieții politice în neutralitate, în și după Marele Războiu*. Vălenii-de-Munte 1937 („Datina Românească”). 10 p. (23 × 16).

355. IORGA (N.), *Correspondance diplomatique roumaine sous le Roi Charles I-er (1866—1880)*, publiée sous les auspices du Ministère des Affaires étrangères de Roumanie, par — Deuxième édition. Bucarest 1938 (Au siège de l'Institut. Tipografia „Lupta” N. Stroilă) XXXIX + 459 [-461] p. (23,5 × 16). (Bibliothèque de l'Institut pour l'étude de l'histoire universelle, sous la direction de N. Iorga, I).

356. IORGA (N.), *Originea și dezvoltarea statului austriac, zece lecții făcute la Iași în 1917*, de —. Ediția a II-a. București 1938 („Bucovina” I. E. Torouțiu). 134 [-135] p. (24 × 16). (Institutul de Istorie universală).

357. IORGA (N.), *Cugetare și faptă germană. Zece lecții făcute la Iași în 1917*, de —. Ediția a II-a. București 1938 („Bucovina” I. E. Torouțiu). 140 [-141] p. (24 × 16). (Institutul de Istorie Universală).

358. IORGA (N.), *L'esprit français au XVIII-e siècle en Autriche—Conférences—*. Bucarest 1938. (Imprimerie „Datina Românească” Vălenii-de-Munte). 48 [-49] p. (23 × 16). (Extrait de la „Revue Historique du Sud-Est européen” n-os 1—3 et 4—6, 1938).

359. IORGA (N.), *Instantanee venețiane*. București 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 13 p. (23 × 16). (Extras din „Revista Fundațiilor Regale”, Nr. 9 Septembrie 1938).

360. IORGA (N.), *Lipsuri și îndreptări ploștene. Conferință ținută la Ploiești (30 Octombrie 1938)*. Vălenii-de-Munte 1938, „Datina Românească” 12 p. (23 × 16). (Extras din „Cuget clar” 1938).

361. IORGA (N.), *Une révélation : le Maréchal von Mackensen parle...* Bucarest 1938 (Imprimerie „Datina Românească”. Vălenii-de-Munte). 19 p. (22,5 × 16). (Extrait de la „Revue historique du Sud-Est européen”, 1938, n-os 10—12).

362. IORGA (N.), *Ce înseamnă astăzi concepția istorică. Lecție de deschidere dela Universitatea din București (31 Octombrie 1938)*. Vălenii-de-Munte 1939 („Datina Românească”). 13 p. (23 × 15,5). (Extras din „Revista Istorică” anul al XXV-lea, n-le 1—3).

363. IORGA (N.), *Necesitatea cunoștințelor istorice, Conferință la Radio (13 Ianuar 1939)*. Vălenii-de-Munte 1939 („Datina Românească”). 8 p. (24 × 16,5). (Extras din „Cuget clar” 1939).

364. IORGA (N.), *Două dovezi de iubire pentru Italia — Conferințe la București—I. Poesia populară italiană; II. Despre teatrul lui Goldoni*. 1939. (Așezământul tipografic „Datina Românească”, Vălenii-de-Munte). 24 p. + 12 pl. h. t. (Din revista „Cuget Clar”).

365. IORGA (N.), *Textes post-byzantins. I. Chroniques de Constantin Mavrocordato et de son fils Alexandre. II. Lettres des Patriarches d'Antioche aux Princes roumains du XVIII-e siècle*. Bucarest 1939. (Imprimerie „Datina Românească” Vălenii-de-Munte). 86 p. (24 × 16,5). (Institut d'Etudes byzantines).

366. IORGA (N.), *Neamul Românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*. [Ediția II]. București 1939 (Inst. arte grafice „Lupta”. N. Stroilă). 472 p. + 93 ilustr. h. t. (24 × 16,5). (Editura Ministeriului de Interne).

367. IORGA (N.), *Discursuri parlamentare*. Volumul I-ii. Partea I-a; Partea II-a. București 1939 („Rucovina” I. E. Toroușiu). 413 [-415] + 384 p. (24,5 × 16,5).

368. IORGA (N.), *Istoria Bucureștilor*. București 1939 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională) 2 f. + 397 [-399] p. (25 × 17,5). (Editura Municipiului București).

369. ITTU OANCEA (NICOLAE), *Contribuțiuni la cunoașterea bibliografiei medico-legale. Biblioteca Institutului medico-legal „Profesor Dr. Mina Minovici”*. București 1938. (Atelierele grafice Socec et Co., S. A.). 102 [-103] p. (24 × 17). (Extras din *Revista de Medicină Legală*. Anul III, No. 1—2, 1938—1939).

370. KLEIN (KARL KURT), *Rumäniendeutsches Zeitschriftenwesen im Lauf seiner Entwicklung bis zur Gegenwart*. (Sonderabdruck : *Deutschtum im Ausland*. Zeitschrift des Deutschen Ausland-Instituts Stuttgart Stadt der Auslandsdeutschen, Jahrgang 22. Juin 1939, Heft 6). P. 344—363. (24 × 17).

371. LA MONTE (JOHN), *The rise and decline of Frankish Seignury in Syria in the time of the Crusades*. Bucarest 1938 (Imprimerie „Datina Românească” Vălenii-de-Munte). 22 [23] p. + 1 pl. h. t. (23 × 16). (Extrait de la „Revue Historique du Sud-Est Européen”, 1938, n-os 10—12).
372. LANCRĂNȚAN (DIACON IOAN), *Inercări de reabilitare a gândirii creștine medievale. Studii de sinteză*. București 1936 (Tipografia Cărților Bisericești, str. Principatele-Unite Nr. 60). 136 [-137] p. (24 × 16).
373. LĂNCRĂNȚAN (DIACON Dr. I.), *Personalitatea morală a Sf. Ioan Chrisostom*. București 1937 (Tipografia Cărților Bisericești, str. Principatele-Unite Nr. 60), 31 p. (24 × 16).
374. LAZĂR (GH.), *Istoria. Partea I. Principii metodice în Indrumări metodice*. Vol. I. Religie, Istorie, Filosofie, Drept. București, 1939, p. 87—161 („Bucovina” I. E. Toroușiu). (22 × 15,5). (Biblioteca liceului românesc, Seria I; Liceul teoretic Nr. 3. Condușă de Prof. I. C. Petrescu).
375. LEROQUAIS (Chanoine V.), *Un livre d'heures de Jean Sans Peur Duc de Bourgogne (1404—1419)*. Paris MDCCCXXXIX (Georges Andrieux, Expert, 154, Boulevard Malesherbes, 154) 74[-79] p. + XVI pl. h. t. (22,5 × 16).
376. LUPAȘ (I.), *Realități istorice în Voevodatul Transilvaniei din sec. XII—XVI*. București 1938. (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională). 1 f. + 85 p. (25 × 17,5). (Extras din *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, vol. VII 1936—1938).
377. LUPAȘ (Dr. JOHANN), *Kaiser Josef II. und der Bauernaufstand in Siebenbürgen*. Vortrag, gehalten am VIII. Internationalen Historiker-Kongress in Zürich, 2 September 1938. München 1939 (Buchdruckerei Max Schick, Theresienstrasse 51). 20 p. (25 × 17). (Sonderdruck aus den *Südostdeutschen Forschungen*. Bd. III, Heft 4, herausgegeben von Dr. Fritz Valjavec, München).
378. LUPAȘ (MARINA I.), *Mitropolitul Sava Brancovici*, Cluj 1939. (Tipografia „Cartea Românească”), 126 p. (24,5 × 17). (Universitatea „Regele Ferdinand I”, Cluj, Biblioteca Institutului de istorie română, VI).
379. MAIORESCU (TITU), *Insemnări zilnice*, publicate cu o introducere, note, fac-simile și portrete, de I. Rădulescu-Pogoneanu. I (1855—1880). București, 1937. (Editura librăriei Sococ et Co., S. A.), XXXV + 356 [357] p. (21 × 13,5).
380. MEISSNER (ELENA C.), *Din istoria învățământului particular al fetelor din Moldova. Institutul liceal de domnișoare Humpel din Iași (1870—1913)*. Iași 1939. (Tipografia „Alexandru A. Țerek”, str. Mărzescu No. 9). 85 p. + 4 pl. h. t. (24 × 16).
381. *Memoriile pentru 1-iu Ianuar 1939 ale membrilor Școlii Române în Franța, prezentate Academiei Române*. București, 1939 (Institutul de arte grafice „Lupta” N. Stroilă) 25 p. (23,5 × 16).
382. METES (ȘTEFAN), *Situația economică a Românilor din Țara Făgărașului*. Vol. I, Cluj 1935 (Silaghi). CXI + 488 p. + 3 pl. + 1 hartă h. t. (23 × 15,5). (Tipărită cu cheltuiala d-lor Ștefan Boier și Oct. Stoichița).

383. NICOLAESCU (ST.), *Isvorul legendei despre origina eroului dela Călugăreni clătorul mănăstirii Mihai Vodă din București* [București] 1936. (Tip. ziarului „Universul” strada Brezoianu Nr. 23—25). 8 p. (31,5×23).

[Republicare din *Gazeta Municipală*, V, No. 266, din 31 Mai 1936].

384. NICOLAESCU (ST.), *Documente inedite dela Mircea cel Bătrân, 1386—1418*. [București 1936] (Atelierele „Adevărul” S. A.). 46 p. (24,5×17).

(Extras din *Revista Muzeului și Pinacotecei Municipiului București* No. II [1935].

385. NICOLAESCU (ST.), *Cel mai vechiu hrisov al lui Mircea Vodă cel Bătrân cu privire la mănăstirea Cozia, 27 Aprilie 1386*. București 1939 (Tip. „Graiul Românesc”, str. N. Racotă, 3 A.). 12 p. (20,5×13).

386. NICOLAESCU (ST. Profesor), *Cercetări arheologice. Străvechile clopote ale mănăstirilor Codmeana și Cozia din timpul lui Dan Voevod și Mircea Voevod*. București [1939] (Imprimeriile „Adevărul” S. A.). 9 p. (15,5×11,5).

387. NICOLAESCU (ST.), *Istoricul mănăstirii Sfânta Treime (Radu Vodă) din București*. București 1939 („Tirajul” Institut de arte grafice str. Popa Savu 9). 50 p. + 1 pl. h. t. (23×16). (Extras din revista *Bucureștii* Nr. 1—2 din 1937).

388. NICOLAESCU (ST.), *Istoricul orașului București. Când au ajuns Bucureștii scaun de domnie al Țării Românești*. București 1939 („Tirajul” Institut de arte grafice str. Popa Savu, 9). 21 p. (24×16).

389. NISTOR (I.), *Vechea graniță de Nord a Moldovei*.—Conferință ținută la 10 Martie—București 1939. (Așezământul tipografic „Datina Românească” Vălenii-de-Munte), 17 p. (23,5×16). (Institutul de Istorie Universală).

390. PALADE (T.), *Radu dela Afumași* [Ediția II], București 1939 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 96 p. + 7 fig. (25×17,5). (Fundăția Regele Carol I).

391. PANAITESCU (P. N.), *Răboiul în istoria Transilvaniei*. București 1939 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 22 [-23] p. (25×17,5). (Extras din „Revista Istorică Română”, Vol. VIII, 1938).

392. PANAITESCU (P. P.), *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*. București 1939 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 177 p. (25×17,5). (Fundăția Regele Carol I).

393. PANAITESCU (P. P.), *Mihai Viteazul*. București 1936 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională) 269 p. (25×17,5). (Fundăția Regele Carol I).

394. PANAITESCU (P. P.), *Minele de aramă ale lui Mircea cel Bătrân*. București 1938. (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului). 12 p. (25×17,5). (Extras din „Revista Istorică Română”, vol. VII, 1937).

395. PANAITESCU (P. P.), *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate*. București. 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională), 20 p. (23×16). (Extras din „Revista Fundațiilor Regale” Nr. 6, Iunie 1938).

396. PANAITESCU (P. P.), *Cum au ajuns Bucureștii capitala Țării?* București 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 14 p. (23 × 16). (Extras din „Revista Fundațiilor Regale” Nr. 8, August 1938).

397. PANAITESCU (P. P.), *Mircea cel Bătrân și suzeranitatea ungurească*. București 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională), 21 p. + 1 hartă (24,5 × 17). (Academia Română, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, Tomul XX, Mem. 3).

398. PANAITESCU (P. P.), *Documentele Țării Românești. I. Documente interne (1369—1490)*. București 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională) 401 [-413] p. (25 × 17,5). (Fundatia Regele Carol I).

399. PANAITESCU (P. P.), *Pribeția lui Constantin Șerban Basarab și a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor*. București 1939 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 60 p. + 1 hartă (24,5 × 17). (Academia Română, *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tomul XXI, Mem. 15).

400. PAPAHAĞI (VALERIU), *Aromânii Moscopoleni și comerțul venețian în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*. Prefață de D-l Prof. N. Iorga. București 1935 (Editura Societății de cultură Macedo-română, Calea Rahovei, 29. Așezământul tipografic „Datină Românească” Vălenii-de-Munte). VIII + 236 [-237] + Indreptări + 1 hartă. (24 × 16).

401. POPA-LISSEANU (G.), *Izvoarele istoriei Românilor / Fontes historiae Daco-Romanorum*. București (Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu). (24 × 16,5).

— Volumul I. *Faptele Ungurilor de Secretarul anonim al regelui Bela / Anonymi Belo regis notarii Gesta Hungarorum*. Text și traducere cu un facsimil și o hartă. 1934. 134 p.

— Volumul II. *Descrierea Europei Orientale [1308] de Geograful Anonim / Anonymi Geographi Descriptio Europae Orientalis*. Text și traducere. 1934. 66[-70] p.

— Volumul III. *Românii în poezia medievală / Daco-Romani in poematibus medii aevi*. 1935. 30 [-31] p. [Publicat și ca „Extras din Cercetări Istorice, an. X [-XII, Nr. 1], 1934 [-1930, p. 128—155], Iași, (Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, strada Ștefan cel Mare, No. 50, 1934, 32 p.). [Cuprinde: 1. Gotfried de Viterbo, 2. *Nibelungenlied*, 3. Rudolf din Ems, 4. Jansen Enikel, 5. Ottocar din Stiria, 6. *Carmina de Regno Ungariae destructo per Tartaros*, 7. Ermericus Ewangensis monachus, 8. Iacopone din Todi, 9. Fazio degli Uberti, 10. Leonardo Dati, 11. Francesco Berlinghieri, 12. Philippe Mousket, 13. Diaconul Ioan, 14. Stephanus Taurinus].

— Volumul IV. *Cronica Ungurilor de Simon de Keza / Simonis de Keza Chronicon Hungaricum*. 1935. 134 [-136] p.

— Volumul V—VI. *Cântecul de jale de Rogerius / Rogerii Carmen Miserabile. Descoperirea Ungariei celei Mari de Ricardus, Ricardi De Inventa Ungaria Magna*. Text și traducere. 1935. 103 + 23 p.

— Volumul VII. *Cronica lui Nestor / Chronica Nestoris*. Traducere și comentarii, cu o hartă. 1935. 238 [-240] p.

— Volumul VIII. *Ambasadele lui Priscus / Prisci Excerpta de legationibus*. Text și traducere. 1936. 147 p.

— Volumele IX și X. *Părăsirea Daciei: Vopiscus și Eutropius. Vicața Împăratului Aurelian de Flavius Vopiscus / Flavii Vopisei Syracusii Vita Divi Aureliani; Istoria romană prescurtată de Eutropius / Eutropii Breviarium Historiae Romanae*. Text, traducere și comentarii, 1936. 112 + 156 p.

— Volumul XI. *Cronica pictată dela Viena/Chronicon Pictum Vindobonense* Text, traducere și comentarii, 1937, +251 p.+4 pl. h. t.

— Volumul XII. *Brodnicii/Brodnici*. Text, traducere și comentarii, 1938, VIII +87 p.

— Volumele XIII—XIV. *Gofii în Dacia, Ammian Marcellin-Jordanes. Ammian Marcellin [Războiul cu Gofii]/Ammian Marcellini [Bellum Gothicum]. Jordanes Getica/Iordanis Getica*. Text, traducere și comentarii, 1939, 114+170 [-172] p.

— Volumul XV. *Procopiu din Caesarea/Procopii Caesariensis De aedificiis*. Text, traducere și comentarii, 1939, 131 [-133] p.

402. POPA-LISSEANU (G.), *Date privilegiate la maghiarizarea Românilor*, București 1937 (Editura ziarului „Universul”). 93 [-95] p. (23×15,5)

403. POPA-LISSEANU (G.), *Sicules et Roumains. Un procès de dénationalisation*. Nouvelle édition. Bucarest 1939 (Imprimerie „Bucovina”, I. E. Torouțiu). 82 p.+2 h. h. t. (24×16,5).

404. [POPESCU (FL.)]. *Bibliografie pedagogică românească*. Cu lămuriri de I. C. Petrescu. București 1939 (Institutul de Arte Grafice Tiparul Universitar, str. Elie Radu, 6). 239 p. (23,5×16). (Biblioteca liceului teoretic. Seria I: Liceul teoretic, Nr. 10. Condusă de Prof. I. C. Petrescu).

405. POPESCU-SPINENI (MARIN). *Procesul mănăstirilor închinat. Contribuție la istoria socială românească*. București 1936 (Institutul de arte grafice „Tiparul Universitar”). 160 p. (24×16).

406. POPESCU-SPINENI (MARIN), *Geograful Mercator și Țările Românești (sec. XVI-lea)* București 1938. 14 [-15] p. (23×15,5). (Extras din Anuarul festiv al Soc. studenților în geografie „Soveja”).

407. POPESCU-SPINENI (MARIN), *Geograful Sylvius Aeneas și Țările Românești*, Cluj 1938 (Tipografia Cartea Românească). 11 p. (24,5×17). (Extras din „Revista Geografică Română” anul I, fasc. I, 1938).

408. POPESCU-SPINENI (DR. MARIN), *România în istoria cartografiei până la 1600. I—II*. București 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 173+6 p.+57 hărți (24×17).

409. *Prinos Marelui Rege Carol I. București, Mai 1939* (Atelierele Cartea Românească). 7 p.+I,II+24 pl. h. t.+2 f. (26,5×21). (Colecția Arhivelor Bucureștilor).

410. RĂUTESCU (PREOT IOAN), *Topoloveni. Monografie istorică*. Cu o prefață de D-I I. Mihalache. București 1939 („Bucovina”, I. E. Torouțiu). 239 p.+1 pl. (23,5×16).

411. ROSETTI (DINU V.), I. *Săpăturile arheologice dela Snagov, I—II. Tombes à incinération de l'âge du fer et de l'époque romaine dans la région de Bucarest. III. Miscelaneu*. București 1935. (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 83 [-84] p. (23,5×16). (Publicațiile Muzeului Municipiului București Nr. 2).

412. ROSETTI (IOANA R.), *Iordache Ruset*. București 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 23 p.+1 hartă. (25×17,5). (Extras din „Revista Istorică Română” vol. VII, 1937).

413. SACERDOTEANU (AURELIAN), *Considerații asupra istoriei Românilor în evul mediu. Dovezile continuității și drepturile Românilor asupra teritoriilor lor actuale*. București 1936 (Tipografia Cărților Bisericești). XXX+311 p. (19×12,5). (Biblioteca Istorică, 2).

414. SACERDOTEANU (A.), *Lupta Moldovenilor cu Litvanii în 1377*. București 1936 (M. O., Imprimeria Națională), p. 773—778 (25×17,5). (Extras din Volumul *Omagial pentru frații Alexandru și Ion I. Lapadat*).

415. SACERDOTEANU (AURELIAN), *O diplomă de înobilare din Hațeg, Brașov 1937*, 9 p. (22×15). (Școala superioară de Arhivistică și Paleografie. *Cursul de diplomatică*, IX. Extras din „Țara Bârsei” IX, Nr. 2, 1937).

416. SACERDOTEANU (AURELIAN), *In chestia Brodnicilor. Vălenii-de-Munte 1938* („Datina Românească”). 10 p. (23×16). (Extras din „Revista Istorică” anul al XXIV-lea n-rele 7—9).

417. SACERDOTEANU (AURELIAN), *Predostoviile cărților românești*. București 1938 („Librăria Universitară” I. Cărbăș). 129 [-132] p. (19×12,5). (Biblioteca Istorică, 3).

418. SACERDOTEANU (A.). *M. Domanowsky et l'histoire des Roumains*. Bucarest 1939 (M. O. Imprimerie Nationale). 26 p. (24,5×17). (Extrait de la *Revue de Transylvanie*, tome V No. 1).

419. SACERDOTEANU (A.), *Ediții de documente și ipoteze istorice. Răspuns d-lor Gr. Nandriș și C. Necșulescu. Vălenii-de-Munte 1939* („Datina Românească”). 16 p. (24×16). (Extras din „Revista Istorică” anul al XXV-lea, N-le 7—9. 1939).

420. SACERDOTEANU (A.), *Istoria. Partea II. Lecții practice, Indrumări metodice*. Vol. I. Religie Istorie Filosofie, Drept. București 1939, p. 163—176 („Bucovina” I. E. Torouțiu) (22×15,5). (Biblioteca liceului românesc. Seria I: Liceul teoretic, Nr. 3. Condușă de Prof. I. C. Petrescu).

421. SIMEDREA († TIT), *Viața și traiul Sfântului Nifon Patriarhul Constantinopolului. Introducere și text*. București 1937 (Tipografia Cărților Bisericești). XIV+58 [60] p.+VI pl. (24×16,5). (Extras din *Biserica Ortodoxă Română*, anul LV [1937], Nr. 5—6. Mai-Iunie 1937).

422. SMOCHINĂ (N. P.), *Institutul de cercetări științifice din Republica Moldovenească. Iași 1938* (Institutul de arte grafice „Brawo”). 47 p. (23×16). (Extras din revista „Insemnări ieșene”, anul III, Nr. 3—1938).

423. ȘOIMESCU (ȘTEFAN). *Pe drumul reînnoirii*. București [1939]. („Bucovina” I. E. Torouțiu). 235 [-239] p. (18×13).

424. SOLOMON (CONST.) și C. A. STOIDE, *Documente tecucene, I. Sec. XVII—XIX*. Bârlad 1938 (Tipografia Lupașcu S-sori). 128 p. (24×16,5). (Extras din *Anuarul liceului „D. A. Sturdza” Tecuci*, anul școlar 1931—1934).

— II. Sec. XVI—XIX. Bârlad 1939 (ibid.). 138 p. (23,5×15,5). (Extras din *Anuarul liceului comercial, Tecuci, anii școlari 1932—1938*).

425. STAHL (H.), *Falsuri, fraude și raze ultra-violete*. București 1933 (Institut de arte grafice E. Marvan, Bd. Principele Mircea 10). 121 p. (20,5×13,5).

426. STAHL (H.), *Despre autografe*. București 1936 (Institut de arte grafice E. Marvan, Bd. Pr. Mircea 10). 26 [-71] p. (20,5 × 13,5).

427. STAHL (H.), *Falșuri amuzante și falșuri artistice la B.N.R., C.F.R., P.T.T., și datoria Publică*. București 1938 (Institutul de arte grafice „Marvan”. S. A. R.). 48 p. (20,5 × 13,5).

428. STAHL (Henri), *Roma văzută de un Bucureștean fără Baedeker*. București, 1939 (Institutul de arte grafice „Marvan” S. A. R.) 87 p. (23 × 16).

429. STAHL (HENRI) și DAMIAN P. BOGDAN, *Manual de paleografie slavo-română*. București 1936. (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). 193 p. (24 × 16). (Fundatia pentru literatură și artă „Carol II”: Biblioteca Informativă).

430. THEODORESCU (BARBU), *Nicolae Iorga*, [București] 1932 (Tipografia „Bucovina” I, E. Torouțiu). 71 p. (24 × 16,5).

431. THEODORESCU (BARBU), *Bibliografia istorică și literară a lui N. Iorga, 1890—1934*. București 1935 (Editura „Cartea Românească”) XXIV+381 p. (24 × 16,5). (Institutul de istorie literară și folclor, condus de D. Caracostea. Secția bibliologică, I).

432. THEODORESCU (BARBU), *Bibliografia politică, socială și economică a lui N. Iorga, 1890—1934*. București 1937 (Editura „Cartea Românească”). VII+370 p. (24 × 16,5). (Institutul de istorie literară și folclor, condus de D. Caracostea. Secția bibliologică, II).

433. TZIGARA-SARMURCAȘ (AL.), *Din viața Regelui Carol I. Mărturii contemporane și documente inedite*, culese de—[București] 1939 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională) 368 p.+23 pl. h. t. (25 × 17,5).

434. UDIȘTEANU (Ierom. DIONISIE I.), *Seminarul monahal. Studiu istoric și anexe. Contribuții la istoria școalelor călugărești*. [Cernica] 1937. (Tipografia „Cernica”). 96+LVIII p. (23 × 16).

435. UDIȘTEANU (Ierom. DIONISIE I.), *Episcopia Hușilor (inscripții și însemnări). Seminarul monahal Cernica* 1938. (Tipografia „Cernica”) 32 p. (23,5 × 16).

436. VASILESCU (CONST. R.), *Mănăstirea Gorgota*. București 1937, 21 p. (23,5 × 16). (Editura Seminarului de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București Nr. 9). (Extras din revista *Biserica Ortodoxă Română*, anul I, V [1937], Nr. 3—4. Martie-Aprilie 1937).

437. VATATZÈS (BASILE), *Persica: Histoire de Chah-Nadir*, publiée par N. Iorga. Bucarest 1939 (Imprimerie „Datina Românească” Vălenii-de-Munte) XXV+312 p. (24 × 16,5). (Institut roumain d'études byzantines).

438. VULPE (RADU), *Histoire ancienne de la Dobroudja*. Bucarest 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). P. 35—456+XLVII pl. h. t. (24,5 × 17). (Tiraje à part du volume *La Dobroudja* Académie Roumaine, *Connaissance de la terre et de la pensée roumaines*, IV. p. 35—454).

439. VULPE (RADU), *L'activité archéologique en Roumanie: historique et bibliographie*. Bucarest 1938 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Statului). 27 p.

(24,5 × 17). (Extrait de *L'Archéologie en Roumanie*. Académie roumaine : *Connaissance de la terre et de la pensée roumaines*, IX).

440. ZAGORIȚ (CONSTANTIN Colonel), *Sarmizegethusa. Unde cred că s'a găsit în adevăr, întemeiat pe considerațiuni — militare, — geografice, — topografice, — și fortificațiuni găsite pe teren*. Cu 4 hărți anexe. Ploști, 1937, (Tip. „Concurența” V. Dumitrescu, B-dul Ferdinand, 52) 23 p. (24 × 16,5).

— *Sarmizegethusa. II. — Alte păreri cu răspunsurile cuvenite. — Dovada hotărîtoare că Sarmizegethusa s'a găsit acolo unde am aflat eu*. Cu două hărți anexe. [Ploști] 1937. (Tipografia „Voința Prahovei” — Elena Ionescu — Strada M. Kogălniceanu, 39) 1937 35 p. (23,5 × 16,5).

441. ZAGORIȚ (CONSTANTIN, Colonel de rez.). *O hartă cu 800 de numiri de localități din Peninsula Balcanică — care amintesc existența Românilor în : Istria, Croația, Slavonia, Bosnia, Herțegovina, Dalmația, Munte-Negru, Sangeacul Novi-Bazar, Serbia-Nouă Serbia Veche și Bulgaria de Apus — și o nouă dovadă că Românii nu au părăsit niciodată Dacia*. Cu o hartă anexă. Ploști, 1938 (Tipografia „Concurența” V. Dumitrescu, B-duș Ferdinand, 52) 13 p. (23 × 16).

442. ZAGORIȚ (CONSTANTIN, Colonel), *O hartă [a Daciei cu numiri de localități care atestă existența Românilor în Dacia la venirea Slavilor]*. [Ploști, 1938. Tipogr. „Concurența”]. (42 × 34) 1 f. (coperta : 17 × 14).

443. ZAGORIȚ (CONSTANTIN, Colonel din rezerva armatei), *Mai multe hărți (etnografice, religioase, economice și politice) ale Transilvaniei și graniței dinspre Ungaria, din care se poate vedea — că granița dintre România și Ungaria nu este trasă dela învingător la învins; — și că diferitele frontiere pretinse de Unguri și de către susținătorii lor nu sunt întemeiate pe vreun adevăr*. Cu nouă hărți anexe. Ploști 1938, (Tipografia „Concurența”, V. Dumitrescu, B-dul Ferdinand 52) 23 p. (23 × 16).

444. ZAGORIȚ (CONSTANTIN, Colonel), *Biblioteca publicațiilor de tot felul* [Ploști, Tip. „Concurența”]. (24 × 16,5).

— 1. *Câteva schimbări în cursul apelor (captări)* [1938], 16 p.

— No. 2 din 15 Sept. 1938. *Valurile din Panonia, Dacia și Peninsula Balcanică* 47 p.

V. CUPRINSUL REVISTELOR

Buletinul Comisiei istorice a României. Vol. XVI. București 1937—8 (Tipariul așezământului tipografic „Datina Românească” Vălenii-de-Munte), 281 ([—283] p. (24 × 16,5) : Marta Andronescu, *Repertoriul documentelor Țării-Românești publicate până azi I*, 1290—1508, 3—234. Ion Radu Mircea : *Câteva documente argeșene*, 235—243. G. Zerva, *Căldăria lui Evlia Celebi Efendi*, 245—281.

Cercetări literare, publicate de N. Cartoian, III, București 1939 (Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională). XXI + 381 p. + 2 pl. h. t. (24,5 × 17). (Facultatea de Litere din București. Seminarul de istoria literaturii române. Epoca Veche).

N. Cartoian : *Precurăntare* (V—VII) ; *Ovid Densușianu* (IX—XIII) ; *D. Russo* (XIV—XVII) ; *Ștefan Glixelli* (XVIII—XXI). Dan Simonescu și Emil Muracade : *Țipar românesc pentru Arabi în secolul al XVIII-lea* (1—32). Ariadna Camariano : *Poricologos și Opsarologos grecesc* (33—140). Emil Turdeanu. *Din vechile schimburi culturale*

dintre Români și Jugoslavi (141—218). Ion Const. Chițimia : *Cronica lui Ștefan cel Mare* (219—293). D. C. Amzăr : *Kogălniceanu la Berlin—Câteva date noi din vremea studiilor* (295—318). N. Georgescu-Tistu : *Bibliografia publicațiilor privitoare la cultura românească veche* (319—381).

Cronica numismatică și arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române. Director : Const. Moisil. Anul XIV, Nr. 113—114, Ianuarie—Iunie 1938. București (Göbl) (23 × 15,5).

Const. Moisil, *Gheorghe Volenti*, 109—110. Const. Moisil, *Medalia Dr. Al. Slătineanu*, 110 V. Laurent, *Le gant à Byzance symbole monétaire et instrument du droit public*, 111—124. Al. Bărcăcilă, *Tesaurul medieval dela Gogoși-Mehedinți*, 125—134 (résumé). Mihail Dimitriu-Iași, *Noi contribuțiuni la descoperirile arheologice din castrul Poiana (jud. Tecuci)*, 135—139. Lt. Comandor av. Vendelin Ioan, *Două monete interesante*, 140. **Informații** : Lt. Comandor av. Vendelin Ioan, *Săpăturile din Bărboși*, 141. Lt. Comandor av. Vendelin Ioan, *Muzeul Cuza-Vodă din Galați*, 141—142. Const. Moisil, *Staterii de aur din orașele noastre pontice*, 142—143. **Recenzii** : Ilie Țabrea, *Handbuch der Münzkunde von Mittel und Nordeuropa*, de Dr. W. Jesse și Dr. Gaettens, 143—144.

Anexă. Dr. Anton D. Velcu, *Sărbătorirea profesorului Const. Moisil*, președintele Societății Numismatice Române, pentru 40 de ani de activitate didactică, 30 de ani de activitate numismatică și 15 ani de activitate arhivistică, 24 p.

Gând Românesc, Anul VII, Nr. 1—6, Iunie 1939. Cluj (Tipografia „Cartea Românească” Calea Regele Carol II Nr. 14). (24,5 × 17). Lucian Blaga, *Despre plenitudinea istorică*, 3—15. Petre Sergescu, *Întâmplarea în matematică*, 24—34. Andrei A. Jiljin, *Lohengrin-Luceafărul—O încercare*, 65—86. **Cronici** : I. Breazu, *O istorie în limba franceză a literaturii române contemporane* [B. Munteanu], 87—90. Ghi. Pavelescu, *Coriolan Pelranu, L'art roumain en Transylvanie*, 98—102. D. Macrea, Ștefan Pașca, *O tipăritură munteană necunoscută din secolul al XVII-lea. Cel mai vechiu ceaslov românesc* 122.—**Insemnări**.

Nr. 7—9. Septemvrie. (Douăzeci de ani de viață spirituală în Ardeal). Ioan, Lupaș : *Regele Carol I și Transilvania — „Adevăratul Monarh”* —, 131—148. Vasile Băncilă : *Semnificația Ardealului*, 154—174. Aurel Decei : *Istoriografia română transilvană în cei douăzeci de ani dela Unire. O caracterizare bibliografică*, 191—208. Zevedeu Barbu : *Moment ardelean în gândirea românească*, 229—241. Ana Voileanu-Nicoară : *Octavian Goga, prietenul din tinerețe* 244—251. I. Verbină : *Studiul limbii române în Transilvania*, 255—269. Ion Chinezu : *Douăzeci de ani de viață literară românească în Ardeal (1919—1939)*, 273—292. George Sbărcea : *Noua muzică românească în Ardeal* Sabin V. Drăgoi, 296—304. V. Beneș : *Două decenii de artă plastică ardeleană*, 320—339. Emil Pop : *Evoluția științelor biologice în Ardeal dela Unire până azi* : 341—353. I. Tănăsescu : *Teoriile și înfăptuirile secțiilor de matematică și fizicochimice ale Universității „Ferdinand I”, dela Unire și până în prezent*, 355—362. Ion Breazu : *Două decenii din viața Astei (1919—1939)*, 365—376. **Cronici** : Dacoromania IX (1936—1938) (E. Petrovici), 380—383. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I—II (Șt. Pașca) 383—387. Șt. Pașca, *Studiile de numismatică* (A. Decei) 387—389. Dr. Teodor Botiș, *Monografia Familiei Mocioni* (Șt. Pașca) 389—394. Silviu Dragomir, *Ioan Mihu* (Aurel Decei) 394—397.

Mélanges de l'Ecole Roumaine en France. XIV (1937—1938). Paris (Ecole Roumaine en France, Fontenay-aux-Roses). 1+319 [-321] p. (21 × 13). (Imprimerie „Dacia Românească” Vălenii-de-Munte, Roumanie). Oltea Cudablu-Slușanschi : *Contri-*

butions à la biographie et à l'oeuvre de I. A. Vaillant (1804—1886), 1—113. N. Dănilă. *Le voyage en Orient de Gustave Flaubert (1849—1851). Contribution à l'étude de sa formation littéraire*, 115—168. Démètre Macrea : *Le dictionnaire albanais de 1635*, 169—187. Jean Popenciu : *La Tonnellerie en France (avec terminologie correspondante dans les autres langues romanes). Étude de linguistique*, 189—233. Emmanuel Haivas : *Alexandre de Stourdza (1791—1854). Sa vie et son oeuvre*, 235—319.

Revista Istorieă, dări de samă, documente și notițe, supt conducerea lui N. Iorga. Anul al XXV-lea N-le 1—3, Ianuar-Mart 1939.

N. Iorga : *Ce înseamnă astăzi concepția istorică*, 1—13. *Cum a fost ocupația din 1916—18 (o mărturie germană)*, 34—44. *Maramurășul nostru*, 49—56. *Ceva nou despre studiul istoriei universale la R. mâni pe la 1810*, 60—65. N. A. Constantinescu, *Noua Istorie a Românilor de N. Iorga, VI. Monarhii 14—34*. C. Göllner. *Existența și activitatea lui Salis*, 44—49. George B. Popescu, *O rugăciune a lui Constantin Stolnicul Cantacuzino*, 57—60. Ștefan Manciulea, *Granița de Apus a Românilor din vechea Ungarie*, 66—77. Dări de seamă. Cronică. Notițe.

N-le 4—6, April-Iunie 1939. N. Iorga : *Taina lui Mihai Viteazul și rostul istoric al Ardealului*, 101—114 ; *O scrisoare către Petru-Vodă Schiopul (1587) și un alt Nicolae Mavrocordat*, 132—134. *Considerații noi asupra rostului Secuilor*, 134—141. *Un martur german al timpurilor de prefecere românești*, 141—146. *Dora d'Istria și Românii*, 146—147. *Scrisoarea lui Todleben despre luarea Plevnei*, 148—155. „Algebra” lui Godelas, 155—157. N. A. Constantinescu : *Noua Istorie a Românilor de N. Iorga*, 114—132. Ștefan Manciulea : *Granița de Apus a Românilor din vechea Ungarie*, 157—170. Dări de seamă. Cronică. Notițe.

N-le 7—9, Iulie-Septembrie 1939. N. Iorga : *Pentru înțelegerea neutralității noastre (1915) și a situației de azi față de Bulgaria, precum și a rostului nostru în Războiu*, 198—208. *Căldtoria în România a Contesei Dash*, 215—217. *Incă o mărturie germană a durerilor Marelui Războiu*, 221—224. *Paul Lindau în România*, 245—249. C. Mihăilescu : *3 August 1919.—Intrarea românească în Budapesta—208—213*. *Copie din Jurnalul de operație al Reg. 7 Roșiori „Cuza-Vodă”*, 213—214. V. Göllner. *Broșuri rimite despre campania lui Mihai Viteazul în Sudul Dunării în toamna anului 1598*, 217—221. Zaharia Macovei, *Un căldtor de-acum o sută de ani*, 224—229. V. Mihoșdea, *Contribuții la biografia lui Jean Louis Carra*, 229—242. Horia Oprișan : *Un izvor polon asupra luptei de la Tufăra (1620) „Imitatio Christi” în traducerea lui Năsturel, copiată la Moscova*, 242—245. Ștefan Manciulea, *Granița de Apus a Românilor din vechea Ungarie*, 249—259. A. Sacerdoțeanu, *Ediții de documente și ipoteze istorice. Răspuns d-lor Gr. Nandriș și C. Necșulescu*, 260—272. Dări de samă. Cronică. Notițe.

Revue Historique du Sud-Est européen, publiée par N. Iorga, XVI-e année. Nos. 1—3. Janviers-Mars 1939.

Maiya Kasterska : *Le comte Bohdan Hulten-Czapski et la Roumanie, dans ses Mémoires*. 1—33. N. Iorga : *Pour éclairer M. Domanovszky par les siens*, 34—43. G. Cantacuzène : *Considérations sur les timbres amphoriques découverts en Roumanie et sur les cotes du Pont Euxin*, 44—52. Marcel Emerit : *Une ingérence française dans la politique intérieure roumaine au début du règne de Charles I-er*, 53—73. A. Balotă : *Considérations historiques sur le phonétisme des noms toponymiques roumains d'origine thrace*, 73—82. Comptes-rendus. Chronique.

Nos 4—6 Avril-Juin 1939. N. Iorga : *La couronne de Hongrie : nouvelles considérations* 105—106 ; *Encore un voyageur en Orient*, 106—108 ; *Les Roumains et l'idée*

de la croisade au commencement du XVIIe siècle, 114. *Un projet de mariage grec, à Venise du futur prince de Moldavie, Constantin Duca*, 162—163; *Un poète-journaliste français célébrant la révolution valaque de 1848*, [Léon Plée], 163—164. *Dra d'Istria : Bataillard sur les Tziganes* (Une page de Dora d'Istria sur les Orientaux à Paris), 108—113. C. Velichi : *Autour d'une polémique-Réponse à M. Zvezdeline Tzonev*—, 115—119. Jacques Bourcart : *Un géographe français sur les Roumains de Macédoine*, 120—129. Ange Bally : *Un ouvrage d'il y a un siècle sur la Bessarabie comme pays moldave*, 129—144. N. B. Cantacuzène : *Vieux temps-Vieilles figures*, 144—162. Comptes-rendus. Chronique. Notice.

Südostdeutsche Forschungen... im Auftrage des Südostinstituts München, geleitet und herausgegeben von Fritz Valjavec. III. Jahrgang, Heft 4. Februar 1939. (Verlag von S. Hirzel in Leipzig).

Ferdinand Siġić, Genesis des historischen Begriffs „Dalmatien“, 667—673. **Johann Lupaş**, Kaiser Josef II. und der Bauernaufstand in Siebenbürgen, 674—693. **Giorge Pascu**, Die Anfänge der rumänischen Geschichtsschreibung, 694—700. **Arno Mehlan**, Grundlinien einer Aussenhandelsgeschichte Bulgariens, 714—756. **Gottfried Fittbogen**, Stephan Ludwig Roth, Umriss seines Wirkens, 781—795. **Laurian Soneşan**, Die Rolle der physischen Faktoren bei der volklichen Entwicklung der Theissebene, 797—809. **Alfred Malaschowsky**, Einflüsse der Hirtenlebens auf die Entwicklung von Volk und Staat in Rumänien, 810—822. **Richard Huss**, Zur Siebenbürger Namenkunde 827—833. Bücher- und Zeitschriftenschau. Rumänien : *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift* (1936—1937), 862—865. S. Dragomir, *Ioan Mihu*, 865. Ovid Densuşianu, *Histoire de la langue roumaine* II, 865—866. Lajos Elekes, *Nagy Istvan moldvai vajda politikája és Matyas király* 866—867. Grigore Ionescu, *Istoria Arhitecturii Româneşti*, 869—870.

IV. Jahrgang, Heft 1. April 1939.

Josef Matl, Der Anteil des deutschen Geisteslebens an der Verwestlichung der ukrainischen und grossrussischen Kultur (15—17 Jh.), 14—55. **Heinz Brandsch**, Die Streuweite der siebenbürgisch-deutschen Schule, 127—154. **Ilie Bărbulescu**, Zur Frage der rumänischen Einflüsse auf das Westkarpatengebiet, 155—163. **Walter Horwath**, Deutsch-rumänische Beziehungen im Spiegel der Zeitschrift „Țara Bârsei“ (1829—38), 163—172. **Dietrich Gerhardt**, Zum ersten Buchstaben der glagolitischen Schrift, 180—183. Bücher- und Zeitschriftenschau. Elemér Moór, *Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen*, 202—207. Solomon Juhász, *Das Tschanad-Temesvarer Bistum während der Türkenherrschaft*, 213—214. Rumänien : *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift* (1938), 221—223. *Revista Istorică Română* (V—VII), 223.—Hans Wolf, *Das Schulwesen des Temesvar Banats im 18. Jahrhundert*, 225—227.

INFORMAȚII

1. Cronica Arhivelor.

Decrete regale, Jurnale ale Consiliului de Miniștri, Decizii ministeriale și comunicate oficiale (1 Oct. 1938—31 Aug. 1939).

— *Prin decizia Min. Educ. Naț.* „nr. 176.790 din 1938, d-l profesor Aurel Sacerdoțeanu a fost delegat a îndeplini funcțiunea de director general al Arhivelor Statului din București, cu începere dela 1 Octombrie 1938, în locul d-lui C. Moisil, a cărui delegație încetează pe aceeași dată.”

(*Monitorul Oficial* I. Nr. 229, 3 Octombrie 1938, p. 4705. Adresa Min. Ed. Naț. No. 176.790 din 30 Sept. 1938, înreg. la No. 2783 din 3 Oct. 1938).

— *Prin Decretul Regal* Nr. 3399 din 1938 (Ministerul de Interne) se promulgă „Regulamentul pentru punerea în aplicare a art. III din legea pentru fixarea Stemei Regatului României” în care se prevede :

„Art. 6. Decretele regale de aprobarea stemelor instituțiilor de Stat se întocmesc de ministerele de care ele depind. Originalele stemelor se vor păstra la Arhivele Statului din București. Direcțiunea generală a Arhivelor nu poate dispune asupra lor, fără prealabila autorizare a Ministerului Internelor. Deasemenea este datoare a le pune, la cerere, la dispoziția Ministerului Internelor și a comisiei heraldice”.

(*Mon. Ofic.* I, Nr. 232 din 6 Octombrie 1938, p. 4736).

— *Prin Jurnalul Consiliului de Miniștri*, Nr. 2429, Ministerul Educ. Naț. prevede între atribuțiile acordate d-lor Rezidenți regali :

„7. Numește, transferă și disciplinează, conform legii, personalul Arhivelor Statului din cuprinsul ținutului”.

(*Mon. Ofic.* I, Nr. 232, Joi 6 Oct. 1938, p. 4743).

— *Min. Ed. Naț.* prin ord. Nr. 188.882 din 14 Oct. 1938, înregistrat sub Nr. 2.874 din 14 Oct. 1938, aprobă concediul de studii în Franța, solicitat de D-na Florica E. Condurache dela 1 Nov. 1938 până la 1 Nov. 1939, cu condiția să fie suplinită la postul ce deține.

— *Min. Ed. Naț.* cu ord. Nr. 204.413 din 5 Nov. 1938, înreg. la Nr. 3.056 din 9 Nov. 1938, aprobă ca d-l Dragoș Petroșanu, doctorand în litere, să suplinească pe D-na Florica E. Condurachi, în timpul concediului acordat, 1 Nov. 1938 — 1 Nov. 1939.

— *Comunicatul Min. Educ. Naț.* privitor la „Concursul pentru ocuparea posturilor vacante la Arhivele Statului.

„In ziua de 15 Noembrie 1938, ora 15, începe concursul pentru ocuparea posturilor vacante la Direcțiunea generală a Arhivelor Statului din București. Examenul are loc în localul Arhivelor, strada Arhivelor nr. 4, pentru : doi paleografi, un registrotor, un ajutor registrotor, un impiegat. Doritorii de a le ocupa trebuie să corespundă obligațiunilor cerute de legea statut al funcționarilor publici, din care extragem : să fie cetățeni români, majori ; să fie apți pentru serviciu din punct de vedere al sănătății și să nu fi suferit vreo condamnare infamantă. De asemenea trebuie să posede un titlu universitar, în conformitate cu regulamentul Arhivelor Statului.

Candidații trebuie să fi satisfăcut serviciul militar și să se bucure de toate drepturile civile și politice (cf. art. 5 din legea statutului funcționarilor publici).

Concursul va consta din următoarele probe :

Scrise :

1. Din istoria Românilor.

2. Transcrierea unui act vechiu românesc, scris cu litere cirilice.

Orale :

3. Cunoștințe din istoria Românilor cu referințe speciale asupra importanței documentelor.

4. Chestiuni de arhivistică, bibliologie și registratură.

Absolvenții și elevii Școlii de arhivistică și paleografie sunt preferați”.

(*Mon. Ofic.* I, Nr. 259, 7 Noembrie 1938).

Jurnalul Consiliului de Miniștri privitor la vânzarea arhivelor vechi.

„Ministerul Sănătății și Asistenței sociale. Consiliul de Miniștri, în ședința sa dela 1 Noembrie 1938.

„Văzând referatul d-lui Ministru al Sănătății și asistenței sociale cu Nr. 78—129 din 1938 ;

„Având în vedere dispozițiunile jurnalelor Consiliului de Miniștri Nr. 1.113 din 1935 și 558 din 1936,

„Decide :

„*Art. 1.* Aprobă anularea dispozițiunilor cuprinse în jurnalele Consiliului de Miniștri Nr. 1.113 din 1935 și 558 din 1936.

„*Art. 2.* Aprobă ca hârtia provenită din arhive, chitanțiere, registre și tot felul de imprimate scoase din uz, scrise sau nescrise, monitoare oficiale, cum și orice fel de alte rămășițe de hârtie dela toate autoritățile de Stat, județ, comună și Regii autonome, să se predea fabricilor de hârtie, prin oficiul de vânzare a hârtiei.

„In acest scop arhivele urmează să fie centralizate la prefecturile de județe și la primăriile de municipii, care le vor preda Oficiului de vânzarea hârtiei cu acte în regulă pe bază de inventarii și control a greutateii.

„*Art. 3.* Prețul de vânzare al hârtiei maculatură va fi stabilit de Oficiul central de licitații din Ministerul Finanțelor de acord cu Oficiul de vânzare a hârtiei, ținându-se seamă de prețul curent al zilei.

„Din prețul astfel stabilit, Oficiul de vânzarea hârtiei, va plăti autorităților vânzătoare 40 %, făcându-se venit la Stat, iar restul de 60 % se va vărsa în folosul fondului general sanitar și de ocrotire la bugetul Casei Sănătății.

„*Art. 4.* D-nii miniștri secretari de Stat la Departamentele Finanțelor, Sănă-

tății și Asistenței Sociale, și Interne sunt însărcinați cu executarea dispozițiilor cuprinse în prezentul jurnal".

Miron, Patriarhul României; Mircea Cancicov, general dr. Marinescu, general de divizie N. Ciupercă, general adj. Iacobici, Victor Iamandi, M. Ghelmegeanu, Episcop N. Colan.

Nr. 2.746. (*Mon. Ofic. I*, Nr. 260, 8 Noembrie 1938, p. 5285).

— „*Ministerul Cultelor și Arhivelor*. Prin decretul regal Nr. 3.940 din 11 Noembrie 1938, d-l Aurelian Sacerdoțeanu, directorul Arhivelor Statului din București, se numește membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, în locul d-lui C. Moisil, pensionat".

(*Mon. Ofic. I* Nr. 290, 13 Decembrie 1938, p. 5899).

— *Ministerul Educațiunii Naționale*. Prin înaltul decret regal „Nr. 314 din 1939 d-l Aurelian Sacerdoțeanu a fost numit director general al Arhivelor Statului din București, pe data de 1 Februarie 1939, în conformitate cu dispozițiunile art. 10 din legea de organizare a Arhivelor Statului".

(*Mon. Ofic.* Nr. 28, 3 Februarie 1939, p. 561. *Ord. Min. Ed. Naț.* Nr. 17.831 din 31 Ian. 1939, înreg. la Nr. 206 din 1 Febr. 1939).

— „*Ministerul Educațiunii Naționale*. Prin decizia ministerială Nr. 18.417 din 1939, s'au aprobat următoarele numiri la Direcția Arhivelor Statului din București, pe data de 1 Decembrie 1938 :

1. D-l Ion Șucu, actual paleograf, în postul de ajutor arhivar clasa II.
2. D-l Bogdan M. Stan în postul de paleograf.
3. D-na Claudia Mihăilescu în postul de copist paleograf.
4. D-l Fănuică G. Ioan în postul de registrator.
5. D-ra Vulpescu Maria în postul de registrator ajutor.
6. D-l Comănescu Ioan în postul de impiegat".

(*Mon. Of. I*, nr. 34, 10 Februarie 1939, p. 705. *Ord. Min. Educ. Naț.* Nr. 18.417 din 7 Februarie 1939, înreg. la Nr. 237/7 Febr. 1939).

— *Comunicatul Min. Educ. Naț.* privitor la concursul pentru ocuparea posturilor vacante la Direcțiunile regionale ale Arhivelor Statului din Chișinău, Cluj, Craiova și Iași.

„În ziua de 15 Februarie 1939, se ține concurs pentru ocuparea posturilor vacante la Direcțiunile regionale ale Arhivelor Statului din Chișinău (un impiegat), Cluj (un impiegat clasa I și un impiegat auxiliar), Craiova (un impiegat) și Iași (un copist pentru aranjarea arhivei).

Examenul are loc în localul arhivelor respective, unde se fac și înscrierile.

Doritorii de a le ocupa trebuie să corespundă obligațiilor cerute de legea-statut al funcționarilor publici, din care extragem : să fie cetățeni români, majori, să fie apți pentru serviciu din punct de vedere al sănătății și să nu fi suferit vreă condamnare infamantă.

De asemenea trebuie să posede un titlu universitar (licențiați în litere sau drept), în conformitate cu regulamentul Arhivelor Statului.

Candidații trebuie să fi satisfăcut serviciul militar și să se bucure de toate drepturile civile și publice, (conform art. 5 din legea statului funcționarilor publici).

Concursul va consta din următoarele probe .

1. Scrise :

a) Din Istoria Românilor ;

b) Transcrierea unui act vechiu românesc scris cu litere cirilice. La Cluj, se adaugă un act pentru paleografia latină.

2. Orale :

a) Cunoștințe din Istoria Românilor, cu referințe speciale, asupra importanței documentelor ;

b) Chestiuni de arhivistică, bibliologie și registratură.

Absolvenții Școlii de Arhivistică și paleografie din București sunt preferați".

(*Mon. Of. I*, Nr. 34, 10 Februarie 1939, p. 713).

— Prin Ord. Min. Educ. Naț. Nr. 223.908 (fără dată) înreg. la Nr. 3.405 din 10 Dec. 1938 ; Nr. 238541 din 18 Ian. 1939, înreg. la Nr. 112 din 19 Ian. 1939 și Nr. 18845 din 15 Febr. 1939, înreg. la Nr. 317 din 16 Febr. 1939, se aprobă concediul pentru studii în străinătate d-lui I. Vârtosu, funcționar la Arhivele Statului, București, cu suplinirea d-lui Gh. Vlăsceanu.

— Prin Decizia Min. Educ. Naț. „Nr. 52.120 din 1939, s'au aprobat următoarele înaintări de personal la Direcția regională a Arhivelor Statului din Iași, pe data de 1 Decembrie 1938 :

1. D-na Georgetta Fișescu, actuală ajutor-registrator, în postul de registrator.

2. D-l N. Șendrea, actual copist paleograf în postul de ajutor-registrator.

3. D-l Gh. Lăzărescu, actual copist, în postul de copist paleograf".

(*Mon. Of. I*, Nr. 80 din 4 Aprilie 1939, p. 2127).

— Prin Decizia Min. Ed. Naț. Nr. 63179 din 1939 se hotărăște înființarea Direcțiunii regionale a Arhivelor Statului din Brașov :

Art. 1. În conformitate cu dispozițiunile art. 5 din legea de organizare a Arhivelor Statului, se înființează la Brașov, la Arhiva Istorică a Municipiului din Brașov, o direcție regională a Arhivelor Statului.

Această Direcțiune regională va fi dependentă de Direcția Generală a Arhivelor Statului în următoarele condițiuni :

Municipiul Primăriei Brașov se obligă a pune la dispoziția Ministerului Educației Naționale, pentru regionala Arhivelor Statului din Brașov, localul și funcționarii necesari unei bune funcționări a acestor Arhive, în conformitate cu dispozițiile din legea de organizare a Arhivelor Statului din București.

Funcționarii actuali ai Arhivei Istorică a Municipiului Brașov își vor păstra atribuțiile actuale și drepturile câștigate și vor îndeplini și atribuțiile corespunzătoare ale direcției regionale Arhivelor Statului din Brașov. Eventualele numiri se vor face numai pentru completările necesare, în măsura sporirii fondurilor arhivistice și în urma cererii în acest sens a direcției Arhivelor Statului din Brașov, după o prealabilă învoire între părți.

Fondurile arhivistice și de orice fel, cărțile și tipăriturile provenite sau care vor proveni dela Municipiul Brașov, rămân proprietatea inalienabilă a acestui Municipiu, conform situației de drept actuală, conferită Municipiului Brașov, pe temeiul dispozițiilor art. 6 al. II din legea de organizare a Arhivelor Statului din 1925 și confirmată prin Regulamentul de organizare și funcționare a Arhivei Istorică a Municipiului Brașov, aprobat în anul 1930, de Ministerul de Interne și de Direcțiunea generală a Arhivelor Statului din București, astfel că în cazul unei mutări în altă localitate a direcției regionale Arhivelor de Stat din Brașov, fondurile menționate — provenite dela Municipiu — vor rămâne pe loc.

Art. II. La Direcția Regională a Arhivelor Statului din Brașov se vor concentra toate fondurile arhivistice depe teritoriile județelor Brașov și Trei Scaune.

Mon. Ofic. I. Nr. 89 din 18 Aprilie 1939, p. 2379. Făcută cunoscut Direcțiunii generale prin ord. Nr. 63.179/1939 înregistrat la Nr. 703 din 15 Aprilie 1939.

— *Min. Ed. Naț.* prin ord. Nr. 64413 din 13 Mai 1939, înreg. la Nr. 885 din 13 Mai, primește demisia d-lui N. Gh. Dinculescu pe data la 1 Mai, din postul de director al Arhivelor Statului din Craiova. Aducem mulțumirile noastre d-lui Dinculescu pentru osârdia ce a depus păstrând conducerea arhivelor oltene în vremuri atât de grele pentru noi.

— *Mtn. Ed. Naț.* prin decizia Nr. numește pe d-ra Maria Petrescu în postul de impiegat la Arhivele Statului din Craiova, pe data de 1 Martie 1939.

Comunicată în ord. Nr. 46813 din 12 Mai 1939, înregistrat la Nr. 874 din aceeași zi.

— *Prin decizia Min. Educ. Naț.* „Nr. 85251 din 1939 d-l Constantin Sassu, dr. în litere și filosofie, se numește director al Direcției regionale a Arhivelor Statului din Brașov, iar d-ra Melania Runceanu, licențiată în litere și filosofie, se numește arhivar-ajutor la aceeași direcțiune.

„Ambele numiri se fac pe data de 3 Aprilie 1939, iar plata urmează a fi făcută de către Primăria Municipiului Brașov, potrivit deciziei Nr. 63179 din 1939”.

Mon. Ofic. Nr. 127 din 3 Iunie 1939, p. 3549

„*Prin decret regal* cu „Nr. 2435 din 13 Iunie 1939 (Ministerul Apărării Naționale) se aprobă numirea în comitetul de conducere a Muzeului Militar-Național, a următorilor membri de drept :

1. Profesorul doctor Aurelian Sacerdoțeanu, director al Arhivelor Statului în locul profesorului Constantin Moisil, scos la pensie”.

Mon. Of. I. Nr. 136 din 16 Iunie 1939, p. 3893.

— *Jurnalul Consiliului de Miniștri privitor la vânzarea arhivelor vechi.* Ministerul Sănătății și Asistenței sociale. Consiliul de Miniștri, întrunit în ședința dela 3 Iunie 1939.

„Luând în deliberare referatul d-lor miniștri : al Sănătății și Asistenței Sociale și al Finanțelor, înregistrat la Nr. 3114 din 28 Mai 1939.

Văzând dispozițiunile jurnalului Consiliului de Miniștri Nr. 2746 din 1 Noembrie 1938, și ținând seama de constatările făcute și comunicate de O. C. L. Ministerului Sănătății și Asistenței Sociale, prin adresa Nr. 2156 din 9 Februarie 1939.

Decide :

Art. I. Dispozițiile cuprinse în jurnalele Consiliului de Miniștri cu Nr. 1113 din 1935 și 558 din 1936 se anulează, iar acele ale jurnalului Nr. 2746 din 1 Noembrie 1938 se modifică după cum se prevede mai jos.

Art. II. Aprobă ca hârtia provenită din arhive, chitanțiere, registre și tot felul de imprimări scoase din uz, scrise sau nescrise, Monitoare Oficiale, cum și orice fel de rămășițe de hârtie dela toate autoritățile de Stat, Ținut, județ, comună și regii autonome, să se vândă prin licitație publică.

În scopul arătat mai sus, urmează ca arhivele și rămășițe de hârtie aflate la administrațiunile comunelor rurale, orașe și municipii să se centralizeze împreună cu arhivele prefecturilor, la prefectura de județ respectivă, care va proceda la licitație în conformitate cu dispozițiile legii asupra contabilității publice.

Art. III. Din suma rezultată din licitație publică ținută, se va plăti autorităților vânzătoare 40 %, făcându-se venit la Stat, iar restul de 60 % se va vărsa în folosul Fondului general sanitar și de ocrotire, la bugetul Casei Sănătății.

Art. IV. D-nii miniștri secretari de Stat la Departamentele Finanțelor și celui al Sănătății și Asistenței Sociale sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului jurnal“.

Armand Călinescu, general dr. N. Marinescu, M. Constantinescu, I. Bujoiu, general adj. P. Teodorescu, P. Andrei, M. Ralea, N. Zigre, M. Ghelmegeanu, Victor Iamandi.
Nr. 1 614. *Mon. Of.* I. Nr. 136 din 16 Iunie 1939, p. 3909.

— *Prin Decizia Min. Ed. Naț.* Nr. 103.165 din 1939 s'au aprobat următoarele înaintări de personal la Direcția regională a arhivelor Statului din Cluj, pe data de 1 Februarie 1939 :

1. D-l I. Mărcuș, în postul de arhivar cl. I.
2. D-na M. Dumitrescu-Buta în postul de ajutor-arhivar.
3. D-l Aurel Maței în postul de registrator-ajutor.
4. D-na Triteanu-Mureșan în postul de impiegat cl. I.

Mon. Of. I, Nr 140 din 21 Iunie 1939, p. 4010. *Ord. Min. Ed. Naț.* Nr. 103.165 din Iunie, înreg. la Nr. 1.063 din 10 Iunie 1939.

— *Min. Ed. Naț.* prin decizia Nr. 119 259 din 4 Iulie 1939, înregistrată la Nr. 1231 din 3 Iulie 1939, în urma propunerii direcțiunii generale, numește pe d-l dr. Const. S. Nicolaiescu-Plopșor în postul de director al Arhivelor Statului din Craiova, pe data de 1 Mai același an

— Prin I. Decret Regal Nr. 2775/939 (Ministerul Educ. Naț.), d. C. I. Nicolaiescu-Plopșor este confirmat director al Arhivelor Statului din Craiova în conformitate cu art. 10 din Legea de organizare a Arhivelor Statului.

Monit. Of. I, Nr. 164 din 19 Iulie 1939, p. 4508—4509. Comunicat cu ord. Nr. 122773 din 13 Iulie, înreg. la Nr. 1298 din 14 Iulie 1939.

* * *

— Prin ordinul circular din 24 Oct. 1938, privitor la întocmirea *Inventarului Arhivelor Statului*, direcțiunea generală dispune :

Direcțiunea generală a Arhivelor Statului dorește să publice repertoriul fondurilor tuturor arhivelor de Stat de sub îngrijirea sa, spre a aduce la cunoștința publicului, în mod sumar însă exact, întreaga lor zestre. Pentru aceasta vă rugăm să binevoiți a vă îngriji ca până la 15 Decembrie 1938, cel mai târziu, să ne comunicați și-tuația arhivelor de sub îngrijirea Dv., în modul următor.

Referințe amănunțite asupra *sistemului de împărțire (secțiunile)* și distribuția pe săli de depozit.

Care sunt *fondurile*.

Achizițiile oficiale de documente (proprietăți, instituții, familii). Dela ce an până la ce an se referă.

Depunerile particulare, definitive sau numai spre conservare. Data lor.

Depunerile de Stat, comune, județe, etc. Actele judecătorești (pe instanțe, unde este cazul), dosarele, registrele, condicile, opisele.

Lucrările autorităților locale excepționale (Consiliul Dirigent, Adunări naționale zemstve, parlamente locale, etc.).

Se atrage atenția în mod deosebit a se arăta data exactă a dosarelor din deposit.

E de cel mai mare interes a se indica însă lacunele (dosarele, actele lipsă, nepredate odată cu fondurile respective, sau din alt motiv) spre a lua măsurile de rigoare și a nu fi noi făcuți răspunzători de ele.

Documentele vor fi arătate global, dela cel mai vechi până la cel mai nou. Care e totalul documentelor fișate ; câte sunt originale, câte în fotografie, copie, traducere, etc. Se va indica materialul pe care sunt scrise și limba lor.

Fondul transcrierilor de pe actele particulare.

Manuscrisele, condicile, stampele, tablourile, hărțile și pecețile, vor fi descrise sumar.

Totalul cărților din bibliotecă. Cele mai vechi vor fi arătate anume (mai ales incunabulele, unde este cazul). Periodicile.

Ce alte depozite aveți.

Se va atrage atenția asupra fondurilor interzise atât cercetătorilor științifici cât și particularilor, fără învoire prealabilă.

Nu se pun cotele din arhivă. O eventuală reorganizare — pentru care așteptăm sugestii — ar putea încurca pe cercetători.

Sunteți rugat a da și orice alte referințe pe care le credeți necesare, spre a fi cât mai utilă informația pentru cunoașterea depozitului Dv. de către oricare doritor de cercetare. Este de dorit claritate maximă în exprimare minimă.

Fiecare studiu va fi redactat ca pentru tipar sub semnătura persoanei responsabile de exactitate pentru fiecare fond lucrat. Referințele tuturor arhivelor se vor publica la un loc. Manuscrisul va fi dat la tipar în cursul lunii Decemvrie.

P.S. Pentru o mai bună orientare anexăm modelul dat pentru lucrarea Inventarului la direcția generală.

I. *Secția bunurilor publice*.—Documentele istorice provenite dela secularizare. Fondurile anume, nr. pachetelor și al documentelor (data lor).

— Patrimoniul Statului (ca particular). Fondurile, dosarele, nr. documentelor, nr. de ordine și datele.

— Condicile. Proveniența, cuprinsul, nr. documentelor și data lor.

— Fondul transcrierilor.

II. *Secția judecătorească*.—Depunerile judecătorești (pe instanțe), nr. de dosare, registre, opise. Cuprinsul și data lor.

— *Secția administrativă (istorică)*.

— Dela Ministere

— „ Prefecturi.

— „ Primării, etc.

} Nr. dosarelor, registrelor, datele.

— Condicile domnești și diverse. Cuprinsul, Nr. documentelor, data lor.

IV. Stampele, tablourile, hărțile.

V. Pecețile.

VI. Biblioteca. Totalul volumelor. Cele mai vechi (incunabulele și cele până la 1650—1700) se vor arăta anume. Caracterul publicațiilor.

— Modul de achiziție.

Statistică : câte documente avem originale, copii, fotografii, traduceri (vechi și noi). Limba documentelor.

NB. Atenție deosebită la volumele și dosarele lipsă din seriile depuse.

Se atrage atenția asupra fondurilor interzise cercetătorilor sau oricărei folosiri fără învoire prealabilă.

— *Direcțiunea generală a Arhivelor Statului*, prin ordinul din 19 Iulie 1939 trimis tuturor direcțiunilor regionale, dispune :

Pentru a pune în valoare materialul istoric ce posedă Arhivele Statului din toată țara, socotim necesar a începe publicarea *Indicelui documentelor* aflătoare în depozite. Primul volum va cuprinde toate rezumatele documentelor dela început până la anul 1500 inclusiv. Pentru ca lucrarea să fie unitară și cât mai completă, în cea mai restrânsă redactare posibilă, dăm alăturat modelul de urmat, pe care vă rugăm să-l folosiți întocmai indiferent de emitent (suveran, boer, cleric, particular, din țările noastre sau din alte părți), proveniență (depuneri oficiale sau particulare, donații, cumpărări, copii, fonduri interzise, etc.), cuprinsul (fie că se referă la Români, fie că nu) și depozitul actului. Clasificarea fișelor se face la direcția generală, înainte de darea la tipar.

Rezumatul trebuie să cuprindă :

1. *Data completă* : an (văleat), lună, zi, crug, indiction, an de domnie, etc. Când este dată în forme diplomatice vechi (ex. in festo beatae Catharinae virginis et martyris), după transformare, se transcrie întocmai ca în original. Când lipsește, se va încerca că se fixeze una după elementele din document sau alte posibilități diplomatice, punându-se între cărlige [. . .].

2. *Locul* : unde s'a dat documentul ; când lipsește se pune f.l.

3. *Numele* documentului : hrisov, carte, poruncă, etc. Se află ori la începutul doc., ori la sfârșit. Când lipsește, se transformă verbul în substantiv : *scrie*=scrisoare *dă domnia mea*=dania, punându-se în paranteze forma din original *пишет, пишетъ* sau *послужа* ; nu importă persoana, timpul sau modul, care se reproduce ca în original).

4. *Emitentul* : numele, titlul, calitatea celui care ordonă facerea documentului.

5. *Destinatarul* : numele, titlul, calitatea celui care primește documentul (persoană sau instituție).

6. *Cuprinsul* : se dă pe scurt obiectul actului (donație, vânzare, cumpărare, schimb, testament (diată), moștenire, etc. după care urmează înșirarea instituțiilor sau a elementelor de seamă, sume de bani, clause, martori ; când există se amintește sfatul domnesc — boierii mari și mici — fără a-i numi.

7. *Semnele de validare* : monogramă, pecete, semnături, m.p.

8. *Descrierea actului* pe scurt : orig., copie, fotogr.—slav., latin., grec., etc. — perg., hârtie — bine (rău) conservat ; dimensiunea (în cm.), cerneala, inițiale (din invocație și din interior) ; pecetea atârnată, aplicată (diam. X cm), căzută.

9. *Depozitul*.

8. *Cota*.

Puteți da orice informații suplimentare : duplicate, copii, transcrieri, traduceri, ediții pentru documentele ce vă sunt cunoscute. Pentru Țara Românească se vor folosi numai ed. P. P. Panaitescu și *Repertoriul* alcătuit de Marta Andronescu ; pentru Moldova : ed. M. Costăchescu și I. Bogdan. În plus se vor aminti numai ed. care nu figurează în acestea.

Se pot adăugi și alte informații ce credeți necesare : fals, dubios, răzături, adausuri în interior sau marginile, etc.

Alăturăm modelele : A. pentru a indica elementele de ținut în seamă ; B. pentru elementele necesare să fie scoase din doc. ; C. cum trebuie făcută redacția ; D. pentru fișa de trimitere la un doc. anterior, azi pierdut, amintit în cele posterioare. Ex. e luat după un doc. dela Mircea cel Mare, publicat în ultimă ed. de Panaitescu, I, 41—45 ; cf. M. Andronescu, *Repertoriul*, Nr. 46.

Pentru doc. inserate într'un doc. posterior, se face fișe de trimitere. Pentru actele latinești, mai ales din Transilvania, documentele vidimate sau transumpte, se fișează actul inițial (original) după norma stabilită, apoi se fac tot atâtea fișe câte vidi-mări sunt, cu datele respective. Cota arhivei se pune numai la fișa originalului.

Formatul fișei este un sfert de coală ministerială, câte o foaie pentru fiecare document.

Odată cu aceasta trimitem pentru arhiva Dv., câte două ex. din *Repertoriul do-cumentelor Țării Românești* de M. Andronescu, pe care urmează a-l folosi dela cas la cas. Deasemeni, pentru o mai bună orientare, trimitem și câte o fotografie a documentelor luate ca exemplu (perg. și hârtie), pe care le treceți la colecția de fotografii a arhivei.

Fișele doc. din epoca amintită, vă rugăm să ni le trimiteți cel mai târziu în cursul lunii Decembrie a. c. După aceea continuați în același fel mai departe, urmând a ne opri la anul 1832.

Anexat la manuscris veți trimite și lista funcționarilor care au lucrat efectiv re-zumatele, împreună cu amintirea fondurilor despoiate de fiecare. Resumatele vor purta inițialele celui care le-a lucrat.

Nu este îngăduit a se trimite fișe după inventarele existente fără a fi fost veri-ficate cu originalul ce posedăți, în amănunt. Se atrace deosebita atenție asupra datelor și numelor proprii din acte.

A

Elemente diplomatice de ținut în seamă.

Data

Locul

Numele hrisovului

Emitentul

Destinatarul

Cuprinsul (donație, vânzare, cumpărare, schimb, testament (diată), moștenire; moșii, bani, instituții, clauze, sfat, etc.).

Semne de validare (pecete, monogram, semnături, m.p.).

Descrierea actului (material, limbă, conservare, etc.).

Depozitul.

Cota.

B

Ce trebuie reținut din act.

Data 1387 (6895) Iunie 27, Indiction 10.

Locul Argeș.

Numele doc. Dania. *прѣдлага*

Emitentul Mircea Vv Țării Românești.

Destinatarul M-rea Tismana.

Cuprinsul Vladislav Vv. dăruiește satul Jidovștița cu Potoc, vâltoarea dela Dunăre, venitul a 8 pescării, Dunărea dela Orehova la punte, Vodița, seliștele Bahnei, moară la Bistreț, 40 sălașe de Țigani.

Radu Vv. dăruiește satul Vadul Cumanilor, jumătate din Toporna, balta Bistreț, satul Hârsomuniți și Tismana și 400 găleți de grâu anual din jud. Jaleș.

Dan Vv. dăruiește nucii pe Jaleș la Dăbăcești, 10 burdufi de brânză, 10 cașcavale, 10 pături, 10 postavuri de manta, 10 postavuri de încălțăminte. Mircea Vv. adaugă satul Jarcovăț, seliștea Stâncișoara, balta Bistriței la satul Bresniței, Văronicele, Prilepetul, Petrovița și Vârlița, partea lui Dimitrie Dăbăcescu la Dăbăcești; statornicește ca înșiși călugării să-și aleagă stareț.

Semne de valid. Pecete atârnată căzută; monogram. Invoc. monogr. și inițiala în chinovar. Descrierea act. Orig. slav perg. (37/10); linia scris. 28,5. Ultimul rând scris cu 3 cm. sub penultim. Adaus scris vertical colț dreapta.

Depozitul București, Arh. Stat. Sect. ist. I, 3. Duplicat slav hârtie bine conservată (31/42,5); linia scris 26—27 cm. Pecete aplicată (diam. 3,5). Insoțit de șase trad. (2 de Dionisie Eclesiarhul, 2 anonime, 1 Gh. Peșiacov, 1 St. Nicolaescu). Se pun și datele lor.

Ed. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, 41—45. Cf. Marta Andronescu, *Repertoriul doc.* Nr. 46.

C

Redactarea rezumatului

1387 (6895) Iunie 27, Indiction 10, Argeș.

Dania lui *Мѣхъ Іуѣ* Mircea Vv. Țării Românești prin care întărește M-rii Tismana daniile făcute de Vladislav Vv [v. Nr. (1369—1377), Radu Vv [v. Nr. (1377—1384)] și Dan Vv [v. Nr. (1385(6994) Oct. 3)] la care adaugă satul Jarcovăț, seliștea Stâncișoara, balta Bistriței la satul Bresniței, Văronicele, Prilepetul, Petrovița și Vârlița, partea lui Dimitrie Dăbăcescu la Dăbăcești; statornicește ca înșiși călugării să-și aleagă starețul.

Pecete atârnată căzută; monogram. Invoc. monogr. și inițiala în chinovar.

Obs. Orig. slav. perg. (37/40); linia scris. 28,5. Ultimul rând scris cu 3 cm. sub penultim. Adaus scris vertical colț dreapta.

București, Arh. Stat. Sect. ist. I, 3. Duplicat slav hârtie bine conservată (31/42,5); linia scris 26—27 cm. Pecete aplicată (diam. 3,5). Insoțit de șase trad. (2 de Dionisie Eclesiarhul, 2 anonime, 1 Gh. Peșiacov, 1 St. Nicolaescu).

Ed. P. P. Panaitescu, *Docum. Țării Românești*, I, 41—45. Cf. Marta Andronescu, *Repertoriul doc.* Nr. 46.

D

Redactarea fișei unui doc. pierdut amintit în altul posterior.

[1377—1384].

Adausul (*принажеи*) lui Io Radul Vv. Țării Românești către M-reia Tismana, cu satul Vadul Cumanilor, jumătate Toporna, balta Bistreț dela Topolnița la gârla Repede, mai sus de Covacița, satul Hrisomuniți, Tismana ligășească și rusească și 400 găleți de grâu pe an din jud. Jaleș.

Cf. doc. Nr. (1385 [6894] Oct. 3).

NB. Când se repetă în mai multe, se dau toate doc. posterioare și cotele lor până a. 1500.

Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului, a intervenit pe lângă D-nii Rezidenți regali ai ținuturilor cu adresa din 24 Iulie, cu privire la vânzarea arhivelor, astfel :

Jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. 1614/939, publicat în Mōn. Ofic. Nr. 136 din 16 Iunie a. c., cu privire la vânzarea arhivelor vechi, nu amintește în niciun fel cum să se facă selecționarea lor, înțelegându-se prin aceasta că urmează să se facă de un delegat al Arhivelor Statului, în conformitate cu Legea de organizare a acestora, din 1925. Se poate întâmpla însă, să se ivească unele cazuri, când nu se cunoaște această lege, în care să se procedeze altfel.

Pentru a preîntâmpina totuși eventuale distrugeri de material arhivistice de mare importanță și imposibil de înlocuit, Vă rugăm să binevoiți a dispune tuturor organelor de executare a numitului Jurnal, să nu dea dispoziții de vânzare înainte de a se încuviința aceasta și de către direcțiunea arhivelor respective.

Pentru ca selecționarea să nu întâmpine întârzieri și greutatea neprevăzute, mai ales unde sunt arhive bogate, Vă rugăm să binevoiți a dispune ca toate autoritățile care au arhivă de predat, să întocmească inventare în dublu exemplar, cu ajutorul cărora să se facă mai ușor cercetarea. În deosebi e bine ca fiecare autoritate să indice precis actele sau dosarele pe care le crede de neapărată trebuință, urmând ca Direcțiile Arhivelor Statului să adauge și pe acelea care prezintă un interes general și au valoare istorică.

Alăturăm un exemplar din Legea de organizare a Arhivelor Statului în care, la art. 5, se arată regiunea care aparține fiecărei direcțiuni. Prin dispoziții ulterioare s'au mai făcut următoarele modificări : cele cinci județe ale Olteniei depind de direcțiunea regională a Arhivelor Statului din Craiova, Banatul de direcțiunea regională din Timișoara, iar județele Brașov și Trei Scaune de direcția regională din Brașov.

Mulțumindu-vă pentru sprijinul pe care ni-l dați pentru păstrarea arhivelor naționale, Vă rugăm, Domnule Rezident Regal, să primiți mulțumirile noastre anticipate.

2. Diverse

— *Sunday Express*, din 2 Aprilie 1939, cu privire la vizita M. V. Mihai la Arhivele Statului în ziua de 23 Martie, publică :

Prince Michael Learns History From Old Mss.

Crown Prince Michael of Rumania, like his cousin, Princess Elizabeth of England is being given the opportunity of learning history by visiting museums and ancient buildings. King Carol is determined that his son who is now seventeen, shall be well educated.

Some days ago Prince Michael visited the State Records Office in Bucharest and for over two hours examined documents dating from the fourteenth century onwards.

Afterwards he insisted on seeing the training school, the records library and the store room to see for himself how the State records are preserved.

Adecă :

Voevodul Mihai învață istoria din manuscrisele vechi. Prințului de coroană Mihai al României ca și verișoarei sale, Prințesa Elizabeth a Angliei, i se dă prilejul să învețe istoria vizitând muzee și clădiri vechi. Regele Carol a hotărât ca fiul său, care are acum șaptesprezece ani, să fie bine educat.

Acum câteva zile, Voevodul Mihai a vizitat Direcția Arhivelor Statului din București și, timp de peste două ore, a cercetat documente începând din veacul al patrusprezecelea.

După aceea a stăruit să vadă școala de formare [a arhiviștilor], biblioteca Arhivelor și depozitele, spre a vedea singur cum sunt păstrate arhivele Statului.

— Domnul Ministru al Educației Naționale, Petru Andrei, dând nețărmuit atenție Arhivelor Statului, a prețuit și munca acelor care servesc instituția. Deaceia prin *Bugetul ordinar de cheltuieli* al Ministerului Educației Naționale, 1939—1940 a dispus rectificarea salariilor tuturor arhiviștilor din țară, care până la această dată nu erau în conformitate cu legea. În numele confracților îl rugăm să binevoiască a primi mulțumirile noastre recunoscătoare.

— În ziua de 19 Februarie 1939 a fost sărbătorit d. Cost. Moisil, de Societatea Numismatică Română, printr'un banchet la Athénée Palace. Din partea Arhivelor a vorbit d. A. Sacerdoțeanu (v. cuvântul în *Anexa la Cronic. num. și arh.* XIV (1939), p. 6—7).

— Personalul Arhivelor Statului din întreaga țară este ținut a colabora la această revistă. Este dela sine înțeles că materialul inedit din arhivele unde lucrează se cere să fie făcut cunoscut. Fără această colaborare, după directivele ce vom da fiecărei direcțiuni în parte, nu putem cere organelor superioare a ne considera ca aparținând unui așezământ de cultură. Aceste lucrări formează un punct important de ținut în seamă la înaintări și încadrări.

Trebuie să precizăm însă, că datoria noastră este, în rândul întâi, să arătăm, în mod sistematic fără a omite vreun fond, ce posedă arhivele, spre a provoca interesul tuturor cercetătorilor. Aceasta e datoria noastră de urgență. În rândul al doilea sunt puse lucrările speciale, de ediții sau studii prevăzute în planul nostru de lucru. Orice alte lucrări, cu titlu personal, nu se pot face în orele de birou.

— Fiecare colaborator își poate exprima liber orice părere cu privire la organizarea Arhivelor și materialul arhivistice, pe propria sa răspundere. Le considerăm probleme puse în discuție, fără caracter oficial. Toate normele de lucru se comunică prin circulări. Pentru o bună și folositoare colaborare dorim să avem însă sugestii din partea tuturor.

— Alcătuirea acestui număr din revistă formează un program de lucru. În partea I se publică studii speciale cu preocupări arhivalice; în a II-a (*Miscellanea*) scurte noutăți, în a III-a (*Bibliografie*), privește opera unui istoric, dări de seamă, bibliografia veche, despuirea unor periodice de caracter istoric și bibliografic curentă (aici se vor anunța toate studiile ce ni se vor trimite), apoi cuprinsul istoric al periodicelor în curs de apariție. Ultima parte se compune din *informații*, pe care ne vom strădui să le dăm cât mai complete.

— Primim: „Cu rugămintea de a se publica în primul număr al ziarului Dv. la Informațiuni.

Diracțiunea publicității din subsecretariatul de Stat al Propagandei pune în vedere tuturor particularilor și instituțiilor particulare, că toate cererile ce-i sunt adresate trebuie să fie timbrate (8+1).

Celor netimbrate sau insuficient timbrate nu le va da curs, decât dacă se va plăti taxa doită, prin aplicarea de timbre mobile, conform art. 41 din legea timbrului și a impozitului pe acte și fapte juridice“.

— *Revista Arhivelor*, organul oficial al Arhivelor Statului, în conformitate cu legile în vigoare privitoare la periodice, a fost înscrisă la Tribunalul comercial, secția I, Ilfov dosar Nr. 1669/1938, admisă cu ordonanța prezidențială Nr. 8365/1938 și înscrisă în registrul de publicații periodice al Tribunalului Ilfov la Nr. 471/1938.

INDICE DE DOCUMENTE

Se menționează numai documentele **editate** integral, **fragmentar**, **resumate** sau **amintite** în corpul revistei ca *inedite*; se adaugă și edițiile îndreptate sau **faesimilate**.

- 1387 (6895) Iun. 27. Ind. 10, Argeș.** Mircea Vv. întărește daniile predecesorilor către m-reă Tismana, adăugându-le. Orig. și dupl. (**Res.** și **Facs. Ed.** A. Sacerdoțeanu). 442—444.
- 1495 (7003) Ian. 17, Vaslui.** Ștefan cel Mare întărește lui Nica și rudelor lui, a treia parte din satul Polițeni unde a fost Vlașin și siliștea Tomina la Tutova. (**Text** sl. și **trad. Ed.** C. Solomon și C. A. Stoide). 319—323.
- 1511 Ian. 10.** Vlad Voevod cel Tânăr dă lege de 12 boieri (**Res.** D. P. Bogdan) 220.
- 1548 Martie 23.** Iliăș Rareș Vv. Moldovei, dă lege cu 24 martori (**Res.** D. P. Bogdan) 219.
- 1549 Iunie 6.** Mircea Ciobanul dă un act de judecată (**Res.** D. P. Bogdan) 221
- 1569 April 25.** Act domnesc. (**Res.** D. P. Bogdan) 220.
- 1569 (7078) Oct. 4.** Alexandru Vv. întărește dania lui Dobromir Banul Craiovei către m-reă Lipovul. (**Text** sl. **trad.** rom. Ed. Dragoș, P. Petroșanu) 370—371.
- 1572 Martie 5.** Act de respingerea jurământului prestat (**Res.** D. P. Bogdan). 220.
- 1579 Iulie 14.** Mihnea Turcitul dă lege (**Res.** D. P. Bogdan) . . 219.
- 1581 (7089) Febr. 20.** Document dela Iancu Vodă Sasul (**Frag.** Gh. Ungureanu). 63.
- 1581 (7089) înainte de 4 Mai.** Mihnea Turcitul convoacă megieși jurători. (**Text** sl. **trad.** rom. **Facs. Ed.** D. P. Bogdan) 222, 224—225.

- 1584 (7092) Mai 5, București.** Mihnea Turcitul întărește lui Vlad și Stan partea Bucurecii din moșia Turburea. (**Tex.** sl. și **trad.** rom. **Ed.** N. Gh. Dinculescu). Data e bine cetită; copie fot. și clișeu la Arh. St. București 352—355.
- 1586 (7094) Febr. 28, Vaslui.** Petru Schiopul întărește lui Vintilă cum-părătura făcută în Polițeni-Tutova. (**Text** sl. și **trad.** **Ed.** C. Solomon și C. A. Stoide) 324—326.
- 1587 Mart. 6.** Mihnea Turcitul dă act după cum e legea. (**Res.** D. P. Bogdan) 221.
- 1590 Ian. 20.** Mihnea Turcitul dă carte de rămas. (**Res.** D. P. Bogdan) 220.
- 1590 Ian. 22.** Mihnea Turcitul dă act de pâra și rămas de judecată (**Res.** D. P. Bogdan) 220.
- 1592 Ian. 10.** Bărlădeanul amintit ca mare Logofăt într'un doc. domnesc. (**Res.** I. Minea) 105.
- 1592 Febr. 15.** Aron Vodă întărește lui Gavril Bunconel aprod satul Dornești-Dorohoi. (**Res.** I. Minea). 105.
- 1592 Febr. 29.** Bărlădeanul arătat ca Mare Logofăt. (**Res.** I. Minea) 106.
- 1592 Mart. 7.** Bărlădeanul arătat ca Mare Logofăt. (**Res.** I. Minea) 106.
- 1592 Mart. 20.** Doc. în care sunt amintiți Log. Bărlădeanul și Nestor Ureche. (**Res.** I. Minea) 105—106.
- 1592 Mai 9.** Doc. în care se amintește Ureche ca logofăt. (**Res.** I. Minea) 106.
- 1592 Mai 14.** Aron Vodă întărește m-rii Bistrița mai multe familii de Țigani. (**Res.** I. Minea) 107.
- 1592 Mai 15.** Aron Vodă aprobă vânzarea făcută de Nicoară Moviliță. (**Res.** I. Minea) 107.
- 1593 Ian. 9.** Alexandru cel Rău dă carte de rămas. (**Res.** D. P. Bogdan). 220.
- 1594 (7103) Oct. 5.** Mihai Viteazul convoacă jurători pentru moșiile lui Bragă și Pătru din Furești. (**Text** sl. **trad.** rom. **fac.** **Ed.** D. P. Bogdan) 223, 225—226.
- 1607.** Radu Șerban dă lege. (**Res.** D. P. Bogdan) 219, 221.
- 1612 April 12.** Radu Șerban dă act de jurământ protivnic. (**Res.** D. P. Bogdan) 221.
- 1615 Nov. 4.** Radu Mihnea dă lege. (**Res.** D. P. Bogdan). . . 219, 224.

- 1626 April 10.** Alexandru Coconul dă carte de rămas. (**Res.** D. P. Bogdan) 220.
- 1628.** Alexandru Iliș amintește că obicciul de a da lege peste lege cu 48 boeri, a fost părăsit de multă vreme (**Frag.** sl. trad. rom. D. P. Bogdan) 218—219, 224.
- 1633.** Alexandru Iliș Vv. întărește un vad de moară în Polițeni. (**Res.** C. Solomon-C. A. Stoide) 317—318.
- [1654—1658]. Act dela Constantin Șerban. Acad. Rom. Doc. I, XIX—126. (**Res.** D. P. Bogdan) 220.
- 1664 Iunie 24.** Dabija Vodă întărește călugărului Batiște satul Bumbărești-Ciorilești în gura Studinețului. (**Res.** C. Solomon-C. A. Stoide) 316 n. 3.
- 1666 Aug. 27.** Alexandru Iliș Vv. dă un act pentru Bumbărești. (**Res.** C. Solomon-C. A. Stoide) 316 n. 3.
- 1668 (7176) Mart. 6.** Radu Leon Vv. către vătășul Constantin din Craiova pentru a face dreptate lui Dumitru Bărbierul din Craiova. (**Text** rom. **Ed.** N. Gh. Dinculescu) 355.
- 1670 Martie.** Cartea lui Dositei Patriarhul Ierusalimului prin care întărește închinarea bisericii Colței către Mitropolie. (**Text** grec. trad. rom. **Ed.** M. G. Regleanu) 376—379.
- 1670 (7178) Iunie 14.** Act de vânzare în Iași, dela Duca-Vodă. (**Res.** Gh. Ungureanu) 64—65.
- 1671 (7179) Iunie 14.** Copia hrisovului lui Antonie Vv. pentru roșii din Horodel-Mehedinți să aibă ocină în Piatră. (**Text** rom. **Ed.** N. Gh. Dinculescu) 356.
- 1673 Iunie 19.** Mănăstirea Călușul este închinată iar la Sf. Mormânt. (**Res.** D. P. Petroșanu) 368—369.
- 1676 (7185) Oct. 14.** Grigore episcopul Buzăului închină schitul Golești la m-rea Câmpulung. (**Text** rom. **Ed.** I. I. Șucu) . 381—382.
- 1678 Iunie 25.** Călușul are moșie în Lipov. (**Res.** D. P. Petroșanu) 369.
- 1686 (7194) Iunie 20.** Copie de pe dania băneșei Maria Milescu prin care închină schitul Lipovul la Sf. Mormânt. (**Text** rom. **Ed.** D. P. Petroșanu) 371—372.
- 1689 (7198) Nov. 15.** Mărturia megieșilor cu privire la moșia Lipovul de jos. (**Text** rom. **Ed.** D. P. Petroșanu) 373—374.

- 1690 Oct.-Dec.** Raport către Guvernul regal din Transilvania asupra declarației cu privire la Unirea cu Roma a Românilor din comitatul Doboca. (**Trad. rom. Ed. St. Meteș**) 363—366
- 1715.** Act de judecată în Iași între Jidovi și m-reă Aron Vodă. (**Res. Gh. Ungureanu**) 64—65
- 1739 (7247) Maiu 15, Craiova.** Banul Matei Cantacuzino întărește m-rii Căluilul stăpânirea schitului Lipovul. (**Text rom. Ed. D. P. Petroșanu**) 374—375.
- 1766 Febr. 20, Sibiu.** Guvernul ardelean către Tabla continuă din Cluj dându-i instrucțiuni cum să descopere monetele false. (**Text lat. Ed. Ion Mărcuș**) 357—359.
- 1792.** Const. Țintilă din Siret vinde o casă cu pomăt lui Gh. Țintilă. (**Res. T. Balan**) 185—186.
- 1794 Ian. 28.** Hotărnicia moșiei Lipovul-Dolj. (**Res. D. P. Petroșanu**) 367, 368.
- 1794.** Testamentul lui Const. Țintilă. (**Res. T. Balan**) 186.
- 1797 Aprilie 20, Cernăuți.** Certificatul de cl. III primară al lui V. Țintilă. (**Text. germ. Ed. T. Balan**) 192.
- 1799 Iulie 17, Cernăuți.** Certificatul de cl. III primară al lui V. Țintilă. (**Text. germ. Ed. T. Balan**) 193.
- 1799 Aug. 7. Siret.** Vasile Țintilă și Pavel Soceavan cer Consistoriului să fie primiți în școala clericească, la împlinirea vârstei. (**Text rom. Ed. T. Balan**) 193—194.
- 1800 Iulie 15, Siret.** Vasile Țintilă cere să fie primit în școala clericală din Cernăuți. (**Text rom. Ed. T. Balan**) 194.
- 1801 Iunie 24, Siret.** Vasile Țintilă cere din nou înscrierea în școala clericală din Cernăuți. (**Text rom. Ed. T. Balan**) 195.
- 1802 Iunie 10, Cernăuți.** Vasile Țintilă cere iar înscrierea în școala clericală. (**Text rom. Ed. T. Balan**) 196—197.
- 1802 Iunie 10, Cernăuți.** Altă cerere de înscriere a lui Vasile Țintilă. (**Text rom. Ed. T. Balan**) 197.
- 1802 Aug. 12, Cernăuți.** Vasile Țintilă cere din nou Consistoriului Bucovinei să-i admită înscrierea în școala clericală. (**Text rom. Ed. T. Balan**) 198.
- 1802 Sept. 4, Cernăuți.** Vasile Țintilă renunță la înscrierea în școala clericală, din lipsă de bani. (**Text rom. Ed. T. Balan**) . . 198—199.

- 1803 Sept. 16, Cernăuți.** Vasile Țintilă cere un post de practicant la Consistoriul ortodox din Cernăuți. (Text germ. Ed. T. Balan) 199—200.
- 1804 Aug. 9, Cernăuți.** Vasile Țintilă cere înscrierea în școala clericală. (Text germ. Ed. T. Balan) 200.
- 1805 Noemv.** Le Clerc dă referințe lui Napoleon I despre Principatele române. (Text rom. Ed. V. Lungu) 172—177.
- 1807 Martie 18, Cernăuți.** Certificatul de cl. III clericală al lui Vasile Țintilă. (Text germ. Ed. T. Balan) 201.
- 1809 Oct. 5/17, Cernăuți.** Vasile Țintilă e numit învățător la Rădăuți. (Text germ. Ed. T. Balan) 201.
- 1810 Aug. 11.** Act dela Caimacamul Craiovei Const. Samurcaș. (Res. I. V. Căncea) 178.
- 1814 Ian. 1, Cernăuți.** Calendarul veșnic al lui Vasile Țintilă. (Res. și Facs. Ed. T. Balan) 190—192.
- 1816 Iulie 3, Cernăuți.** Anton de Marki propune pe Vasile Țintilă învățător în Tereblecea. (Text germ. Ed. T. Balan) 202.
- 1816 Sept. 1, Tereblecea.** Se inaugurează școala primară. (Text germ. Ed. T. Balan) 202.
- 1816 Sept. 20, Tereblecea.** Vasile Țintilă raportează asupra inaugurării școlii. (Text germ. Ed. T. Balan) 203.
- 1816 Sept. 28.** Act dela Caimacamul Craiovei Const. Suțu. (Res. I. V. Căncea) 178—179.
- 1816 Oct. 22, Lemberg.** Se avizează plata salariului lui Vasile Țintilă. (Text germ. Ed. T. Balan) 203.
- 1818 Mart. 23.** Act dela Caimacamul Craiovei Nic. Suțu. (Res. I. V. Căncea) 179.
- 1821 Febr. 5, în băjenie.** Gheorghe Pașacov cântă pe Tudor Vladimirescu mântuitorul Patriei. (Text rom. Ed. E. Vîrtosu) . 342—345.
- 1821 Iunie 4, Tereblecea.** Vasile Țintilă cere mărirea salariului. (Text germ. Ed. T. Balan) 205.
- 1821 Aug. 15.** Gheorghe Pașacov plânge moartea lui Tudor Vladimirescu. (Text rom. Ed. E. Vîrtosu) 345—346.
- 1821 Oct. 25.** Gheorghe Pașacov jelește omorîrea lui Tudor Vladimirescu. (Text rom. Ed. E. Vîrtosu) 346—349.
- 1823 Aug. 2, Tereblecea.** Se atestă cum a instruit copiii la școală Vasile Țintilă. (Text germ. Ed. T. Balan) 206.

- 1823 Aug. 3. Tereblecea.** Vasile Țintilă se adresează Arhiducelui Franz Ferdinand despre nevoile și preocupările lui. (Text germ. Ed. T. Balan) 204—205.
- 1829 Martie 4.** Alexandru Voinescu în numele generalului Zeltuchin cere Divanului să trimită cinovnic să cerceteze proprietățile raialei Turnul. (Text rom. Ed. M. Popescu) 261.
- [1829, după Martie 4].** Divanul Valahiei raportează generalului Zeltuchin despre cinovnicul cerut pentru cercetarea raialei Turnul. (Text rom. Ed. M. Popescu) 261—262.
- 1829 Mart. 8.** Alex. Voinescu, în numele generalului Petru Teodorovici Zeltuchin cere epistat pentru Turnul. (Text rom. Ed. M. Popescu) 264.
- 1829 Iunie 8.** În numele generalului Zeltuchin, Geanoglu anunță Divanul că nu se poate face județ din raiaua Turnul. Alex. Nenciulescu cere catagrafia. (Text rom. Ed. M. Popescu) 264—265.
- 1829 Iunie 10.** Vistieria Valahiei orânduiește facerea catagrafiei raialei Turnul. (Text rom. Ed. M. Popescu) 265.
- 1829 Iunie 20.** Vistieria Valahiei orânduiește pe serd. Tudorache Răculescu și aga Grigorie Filipescu să orânduiască facerea catagrafiei raialei Turnul. (Text rom. Ed. M. Popescu) 266.
- 1829 Iulie 15.** Tudorache Sărdar înștiințază Vistieria despre cercetarea haslăilor. (Text rom. Ed. M. Popescu) 266—267.
- 1829 Oct. 7.** Serd. Marin Butculescu înștiințază Vistieria să adune venitul din satele Flămânda și Măgurelele din raiaua Turnul. (Text rom. Ed. M. Popescu) 267.
- 1829 Oct. 15.** Vistieria către Serd. Marin Butculescu să adune venitul din satele Flămânda și Măgurelele. (Text rom. Ed. M. Popescu) 267.
- 1829 Oct. 26.** Serd. Marin Butculescu, isprav, jud. Olt, către Vistierie, că a hotărît strângerea venitului din satele Măgurelele și Flămânda din raiaua Turnul. (Text rom. Ed. M. Popescu) 267—268.
- 1829 Nov. 30.** Marin Butculescu către Vistierie pentru vânzarea veniturilor din raiaua Turnul. (Text rom. Ed. M. Popescu) . 268—269.
- 1829 Dec. 8.** Vistieria către ispravnicii jud. Olt pentru strângerea veniturilor din raiaua Turnul. (Text rom. Ed. M. Popescu) . 268.
- 1829 Dec. 13.** Divanul săvârșitor către isprav. jud. Olt, hotărăște ca raiaua Turnul să se alăture plășii Margenea. (Text rom. Ed. M. Popescu) 269—270.

- 1830 Ianuar 9.** Divanul Valahiei către Serd. Marin Butculescu să cerceteze veniturile raiaki Turnul și să raporteze (**Text rom. Ed. M. Popescu**) 262—263.
- [1830 Ian].** Divanul săvârșitor către Nicolae Popescu să ia din scurt gestiunea lui Marin Butculescu și să facă catagrafia raiaki Turnul. (**Text rom. Ed. M. Popescu**) 270—271.
- 1830 Ian.** Catagrafia raiaki Turnul. Satele : Flămânda, 163 familii, 14 liude ; Măgurelele, 53 fam. 42 liude ; Odăile, 17 fam. 12 liude ; Cu numele locuitorilor. (**Text rom. Ed. M. Popescu**) . . . 274—280.
- 1830 Febr. 7.** Visteria Valahiei cere raportul lui Marin Butculescu. (**Text rom. Ed. M. Popescu**). 263.
- 1830 Febr. 11.** Serd. Marin Butculescu raportează Vistierului despre veniturile raiaki Turnul. (**Text rom. Ed. M. Popescu**) . 263—264.
- 1830 Mart. 4.** Nicolae Popescu raportează Vistieriei situația din cetatea Turnul. (**Text rom. Ed. M. Popescu**) 271—273.
- 1830 Martie 22, [Iași].** Generalul Mircovici către Divanul Moldovei să înlesnească cercetările lui Venelin în arhivele noastre. (**Text rom. Ed. I. Minea**) 49.
- 1831.** Condițiile pentru închirierea veniturilor Turnului pe anul 1831. (**Text rom. Ed. M. Popescu**) 281—282.
- 1832 Ian. 2. Iași.** Costachi Conachi dă instrucțiuni pentru organizarea arhivelor. (**Frag rom. Gh. Ungureanu**) 77—78.
- 1832 Ian. 26.** Costachi Conachi dă instrucțiuni pentru arhivistul Statului. (**Text rom. Ed. Gh. Ungureanu**) 338—340.
- 1832 Ian.** Costachi Conachi dă instrucțiuni judecătorilor pentru păstrarea arhivelor. (**Res. Gh. Ungureanu**) 335—337.
- 1833 Febr. 19.** Costachi Sturza este numit locțiitor al logofetiei în Moldova în locul lui Costachi Conachi. (**Res. Gh. Ungureanu**) . 334.
- 1836 Mart. 28, Iași.** Ioan Sandul Sturza Vv. către Postelnicie cu privire la pârile îndreptate împotriva lui. (**Text rom. Ed. Al. I. Băleanu**) 167—168.
- 1836 Iunie 16.** Ioan Sandul Sturza Vv. se plânge Domnului despre pagubele suferite cu sarea. (**Text rom. Ed. Al. I. (Băleanu)**) 208—209.
- 1836 Oct. 14. Viena.** Funcționarul Ausberg raportează Ministerului de Interne din Viena despre activitatea studentului Const. Hurmuzachi. (**Text germ. Ed. M. Popescu**) 154—163.

- 1836 Nov. 4.** Spăt. Vasile Veisa raportează Sfatului moldovenesc asupra sămii vistieriei pe vremea sămiiici Spat. Vasile Alecsandri. (Text rom. Ed. Al. I. Băleanu). 209—211.
- 1836 Dec. 10.** Ioan Sandul Sturdza Vv. se plânge Domnului împotriva Spătatrului Vasile Alecsandri. (Text. rom. Ed. Al. I. Băleanu) 211—212.
- 1837 Ianuar 2, Iași.** Ioan Sandul Sturza Vv. arată Secretariatului Statului care e situația moșiilor Calimăhești. (Text rom. Ed. Al. I. Băleanu) 212—213.
- 1837 Ian. 25.** Ioan Sandul Sturza Vv. se plânge lui Mihail Sturza Vv. împotriva părilor nedrepte ce i s'au adus. (Text rom. Ed. Al. I. Băleanu). 168—170.
- 1837 Febr. 5, Iași.** Ioan Sandul Sturza Vv. către Domn cu privire la moșiile Calimachi. (Text rom. Ed. Al. I. Băleanu). . . 213—214.
- 1837 Febr. 16, Iași.** Ioan Sandul Sturza Vv. către Secretariatul Statului despre sămile spăt. Vasile Alecsandri. (Text rom. Ed. Al. I. Băleanu) 214—215.

INDICE GENERAL

Nu figurează partea orânduită alfabetic din bibliografie și informațiile.

Alexandru Vasile, spăt., 206, 211, 214-215.

Alexandru cel Rău Vv., 220 n. 3.

Alexandru Coconul Vv., 220 n. 4.

Alexandru Iliș Vv., 218, 224.

Alexandru III Vv., 306, 370-371.

Almăjanu-Poenaru Dincă, 351.

Almăjiu, jud. Dolj, 351.

Anglia, 114.

Arhivele : din Alba Iulia, 53-55. Ardealului, 9-12, 50-52, distruse, 17.

din Austria, retrocedare, 28-32. Austro-Ungariei, 6. Banatului, 12-13, 79-93, distruse, 17-18. Basarabiei,

14-15, 17-18. Bucovinei, 13-14, 64-68, distruse, 17-18. din București, 6

din Budapesta, 6, 50-62. din Caransebeș, 87-88. din Cehoslovacia, In-

goslavia și Rusia Sovietică, 39-43.

Cluj Mănăstur, 52-53. Europei, 3.

familiale românești, 7-8. din Galați, 6. Gh. Ghibănescu, 8. din Iași, 6.

Lugojului, 89-91. Micii Înțelegeri, 30-39

Mitropoliei din București, 7. Mitropoliei Moldovei, 74-75. Moldovei,

63-78, 334-350, distruse, 16. Olteniei, 69-103. din Oravița, 91-93. Rusiei, 6.

Statului, 1, 180, centenarul lor, 180, recuperarea, 19-25, clauzele

tratatelor, 26-28. din Sibiu, 9. A Ștefulescu, 8. Al. Saint-Georges, 9.

Țării-Românești, distruse, 18. din Timișcara, 81-86. de retrocedat din

Ungaria, 32-36. din Viena, 9.

Aristovulcu, zaraf, 167.

Aron-Vodă, m-re, 64.

Aron Vv., 104-107.

Arpád, 114.

Ateleuzu, 120.

Austro-Ungaria, v. Arhivele.

Avâr, 111.

Bădea Postelnice, 224.

Băia, 106.

Bădescu N., 216-217.

Balș Vistier, 213.

Banatul, v. Arhivele.

Bărlădeanu Logof., 104-107.

Basarab Matei Vv., 216.

Basarabia, v. Arhivele.

Bianu Ion, 125.

Bizant (Constantinopol), 116, 118-119.

Blașfalău românesc-Năsăud, 363.

Божаници, 218.

Болкри, 218.

Brocard, cronic, 283.

Bucovina, v. Arhivele.

București, v. Arhivele.

Budapesta, v. Arhivele.

Bulgarii, 110-118.

Bunconel Gavril, aprod, 105.

Buteulescu Marin, serdar și ispravnic la Olt, 257-284.

Cămacami, v., Craiova.

Calendarul veșnic, v. V. Țintilă.

Calimah Grigore Ioan, sama Vistieriei
pe 1763, 66.

Calimah Smaranda, 212- 214.

Căluial m-re, 374- 375.

Cameniat Ioan, scriit. liz., 111.

Câmpineanu Ion, 151, 152.

Câmpulung m-re, 379- 382.

Cantacuzino Matei, 374- 375.

Capră Ștefan, 258.

Caraba, sat Teleorman, 256, 262- 284

Caransebeș, v. Arhivele.

Carte și rămas, 220.

Cartoian N. *Cărți populare*, 393- 394.

Catagrafii moldovene, 68.

Catargiu Logof., 213.

Cazarii, 111, 114 n., 116.

Cehoslovacia, v. Arhivele.

Cernauca, moșie, 152.

Chilbudios (Pseudo-), 110.

Ciuperceni, sat Teleorman, 256, 262-284

Colson, consul frances, 151.

Colțea, mare clucer, 375- 379.

Colțea, m-re, 375-379.

Conachi Costachi, arhivist, 334- 340.

Condiți de doc., 63- 67.

Constantin Șerban Vv. 219 n. 7. 220 n. 6

Constantin Porfirogenet, 111.

Constantinopol, v. Bizanț.

Craiova, cainacami, 178- 179.

Croații, 120. — Albi, 121.

Crum, 117.

Ducovicu C., 396.

Dardania, 117.

Dinogetia, v. Turris.

Dobrogea, v. Vulpă Radu.

Doicescu Tudrea, 370.

Dornești, sat Dorohoi, 105.

Dragoiești-Bucovina, 185.

Dreptul agrar și minier, v. N. I. Rimnic-
ceanu.

Drugubiți, trib. slav, 111.

Duca Constantin Vv., 64.

Dupont-Ferrier Gustave, 251.

Epirul, 117.

Europa, v. Arhivele.

Evlia Celebi, 91.

Evloghie, dascăl slav, 1775, 106 n.

Ferecuzi Al., 396.

Finii, 114.

Flămânda, sat jud. Teleorman, 256, 260-
284.

Florea Ioniță, 257.

Florescu, George D., 370.

Francii la Sirmium, 118.

Furești, sat 225- 226.

Galați, v. Arhivele.

Gardizi, scriit. arab 110- 121.

Gârla, sat jud. Teleorman, 256, 262- 284.

Geanoglu, 264.

Gelu, pr. Transilvaniei, 110.

George Monahul, scr. biz, 111.

Geți, 110- 111.

Gheorgachi log. V. D. Simonescu.

Gherman Ion, 107.

Ghica Dimitrachi Vist., 210.

Ghica Grigore Vv. (1822- 8), 167.

Ghiula cel Mic, princ. Trans., 110.

Giurescu C. C., 224.

Golești, sat, 221, schit., 379- 382.

Golescu, arhiva fam., 10.

Goraș Ion diac., 186.

Gost, 113.

Goții, 110- 111, 114 n.

Greci, 110.

Grigore episc. Buzău 379- 382.

Hacman Ignatius, pref., 188, 201.

Hasden, B. P., 216.

Heberle Dionisie, 152, 153.

Herzberg-Fränkell, 95.

Hoppe, coresp. de ziar, 153.

Humi, 110, 111.

Hurmuzachi C-tin student, 150- 163.

Huss Jan, 284.

Huță Gheorghe, v. Venelin.

Iși v. Arhivele.

Ilea Jitnicianul, 106.

Iliaș Rareș, 219 n. 3.

Iliescu Gh.-Almaju, donează doc., 351

Iliric, 118.

Ioan Sasul Vv. are condica de doc., 63-64

Ionașco Domnișorul (1593), 104, 106.

Iorga N., 124.

Jacimirskij, A. I., 217.

Jugoslavia, v. Arhivele

Jurătorii, 216-226.

Kaindl, Raimund Friedrich, 96.

Kisseleff, contele, 269.

Киселевъ, 218.

Kogălniceanu aga, 213.

Kovachich, 48.

Kule v. Turnul.

Lamprecht Karl, 124.

Lapedatu Alex., 123-138.

Leonte Radu comis, 151.

Lipovul, schit, 366-375.

Lișteava, 258.

Literat V., 306.

Lugoș, v. Arhivele.

Micarie Patriarh, călăt., 64.

Macedonia Sciți in: 111.

Macrea Mihail, 306.

Măgurele sat Teleorman, 256, 260-284.

Mahmet Ali Pașa seraschier Silistrei, 167.

Malinovski general, 256, 261.

Mămăiești, sat jud. Cernăuți, 185, 190.

Mărginea, plasă, 257-284.

Maria Terezia, împ., 357-359.

Marki, Anton de, 189, 193, 202.

Марковъ, 218.

Mateiu sat Năsăud, 364.

Mavrocordat, I. Alex. Vv. sama vistieriei
66.

Mavrocordat Nicolae, 65.

Mavrodin, sat Teleorman, 258.

Metzulescu, dr. A. colecția, 101.

Mihai Viteazul Vv. 223, 225-226, iscă-
litura, 330-331.

Mihnea Turcitul Vv., 218, 219 n. 4;
220 n. 3-4, 222, 224-225, 351-355.

Milescu Barbu Ban, 371-372.

Mikowicz Vladimir, 66.

Mircea Ciobanul Vv. 221.

Mircovici general, 49.

Mitescu, fond. doc., 102.

Mitropolia București, v. Arhivele.

Moesia, 117.

Moga Marius 3-6.

Moisil Const., 181, 183, 350, opera 383-393

Moldovița m-re, 106.

Morariu C-tin, 185.

Moșun C-tin, 186.

Moruzi Alex. Vv., 73.

Moviliță Nicoară, 107.

Müllner Iuliana falsificatoare de monete,
357-359.

Murguleș Elena, 152.

Napoleon I și Principatele 171-17.

Năsăud, 363.

Neacșu din Câmpulung, 284, 289.

Nenculescu Alex., 265.

Nicoriță vel Vornic, 64.

Nistor Ion, 96.

Normanzii, 114.

Olăile, sat Teleorman, 256, 260-284.

Oltenia v. Arhivele.

Oravița v. Arhivele.

Panonia, 116.

Paos Vornicul, 104, 106.

pără și rămas, 220.

Pecenegii, 116.

Peșacov, Gheorghe Hagitoma, 341-349.

Petru Cercel Vv., 351.

Petru Schiopul Vv., 324-326.

Pisculescu Ștefan, 350.

Pogor V. comis, 214.

Polițeni, sat Tutova, 315-320.

Popa Atanasie, 396.

Popescu Dorin, 356.

Popescu Nicolae, 258, 271, 273.

Popescu Theodor prof., donează doc., 352

Присѣжники, 218.

Priscus Rhetor, 110.

Procopovici Rusebie Preot, 185, 190.

Proprietatea, 227-239.

Putna m-re, 107.

Racoviță Alecu clucer, 256, 261.

Radu Leon Vv., 352, 355-356.

Radu Mihnea Vv., 219 n. 6, 224.

Radu Șerban Vv., 219 n. 5, 221.

raia, 254.

răuș, 216-226.

Rîmniceanu, N. I., 394—395.
 Roată Mihalache, 257.
 Roma, 116—118.
 Români, Vlăhi, 108—122.
 Remânia v. Arhivele.
 Resetti Lascar, student, 152, 153.
 Rusia Sovietică v. Arhivele.

Săgudati trib slav, 111.
 Sănt-Georges Al., arhiva, 10.
 Samurcaș C-tin, caimacam, 178.
 Sântioana, sat Someș, 364—365.
Șărtăria, 118.
 Scintilla Vasile v. V. Țintilă.
 Șciții la Dunăre, 110, 111, 120.
 Școala de arhivistică, prof., diplomați, 180.
 Sculeni, 208.
 Sibiu v. Arhivele.
 Simionescu Dan, 395.
 Sion Antohi spat., 210.
 Siret, târg, 185, 186.
 Sireteanu Toader, diac., 186.
 Sirmium, 121.
 Slavii, 111, 114 n., 116, 120, 121.
 Soceavan Pavel, 104.
 Șomfalău sat Năsăud, 364.
 Stănceni, hotar, 107.
 Ștefan cel Mare, 313-323.
 Stefanelli, Teodor V., 185.
 Știrbei Barbu arhiva, 10.
 Sturza, Ioan Sandul, Vv. proteste, 164—
 170, 207—215.
 Sturza Mihail Vv., 150—154.
 Suțu Mihail Vv., 167.
 Suțu Beizadea, 213.
 Suțu C-tin caimacam, 178—179.
 Suțu Gheorghe caimacam, 178.
 Suțu Nicolae, caimacam, 178.

Tara Oltului, biserici, 396.
 Tătarii, 114 n.
 Teodosie Logof., 221.
 Teoltuir, sat Someș, 362.
 Tereblecea, sat Bucovina, 185, 189, 202—
 206.
 Tesalia, 117.
 Țețina, 17, 97.

Theophaues scr. biz., 111.
 Theophilact Simocatta, 111.
 Timișoara, V. Arhivele.
 Timoceanii, 118.
 Țintilă Vasile (Scintilla), 185—206.
 Tocilescu Gr., 127.
 Tomești sat Tutova, 313—326.
 Toplina, pârâu, jud. Baia, 106.
 Tracia, 111.
transcrierea doc. rom., 283—312.
 Transilvania, vechii locuitori, 119, 120.
 Trianon, tratatul dela—12.
 Turci v. Unguri.
 Tudorache serdar, 267.
 Turnul (Kule), rala, 254—284, v. și
 Turris (= Turnul Măgurele sau Dinogetii),
 110.

Ugri, 114.
 Ulfila episc., 110.
 Ungurii (Maghiarii Turci), 111, 116, 120,
 121.

Văcărescu Iancu, 321.
 Vaidahaza, sat Năsăud, 365.
 Valois-Angoulême, emblema, 240—253.
 Varegi, 113, 114 n.
 Vătășianu Virgil, 306.
 Veisa Vasile spat., 209, 211.
 Venelin Iurii (= Gheorghe Huță) edit
 doc. 48.
 Viena v. Arhivele.
 Visconti din Milan, emblema, 246—253.
 Vlad Călugărul Vv., 216.
 Vlad cel Tânăr Vv., 220 n. 2.
 Vladimirescu Tudor, 341—349.
 Vlăhi v. Români.
 Vogoride Principe, 167, 213.
 Voinescu Alexandru, 261.
 Vulpe Radu, 395—396.

Willhelm Franz, 97.

Xenopol, A. D., 127, 217.

Закон ирѣзъ законъ 221.

Zeltuhin general, 255, 257, 261.

TABLA DE MATERII

Vol. III, Nr. 6—8 (1936—1939)

	Pag.
I. Articole	1—179; 285—349
TEODOR BALAN, <i>Arhivele Statului din Bucovina</i>	94—98
TEODOR BALAN, <i>Vasile Țintilă</i>	185—206
ALEX. I. BĂLEANU, <i>Două proteste ale lui Ioan Sandul Sturza Voievod</i>	164—170
ALEX. I. BĂLEANU, <i>Acte privitoare la domnia lui Ioan Sandul Sturza Voievod</i>	207—215
DAMIAN P. BOGDAN, <i>Despre juraători și două răvașe din sec. XVI</i>	216—226
IOAN V. CÂNCEA, <i>Sigiliile Caimecamilor Craiovei</i>	178—179
IOAN D. CONDURACHI, <i>Despre proprietate</i>	227—239
N. GIL DINULESCU, <i>Arhivele Statului din Oltenia</i>	99—103
N. GEORGESCU-ȚISTU, <i>Pregătirea bibliotecarului și a bibliografului</i>	139—149
MARIE HOLBAN, <i>De la guiere des Visconti à la salamandre de François I</i>	240—253
VASILE LUNGU, <i>Un manuscris din vremea lui Napoleon I, referitor la Principa-</i> <i>tele române</i>	171—177
ȘTEFAN METES, <i>Arhivele istorice românești din Budapesta</i>	50—62
IOACHIM MILOIA, <i>Arhivele Banatului</i>	79—93
ILIE MINEA, <i>Un vechi cercetător al arhivelor noastre</i>	47—49
ILIE MINEA, <i>Sfârșitul Marelui Logofăt Bărlădeanu și răscoala în contra lui</i> <i>Aron Vodă</i>	104—107
CONSTANTIN MOISIL, <i>Problema Arhivelor românești</i>	1—46
MIHAIL POPESCU, <i>Din viața de student a lui Constantin Hurmuzachi la Viena</i>	150—163
MIHAIL POPESCU, <i>Raiuana Turnul. Venituri și catagrafie</i>	254—282
AURELIAN SACERDOTEANU, <i>Români și Barbari în secolul IX. Un început de</i> <i>diferențiere</i>	108—122
AURELIAN SACERDOTEANU, <i>Ceva despre transcrierea documentelor românești</i>	283—312
DAN SIMONEȘCU, <i>Dela istorie la istorie literară. Aplicare la opera d-lui Alex. La-</i> <i>pedatu</i>	123—138
CONSTANTIN SOLOMON și CONSTANTIN A. STOIDE, <i>Un uric necunoscut dela</i> <i>Ștefan cel Mare privitor la satele Polițeni și Tomești din Tutova</i>	313—326
HENRI STAM, <i>Expertiza grafică</i>	327—333
GHEORGHE UNGUREANU, <i>Contribuție la cunoașterea arhivelor moldovenesti până</i> <i>la Regulamentul Organic (1832)</i>	63—78
GHEORGHE UNGUREANU, <i>Poetul Costache Conachi organizator al Arhivelor mol-</i> <i>dovenesti 1831—1833</i>	334—340

PĂMIL VIRTOST, <i>Versuri inedite despre 1821</i>	341—349
* * * <i>Inchinare lui Alexandru Lapedatu</i>	III
* * * <i>Inchinare lui Constantin Moisi</i>	181
II. Miscellanen	350—382
N. G. DINULESCU, <i>Trei documente inedite</i>	350—356
ION MARCUȘ, <i>Falsificatori și monete false la 1766</i>	357—359
ȘTEFAN METEȘ, <i>Câteva contribuții la istoria Unirii Românilor cu Roma</i>	359—366
DRAGOȘ P. PETROȘANU, <i>Schitul Lipovul din județul Dolj</i>	366—375
MIHAIL G. REGLEANU, <i>Prima cltorie dela Colțea—Un document inedit</i>	375—379
IOAN I. ȘUCU, <i>Din trecutul schitului Golești și cartea de închinare către mănăstirca Câmpulung</i>	379—382
III. Bibliografie	383—434
I. <i>Opera științifică a D-lui Const. Moisi (Ilie Țabrea)</i>	385—393
II. <i>Dări de seamă</i>	393—397
N. CARTOJAN, <i>Cățile populare în literatura românească. II. Epoca influenței grecești (A. S.)</i>	393—394
N. I. RĂMNICEANU, <i>Dreptul agrar și autonomia lui (A. S.)</i>	394—395
N. I. RĂMNICEANU, <i>Introducere în dreptul minier (A. S.)</i>	395
DAN SIMONEȘCU, <i>Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi (A. S.)</i>	395
RADU VULPE, <i>Dobrogea meridională în antichitate (A. S.)</i>	395—396
<i>Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania, 1932—1938 (A. S.)</i>	396
<i>Handbuch der Münzkunde von Mittel- und Nordeuropa I, 1. (A. S.)</i>	397
<i>The National Archives. Fourth annual report of the Archivist of the United States (A. S.)</i>	397
III. <i>Bibliografie veche</i>	397—417
1. <i>Cărți (A. S.)</i>	397—402
2. <i>Periodice (1. Archiva Istorică, 2. Magazin Istoric, 3. Tesaur de Monumente) (A. S.)</i>	402—417
IV. <i>Bibliografie nouă (A. S.)</i>	417—431
V. <i>Cuprinsul revistelor (1. Bulet. Comis. Ist. a Rom., 2. Cercetări literare, 3. Cronica numism. și arheolog., 4. Gând românesc, 5. Mélanges de l'Ecole Roumaine en France, 6. Revista Istorică, 7. Revue historique du Sud-Est européen, 8. Südostdeutsche Forschungen) (A. S.)</i>	431—434
IV. Informații	180; 435—446
1. <i>Cronica Arhivelor</i>	180; 435—445
2. <i>Diverse</i>	445—446
Indice de documente (A. S.)	447—454
Indice general (A. S.)	455—458
Tabla de materii	459—460
Tabla figurilor și planșelor	461

TABLA FIGURILOR ȘI PLANȘELOR

I.

	<u>Pag.</u>
1. Portretul lui I. Venelin	47
2. Sigiliul lui Const. Samurcaș (1810)	178
3. Sigiliul lui Const. Suțu (1816)	178
4. Sigiliul lui Nicolae Suțu (1817)	179
5. Sigiliul lui Gheorghe Suțu (1819)	179
6. Portretul d-lui Const Moisil	183
7. Răvașul lui Mihnea Turcitul (1581)	222
8. Răvașul lui Mihai-Viteazul (1594)	223

II.

1. Hrisovul lui Mircea cel Mare (1387)	planșa	I
2. Hrisovul lui Mircea cel Mare (1387)	„	II
3. Calendarul lui V. Țintilă (1815)	„	III

Ediție în cinci sute cinci exemplare din care cinci pe hârtie Vellă artistică.

TIPARUL „CARTEA ROMÂNEASCĂ” BUCUREȘTI

1387 (6895) Iunie 27, Ind. ro, Argeș.
 Hrisovul lui Mircea cel Mare pentru m-reă Tismana. Duplicat slav. hârtie, 31x42,5 cm. Arhivele Statului, București.
 https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1387 (6895) Iunie 27, Ind. ro, Argeș.
 Hrisovul lui Mircea cel Mare pentru m-reă Tismana. Duplicat slav. hârtie, 31x42,5 cm. Arhivele Statului, București.
 https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1387 (6895) Iunie 27, Ind. ro, Argeș.
 Hrisovul lui Mircea cel Mare pentru m-reă Tismana. Duplicat slav. hârtie, 31x42,5 cm. Arhivele Statului, București.
 https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

[illegible]

